

*...Uğur Kaymaz, Ceylan Önkol
ve öldürülen tüm Kürt çocuklarına...*

Toplum ve Kuram
Lêkolîn û Xebatên Kurdî

TOPLUM
— VE —
KURAM
Lêkolîn û Xebatên Kurdî

Yayın Kurulu

Serap Altun, Delal Aydın, Sidar Bayram, Haydar Darıcı, Dâra Elhüseyni,
Harun Ercan, Oğuzhan Özgür Güven, Ayhan Işık, Azer Kılıç, Mehmet Polatel,
Hatice Pınar Şenoğuz, Özlem Yasak

Kitap Dizisi
Sayı 2 / Güz 2009

Sahibi
Harun Ercan

Toplum ve Kuram Yayınları
Şehit Muhtar Mahallesi, Kurabiye Sokak,
No: 9/3 Beyoğlu, İstanbul
Tel: (0212) 292 35 50
toplumvekuram@gmail.com
www.toplumvekuram.org

Sayfa Düzeni
Serap Altun

Baskı
Berdan Matbaacılık
Davutpaşa Cad. Güven San. Sit.
C Blok, No: 239-216 Topkapı/İstanbul
Tel/Fax: 0212 613 11 12
berdanmatbaa@gmail.com

ISBN
978-605-60675-1-8

Abonelik Koşulları

Yurtiçi Abonelik Bedeli: Yıllık 60 TL
Türkiye İş Bankası Hesap No: 1042 0713656
IBAN: TR480006400000110420713656
Yurtdışı Abonelik Bedeli: Yıllık 50 EUR / 75 USD
Türkiye İş Bankası Euro Hesap No: 1042 0190812
IBAN: TR9700064000000210420190812
Türkiye İş Bankası USD Hesap No: 1042 0190826
IBAN: TR1000064000000210420190826

Yukarıda belirtilen hesap numaralarından birine yatırılan ücreti gösterir dekont
(e-dekont da olabilir) tarafımıza ulaştıktan sonra dergiler adresinize postalanacaktır.

İÇİNDEKİLER

Bu Sayıda	5
DOSYA: TAŞLARI YERİNDEN OYNATANLAR: KÜRT ÇOCUKLARI VE SİYASET	
Dâra Elhüseyni: Cezaevi: Değişen ve Görünmeyen Yüzler	9
Haydar Darıcı: Şiddet ve Özgürlük: Kürt Çocuklarının Siyaseti	17
Delal Aydın: “Tinercilerin” Bir Korku Nesnesi Olarak Temsili	43
İHD 2008 Yılı Kanunla İhtilafa Düşen Çocuklar Raporu	53
Ruşen Mahmutoglu: Yasama-Yürütme-Yargı Kısacasında Taş Atan Çocuklar	71
K. Murat Güney: TESEV’in Zorunlu Göç Araştırması’nın Söylemedikleri ve Kürt Sorununda Çözüme Dair Liberal Projenin Açmazları	79
Harun Ercan: Şeş û Yek: Kürt Meselesi, Gülen Cemaati ve Bir Karşı-Propaganda Girişimi Olarak “Tek Türkiye” Dizisi	109
Zeki Gürür: Politikayên Dewleta Tirk Ya Çandkuji û Zimankujiya Kurd û Dengbêjî	133
Namık Kemal Dinç: Kadim Anavatandan Bir İnkâr Coğrafyasına KÜRDİSTAN	151
Ayhan Işık: Sözlü Tarih ve Kürtlerde Sözlü Tarih Çalışma Örnekleri	175
Welat Zeydanlıoğlu: Beyaz Türk’ün Yüğü: Oryantalizm, Kemalizm ve Türkiye’de Kürtler	195
Joost Jongerden: Yer Siyaseti: Türkiye Kürdistanı’nda Devlet ve Toplumun Mekânsal Düzenlenişi	213
Handan Çağlayan ile Söyleşi: Politik Katılım-Özgürleşme Geriliminde Kürt Kadınları	231
Belge: DDKO Dava Dosyası	239
Kitap Eleştirisi	
Namık Kemal Dinç / Welat Ay: Yeni-Sömürgecilik Tekniklerinin Göç Olgusu Üzerinden İzini Sürmek	247
Delal Aydın: “Dağ Çiçekleri”ni Vatandaş Yapmak!	257
Abstracts	262
Kurtasî	267

Bu Sayıda

Özellikle 12 Eylül darbesinin ardından artan bir biçimde "iç düşman", "dış düşman", "bölücü", "hain" gibi değişkenler üzerinden milli güvenlik hedeflerine göre düzenlenen Türkiye devleti bu değişkenler doğrultusunda işleyen güvenlik söylemine içkin bir meşruiyet mantığını izlemekte. Güvenlik devleti merkezli egemenlik pratiklerine dayanan bu meşruiyet mantığı, Weber'in "meşru şiddet tekeli elinde tutan kurum" şeklindeki devlet tanımından taşarak *gayri-meşru devlet* sınırlarına dayanmakta. Güvenlik devletinin değişmeyen "iç düşman" değişkeni olarak Kürtlerin durmadan çarpıp durdukları bu sınırlarda şimdilerde Kürt çocukları dolaşmakta. Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın 2006 baharındaki "kadınlar ve çocuklar dâhil" buyruğunun ardından Türkiye'de çocukluk yaşı değişirken (!) hali hazırda, yüzlercesine binlerce yıl hapis cezası verilen ve bedenleri askeri roketle parçalanan* Kürt çocuklarının öfkesinin izini sürdüğümüz günlerden geçiyoruz. Devletin şiddete matuf meşruiyet algısının Kürt çocuklarının siyaseti ile çakıştığı bu izlekte ikinci sayımızın dosya başlığını: *Taşları Yerinden Oynatanlar: Kürt Çocukları ve Siyaset* olarak belirledik.

Dosyamızın "Cezaevi: Değişen ve Görünmeyen Yüzler" başlıklı giriş yazısında Dâra Elhüseyni, Türkiye'de Kürtlerin farklı dönemlerdeki cezaevi fotoğraflarına yer vererek dosya konusunun açılışını yapıyor. Günümüzde, Kürt çocuklarına kadar uzanan bu fotoğraflar üzerinden neyin değiştiğinden çok neyin değişmediğinin önemini vurgulayan yazı, *Toplum ve Kuram* dergisi olarak

* Ceylan'ı vuran devlet fırarda. *Taraf Gazetesi*. 30 Eylül 2009.
<http://www.taraf.com.tr/haber/41521.htm>

böyle bir dosya oluşturmaktaki motivasyonumuzu ve konuya dair perspektifimizi kısaca özetliyor.

Dosya yazılarından ikincisi Haydar Darıcı'ya ait. "Şiddet ve Özgürlük: Kürt Çocuklarının Siyaseti" başlıklı çalışmada, çocukluğu tarihsel ve politik bir kurgu olarak ele alan Darıcı yaptığı saha araştırmasından hareketle zorunlu göçe maruz kalmış Kürt çocuklarının şiddet ve özgürlük deneyimlerinin analizini yapmakta. Gündelik pratikler ve öznel anlatılar üzerinden Kürt toplumunda çocukluğun ve çocukluk deneyimlerinin sahip olduğu dinamikleri göstermeye çalışan Darıcı, çocukların politikleşmesine ve Kürt hareketi içinde mobilize olmalarına yol açan bu dinamiklerin ortaya çıkardığı siyaseti çocukların "keskin" anlatımları ile ortaya koymakta.

Delal Aydın tarafından hazırlanan "Tinerçilerin Bir Korku Nesnesi Olarak Temsili" başlıklı çalışmada ise, zorunlu göç ve yoksulluk olgularının sonucu olarak metropollerde "sokak çocukları"nın görünürlüğündeki artış ve bu artışla birlikte tiner kullanan çocuklara karşı artan histeri dalgası mercek altına alınıyor. Medyanın yaratmış olduğu aynılaştırıcı bir kategori olarak "tinerçi" figürünün çocukları nasıl birer korku nesnesi haline getirdiğini tahlil eden Aydın, medyanın bu söylemi ile devletin "Kürt politikası" arasındaki paralelliği de açık etmeye çalışıyor.

Bu yazılarla birlikte İnsan Hakları Derneği'nin "2008 Yılı Kanunla İhtilafa Düşen Çocuklar Raporu"nu da özetleyerek dosya kapsamında okuyucularımızı sunuyoruz. Raporda, yargılanan Kürt çocuklarına dair istatistiki verilerin yanı sıra söz konusu yargılamaların hukukiliği tartışma konusu ediliyor.

Dosya yazılarımızdan sonuncusu Ruşen Mahmutoglu'na ait. "Yasama-Yürütme-Yargı Kıskaçında Taş Atan Çocuklar" başlıklı yazıda, Türkiye Devleti'nin Kürt çocuklarını cezalandırma yöntemleri yine hukuki bir açıdan irdeleniyor. Hem iç hukuk yönünden hem de Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası sözleşmeler yönünden Kürt çocuklarının yargılanma süreçlerine ışık tutan yazar Kürt çocuklarına yönelik sergilenen adaletsizliği hukuki bir sorgulamaya tabi tutuyor.

Dosya dışı yazılardan ilki "TESEV'in Zorunlu Göç Araştırması'nın Söylemedikleri ve Kürt Sorununda Çözüme Dair Liberal Projenin Açmazları" başlığıyla, Türkiye'de liberal akımın önde gelen aktörlerinin; genel olarak Kürt meselesine, özel olarak da zorunlu göçe maruz kalan Kürt nüfusunun sorunlarına dair algılarına, yaklaşım biçimlerine ve çözüm önerilerine eleştirel bir bakış açısı getiriyor. Makalenin yazarı K. Murat Güney, Kürtlerin liberal tahayyülün sınırları içinde nasıl her daim "problemlı" bir nüfus grubu olarak üretildiğine dikkat çekerek, Kürtlüğe dair bu "problemin" liberal ideolojinin öngördüğü "kültürel ve hukuki haklar" söyleminin sınırları içine hapsedildiğini inceleme konusu ediyor.

Kürt meselesinin makro-siyasete çakılı kalarak tartışılmasına eleştirel bir açıdan yaklaşan "Şeş û Yek: Kürt Meselesi, Gülen Cemaati ve Bir Karşı-

Propaganda Girişimi Olarak "Tek Türkiye" Dizisi" başlıklı yazıda Harun Ercan, AKP ile işbirliği içerisinde olan Gülen cemaatinin yakın dönemde Kürt meselesine yönelik ortaya koyduğu siyasi manevralar toplamını inceliyor. Yazar, Gülen cemaatine bağlı Samanyolu TV'de yayınlanan "Tek Türkiye" dizisindeki Kürt hareketini hedef alan karşı-propaganda stratejilerini ele alıyor. Ercan bu stratejileri, "Kürt meselesinin idaresi" kavramı ışığında, egemen siyasetin Kürtler'den rıza devşirme amacıyla kültürel bağlamda gerçekleştirdiği bir repertuar genişlemesi olarak değerlendiriyor.

Ulus-devletin şekilleniş biçimine paralel olarak ortaya çıkan entegrasyon söyleminin ve bu söyleme içkin olan asimilasyoncu politikaların konu edildiği "Türk Devleti'nin Kültür Kırım ve Dil Kırım Politikası ve Dengbêj-lîk" başlıklı Kürtçe metinde Zeki Gürür, sözlü hikaye anlatıcıları olan ve Kürtler'de "bellek" nosyonunun en önemli temsilcileri olarak görülen dengbêj-lerin bu asimilasyoncu politikalar sonucunda giderek azalan önemleri üzerinde duruyor.

Devletin "yer siyaseti"ne tarihsel bir perspektiften bakan Namık Kemal Dinç "Kadim Anavatandan Bir İnkâr Coğrafyasına: Kürdistan" başlıklı çalışmasında, Kürtlerle meskûn coğrafya hakkında Kürdistan kavramının kullanılmasının resmen yasak olmasından hareketle Kürdistan kavramının tarihi, coğrafi, idari ve siyasi mahiyetlerinin değişimini ele alıyor. Yazar, devletin politik bir coğrafya yaratma gayretlerinin sonucu olarak 1925 yılından itibaren yasaklanıp, kriminalize edilen, hatta korku kaynağı haline getirilen Kürdistan isminin, 19. yüzyılın ikinci yarısı ve 20. yüzyılın ilk çeyreğinde ciddi bir popülerlik kazandığını çeşitli belgelerle ortaya çıkarıyor.

20. yüzyılın ortalarından itibaren tarih çalışmalarında ciddi bir yol kat eden sözlü tarihin, geleneksel tarih yazımından farklılaşması ve bunun nedenleri üzerine durulan "Sözlü Tarih ve Kürtlerde Sözlü Tarih Çalışma Örnekleri" başlıklı yazıda ise Ayhan Serhat Işık, tarihin dışında tutulanların inatla var olma ve kendi tarihlerini yazma çabaları ve böylesi bir alanın nasıl şekillendiği üzerine tartışma yürütüyor. Sözlü tarih çalışmalarının Türkiye'deki resmi tarih ideolojisinden sıyrılarak, bir zemin bulması ve özellikle de Kürtler cephesinde ele alınışına değinen Işık, bu çerçevede Kürtlerin kendi yakın tarihlerini konu edindikleri üç çalışmanın birer değerlendirmesini yapıyor.

Homojen ulus-devlet ve ötekileştirme süreçleri ile "Batılılık" ve "Doğululuk" imlemeleri arasındaki paralelliğe dikkat çeken "Beyaz Türk'ün Yükü: Oryantalizm, Kemalizm ve Türkiye'de Kürtler" başlıklı çalışmasında Welat Zeydanlıoğlu, Oryantalizm ve Kemalizm arasındaki ilişkiyi Türkiye'nin uluslaşma projesi çerçevesinde analiz ediyor. Modern Türkiye tarihini, zorla Türkleştirme ve devlet cebri vasıtasıyla Kürtlük kimliğini baskı altına alma ve inkâr etme olarak okuyan yazar, milli ve uygar olmanın zorunluluğu olarak Kemalizm'in politikalarını nasıl kurduğunu ve meşrulaştırmaya çalıştığını tartışıyor.

"Yer Siyaseti: Türkiye Kürdistanı'nda Devlet ve Toplumun Mekânsal Düzenleniş" başlıklı çalışmada Joost Jongerden, kimlik siyasetinden yola

çıkarak devlet kurumlarının toplumu ve mekânın kuruluşu aracılığıyla devlet-toplum ilişkilerini şekillendirme çabasını araştırma konusu ediyor. Bölgenin yerleşim yapısını yeniden biçimlendirmeyi amaçlayan “Köye Dönüş Planı” ile şehirlerdeki cadde, park ve diğer kamusal yerlerin yeniden adlandırılmasını bu bağlamda ele alan yazar, ortaya koyduğu bulgularla devletin bir yönetim stratejisi olarak “yer siyaseti”ni ve bu siyasetle eş zamanlı yürüyen kurumlar arası “çatışma”yı tespit ediyor.

"Kürt Kadın Kimliği Üzerine Feminist Perspektiften Niteliksel Bir Araştırma" başlıklı doktora teziyle ses getiren Dr. Handan Çağlayan'la yaptığımız söyleşi de bu sayıda yer alıyor. Gerek çalışmaları gerekse de aktivist kimliğiyle ilgili sorularımıza cevap veren Çağlayan, Kürt kadınlarının politikleşme-özgürleşme ilişkisine dair görüşlerini de dile getiriyor.

Kürt meselesiyle ilgili son zamanlardaki “görece” serbest tartışma ortamının daha doğru bir zeminde yürütülebilmesi ve gerçekçi “çözüm” önerilerinin ortaya konulabilmesi; Kürt meselesinin ortaya çıkışının *neden ve nasılını* hayati kılıyor. Bu bakımdan tartışma ve “çözüm” süreçlerine ışık tutması beklentisiyle önemli gördüğümüz tarihsel belgeleri de bu sayıdan itibaren yayınlama kararı aldık. Bu amaç doğrultusunda, hem Kürtçenin ve Kürtlerin varlığını inkâr eden Türk milliyetçiliğinin-ırkçılığının söylemsel çerçevesini ortaya koymak hem de sanıklarının askeri savcılar karşısında yapmış oldukları yüzlerce sayfalık savunmaların tarihsel önemine vurgu yapmak için Devrimci Doğu Kültür Ocakları'nın (DDKO) dava dosyasını yayımlıyoruz.

Dergimizin bu sayısında ayrıca iki kitap eleştirisi yer alıyor. Namık Kemal Dinç ve Welat Ay, Ayhan Kaya'nın yayına hazırladığı *“Türkiye’de İç Göçler Bütünleşme mi Geri Dönüş mü?”* başlıklı araştırma kitabının, Delal Aydın ise Sıdika Avar'ın kaleme aldığı *“Dağ Çiçeklerim”* başlıklı anı kitabının yeniden okumasını yapıyor.

Cezaevi: Değişen ve Görünmeyen Yüzler

Dâra Elhüseyni

“...çünkü her iki duygu da [*nefret ve fedakârlık*] **köleleştirilmiş atalarımızın imgesiyle beslenir, torunlarımızın kurtarılması idealiyle değil**”

Walter Benjamin, “Pasajlar”, XII. Tez

1925 Diyarbakır. 24 Haziran 1925 tarihli Vakit gazetesinde yer alan bu fotoğraf “İşyanla alakadar olmakla maznun Diyarbakirliiler” alt yazısıyla verilmiş (Aktaran: Mehmet Bayrak). Şeyh Said İsyanı, Türkiye kamuoyunda çoğunlukla “dinci”, “gerici” bir ayaklanma olarak aksettirilse de, fotoğrafta görülen kişilerin çoğunlukla Cemiloğulları gibi aristokrat Kürt elitlerinden olması dikkat çekicidir.

Dostoyevski, tutukluluk günlerini anlattığı “Ölü Evinden Anılar” kitabında bir toplumun uygarlık seviyesinin hapisanelerine girilerek anlaşılabilirliğini söyler. Bu yazının sayfalarında kronolojik bir şekilde dizilen cezaevi/tutukluluk fotoğraflarında yer alan insanların Türkiye’deki uygarlaşma seviyesine dair söyleyecekleri çok şey olması çok da şaşırtıcı değildir. Ancak asıl olarak, bu fotoğraflardaki ortak payda, yani Kürtler ve cezaevi ilişkisi incelendiğinde, Cumhuriyet tarihi boyunca Türkiye özelinde Kürt toplumunun

özgürlük/tolere edilme seviyesinin anlamlı ve çarpıcı bir tablosu gözler önüne serilmektedir.

1960, İstanbul Harbiye Cezaevi. 1959 yılı itibariyle, Kürt aydın kesminde başlayan uyanıştan ve Irak'taki Kürtlerin hareketliliğinden rahatsız olan iktidar, MİT'in (o dönem MAH) de önerisiyle Kürt aydınlarına yönelik geniş tutuklamalara yöneldi. Tarihe "49'lar olayı" diye geçen bu tutuklama dalgası sonucu 50 Kürt aydını (Mehmet Emin Batu gözaltındayken hayatını kaybettiğinden geriye 49 tutuklu kalmıştır) tutuklanıp, idam cezasıyla yargılandı. Ortada herhangi bir delil olmamasına karşın, dava 1965'te zaman aşımına uğrayana kadar sürdü (Aktaran: Ayşe Hür).

Din adamları, büyük toprak sahipleri gibi Kürt toplumunun geleneksel ayrıcalıklı kesimlerinden, okumuş, aydın kesimlerine; seçilmiş meşru milletvekillerinden politik aktivistlerine ve kadınlarından çocuklarına¹ kadar neredeyse bir toplumun tüm kesimlerinin tarih boyunca cezalandırılma, kapatılma, ıslah edilme, disipline edilme vb. amacı ve kaygısıyla hapishanelerde yatmış olmaları, "işlenen suçların ve kabahatlerin doğal sonucu"² gibi kuru bir hukuk diliyle açıklanabilir olmaktan çok uzak bir olguyu ve sürekliliği işaret etmektedir. Bu fotoğraflar alt alta konduğunda, değişen toplumsal profillerle Kürt toplumundaki değişimin izlerini de sürmek pekâlâ mümkündür ancak bu fotoğraflarda neyin değiştiği kadar neyin değişmediğini görmek yadsınamayacak öneme sahip bir zorunluluktur.

Toplum ve Kuram dergisi olarak Kürt çocuklarını dosya konusu edinmemiz de çocuklar üzerinden indirgemeci ve sorunlu bir kategorizasyon üretimini tekrarlamaktan öte tam da bu "değişmeyen şey" yani bu fotoğraflarda açıkça görülebilecek olan süreklilik ile ilgili. Türkiye Cumhuriyeti tarihi boyunca merkezi otorite/iktidar tarafından bir suç ve cürüm teşebbüsünün ya da böyle

- 1 Bu noktada bir hatırlatma yapmak gerekirse, Kürt çocuklarının siyasi eylemliklerinden ötürü yaşıadıkları cezaevi tecrübeleri sadece son birkaç yıldaki gelişmelerle ortaya çıkmış yeni bir hadise değildir. Yakın geçmişten somut bir örnek vermek gerekirse, 12 Eylül 1980 darbesi sonrası Diyarbakır Askeri Cezaevi'nde özel bir çocuk koğuşu da (31. Koğuş) kurulmuş durumdaydı (Mavioğlu, 2006:146). Mavioğlu'nun aktarımına göre, cezaevi idaresinin özel bir önem verdiği bu koğuş, devlet güdümündeki radikal İslamcı örgüt Hizbullah için kadrolar yetiştirecekti (2006:147-48).
- 2 Elbette ki, burada bahsedilen suç ve cürümler, halkı kin ve nefrete teşvik etmek, devletin ve milletin bölünmez bütünlüğüne karşı gelmek gibi politik kapsamlı suçlardır.

1960, Sivas Kampı. 27 Mayıs 1960 askeri darbesi tutuklu bulunan 49'ların durumunda bir değişiklik yaratmadığı gibi, Kürt aydınlarına ek olarak dönemin toprak ağaları, aşiret reisleri ve şeyhleri de darbeden hemen sonra tutuklanıp Sivas Kabakyazı'nda bir kampa kapatıldılar. Toplam 485 kişinin tutuklandığı bu olaya dair Milli Birlik Komitesi'nin "Türkiye'nin bütünüyle yalnız Türklerin vatanı olduğu, başka gayeler taşıyan birkaç kişiye benimsetilecektir" (Aktaran: Ayşe Hür) şeklindeki açıklaması Türkiye'de Kürtlere dair devletin algılamasına bir örnektir.

bir potansiyelin etrafında kodlanmış, böyle bir teşebbüs ya da potansiyel ile beraber algılanmak istenmiş bir halkın maruz kaldığı "rutin" uygulamalar ve pratikler³ göz önünde bulundurulduğunda, Kürt çocukları meselesi (siyasi eylemliliğin bir öznesi ve/veya bir korku/nefret nesnesi olarak) yeni olduğu kadar belli tarihsel dinamikleri ve geçmişin geri yansımalarını da içinde barındıran bir konudur.

Bahsi geçen kodlamanın ve algılamanın Kürt çocukları bağlamında da örnekleri rahatlıkla verilebilir. Diyarbakır'da ve Adana'da "taş atan çocuklar" hakkındaki incelemeler yapan "TBMM Çocuk Haklarını İzleme Komitesi"nin tespitine göre, Diyarbakır'da PKK adına taş attığı iddia edilen çocuklar için aynı suçtan beş ayrı suçlama yapılmaktadır: "Yasadışı gösteri yapmak, kamuya zarar vermek, terör örgütü adına suç işlemek, terör örgütünün propagandasını yapmak, devletin bütünlüğünü hedef almak".⁴ Bu açıklamadan da anlaşılabilceği üzere taş atmak ile devletin bütünlüğü arasında kurulan ilişki sığ bir irrasyonellikten ya da zorunlu hukuki bir prosedürden çok geçmişten bugüne devam eden bu kodlama ve algılama ile yakından ilişkilidir. Bu duruma ek olarak, 31 Ağustos 2009'da Adalet Bakanı Sadullah Ergin'in, Diyarbakır'da 2014 yılında tamamlanmak üzere biner kişilik iki cezaevinin dışında üç yüz kişilik bir "çocuk cezaevinin" de yapımına başlanacağı açıklaması⁵ da, Kürt çocuklarının eylemliliğine

3 Bu pratikler ve uygulamalar her ne kadar böyle bir yazının kapsamını aşsa da, resim altlarında yer alan bilgiler bu konuda bir fikir verebilir.

4 Haberin tamamı için bakınız: http://www.habervitrini.com/kurt_aciliminda_ilk_adim_tas_atan_cocuklara-414770.html.

5 Haberin tamamı için bakınız: <http://www.haber7.com/haber/20090831/Diyarbakira-300-kisilik-cocuk-cezaevi.php>

karşı benzer bir kodlamanın ve algılamanın ipuçları olarak görülebilir.⁶

12 Eylül 1980 darbesi sonrası Türkiye'nin ve Kürtlerin en karanlık sayfalarından biri olan Diyarbakır Askeri Cezaevi'nden bir fotoğraf. Diyarbakır Askeri Cezaevi, 12 Eylül darbesinden önce de, 1971 Muhtırası sırasında Kürt aydınların ve muhaliflerin tutulduğu bir yer olmuştur.

Konuya dair başka bir örnek, 1990'ların başlarından itibaren köy boşaltmalar/yakmalar ile başlatılmış olan "Zorunlu Kürt Göçü" süreciyle batı metropollerinde yoğun bir şekilde gözükmeye başlayan göç mağduru Kürt çocuklarının kriminalize edilmesi üzerinden verilebilir. Sokak çocuğu, tinerici, kapkaççı gibi tanımlamalarla, alışlageldik "masum çocuk" ya da "düzen mağduru" gibi kategorilerden çok farklı bir yere konumlandırılan bu çocuklar, 2000'li yıllarla beraber, bir korku ve nefret nesnesi haline getirilerek Türkiye'de yükselen ırkçı ve şovenist dalganın hedefi haline geldiler. Türkiye kamuoyunda ideolojik ve özel bir anlama sahip olan "terör" kavramı da, medya haberlerinde bu çocuklarla ilişkilendirildi ve kapkaççı terörü, tinerici terörü gibi tanımlar medya haberlerinde sıklıkla görülür hale geldi. Bu haberlerde terör kavramının kullanımı bu kadar kolaylaştıran ya da normalleştiren etmen salt bu çocukların faili olduğu iddia edilen vakaların yarattığı dehşetle açıklanabilir olmayıp toplumsal bilinçaltındaki terör kavramı ile etnik bir grup (Kürtler) arasında kurulan ilişkisellik/özdeşleştirme ile de beraber düşünülmesi, tartışılması gereken bir meseledir.⁷

6 Bakanın bu açıklamasından önceki yakın tarihlerde, TBMM İnsan Hakları Komisyonu, Türk Tabipler Birliği, Diyarbakır Barosu ve Diyarbakır Valiliği bünyesindeki İl İnsan Hakları Kurulu tarafından Diyarbakır E Tipi Cezaevi'ndeki sorunlara dair ayrı ayrı raporlar hazırlanmış, personel, uzman ve donanım eksikliğinden kaynaklı sorunlar dışında, çocukların da içinde olduğu siyasi mahkûmlara uygulanan ayrımcılıklar da bu raporlarda yer almıştır. Bütün bu raporlara karşın Bakanın sadece kalabalık koğuş eleştirisini dikkate alarak yeni cezaevlerinin yapılacağını açıklaması gayet manidar olup Kürt çocuklarına dair devletin geleceğe dair projeksiyonunu da ortaya koymaktadır.

7 Bu meselenin daha kapsamlı bir tartışması için Delal Aydın'ın bu sayıdaki çalışmasına bakılabilir.

1994'te dokunulmazlıkları kaldırılan 10 DEP milletvekilinden Orhan Doğan, Leyla Zana, Selim Sadak ve Hatip Dicle tutuklanıp Ulucanlar Cezaevine konmuştu.

Bu bağlamda, Kürt çocukları söz konusu olduğunda, salt çocukluk vurgusu üzerinden sıklıkla başvurulmuş pedagojik yaklaşımlar ve vicdan muhasebesi çağrıları konunun tam anlamıyla anlaşılmasında yeterli olmadığı gibi bu konunun Kürt meselesi eksenindeki politik, tarihsel, toplumsal hafıza ve sosyo-ekonomik bağlantılarını da bilinçli ya da bilinçsiz göz ardı etmektedir. Bu sebepten ötürü, bu pedagojik yaklaşım sonucu ortaya konan çözüm önerileri de bildik kalıpların dışına çıkamamaktadır. Bazı kesimler, bu çocukların eylemlerinden doğrudan anne-babalarını sorumlu tutmakta ve hedef göstermektedir. Diğer taraftansa, bu çocuklar için eğitim olanaklarının yaygınlaştırılması eylemci çocuklara devletin kolluk güçlerinin ve diğer yetkililerinin şefkatli bir şekilde yaklaşması, cezaevindeki çocuklara mesleki eğitim verilmesi gibi klişeleşmiş ve altı doldurulmamış çözüm reçeteleri dışında taş atan çocuklara badminton eğitimi vererek taş atmaktan vazgeçirmek⁸ gibi absürt denebilecek öneriler de kamuoyuna yansımaktadır.

Bütün bunların ışığında, ünlü çocuk gelişimcisi ve psiko-tarihçi Erik Erikson'un, çocukların sadece kültürel temaları yansıtan bir ayna ya da bir yaratık olarak değil, aynı zamanda da kültürün bir yaratıcısı ve dinamik bir güç olarak da incelenmesi gerektiği yönündeki tespiti (Onur, 1994: 22-23) böyle bir dosyanın hazırlanmasındaki temel motivasyonumuz ile fazlasıyla örtüşmektedir. Ki, Kürt siyasetinde politik taleplerin geçmişe oranla daha düşük bir profilde seyrettiği günümüz konjonktüründe, bu çocukların bir nevi otonom bir şekilde daha radikal bir siyasi söylemi ve eylem biçimini

8 Haberin tamamı için bakınız: <http://www.badminton.gov.tr/index.php?haberId=237>. Haberde yer alan şu ifadeler sözü edilen algılamaya eksikliğinin çarpıcı bir örneği olarak görülebilir: "Badminton Federasyonu Başkanı Murat Özmekik, özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde, bazı çocukların eylemlere karıştıklarını, polise taş attıklarını ifade ederek, "Biz taş yerine raket ve top diyoruz. Taşı atmakla badminton raketini savurmak arasında fiziksel hareket olarak fark yok" dedi... AKP Hakkari Milletvekili Özbek, birkaç hafta içinde projeye başlayacaklarını ifade ederek, "İlk aşamada Badminton Federasyonu'nun vermiş olduğu 3 bin topu Hakkari merkez ve ilçelerinde çocuklarımıza, öğrencilerimize dağıtacağız. Böylece orada yetişen çocuklar, sporla sayesinde sıkıntılarını biraz uzağında kalabileceklerdir" dedi." (Yazım hataları metne ait olup, vurgular eklenmiştir.)

2001, İstanbul Gebze Cezaevi. Kürt siyasetinde kadınlar da aktifleştikleri ölçüde cezaevi pratikleriyle karşılaştılar. Çok fazla sözü edilmese de 12 Eylül darbesi sonrası Diyarbakır Askeri cezaevinde kadın tutuklular da yoğun baskı ve şiddet gördüler. Bu fotoğraf ise 2001 yılında Gebze Cezaevi'nde çekilmiş olup, fotoğrafta Kürt kadın siyasi tutuklar yer almaktadır.

sahipleniyor olmaları⁹ da, böyle bir yaklaşımın gerekliliğini fazlasıyla işaret etmektedir. *Toplum ve Kuram* dergisi olarak ortaya koymak istediğimiz Kürt çocuklarını pedagojik bir rehabilitasyonun ya da bir normalizasyonun kapsamı içinde düşünülmesi gereken çocuklar olarak kodlamaktan öte bu kesimin kendi öznelliklerini, koşullarını ön plana çıkartabilmek; siyasi eylemliliklerini ve mobilizasyonlarını bir anomaliye ya da patlamaya indirgemek yerine bunları uygun bir tarihsel bağlama ve konjonktüre oturatarak anlamaya çalışmaktır. Böylesi bir yaklaşım, gerek merkezi otorite gerekse de kamuoyu/medya tarafından Kürt çocukları üzerinden yapılan tartışmaların ve bu çocuklara karşı geliştirilen tavırların politik ve toplumsal izdüşümlerinin ve içeriklerinin hakkıyla anlaşılması için de elzemdir.

Fotoğraf tutkusuyla da bilinen ABD'li muhalif entelektüel-eylemci Susan Sontag, fotoğrafın "gerçekliği olduğu şekliyle sabitlemenin bir yolu" olduğunu söyler. Ona göre, fotoğraf, uzaklaştığını ya da deforme olduğunu düşündüğümüz gerçekliği büyütürken önümüze sermektedir (Sontag, 2005: 193-94). Bu sayfalarda görülen fotoğraflar da benzer bir şekilde anlamlı bir gerçeği gözler önüne sermektedir. Günümüzde, Kürt çocukları artık bildik çocuk tanımlamaları yerine, Kürtlerin de toplumsal hafızasına işlemiş olan, Benjamin'in bahsettiği "köleleştirilmiş atalar imgesi" ile fark edilebilir ve anlaşılabilir hale gelmiştir. Bu yüzden de, ne kadar göz ardı edilmek istenirse istensin ve ne kadar farklı yönler çekilirse çekilsin, Kürt çocukları öyle ya da böyle Türkiye'deki uygarlık seviyesinin anlaşılması için en önemli göstergelerden biri olarak gözlerimizin önünde durmaktadır.

9 Bu duruma dair kimi somut örnekler için Haydar Darıcı'nın bu sayıda yer alan çalışmasına bakılabilir.

2009. Radikal gazetesinden alınan bu fotoğraf ilk bakışta okullarda çekilen “toplü sınıf fotoğraflarını” anımsatsa da, örgüt üyeliğı, örgüt propagandası yapmak, devletin bütünlüğüne karşı çıkmak gibi suçlardan yargılanan Kürt çocuklarının çektiğı bir cezaevi hatırası resmi.

Kaynakça

- Bayrak, Mehmet. 1993. *Kürtler ve Ulusal-Demokratik Mücadeleleri Üstüne: Gizli Belgeler-Araştırmalar-Notlar*. Ankara: ÖZ-GE Yayınları.
- Benjamin, Walter. 1993. *Pasajlar*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Hür, Ayşe. “Osmanlı’dan Bugüne Kürtler ve Devlet-5”. Taraf, 24.10.2008.
<http://www.taraf.com.tr/haber/19780.htm>.
- Mavioğlu, Ertuğrul. 2006. *Apoletli Adalet*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Onur, Bekir (yay.). 1994. *Toplumsal Tarihte Çocuk*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Sontag, Susan. 2005. *Fotoğraf Üzerine*. İstanbul: Agora Kitaplığı.

Şiddet ve Özgürlük: Kürt Çocuklarının Siyaseti

Haydar Darıcı*

*...philosophy does not concern itself with children. It leaves them
to pedagogy, where they are not in very good hands.
Philosophy has forgotten about children**

Bernard Schlink

Bu yazıda çoğunlukla zorunlu göçe maruz kalanların yaşadığı Adana'nın Gündoğan Mahallesi'ndeki Kürt çocuklarının şiddet ve özgürlük deneyimleri analiz edilmektedir. Çocukluğun tarihsel ve politik bir kurgu olarak alındığı bu yazıda öncelikle zorunlu göç sonrasında Kürt toplumunda çocukluğun ve çocukluk deneyimlerinin nasıl dönüştüğü, çocukların kendi deneyimlerini nasıl anlamlandırdıkları ve anlattıkları incelenmektedir. Ardından gündelik pratikler ve öznel anlatılar üzerinden çocukları politikleştiren ve Kürt hareketi içinde mobilize eden dinamikler ve bu dinamiklerle ortaya çıkan siyaset analiz edilmektedir. Bu yazı, çocukların siyaseti üzerinden özgürlüğü, mücadeleyi ve siyasi olanı yeniden düşünmeyi hedeflemektedir.

Yeni Bosna'da bir ilköğretim okulunda öğretmenlik yapan bir arkadaşım çoğu zorunlu göçle gelmiş olan öğrencilerinin şiddet yüklü olmalarından yakındı: "Lise öğrencileri bile böyle değildir" dedi ve ekledi: "Her ay bir iki öğretmen küçücük çocuklardan dayak yiyor, birkaç öğretmen psikologa gitmeye başladı.

* Sabancı Üniversitesi, Kültürel Çalışmalar Yüksek Lisans öğrencisi.

** Felsefe çocuklarla ilgilenmez. Onları pedagojiye terk eder ki bu şekilde hiç de güvenilir ellere emanet edilmiş olmaz çocuklar. Felsefe onları çoktan unutmuştur...

1 Mülakat yaptığım kişilerin güvenliği için isimleri değiştirdim. Buna mahallenin ismi de dâhildir.

Bilmiyorum ki neden böyle bu çocuklar, bunlar sanki çocuk değil. Bir gün serseri çocukları çektim kenara, onlara dedim ki bakın bu okulun psikopatı benim, siz ne yaptığınızı sanıyorsunuz, sizi mahvederim. Biliyorum bu bir öğretmenin söyleyebileceği biz söz değil ama onlarla nasıl başa çıkacağımı bilemiyorum. Bir yandan serseriler, ama politikler de, Hayat TV'yi, EMEP'i biliyorlar... Belki de buradaki çocukların dışarıda gördüğümüz çocuklar gibi olmasını istiyoruz”.

Nurdan Gürbilek'e göre çocukluk 90'lı yıllara kadar Türk toplumunda masumiyet, kırılganlık ve mağduriyetle özdeşleştirildi. Yeşilçam filmlerindeki Sezercik, Ömercik ve Ayşecik gibi çocuk kahramanlar, Kemalettin Tuğcu romanlarındaki yetim çocuklar, dükkânların, kahvelerin ve evlerin duvarlarına asılan “Ağlayan Çocuk” resimleri toplumdaki bu çocukluk imgesine işaret ediyordu. Ancak, Gürbilek'e göre, 90'lı yıllarda çocuklar ekonomik ve politik nedenlerle metropollerini doldurmaya başladığında bu imge bir yalana dönüştü. Yani masum çocuk imgesi “tuhaf bir biçimde işaret ettiği şeyin kendisiyle karşı karşıya geldiğinde, belki de biraz bu yüzden inanırlılığını kaybediverdi” (Gürbilek, 2001: 45). Kapkaççı çocuklar, tinerici çocuklar, mendil satan çocuklar, tacizci çocuklar, şiddete eğilimli çocuklar yıllarca gazetelerin üçüncü sayfalarını doldurdu. Yalnız bu “kötü çocuk” genellikle Kürtlüğe işaret ediyordu. Kürt çocuklarının toplumsal söylemde korku nesneleri olarak kurulmaları da zaten zorunlu göçle metropollerde büyük bir görünürlük kazanmalarıyla başladı. Ancak 2000'li yıllarla birlikte, Kürt çocukları sadece adli bir vaka olarak değil aynı zamanda devlete ve düzene yönelen politik bir tehdit olarak da Türk toplumunun gündemine girdi. “Taş atan çocuk” da bu düşünceyi Türk toplumunun zihnine kazıyan bir imge haline geldi. Bunun üzerine, Türk devleti altına imzasını attığı çocuk haklarına yönelik bütün uluslararası anlaşmaları, hatta kendi anayasasını çiğneyerek yüzlerce çocuğu örgüt üyesi olmakla suçladı ve tutukladı. Bu aynı zamanda Türk devletin ve toplumunun yaşadığı paniği de gösteriyordu çünkü bu sefer eylemcilerin yaşları önceki yıllarla karşılaştırıldığında oldukça küçüktü. Ayrıca, çocukların nasıl bir motivasyonla bu eylemleri yaptıkları, bu politizasyonun altında ne gibi dinamiklerin olduğu anlaşılamıyordu.

Özellikle iki olay Kürt çocuklarını Türkiye'nin politik gündemine taşıdı. Bunlardan ilki, 2006 yılında 14 PKK gerillasının kimyasal silahlarla öldürülmesini protesto amaçlı yapılan eylemlerdi. Diyarbakır'da başlayan ve daha sonra başka bölgelere yayılan bu eylemlerde 10'u çocuk ve genç toplam 12 kişi öldürüldü. Polislerin bir gerillanın cenazesinden dönen kitleye saldırmamasından sonra çocuklarla polis arasında günlerce süren çatışmalar yaşandı. Bu eylemler sırasında Başbakan yaptığı açıklamada Kürtleri şu şekilde tehdit ediyordu: “Kadın da çocuk da olsa güvenlik güçlerimiz terörün maşaları için gereken her türlü müdahaleyi yapacak. Çocuğunuza sahip çıkın” (Türker, 2008). Medyada ise çocukların “kötü niyetli insanlar” tarafından kullanıldığı yönünde yayınlar yapılıyordu. Aynı yıl içinde “Terörle Mücadele Yasası”nda

yapılan değişikliklerle² “terör suçu”nun kapsamı genişletildi ve “çocuklarını eyleme gönderen aileler”i cezalandırmanın yolu da açılmış oldu.

Çocuklar bir kez daha, 2008’de Abdullah Öcalan’a işkence yapıldığı iddiasından sonra sadece Kürt bölgelerinde değil, Batı’daki metropollerde de radikal eylemler yaptıklarında kamunun gündemine girdiler. Bu olaylar sırasında da yüzlerce çocuk ve genç tutuklandı. Bir kez daha kimse bu olaylardan bir anlam çıkaramadı çünkü politika çocuklara göre bir alan değildi. Elitler psikolojileri bozulmuş bu çocukları nasıl rehabilite edeceklerini tartıştılar. Medya yine bu çocukların beyinlerinin yıkandığını iddia etti. Radikal gazetesi “Çocuklara kıymayın efendiler” manşeti (11 Şubat 2008) ile çocukları masum olarak resmediyor; kötü olanın “terör örgütü” olduğuna işaret ediyordu. Çocuklara muz, şeker verilerek aslında bu çocukların ‘kazanılmaya’ çalışıldığı ima ediliyordu. Diğer yandan çocuklar sert bir biçimde cezalandırılırken medya çocukların bu şekilde cezalandırılmalarına ses çıkarmadı. Eylemlere katılan çocuklara çok yüksek hapis cezalarının verildiği Adana’da “çocuklarını eyleme gönderen aileler”in yeşil kartlarının iptal edileceği bizzat Vali İlhan Atış tarafından bildiriliyordu. Atış çocuklara: “Biz sizi anne ve babanızdan daha çok seviyoruz” diyor ve büyük bir ironiyle şunları ekliyordu: “Sevgili çocuklar hiçbirinizin molotofkokteyli alanlarda olmasını istemiyoruz. Polise, jandarmaya, tedavi olduğu hastaneye, sağlık ocaklarına, komşunun arabasına, komşuyu hastaneye götürmek üzere gelen ambulansa taş atmanızı istemiyoruz. Hepinizin okumasını istiyoruz. Hiçbirinizin uyuşturucuya bulaşmasını, kâğıt toplamasını, elektrik direkleri arasında mendil satarak ailesine yardımcı olmasını istemiyoruz. Çünkü bunların hepsini biz size sağlayacağız. Bu muhteşem devlet sağlayacak.”³ Oysa İHD Diyarbakır Şubesi’nin hazırladığı rapor çocuklara uygulanan devlet şiddetini açık bir biçimde ortaya koyuyordu (Faaliyet Raporu, 2008).

Öte yandan ana akım medyada Kürt çocuklarının artan sayısı Türkiye’nin önündeki en büyük engellerden biri olarak gösterildi. Eğer Kürtler bu kadar çok çocuk yapmaya devam ederse 2050 yılında Kürtlerin sayısı Türkleri geçecekti. Fatih Altaylı, bir köşe yazısında, akıllı, eğitilmiş ve çocuklarına iyi bir eğitim verme olanağı bulunan (Türk) orta sınıflara daha çok çocuk yapmalarını öneriyordu. Altaylı şöyle devam ediyordu: “Biz giderek azalıyoruz, onlar giderek çoğalıyor. Bununla mücadelenin yolu çok çocuk yapmaktır. Bizim gibilerin çok çocuk yapmasıdır”(Altaylı, 2007).

Çocukların, Kürt nüfusunun artışının bir simgesi olarak görülmesi toplumda onlara yönelik korkunun ve nefretin de nedenini oluşturuyor. İlginç bir şekilde Kürt çocuklarına yönelik baskıyı ve şiddeti eleştiren kişiler bu durumun son bulması için topluma bu çocukların çocuk olduğunu hatırlatmaya çalışı-

2 5532 sayılı kanunla “Terörle Mücadele Yasası”nda yapılan değişiklik için bakınız: <http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=1.5.3713&sourceXmlSearch=&MevzuatTilisKi=0>

3 Konuşmanın tamamı için bakınız: <http://www.lpghaber.com/Adana-Valisi-Atis--Cocuklarimizin-Tirnaginini-Acimasi-500-Kilogram-Komurden-Onemli--haberi-141962.html>

yor. Oysa çocukların şiddete ve baskıya maruz kalmalarının nedeni tam da çocuk olmaları.

Çocukluk Kategorisi

Çocukluk genellikle kültürlerüstü ve tarihüstü bir kategori olarak algılanır (Neyzi, 2001). Fakat sosyal tarihçiler ve antropologlar yaptıkları çalışmalarla bu algıyı sarstılar. Örneğin 17. yüzyıldan önce çocukluk kavramının olmadığını, çocukların minyatür insanlar olarak algılandığını iddia eden sosyal tarihçi Philippe Aries, 1660 ve 1800 yılları arasında aile yapısının değiştiğini ve ailenin çocuk odaklı olmaya başladığını söyler (Aktaran, Maksudyan, 2008: 3). Diğer taraftan, Foucault'nun modern iktidar kavramsallaştırmasından beslenen Robert Jütte ve Erving Goffman gibi tarihçiler modernite ile birlikte çocukların koşullarının daha kötüye gittiğini çünkü çocukların bu dönemde yetimhane, ıslahevi ve yatılı okulların disiplini altında "kurumsallaştırıldıklarını" iddia ettiler. Bu nedenle çocuklar modern toplumda Aries'in iddia ettiği gibi ilgi nesneleri olarak değil, tam tersine modern iktidarın söylemsel ve söylemsel olmayan pratikleri yoluyla disipline edilmesi gereken kişiler olarak algılandılar (2008).

Çocukluk mefhumunun ortaya çıkışı burjuva ailenin ortaya çıkışına denk gelmektedir. Kemal İnal'a göre, modern çocukluk paradigmasının iki temel dayanağı vardı: burjuva değerleri ve bilim. Bu dönemde sadece çocukluk değil eğitim ve aile de yeniden biçimlendirildi (İnal, 1999: 63). Burjuva toplumun, bireyseliğe dayanan kendi yaşam tarzının yeniden üretilebilmesi için bilim tarafından desteklenen belli bir çocukluk anlayışına ihtiyacı vardı. Aries'e göre modernite ile birlikte çocukların büyüklerin yaşamından atılması çocukluk üzerine üretilen bilgiyle meşrulaştırıldı: Çocuklar cahil, zayıf, irrasyonel, aşırı/ölçsüz olarak tanımlandı. Bu yüzden de gözetlenmeleri, eğitilmeleri ve disipline edilmeleri gerekiyordu. Ayrıca çocuklar özsel olarak masum ve iyiydi; bu yüzden de korunmaları gerekiyordu. Büyükler ise rasyonel ve ılımlı olarak tanımlanıyordu ve bu tanım da onları gözlemleyen/gözetleyen ve yöneten statüsüne yükseltiyordu (Aktaran, Gürbilek, 47). Çocukların korunmaları, disipline edilmeleri ve eğitilmeleri gerektiği düşüncesine dayanan bu anlayış çocuklarla büyükler arasında yaşa dayanan bir iktidar ilişkisi kurdu.

Aries ile birlikte sosyal tarihçiler çocukların ve çocukluk kategorisinin büyükler tarafından tarih boyunca nasıl algılandığını analiz ettiler. Fakat çocukların kendilerini ve deneyimlerini nasıl anlamlandırdıkları ve anlattıkları incelenmedi (Hughes ve Sargent, 1998 15). Bu bağlamda, Veena Das antropolojinin çocukların sesini dışladığını söylüyor (Das, 1998: 174). Fakat son zamanlarda antropologlar yaptıkları çalışmalarda çocukluk kategorisinin ve çocukluğun nasıl deneyimlendiğinin zamana ve mekâna göre değiştiğini vurgulayarak çocukların kendilerini nasıl ifade ettiklerine, deneyimlerini nasıl anlamlandırdıklarına odaklanmaya başladılar. Bu çalışmalar aynı zamanda jenerasyon kavramını da sorgulamaya başladı. Jenerasyon genel olarak tarih ve biyolojiyle konotasyonu olan ve "yaşa dayanan bir sosyal kohort" olarak algılanıyordu. Oysa son çalışmalarda jenerasyonu "sosyal kimliklerin ve politik pro-

jelerin sembolik olarak üretildiği, yeniden üretildiği ve dönüştürüldüğü bir süreç olarak ifade etme eğilimi doğdu” (Collins, 2004: 13).

Aslında yaşa ve dışlamaya dayanan hiyerarşinin kurulan ikiliklere dayandığını düşünürsek sadece çocukluğun değil gençliğin ve yetişkinliğin de politik ve tarihsel kurgular/kategoriler olduğunu düşünebiliriz. Jean ve John Comaroff’a göre jenerasyon kavramı kronolojik bir kategori değil derin materyal kökleri olan sosyal, ilişkisel ve politik bir kavramdır (Comaroff ve Comaroff, 2000: 10). Benzer bir şekilde Scott modern devlet rejiminin kontrolünün, nüfusu çocuk, gençlik ve yetişkin gibi kategoriler üzerinden tanımlamaya dayandığını söylüyor (Aktaran, Durham, 2000: 114). Bu bağlamda, gençlik üzerine yapılan çalışmalarda da gençliğin modernitenin bir ürünü olduğu ve bu kategoriye atfedilen anlamların tarihsel kontesktlere göre değiştiği vurgulanıyor (Aktaran, Comaroff ve Comaroff, 2000). Comaroff'lara göre gençlik uzun bir eğitim sürecine sokularak ekonomiden dışlandı. Nasıl çocukluğa saflık ve iyilik atfedildiyse gençliğe de aşırılık, heyecan ve ulusun geleceği anlamları yüklendi (Comaroff ve Comaroff, 2000). Benzer şekilde Foucault da modern iktidarın kurulan kategorilerle işlediğini vurguladı. Foucault'ya göre tarihin belli bir döneminde, belli davranış ve varoluş biçimleri sorunlu olarak kabul edilir. Bu davranış ve varoluş biçimleri iktidarın söylemsel ve söylemsel olmayan pratiklerinin nesneleri haline gelir. Foucault bu süreçte “hakikat oyunu” (the drama of truth) der. İnsanlar bu kategorilerin doğruluğuna inandıklarında bu kategorilerle özdeşleştirilen deneyimlerin özneleri olmayı da kabul ederler. Foucault örnek olarak delilik, hastalık ve suç gibi kavramların ya da davranış biçimlerinin nasıl sorunlu olarak kabul edildiğini ve anormal deneyimlere dönüştürüldüğünü verir. Bu kategorilerin tanımlanma ve bu kategorilere belli davranış biçimleri atfetme sürecinde söylemsel ve söylemsel olmayan pratiklerden yararlanır. Söylemsel pratikler doğruluk iddiaları olan psikoloji, psikiyatri ve kriminoloji gibi disiplinler üzerinden oluşturulur. Söylemsel olmayan pratikler ise bilimsel doğrunun üretildiği koşulları sağlayan hapisane, hastane, okul ve cezaevi gibi kurumlardır (Foucault, 2000). Foucault'cu bir perspektifle, çocukluğun hukuk, psikiyatri, tıp gibi söylemsel pratikler ve okul, aile gibi söylemsel olmayan pratikler tarafından kurulduğunu söyleyebiliriz.

Çocukluk ile gençlik çalışmaları akademide ayrı disiplinler olarak yer alıyor. Fakat son dönemlerdeki antropolojik çalışmalar özellikle 21. yüzyılda, çocukluk ve gençlik arasına bir çizgi konulamayacağını vurguluyor. Eğer çocukların ve gençlerin temsillerine, öz temsillerine ve gündelik hayattaki deneyimlerine bakarsak böyle bir ayrımı yapmanın çok zor olduğunu görürüz. Uluslarötesi göç, metropollerde artan çocuk ve genç sayısı, yeni iletişim yolları, iç savaşlar, kolonyalizm sonrası toplumlardaki düşük yoğunluklu savaşlar kuşaksal kategorilerin yeniden gözden geçirilmesine yol açtı (Comaroff ve Comaroff, Neyzi, Durham). Sharif Kanaana genç yaştaki insanların intifadaya katılmasının Filistin toplumunda bir çeşit “terminolojik başkaldırı”ya yol açtığını iddia ediyor (Aktaran, Collins, 2004, 38). İşgale karşı

mücadele eden bu genç aktivistlerin hangi yaş kategorisine girdiğini kim-
senin bilmediğini söyleyen Kanaana geleneksel olarak kullanılan ve belli yaş
gruplarını belirten kelimelerin anlamlarının ya daraldığını ya da genişlediğini
belirtiyor (2004). Kanaana'ya göre ne İngilizcede ne de Arapçada yaşı be-
lirtmek için kullanılan hiçbir kavram intifadadaki genç erkekleri tanımla-
maya yetmiyor (2004).

Türkiye'de de önce adli bir vaka sonra da siyasi pratikleri nedeniyle politik bir
tehdit olarak algılanan Kürt çocuklarının bir dönüşüm geçirdiğini görüyoruz.
Peki Kürt toplumunda nasıl bir çocukluk kuruluyor ve deneyimleniyor? Nasıl
bir tarih ve hafıza bu çocukluğu kuruyor? Özellikle 2000'li yıllarda, düşük
yoğunluklu savaşın bittiği, barışın daha konuşulur olduğu ve mümkün
görüldüğü bir ortamda çocukların siyaset alanına girişini, bu "kuşaksal
başkaldırı"yı nasıl anlamlandırabiliriz? Yazının devamında Adana'nın
Gündoğan Mahallesi'nde yaptığım saha araştırması üzerinden Kürt
toplumundaki çocukluk kategorisini ve çocukluk deneyimlerini analiz etmeye
çalışacağım.

Kürt Toplumunda Çocukluk

Gündoğan Mahallesi, seksenli yılların sonundan itibaren çoğunluğu zorunlu
göçle Adana'ya gelen Kürtlerin şehrin kıyısındaki boş arazilere gecekondular
inşa etmeleriyle kuruldu. Göçle gelen insanların çoğu köylerindeyken Kürt
hareketi içinde politize oldukları için şehre geldiklerinde de Kürt hareketini
desteklemeye devam ettiler ve bu yüzden Gündoğan başından itibaren
PKK'nin kurtarılmış bölgesi olarak kuruldu. Ancak, 90'lı yılların ortalarına
kadar her teşebbüsünde bombalandığı için devletin karakol kuramadığı,
polisin giremediği bir mahalle olan Gündoğan, bu tarihten sonra özellikle
PKK'nin strateji değiştirmesi ve milislerinin kırsala çekilmesiyle bir dönüşüm
geçirdi. Mahallenin merkezine kurulan karakol, radikal İslami örgütlerin kur-
duğu "okuma evleri", ortaya çıkan çeteler ve büyük bir yaygınlık kazanan
uyuşturucu mahallenin görünümünü radikal bir biçimde değiştirdi. Şunu be-
lirtmek gerekir ki çocuklar (ve gençler) tüm bu dönüşümlerin nesneleri ve
özneleri çünkü uyuşturucu kullanan ve satan, çetelere giren, "okuma evleri"ne
gidenler çoğunlukla çocuk. Ayrıca, 2000'li yılların başından itibaren ma-
halledeki Kürt direnişinin en mobilize ve radikal kesimini de yine çocuklar
oluşturuyor. Bu da politik olanı yeniden düşünmemizi gerektiriyor. Çünkü
politik çocuklar aynı zamanda mahalledeki çetelere girebiliyor, hırsızlık yapa-
biliyor ve "kriminal" olaylara karışabiliyor. Aynı şekilde, mahalledeki çeteler
de politik eylemlere katılabiliyor ve polisle olan çatışmalarda çocukları ko-
ruyabiliyor. Bu, yaşanan savaş ve mücadeleyle birlikte Kürtlüğün herkes için
politik bir kimliğe dönüştüğünü gösteriyor. Bu nedenle alışkın olduğumuz
politik öznenin dışında çok farklı politik öznellikler ortaya çıkıyor. İnsanlar
radikal İslamcı örgütlere girseler de, uyuşturucu kullansalar da, çetelere girse-
ler de tüm mağduriyetlerini Kürtlüklerine bağladıkları için bir şekilde politik
alanın içine girebiliyorlar ya da başka alanları politikleştirebiliyorlar. Bu
bağlamda siyasi olanın değişimini gündelik hayatın politikleşmesi olarak oku-

mak gerektiğini düşünüyorum.

Diğer taraftan Kürt çocuklarının politikleşmesi durumunu sadece bir çocuk/çocukluk meselesi olarak değil Kürt toplumunun geçirdiği dönüşüm üzerinden düşünmek gerekiyor. Çünkü çocukların mobilizasyonu politikleşmenin Kürt toplumunun tüm katmanlarına yayıldığını gösteriyor. Mülakat yaptığım çocukların çoğunun ailesi zorunlu göçe maruz kalmışlardı. Bu çocuklar zorunlu göç sonrasında Adana'da doğdukları için göçü deneyimlememiş ancak zorunlu göç ve devlet şiddeti hikâyeleriyle büyümüşler. Kürt toplumunda çocukluk kategorisinin dönüşümü de bu durumla ilgili çünkü çocuklar ebeveynlerinin hikâyelerini kendi hikâyelerine ekleyerek, ailelerinin hafızalarını içselleştirerek kendileri için başka bir tarih ve hafıza üretiyorlar. Bu nedenle on bir yaşındaki bir çocuk kendini anlatırken hiç yaşamadığı köyü ve hiç deneyimlemediği göçü anlatıyor. Diğer bir deyişle, bu çocuğun tarihi yaşından çok daha eskiye gidiyor.

Şunu eklemek gerekir ki bu çocuklar zorunlu göç yaşamamış olsalar da göçün etkilerini yaşadılar. Onlar devlet şiddetinin şehirdeki yoksulluk, ayrımcılık ve dışlanmayla birleştiği bir ortamın içine doğdular. Bu nedenle sadece kendilerine aktarılan şiddet hafızası değil, şehirdeki deneyimler de Kürt toplumunda çocukluk kategorisini yeniden biçimlendiriyor. Ailenin yetişkin üyeleri şehir yaşamına adaptasyonda sıkıntı yaşarken, okuma-yazma bilen, Türkçeyi daha iyi konuşan ve bu yüzden iş bulma şansı da daha fazla olan çocuklar aile ve daha genel olarak Kürt toplumu içindeki iktidar ilişkilerini yeniden biçimlendiriyor.

Kürt toplumunda çocukluk kategorisinin dönüşümünü tartışmak için tekrar Aries'e dönmek istiyorum. Aries, çocukluğun burjuva aile içinde oluşturulduğunu söylüyor. Alt sınıflar içinde bu tarz bir çocukluğun oluşmamasının iki nedeni vardır: (1) Yoksul ailelerde çocuk ölümü oranı çok yüksek olduğu için çocuk daimi bir varlık olarak görülmez. (2) Bu ailelerde çocuklar çok erken çalışmaya başladıkları için büyüklerin dünyasına çok erken girerler bu yüzden de fabrika ve karakol gibi kurumlarla çok erken tanışırlar. Ancak yirminci yüzyılla birlikte, özellikle de ulus devletlerin kurulmasıyla, eğitim toplumların tüm katmanlarına yayılmış hatta zorunlu hale gelmiştir. Bu nedenle çocukluk kategorisi her toplumda aynı biçimde kurulmamış olsa da bu kategorinin özellikle yirminci yüzyılda burjuva ailenin ötesine geçtiği söylenebilir. Ancak Kürt toplumunda bu kategorinin geçirdiği dönüşümün farklı bir boyutu var: Kendilerini politik özneler olarak kuran, sokakları işgal eden ve ne devlet ne de Kürt hareketi tarafından kontrol edilebilen Kürt çocukları iktidar talep ediyor. Diğer bir deyişle, Kürt çocukları sadece çalışarak büyüklerin iktidarına katılmıyor, aynı zamanda politik öznellikler kurarak ve kendi politik alanlarını yaratarak büyüklerin iktidarını sınırılıyorlar. Bu nedenle, medyadaki çocukların büyükler tarafından kullanıldığı yönündeki yaygın kanının aksine, Kürt çocukları politik öznellikleriyle Kürt hareketinin söylem ve pratiklerini bile dönüştürebilecek bir siyaset üretiyorlar.

Kürt Çocuklarına Göre Çocukluk

Ana akım medyada “taş atan çocukların” politik eylemleri bir oyun olarak gördükleri sık sık vurgulanıyor. Oysa çocuklar kendilerinin değil asıl büyüklerin siyaseti bir oyun olarak gördüğünü söylüyorlar. Çocuklara göre büyükler siyaseti kendileri kadar ciddiye almıyorlar çünkü onlar Newroz, konser, şenlik gibi “eğlenceli” etkinliklere katılırken “iş ciddi eylemelere geldiğinde ortalıkta görünmüyorlar”. Çocuklar oyun da oynuyorlar ama en çok oynadıkları oyunun ismi “Apoculuk”:

Halil⁴: Biz mahallede Apoculuk oynuyoruz. Dört beş polis, dört beş kişi devrimci, öyle mahalle arasında “Bijî Serok Apo” diye bağırıyoruz. Öcalan diye bağırıyoruz. Polisler de bize saldırıyor.

H: Kim kazanıyor?

Halil: Kim kazanacak, Apocular. Polise kuş lastiği sıkıyoruz.

Murat⁵: Böyle yapınca aslında kendi halkımızı vuruyoruz.

Halil: Ama öylesine ya, şaka.

M: Ha kafasına gelse. Kafası yarılrsa.

Halil: Biz dizlerine vuruyoruz.

M: O daha kötü eyleme gelince koşamaz.

Siyasetin hayatın her alanına sirayet ettiği bir ortamda oyunların konusunu bile polis ve Kürtler arasındaki mücadele oluşturuyor. Ayrıca bu oyunlar her zaman politik eylemlere dönüştüğü için de oyun ve gerçek arasındaki çizgi belirsizleşiyor:

Halil: Ya biz şimdiden mahalleyi alıştırıyoruz. Biz şimdi üç dört tane polis oluyor, üç dört tane de eylemci, ben eylemciyim, yanımda da iki tane çocuk var, mahallede bağırıyoruz, böyle faşistlerin mahallesine gidiyoruz. Mahalledeki kadınların hepsi de AKP’ci. Bir bağırдық, Erdoğan’ın piçleri yıldıramaz bizleri, bize baktılar, bir kişi bağırma lan dedi, ben de sana ne lan faşist dedim. Kadın kafamı bozdu. Baktım şimdi, biz eylemdeyiz ya... Şimdi biz koşuyoruz, polislerle çatıştık, polisler de işte dedim ya bizden. Biz ara mahallelere girdik, faşistlerin mahallesindeki arabaların camını kırdık. Kadın bağır-
dı bize, kadını dövdük, kadın güm yere, sonra evinin camlarını kırdık kuş lastiğiyle.

Eğer oyunlar bile politik eylemlere dönüşüyorsa ve eğer büyükler politik olma iddiasındayken çocuklar tarafından oyun oynamakla suçlanıyorsa Kürt toplumunda çocukluğu nasıl anlayabiliriz? Murat’a onun için çocukluğun ne demek olduğunu sordum. Murat şöyle cevap verdi:

- 4 Halil Adana’ya zorunlu göçle gelmiş Mardinli bir ailenin en küçük çocuğu. Halil 13 yaşında ve ailesinin kendisiyle birlikte on iki çocuğu var. İlköğretim okuluna gidiyor ve okula gitmediği zamanlarda mahallede simit satıyor.
- 5 Murat 14 yaşında ve ilköğretim okuluna gidiyor. Boş zamanlarında mahalledeki bir çay ocağında çalışıyor. Mardinli olan ailesi doksanların başında zorunlu göçle Adana’ya yerleşmiş.

M: Sözümün geçtiği anda o zaman büyümüş olacam.

H: Peki sen mahallede mesela 20 yaşındaki biriyle kıyasladığında aranızda nasıl farklar var?

M: Onun büyük olması, onun fazla sorunlarının olmaması gibi.

H: Nasıl yani?

M: Mesela çocukların sorunu daha çok olur. Kimisi gider esrar içer, sigara içer, hırsızlık yapar, ama büyükler hiç olmazsa aileden destek alıyorlar.

H: Nasıl yani?

M: Nasıl diyeyim, mesela benim gibi bir çocuk sigara içiyor ama sigarası yok. Onun için gidiyor hırsızlık yapıyor. Ama büyüğün öyle bir sorunu yok. Parası oluyor, bir sorunu olmuyor.

H: Peki daha çok çocuklar mı hırsızlık yapıyor o zaman?

M: Evet.

H: Sen yaptın mı hiç?

M: Yaptım.

H: Ne aldın?

M: Bisiklet çaldık, şurada,

H: Ne yaptın o bisikleti?

M: Sattık. Altı milyon kazandık. Patlaktı bisikletin lastiği ucuza sattık.

H: Yani diyorsun çocukların daha çok sorunu var bir de sözleri geçmiyor.

M: Evet, mesela bunu partide de görüyoruz. Bir küçük bir şey deyince yok salımlıyorlar. Büyük böylese dinliyorlar hemen. Yani büyüdüğümde toplantılara katılırım, sözümün geçeceği yer, istediğimin olacağı yer. Çünkü kolay kolay geçmiyor çocukların sözü. Büyükler daha iyi bildiklerini sanıyorlar.

Murat için çocukluk büyüklerin dünyasında sesinin duyulmaması, sözünün geçmemesi ve çok fazla soruna sahip olması demek. Aynı soruyu Halil'e sordum:

Halil: Hayatını yaşamak, şimdi biz geziyorduk, baktım herkes yüzüyor havuzda, biz de girdik yüzdük. Şimdi çocuğuz ya biz, şimdi bir kişi bir şey yapıyor, biz de o oyuna katılıyoruz. Bir kişi diyor gel saklambaç oynayak, oynuyoruz. Bence çocukluk güzel bir şey. Çok zevkli. Çocuk olmak daha iyi. Büyük olunca başındaki dertler, yok elektrik parası, yok su parası. Yok şunun vergisi, yok eve masa alacan, başına bin bir çeşit dert açılıyor. Ama benimki tam çocukluk değil, yarı yarıya. Yarı çocukluk yarı siyaset. Bazen eğleniyoruz, gidiyoruz yüzüyoruz, mahallenin çocuklarıyla geziyoruz. Bazen de eylem mi var mahallenin çocuklarıyla yola çıkıyoruz. Yarı yarıya.

H: Çocukların siyasete katılması nasıl bir şey sence?

Halil: Çok güzel valla, bu yaşta öğreniyoruz neyin ne olduğunu, kimin çakal olduğunu.

H :Ne zaman tama geçeceksin.

Halil: İki sene-üç sene

H: O zaman çocukluk bitecek mi?

Halil: Çocukluk da bir gün biter, bir gün de gençlik biter, bir gün de yaşlılık

biter, ondan sonra da ömür biter.

H: İstiyor musun çocukluğun bitmesini?

Halil: İstiyorum ya bu ne ya. Cebime bak elli lira para yok.

Halil kendisini yarı-çocuk olarak tanımlıyor. O, büyüklerin özellikle ekonomik açıdan çok fazla sorumluluğu olduğunu, bu yüzden de çocukluğun büyük olmaktan daha iyi olduğunu söylüyor ancak Halil'in kendisi de çalışıp ailesinin geçimine katkıda buluyor. Hatta Halil'in ailesinde sadece çocuklar çalışıyor. Diğer yandan bizim alışık olduğumuz çocukluk, sadece ekonomik sorumluluğu olmamak değil, aynı zamanda bu tarz konulara kayıtsız olmaktır. Ancak Halil'in çocukluğa dair anlattığı şeylerin tamamı bir ailenin karşılaşılabileceği ekonomik sorunlarla ilgili.

Çocuklar yeri geldiğinde çocukluklarını da kullanıyorlar. Örneğin polisle çatışırken kuş lastiği adını verdikleri sapanları kullanıyorlar. Bu sapanları yapmak için de ağaç dallarından ve serum lastiğinden yararlanıyorlar. Ancak mahalledeki eczaneler, sapan yapmak için kullandıklarını bildiklerinden çocuklara serum lastiği satmak istemiyorlar.

Halil: Orada çok kuş lastiği yedim, sekiz-dokuz tane yedim. Hepsini de öyle bana bakıyorlardı, çekiyorlardı. Bir kaçtım, güm güm güm.

H: Polis mi kuş lastiği sıkıyor.

Murat: Kuş lastiği olmazsa bizi vuramazlar. Ama bizim taşlar yetişmiyor onlara, bizde kuş lastiği yok.

Halil: Bende var. Bir sıktım. Bir ara polisin kafasını yardım, araya koştı. Sivildi.

M: Eczaneden serum istiyoruz, vermiyorlar. Diyor siz kuş lastiği yapıyorsunuz.

Halil: Vermiyorlar mı, gel sana 250 tane alayım. Aksoy Eczanesi var ya işlek mahalleye girince tam sağ tarafta, orada veriyorlar.

M: Anayoldaki eczaneler de veriyorlar.

Halil: Oradakiler artık vermiyor, ben gittim vermiyor. Şimdi ben gittim ya kadın bana dedi ne yapacan, dedim köye gidecem. Dedi al. Ben on tane aldım.

M: Ben de dedim annem hasta, şey takacak, işte serum takacak, serum lastiği lazım, verdiler.

Murat en son cümleyi söylerken önüne baktı, ellerini kavuşturdu ve çok kısık bir sesle konuştu. Daha sonra gülmeye başladı bütün çocuklar.

Aslında çocuklar kendilerine yönelik olan egemen söylemden de etkileniyorlar. Onlar da siyasetin çocuklara değil daha çok büyüklere uygun bir alan olduğunu düşünüyorlar. Fakat onlar "küçük devrimciler" olarak "neyin ne olduğunu", kimin iyi kimin kötü olduğunu anlamak için giriyorlar siyasete.

M: Onlarla [öğretmenlerle] siyaset kavgalarına girdiğimiz oluyor mesela inkılap hocamız var, hiç bizimle siyaset kavgasına girmek istemiyor. Gerçekleri bi-

liyor ama saklıyor, Mesela biz diyoruz mesela gençlerimiz bu kadar suçsuz yere cezaevine giriyor, susun falan diyor, diyor siz bilmiyorsunuz gerçekleri. Hoca bana dedi ben yirmi iki yıldır tarihin içindeyim, ben de dedim çok mu büyük bir şey ben de üç yıldır siyasetin içindeyim. Hoca sustu kaldı orada.

Murat için eğitim değil, siyaset bilmenin, öğrenmenin yolu. Siyasetle insanları ve hayatı tanıdığını düşünüyor. Murat ve diğer çocuklarla yaptığım mülakatlarda “siyasi olmayan” konuları da konuşmaya çalıştım, örneğin aileleriyle ilişkilerinin nasıl olduğunu. Ama bu sorularda çok sıkıldılar ve örneğin Halil bir süre sonra “hadi siyasete geçelim” dedi. Murat’la da ikinci bir görüşme yapmıştım, bu görüşmede daha çok ailesi ve işiyle ilgili konuştuk. Murat görüşmeden sonra “bu röportaj hiç güzel olmadı” dedi. Çocuklar için siyasi olan ve siyasette edindikleri deneyimler onları “bilen” kılıyor. Bu yüzden de Murat, siyasette üç yılda edindiği bilginin bir öğretmenin siyaset dışında yirmi yılda edindiği bilgiden daha değerli olduğunu düşünüyor. Eğer bir yetişkini bir çocuktan ayıran şeylerden biri deneyimleri ve deneyimlerinden gelen bilgisiyse, çocukların siyasete girişi ve siyasi bilgiye atfettikleri anlam çocuklar için bu büyüklük ve çocukluk ikiliğini kırıyor.

Diğer yandan bu çocuklar için çocukluk büyüklerden daha fazla soruna sahip olmak demek çünkü içinde yaşadıkları ortam onları çalmaya zorluyor. Ve çocukluk sokakta yürütülen mücadelenin en önemli aktörlerinden olmalarına rağmen büyüklerin domine ettiği siyaset alanında seslerinin duyulmaması demek. Çocuklar büyüklerin kendilerini dinlemediklerini söylüyorlar çünkü “büyükler daha iyi bildiklerini zannediyorlar”. Onlara göre büyüklerin tek yaptığı şey onların siyasette aktif olmalarını engellemek. Ancak, saha araştırması sırasındaki gözlemlerime dayanarak şunu söyleyebilirim ki tüm bunlara rağmen çocuklar hareket içinde güç kazanıyorlar. Örneğin mahalledeki dernekte çocuk ve gençler karar alma mekanizmalarında etkinler. Ayrıca çocukların eylemlerde bulunuş biçimi de büyüklerin siyasetini etkiliyor. Çocuklar radikallikleriyle mahallede başka bir siyasetin yapılmasını engelliyorlar çünkü onların katıldığı hemen her eylem çatışmayla bitiyor. Büyüklerle çocuklar arasındaki bu gerilim siyasette bir ayrışmayı da getirebilir. Örneğin, bir basın açıklaması sırasında, büyükler polisle pazarlık ederken çocuklar radikal sloganlar atıyordu. Polis ancak slogan atılmazsa basın açıklamasına izin verebileceklerini söyledi. Büyükler çocukları susturmaya çalışıyordu. Sonra çocuklar bir araya gelip konuştular: Susmaya, böylece büyüklerin eylemlerini yapmalarına izin vermeye ve gece kendi eylemlerini yapmaya karar verdiler.

Devrıldıkları hafıza, onlara uygulanan şiddet, dönüşmüş aile ilişkileri ve zor yaşam koşulları Kürt çocukları için farklı bir çocukluk kuruyor. Ancak çocuklar da bunu kullanarak, politik öznellikler üreterek kendilerini ezen mekanizmalara karşı mücadele ediyorlar. Gündoğan Mahallesi’nin çocukları Halil’in dediği gibi yarı-çocuk. Onlar da yetişkinler gibi geçmişin yükünü taşıyorlar, iktidar için mücadele veriyorlar.

Repertuar: Devralınmış Dil, Ortak Deneyimler

Daha önce de belirttiğim gibi mülakat yaptığım çocukların hemen hepsi zorunlu göçe maruz kalan ailelerin çocuklarıydı. Yaşları 11 ila 16 arasında değişen bu çocukların çoğu göçten sonra Adana'da doğmuş. Dolayısıyla köydeki açık devlet şiddetini ve zorunlu göçü doğrudan deneyimlememiş olan bu çocuklar aile büyükleri tarafından anlatılan şiddet hikâyeleriyle büyümüşler. Murat ailesinin göç hikâyesini şöyle anlatıyor:

H: Sizinkiler ne zaman buraya, Adana'ya gelmişler?

M: Bizimkiler vallahi ben hatırlamıyorum ama onlar da Mardin'in Savur diye bir ilçesinde orada köyümüz kapandığı için geldiler buraya.

H: Kapandı derken?

M: Şey, jandarmalar kapattı, orada şey oldu, baskın yaptılar, bir tane bizim akrabamız öldü işte, şehit oldu orada. Şimdi ondan önce de amcamı gerillalara yardım ve yataklıktan onu yakalamışlardı, elektrik verdiler ona, ciğerleri artık iflas etti, orada öldü artık. Biz de dayanamadık. Bir de hatta benim bir yengem var, polisin biri üstüne çağırılmış ona, ona pislikler yapmış, tecavüz falan ediyor. Çağırılmışlar ama bir polis yani iyi olanlar da varmış, almış onu evini sormuş, işte sonra buraya gelmişler, artık buradayız. Köy yine açıldı, köye gidenler oldu.

Anlatısından da anlaşıldığı gibi Murat ailesinin zorunlu göçe maruz kalışına tanık olmamış ama bu hikâyeleri kendisi deneyimlemiş gibi anlatıyor. Sadece verdiği ayrıntılı bilgi, açık ve akıcı anlatımı değil, belki daha da önemlisi kullandığı gramer duyulan hikâyeyi bir tanıklığa dönüştürüyor. Türkçedeki “mış” eki genellikle anlatıcının kişisel olarak deneyimlemediği ama duyduğu olayları anlatmak için kullanılır. Fakat “dı”, anlatıcı tarafından deneyimlenmiş olayları ifade eder. Murat deneyimlemediği olayları anlatırken “dı” ekini kullanırken sadece tecavüz gibi konuşulması daha zor olan olayı anlatırken “mış” ekini kullanıyor. “Dı”nın kullanımı duyularak içselleştirilmiş hikâyeleri ifade ediyor ve bunları tanıklığa dönüştürüyor. Murat'ın anlatısındaki diğer bir önemli nokta da “biz” kelimesini kullanışı. “Biz de dayanamadık” derken kendisinin henüz doğmadığı bir dönemi anlatıyor.

Şiddet hikâyeleri özel ve kamusal alanda dolaşıma girerek anonim deneyimlere dönüşüyor. Bu durumu özellikle Eren adındaki on bir yaşındaki bir çocukla yaptığım mülakat sırasında fark ettim. Nasıl bir ortamın çocukları politikleştirdiğini ve mobilize ettiğini anlayabilmek için Kürt hareketi içinde mobilize olmamış bir çocukla da mülakat yapmak istedim. Bu sayede bir karşılaştırma yapabilecektim. Eren'i ve ailesini kişisel olarak tanıyordum ve onun “taş atan çocuklar”dan biri olmadığını düşünüyordum. Fakat mülakat sırasında Eren eylemlere katıldığını söyledi ve bu eylemlerle ilgili ayrıntılı bilgiler verdi.

E: Biz böyle mahallede tarla var bizim burada biz oraya gidiyorduk ateş yakıyorduk, slogan atıyorduk, biz kaçıyorduk. Mahallede eylemler yapıyoruz halkımızın özgürlüğü için. Bir gün yapmıştık işte tamam mı polis gelmişti, arkamızdan gelmişlerdi, biz taş attık, kaçtık. Hemen aralara girdik. Bizi kimse zor-

lamıyor yani. Gidiyor üç-dört tane lastiği üst üste koyuyoruz, yakıyoruz, polis geliyor. Taş atıyoruz polislere. Polisler bizi yakaladı mı çok pis dövüyor. O anda da orada polisler vardı, biz slogan attık, yavaş yavaş polisler bize doğru gelmeye başladılar. Biz elimize hemen taş aldık işte attık polislere. Polisler yavaş yavaş geliyorlardı. Ara sokaklara kaçtık. Eylemleri halkımın özgürlüğü için yapıyoruz.

Eren, mülakattan sonra anlattığı hikâyelerin uydurma olduğunu söyledi. Benim bir arkadaşımla yaptığım bir konuşmaya kulak misafiri olan Eren, o dönem DTP'ye yapılan operasyonlardan dolayı saha araştırmasını tamamlayamadığını duymuş. Ve bu yüzden bana yardım etmek için yalan söylemiş. Ama ilginç bir şekilde Eren'in anlattığı uydurma hikâyeler diğer çocuklardan duyduğum hikâyelere çok benziyordu. Nasıl oluyor da bu deneyimlenmemiş deneyimler, uydurma devlet şiddeti ve direniş hikâyeleri bu kadar ayrıntılı, tutarlı ve akıcı bir şekilde anlatılabilir? Başka bir soru da şiddet hikâyelerinin tartışıldığı teorik çerçeveden sorulabilir. Şiddet ve travma literatürü genellikle şiddet hikâyelerinin dile getirilemediğini çünkü anlatma eyleminin kendisinin dilin, bedeninin ve kişinin bütünlüğünü parçaladığını vurguluyor (Scary, 1985). Ancak mülakat yaptığım kişilerin deneyimledikleri ve/veya kendilerine aktarılan hikâyeleri çok akıcı ve tutarlı bir şekilde anlatmaları bu hikâyelerin birçok kez anlatıldığına işaret ediyor. Tüm bunlar hafıza, şiddet, travma ve anlatma eylemi arasındaki ilişkiyi yeniden kavramsallaştırmamız gerektiğini gösteriyor. Bellek çalışmalarında travmaya genellikle bireysel ve psikolojik bir perspektiften yaklaşıyor. Bu literatür bireyi merkeze aldığı ve travmanın konuşulamamasına odaklandığı için de siyasi ve toplumsal olanı tamamen siliyor (Radstone, 2008: 36) ve siyasetin tam da travmayla baş etmekle ilgili bir şey olduğunu unutup. Bu yüzden, çocukların anlattığı hikâyeler travma ve hafıza ile ilişkilendirilerek değil anlatma eylemi ve cemaat arasındaki ilişkiyle anlaşılabilir. Hikâyelerin gücü tekrarın kendisinden, tekrar tekrar anlatmaktan ve dinlemekten geliyor (Üstündağ, 2005). Aynı zamanda, bu şiddet anlatıları ve deneyimleri çocuklar arasında herhangi bir kişinin yararlanabileceği, ayrınıltılabileceği ve performe edebileceği kolektif bir repertuara dönüşüyor. Bu bağlamda, siyaset, mücadele ve kuşaklar arasındaki etkileşim ve aktarım (post-bellek) çocuklara bir anlatma olanağı sunuyor. Bu yüzden de travma öznelere parçalamıyor, tam tersine kuruyor. Ayrıca, hikâyelerin mütemadiyen dolaşımıyla oluşturulan bu repertuar çocukların Kürtlükten ve Kürt olmaktan ne anladıklarını da belirliyor. Tüm mağduriyetlerini Kürtlüklerine bağlayan çocuklar sürekli şiddet hikâyeleri anlatarak Kürtlüğü adaletsizliğin ve şiddetin ifade edilebildiği bir düğüm noktasına dönüştürüyorlar.

H: Kürt olmak ne demek senin için?

Murat: Haklarını vermemek.

Mülakatlar sırasında karşılaştığım bazı durumlar da yine bireyler ve anlatılar arasındaki ilişkiselliği düşünmeme yol açtı. Mülakatların çoğunu kalabalık ortamlarda yapmak zorunda kaldım. Bu yüzden mülakat sırasında yanımda mülakat yaptığım kişinin arkadaşları da bulunuyordu. Onlar mülakat sırasın-

da sık sık müdahale edip kendi hikâyelerini anlatmaya başladılar. İlk zamanlarda onların müdahalelerini engellemeye çalıştım ama daha sonra herkesin aslında benzer hikâyeler ya da kolektif bir hikâye anlattığını fark ettim. Mülakat yaptığım kişinin hikâyesi bir izleğe dönüşüyordu ve onun hayat çizgisine herkes kendi hikâyesini ekliyordu. Örneğin, anlatıcı köyünün yakılmasını anlattığında herkes kendi köyünün nasıl yakıldığını anlattı. Ya da anlatıcı polisin evlerini bastığını anlattığında herkes evlerinin nasıl polis tarafından basıldığını anlattı. Ayrıca, diğerlerinin tanıklıkları anlatıcıya başka hikâyeler hatırlattı. Bu nedenle farklı kişiler tarafından anlatılan farklı tanıklıklar aslında tekrar tekrar anlatılarak tekil bir hikâyenin ve kolektif bir repertuarın kurulmasına yol açıyor. Bu repertuar öznelere kişisel olarak anlatamayacakları deneyimleri anlatabilmeleri için hazır bir dil sunuyor. Diğer bir deyişle, kolektif deneyimlerin ve anlatıların oluşturduğu bu dil gündelik pratiklerin ve Kürtlerin mücadele tarihinin anlamlandırılması için çocuklara bir olanak sunuyor. Örneğin, bir çocuğa ailesinin neden Adana'ya göç ettiğini sordum. Çocuk hatırlamadığını söyledi. Mülakat sırasında diğer çocuklar müdahale ettiler ve kendi ailelerinin göç hikâyelerini anlattılar. Ardından çocuklardan biri mülakat yaptığım kişiye neden göç ettiklerini sormadığımı söyledi. Ardından mülakat yaptığım çocuk "sormuştunuz, hatırlamadım. Sanki babam böyle demişti" diyerek diğerlerinkine çok benzer bir hikâye anlatmaya başladı.

Antropolog Charles Piot Afrika toplumları üzerine yaptığı bir araştırmada, bireylerin kendilerini oluşturan sosyal kontekstten ve cemaat içindeki ilişkilerinden bağımsız düşünümlemeyeceğini söylüyor (Piot, 1997: 17). Piot'a göre bu toplumlardaki bireyler toplumsal ilişkileri üzerinden tanımlanıyor hatta bu ilişkiler tarafından kuruluyor. Bu nedenle "insanların ilişkileri yoktur, insanlar ilişkidir" diyor (1997). Piot bize akışkan, yayılmış ve diğer öznelerle ilişkisi içinde geçirgen ve çoğul olan bir özne tarif ediyor. Öznenin bu şekilde bir kavramsallaştırılması Kürt çocuklarının politik öznelliklerini anlamamıza yardımcı olabilir. Çünkü ilişkisel öznelerin kurulmasını sağlayan ve çocukluğun nasıl deneyimlendiğini ve deneyimleneceğini belirleyen şey ortak bir tarihin ve deneyimlerin sürekli olarak hatırlanması ve anlatılmasıdır.

Şüphesiz şiddet hikâyelerinin sürekli olarak anlatılması şehir hayatındaki deneyimlerle ilgili. Zorunlu göç ile gelenler açık bir devlet şiddetine maruz kaldılar. Ancak şehre göç ettiklerinde bu şiddet bitmedi ve farklı görünümler aldı, hatta yoksulluk ve dışlanma gibi farklı şiddet formlarıyla birleşti. Köydeki şiddetle ilgili anlatılan hikâyeler çocuklara bugün şehirde yaşanan sıkıntıları anlatmak için bir zemin sunuyor. Diğer bir deyişle, geçmişte bugün bir iz olmak yerine bugün geçmişte bir iz haline geliyor. Çünkü bugün şehirde yaşanan yoksulluk ve dışlanma gibi daha örtük şiddet biçimleri geçmişteki açık devlet şiddetine oranla daha zor dile geliyor. Geçmişe ait şiddet hikâyeleri çocuklara bugün yaşanan sıkıntıları anlamlandırmalarına, şehirdeki ayırmacılığa bir isim koymalarına yardım ediyor.

Diğer yandan dolaşan hikâyeler bir kolektivite içindeki özneleri güçlendiren bir bilgi biçimini de ifade ediyor. Deneyimler ve anlatma eylemiyle oluşturu-

lan bilgi Kürtlerin ezilmişliğine ve devletin zalimliğine işret ediyor; fakat Kürtlerin yaşadığı kayıp ve mağduriyet yas yerine öfke ile ifade ediliyor. Çocuklara göre, devlet ne kadar şiddet uygularsa uygulasin bu ancak onların öfkelerini arttıracaktır. Çocukların eylemlere katılmalarını sağlayan şey de yine bu bilgi.

Kuto⁶: İşte ben iki üç sene önce DTP'yi kötülüüyordum ama dedem öldü, babam şeyi anlattı, köyü falan nasıl yaktıklarını anlattı, amcamın meselesini anlattı. Ben de iki üç senedir tam öyle şey oldum.

Yukarıdaki anlatıdan anlaşılabilceği gibi şiddete tanıklık ederek ya da başkalarının tanıklıklarını içselleştirerek oluşturulan bilgi çocukları mobilize ediyor. Bahsettiğim repertuar sadece köydeki şiddet hikâyelerini değil bugünün önemli politik gelişmelerini de kapsıyor. Çocuklar televizyon ve internet üzerinden Kürt meselesiyle ilgili tartışmaları yakından takip ediyorlar. Örneğin, Hakkâri'de bir eylemde bir çocuk yaralanmıştı. Ertesi gün de Adana'da DTP, operasyonları protesto etmek için bir eylem düzenledi. Bu eylem başlamadan önce çocuklardan biri bir internet kafeden çıktı ve "Hakkâri'deki çocuk şehit oldu" dedi. O sırada eylem başlamak üzereydi ve bu haber anında yayıldı herkese. Dahası çocukların kendileri bu haberin onları daha çok öfkeliendirmesi gerektiğini söylüyorlardı, bu sayede "daha çok çatışacaklardı polisle".

Mülakat yaptığım çocukların hepsi ilköğretime gidiyordu. Çocuklar okulda öğretmenlerin sürekli olarak kendilerini şiddet ve ikna yollarıyla etkilemeye çalıştıklarını söylediler. Kürt meselesine dair önemli politik gelişmeleri medya üzerinden yakından takip eden çocuklar okulda da öğretmenleriyle sürekli bu konuyu tartışıyorlar.

Murat: Demokrasi var diyor hocam ne demokrasisi diyorum, dedi nasıl yok söyle. Dedim Ahmet Türk mesela mecliste Kürtçe konuştu neden yasaklandı. Dedi ki o meclis, Türkiye'nin anadili Türkçe. Dedim neden Başbakan konuşuyor dedi o bir kanal açılışı için. Dedim peki niye İngilizce konuşuyorlar, Fransızca konuşuyorlar yasak değil de Kürtçe yasak. Hoca artık sustu. Hoca neredeyse bizim tarafa geçiyordu. Bir hoca var, ona siz Kürt müsünüz diyoruz evet diyor ama sanki Türk kanı akıyor, Türk gibi hissediyorum kendimi diyor. Mesela dedik ya Kürtçe konuşmaya izin vermiyorlar, Türkçe dersindeydik, ben o konuyu açtım. Hocaya dedim niye Ahmet Türk Kürtçe konuştu hemen yayını kestiler, bana dedi ki orası meclis dedi orada Türkçe konuşulur, ben dedim Obama da İngilizce konuştu, her dili konuşuyorlar. Sus dedi, ben dedim peki niye Ahmet Kaya'yı sürgün ettiler? Ben dedim Kürtçe şarkı çıkaracam dediği için sürgün ettiler adamı, işte Kürtleri eziyorsunuz hocam dedim. Her şeyde sus diyor, susmayınca da geliyor vuruyor. Artık Edî bese.

Halil: Böyle biz sınıfta Kürtçe konuşuyoruz arkadaşlarımızla, hocalar da diyor neden Kürtçe konuşuyorsunuz. Diyoruz biz Kürt isek Kürtçe konuşuruz. Siz

6 Kuto zorunlu göçle Adana'ya gelmiş Batmanlı bir ailenin çocuğu. Kuto 16 yaşında ve bir ilköğretim okuluna gidiyor ve aynı zamanda mahalledeki bir berberde çalışıyor.

de Türk iseniz Türkçe konuşursunuz. Siz kendi ağzınızla diyorsunuz Türkiye’de demokrasi var, demokrasi varsa konuşma hakkımız yok mu.

Kuto: Biz mesela hep sınıfta slogan atıyoruz böyle, dışarıda da atarız da kameralar var. Yüz kişi, hep böyle Kürdüz ya hep yüz kişi toplanıyoruz, böyle bağırıyoruz. Kameralar var diye dışarıda bağırıyoruz ama sınıfta sıralara vuruyoruz, “terörist değiliz, PKK’liyiz”.

H: Sizin hiç düzgün bir öğretmeniniz yok mu?

K: Yok, bizim hepsi pis.

M: Bir öğretmen varmış çok iyiymiş ama ben görmedim ama diyorlar çok iyi.

K: Mesela geçen gün bir hocaların ceketi çalındı bizi çağırdı, okulun zaten en pisleri biziz, iki-üç tane daha arkadaşımız var, hep aynı sınıfa düşmüşüz, bizi çağırdı, dedi eğer ceketimi getirmezsene okuldan attıracağım dedi. Bir tane DTP’li kız var, o da herhalde DTP’li ailece, hocaların çantasını tuttu, hoca kız dövdü, kız da hocayı dövdü. Baktım hoca ağlıyor, biz de slogan attık, “hır-sız değiliz öğrenciyiz”. Kapıdan çıkarken tekme attım bir tane yere düştü, görmedi bizi, herkes dağıldı. Ben onun yanında bağırıyorum yani ben Apocuyum diyorum, bana diyor seni okuldan attırırım diyor, hiçbir şey de yapamıyor.

Tüm bu alıntılar okulun öğretmenler ve öğrenciler için bir mücadele alanına dönüştüğünü gösteriyor. Bu çocukların okuldaki varlıkları, yaptıkları tartışmalar, politik motivasyonları bir devlet kurumu olarak okulun sadece mekânsal örgütlenmesini değil aynı zamanda okulun ya da eğitimin kendisini dayandırdığı temelleri de yıkıyor. Mülakat yaptığım çocuklardan sadece biri ilköğretimden sonra eğitime devam edeceğini söyledi. O da okumak istemesinin nedeni olarak avukat olmak istediğini çünkü Kürtlerin sürekli tutuklandıkları için avukata ihtiyaçları olduğunu söyledi. Diğer çocuklar zorunlu olan ilköğretimi bitirdikten sonra okulu bırakacaklarını söylediler. Bu nedenle, bu çocuklar ya eğitimi tamamen reddediyorlar ya da okulda alacakları eğitimi Kürt hareketine destek vermek için kullanacaklarını düşündükleri için devam etmek istiyorlar.

Şiddet ve Özgürlük

Şiddet mahalledeki tüm sosyal ilişkilerin kurucu bir ögesi. Her şey, bedenler de dâhil olmak üzere şiddetle anlamlandırılıyor ve şiddet bir yaşam biçimi haline geliyor. Şiddet dili de çocukların sahip olduğu tek dil. Bütün çocukların anlatıları şiddet hikâyeleriyle başlayıp şiddet hikâyeleriyle bitiyor. Böylece şiddet anlatılarının temel izleği haline geliyor. Poul Ricoeur’e göre olay olan şey değildir, anlatılabilen şeydir (Aktaran, Feldman, 1991: 15). Bahsettiğim kontekstte de şiddet neyin anlatılabileceğini ve neyin anlatılmaya değer olmadığını belirlediği için anlatıların yapılarını da kuruyor. Mülakatlarda ilk sorularımdan biri kişinin nereli olduğu ve neden göç ettiklerine ilişkindi. Köy, devletin şiddet uyguladığı mekân olarak anlamlandırıldığı ve hatırlandığı için de köye ve göçe dair anlatılan her şey devlet şiddetiyle ilgili oluyor:

Berivan⁷: Çok bir şey hatırlamıyorum ama sadece annemle babamı dövdüklerini hatırlıyorum evin içinde. Evin her yerini didik didik aradılar, buldukları kitapları, kasetleri, her şeyi götürdüler. Buldukları o kitapların hepsini göz önünde yaktılar. Şey, mesela bizim resimlerimiz vardı, albümümüz, resimleri, dağdan gelen resimlerin hepsini yaktılar. Çok kötü şeyler oldu. Siviller vardı ve o zamankiler çok vahşiydi. Eve girişleri hiç belli değildi. Tekme tokat, kapıları kırıyorlardı. Ve annemleri dövdükleri an bile şu an aklıma geliyor. Annemin saçını yoldular, babamı dövdüler. Çok zoruma gitti. Ablamı dışarıya kadar böyle sürüklediler. Ben hatırlıyorum. Bir akşam cezaevinde kaldılar. Orada çok işkence gördü ablalarım, abilerim.

Kuto: Dedemgilin köyünü bombalamışlar, füze atmışlar. İki sene önce biz şeye gittik, o olay da üç-dört sene önce oldu. İşte dedem de geçen şeyde öldü, bir sene falan oldu, şeyde, askerler mayın döşemişler, şey gerillaları vurmak için, işte oradan yolcu minibüsü geçerken de dedem de içindeydi, hatta bir tane akrabamız vardı, o işte dört kişi öldü orada. İşte şeye benim küçük amcam şimdi yaşasaydı otuz yıl falan oldu, kuyuya atmışlar onu. Evlerini basmışlar dedemgilin, askerler, şey yataklık yapmışlar, dağdakilere yemek falan vermişler, gelmişler basmışlar, işte amcam da kuyuda oynarken gelip iteklemişler, çitlere takılmış, ayağı çitlere takılmış kuyunun içine düşmüş.

Ancak sadece köy anlatıları değil, karakolda, okulda, evde ve sokakta deneyimlenen şiddetten dolayı kent mekânı da bir şiddet diliyle anlatılıyor. Fakat köydeki (geçmişteki) şiddetin anlatımıyla şehirdeki (bugünkü) şiddetin anlatımı birbirinden çok farklı. Çocuklar kendileri deneyimlememiş olsa da -geçmişte yaşanan köy yakmalarını, işkenceyi, ölümü, sahip olunan her şeyin yitirilişini, tutarlı ve acı bir şekilde anlatırken bir mağduriyet dili kullanıyorlar. Bu hikâyelerde Kürtler şiddetin nesnesi, devlet de şiddetin öznesi olarak beliriyor. Daha önce de belirttiğim gibi bu hikâyelerin tekrar tekrar ve hep aynı şekilde anlatılmasının nedeni bu açık devlet şiddetinin çocukların bugünkü siyasetinin meşru zeminini hazırlıyor olmasıdır. Diğer yandan çocukların kent yaşamındaki deneyimleri köydeki deneyimlerinden çok farklı olmasa da bugünün sıkıntıları çok daha zor dile geliyor. Çocukların elinde geçmişteki devlet baskısını anlatmak için hazır bir dil, kolektif olarak hazırlanmış, devralınmış hikâyeler yani bir repertuar var. Fakat bugünün sıkıntılarını anlatmak için ellerinde böyle bir repertuar, bir hazır dil ya da anlatı yok; kendi dillerini ve hikâyelerini oluşturmak zorundalar. Bu nedenle, bugüne dair şeyler ya parçalı bir şekilde anlatılıyor ya da anlatılamıyor. Ayrıca çocuklar anlatılarında kendilerini şiddetin hem nesnesi hem de öznesi olarak kuruyorlar. Dolayısıyla kullandıkları dil bir mağduriyet dili değil tersine adaletsizliğe karşı bir direniş dili. Fakat bu adaletsizlik bugüne değil geçmişe işaret ediyor. Diğer bir deyişle, çocuklar mücadelelerinin; ebeveynlerinin ya da genel olarak Kürtlerin geçmişte yaşadıkları adaletsizliklere karşı olduğunu söylüyorlar.

Kürt hareketi içinde mobilize olmuş çocuklar mahallede çeşitli eylemler

7 Berivan mülakat yaptığım çocuklar içinde Adana'da doğmamış tek çocuk. Berivan'ın ailesi Mardinli. Berivan sekiz yaşındayken ailesi köydeki asker baskısından dolayı Adana'ya göç etmiş. İlköğretim okuluna gidiyor ve aynı zamanda bir kuaförde çalışıyor.

düzenliyorlar. Geçmişten farklı olarak bugün daha çok gençler ve çocuklar siyasette aktif olduğu için polis de daha çok bu gruplara odaklanmış durumda. Bu nedenle rutin polis şiddetine maruz kalıyorlar.

Berivan: Eylemlerde sürekli evlere baskın yapıyorlar... Çok kötü aşağılıyorlardı. Kullandıkları kelimeler, küfürler, ağza alınmayacak küfürler ediyorlardı bize resmen. Sanki orada kimsesiz yani sahipsiz gibi bir şeydik. Hani arkamızda DTP partisinin olmadığını düşünsek tabi, sahipsiz gibi bir şeydik... Siviller, bizi okuldan aldılar, elimizde kelepçeler falan gittik, sorgumuzda sorulan şu: seni kim kurtaracakmış, parti mi? Sorulan soru bu sadece söylediler. Sen partiye mi gidiyorsun dediler, zaten bir şey demeye, yani evet bile diyemiyorsun, cevap hakkı vermediler bize, izin vermediler, biraz da dövdüler tabi. Alıştık artık dövmelerine vallahi ya geçekten.

Çocukların çoğu okul ve karakol gibi devlet kurumlarında kendilerini nasıl sahipsiz hissettiklerini anlattılar. Buna karşılık DTP onlara aidiyet ve koruma hissi veren bir kurum olarak beliriyor. Tartışmalarda ya da kavgalarda Türk çocukları Kürt çocuklarını polise şikâyet etmekle tehdit ederken Kürt çocukları Türk çocuklarını DTP'ye şikâyet etmekle tehdit ediyor. Gözaltı ve tutukluluk çocukların temel deneyimleri haline geldiği için polisin rutin şiddeti çocuklarla devlet arasında bir antagonizm yaratıyor. Mahalle dışındaki "ötekilerle" karşılaşmaları şiddetle biçimlendiği için bana bir araştırmacı olarak anlatmaya değer gördükleri hikâyeler de genellikle şiddet hikâyeleri oluyordu.

Erhan: Örneğin bir gün ben eyleme katılmamıştım ama yakalandım, öyle soru sormadan hemen üstüme saldırdılar.

H: Kaç yaşındaydın o zaman?

E: Sekiz yaşındaydım. Sekiz yaşındayken bile hiç soru sormadan aldılar, iki gün nezarete kaldım. Ondan sonra sekiz yaşında olmama rağmen nezarete attılar. Zoruma gitti, ondan sonra dört ay da 12 yaşındayken kaldım. Dört ay hapiste kaldım.

H: O iki gün nezarete kaldığın zaman, o günleri hatırlıyor musun?

E: İki gün nezarete kalmam ne bileyim zamanın geçmemesi, bilip bilmeden, insanın zoruna gitmesi, o derece. Çok zoruma gitti yani iki gün, iki gün yani yarım saat olsa bile haklıysan tutuklamaları, o zoruma gitti işte.

H: Peki ondan sonra katıldın mı eylemlere, o iki günden sonra?

E: Bırakmadım katıldım yine, yani benim zoruma gittiği için hepsine de katıldım.

H: Peki on iki yaşında girmiştin, o zaman nasıl bir şey oldu?

E: O zaman duruşma falan yaptık, mahkemeye çıktık, avukatımız vardı, bir avukat, avukat konuştu, yani delil olmadan beni hapse attılar. İşte mahkemeye sürdüler, mahkemeye bilerek uzattılar, bir gün uzattılar, maksat ki Kürdüm ya, ya sordular zaten Kürt müsün, Kürdün dedim yani kendimi şey yapmam.

H: Peki dört ay kalmıştın değil mi orada, o nasıl geçti?

E: Zaman geçmiyor yani, hakkımızı tam savunamıyorduk, daha çok hırslandı-

yorduk, daha çok hırslanıyorduk, onlara karşı beni burada tutmaları, benim o yaşımda hapse bile atılmamam lazım, öyle bir yasa yok, yani düşünebiliyor musun zaten delil yok bir de on sekiz yaşına kadar oy kullanamıyorsun, kullanamıyorsa demek ki aklı almıyor, aklım almıyorsa beni de hapse atmanıza hakkınız yok. Oy kullanmıyorsam beni hapse atmalarına hakları yok, hapse atıyorlarsa o zaman ben de oy kullanayım. Yani o zaman ben de oy kullanayım. O zaman ben de oy kullanayım ki ben aklım alıyor hapsi ama ben aklım almıyor oy kullanmayı. [Hapisten] ilk çıktığımda zamanın hemen geçmesi, yok ne bileyim istediğin yeri gezebilmesi, içeride kalması ayrı ama dışarıda rahat rahat gezmesi ayrı.

Mahalledeki politik şiddet bununla sınırlı değil: Polis düzenli olarak evlere operasyonlar düzenliyor. Aslında mahallede konuştuğum çocukların hemen hepsi politik meseleler kadar hırsızlık ve kavgaya nedeniyle en az bir kere gözaltına alınmış ya da tutuklanmış.

Okul da çocukların şiddete maruz kaldığı mekânlardan biri. Çocukların hepsi politik düşünceleri ve pratikleri nedeniyle öğretmenler tarafından dövüldüklerini anlattılar. Dahası, defterlerine yazdıkları sloganlar, öğretmenleriyle yaptıkları siyasi tartışmalar ve Türk ve Kürt öğrenciler arasındaki tartışma ve kavgalar nedeniyle Kürt çocukları gözaltına alınıyor hatta tutuklanıyor. Sivil ve resmi polisler günün her saati mahallenin ana sokaklarında dolaşıp keyfi olarak çocukları durdurup kimlik soruyorlar.

Erhan: Polisler ne bileyim durduk yerde kimlik sorma, mesela sana siyasetten yattın mı diye soruyor, bilemen neden yattın mı, çocukları kandırıyorlar, sizi kandırıyorlar değil mi diyorlar. Size para veriyorlar yapmanız için değil mi diyorlar hâlbuki hepsi yalan ki yani bahane uyduruyorlar, para veriyorlar bilmem ne veriyorlar. Diyor ki mesela mahkemeye çıkıyor çocuk ben para için yaptım diyor hâlbuki yalan polis baskısı. Hepsisi de baskı bir uydurma mesela diyor ki senin diyor arkadaşını da yakaladım, çok iyi biliyorum bunu, hemen zarf atıyorlar, senin arkadaşını yakaladım, senin ismini verdi diyor, ben diyorum arkadaşımı getirin öyle konuşalım diyorum, gelsin diyorum eğer yakala-diysanız.

Mahalledeki şiddet sadece okulda, karakolda ve sokakta değil ya da şiddetin uygulayıcıları da sadece polis ve devletin diğer temsilcileri değil. Şiddet mahallede hayatın her alanına yayılmış durumda. Şiddet aynı zamanda ailevi ilişkilerin de kurucu bir ögesi.

Zorunlu göçe maruz kalmış ailelerin çocukları yerinden edilmişliğin kentteki diğer şiddet biçimleriyle katlandığı bir ortama doğarken ebeveynler de kendilerini kent yaşamına adapte etmekte zorlandıkları için kentte ikinci bir yenilgi yaşıyorlar. Saha araştırması sırasında, zorunlu göçle gelmiş çoğu ailede babaların çalışmadığını, çocukların ailelerin geçimini sağladığını gözlemledim. Babaların çalışmamasının nedeni köydeyken belli bir statüleri varken kentte niteliksiz işçilere dönüşmeleri. Onların iş olanakları da çok sınırlı: ya inşaat işinde yaşıyorlar, ya pazarlarda sebze ve meyve satıyorlar ya da seyyar satıcılık yapıyorlar. Çoğu baba da bu tarz işlerin onurlarını incittiğini düşündüğü için

çalışmak istemiyor. Ancak çocuklar berber, mobilyacı ve terzilerde çıraklık yapabildikleri için daha çok iş olanağına sahipler. Ayrıca çocuklar okula gittikleri için Türkçeyi ailelerinden daha iyi biliyorlar ve ailelerinin fatura ödeme, belediye veya valiliğin dağıttığı yardımları almak için gerekli evrakları hazırlama gibi aileleri için önemli bürokratik işleri üstleniyorlar. Bazı ebeveynler hiç Türkçe bilmediği için çocukları onları hastaneye götürüyor. Tüm bunlar da çocukları aile ilişkileri içinde güçlü bir konuma getiriyor. Dahası çocuklar kendilerini ailelerinden daha politik gördükleri için ve gerçekten de siyasette daha aktif oldukları için de aile içinde bizim alışık olmadığımız bir ilişki biçimi doğuyor. Çocuklar ailelerinin devletin şiddeti nedeniyle sindirildiklerini ve sessizleştirildiklerini düşünüyorlar. Ancak çocuklar medya, özellikle de internet yoluyla devletin Kürtleri ezdiği bilgisini paylaşıyorlar. Onlara göre, ebeveynlerinden farklı olarak bu ezilme bilgisi devlete karşı öfkeye yol açıyor. Bununla birlikte, aile içindeki statülerini ve iktidarlarını kaybeden babalar kendi otoritelerini tekrar kurmak için çocuklarına daha fazla şiddet uyguluyorlar. Konuştuğum çocuklardan çoğu babalarından çok fazla dayak yediklerini anlattılar.

Murat: Benim babam bir vurdu mu, koltukta zıplıyordu vuruyordu, zıplıyordu vuruyordu. Kilolu bir de kalıplı. Midemin boşluğuna vuruyordu, ağrıyor mu diyordu, ben ağrıyor deyince daha çok vuruyordu. Diyordu neren ağrıyor neren, diyorum buram sonra lap lap vuruyor (gülüyor).

Ancak, çocukların kendisi de şiddetin uygulayıcılarına dönüşüyorlar. Onlar da kendilerine yöneltilen şiddete karşılık olarak öğretmenlerine, polislere, hatta ailelerine karşı şiddet uyguluyorlar. Böylelikle, şiddet çocukların deneyimlerinin temel belirleyeni ve bu yüzden de anlatılarının temel yapısı oluyor. Aslında, ilginç bir şekilde, çocuklar neden şiddetin öznesi olduklarına dair rasyonel açıklamalar yapıyorlar: Şiddet daha çok şiddetten kaçmanın tek yolu onlar için.

Erhan: Polis ne yapacak, tepkini koymazsan, onları gözünde büyütürsen, onlar senin üstüne çökemeye başlar. Tepkini koydun mu onlar sana bir şey yapamaz. Tepkisini göstermedin mi polis dövüyor, gelip kapına dövüyor, tepkini gösterdin mi biliyor ki korkmuyorsun, bir şey yapamaz. Korkmuyorsan bir şey yapamaz. O küfür etti mi sen de ardından küfür edecen yani. Ama sen korktuğun zaman senin daha çok üstüne geliyorlar. Daha çok şey yapıyorlar. Şaşıyorlar polisler de, şaşıyorlar, bu yaşta nasıl bize bağırıp çağırıyorlar. Ne bileyim yani nasıl bizim üstümüze üstümüze gelebiliyorlar yani şaşıyorlar polisler. Şaşırmalar da oluyor korkular da oluyor. Yani bu yaşta bize bunu yapıyorsa gelecekte ne yapacak acaba. Zaten en çok çocuklardan korkuyorlar. Polisin, benim ilk girdiğimde, okulun önünde zaten bizim akrabasının birine polis vurdu, polislerle bile kavga ettik, onlardan korkumuz yok yani. Yani birimize vuruyor, copu alıp birimize vuruyor, copunu alıp onu dövüyoruz. Birçok kez oldu yani, polisin kafasını bile yardık, ondan mahkemelik olduk yani.

Murat: Hoca Erhan'dan korkuyor (o sırada Erhan içeri giriyor)... Yok Erhan, benim seninle alıp vermediğim bir şey yok dedi hoca.

E: Ben o hocayı var ya, bana öyle diyen hocayı dövdüm. Sınıfın içindeyiz, şimdi yanımdaki çocuğun yanında geziyor, geziyor, onu dövecek ya bahane arıyor. Gelip gitti, gelip gitti, bu bir hareket yaptı, hemen üzerine yürüdü, onu dövecekti, tam vuracak ben bir şaplak vurdum, baktım sınıf gülüyor. O seneden beri bana bir şey yapamıyor.

Kuto: Geçen gün şey cetvel var böyle alüminyum, şimdi konuşuyorduk arkadaşlarla, ben bir şey söyledim baktım bütün sınıf gülüyor. Hareket yaptım arkasından ooo dedi geldi bana kadın ha vurdu vurdu vurdu acımıyordu en sonunda baktım kemiğe geldi, ben sinirlendim kalktım saçını tuttum, şaplağı vurdum, gel sen bana bir daha dokun iki katını yaparım dedim.

Öğretmenleri dövmek öğretmenlerden daha az dayak yemenin tek yolu. Polise saldırmak (ve onlardan korkmamak) polis şiddetinden kaçmanın tek yolu. Çocuklar bu stratejileri kendi gündelik deneyimlerinden çıkarıyorlar. Örneğin, polis tarafından dövülürken yere düşerlerse daha çok dayak yiyeceklerini deneyimlerinden öğrenmişler. Çetelere girmeleri ya da girmek istemeleri de bu durumla çok ilgili çünkü çetenin gücü arkalarında olursa kimsenin onlara dokunmaya cesaret edemeyeceğini düşünüyorlar. Bu bağlamda, çoğu esrar kullanan bu çocuklar gerektiğinde gönüllü olarak psikopat kimliğine de giriyorlar. Bu psikopat kimliği aile ve arkadaş ortamı içinde onlara bir dokunulmazlık sağlıyor. Diğer taraftan çocuklar kendilerine de şiddet uyguluyorlar. Bunun bir göstergesi mahalledeki çoğu çocuğun kolunda sayısız jilet izinin olması. Ayrıca kibrit çöpüyle kollarının derisini kazıyarak “nefret”, “öfke”, “kin” gibi kelimeler yazıyorlar.

Şunu belirtmek gerekir ki çocuklar yine şiddet ve mücadele üzerinden mahalleye bir aidiyet de hissediyorlar. Sokaklardaki eylemleriyle, çatışmalarıyla ve politik cemaatleriyle mahalleyi ve bu anlamda kenti kendilerinin kılıyorlar. Onlara memleketlerine dönmek isteyip istemediklerini sordum:

Erhan: Burada [Adana] kalmayı, nasıl yani burada her şeyimi kurmuşum, yani halkımı tanımışım, burada insanlarımı, toplu olduğum insanları bırakmam yani. Parti olaylarını, arkadaşlarımı, o yüzden bırakmam.

Erhan halkını ve partiyi bırakmadığı için memleketine dönmek istemediğini söylüyor ancak bahsettiği memleketi Kürdistan’ın başkenti ve Kürt siyasetinin merkezi olarak kabul edilen Diyarbakır. Ancak böyle düşünen sadece Erhan değil, mülakat yaptığım ya da sohbet ettiğim çocuklardan hiçbiri memleketine dönmek istemiyor. Bu durum sadece Kürt hareketinin Kürdistan sınırlarını aştığı anlamına gelmiyor, aynı zamanda daha önceden de belirttiğim gibi Kürtlüğün bir toprak parçası (ya da dil) üzerinden değil mücadele ile anlamlandırıldığını gösteriyor. Eğer bu çocuklara göre Kürtlük bir direnişse, Kürdistan bir direniş değil bir yenilgiye işaret ediyor onlar için. Daha önce de belirttiğim gibi köy onlar için sadece devletin şiddet uyguladığı bir mekân olarak anlamlandırılıyor ve anlatılıyor. Ancak Gündoğan Mahallesi büyük bir direnişin merkezi ve PKK’nin kurtarılmış bölgesi olarak hatırlanıyor ve anlatılıyor. Çocuklar bu nedenle Gündoğan’a bir aidiyet hissediyorlar ancak konuşmalarında Kürdistan’ı kurmak için mücadele ettiklerini söylüyorlar.

Peki, bu Kürdistan neresi? Nerede kurulacak Kürdistan? Bence Kürdistan artık spesifik bir bölgeye işaret etmiyor, Kürdistan daha ziyade her zaman birazcık uzakta olan bir boş gösterene (empty signifier) dönüşüyor çocuklar için.

Şu ana kadar her ilişkinin şiddetle anlamlandırıldığı bir mahallede yaşayan çocukların nasıl hem şiddetin öznesi hem de nesnesi haline geldiklerini anlatmaya çalıştım. Eğer bu ortamda şiddetsiz bir alan ve şiddetsiz bir ilişki var olamıyorsa çocukların bu şiddetle kurulan siyasetini nasıl anlayacağız? Eğer çocuklar şiddet ve mücadele üzerinden kent mekânını kendilerinin kılıyorlarsa, şiddet üzerinden kendilerini var edebiliyorlarsa şiddet ve özgürlük arasındaki ilişki nedir? Ve bu bağlamda şiddeti ve özgürlüğü nasıl kavramsallaştırabiliriz? Bu soruların cevabını Georges Bataille üzerinden cevaplamaya çalışacağım.

Bataille bir toplumu belirleyen şeyin Marksistlerin iddia ettiği gibi üretim ilişkileri olmadığını tersine toplumun tüketim ilişkileri yani üretilen fazla enerjinin ("lanetli pay") nasıl tüketildiğiyle belirlendiğini iddia ediyor (Noys, 2000: 103). Bataille'a göre egemenlik mücadelesi de aslında yararsız olan ve bu yüzden de tüketilmesi gereken "lanetli pay"ın nasıl tüketileceği mücadelesidir. Peki, benim betimlemeye çalıştığım toplumdaki lanetli pay nedir? Kapitalizmin kuruluşu ve işleyişi demografinin kontrolü ile ilişkilidir. Joost Jongerden Türkiye modernleşmesinin coğrafik bir proje olduğunu çünkü bu projeye başından itibaren azınlık nüfusunun bir mekândan diğerine zorla göç ettirilerek kontrol edilmeye ve böylece Türk vatandaşlığının üretilmeye çalışıldığını savunuyor (Jongerden, 2007, 281). Bu bağlamda Türkiye ulus devleti (ve son döneminde Osmanlı İmparatorluğu) fazlalık olarak gördüğü azınlık nüfusuna müdahale ediş biçimiyle kendisini kurmuştur. Kürtlerin her zaman çok çocuk yapmakla suçlandığını görüyoruz. Diğer bir deyişle, Kürtler üretken bir şekilde tüketilebilecekten daha fazla çocuk yapmakla suçlanıyor. Kürt çocukları ne toplumun ne de devletin üretken bir şekilde tüketemediği bir artığı oluşturuyor. Onlar fazlalık olarak algılanıyor çünkü ne devleti ne de aileyi yeniden üretecek bir potansiyellerinin olmadığı düşünülüyor. Diğer yandan Judith Butler'a göre, kamusal alanda toplumsal bir olgu olarak kurulan bedenler çeşitli çatışkı ve mücadelelerin yaşandığı toplumsal yaşamın izlerini taşırlar (Butler, 2005: 26). Bu bağlamda, Kürt çocuklarının bedenleri Kürtlerin şiddet dolu tarihinin, PKK'nın şehirlerdeki mücadelesinin ve Kürtlerin "gelecek" hayallerinin kazındığı aktarıcılar haline geliyor. Bu da çocukluk masumiyetle özdeşleştirilirken Kürt çocuklarından neden bu kadar nefret edildiğini ve korkulduğunu gösteriyor. Kent mekânında dolaşan Kürt çocukları Türk toplumunun demografik korkusunun bir kaynağına dönüşüyor: Onlar artan Kürt nüfusunu simgeleyerek Türkler için "demografik bir saatli bomba"yı oluşturuyorlar (Collins, 61). Bu nedenle de Kürt çocuklarının bedenleri bir mücadele alanı oluşturuyor. Devlet bu korku nesneleri olarak algılanan bedenleri kontrol etmeye çalışırken çocuklar pratikleriyle kendi bedenleri üzerinde hak iddia ediyor ve kendi üzerlerinde egemenliklerini kuruyorlar.

Bataille egemenlik ve özgürlük arasında bir ilişki kurarak ezilen insanların

egemenliği performe ederek nasıl özgürleştiklerini analiz ediyor. Bataille'a göre şiddetin sınırları ve normları aşma potansiyeli onu her türlü özgürlük mücadelesinin merkezine oturtuyor (Noys, 2000: 66). Egemenlik de ancak sınırlar aşıldığında ve şiddetle ortaya çıktığı için aslında şiddet anı ile özgürlük anı aynı şeydir. Bu nedenle Bataille, ezilenlerin özgürleşmesinin egemenlik ve şiddetle mümkün olduğunu çünkü şiddet ezilenlerin iktidarla yüzleştikleri, hayatlarını riske attıkları ve böylece egemenin normlarını aştıkları anı ifade ediyor (2000). Bir kişi "kaybedecek bir şey kalmadı" noktasına geldiğinde, kendisini tutsak eden şeyleri, buna bedeni de dâhildir, feda ettiğinde kendi enerjisini tüketir ve egemenliğin içsel deneyimine ulaşır ve özgürleşir (French, 2007: 115). Çünkü ezilenler normları aştıklarında, kendilerinin üretildiği ve yeniden üretildiği üretim ilişkilerini kırdıklarında kendilerinin tüketildiği mekanizmayı da kırarlar. Fakat özgürlük anı ile yenilgi anı aynı anda gelir çünkü tüm normları aşan şiddet aslında bir biçimde bir kendini yok etme pratiğidir. Bu nedenle, harcama trajik ve yaşanmış (lived) deneyimdir (2007., 24).

Betimlemeye çalıştığım mahallede devlet egemenliğini; tüm normları aşarak, çocukların bedenlerini şiddetle, işkenceyle ve tutuklamayla kontrol etmeye çalışarak gösteriyor. Diğer taraftan, çocuklar sürekli olarak "kaybedecek bir şey kalmadı"yı performe ediyorlar. Egemen artık olarak düşünülen çocukları nasıl tüketiceğine karar vermeye çalışırken, çocuklar bedenlerini şiddetin öznesi ve nesnesine dönüştürerek bedenlerinin nasıl harcanacağı konusunda kontrolü kendi ellerine alıyorlar. Çocuklar bedenlerini üzerine "nefret" ve "öfke" yazdıkları nesnelere dönüştürerek, kendilerine zarar vererek ve böylece bedenlerini devlete ve düzene olan öfkenin ve nefretin tecessümü haline getiriyorlar. Böylece harcama performansında tüm normları aşıyorlar.

Sonuç

Kürt çocuklarının Türkiye'nin gündemine oturan bu mobilizasyonunun "düşük yoğunluklu savaş"ın bitmesinden sonra başlaması ilginçtir. AB ile Türkiye arasındaki görüşmelerin arttığı, demokratikleşme ve azınlık hakları adına yeni reform paketlerinin hazırlandığı, umutlu bir atmosferin oluşmaya başladığı 2000'li yılların kontekstinde, özellikle de son zamanlardaki "Kürt sorununun çözümüne hiçbir zaman bu kadar yaklaşılmamıştı" duygusunun hakim olduğu ve "Kürt Açılımı"nın herkeste bir umut yarattığı bir ortamda Kürt çocuklarının radikal mobilizasyonunu nasıl anlamlandırabiliriz? Bence bu çelişki şu soruları sormamızı gerektiriyor: Kürt sorunu nedir gerçekten? Kürt sorunu nasıl çözülür ya da Kürt sorununun bir çözümü var mıdır? Makro-siyaset diliyle ifade edilen sorunların dışında, gündelik hayatta yaşanan sorunlar nelerdir?

Erhan: Yani ona [devlete] tepkimiz her zaman olacak yani. Olmazsa bile, başaramazsak bile, bir şey kazanamazsak bile her zaman tepkimiz olacak yani.

Kürt çocuklarının devlet karşısındaki radikal duruşları, liberal bir umut yerine

öfkeden ve umutsuzluktan beslenen mücadeleleri, sistemle rasyonel bir pazarlığa girmemeleri alternatif bir siyasetin tahayyülünü oluşturabilir. Ancak Kürt çocukları kendilerini korumadan, tüm riskleri göze alarak ve tüm normları aşarak bir politik öznellik kurarken ve bu bağlamda Bataille'in ifadesiyle gerçek özgürlüğü deneyimlerken iktidarın eşitsiz dağıldığı bir ortamda tutuklanarak, işkence görerek ve öldürülerek devletin açık şiddetine maruz kalıyorlar.

Kürt çocukları için ezilmişliklerinin nedeni devlet ve onun kurumlarıdır. Fakat devlete karşı mücadele ederken onlar ailelerinin hatta Kürt hareketinin normlarını da aşıyorlar. Onlar Kürt hareketini reddetmiyorlar, kendilerini Kürt hareketinin içinde tanımlıyorlar ve Abdullah Öcalan'ı da bir lider, kendilerini mobilize eden bir figür olarak görüyorlar. Fakat Kürt hareketinin siyasetini içererek dönüştürüyorlar. DTP'nin reel siyaset yapabilmek -barış, affetme, uzlaşma ve pazarlık siyaseti- için unutmak zorunda kaldığı şeyi bu çocuklar gündelik hayatlarında sürekli hatırlıyorlar. Ailelerinden edindikleri tarih ve dil onlara her gün devlet şiddetini hatırlatıyor. Devletin temsilcileriyle (polis, öğretmen vs.) her gün yaşadıkları karşılaşmalar, sıradan Türklerin de bu katasrofta payının olduğu bilgisi çocuklar arasında sürekli olarak yeniden üretiliyor. Tüm bunlar, DTP uzlaşma ve barış adına onları unutmaya zorlasa da belki de tam da unutmaya zorladığı için, çocukların anlam dünyalarını biçimlendiriyor. Ancak burada önemli olan nokta Kürt hareketi içindeki bu farklı siyaset tarzının farklı kuşaklar arasında olmasıdır. Bu da Kürt hareketinin yörüngesinin farklı kuşaklar arasındaki mücadele ile şekilleneceğini imliyor. Ancak şunu belirtmek gerekiyor ki çocukların siyaseti zamansal ve mekânsal olarak belirsiz bir temelde var oluyor bu nedenle ne devlet ne de Kürt hareketi bu siyaseti anlayamıyor. Bir taraftan, bu siyaset normları, sınırları, toplumsal ve yasal kanunları aşıyor. Diğer taraftan da bu yarı-otonom örgütlenmeler Kürtlerin temsilcilerini ve Kürt örgütlerini reddetmeden alternatif pratikler ve söylemler üretiyor. Hareketle aynı sloganları kullansalar da hareketin demek istediğinden farklı şeyler ima ediyorlar. Örneğin bir çocuk Kürt kimliği için mücadele ettiklerini söylüyor. Ona Kürt kimliğiyle ne demek istediğini sorduğumda o kimliklerinde "Kürdistan Cumhuriyeti" yazılması ve kendi ülkeleri olması gerektiğini ifade etti.

Kürt çocuklarının politik öznellikleri, Kürt hareketinin taleplerini ve siyaset yapma tarzını dönüştürebilecek alternatif bir siyasetin çıkabileceğini gösteriyor. Ayrıca Kürt çocuklarının hikayeleri bize özgürlüğün ve mücadelenin yeniden kavramsallaştırılması için olanaklar sunuyor: Özgürlük ve mücadele uzlaş ve mağduriyet diliyle değil şiddetle ve egemenlikle kuruluyor.

Kaynakça

- Altaylı, Fatih. 2007. *Sorunun nedeni nüfus planlaması mı?*
http://www.fatihaltayli.com.tr/content.cfm?content_id=452 Erişim: 13 Eylül 2009.
- Butler, Judith. 2004. *Precarious Life: the Powers of Mourning and Violence*. New York: Verso.
- Comaroff, J. ve Comaroff, J. 2005. *Reflections on Youth, From the Past to the Postcolony*, Honwana.
- Collins, John. 2004. *Occupied by Memory: the Intifada Generation and the Palestinian State of Emergency*. New York: New York University Press.
- Das, Veena. 1998. Wittgenstein and Anthropology. *Annu. Rev. Anthropology*. 27: 171.
- Feldman, Allen. 1991. *Formations of Violence: The Narrative of the Body and Political Terror in Northern Ireland*. Chicago and London: The University of Chicago Press.
- French, Patrick. 2007. *After Bataille: Sacrifice, Exposure, Community*. Lagenda.
- Foucault, Michel. 2000. *Büyük Kapatılma*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Goldhammer, Jesse. 2007. *Dare to Know, Dare to Sacrifice: Georges Bataille and the Crisis of the Left in Reading Bataille Now*. Shannon Winnubst (der.). Indiana: Indiana University Press.
- Gürbilek, Nurdan. 2001. *Kötü Çocuk Türk*. İstanbul: Metis Yayınları.
- İnsan Hakları Derneği Diyarbakır Şubesi 2006-2008 *Faaliyet Raporu*. 2008.
http://www.ihd.org.tr/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=36&Itemid=193 Erişim: 13 Eylül 2009.
- İnan, Kemal. 1999. Modern Çocukluk Paradigması. Sayı: 21. *Cogito*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Hughes, Nancy and Sargent, Carolyn. 1998. *Small War: The Cultural Politics of Childhood*. Hughes, Nancy and Sargent, Carolyn (der.). Berkeley: University of California Press.
- Jongerden, Joost. 2007. *The Settlement Issue in Turkey and the Kurds: an Analysis of Spatial Policies, Modernity and War*. Boston: Brill.
- Maksudyan, Nazan. 2008. *Hearing the Voiceless-Seeing the Invisible: Orphans and Destitute Children as Actors of Social, Economic, and Political History in the Late Ottoman Empire*. Yayınlanmamış Tez. Sabancı Üniversitesi.
- Neyzi, Leyla. 2001. Object or Subject? The Paradox of 'Youth' in Turkey. *International Journal of Middle East Studies* 33(3): 411-432.
- Noys, Benjamin. 2000. *Georges Bataille: A Critical Introduction*. London: Pluto Press.
- Piot, Charles. 1999. *Remotely Global: Village Modernity in West Africa*. Chicago: University of Chicago Press.
- Radstone, Susannah. 2008. Memory Studies: For and Against. *Memory Studies* 1(1):31-39.
- Scarry, Elaine. 1985. *The Body in Pain: The Making and Unmaking of the World*. New York and Oxford: Oxford University Press.
- Türker, Yıldırım. 2008. Altaylı Geliyor. *Radikal Gazetesi*. (08/12/2008).
- Üstündağ, Nazan, 2005. *Belonging to the Modern: Women's suffering and Subjectivities in Urban Turkey*. Yayınlanmamış Tez. Indiana Üniversitesi.

“Tinerçilerin” Bir Korku Nesnesi Olarak Temsili

Delal Aydın*

Giriş

1990’ların sonlarından başlayarak tiner kullananlara karşı artan bir histeri dalgasına tanık olduk. Aşağıdaki gazete başlıklarının açıkça gösterdiği üzere “tinerçiler”in kriminalize edilmeleri için bir medya seferberliği gerçekleşti. Bu başlıklardan bazıları şöyleydi: “Tinerçi vahşeti”, “Sahipsiz canavarlar”, “Mersin’de tinerçi çocukların dehşeti”, “Beşiktaş’ta tinerçi çocukların dehşeti”, “Tinerçi dehşetinden Fransız öğretmen de nasibini aldı”, “Tinerçiler şimdi de otomobillere saldırıyor”, “Tinerçiler bakan eşine saldırdı”, “Tinerçiler kız yur-dunu bastı”, “Cep telefonu için Emre’yi öldürdüler”, “Seray Sever’e tinerçi ta-cizi.” Yerini yavaş yavaş “kapkaççı” figürüne bırakmadan önce “tinerçi” histerisi öyle bir noktaya ulaşmıştı ki internet sitelerinde, “Müdüre Hanım ve Tinerçi”¹ örneğinde olduğu gibi, tinerçiler üzerine bazı kaba cinsel fanteziler bile dolaşıma girmişti.

Bu yazı tinerçilerin bir korku nesnesi olarak temsillerinin Kürt meselesiyle ilişkisini incelemeyi hedeflemektedir. Bu sebeple; öncelikle sokak çocukları meselesinin, devletin yerinden etme politikasının sonucu olarak ortaya çıkan Kürtlerin zorunlu göçüyle ilişkisine dair genel bir resim ortaya koyulacaktır. Daha sonra “tinerçiler” meselesi kavramsal bir çerçeve içerisinde tartışılacaktır. Bu tartışma, bir yandan tinerçilerin “içeride olan dışarıyı” ifade eden “yabancı” durumunda olmaları, diğer yandan da bir yönetim stratejisi olarak kriminalize edilmeleri çerçevesinde yapılacaktır.

* Boğaziçi Üniversitesi, Atatürk İlke ve İlkeleri Enstitüsü doktora öğrencisi.

Yazının yayına hazırlanmasındaki katkılarından dolayı Sevgi Çilingir’e teşekkür ederim.

1 Bkz. http://www.hikaye23.com/Hikaye/Mudure_Hanim_Ve_Tinerçi.html. Google arama motorundan “Tinerçi” şeklinde arama yapıldığında (8 Ekim 2009), 108.000, “Tinerçi Vahşeti” şeklinde arama yapıldığında 20.600, “Tinerçi Dehşeti” şeklinde arama yapıldığında ise 7.590 sonucun çıkıyor olması da bu histerinin boyutları hakkında bir fikir verebilir.

“Tinerçi” ya da Kürt Çocuk: Zorunlu Göçün Etkileri ve Sokak Çocuklarının Medyada Temsili

Metropollerdeki sokak çocuklarındaki artış olgusunun Kürtlerin zorunlu göçü ve buna maruz kalmış ailelerin kronikleşen yoksulluğunun bir sonucu olduğu kabul edilmektedir.² Zorunlu göçe maruz kalmış aileler daha önceden göç edenlerden oldukça farklı bir rota izlemiştir. Öncekilerin aksine, göç etmeyi istememişler, göçe yeterli hazırlığı yapmak için zaman bulamamışlar ve yeni yerlerindeki zor günlerinde onlara destek olacak çeşitli memleket bağlarından da yoksun kalmışlardır (Müderrişoğlu, 2006, Dinç, 2008). Bu aileler, göç ettikleri metropollerde 1980 sonrası uygulanan neoliberal politikalar sonucunda zaten yüksek düzeyde olan işsizliğin yanı sıra köyden geliyor olmak, eğitimden yoksunluk ve diğerlerinden hiç de az önemli olmayan yaşadıkları dil problemi gibi bazı özgül dezavantajlarla birlikte emek pazarına dâhil olmaya çalışmaktadırlar. Bu koşullar altında ebeveynler ailenin geçimini sağlayamadıkları için çocuklar, kâğıt mendil satmak, araba camlarını silmek gibi işler yaparak ailenin geçimi için sokakta çalışmak zorunda kalmaktadırlar. Aile ekonomisinde aldıkları rol gereği okula gidemeyen bu çocukların yoksulluk döngüsünden çıkmaları daha da zorlaşmaktadır.

Zorunlu Kürt göçü sadece sokakta çalışan değil, sokakta yaşayan çocukların da oranında önemli bir artışa yol açmıştır. Gökhan Oral, yaptığı araştırmada bu çocukların yüzde 92'sinin göçle İstanbul'a gelmiş ailelerin çocuklarından oluştuğunu vurgulamaktadır. Sokakta yaşayan çocukların madde bağımlılığına olan eğilimini inceleyen bu araştırma bu çocukların yüzde 58'inin sokakta yaşama dayanabilmek için tiner kullanmakta olduklarını göstermektedir.³ Tinerçilerin temsili meselesine geçmeden önce sokakta yaşayan çocukları tiner kullanmaya yönelten nedenlere kısaca değinmek yararlı olabilir. Tiner kullanmanın nedenlerini Emin Dönmez şu şekilde sıralamaktadır: Sokakta yaşıyor olmak, çevredeki çocukların madde kullanması, can sıkıntısını gidermek ve heyecan yaratmak, açlığı azaltmak, korkuyu bastırmak ve cesaret sağlamak, umutsuzluğu ve depresyonu bastırmak, utanma duygusunu azaltmak, uyku sorunlarını gidermek, soğuktan korunmak, kavga etmek, uyanık kalarak istismar ve tehlikelerden korunmak, kendini bir grup içinde var edebilmek, çeşitli nedenlerle oluşan ağrıları azaltmak, duyarsızlaşmak, daha kolay hırsızlık yapmak, travmatik olayları ve onların yarattığı olumsuz duyguları bastırmak.⁴

Diğer yandan Yüksekler, sokakta yaşayan çocukların oranının - ki bunların ti-

2 Bu konu hakkında ayrıntılı bir araştırma için bkz. Serra Müderrişoğlu, “Çalışmak ya da Çalışmamak: Bütün Mesele Bu!” Türkiye’de Büyük Kentlerin Gecekondu ve Çöküntü Mahallelerinde Yaşanan Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma, Fikret Adaman, Çağlar Keyder (2006) içinde.

3 Oral’ın bu konudaki ilk araştırmalardan olan son derece önemli çalışmasının kısa bir anlatımı için bkz: <http://www.radikal.com.tr/1998/10/17/turkiye/01goc.html>.

4 Bkz. Filiz Yavuz, “Sokak Çocukları Gerçeği”, Psikolog Emin Dönmez ile röportaj, <http://www.evrensel.net/05/03/01/gundem.html#4>

ner bağımlılığına çok daha yatkın olmaları beklenebilir - normal bir aile yaşamı olan ama sokakta çalışan çocukların oranına göre çok daha az olduğunu saptamaktadır. Ancak indirgemeci bir yaklaşımla sokakta çalışan çocuklar da “tinerci” ya da “kapkaççı” olarak temsil edilmekte, bir sosyal tehlike ve risk faktörü olarak hedef gösterilmektedirler (Yükseker, 2008: 134-5). Yüksekere’ye göre bu çocuklar tehlikeli gruplar olarak temsil edildikleri için bu çocukları sokakta çalışmaya iten zorunlu göç, kent yoksulluğu gibi nedenler tartışılmamakta, bu soruna kökten çözüm yolları araştırmak yerine bu çocukları görünmez kılan sosyal politikalar uygulanmaktadır (Yükseker, 2008: 135). Yüksekere’in dikkat çektiği bu nokta bu yazının temelini oluşturmaktadır. “Tinerci” ve “sokak çocukları” kavramlarının medyada birbirinin yerine geçebilir bir tarzda kullanılması Kürtlerin kriminalize edilmesinin bir parçası olarak değerlendirilebilir. Kürtlere dair söylemdeki gerilimin sokak çocuklarının “tinerciler” olarak temsiliyetlerindeki gerilim olarak da kendini gösterdiğini söyleyebiliriz. Başka bir deyişle Kürt meselesinin algılanma biçimi ve ona yönelik olarak benimsenen tutumlar sokak çocukları ve “tinerciler” meselesine de yansımaktadır. Böylece, çoğu durumda - hepsi tiner kullansın ya da kullanmasın, ister “işe yaramaz” “tehlikeli” bireyler olsunlar ister sefalet içinde fakir çocuklar olsunlar, ister onları terk eden, taciz eden, üzerlerinde şiddet uygulayan, onları çalışmaya zorlayan “dejenere” ailelerin çocukları olsunlar isterse ailelerinin kendisi yardıma muhtaç olsun - sokak çocuklarının sorunlarını, Kürt meselesiyle ilgili tutumların birer alt metni olarak okumak mümkündür. “Tinerci” ya da sokak çocukları ile ilgili sorunların çözümü için yapılan önerilerde de benzer bir yaklaşım gözlemlenebilir. Bu noktada, “tinerciler” sorununu Kürt meselesi ile ilişkilendirmenin ya da ilişkilendirmemenin bu çocukların temsillerinin bir parçası olduğu da eklenmelidir. Medyanın ve ilgili devlet kurumlarının genel yaklaşımı, sokak çocukları meselesini zorunlu göçten ve hatta genel yoksulluk hallerinden ayırmaktadır. Müderrisoğlu’nun da vurguladığı gibi çok az araştırmacı bu ilişkiyi kurmaktadır (Müderrisoğlu, 2006). Öte yandan aşırı milliyetçiler tinerci ve kapkaççıların Kürt olduğundan hareketle “yozlaşmış bir ırk olan Kürtlerin” bir sorun ya da iç düşman olduğunu ilan etmektedirler. Bazı medya kuruluşlarının, açıktan olmasa da, tinerci ya da kapkaççı haberlerini PKK ile ilgili haberlerden sonra vererek ya da kapkaççı ve tinerciler ile ilgili haberlerin başlıklarında “terör” kelimesini kullanarak bu tarz varsayımlara benzer bir yaklaşım sergiledikleri gözlemlenebilir. Bu makalenin bundan sonraki bölümü tinerci figürü üzerinden Kürtlerin kriminalize edilmesini ve bu kriminalizasyonun arkasında yatan nedenleri tartışmaktadır.

Yabancı Olarak “Tinerci”: Kürtlerin Kriminalize Edilmesi

Simmel yabancıнын “bugün gelen, yarın da kalacak olan” olduğunu belirtir ve şöyle der: “Bu mesafedeki ilişki yakın olanın uzak olduğunu gösterirken, bu yabancılık uzakta olanın yakın olduğunu gösterir” (Simmel, 1971: 143-4). Bauman da “yabancı” kavramını modernizmin müphemliğinin kalbine yerleştirir. Ona göre yabancı, “dost mu düşman mı olduğu meselesini gündeme

getirecek şekilde ‘uzağa’ konuşlandırılmayı reddeden kişidir” (Bauman: 1993: 59). Yabancı, “fiziksel ve ruhsal mesafe arasındaki yankılanmayı bozar; fiziksel olarak yakın, ruhsal olarak uzaktır” (Bauman, 1971: 60) ve bu nedenle düşmandan daha beterdir.

O, dışarıda olanı içeriye getirmektedir. Bauman modern devletin düzenleyici ve kategorize edici etkinliklerini bahçıvanlık metaforuyla açıklamaktadır. Tıpkı bahçe düzenlemesinde olduğu gibi bahçede hangi bitkilerin bulunacağına ve bunların nerede duracağına karar verilir, ayrık otları temizlenir, gereken yerler budanır. Bauman için “yabancı” modern devletin bu düzenlemesi içinde yerli yerine konamayanı işaret etmektedir. Kürt figürünün böyle bir “yabancı” konumunun iyi bir örneğini oluşturduğu söylenebilir. Türk ulus devletinin düzenlemesi içinde 90’larla beraber yığınlar halinde metropole taşınan Kürtlük, atılması gereken bir fazlalılık olarak belirlir. Sokak çocukları (ve tinerciler) kronik yoksulluğun, sosyal dışlanmanın ve ayrımcılığın bağlayıcılığını ifşa eder. Kürt meselesi ile şekillenen kentsel yoksulluk, bu çocukların bedenlerinde görünür bir hale bürünmektedir. Sokak çocuğunun bedeni, hem sınıfsal hem etnik anlamda ötekinin bedeni olmaktadır (Stallybrass ve White, 1986: 126). Böylece ötekinin bedeni medyada yer alan haberlerde alelade bir şekilde nesneleştirilebilir hale gelir. Bu çocukların isimlerinden bahsedilmez ve aralarındaki farklılıklar tamamen göz ardı edilir. Mesela bir haber başlığında “... [Tinerciler] Emre’yi öldürdüler” şeklinde bir ibare kullanılmıştır. Oysaki haberin ayrıntılarında cinayeti işleyen tek bir kişi olduğu anlaşılmaktadır ve bu tinercinin bir ismi yoktur -mesela Mustafa Emre’yi öldürmemiştir. Bu durum İskoç polisinin tanımlamasına benzemektedir: “Bir ismi olmayan ya da sadece takma isimleri olan binlerce çocuk; aynı köpekler gibi” (Stallybrass ve White, 1986: 126).

SAT komandosu Zeki Şen’in 2003 Mayıs’ında tinerciler tarafından öldürülmesi olayı sokak çocuklarının tekinsiz konumlarının neredeyse bir paniğe yol açtığını göstermişti. Zeki Şen, gazetelerin ifade ettiği şekliyle “hem fiziksel hem zihinsel açıdan mükemmel bir eğitimden geçmiş”, “ABD’de bulunmuş”, “üç dil konuşan” biridir. Taksim’de⁵ arkadaşlarıyla beraber içtikten sonra sabahın erken saatlerinde evine dönmek için bir taksiye binmek üzeredir. Üç tinerci kendisine yaklaşır sigara ister. Bu isteği reddedince tinercilerden biri Şen’i bıçaklar. Bauman’ın “yabancı” kavramsallaştırması bu olayın yarattığı paniği anlamamıza yardım edebilir. Herşeyden önce bir komando düşmanın niyetleri ve stratejisi hakkında eğitilmiş olduğu için düşmanla karşılaştığında hazır ve nazır durumdadır. Ancak tinerci bir “yabancı” olarak (düşman olarak değil) SAT komandosunun yanına kadar yaklaşabilmiştir. Tinercinin müphemliği ya da belirsizliği, SAT komandosunu savunmasız kılmış ve karşı harekete geçmesini imkânsız hale getirmiştir.

5 Tinercilerle ilgili diğer haberlerde de Taksim işlenen suçların ana mekânı olarak işaret edilmiştir. Taksim (İstanbul’un kendisi gibi) her türlü gruba açık olmasından ötürü tekinsiz bir yerdir; patolojik bir kamusal alandır. Ayrıca, Bülbul (Tarlabaşı) mahallesinin yeni göç eden Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı bir bölge olmasından dolayı çok sayıda Kürt çocuğun Taksim civarındaki sokaklarda çalışıyor olmaları Taksim’in patolojik kamusal alan olma özelliğini pekiştirdiği söylenebilir.

Bu olay için ürkütücü olan başka bir şeyin, SAT komandosunun “kusursuz” bedeni ile tinerçi çocuğun “iğrenç” bedeninin karşı karşıya gelmesi olduğu söylenebilir. Daha da kötüsü, rahatsız edici beden kusursuz bedenin içine girmiştir (cinayet bıçakla işlenmişti). Bu noktada, “iğrenç” ya da “kirlili” bedenlerin hastalıklı bir maneviyatın da göstergesi olduğuna dair öjenist varsayımın devrede olabileceğini de göz önüne almak gerekiyor. Böyle bir bakışla, tinerçinin “iğrenç” bedeninin taşıdığı manevi kirlilik Türk toplumsal bedeninin mükemmelliğini bozuyor olmalı.

Tinerçi figürünün korku nesnesi olmasının temelinde sokak çocuklarının mutlak yoksulluğunun/mahrumiyetinin bir şeylerin yolunda gitmediğini alelen göstermesi yatıyor olabilir. Bedenin sahip olduğu böyle bir temsil Hunt’ın sözleriyle bir provokasyondur (Hunt, 1999: 145). Eğer böyleyse, suçun faili olmaktan ziyade mağdur olan⁶ sokak çocuklarını suçlu kategorisine indirgeme dürtüsünün altında yatan şey sokak çocuklarının kendi sefaletleri ile birlikte savaş nedeniyle zorla göç ettirilmiş Kürtlerin sefaletlerini gösteriyor olmalarıdır.

Tinerçilerin korku nesnesi olmalarına zemin sağlayan etkenler bir yana, burada bir yönetim stratejisi olarak korku siyasetinin de devrede olduğu öne sürülebilir. Korku siyasetinin temel bir bileşeni belirli bir grubun ya da grupların kriminalize edilmeleridir. Tinerçi (ya da kapkaççı) figürünün aracılığıyla sırasıyla sokak çocuklarının ve Kürtlerin kriminalize edildikleri söyleyebiliriz. Aşırı milliyetçi bir forum sitesinden alınmış aşağıdaki bölüm, SAT komandosunun öldürülmesinin yarattığı korkunun yukarıda anlatılan dolayımmlarla nasıl Kürtlere yöneldiğinin katıksız haldeki bir örneği olarak okunabilir.

İyi eğitilmiş, yakın dövüş ve birçok dövüş sporları konusunda uzman SAT komandoları nasıl oluyor da kendilerini bile savunmadan bir çırpıda “bıçaklanıyorlar”? ...En önemlisi bu cinayetleri gerçekleştirenlerin hepsinin de “kürt” kökenli olması bir tesadüf müdür? Unutmayalım ki, karşımızda kılıcını çekerek meydan okuyan bir düşman değil, içimize girerek bizi içeriden birtirmeye çalışan, sinsini yurdumuzu işgal eden ve mayalarında “kalleşlik ve hainlik” kavramı olan bir topluluk var.⁷

Foucault’nun “tehlikeli kişi” (*dangerous individual*) ve “toplumsal beden” (*social body*) kavramları kriminalize etme sürecinin hangi önermelere dayandığını anlamak için açıklayıcı olabilir. Foucault şöyle der:

Uzun süreden beri, suçlunun üzerine bir suçun yükleneceği, ve böylece o suçtan dolayı cezalandırılabilir biri olması yeterliydi. Günümüzde ise suç, daha ziyade toplumsal bedenin içinde -az ya da çok - tehlikeli bir unsurun bulunduğuna işaret eden bir olaydan ibaret görünmektedir (Foucault, 1994: 179).

6 Ersan Selah Altunok. Cumhuriyet. “Kayıp Dünyanın Çocukları”. 14.08.2003.

7 Vurgulara ve yazım yanlışlarına dokunulmamıştır.

http://www.nihalatsiz.org/sat_komandolarina_ne_oluyor.htm.

Nitekim risk unsuru olarak tanımlanan biri bir kabahat işlememişse bile kanun karşısında sorumlu olarak kabul edilmektedir. Foucault'ya göre böylece "cezanın hedefi, kasıtlı olarak yasaya aykırı davranan bir hukuk öznesini cezalandırmak olmayacaktır, onun rolü, söz konusu kişinin temsil ettiği kriminallik riskini -ortadan kaldırarak, dışlayarak, çeşitli kısıtlamalarla, terapi önlemleriyle- olabildiğince azaltmaktır (Foucault, 1994: 198). Başka bir deyişle, suçlunun, eylemlerin potansiyel sorumlusu olarak tehlikeli kişi şeklinde kavramsallaştırılması söz konusudur. Bu, Foucault'nun "insanların yaptıkları"na karşılık "ne oldukları" ayırımına işaret eder. Bu doğrultuda, sokak çocuklarının toplumsal bedendeki "tehlikeli unsurlar" olarak görüldükleri söylenebilir.

Comaroff'lar, bu yazı açısından hayati olan bir şeye, neo-liberal koşullarda belirli grupların kriminalize edildiğine ve bunun suçun kendisine yönelik değişen iktidar politikaları sonucu olduğuna dikkat çekmektedirler:

[B]u liberal çağın tarihsel koşulları -ki ulusların ve sınırlarının egemenliğindeki zayıflaması, hükümetlerin baskı ve refah araçlarını kontrol kapasitesinin azalması, kültürel siyasetin liberal hukuk devleti ve onun temelindeki evrensel insan haklarına meydan okuması bunlar arasında yer almaktadır- modernist anlamdaki asayiş sağlama işini zorlaştırmaktadır (Comaroff ve Comaroff, 2004: 823).

Modernist anlamda asayiş sağlama işini zorlaştıran nedenler modern iktidarı da tüketmektedir (Comaroff ve Comaroff, 2004: 822). Siyasi ve ekonomik çözülme şeklinde kendini gösteren bu yeni koşullarda, suçlunun bedeni, ortadan kaldırılmak bir yana, yeni yönetim stratejisi için uygun bir araç olarak belirmektedir. Bu bedene karşı, ulusun ve yasanın bütünlüğü doğrulanır/pekiştirilir. Böylece, "baş kötü" figürü "devlet tarafından garanti edilen ahlâki bir cemaat olarak ulus devlet ve düzenin metafizikleri için, üzerine kafa yorulabilecek, iddia, hatta talep edilebilecek bir zemin sunma" işlevi görmektedir (Comaroff ve Comaroff, 2004: 808).

[Suç ve Ceza] yönetim teknolojilerinin - ki suçluyu tespit etme ve infaz teknolojileri de bunun içerisinde - hızla değiştiği ve bazı yerlerde doğrudan tehdit altında olduğu neoliberal koşullar altında toplumsal düzeni üretme ve onu inandırıcı biçimde temsil etmenin yollarını bulma; az da olsa iç tutarlılığa sahip yerli yerinde bir dünya kurma çabasının hayati bir parçasıdır. Böyle zamanlarda, kriminal şiddet sivil toplumun kırılma eğiliminin semptomu olarak ele alınır; buna mukabil, kanun uygulayıcılar baskı altındaki bir devletin vücut bulduğu temel şey olur (Comaroff ve Comaroff, 2004: 822).

Comarofflar'a göre bunun devamında daha fazla polise talep olur ki bu da otoriter bir yönetimin göstergesidir. Devletin neoliberal koşulların sonuçları ve talepleri arasında sıkıştığı Türkiye örneği için Comarofflar'ın analizi oldukça uygundur. Yüksek seviyedeki işsizlik ve yoksulluğun hâkim olduğu, devletin siyasal kriz yaşadığı, toplumsal bedende pek çok geleneksel bağın çözülmekte olduğu koşullarda Kürtlerin kriminalize edilmesi bir yönetim stratejisi olarak değerlendirilebilir. Comarofflar'ın Güney Afrika'daki medyada

suçun nasıl gösterildiğine dair ifadeleri Türkiye’de de aynı şekilde işler görünmektedir. Comarofflar’a göre “kitle iletişim araçlarının banal teatral yöntemleri ile suç ırksallaştırılmakta ve ırk suçulaştırılmaktadır. Ve ikisi de ‘gençselleştirilmektedir’ (*youthenized*)” (Comaroff ve Comaroff, 2004: 804).

Aşırı milliyetçi ya da ırkçı söylemleri incelemek medyadaki tinerçi haberlerinin topluma etkilerini anlamakta oldukça faydalıdır; çünkü korku örgütleyicileri olarak onların söylemleri bu etkileri kendi bünyesinde yoğun biçimde temsil etmektedir. Irkçı söylem, her ne kadar marjinal bir gruba aitmiş gibi görünse de toplumda yürürlükte olan ya da daha derinlere saklanmış olan korku ve kaygıların katıksız biçimini yansıtmak açısından bize iyi bir olanak sunmaktadır.⁸ Aşağıdaki alıntılar SAT komandosunun öldürülmesinden sonra bir internet sitesinde yapılan tartışmalardan örnekler sunmaktadır. Bu örnekler “daha fazla polis talebi” eğilimini ve bu talebin modern devletin kriziyle ilintisini açıkça göstermektedir. Ayrıca tartışma ilerledikçe tinerçi teriminin anlamının Kürtleri ve sokak çocuklarını ifade edecek şekilde nasıl sabitlendiği görülebilir:⁹

- Alperen Gül: Yıllardır devletimiz, basın, sivil toplum örgütleri tinerçileri topluma kazandırmak için çalışmalar yapıyor, öneriler sunuyor, çözümler üretiyor. Yinede tinerçiler gün geçtikçe artmaya ve topluma zarar vermeye devam ediyor. Neden tinerçileri topluma kazandırmaya çalışıyoruz anlamıyorum. Toplumun tinerçilere ihtiyacımı var? Sanki nüfusumuz az da çalıştıracak işçi bulamıyoruzda tinerçilerdenmi yararlanacağız. 10 milyon işsiz üzerine birde tinerçileri ekleyeceğizde başımız göğemi erecek? Tinerçileri topluma kazandırmak fikri lüzumsuz ve boş bir hayaldir. Burada yapılması gereken toplumun tinerçilerden kurtarmaya çalışmaktır. Amac, tinerçileri kazanmak değil tinerçilerden kurtulmak yani masum insanı kazanmak olmalı idi. Olaylara birey endeksli değil toplum endeksli bakılırsa yaşanılır bir Türkiye için ilk adım atılmış olur. Tinerçileri, kapkaççıları, gaspçıları, tecavüzcüleri, teröristleri kazanmaya çalışarak masumlarımızı kaybetmek yanlışından dönelim artık. Kötülerden kurtulmadıkça iyiler yaşayamaz..... (Temmuz, 2003)

- Turan: Zaten bunların hepsi Kürt! (Temmuz, 2003)

- Türk-Kan: bunlar büyük şehirlerde belli yerlerde semtlerde yoğunlaşmaktadır mesela Ankara: Tuzlucaıyır, Çinçin, Bentderesi İstanbul: Hacıhüsrev, Dolapdere, Kasımpaşa, Laleli, Beyoğlu İzmir: Basmane... benzer hadiseler Brezilya’da da olmaktadır özellikle bu tür uyuşturucu satıcısı çocuklar melez ve zenci kökenlerinden gelirler. Bunlardan bıkan halk Polislerle beraber bunların yuvalarına silahlı baskınlar yapmak suretiyle topluca öldürüyorlardı yasal olarak. eğer devlet izin çıkarırsa burada da aynısı uygulanmalıdır (Temmuz, 2003).

- Balamır: bende bir Türk cocugunun böyle birey yapacagina inanmıyorum. yapaninda zaten kesinlikle kani bozuktur!! bunlarin cogunun kürt ve cingene

8 Irkçılığın, şovenizmin ve ayrımcılığın korku örgütleyicisi olarak nasıl işlev gördüğüne dair Nazi Almanyasını ve ABD’deki McCarthy dönemini hatırlamak yeterlidir.

9 İfadeler olduğu gibi aktarılmış, yazım yanlışlarına dokunulmamıştır. <http://turkcu.net/forum/viewthread.php?tid=1141>.

oldukları zaten tipleri ve konuşmalarından belli oluyor. zaten bizim sevgili kürtlerin en aaz 10 cocugu oldugundan biri tinerci veya sokak cocugu olmus fark etmiyor (Temmuz, 2003).

- Türk Şad: İnsanlar dilenen kürt çocuklarına para vermemeye başladılarsa, bu umut verici bir gelişmedir (Şubat, 2004).

- Turankızı: enikleri doğurup tinerci gaspçı kapkaççı olarak sokağa atan kürtler içgüdüleriyle asayiş de elimizden almaya çalışıyor... polis teşkilatı kaldı bir asayiş bozmak için ele geçirmedikleri... hayvanlar off of ne büyük dert bunlar... tüm dünya hayvan haklarını koruyor birşey yapmamızı engellemeye çalışıyor...(Şubat, 2004)

- Bozkurt Serdar: Tinerciler, Küçükçekmece de bahçede oynayan 8 yaşındaki bir çocuğun kulağını kesmişler, daha sonra kafasına taş vurarak öldürmek istemişler. Bu çeşit vahşet olayları ne kadar arttı değil mi? Artık her gün gazetelerde bunları okuyoruz. Herkesin ya kendisinin ya da tanıdıklarının başına bu tür olaylar gelmiştir ya da duymuşsunuzdur. En azndan ailenizden birisinin tinerciler tarafından yolu kesilmiş ve para istenmiştir. Tinerciler, kapkaççılar, gaspçılar, teröristler, şehir eşkiyaları artık yaşamımızın ayrılmaz bir parçası haline geldi. kürtlerle yaşamının sonuçları bunlar. Artık her yer çok kötü ve çok tehlikeli. Çoluğumuzu çocuğumuzu dışarı çıkaramayacağz yakında (Mart, 2004).

- Asena-Börü: çok perişan durumda gördüğüm bazı sokak çocuklarının kafataslarında Türk yumrusu var mı diye bakıp eğer türkse karnını doyurmaya yetecek kadar para verdiğim olmuştur.bence beşer onar enik ve kancık üreten kürtlerin veledi zinalarını temizlemeli türklere bir şans daha vermeliyiz (Mart, 2004).

Türkiye’de internet siteleri üzerinde yaygın bir şekilde uygulanan sansüre rağmen bu sitelere herhangi bir yaptırım uygulanmıyor oluşu bu siteleri, salt ırkçı söylemin temsili açısından değil, bu söylemin toplumda giderek meşruiyet kazanmasına aracılık etmeleri açısından da kaygı verici bir şekilde önemli kılmaktadır. Aşağıdaki metin internet siteleri ve e-mail adresleri aracılığıyla yaygın bir şekilde dolaşıma giren bir yazıdan alınmıştır. Metin korku siyasetinin ırkçılıkla sofistike bir eklemlenmesini yansıtmaktadır.¹⁰

Sorun Bölücülük Değil; Sorun Kürdün Kendisidir

Kırmızı ışıklarda arabamızın camına yapışıp dilenenler niye hep kürttür?.. Sokakta adım başı önümüze çıkıp "abeeey nooolur bir harçlıhh viir" diye sü-lük gibi yapışan, vermediğimiz takdirde küfreden 10 - 15 yaşındaki madde bağımlısı yaratıklar niye hep kürttür? Toplumsal bir sorun haline gelen, cinayet dahi işleyen tinercilerin etnik kökenleri incelendiğinde kürt oldukları meydana çıkmıyor mu? Bunlar yüzünden insanlar sokakta rahat gezemez hale geldiler. Bu da bir terördür, şehirlerin göbeğindeki bireysel Kürt terörüdür.

...

Biz Türkçüler, sosyal açıdan değerlendirdiğimiz kürt meselesine bir bütün olarak bakıyoruz ve bunların topluma zarar veren yaratıklar olduğu konusun-

¹⁰ Metnin tamamı için bkz. <http://www.nihalatsiz.org>.

da tüm Türkleri bilinçlendirmeye çalışıyoruz.

Birkaç ay önce gazete ve televizyonlarda şahane bir haber vardı. Diyarbakır'da bir Kürt dışısı 8 yavrusundan sonra, 9.sunu ikiz olarak peydahlarken, çocuklar ölüm tehlikesine giriyor ve Türk askeri doktorları gelip bebeleri kurtarıyor, hastanede kuvöze koyuyor.

...

Bu rejimin kendisinin kurucusu olan asli unsura, yani Türklere ihanet etmek açısından devşirme Osmanlı'dan hiçbir farkı kalmamıştır.

...

Sakin kimse bunu insanlıkla, hümanizmle, devletin vatandaşının hayatını koruma ilkeleri ile falan açıklamaya kalkışmasın. Benim ülkeme göz dikmiş bir halkın, benim vergilerimle beslenip daha çok üremelerini sağlayıp on milyonlarca asalak yaratmanın hiç bir ilke ile ilgisi yoktur.

...

Toplum olarak düzenimizi, birey olarak yaşantımızı, aile olarak huzurumuzu ve millet olarak sağlığımızı bozan kürtlerin yarattığı tehlikeyi hala inkar etmek eğer gaflet değilse, nedir?

...

Arkadaşlar, sorun "kürtçülük" "bölücülük" veya "terör" değildir. Sorun kürdün ta kendisidir. Teröristi, esnafı, işadamları, öğretmeni, manavı, dolmuşçusu, garsonu, sapığı, eşkiyası, kapkaççısı, anarşisti.... hepsi aynıdır.

Artık "Kürt bölücülüğü" diye bir sorun olmadığı, gerçek sorunun adı "kürt yayılması" olduğu halde bazıları ısrarla "bölücülük" diye yanıltıcı adlandırmalarla uğraşıyor. Bazıları da "dış güçlerin maşası, piyonu kafasız, zavallı, korkulmaya değer olmayan kürdler" söylemini bulmuşlar. Böylece esas büyük suç, Kürtlerin üstünden alınıp kim olduklarını kendilerinin bile net tarif edemediği, gizem perdelerinin arkasındaki yüce dış düşman güçlere yükleniyor. Hem de Kürt tehlikesi küçümsenip stratejik bir politika boyutuna indirgeniyor. Oysa ki sorun stratejik veya magazinsel sorun olmaktan daha vahimdir. Türkiye Cumhuriyeti devletinin kimliğini, kurucu ve asli unsur olarak tekelinde tutan Türk ırkının nüfus itibarıyla gelecekte aynı şekilde tekelinde tutup tutamayacağı, yani var olma , yok olma mücadelesidir. Ayrımı dikkat edin. Eğer dış güçlerle Kürtlerin Türk milletine karşı bir ilişkisi varsa, bu ilişki masal değil işbirliğidir.

İlk bakışta metin, ulusal nüfusun arıtılmasını öneren ırkçı öjenik söylemin tipik bir örneği gibi görünmektedir. Tıp literatüründen yoğun olarak beslenen öjenik söylem kriminallığı, Rose'un belirttiği gibi "sekestrasyon [izole etmek], sterilizasyon ya da imha yoluyla yayılmasının önüne geçilmesi gereken denelere bir bünyenin birçok göstergesinden biri olarak görmüştür" (Rose, 2000: 24). Metinde Kürtler, yayılımı durdurulacak kusurlu bir alt-nüfus olarak ve denelere bir ırk olarak tanımlanmaktadır. Daha yakından bakıldığında metinde öjenik söyleme göre çok daha yeni bir şeyi, Türk ulus-devletinin dünyada ve Türkiye'deki değişen iktidar dengeleri altında çözülmesine yönelik korkuyu görebiliriz. Görülebileceği gibi yukarıdaki alıntının son paragrafi tamamen bu korkudan beslenmektedir. Bu bağlamda, zor ekonomik koşullara

ulus devlet egemenliğinin zayıflamasının eşlik ettiği bu neoliberal dönemde, rejimin Kürtleri vatandaş kabul ederek tutum alması eleştirilirken Osmanlı dönemine vurgu yapılması oldukça manidardır. Zira Osmanlı, “çokkültürlü bir imparatorluk” olmasına sıklıkla referans verilen bir popüler anlatıya sahiptir.

Sonuç

Bu yazıda sokakta yaşayan/çalışan Kürt çocukların bir şeylerin yolunda gitmediğini ifşa eden varlıklarıyla ve “içeride olan dışarı” konumlarıyla tam bir “yabancı” özelliği gösterdikleri iddia edildi. Buna paralel olarak, Kürtlerin tinerici (ya da kapkaççı) figürü yoluyla kriminalize edilmelerinin, neoliberalizmin ağır ekonomik, toplumsal ve siyasi kriz ortamında, bir yönetim stratejisi olarak görülebileceği savunuldu. Diğer bir deyişle, burada söz konusu olan korku siyaseti ağır yaşam şartlarına karşı tepkiyi bastırmak ya da saptırmak için geliştirilen ideolojik mücadelenin bir parçasıdır. Sennett’in aşağıdaki cümleleri bu konu için en anlamlı son söz olabilir:

İnsanlar siyasi alanı ortak, kolektif bir kimliği paylaşarak kendilerini birbirlerine sunma fırsatı olarak ne kadar çok tahayyül ederlerse, kardeşliklerini toplumsal koşulları değiştirmek için kullanmaktan o kadar uzaklaşmış olurlar. Topluluğu bir arada tutmak amacın kendisi haline gelir; oraya gerçekten ait olmayanların tasfiyesi, topluluğun halletmesi gereken bir işe dönüşür. Müzakere etmeyi reddetme, dışarıdakileri devamlı olarak tasfiye etme mantığı, gayrişahsiliği ortadan kaldırmaya dönük sözümona insancıl arzudan kaynaklanır ve bu mantık kendi kendini yıkar. Ortak çıkarlara ulaşma arayışı, ortak bir kimlik arayışı içinde yok olur (Sennett, 1974: 261).

Kaynakça

- Bauman, Zygmund. 1993. *Modernity and Ambivalence*. Cambridge: Polity.
- Comaroff, Jean and Comaroff, John. 2004. Criminal Obsessions after Foucault: Postcoloniality, Policing, and the Metaphysics of Disorder. *Critical Inquiry* 30(4): 800-824.
- Dinç, Namık Kemal (der.). *Göç Hikayeleri*. İstanbul: GÖÇ-DER yayınları
- Foucault, Michel. 1994. About the Concept of the ‘Dangerous Individual’ in Nineteenth-Century Legal Psychiatry, in James D. Faubion (ed.). *Power*. Vol. 3
- Glassner, B.1999. *The Culture of Fear*. New York: Basic Books
- Hunt, Alan,1986. *Governing Morals: a Social History of Moral Regulation*. New York: Cambridge University
- Rose, Nikolas. 2000. The Biology of Culpability: Pathological Identity and Crime Control in a Biological Culture. *Theoretical Criminology*. 4(1): 5-34.
- Sennett, Richard. 1974. *The Fall of Public Man*. New York: WW Norton
- Simmel, George. 1971. *On Individuality and Social Forms*, Donald M. Levine (ed.), *On Individuality and Social Forms: Selected Writings*. The University of Chicago Press.
- Stallybrass, Peter and White, Allon. 1986. *The Politics and Poetics of Transgression*. Cornell University Press.
- Yükseker, Deniz. 2006. *Türkiye’de Yerinden Edilme Olgusu Hakkında Yapılan Bazı Araştırmaların Bulguları*, Kurban, Dilek, Yüksek, Deniz, Çelik, Ayşe Betül, Ünal, Turgay ve Aker, A. Tamer (der.), “Zorunlu Göç ile Yüzleşmek: Türkiye’de Yerinden Edilme Sonrası Vatandaşlığın İnşası” içinde. İstanbul: TESEV yayınları, 125-135.

2008 Yılı Kanunla İhtilafa Düşen Çocuklar Raporu'

1. Kanunla İhtilafa Düşen Çocuklar

Diyarbakır'da 28 Mart 2006'da meydana gelen olaylar bir anda Diyarbakır'dan Batman'a, Mardin, Şırnak, Van, Hakkari ve ilçelerine sıçramıştır. Diyarbakır'da resmi rakamlara göre 400, gayri resmi rakamlara göre ise 700 civarında çocuk gözaltı birimlerinde insanlık dışı uygulamalara maruz kalmıştır. Diğer illerde de işkence ve kötü muamele iddiaları dillendirilmiştir. Bu çocuklardan birçoğu tutuklanmış, haklarında çeyrek yüzyıla yakın cezalar istenmiştir. Bu arada TMK'da değişiklik meydana gelmiş, yerel mahkemelerin çocuklar aleyhinde verdiği cezalar temyiz amacıyla Yargıtay'a gönderilmiş, Yargıtay'dan da Yargıtay Ceza Genel Kuruluna gitmiş, orada karar çocuklar aleyhine onanıp yürürlüğe girmiş, böylece taş atan veya zafer işareti yapan bir çocuğa 25 yıl uygulaması başlamıştır. Polise taş atmanın 25 yıla cezalandırılmasının adalet duygusunu zedelediğine dair toplumsal tepki önce Diyarbakır'da sonra da Türkiye'nin birçok ilinde ortaya çıkmıştır.

2. Çocuklar İçin Adalet Girişimi

Çocuklara reva görülen bu uygulamalar ve verilen cezalar başta ailelerin, çocukları savunan avukatların, İHD başta olmak üzere diğer insan hakları örgütleri ile çocuk odaklı çalışmalar yapan STK'ların, baroların, aydınların, köşe yazarlarının kısaca tüm kamuoyunun vicdanını rahatsız etmiştir. Peş peşe tüm ulusal gazetelerde yazılar, makaleler yazılmaya, bu konuda başta Diyarbakır olmak üzere Ankara, İstanbul, İzmir, Adana gibi illerde toplantılar,

1 İnsan Hakları Derneği (İHD) tarafından hazırlanan bu rapor Mayıs 2009 tarihinde kamuoyuna sunulmuştur. Burada bir kısmını yayınladığımız raporun tamamını okumak için bakınız: http://www.ihd.org.tr/images/pdf/ihd_kanunla_ihtilafa_dusen_cocuklar_raporu_mayis_2009.pdf

basın açıklamaları yapılmaya başlanmış tepkiler bir anda çığ gibi büyümeye başlamıştır. Diyarbakır'da Çocuklar İçin Adalet Girişimi adıyla bir girişim oluşturulmuş, www.cocuklaraadalet.com sitesi kurulmuş, hem Türkiye'de hem de yurt dışında çok fazla ilgi gören siteye 4.000'den fazla aydın imza vermiş olup imza verenlerin sayısı gittikçe artmaktadır.

2.1. Girişim Ne Yaptı

Çocuklar İçin Adalet Girişimi, aileler ile İHD'nin de içerisinde yer aldığı İnsan Hakları Ortak Platformu'nun (İHOP) girişimleriyle oluştu, daha sonra diğer STK'ların desteğiyle büyüdü. Şimdi Türkiye'de Girişim içinde yer alan veya aktif destek sunan kurumların sayısı 20'nin üzerindedir. Girişim bir web sayfası oluşturdu. İmza kampanyası yaptı. Diyarbakır'da birçok STK'yı, kurumu ziyaret etti. Birçok kişi ve kurma bilgilendirme yazılarını e-mail ile ilettiler. Duruşmalara aktif çağrı yaparak, Ankara ve İstanbul'dan çocuk hakları aktivistlerinin katılımını sağladı. Duruşmalarda ailelerin yanında olarak onlarla dayanışma içinde oldu. Tutuklu olan çocuklara dair Diyarbakır E tipi cezaevi önünde ve Diyarbakır Adliye binası önünde basın açıklaması yaptı. Girişim DTP Diyarbakır Milletvekillerini ziyaret etti onlara dosya sundu.

DTP Şırnak Milletvekili Sevahir Bayındır, çocukların Terörle Mücadele Yasası kapsamından çıkarılmasını öngören kanun teklifini TBMM Başkanlığına sundu. DTP Diyarbakır Milletvekili Selahattin Demirtaş'ın 2006-2007 yıllarında yapılan yargılamalara ilişkin yazılı soru önergesine cevap veren Adalet Bakanı Mehmet Şahin, Terörle Mücadele Kanunu kapsamında 2006 ve 2007 yıllarında toplam 4 bin 784 dava açıldığını bildirdi.

Şahin bu davalarda 737'si çocuk olmak üzere toplam 11 bin 720 kişinin yargılandığını kaydetti. Şahin, aynı dönemde, suç işlemek amacıyla örgüt kurma, örgüt üyeliği ve örgüt propagandasını düzenleyen TCK'nın 220. maddesi kapsamında toplam 2 bin 469 dava açıldığını, bu davalarda 422'si çocuk toplam 17 bin 510 kişinin yargılandığını bildirdi. 2006 ve 2007 yıllarında TCK'nın silahlı örgüt kurmak ve yönetmek suçunu düzenleyen 314. maddesi kapsamında toplam 2 bin 239 dava açıldığını kaydeden Şahin, bu davalarda 413'ü çocuk toplam 6 bin 582 kişi yargılandığını belirtti.

2006- 2007 Yıllarında;

TMK	737 Çocuk
TCK 220	422 Çocuk
TCK 314	413 Çocuk olmak üzere toplam 1572 çocuk yargılanmıştır.

2008 yılında ise tam bir araştırma yapılmamış olup Diyarbakır'da 305 çocuk bu üç maddeden dolayı kanunla ihtilafa düşmüştür. 15 Şubat 2009 olaylarında bölgede gözaltına alınan, kanunla ihtilafa düşen çocuk sayısı 50'nin üzerindedir.

3. Çocuk Yargılanması Sorun Tespiti

3.1 Kanunla İhtilafa Düşen Çocuklara İşleyen Yasal Süreç

Toplumsal olaylarda bulunan çocuklara müdahale edecek birimin çocuk şube müdürlüğüne bağlı olması, tutulduğu yerin çocuk şube müdürlüğü olması, ifadesinin çocuk birimine bağlı çocuk savcısı tarafından alınması, sosyal hizmet uzmanları ve avukatlarının hazır bulundurulması, tutuklamanın ilk değil en son tedbir olarak ele alınması ve çocuğun yararı ilkesinin gözetilerek süreçler tüketilmesi gerekirken hem ulusal mevzuattaki düzenlemelerin hem de ulusal üstü belgelerdeki çocuk lehine düzenlenmiş mevzuatın hiç değerlendirilmeye alınmayarak Terörle Mücadele kanununun baz alınması, başta Anayasa ve Çocuk Koruma Kanunu ile BM Çocuk Hakları Sözleşmesi ile Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne aykırıdır.

3.2. Talep Edilen Cezalar

Toplumsal olaylarda kanunla ihtilafa düşen çocuklara karşı; TCK 220. maddesine göre örgüt suçu işlemek amacıyla örgüt kurma ve örgüt üyeliğini düzenleyen madde ile 2 yıldan 6 yıla kadar hapis, TCK 314/2 ile 5 yıldan 10 yıla kadar hapis, 3713 Sayılı Terörle Mücadele Kanunun 5. maddesi ile hapis cezalarında 1/2 oranında artırılma, 3713 Sayılı Terörle Mücadele Kanunun 7/2. maddesi ile 1 yıldan 5 yıla kadar hapis cezası, 2911 Sayılı Yasanın 33/c maddesinden de 5 yıldan 8 yıla kadar hapis cezasıyla çocukların tecziyeleri istenmiştir. Zarar kamu malına verilmiş diye birçok olayda TCK'nın 152/1-a maddesi de uygulanmakta, bu madde ile cezanın iki katına kadar çıkarılması istenmektedir.

3.2.1. Diyarbakır'da 2008'de Yargılanan 12-18 Yaş Arası Çocuklar

Diyarbakır Çocuk Ağır Ceza Mahkemesi	63 Çocuk
Diyarbakır 4. Ağır Ceza Mahkemesi	107 Çocuk
Diyarbakır 5. Ağır Ceza Mahkemesi	51 Çocuk
Diyarbakır 6. Ağır Ceza Mahkemesi	58 Çocuk
TOPLAM	279 Çocuk ²

3.2.2. Adana'da 2008'de Yargılanan 12-18 Yaş Arası Çocuklar

2008 yılında Adana'da 264 çocuk gözaltına alındı. Bunlardan 69'u tutuklanarak cezaevine konuldu. 105 çocuk ise tutuksuz yargılanmak üzere serbest bırakıldı. 90 çocuk gözaltı birimlerinden serbest bırakıldı. Tutuklanan 69 çocuk ile tutuksuz yargılanan 105 çocuk hakkında "yasadışı örgüt adına suç işlemek, örgüt propagandası yapmak, kamu malına zarar vermek ve adam yaralamak" iddialarıyla davalar açıldı.

Ocak, Şubat ve Mart 2009 tarihlerinde ise yaşları 13 ile 17 arasında değişen 82 çocuk gözaltına alındı. Gözaltına alınan 82 çocukta 28'i tutuklanıp cezaevine

2 Raporda çocukların ayrı ayrı kimlik bilgileriyle birlikte davanın görüldüğü mahkeme ve yargılandıkları kanun maddeleri tablolar halinde verilmiştir.

konulurken 54 çocuk ise tutuksuz yargılanmak üzere serbest bırakıldı. Tutuklanan 28 çocuk ile tutuksuz yargılanan 54 çocuk hakkında “yasadışı örgüt adına suç işlemek, örgüt propagandası yapmak, kamu malına zarar vermek ve adam yaralamak” iddialarıyla davalar açıldı.

3.3. Ulusal ve Uluslararası Belgelere Göre Çocukların Durumu/Mevcut Uygulamalar

BM Çocuk Hakları Sözleşmesi’nin 37/b. maddesi; “Hiçbir çocuk yasadışı ya da keyfi biçimde özgürlüğünden yoksun bırakılmayacaktır. Bir çocuğun tutuklanması, alıkonulması veya hapsi yasa gereği olacak ve ancak en son başvurulacak bir önlem olarak düşünülüp, uygun olabilecek en kısa süre ile sınırlı tutulacaktır” şeklindedir. Yine Çocuk Koruma Kanunun “Temel ilkeler” başlıklı 4/1, i maddesi; “Çocuklar hakkında özgürlüğü kısıtlayıcı tedbirler ile hapis cezasına en son çare olarak başvurulması” şeklinde BM Çocuk Hakları Sözleşmesi’ne uygun bir düzenleme içermektedir. Bu düzenlemelerin amacı ceza muhakemesi usulünün çocuğa özgürlüğünü sağlamaktır.

Bunun yanı sıra Anayasanın 19. maddesinde herkesin “kişi hürriyeti ve güvenliği” ne sahip olduğu, yine Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin “Hürriyet ve Güvenlik Hakkı” başlıklı 5. maddesinde herkesin kişi özgürlüğüne ve güvenliğine hakkı olduğu güvence altına alınmıştır.

Yukarıda açıklamış olduğumuz nedenlerden de anlaşılacağı üzere yakalamanın ilk tedbir olarak uygulanamayacağı, son çare olarak başvurulacak bir yöntem olması dikkate alınmaksızın, kanunla ihtilaf halindeki müvekkillerin yakalanmış olması, Çocuk Koruma Kanununa, BM Çocuk Hakları Sözleşmesi’ne, Anayasanın 19. maddesinde güvence altına alınan “kişi hürriyeti ve güvenliği”ne, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin “Hürriyet ve Güvenlik Hakkı” başlıklı 5. maddesine aykırılık taşımaktadır.

Çocukların yargılandığı dosyalarda “Olay Tutanağı” ve dosyada bulunan diğer belgelerden de anlaşılacağı üzere, kanunla ihtilaf halinde bulunan çocukların yakalama emri CMK 250 maddesi ile yetkili Nöbetçi Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından verilmiştir. Bu durum da gerek ulusal ve gerekse uluslar arası sözleşmelere aykırılık taşımaktadır.

Nitekim BM Çocuk Hakları Sözleşmesi’nin 40/3 maddesindeki; “Taraflar Devletler, hakkında ceza yasasını ihlâl ettiği iddiası ileri sürülen, bununla itham edilen ya da ihlâl ettiği kabul olunan çocuk bakımından, yalnızca ona uygulanabilir yasaların, usullerin, onunla ilgili makam ve kuruluşlarının oluşturulmasını teşvik edecek...” şeklindeki düzenleme ile kanunla ihtilaf halindeki çocuklarla ilgili olarak çocuklara özgü bir usul kabul edilmiştir. Yine Çocuk Koruma Kanunun “Soruşturma” başlıklı 15/1. maddesindeki; “Suça sürüklenen çocuk hakkındaki soruşturma çocuk bürosunda görevli cumhuriyet savcısı tarafından bizzat yapılır” şeklindeki düzenlemesiyle kanunla ihtilaf halinde bulunduğu iddia edilen çocuklarla ilgili bütün soruşturma işlemlerinin çocuk bürosunda görevli savcı tarafından *BİZZAT YAPILMASI GEREKTİĞİ* aşikârdır.

Buna karşın CMK 250. madde ile yetkili Cumhuriyet Savcısının yakalama emri vermesi Çocuk Koruma Kanunu'nun sözünü ettiğimiz maddesine ve BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne açıkça aykırıdır. Bu aykırılıklar kanunla ihtilaf halinde olan çocuklarla ilgili olarak ceza yargılaması sisteminin çocuğa özgünlüğünün ihlal edilmesinden kaynaklanmaktadır.

Yine Çocuk Koruma Kanunu'nun 31. maddesi gereğince çocuklarla ilgili kolluk görevi, öncelikle kolluğun çocuk birimleri tarafından yerine getirilmelidir. Buna karşın müvekkillerin kolluğun çocuk biriminde görevli olmayan polislerce yakalanması da hukuka ve Çocuk Ceza Adaleti sisteminin amacına aykırılık taşımaktadır. Çocukların kanunla ihtilaf halinde olduklarının tespiti halinde kolluğun çocuk biriminde çalışmayan görevlilerin çocuk birimini durumdan haberdar etmeleri gerekmektedir. Bunun mümkün olmaması halindeyse yakalamanın yapılması üzerine en kısa sürede kolluğun çocuk birimine müvekkillerin teslim edilmesi gerekirken, yakalamanın yapılmasından saatler sonra müvekkillerin Çocuk Şube Müdürlüğü'ne teslim edilmesi yukarıda sözünü ettiğimiz yasalara ve uluslararası sözleşmelere aykırıdır.

Ayrıca şiddet içerikli bu tür olaylara müdahale eden kolluk görevlileri, çocuğun ve onun yararının korunması ve müdahalenin çocuğun korunmasına odaklı bir bakış açısı ile yapılması gerekirken, aksine bir tutumla müvekkillerin suçun faili olarak değerlendirilmesi ve yakalanması BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde, Çocuk Koruma Kanunu'nda yer alan “ÇOCUĞUN YÜKSEK YARARI İLKESİNE”, Anayasa'ya, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne, Pekin Kuralları, BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde yer alan “MASUMİYET KARİNESİNE” aykırılık teşkil etmektedir.

CMK 250. maddeyle yetkili Diyarbakır'daki Ağır Ceza Mahkemeleri'nde kanunla ihtilaf halinde bulunan çocukların 24 saat süreyle müdafileriyle görüşme yasağı kararı verildiği gibi yine kararlarda dosyanın incelenmesi ve belgelerden örnek alınması da kısıtlanmıştır. Yukarıda sözünü ettiğimiz ulusal ve uluslararası mevzuat gereği kanunla ihtilaf halindeki çocuklarla ilgili bütün soruşturma işlemlerinin çocuklara özgü makamlarca yerine getirilmesi gerekmektedir. Bu çerçevede CMK 250. maddeyle yetkili Diyarbakır Ağır Ceza Mahkemeleri'nin ilgili kararı BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 40/3. maddesine, Anayasa'nın 37. maddesindeki Kanuni Hakim Güvencesi” düzenlemesine aykırılık taşımaktadır.

Ayrıca kanunla ihtilaf halinde bulunan müvekkiller yakalama anında hukuki destekten yararlandırılmamışlardır. Müvekkiller yakalandıktan sonra hukuki destekten mahrum bırakılmış, Diyarbakır 5. Ağır Ceza Mahkemesi'nin 2008/559 değişik iş nolu kararıyla haklarındaki isnatlara ilişkin olarak savunma hazırlama hakları da yetkisiz ve çocuklara özgü olmayan bir makamca kısıtlanmıştır.

Nitekim BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 40/2,b,ii maddesindeki; “Haklarındaki suçlamalardan kendilerinin hemen ve doğrudan doğruya; ya da uygun düşen durumlarda ana-babaları ya da yasal vasileri kanalı ile haberli

kılınmak ve savunmalarının hazırlanıp sunulmasında gerekli yasal ya da uygun olan başka yardımdan yararlanmak” düzenlemeyle kanunla ihtilaf halindeki çocukların haklarındaki suçlamalardan hemen haberdar olma, bu suçlamalara karşı savunma hazırlama, hukuki destekten yararlanma hakkı olduğu güvence altına alınmıştır. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin “Adil Yargılanma Hakkı” başlıklı 6/3,b maddesindeki “müdafaasını hazırlamak için gerekli zamana ve kolaylıklara malik olmak” şeklindeki düzenlemeye de herkesin savunma hakkı, savunmasını hazırlamak için yeterli zamana ve kolaylıklara sahip olma hakkı olduğu güvence altına alınmıştır. Yine çocuk ceza adaletinin temel ilkelerini belirleyen Birleşmiş Milletler Çocuk Ceza Adaleti Sisteminin Uygulanması Hakkında Asgari Standart Kuralları’nın “Çocuk Hakları” başlıklı 7. maddesi çocukların “... suçlamanın bildirilmesi, konuşma hakkı, avukatla temsil edilme hakkı...” olduğunu düzenlemektedir.

Ayrıca, Ceza Muhakemesi Kanunu’nun 149/1. maddesinde “Şüpheli veya sanık, soruşturma ve kovuşturmanın her aşamasında bir veya birden fazla müdafii yardımından yararlanabilir”, 149/3. maddesinde; “Soruşturma ve kovuşturma evrelerinin her aşamasında avukatın, şüpheli veya sanıkla görüşme, ifade alma veya sorgu süresince yanında olma ve hukuki yardımda bulunma hakkı engellenemez, kısıtlanamaz.” 150/2. maddesi “Müdafii bulunmayan şüpheli veya sanık; çocuk, kendisini savunamayacak derecede malul veya sağır ve dilsiz ise, istemi aranmaksızın bir müdafii görevlendirilir” şeklindedir.

Bu düzenlemelere aykırı olarak kanunla ihtilaf halindeki çocuklar, yakalamanın yapıldığı günden dört gün sonra hukuki yardımdan yararlandırılmışlardır. Bu durum da yukarıda sözünü ettiğimiz ulusal ve uluslararası mevzuata aykırıdır.

Tüm bunların yanı sıra çocuklarla ilgili olarak TCK 31. maddesi gereğince düzenlenen cezai sorumluluk raporları TCK’nın 31. maddesinin özüne aykırıdır. Nitekim söz konusu raporlar, sorunu salt akıl hastalığı veya zeka geriliği düzeyinde ele alan yaklaşım ile hazırlanmış ve TCK’nın 31. maddesinin özüne ilişkin bir değerlendirme yapılmadan ceza yasasındaki akıl hastalığı TCK M.32’ye göre müvekkillerin değerlendirilmesi yapılmıştır. Oysa kanunla itilaf halinde olan çocuklarda araştırılan durum bu değildir ve cezai sorumluluk raporunda neyin sorgulandığı TCK’nın 32. maddesinde değil TCK’da farklı bir maddenin altında ele alınmıştır (TCK M.31).

TCK’nın 31. maddesi kapsamında müvekkillerle ilgili cezai sorumluluk raporlarını değerlendirdiğimizde; çocuğun yaptığı eylemin farkında olması, bu eylemin diğer eylemlerden farkını, niye böyle bir eyleme kalkıştığını, bu eylemin doğuracağı sonuçları bilmesi, sonuçlarına katlanması, başkalarının zarar göreceğini, kendisine ceza verileceğini bilmesi veya tahmin edebilecek derecede ruhsal gelişmeye erişip erişmediği araştırılmalıdır. Bu araştırmanın ilk basamağı, çocuklarda yapılacak sosyal değerlendirmelerdir. Bu kapsamda çocuk müvekkillerin, yaşı, eğitim durumu, ailesel özellikleri, sosyo-ekonomik özellikleri, boş vakitlerini değerlendirme şekli, eylemi gerçekleştirdiği sırada

içinde bulunduğu koşullar, çevresinden edindiği değerler ve duygusal yükler gibi bilgiler, ilk öğrenilmesi gereken bilgilerdir. Fakat kanunla ihtilaf halinde olduğu iddia edilen müvekkillerle ilgili olarak hazırlanan cezai sorumluluk raporlarında bu araştırma ve değerlendirilmelerin hiçbir yapılmaksızın çocukların isnat edilen fiillerin farik-i ve mümeyyizi olduğu sonucuna varılmıştır.

Ayrıca söz konusu raporların hazırlanmasında müvekkillerin muayenesinde; suça odaklanmayan ve görüşmeyi suç çevresinde ele almayan çocuğun kavrama ve algılama yönünden ulaştığı düzeyin araştırılması, görüşmenin soru ve cevapları içerecek şekilde ayrıntılı olarak raporlanması, görüşmenin çocuk psikiyatrları ile birlikte yapılması, soyutlama yeteneğinin gelişim düzeyinin diğer tekniklerle de araştırılması ve mutlaka adli dosyanın değerlendirilmesi gerekirken Adli Tıp uzmanınca bu değerlendirmeler yapılmamıştır.

Diyarbakır Adli Tıp Şube Müdürlüğü'nce hazırlanan söz konusu cezai sorumluluk raporlarında, Adli Tıp Uzmanı çocuk psikiyatr olmadan çocuklarla görüşme yapmış ve bu görüşme esnasında soruşturma dosyasını dahi incelemeyen müvekkillere kendilerine isnat edilen olayı anlatırmakla yetinerek söz konusu raporları hazırlamıştır. Bunun yanı sıra söz konusu raporlar denetime açık olmayan, nasıl hazırlandığı ve hangi araştırma ve tetkikler sonucunda müvekkillerin cezai sorumluluklarının olduğu sonucuna varıldığı hiçbir şekilde anlaşılamayan bir rapordur. Yine müvekkillerle ilgili hazırlanan cezai sorumluluk raporları incelendiğinde, olay anlatımı bölümleri hariç diğer bölümlerin matbu olarak hazırlandığı da görülecektir. Bu durumda bilimsellikten uzak bir rapora dayanarak çocukların tutulması, gözaltında kalması ve hatta tutuklanması BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne aykırıdır. Çocuklara isnat edilen fiillere baktığımızda müvekkillerin söz konusu fiillerin farik-i ve mümeyyizi olduklarının kabul edilmesi de mümkün değildir. Çocuklara isnat edilen fiiller ağır fiillerdir. Çocukların kendilerine isnat edilen bu suçlamaları idrak etmeleri, örgüt adına bilinçli ve isteyerek hareket etmeleri, örgüt üyesi olmaları, örgütün propagandasını bilinçli olarak yapmaları, çocukların bir araya gelmelerinin toplantı olduğunu anlamaları ve bilmeleri müvekkillerin yaşları ve bilinç düzeyleri dikkate alındığında mümkün değildir.

3.4. Çocuklara Uygulanan Sevk Maddeleri Anayasa'ya Aykırıdır

Kanunla ihtilaf halinde bulunan çocuklar TMK'nın 9. maddesindeki; "Bu Kanun kapsamına giren suçlarla ilgili davalara, 04.12.2004 tarihli ve 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 250'nci maddesinin birinci fıkrasında belirtilen Ağır Ceza Mahkemeleri'nde bakılır. Bu suçlardan dolayı on beş yaşın üzerindeki çocuklar hakkında açılan davalar da bu mahkemelerde görülür" şeklindeki düzenleme gereğince, CMK 250. maddeyle yetkili mahkemede yargılanması Anayasa'nın 37. maddesine, 10. maddesine, 17. maddesine, 36. maddesine 90. maddesine aykırılık taşımaktadır.

Ayrıca, Kanunla ihtilaf halinde bulunan çocuklar hakkında TMK'nın 13. maddesindeki; "Bu Kanun kapsamına giren suçlarla ilgili olarak Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 231 inci maddesine göre hükmün açıklanmasının geri bırakılması

kararı verilemez; verilen hapis cezası seçenек yaptırımlara çevrilemez ve ertelenemez. Ancak bu hükümler on beş yaşını tamamlamamış çocuklar hakkında uygulanmaz” şeklindeki düzenlemeyle hükmün açıklanmasının geri bırakılması müessesesinden, verilecek hapis cezasının seçenек yaptırımlara çevrilmesinden ve ertelenebilirliğinden yaralandırılmayacak olmaları da Anayasa’nın, 10. maddesine, 36. maddesine, 90. maddesine aykırılık taşımaktadır. Şu nedenlerle ki;

3.4.1. Anayasanın 90. Maddesinin Değerlendirilmesi

Anayasanın 90/son. maddesi aynen; “Usulüne göre yürürlüğe konulmuş Milletlerarası antlaşmalar kanun hükmündedir. Bunlar hakkında Anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesi’ne başvurulamaz. (Ek cümle: 7/5/2004-5170/7 md.) Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası antlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası antlaşma hükümleri esas alınır” şeklindedir.

Anayasanın 90. maddesindeki bu düzenlemeyle milletlerarası antlaşmaların Kanun Hükmünde oluşu, daha çok uluslararası sözleşmelere normatif değer atfeden bir buyruk olup yasayla onaylanmış uluslararası belgeleri yargıç doğrudan uygulayacaktır.

Ayrıca Anayasanın 90/son maddesindeki “Temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası antlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda Milletlerarası Antlaşma Hükümleri Esas Alınır” biçimindeki düzenleme gereğince uluslararası sözleşme hükmü, ilgili uyuşmazlığın çözümünde “BELİRLEYİCİ” olacaktır. Bununla birlikte, Anayasa’nın 90/son maddesindeki düzenleme, uluslararası antlaşmanın yasadan daha güvenceli bir düzenleme yansıttığı varsayımına dayanmaktadır. Bu çerçevede yasa/uluslararası sözleşme çatışması halinde uluslararası sözleşmenin uygulanması gerektiği Anayasa’nın söz konusu düzenlemesiyle kabul edilmiştir. Anayasa’nın 90/son maddesi bir bütün olarak değerlendirildiğinde; “TBMM’nin onaylamayı bir kanunla uygun bulduğu bütün uluslararası belgelerin (antlaşma, sözleşme, pakt, protokol,..)” yasal mevzuattan önce belirleyici olarak uygulanması gerektiği de aşıkardır.

Yukarıda yapmış olduğumuz değerlendirme çerçevesinde, Türkiye “Dünya Çocuklarının İnsan Hakları Yasası” olarak kabul edilen BM Çocuk Hakları Sözleşmesi’ni 14 Eylül 1990 tarihinde imzalamış ve 9.12.1994 tarihli ve 4058 sayılı kanunla onaylamıştır. Dolayısıyla BM Çocuk Hakları Sözleşmesi Anayasa’nın 90. maddesi kapsamında usulüne uygun olarak yürürlüğe konulmuş bir milletlerarası sözleşmedir. Bu nedenle de “YASA HÜKMÜNDE” olup yasalardan önce uygulanması gerekmektedir.

Bu doğrultuda BM Çocuk Hakları Sözleşmesi’nin 1. maddesi 18 yaşına kadar herkesi çocuk olarak kabul etmektedir. Yine aynı sözleşmesinin 2. maddesi; “Taraf devletler, bu sözleşmede yazılı olan hakları kendi yetkileri altında bu-

lunan her çocuğa, kendilerinin, ana babalarının veya yasal vasilerinin sahip oldukları, ırk, renk, cinsiyet, dil, siyasal yada başka düşünceler, ulusal, etnik ve sosyal köken, mülkiyet, sakatlık, doğuş ve diğer statüler nedeniyle hiçbir ayırım gözetmeksizin tanır ve taahhüt ederler” şeklindeki düzenlemeyle çocuklar arasında ayrımcılık yapılması yasaklanmıştır.

Bununla birlikte sözleşmenin 40/3. maddesindeki; “Taraflar devletler, hakkında ceza yasasını ihlal ettiği iddiası ileri sürülen, bununla itham edilen yada ihlâl ettiği kabul olunan çocuk bakımından, yalnızca ona uygulanabilir yasaların, usullerin, onunla ilgili makam ve kuruluşların oluşturulmasını teşvik edecek” denerek çocukların kendilerine özgü makamlarca yargılanmasını güvence altına almıştır.

Ayrıca “Birleşmiş Milletler Çocukların Yargılanması ile İlgili Uyulması Gereken Standart Asgari Kurallarının 14/1. maddesi; “Kural 11 uyarınca çocuğa özgü bir yargı dışı yola başvurulmamışsa çocuğun yargılamakta olduğu (mahkeme, heyet, konsey, vb.) yetkili makamda yargılamanın dürüst ve hakkaniyetle yapılması gerekir”, 14/2. maddesi; “Yargılamalar çocuğun çıkarlarına en iyi yardımcı olacak şekilde ve onun anlayabileceği tarzda ve söylediklerini serbestçe ifade edebileceği ortamda cereyan etmelidir” şeklindedir. Bu durumda kanunla ihtilaf halinde bulunan 15-18 yaş aralığındaki çocukların yetişkinlerin yargılandığı bir ortamda ve mekanda yargılanmamaları kendilerine özgü bir makamda ve mekanda yargılanmaları gerekmektedir.

Tüm bunların yanı sıra Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 14. maddesi; “Bu Sözleşmede tanınan hak ve özgürlüklerden yararlanma, cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasal veya diğer kanaatler, ulusal veya sosyal köken, ulusal bir azınlığa mensupluk, servet, doğum veya herhangi başka bir durum bakımından hiçbir ayrımcılık yapılmadan sağlanır” ayrımcılık yapılmasını yasaklar nitelikte bir düzenlemedir. Bu ve sözleşmenin 6. maddesindeki “Adil Yargılanma Hakkında” aykırı olarak, sözleşmeye taraf olunmasına karşın TMK’nın 9. ve 13. maddeleriyle 12-15, 15-18 yaş ayrımı yapılarak, 15-18 yaş aralığında bulunan kanunla ihtilaf halindeki çocukların deyim yerindeyse yetişkin çocuk hatta yetişkin kabul edilmesi A.İ.H. Sözleşmesi’ne aykırıdır.

Yukarıda da açıkladığımız üzere Anayasanın 90/son maddesi gereğince, ulusal yasalarla kanunla uygun bulunarak yürürlüğe giren uluslararası sözleşmelerin aynı konuda farklı düzenlemeler içermesi halinde uluslararası sözleşmelerin yasadan önce uygulanması esastır. Buna karşın TMK’nın 9. ve 13. maddesindeki düzenlemeyle BM Çocuk Hakları Sözleşmesi’ndeki çocuk tanımı kapsamında kalan kanunla ihtilaf halindeki küçükler arasında yargılamayı yapacak makam/mahkeme ayrımı yapıldığı gibi hapis cezasına seçenek yaptırımların uygulanması olanağı da ortadan kaldırılmıştır. Kısacası TMK’nın 9. ve 13. maddeleriyle, BM Çocuk Hakları Sözleşmenin 1., 2. ve 40. maddelerine, Birleşmiş Milletler Çocukların Yargılanması ile ilgili Uyulması Gereken Standart Asgari Kurallarının 14. maddesine ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 6. ve 14. maddelerine dolayısıyla Anayasa’nın 90. maddesine aykırı olarak, 15-18 yaş a-

ralığında bulunan kanunla ihtilaf halindeki çocuklarla 12-15 yaş aralığında bulunan çocukların yargılanmasında farklı makamlar görevli ve yetkili kılınmış, hapis cezasına alternatif olarak uygulanacak seçenek yaptırımlarsa ortadan kaldırılmıştır.

Bu durumda Terörle Mücadele Yasası'nın 9. ve 13. maddeleri BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 1., 2. ve 40. maddelerine ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6. ve 14. maddelerine dolayısıyla *ANAYASA'NIN 90/SON MADDESİNE AYKIRIDIR VE İPTALİ GEREKİR*.

3.4.2. Anayasanın 10. Maddesi Çerçevesinde

“Kanun önünde eşitlik” hem TC Anayasası'nda hem de uluslararası sözleşmelerde yer alan önemli bir ilkedir. Anayasa'nın 10'uncu maddesi “Herkes, kanun önünde eşittir. Hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınmaz” der ve ekler, “Devlet organları ve idare makamları bütün işlemlerinde kanun önünde eşitlik ilkesine uygun olarak hareket etmek zorundadırlar”. BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 2/1. maddesi; “Taraflar devletler, bu sözleşmede yazılı olan hakları kendi yetkileri altında bulunan her çocuğa, kendilerinin, ana babalarının veya yasal vasilerinin sahip oldukları, ırk, renk, cinsiyet, dil, siyasal yada başka düşünceler, ulusal, etnik ve sosyal köken, mülkiyet, sakatlık, doğuş ve diğer statüler nedeniyle hiçbir ayırım gözetmeksizin tanırlar ve taahhüt ederler”. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 14. maddesi; “Bu Sözleşmede tanıyan hak ve özgürlüklerden yararlanma, cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasal veya diğer kanaatler, ulusal veya sosyal köken, ulusal bir azınlığa mensupluk, servet, doğum veya herhangi başka bir durum bakımından hiçbir ayırımcılık yapılmadan sağlanır” biçimindeki düzenlemelerle ayırım yapılamayacağı güvence altına alınmıştır.

BM Çocuk Hakları Sözleşmesi 1. maddesi; “onsekiz yaşına kadar her insan çocuk sayılır” diyerek çocuğun tanımını yapmıştır. BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne uygun olarak 5237 Sayılı TCK'nın “Tanımlar” başlıklı 6/1,b. maddesi; “Çocuk; deviminden henüz on sekiz yaşını doldurmamış kişi” yine Çocuk Koruma Kanunun 3/1,a maddesi; “Çocuk; daha erken yaşta ergin olsa bile, on sekiz yaşını doldurmamış kişiyi” şeklindeki düzenlemelerle 18 yaşına kadar her insanı çocuk kabul etmiştir.

Ayrıca, BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 40/3 maddesi; “Taraflar devletler, hakkında ceza yasasını ihlâl ettiği iddiası ileri sürülen, bununla itham edilen yada ihlâl ettiği kabul olunan çocuk bakımından, *YALNIZCA ONA UYGULANABİLİR YASALARIN, USULLERİN, ONUNLA İLGİLİ MAKAM VE KURULLUŞLARIN OLUŞTURULMASINI* teşvik edecek...” demektedir. Yine Çocuk Koruma Kanunu'nun 26/2. maddesi; “Çocuk ağır ceza mahkemesi, çocuklar tarafından işlenen ve ağır ceza mahkemesinin görev alanına giren suçlarla ilgili davalara bakar” diyerek ağır ceza mahkemelerinin görevine giren suçlarda çocuklarla ilgili yargılamayı yapacak olan mahkeme açıkça belirtilmiştir.

Yukarıda izah ettiğimiz düzenlemeler 18 yaşına kadar olan herkesin *KENDİ-*

LERİNE ÖZGÜ OLAN MAKAMLARCA YARGILANMASI gerektiğini güvence altına almıştır.

Bunun yanı sıra BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 40/3. maddesindeki “*YALNIZCA ONA UYGULANABİLİR YASALARIN, USULLERİN...*” ibaresine yer vererek 18 yaşına kadar olan her insana ona özgü yasaların uygulanması gerektiğini güvence altına almıştır. BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 2. maddesi de çocuklar arasında bu yasa ve usullerin uygulanmasında ayırım yapılamayacağını güvence altına almıştır. Bu düzenlemelere uygun olarak Anayasanın 10. maddesindeki “*eşitlik ilkesi*” , aynı durumda bulunan kişilerin yasalarca aynı işleme tabi tutulmalarını sağlamaktadır. Bu düzenlemelere rağmen 15-18 yaş aralığında bulunan kanunla ihtilaf halindeki müvekkillerin TMK'nın 13. maddesi gereğince hükmün açıklanmasının geri bırakılmasından, verilecek hapis cezasının seçenек yaptırımlara çevrilmesinden ve ertelenebilirliğinden yararlandırılmamaları çocuklar arasında ayrımcılık yapıldığının göstergesidir.

Anayasa'nın 10. maddesinde ve diğer uluslararası sözleşmelerde düzenlenen “*Eşitlik ilkesi*” ile hukuksal eşitlik öngörülmektedir. Eşitlik ilkesinin amacı, aynı durumda bulunan kişilerin yasalarca aynı işleme bağlı tutulmalarını sağlamak ve kişilere yasa karşısında ayırım yapılmasını ve ayrıcalık tanınmasını önlemektir. Bu ilkeyle, aynı durumda bulunan kimi kişi ve topluluklara aynı kurallar uygulanarak yasa karşısında eşitliğin çiğnenmesi yasaklanmıştır.

Açıkladığımız tüm bu nedenlerle gerek ulusal ve gerekse uluslararası mevzuat gereği çocuk olarak kabul edilen kişiler arasında isnat edilen fiilde herhangi bir farklılık olmamasına karşın, 15-18 yaş aralığındaki kanunla ihtilaf halindeki çocukların, yetişkinlerin tabii olduğu bir yargılama sistemine dâhil edilmeleri eşitlik ilkesinin ihhalidir.

Yukarıda detaylı olarak açıkladığımız bu ilkelere göre, çocuklar arasında hiçbir sebebe dayalı olarak ayrımcılık yapılmaması gerekmektedir. Bu çerçevede müvekkiller, ÇKK, BM Çocuk Hakları Sözleşmesi ve 5237 Sayılı TCK gereğince çocukturlar, kendilerine özgü makamlarca ve kendilerine uygulanabilir yasalarla yargılanmaları gerekmektedir. Buna karşın TMK'nın 9. ve 13. maddelerindeki düzenlemelerle 12-15 yaşında olanlar ile 15-18 yaşında olan çocuklar arasında yargılama, yargılamayı yapan mahkeme ve/veya makam, farkı yaratılması, hükmün açıklanmasının geri bırakılması, verilecek hapis cezasının seçenек yaptırımlara çevrilmesinden ve ertelenebilirliğinden yararlandırılmamaları Anayasanın 10. maddesinde düzenlenen “*EŞİTLİK İLKE-SİYLE*” bağdaşmaz niteliktedir.

Bu nedenlerle de *TMK'NIN 9. VE 13. MADDELERİ ANAYASA'NIN 10. MADDESİNDE DÜZENLENEN “EŞİTLİK İLKESİNE” AÇIKÇA AYKIRIDIR VE İPTALİ GEREKİR.*

3.4.3. Anayasa'nın 17. Maddesi Çerçevesinde

Anayasa'nın 17/a maddesi; “Herkes, yaşama, maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahiptir”. 17/b maddesi; “...kimse insan haysiyetiyle

bağdaşmayan bir cezaya veya muameleye tabi tutulamaz". BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 27/1. maddesi "Taraf devletler, her çocuğun bedensel, zihinsel, ruhsal, ahlâksal ve toplumsal gelişmesini sağlayacak yeterli bir hayat seviyesine hakkı olduğunu kabul ederler". 37/b maddesi; "Hiçbir çocuk yasadışı ya da keyfi biçimde özgürlüğünden yoksun bırakılmayacaktır. Bir çocuğun tutuklanması, alıkonulması veya *HAPSİ YASA GEREĞİ OLACAK* ve ancak en son başvurulacak bir önlem olarak düşünülüp, uygun olabilecek en kısa süre ile sınırlı tutulacaktır", Çocuk Koruma Kanunu'nun 4/i maddesi; "Çocuklar hakkında özgürlüğü kısıtlayıcı tedbirler ile hapis cezasına en son çare olarak başvurulması" şeklindedir.

Anayasa'nın 17. maddesine göre kişi özgürlüğünün kısıtlanması konusunda yasaya uygunluk şartı aranacaktır.

Yine Çocuk Koruma Kanunu'na göre çocuklar hakkında özgürlüğü kısıtlayıcı tedbirler ile hapis cezasına en son çare olarak başvurulacağı düzenlenerek, kanunla ihtilaf halindeki çocuklarla ilgili olarak öncelikle özgürlüğü kısıtlayıcı cezalara alternatif yaptırımların uygulanmasını sağlamak yasa koyucu tarafından güvence altına alınmak istenmiştir. Oysa TMY'nın 13. maddesiye, çocuklar için özgürlüğü kısıtlayıcı cezalara alternatif yaptırımların uygulanma olasılığını 15 yaşından büyük çocuklar bakımından ortadan kaldırmaktadır.

Anayasanın 90. maddesi gereğince kanun ile arasında çelişki bulunması halinde uygulanmasına öncelik tanınacak olan ÇHS, çocuklar için özgürlüğün kısıtlanmasının son çare olmasını öngörmektedir. Anayasa'nın 17. maddesine göre de kişi özgürlüğünün kısıtlanması konusunda yasaya uygunluk şartı aranacağına göre, TMY'nın 13. maddesi özgürlüğü kısıtlayıcı cezayı alternatifsiz kılarak Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 2., 37. maddelerini ve dolayısıyla Anayasa'nın 17. maddesini ihlal eder niteliktedir. Bu nedenle de TMK'nın 13. maddesi *ANAYASA'NIN 17. MADDESİNE AYKIRILIĞI NEDENİYLE DE İPTALİ GEREKİR*.

3.4.4. Anayasanın 36. Maddesi Çerçevesinde

BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 40. maddesi ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin "Adil Yargılanma" başlıklı 6. maddesine paralel olarak Anayasanın 36. maddesindeki "Herkes, meşru vasıta ve yollardan faydalanmak suretiyle yargı mercileri önünde davacı veya davalı olarak iddia ve savunma ile *ADİL YARGILANMA HAKKINA* sahiptir" düzenlemesiyle çocukların adil yargılanma hakkı güvence altına alınmıştır. "Adil Yargılanma Hakkına" ilişkin bu güvenceler hem medeni uyuşmazlıklarda hem de suç isnadını içeren ceza yargılamasında gerçek ve tüzel kişiler tarafından hem ilk derece yargı yerlerinde hem de temyiz mahkemelerinde ileri sürülebilir.

Adil yargılanma hakkı kapsamında çocukların kendilerine özgü makamlar ve/veya mahkemelerce yargılanması gerekmektedir. Nitekim Çocuk Koruma Kanunu çocukların yargılanmasında yetkili ve görevli makamların çocuk bürosunda görevli savcılar ve hakimler olduğunu düzenlemiştir. Gerek BM

Çocuk Hakları Sözleşmesi ve gerekse Çocuk Koruma Kanunu'ndaki düzenlemelerle kanunla ihtilaf halindeki çocukların özel gelişimsel dönemleri ve sosyalleşmelerinden ötürü, özel bir yargılama sürecine dâhil edilmeleriyle çocuklara özgü mahkemelerde ve özel usullerle yargılanması güvence altına almıştır.

Ayrıca "Birleşmiş Milletler Çocukların Yargılanması ile İlgili Uyumlu Gereken Standart Asgari Kuralları"na göre *ÇOCUK*; devletlerin ilgili hukuk sistemlerine göre, bir suçu işlemesi ile ilgili olarak yetişkinlerden farklı şekilde muamele edilen küçük veya gençlerdir. *ÇOCUK SUÇLU İSE*, suç işlediği ortaya çıkan veya suç işlediği iddia edilen küçük veya gençtir.

Hem Çocuk Hakları Sözleşmesi hem de Birleşmiş Milletler Çocukların Yargılanması ile ilgili Uyumlu Gereken Standart Asgari Kuralları gereğince, her devlet kendi adalet sisteminde özellikle çocuk suçlulara uygulanacak kuralları, kanunları ve çocuk yargılamasında donanımlı kurulu ve mahkemeleri oluşturacaktır. Bu çerçevede çocukların hassas oldukları kabul edildiğinden onlar için ayrıca çocuk mahkemeleri oluşturulmuştur.

Çocuk mahkemeleri, suç işleyen çocukların yargılandığı, yargıç ve savcısının özel eğitimden geçirildiği, sosyal çalışmacının çocuğun durumu üzerine rapor vererek yargılamayı yönlendirebildiği özel bir mahkemedir. Çocuk mahkemesinin yargılama aşamasındaki temel felsefesi, çocuklara yetişkin suçlu gibi davranılmamasıdır. Ayrıca çocuk yargılamasında mahkeme yalnızca delilleri toplamak, şahitlerin bilgilerini dinlemek ve suç olayının kanunun hangi maddesine girdiğini araştırmakla yetinemez. Çocuk hakiminin amacı, suçun gerçek nedenlerini bulmaya, çocuk suçlunun hayatını öğrenmeye ve psikolojini anlamaya yöneliktir.

Fakat CMK 250. maddeyle özel yetkili mahkemelerin bu kıstaslara uygunluğundan söz etmek mümkün değildir. Nitekim Terörle Mücadele Kanunu bir küll halinde incelendiğinde tamamen yetişkinlerin yargılamasına ilişkin esas ve usulleri içerdiği dolayısıyla yetişkinlere özgü bir sistem olduğu, çocuklara özgü bir sistemden uzak olduğu kuşku götürmez bir gerçekliktir. Bu nedenle Terörle Mücadele Kanunu'nun 9. ve 13. maddelerindeki düzenlemelerle kanunla ihtilaf halindeki çocuklar yetişkin yargılamasına dâhil edilmiştir.

Ülkemizde, Çocuk Koruma Kanunu çerçevesinde yukarıda sözünü ettiğimiz kriterlere uygun olarak Çocuk Mahkemeleri ile Çocuk Ağır Ceza Mahkemeleri kurulmuştur. Türkiye'de çocuklara özgü mahkemeler kurulmuş olmasına rağmen kanunla ihtilaf halindeki çocukların, çocuğa özgü adalet sistemi çerçevesinde yasa ile kurulmuş çocuk mahkemeleri dışında yargılanması adil yargılanma hakkının ihlali anlamına gelmektedir.

Ayrıca Terörle Mücadele Kanunu'nun 9. ve 13. maddeleriyle yapılan düzenlemeler, çocukları korumak yerine, onları yetişkinlere özgü adalet sistemine dâhil ederek, damgalanmalarına ve toplumdan dışlanmalarına sebep olduğundan Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 40. maddesine, Avrupa İnsan

Hakları Sözleşmesi'nin 6. maddesine dolayısıyla *ANAYASA'NIN 36. MADDESİYLE GÜVENCE ALTINA ALINAN "ADİL YARGILANMA HAKKINA" AÇIKÇA AYKIRIDIR ve İPTALİ GEREKİR.*

3.4.5. Anayasanın 37. Maddesi Çerçevesinde

Bilindiği üzere, ceza yargılamasının temel taşlarından biri doğal hakim prensibidir. Anayasanın 37. maddesindeki; "Hiç kimse kanunen tabi olduğu mahkemeden başka bir merci önüne çıkarılamaz. Bir kimseyi kanunen tabi olduğu mahkemeden başka bir merci önüne çıkarma sonucunu doğuran yargı yetkisine sahip olağanüstü merciler kurulamaz."düzenlemeyle ceza yargılamasındaki doğal hakim prensibi güvence altına alınmıştır.

Anayasa'nın yukarıda sözünü ettiğimiz maddesiyle güvence altına alınan "tabi hakim ilkesi", Terörle Mücadele Kanunu'nun 9. maddesindeki düzenlemeyle ihlal edilmiştir. Nitekim Türkiye'nin de tarafı bulunduğu ve Anayasa'nın 90. maddesi gereğince kanun hükmünde bulunan BM Çocuk Hakları Sözleşmesi 1. maddesi; "...on sekiz yaşına kadar her insan çocuk sayılır" diyerek çocuğun tanımı yapmıştır. BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne uygun olarak 5237 Sayılı TCK'nın "Tanımlar" başlıklı 6/1,b. maddesi; "Çocuk deyiminden, henüz on sekiz yaşını doldurmamış kişi" yine Çocuk Koruma Kanunu'nun 3/1,a maddesi; "Çocuk; daha erken yaşta ergin olsa bile, on sekiz yaşını doldurmamış kişiyi:" şeklindeki düzenlemelerle çocuğun tanımı yapılmış ve 18 yaşına kadar her insanı çocuk kabul etmiştir. Ayrıca Birleşmiş Milletler Çocuk Ceza Adaleti Sisteminin Uygulanması Hakkında Asgari Standart Kuralları'nın 2.2.a maddesi çocuğu; "mevcut hukuk sistemi içinde işleyebileceği bir suçtan dolayı kendisine büyük insanlardan farklı davranılması gereken kişi" olarak tanımlamaktadır.

Yine BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 40/3 maddesindeki; "Taraf devletler, hakkında ceza yasasını ihlâl ettiği iddiası ileri sürülen, bununla itham edilen yada ihlâl ettiği kabul olunan çocuk bakımından, yalnızca ona uygulanabilir yasaların, usullerin, *ONUNLA İLGİLİ MAKAM VE KURULUŞLARIN* oluşturulmasını teşvik edecek..." şeklinde bir düzenleme yer vermektedir.

Ayrıca, Çocuk Koruma Kanunu'nun 26/1. maddesindeki "Çocuk mahkemesi, asliye ceza mahkemesi ile sulh ceza mahkemesinin görev alanına giren suçlar bakımından, suça sürüklenen çocuklar hakkında açılacak davalara bakar" ve ÇKK'nın 26/2 "Çocuk ağır ceza mahkemesi, çocuklar tarafından işlenen ve ağır ceza mahkemesinin görev alanına giren suçlarla ilgili davalara bakar" şeklindeki düzenlemelerle kanunla ihtilaf halinde bulunan çocuklarla ilgili yargılamanın çocuk mahkemeleri tarafından yapılması kabul edilmiştir. Sözünü ettiğimiz bu düzenlemelerle 15-18 yaş grubu içinde bulunan çocukların da Çocuk Mahkemelerinde yargılanmasına olanak sağlanmıştır.

Bunun yanı sıra gerek BM Çocuk Hakları Sözleşmesi, "Çocuk Ceza Adalet Sisteminin" esaslarını düzenleyen Birleşmiş Milletler Çocuk Ceza Adaleti Sisteminin Uygulanması Hakkında Asgari Standart Kuralları ve gerekse Çocuk Koruma Kanunu incelendiğinde de görüleceği üzere; *ÇOCUK YARGILA-*

MASINDA ESAS OLAN FİİL DEĞİL FAİLDİR YANİ ÇOCUKTUR. DOLAYISIYLA ÇOCUK YARGILAMASINDA ÖNEMLİ OLAN MADDİ GERÇEĞİN ORTAYA ÇIKARILMASI DEĞİL ÇOCUĞUN MENFAATİDİR. Bu doğrultuda *ÇOCUK CEZA ADALETİ SİSTEMİ KAPSAMINDA ÇOCUKLARIN YARGILANACAĞI MAKAM, MAHKEME FİİLE GÖRE DEĞİL FAİLE GÖRE BELİRLENMİŞTİR.* Bu nedenle de kanunla ihtilaf halinde bulunan müvekkillerin kendilerine özgü mahkemeler olan çocuk mahkemelerinde yargılanması gerekmektedir.

Yukarıda izah ettiğimiz düzenlemeler ışığında, TMK'nın 9. maddesi incelendiğinde, CMK 250. maddeyle yetkili mahkemelerin suç tiplerine göre görev alanının belirlendiği görülecektir. Oysa yukarıda sözünü ettiğimiz üzere çocuk ceza adaleti sisteminde esas olan faile göre yargılamayı yapan makam belirlenmesidir. Faile yani kanunla ihtilaf halindeki çocuklara ilişkin olarak yetkili ve görevli makamlar ÇKK'nun da düzenlenmiş olup müvekkillerin Diyarbakır Çocuk Ağır Ceza Mahkemesi'nde yargılanması gerekmektedir.

Bu anlatımlarımızdan da anlaşılacağı üzere, BM Çocuk Hakları Sözleşmesi, 5237 Sayılı TCK ve Çocuk Koruma Kanunu'ndaki düzenlemelerle güdülen amaç, kanunla ihtilaf halinde bulunan çocukların yargılanmasında *MUHAKEMENİN ÇOCUĞA ÖZGÜLÜĞÜNÜ* sağlamaktır. Bu çerçevede TMK'nın 9. maddesiyle 15-18 yaş grubundaki kanunla ihtilaf halindeki müvekkillerin kendilerine özgü makamlar olan Çocuk Mahkemeleri yerine, CMK 250. maddeyle yetkili Mahkemenizde yargılanması *ANAYASANIN 37. MADDESİNDE VÜCUT BULAN "KANUNİ HAKİM GÜVENCESİNE" AÇIKÇA AYKIRIDIR VE BU NEDENLE İPTALİ GEREKMEKTEDİR.*

4. Çocuk Adalet Sistemi Açısından Genel Değerlendirme ve Sonuç

Terörle Mücadele Yasası'nın 9. maddesinin değiştirilmesine ilişkin tutanaklarda bu değişikliğin; "Daha sağlıklı bir yargılama yapılabilmesi için, terör suçlarının aynı mahkemede yargılanmasına imkan tanımak amacıyla" yapıldığı ifade edilmektedir. Tutanaklardaki bu açıklama, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Çocuk Hakları Sözleşmesini imzalarken "çocuğun yüksek yararına birinci öncelik verme taahhüdünü ihlal ettiği, TMK'nın "Terörle Mücadele" amacını "Çocukların Yüksek Yararına" tercih ettiği anlamına gelmektedir ki "Terörle Mücadele" amacı dahi çocukların var olan en temel haklarının kısıtlanmasının, Anayasa ile getirilmiş olan korumaların ortadan kaldırılmasının gerekçesi olamaz.

Bunun yanı sıra Çocuk Hakları Sözleşmesi'ni imzalayan taraf devletlerin, ilgili sözleşmedeki hakları çocuklara sağlama yükümlüğünün yanında, Sözleşmenin 36. maddesindeki; "Taraf devletler, esenliğine herhangi bir biçimde zarar verebilecek başka her türlü sömürüye karşı çocuğu korurlar" şeklindeki düzenleme gereğince çocukları her türlü ihmal ve istismara karşı koruma görevi de vardır.

Terörle Mücadele Yasası'nın 9. ve 13. maddesindeki düzenlemelerin 28 Mart

2006 tarihinde Diyarbakır'da meydana gelen olaylarla bağlantılı olduğu kanısındayız. Terörle Mücadele Kanunu'nun 9. ve 13. maddelerindeki düzenlemelerle, Çocuk Hakları Sözleşmesi gereğince kanunla ihtilaf halindeki çocukları korumakla yükümlü bir devletin, onları suça itilmekten korumak için kabul ettiği yasal çözümün onları "terör suçlusu bir yetişkin gibi yargılamak ve cezalandırmak" olması, çocukların temel haklarının ihlali anlamına gelmektedir. Diğer bir anlatımla toplumsal barışı sağlamak, kanunla ihtilaf halindeki çocukların korunmasını sağlamak amacıyla koruyucu ve destekleyici önlemler geliştirilmesi yerine, bir ilde ve/veya bölgede yaşanan olaylar üzerine Terörle Mücadele Kanununda çocuklar aleyhine olacak düzenlemelerin yapılmasının kabulü mümkün değildir.

Ayrıca, Terörle Mücadele Kanunu'nun 9. ve 13. maddelerindeki düzenlemeler, çocukları "terörden" koruyacak nitelikte değildir. Aksine çocukları suça karşı tamamen korumasız bırakacak düzenlemelerdir. Nitekim, koruyucu bir yaklaşımın temelinde çocukların aileleri ve yakın çevreleriyle birlikte geniş bir sosyal destek mekanizmasına dâhil edilmesi bulunmaktadır. Bu mekanizmayı oluşturacak yargı sistemi ise *ÇOCUK MAHKEMELERİDİR*.

Terörle Mücadele Yasası bir küll halinde değerlendirildiğindeyse, çocukları yetişkinler gibi toplumdan soyutlayarak cezalandırmayı ve damgalamayı tercih ederek, Anayasa'da ve özellikle yasa hükmünde olan Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde güvence altına alınan çocuğun özgürlüğü, gelişme ve kendi geleceğini belirleme hakkı Terörle Mücadele Kanunu'nun 9. ve 13. maddeleriyle elinden alınmaktadır. Terörle Mücadele Kanunu'yla 15-18 yaş aralığındaki çocuklar kendilerine özgü ceza adaleti sistemi dışına itilerek, yetişkinlere özgü ceza adaleti sistemine dâhil edilmeleri onların sosyal ortamlarından uzaklaşmalarına ve o suç konusunda daha da uzmanlaşmalarına neden olacaktır. Dolayısıyla çocukların yetişkinlerin çıkarları doğrultusunda terör örgütlerine daha kolay katılabiliyor olmaları, yasalar ve önleyici hizmetlerle düzenlenerek engellenmediği takdirde, cezalandırıcı müdahale biçimleri sayesinde terörle mücadele edilmesi yerine, terörün teşvik edilmesi gibi bir tehlike ile de karşı karşıya kalınacaktır.

Yukarıda Anayasa'ya aykırılıklar kısmında izah ettiğimiz bütün bu hükümler çerçevesinde yapılan değerlendirmeden de açıkça anlaşılacağı gibi; Terörle Mücadele Kanunu'nun 9. ve 13. maddeleri, çocukların kendilerine özgü olan Çocuk Mahkemeleri'nde değil de "SUÇA ÖZGÜ" olarak kurulan, aynı zamanda yetişkinleri de yargılayan mahkemelerde ve yetişkinlere özgü usullerle yargılanmasına, haklarında yetişkinler gibi özgürlüğü kısıtlayıcı tedbirlere ve hapis cezasına alternatif yaptırımların uygulanmamasına sebebiyet vermektedir.

Açıklamaya çalıştığımız tüm bu nedenlerle; 5532 sayılı yasanın 8. maddesi; "3713 sayılı Kanunun 9. maddesinde yapılan değişiklik uyarınca getirilen "Bu kanun kapsamına giren suçlarla ilgili davalara 04.12.2004 tarihli ve 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 250. maddesinin birinci fıkrasında belirtilen ağır ceza mahkemelerinde bakılır. Bu suçlardan dolayı on beş yaşın üzerinde-

ki çocuklar hakkında açılan davalarda bu mahkemelerde görülür” hükmüyle, 5739 Sayılı Yasanın 3. maddesi “3713 sayılı Kanunun 13. maddesinde yapılan değişiklik uyarınca getirilen “Bu Kanun kapsamına giren suçlarla ilgili olarak Ceza Muhakemesi Kanunu’nun 231’inci maddesine göre hükmün açıklanmasının geri bırakılması kararı verilemez; verilen hapis cezası seçenek yaptırımlara çevrilemez ve ertelenemez. Ancak bu hükümler on beş yaşını tamamlamamış çocuklar hakkında uygulanmaz” hükümleri gerek Çocuk Hakları Sözleşmesi’nin 2, 37, 40. maddelerine gerek Anayasa’nın 10, 17, 37 ve 90. maddelerine aykırıdır.

5. Taleplerimiz

- 1- Toplumsal olaylarda çocuklara müdahale edecek polislerin çocuk şube müdürlüğüne bağlı birimlerden seçilmesini,
- 2- Çocuklara aşırı güç kullanılmaması, yakalamadan sonra önce TEM veya başka birimler değil direk çocuk şube müdürlüğüne götürülmesini,
- 3- Gözaltında tutulan çocukların ailelerine derhal haber verilmesi, uzmanlardan destek alınması, avukatlarıyla derhal görüştürülmesini,
- 4- Soruşturma dosyasının avukatları tarafından incelenmesinin derhal sağlanmasını,
- 5- Çocukların derhal çocuk savcısına çıkarılmasını,
- 6- Çocukların yaptıklarını anlayacak durumda olduklarını belirleyen farik mümeyyiz raporlarının uzman doktorlar tarafından kapsamlı tetkiklerin yapıp, alınmasını,
- 7- Kanunla ihtilafa düşen çocuklara dair Anayasa’da, Çocuk Koruma Kanunu’nda ve BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme ile Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi hükümlerinin çocuk polisi, savcılık ve mahkemeler tarafından uygulanmasının özellikle istenmesini,
- 8- Çocuklar arasında 12-15 ve 15-18 ayrımını yaparak CMK.250 ile yetkili Ağır Ceza Mahkemeleri’nde yargılanmasına neden olan, Terörle Mücadele Kanunu’nun 9. 13 maddelerinin derhal kaldırılmasını ,
- 9- 5233 sayılı TCK’da “Suç işlemek amacıyla örgüt kurma”yı düzenleyen 220/6 ve 7 maddelerindeki soyut durumun her eylemi cezalandırılmak için rahatlıkla kullanılabildiğinden kaldırılmasını,
- 10- Çocuk yararı gözetilerek uygulamada karşılaşılan sorunların çözülmesi amacıyla öncelikle komisyonun tespitlerde bulunmasını, daha sonra da en çok sorunun yaşadığı bölgelerde bulunan İnsan Hakları Örgütleri, STK, Barolar, Çocuk Şube Müdürlükleri, Çocuk Savcıları ve Çocuk mahkemelerinde görev yapan hâkimleri, mahkemelerde görev yapan uzmanların, ceza infaz kurumlarında görev yapan ve infaz koruma memurlarının katıldığı “Nasıl Bir Uygulama İstiyoruz” konulu bir arama konferansının yapılmasını,
- 11- Devletin Çocuk sorunlarına dair BÜTÇE ve uzman sayısının artırılmasını,

- 12- Devletin çocuk politikalarını oluştururken, çocukları ilgilendiren kanunları çıkarırken çocuk odaklı çalışan STK'larla ve çocuklarla bir araya gelmesini,
- 13- Bütün bu anti-demokratik uygulamalara neden olan Kürt sorununun demokratik ve barışçıl temelde çözümü için gerekli anayasal ve yasal düzenlemelerin yapılmasını talep ediyoruz.

Yasama - Yürütme - Yargı Kıskaçında *Taş Atan Çocuklar*

Ruşen Mahmutoglu*

Türkiye Devleti'nin Kürt çocuklarını cezalandırma yöntemlerini hukuki açıdan irdeleyeceğimiz bu yazıda, giderek büyüyen bir dram olarak taş atan Kürt çocuklarına yönelik sergilenen adaletsizliğe ışık tutmaya çalışacağız. Rejimin Kürt algısına içkin “inkar ve imha” tutumu, son birkaç yıldır artan bir tempo-da Kürt çocuklarını hedef seçmiş izlenimi vermektedir. Medyada terörist olarak yansıtılan Kürt çocukları her türlü insanlık dışı muameleye maruz bırakılmakta, haksız yere tutuklanmakta ve hukuk dışı yargılamalara tabi tutulmaktadır.

24 Mart 2006 tarihinde Muş-Bingöl arasında yaşanan bir çatışmada hayatını yitiren dört gerillanın cenazesi Diyarbakır'a getirilip defnedildi. Cenaze töreni sırasında başlayan olaylar bütün Diyarbakır'a yayıldı. Gösterilerde çocukların ve kadınların ön plana sürüldüğünü iddia eden devlet yetkilileri bu durumun ortaya çıkmasında “yasal boşluklar”ın etkili olduğunu öne sürüyorlardı. Olayın yaşandığı günlerde Diyarbakır'a gelen Recep Tayip Erdoğan da yaptığı açıklamada söz konusu “yasal boşluğa” dikkat çekti ve “kadın da olsa çocuk da olsa güvenlik güçleri gereğini yapacaktır” talimatını verdi. Açıkçası başbakanın tam anlamıyla gerçekleştirdiği ender “vaat”lerinden biri bu olmuştur. Çünkü dört gün süren olaylarda 10 kişi (beşi 18 yaşın altında) hayatını kaybetti. Gözaltına alınan 199 çocuktan 91'i ise tutuklandı.¹

Aynı Fiil Farklı Mahkemeler

Yürütmenin bu “başarısı”ndan sonra yasama ve yargının devreye girmesi kaçınılmaz oldu. AB Uyum Yasaları ve buna göre düzenlenen kanunların “em-

* Avukat

1 http://www.ihd.org.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=106:28-mart-2006-darbahir-olaylarina-k-celeme-raporu&catid=34:el-raporlar&Itemid=90

niyet ve mahkemelerin elini kolunu bağladığı” iddiası kısmen demokratikleştirilen yasaların tekrar değiştirilmesini gündeme getirdi. Ve bu süreci takiben, Terörle Mücadele Kanunu’nun 9. ve 13. maddelerinde değişiklikler yapılarak, çocukların “terör suçları” kapsamında yargılanmalarının önü açıldı: TMK Madde 9: “Bu Kanun kapsamına giren suçlarla ilgili davalara, 4/12/2004 tarihli ve 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanununun 250’nci maddesinin birinci fıkrasında belirtilen ağır ceza mahkemelerinde bakılır. Bu suçlardan dolayı on beş yaşın üzerindeki çocuklar hakkında açılan davalar da bu mahkemelerde görülür.” Yapılan bu değişiklikle 15-18 yaş grubundaki çocukların, Devlet Güvenlik Mahkemeleri’nin (DGM) yerini alan Özel Yetkili Ağır Ceza Mahkemeleri’nde yargılanmalarına başlandı.

Bu değişiklik aynı fiilden yargılanan çocukların farklı mahkemelerde yargılanmaları sonucunu doğurdu. Ancak, tüm uluslararası belgelerde 18 yaşın altında olan kişiler “çocuk” olarak tanımlanmıştır. Bu sebeple bu madde esas olarak Anayasanın 90. maddesine aykırıdır: “Anayasanın 90. maddesi gereğince usulüne göre yürürlüğe konulmuş milletlerarası antlaşmalar kanun hükmünde kabul edilmektedir. Ayrıca temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası antlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası antlaşma hükümlerinin ulusal kanunlardan önce uygulanması gerektiği güvence altına alınmıştır. Türkiye’nin de taraf olduğu Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi gereğince de herkes 18 yaşına kadar çocuktur ve ayırım yapılmaksızın her çocuğun kendine özgü makam ve mahkemeler huzurunda, kendilerine özgü kanunlarla yargılanması gerekmektedir” (Atabay, 2009)

Bu madde açısından sıkıntılı olan diğer bir nokta ise suça özgü bir düzenleme olmasıdır. BM Çocuk Hakları Sözleşmesi, “Çocuk Ceza Adalet Sisteminin” esaslarını düzenleyen Birleşmiş Milletler “Çocuk Ceza Adaleti Sisteminin Uygulanması Hakkında Asgari Standart Kuralları ve Çocuk Koruma Kanunu gereğince; çocuk yargılamasında esas olan fiil değil, faildir yani çocuktur” (2009) Bu doğrultuda çocuk ceza adaleti sistemi kapsamında çocukların yargılanacağı makam, mahkeme fiile göre değil faile göre belirlenmiştir. Türkiye bu anlamda taraf olduğu uluslararası sözleşmeler gereği çocukları suça göre kategorize edip yargılama yapma hakkına sahip değildir.

Bu madde, Anayasa’nın 36. maddesindeki “adil yargılanma hakkına” da aykırı bir düzenlemedir. Çocuk Mahkemeleri’ndeki yargılamalarda temel prensiplerden biri çocuklara diğer suçlular gibi yaklaşılmamasıdır. Ama Özel Yetkili Ağır Ceza Mahkemeleri Kanunun verdiği sorumluluklara tam anlamıyla bağlı olsa bile temel olarak maddi suçu açığa çıkarmakla görevlidir. Özellikle bu tip yargılamalarda çocukların durumunu siyasallaşması kaçınılmaz olmaktadır. Bu bakımdan en iyimser yaklaşımla bile orada yargılanacak olanlar çocuk değil, terör örgütü sempatanları olacaktır. Bu durum kişilerin sahip olduğu hakları gözetmeyen bir yargılama sistemi yaratması bakımından “adil yargılanma hakkına” aykırıdır.

“Çocuk Teröristler”

TMK Madde 13: “Bu kanun kapsamına giren suçlarla ilgili olarak Ceza Muhakemesi Kanunu’nun 231. maddesine göre hükmün açıklanmasının geri bırakılması kararı verilemez; verilen hapis cezası seçenek yaptırımlara çevrilemez ve ertelenemez. Ancak bu hükümler 15 yaşını tamamlamamış çocuklar hakkında uygulanmaz.”

Yine aynı tarihte 13. maddede yapılan değişiklikle, 15 yaşından büyük kişileri “çocuk” olarak görmeyen bir hüküm oluşturuldu. Böylece cezaların ertelenmesi veya paraya çevrilmesi engellenir hale getirildi. Bu şekilde “çocuk teröristlere” karşı açık kapı bırakılmamış oldu.

Bu madde yine esas olarak Türkiye’nin uluslararası sözleşmelerden kaynaklanan yükümlülüklerinin ihlali anlamına gelmektedir. BM Çocuk Hakları Sözleşmesi’nin 37-38-39 ve 40. maddeleri hukuk güvenliğine yöneliktir. Konumuz bakımından en kritik madde ise 37. maddenin b fıkrasına göre “bir çocuğun tutuklanması, alıkonulması veya hapsi kanun gereği olacak ve ancak en son başvurulacak bir önlem olarak düşünülüp, uygun olabilecek en kısa süreyle sınırlı tutulacaktır” şeklinde dile getirilen hükümdür.

Ayrıca BM Genel Kurulu’nun kabul ettiği “Çocuk Adalet Sisteminin Uygulanması Hakkında Birleşmiş Milletler Asgari Standart Kuralları” (Pekin Kuralları) ile çocuk adaletine ilişkin düzenlemeler getirmiştir. Bu sözleşmedeki 5/1 maddesine göre “Çocuk ceza adaleti sisteminde daima çocuğun iyileştirilmesi ön plana alınmalıdır ve çocuk suçlulara gösterilecek tepki hem suçun hem de suçlunun içinde bulunduğu koşullarla orantılı olmalıdır.” Yine bu sözleşmedeki 18. maddede ise “Yargılayan makamın sadece mevzuata bağlı kalmasını sağlayabilmek ve gerekli esnekliğe sahip kılınabilmesi amacıyla dava sonucunda verilebilecek alternatif yaptırımlar üretilmelidir” hükmü vardır.

Yine Havana Kuralları olarak bilinen “Özgürlüğünden Yoksun Bırakılmış Çocukların Korunmasına İlişkin Birleşmiş Milletler Kuralları” çocuk yargılamasıyla ilgili prensipler ortaya koymuştur. Temel İlkeler bölümünün 1. maddesi “Çocuk adalet sistemi çocukların haklarının ve güvenliğinin lehinde davranır ve onların fiziksel ve ruhsal sağlıklarına destek olur. Bir çocuğun hapsedilmesi başvurulacak en son tedbirdir” der. Bu anlamda Türkiye çocuklarla ilgili tüm uluslararası anlaşmaların aksine çocukların tutuklanmasını ve hüküm giymesini kolaylaştıracak bu hükümle sözleşmelerdeki yükümlülüklerine ters düşmüştür. İronik bir şekilde uluslararası sözleşmeler çocukların tutuklanmasını asgari düzeye çekmek için zorlaştırmak isterken, Türkiye Devleti’nin çıkardığı yasalar bunu oldukça pratikleştirmeye yöneliktir.

Bu durumun yarattığı diğer bir karmaşa ise artık hukuk sisteminin kendi içinde çelişik bir hale gelmesidir. Yani Türkiye bu yasalarla sadece uluslararası sözleşmeleri değil kendi kanunlarını çiğneyen bir pozisyona düşüyor. “Türkiye’de 3.7.2005 tarih ve 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu çıkarılmıştır. Bu kanun 3. maddesiyle 18 yaşını doldurmamış kişiyi çocuk kabul etmiştir. 15.

maddeyle çocuk hakkındaki soruşturmayı çocuk bürosunda görevli savcının bizzat yapması, 16. maddeyle çocukların gözaltında yetişkinlerden ayrı tutulması öngörülmüştür. 19. maddede cezasının üst sınırı 3 aydan fazla ve 2 yıla kadar hapis cezasını veya adli para cezasını gerektirir suçlardan belirli koşulların bulunması durumunda kamu davasının açılmasının ertelenmesi imkânı getirilmiştir. 23. maddede hükmedilen 3 yıla kadar hapis cezalarına ilişkin olarak belirli koşulların gerçekleşmesi durumunda hükmün açıklanmasının geri bırakılması imkânı tanınmıştır” (Kardaş, 2009). Türkiye bu durumda kendi kanunlarının verdiği hakları oluşturduğu diğer bir kanunla geri almaktadır. Hukuki olarak açıklanması zor olan bu durumun izahı ancak, “söz konusu vatansa gerisi teferruattır” söylemi ile mümkündür sanırım.

Yürütme ve yasamanın “vatan seferberliği” için çocuklara karşı geliştirdiği bu mücadele konsepti yargı ayağından daha kapsamlı bir destekle pekiştirilmiştir. Hatta yargı verdiği bazı hükümlerle sorunu daha da güç bir duruma sokarak, içinden çıkılmaz bir hale getirmiştir. Kamuoyunda “Veysi Kaya” ve “Felat Özer” isimle bilinen iki davada Yargıtay Ceza Genel Kurulu’nun verdiği kararlar bunun en vahim örnekleridir. Genel Kurul’un kararları kanun etkisinde olduğu için sonradan gelecek bütün davalara emsal oluşturmaktadır.

Yargıtay’dan Yeni “Örgüt Üyeliği” Formülü

Mart 2006’da Diyarbakır’da yaşanan olaylardan sonra gerçekleşen davada Diyarbakır 4. Ağır Ceza Mahkemesi, bir yıl içinde üç kez izinsiz basın açıklamasına katılarak, slogan atarak ve pankart taşıyarak terör örgütünün propagandasını yaptığı gerekçesiyle 18 yaşından büyük olan Veysi Kaya’yı üç kez 10’ar ay hapis cezasına çarptırdı. Dava dosyası temyiz için Yargıtay’a gitti. Yargıtay 9’uncu Ceza Dairesi, sanığın ‘örgüt propagandası’ yapmanın yanında, ‘örgüt üyeliği’nden yargılanması gerektiğini hükmederek, mahkeme kararını esastan bozdu. Yerel Mahkeme’nin direnmesi üzerine Yargıtay’ın 2007/9-282 Esas ve 2008/44 karar sayılı kararında sonuç olarak şu görüşe yer verildi: “ ... Örgütün genel çağrısı, örgüte ait yayın organlarının yayınları ve çağrıları ile somutlaşmış olup bu çağrıların belirli bir kişiye yapılmış olmasına gerek bulunmuyor. Örgütün bilgisi ve istemi doğrultusunda gerçekleştirilen bu eylemlerin örgüt adına gerçekleştirildiği sabittir. Örgüt adına gerçekleştirilen bu eylemlere katılan sanığın eylemi, diğer suçların yanında 5237 sayılı TCK’nın 314/3 ve 220/6 maddeleri yollamasıyla 314/2 maddesine de aykırılık oluşturur...” Yargıtay’ın karar bozma gerekçesinde, sanığın PKK’nin stratejisi doğrultusunda örgüte ait yayın organları tarafından yapılan eylem çağrıları üzerine üç ayrı tarihte düzenlenen basın açıklamasına katıldığı, slogan attığı, örgütü övücü pankart taşıdığı belirtildi. Sanığın bu şekilde örgütün bilgisi ve istemi doğrultusunda hareket ettiğine, süreklilik arz edecek biçimde gösterilere katılması nedeniyle “örgüt üyesi” olmaktan yargılanması gerektiğine hükmeden Yargıtay, Kaya’nın her suç için 5’er yıldan 15 yıl hapis cezasına çarptırılması gerektiğini vurguladı.

Yine benzer şekilde Recep Tayip Erdoğan’ın Diyarbakır gezisinde tutuklanan

18 yaşından küçük olan Felat Özer hakkında yerel mahkeme “yasa dışı gösteriye katılmaktan” dolayı ceza verdi. Yargıtay 9. Ceza Dairesi’nin bozma kararına rağmen yerel mahkeme kararında direnince Yargıtay Ceza Genel Kurulu toplanarak “terör örgütünün çağrılarına göre yapılan her mitinge katılan kişinin ‘örgüt üyesi’ gibi cezalandırılması gerektiğine” karar verdi. Buna göre artık TV, radyo veya yazılı basın yoluyla ilan edilen yasadışı eyleme katılanlar “terör örgütünün” çağrısı ile katılmış sayılacaktır.

Bu iki karar “örgüt üyeliği”ni ceza hukukunun temel ilkelerine aykırı şekilde kolaylaştırmıştır. Ceza hukukunun en temel prensibi olan “suç ve cezada kanunilik” ilkesini tartışmalı hale getirmiştir. Ayrıca tek bir eylemle birkaç suçun aynı anda işlendiği ve her birinden ayrı ceza verilmesini gerektiren “gerçek içtima” kuralına yaptığı atıflarla taş atan birinin çatışmaya katılmamış silahlı örgüt üyesinden daha büyük bir ceza almasının yolunu açmıştır. Böylece herhangi bir eyleme katılan biri 15-25 yıla varan hapis cezasıyla yargılanabilecektir. Çünkü tek bir eylemle, terör örgütü üyesi olmaktan, örgüt adına suç işlemekten, slogan attığı için propaganda suçundan, gösteri ve toplantı yürüyüşü kanununa muhalefetten ve eylemin özgün özelliklerine göre artabilecek suçlardan ayrı ayrı yargılanıp ceza almak mümkün olacaktır

Çocuklar İçin Adalet

Mevcut durumun kabul edilemez bir adaletsizlik yarattığına yönelik kamuoyunda ortak bir kanaat oluşturdu ve soruna neden olan kanunların Meclis’ten çıkmasını ve uygulanmasını sağlayan hükümet yetkilileri, çok açık ve istekli bir tutumla olmasa bile, bu konuda yeni düzenlemeler getirme arayışı içerisine girdi. Özellikle TMK’nın çok tartışılan 5. ve 9. maddeleri hakkında yeni düzenlemelerin yapılması ön planda görünmektedir.² TMK’nın veya Ceza Kanunu’nun bu konu ile ilgili yoğun eleştiriye konu olan diğer maddeleri hakkında ise henüz devlet yetkililerinden değişime dair bir mesaj kamuoyuna yansımamıştır. Yine TMK’da verilen cezaların ertelenmesini veya paraya çevrilmesini engelleyen 13. maddede değişiklik yapmaya yönelik herhangi bir işaret bulunmamaktadır. Bu haliyle ceza alan veya alacak olan çocukların alternatif uygulamalardan faydalanamaması anlamına gelmektedir. Yapılması planlanan bu değişiklikler sorunun çözümü konusunda yüzeysel kalacaktır. Hukuki çözüm konusunda Çocuklar İçin Adalet Girişimi’nin birçok uzmandan görüş alarak oluşturduğu değişiklik önerileri konunun hukuki bir zeminde çözümünü kolaylaştıracak önerilerdir. “Sorunun yasal olarak çözümü için TMK’nın 2, 5, 7, 9, 13 ve 17. maddelerinde çocukların yetişkinlerle aynı koşullarda yargılanmasını engelleyecek değişiklikler yapılmalı; TCK’nın 220/6. maddesine de Anayasa’nın 90. maddesi ve Çocuk Koruma Kanunu’na aykırı bir uygulamaya neden olmayacağına dair bir hüküm konulmalıdır”. Konu ile ilgili yapılabilecek önemli değişikliklere dair DTP’li iki milletvekilinin verdiği değişiklik önergesi yeterince gündeme gelememesine rağmen önemli sonuçlar yaratabilecek önerilerdir. Birincisi Şırnak

2 “Taş Atan Çocuklara” Yeni Formül, Radikal Gazetesi, 30 Eylül 2009

Milletvekili Sevahir Bayındır'ın 12-2-2009 tarihinde verdiği ve TMK'nın 9.Maddesinin son cümlesi ve 13.Madde'nin tamamının çıkarılmasına dair önerisidir.³ Diğer öneri ise Hakkari Milletvekili Hamit Geylanı'den gelmiştir. Bu önerenin içeriği ise hem 5237 No'lu TCK'da hem de 3713 sayılı TMK'da değişikliklere dairdir. Özellikle yazıda değindiğimiz iki Yargıtay kararının ortaya çıkardığı sonuçlardan hareketle verilen önergede esas olarak gösterilere katılan kişilerin silahlı örgüt üyelerinden daha ağır şekilde ceza almalarının engellenmesini sağlayacak düzenlemeler önerilmiştir. Bu bağlamda TCK'nın 220.Madde'sinin 5,6,7. fıkraları yeniden yapılandırılarak 8. fıkrasının tümüyle çıkarılması önerilmiştir. Böylece “propaganda suçu” kaldırılıp, örgüt üyesi olmadan işlenecek suçlarda eski TCK'daki “yardım yataklığa” benzer bir uygulama tanımlanmıştır. Ayrıca TMK'da 7. Madde'nin 2. ve 3. fıkralarında düzenlenen “terör örgütü mensuplarına yardım” ve “terörü teşvik edici propaganda” konularına ilişkin her iki fıkranın kaldırılması önerilmiştir. Bu iki önerinin dikkate alınması hem çocukların kendilerine özgü yargı koşullarına kavuşması hem de olası verilecek cezaların sadece işlenen suça göre olmasına katkı sunacaktır.

Sonuç olarak yukarıda söylediğimiz gibi mevcut sorunlu hukuki metinlere rağmen, yürütme ve yargının evrensel değerlere uygun bir tutumla yaklaşması halinde, bugünkü tablodan çok daha farklı, tutuklu çocuklar lehine sonuçlara varmak mümkündür. Özellikle Anayasa'nın 90. maddesinin uluslararası anlaşmalara ilişkin hükmünün uygulanmasını talep eden bir yargı kararı bile olumlu bir emsal olarak süreci iyileştirebilecektir. Elbette ki hukuki metinlerde yapılacak düzenlemeler bazı konularda iyileştirmeler yaratabilecektir. Ancak, her ne kadar tartışmalar daha çok hukuki metinler ve bu metinlerde yapılabilecek değişiklikler üzerinden sürdürülüyor olsa bile son tahlilde sorun hukuki olmaktan çok siyasaldır. Çünkü meşruiyeti tartışmalı Anayasa'dan başlayarak Ceza Kanunu ve Ceza Muhakemeleri Kanunu'nda temel değişiklikler yapılmadan sadece Terörle Mücadele Kanun'unda yapılacak birkaç değişiklik çok kısmi bir iyileşmeyi sağlayacaktır. Hukuki öneriler çözüm konusunda mesafe sağlasa da sorunun öz niteliğinden dolayı yeterli olmayacaktır. Çünkü Türkiye'deki hukuk sisteminin bir bütün olarak modern egemenliğin, hukukun iktidardan ve siyasetten bağımsızlaşması ütopyasının gerçekleştirmesini beklersek söz konusu çocukların büyümeden özgürleşmeleri çok güç olacaktır. Bu bakımdan kısa vadeli bir çözüm sağlamak için hukuki düzenlemeleri ısrarla talep etmek kadar stratejik bir çözüm arayışı bakımından devletin çocuklara evrensel haklarının gereği gibi yaklaşmasını sağlamak gerekmektedir. Özellikle Türk siyaset tarihindeki yürütme organlarının insanların evrensel haklarına yönelik “devletin ve milletin bölünmez bütünlüğü” çerçevesinde sınırlama, erteleme, reddetme tutumunun aşılması gerekmektedir. Bu bakımdan esas talep tam anlamıyla “demokratik ve özgürlükçü” bir ülke talebi olmalıdır. Bu gerçekleştiği takdirde çocukların hem

3 www.tbmm.gov.tr/d23/2/2-0407.pdf+çocuklar+sevahir+bayındır&hl=tr&gl=tr

toplumsal yaşamda hem de hukuk karşısında çocuk olarak ve hak ettikleri şekilde yaşama hakları gerçekleşebilecektir.

Kaynakça

- Atabay, Canan. 19 Eylül, 2009. “Bir Hukuk Şakası: Taşa Atan Çocuklara 23 Yıl”. *Taraf Gazetesi*.
- Kardaş, Ümit. 01 Ağustos, 2009. “Bu Çocuklar Nereye Gider”. *Zaman Gazetesi*.

TESEV'in Zorunlu Göç Araştırması'nın Söylemedikleri ve Kürt Sorununda Çözüme Dair Liberal Projenin Açmazları

K. Murat Güney*

Giriş

Bu makale Türkiye'de liberal akımın önde gelen yazar ve düşünürlerinin ve bu liberal görüşlerden beslenerek öneri ve projeler geliştiren sivil toplum kuruluşlarının genel olarak Kürt meselesine özel olarak da zorunlu göçe maruz kalan¹ Kürt nüfusunun sorunlarına dair algılarını, yaklaşım biçimlerini ve çözüm önerilerini eleştirel bir biçimde incelemeyi amaçlamaktadır. Bu yazıda, zorunlu göçe maruz kalan Kürt nüfusun toplumsal konumuna dair liberal yaklaşıma odaklanırken Kürtlerin liberal tahayyülün sınırları içinde nasıl da her daim 'problemlili' bir nüfus grubu olarak üretildiğini ve Kürtlüğe dair bu problemin nasıl da liberal çoğulcu/çokkültürcü ideolojinin öngördüğü 'kültürel ve hukuki haklar' söyleminin sınırları içine hapsedildiğini gözler önüne sermeye çalışacağım. Bu noktada, bir yandan liberal düşüncenin sınırlarını ve yetersizliklerini ifşa ederken bir yandan da liberal çoğulcu projenin ve önerilerin adalet ve toplumsal uzlaşıya dair birçok başka siyasal ve toplumsal proje ve tahayyülü nasıl görünmez kıldığını göstermeye çalışacağım. Tüm bu eleştirilerin, Kürt sorununa yönelik yeni açılımların tartışıldığı bugünlerde sorunun nasıl algılandığına dair farklılıkların ve bu farklı algılar çerçevesinde

* Columbia Üniversitesi, Antropoloji Bölümü, doktora öğrencisi.

1 Burada TESEV'in raporunda ve konuyla ilgili birçok başka çalışmada kullanılan 'zorunlu göç mağduru' tabiri yerine 'zorunlu göçe maruz kalan' tabirini bilinçli olarak tercih ediyorum, zira ilk tabirde, tam da liberal insani yardım kuruluşlarının öngördüğü gibi sorun, bir mağduriyet ve o mağduriyetin giderilmesi üzerinden tanımlanıyor. Kuşkusuz böylesi bir yaklaşım da mağdur olanları, o mağduriyeti gidermesi beklenenlerin insafına tabi kılan bir ideolojiyi destekliyor. Oysa sorun bir mağduriyet ve o mağduriyetin giderilmesinden öte daha yapısal siyasal ve toplumsal boyutlara sahip. Ben burada, (siyasi tercihleri dolayısıyla) zorunlu göçe maruz kalanlar tabirini kullanarak hem soruna kaynaklık eden siyasal şiddetin altını bir kez daha çizmeye hem de zorla göç ettirilenlerin pasif bir mağduriyetin nesnesi değil aktif bir siyasal direnişin öznesi olduklarını vurgulamaya çalıştım.

üretilen çözüm önerileri arasındaki gerilimlerin anlaşılması ve sorunun çözümünü tartışan taraflar arasındaki sınırların/farklılıkların daha belirgin bir biçimde görünür kılınmasına yardımcı olacağını umuyorum.

Bu noktada, Türkiye'deki devlet elitleri ve askeri yetkililerin Kürt sorununa yaklaşımları ve bu soruna dair ürettikleri söylemler ile özellikle 2000'li yıllardan itibaren muhalif bir eleştiri görünümünde yükselmeye başlayan ve Kürtlerin sosyal ve kültürel haklarının tanınması talebiyle yola çıkan liberal söylemler arasındaki farklılıklarla birlikte benzerliklerin de gözler önüne serilmesinin son derece önemli olduğunu düşünüyorum. Zira özellikle zorunlu göç konusunda çalışan ve doğrudan doğruya Kürt hareketi içinde yer almayan birtakım liberal sivil toplum kuruluşları (STK), yayın çevreleri, gazeteciler ve akademisyenler tarafından Kürtlerin bir kültürel azınlık olarak tanımlanıp tanınmasının devletin resmi söylemi karşısında bir meydan okumaymış gibi gözükmeye karşın, aslında liberal projenin Kürt meselesinin ardındaki yapısal siyasi ve toplumsal nedenleri görmek ve göstermek konusunda yetersiz, çekingen ve hatta inkârcı olduğu kanısındayım. Zorunlu göç üzerine çalışan, zorunlu göçe maruz kalanların yaşadığı yoksulluk, işsizlik, büyükşehir yaşamıyla uyum gibi hayati sorunlar üzerine projeler üretip bizzat uygulamaya koyan veya hükümetleri bu konuda adım atmaya çağıran birçok sivil toplum kuruluşu, zorunlu göçün yalnızca sonuçlarına odaklanıp zorunlu göçe yol açan ve birçoğu maalesef hâlâ sürmekte olan nedenleri yer yer bilinçli bir çabayla yer yerse bilinçsiz bir ihmalkârlıkla gündeme getirmemektedir. Hiç şüphesiz yüz binlerce insanın yerlerinden yurtlarından edilmesine yol açan zorunlu göçün başlıca nedeni bölgede hüküm süren silahlı çatışma ortamı ve Kürt sorununu bir güvenlik meselesine indirgeyen militarist anlayış ve uygulamalardır. Bu anlayışın uzantıları olarak Kürt dilinin kamusal alanda kullanılması üzerinde halen sürmekte olan yasak ile beraber Kürt olmanın ve bunu siyasi platformlarda ifade etmenin halen kişilerin potansiyel suçlu ve 'terörist' olarak damgalanmasına yol açabildiği bir ortamda toplumsal uzlaşmayı sağlamak Kürt oldukları için köyleri yakılıp göç yollarına sürülen yüz binlerin siyasal mücadeleleri tanınmadan ve Kürtlükleri ile barışılmadan pek mümkün gözüküyor.

Meseleye dair liberal ve hümanist birçok proje ve önerinin göremediği veya görmezden geldiği bir başka nokta da zorunlu göçün kadınlar, çocuklar, yaşlılar ve gençler gibi farklı gruplar üzerinde farklı etkileri olduğu gerçeği. Zira bu proje ve önerilerin büyük çoğunluğu, toplumsal farklılıkları görünmez kılan ve zorunlu göçe maruz kalanları homojen bir grup olarak varsayan istatistikî verilere dayanıyor ve bu noktada liberal yazarların radikallikleri yerinden edilen kişilerin 'gerçek' sayısının ne kadar olduğu üzerine yapılan 'keskin' analizlerden öteye geçemiyor. Hâlbuki resmi kurumlarla etkileşime geçerken veya son kertede zorunlu askerlik görevi sırasında Türkçeyi öğrenmek mecburiyetinde kalan Kürt erkeklerin aksine, göçle geldikleri büyükşehirliere ulaşmadan önceki hayatlarında Türk dili ile hiçbir ilişkisi olmamış Kürt kadınların zorunlu göç deneyimleri ve göç sonrası yaşadıkları sorunlar erkek-

lerden ciddi farklılıklar arz ediyor. Zorunlu göç olgusu tarafından şekillendirilen büyükşehirlerin şu anki dokusunda, Kürt kadınlar belki de en çok susturulan, bastırılan ve ayrımcılığa maruz kalan toplumsal grup olarak karşımıza çıkıyor. Benzeri şekilde gençler ve yaşlıların, geldikleri büyükşehirlerde evvelce akraba ve tanıdıkları olanlarla olmayanların, bölgedeki büyük kentlere göç edenlerle İstanbul, Ankara, İzmir gibi daha batıdaki metropol kentlerine göç edenlerin deneyimleri, sorunu algılayışları ve çözüm önerileri arasında büyük farklılıklar var. Bu farklılıkların altını çizen ve özellikle zorunlu göçe maruz kalan Kürt kadınların yaşadıkları ve liberal çoğulcu 'haklar' söyleminin algı, anlayış ve çözüm sınırının ötesinde yer alan sorunları bu çalışmanın önemli bir bölümünü oluşturuyor.

Bu makale boyunca, özellikle Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı'nın (TESEV) zorunlu göç üzerine çalışması ve bu çalışmanın sonucunda ortaya çıkan kitap üzerinde duracağım. Bu örnekten yola çıkarak Türk devleti ve yerinden edilmiş Kürt topluluklar arasında bir uzlaşma sağlamak üzere geliştirilen liberal proje önerilerinin soruna dair hangi yeni kapıları açtığını ve hangi başka kapıları kapadığını analiz etmeye çalışacağım. Zannedildiğinin aksine, liberal projenin bakış açısının ve temel varsayımlarının Türk devletinin Kürtlere yönelik ayrımcı söylemleriyle ve Kürtleri bu egemen söyleme tabi kılmaya çalışan bakış açısıyla çelişmediği kanaatindeyim. O zaman bu yazı boyunca ve sonrasında sormamız gereken sorular şunlar olmalıdır: Toplumsal, siyasal, ekonomik ve tarihsel eşitsizlikleri liberal hak ve hukuk söyleminin ötesinde nasıl yeniden düşünebilir ve analiz edebiliriz? Bu eşitsizliklerin giderilmesine ve adaletin tesis edilmesine dair hangi başka tahayyüller ve projeler söz konusu olabilir? Türkiye'de yaşayan Türk ve Kürt nüfuslar arasındaki bu yapısal eşitsizliklerin üstesinden gelmek için liberal projenin öngördüğünden başka hangi yollar tasavvur edilebilir?

TESEV'in zorunlu göç konusunda yaptığı çalışmanın detaylı olarak incelenmesine geçmeden önce önemle altı çizilmelidir ki, TESEV'in yerinden edilenlerin uğradığı zararların tazmin edilmesi ve Türk devleti ile yerinden edilen Kürt topluluklarının arasında barış ve uzlaşının tesis edilmesine dair proje önerileri halen tartışılan ve çekişmelere konu olan tasarılarıdır. Bu tasarıların bir kısmı hayata geçse de büyük çoğunluğu henüz kâğıt üzerindeki temennilerden ibarettir ve henüz uygulamaya konmamıştır. Örneğin, TESEV'in raporunda geçen yerinden edilmiş kişilerin uğradığı maddi zararların tazmin edilmesi gerekliliğine dair öneriler 5233 sayılı 'Terör ve Terörle Mücadeleden Doğan Zararların Karşılansısı Hakkında Kanun' adı altında yürürlükte olan bir yasanın etkin biçimde uygulanmasına yöneliktir. Ne var ki, bu yasanın uygulanma sürecinin oldukça yavaş ve yetersiz bir biçimde gelişmesi bir yana, resmi söylemde hâlâ Kürtlük bir siyasi ve etnik kimlik olarak tanınmamakta, yerinden edilme sorunu da Kürt sorununun bir parçası olarak görülmemektedir. Yine de Türk devleti TESEV'in çalışmasını ciddiye almış ve TESEV'in yerinden edilme sorunu üzerine hazırlığı kitabı bir yol gösterici kaynak olarak bölgedeki hemen tüm vali ve kaymakamlıklar ile kamu görevlilerine dağıt-

mıştır.² Ben ise bu çalışmada, yerinden edilmiş topluluklara dair bu liberal analiz ve önerileri yalnızca kısmen hayata geçirilmiş bir idari proje olarak değil aynı zamanda bir liberal ideal ve ütopya olarak inceleyeceğim. Burada sormak istediğim soru, tüm bu liberal ideal en kusursuz biçimde ve su götürmez bir iyi niyetle hayata geçirilse bile, bu liberal projenin Kürt hareketinin 80'li yılların başından beri verdiği siyasi mücadelenin gerekçelerini ortadan kaldırıp toplumsal adaleti tesis edip edemeyeceğidir. İşte bu noktada liberal düşüncenin pratikte uygulanmasına dair sorunlar bir yana, liberal hümanizmin ideal ve kuramsal anlamda da neo-liberal kapitalizm, ulus-devlet sistemi ve onun uzantısı olan militarist zihniyet tarafından sınırlandırılmış olduğunu düşünüyorum. Zira kapitalist sermaye ilişkileri, ulus-devletin ve bu devlete ait şiddet tekelinin yani ordunun varlığı liberal tahayyül ve eleştiri gücünün sınırlarının ötesinde sorgulanmadan duruyor ve tam da hiç sorgulanıp sorunsallaştırılmadığı için tekrar tekrar üretilerek varlığını sürdürüyor. Liberal hümanizmin insancılığının, yardımseverliğinin ve hoşgörüsünün sınırlarını yine ve yeniden para ve kan çiziyor. Peki, anti-kapitalist, sınırsız ve savaşı bir dünya, başka başka adalet tasarıları, yapısal eşitsizliklerin giderilmesi için türlü değişik projeler tahayyül edilemez mi? Bu soruyu aklımızın bir kenarında her zaman tutalım. Ama dilerseniz önce Amerikalı antropolog ve eleştirel düşünür Elizabeth Povinelli'nin oldukça ironik bir dille 'Sevgi İmparatorluğu' olarak tasvir ettiği çağdaş liberal hümanist söylem ve pratikleri ve bunların Türkiye'deki izdüşümlerini daha yakından inceleyelim. Bakalım sevgi imparatorluğunun sevgisinin sınırları ne, iyi niyeti ne kadar iyi?

1. Yerinden Edilmiş Kişilerin Bir 'Sorun' Olarak Ortaya Çıkması

Türk devletinin bölgede PKK ile devam eden çatışmaları ve güvenlik kaygılarını bahane ederek köylerini zorla boşalttığı, yaktığı ve yaşanmaz kıldığı yerinden edilmiş yüz binlerce insanın toplumsal, siyasal, ekonomik ve kültürel sorunları birbirini izleyen hükümetler tarafından uzun süre boyunca görmezden gelindi. Bugün, çeşitli istatistikî araştırmalara göre sayıları bir milyonu bulan (HUNEE Raporu, 2006) ancak kimilerine göre aslında iki-üç milyonu geçen Kürt nüfusu, zorunlu göçler sonucunda gerek Diyarbakır, Van, Batman, Siirt, Hakkari gibi bölge il merkezlerine gerekse İstanbul, Ankara, İzmir, Adana, Mersin gibi batıdaki büyük metropollere yerleşmek durumunda kaldı. Yaşadıkları yerlerden zorla göç ettirilenler yeni geldikleri bu şehirlerde yoksulluk, işsizlik, büyükşehir yaşamına uyum zorlukları, kendilerini anadilleri olan Kürtçeyle ifade etmek konusunda karşılaştıkları siyasal ve toplumsal baskılar, siyasal ve kültürel haklarının tanınmaması ve geçmişte örgüte destek oldukları iddiasıyla bir türlü bitmeyen polis soruşturma ve baskıları ile gittikleri yere onlarla beraber gelen suç dosyaları gibi yaşamsal sorunlarla baş başa kaldılar. Daha önce de belirttiğim gibi zorunlu göçe maruz kalanlar gerek geldikleri yerler, cinsiyetleri, yaşları ve ekonomik durumları

2 TESEV Demokratikleşme Programı sorumlusu Dilek Kurban ile kişisel görüşme, Haziran 2007

arasındaki farklılıklar gerekse yeni yerleştikleri yerlerin nüfusu, siyasal ve kültürel geçmişi arasındaki önemli farklılıklar dolayısıyla yukarıda bahsi geçen tüm bu sorunları farklı biçimlerde deneyimlediler. Dolayısıyla Diyarbakır'ın bir köyünden çoğunluğun konuştuğu dil yine Kürtçe olan Diyarbakır il merkezine göç etmek zorunda kalan bir kişiyle nüfusun büyük çoğunluğunun anadili Türkçe olan İzmir gibi bir büyükşehre yerleşmek durumunda kalanların zorunlu göç deneyimleri ve karşılaştıkları sıkıntılar birbirlerinden birçok açıdan farklılık gösterdi. Keza, yine Türkçeyle tanışmamış olmak dolayısıyla Kürt kadınların göç deneyimi Kürt erkeklerden daha farklı oldu.

Şüphesiz, zorunlu göçe maruz kalanların bu çok çeşitli sorunlarının nasıl tanımlanması gerektiğine ve bu tanımlardan hareketle yaşanan sorun ve sıkıntıların nasıl giderilip toplumsal barış ve uzlaşının nasıl sağlanabileceğine dair birçok rapor, öneri ve proje hazırlandı. Göç-Der, İnsan Hakları Derneği (İHD), Demokratik Toplum Partisi (DTP) gibi STK'lar ve siyasal partiler zorunlu göçe maruz kalan Kürtlerin sorunlarını birçok defa ve bir kısmı TESEV'in konuyla ilgili çalışması yayımlanmadan çok daha önce çeşitli vesilelerle gündeme getirmeye ve tartışmaya açmaya çalıştılar (Barut, 2001). Kürt hareketinin aktif bileşenleri olan bu kurumların ortak görüşü, Türkiye'deki yerinden edilmiş kişiler sorununun her şeyden önce Kürtlerin varlığını ve etnik ve siyasi kimliğini mütemediyen inkâr eden, Kürt dili ve kültürü üzerindeki yasakları sürdüren, şiddeti ve sansürü bir strateji olarak benimseyen Türk devletinin çarpık bakış açısından kaynaklanan siyasal bir sorun olduğu yönündeydi. Dolayısıyla, Göç-Der, İHD ve DTP için Kürt sorunu ne devletin resmi söyleminin öngördüğü gibi bir güvenlik sorunu ne de birtakım liberal aydınların öne sürdüğü gibi sadece bir kültürel hakların tanınması sorunuydu. Sorun, Türk devletinin kuruluşu ve anayasasından kaynaklanan yapısal bir siyasal sorundu. Bu kaygılardan yola çıkarak, Kürt hareketi ve hareketin dinamikleriyle oluşturulan Türkiye Barış Meclisi, Ocak 2007'de düzenledikleri "Türkiye Barışını Arıyor" konferansında (Türkiye Barış Meclisi, 2007) Türkiye'de toplumsal uzlaşa ve barışın tesis edilmesi için yapılması gerekenlere dair bir bildirge sundu. Bildirgede sorunun çözümü için Kürtçenin kamusal alanda Türkçeyle beraber eğitim-öğretim dili olarak benimsenmesi, yeni demokratik bir anayasa hazırlanıp Kürtlerin Türklerle beraber eşit kurucu güç olarak tanınması ve Kürtlerin yoğun olarak yaşadıkları yerlerle beraber tüm Türkiye'de yerel yönetimlere daha fazla özerklik verilmesi gibi öneriler yer alıyordu. Şüphesiz tüm bunlar Kürt hareketinin hedefinde, herkesle eşit temel vatandaşlık haklarına tabi kılınmanın, birtakım kültürel hakların tanınması ile geçmiş mağduriyetlerin giderilmesinin ötesine geçen bir egemenlik paylaşımı ve özerk yerel idareler aracılığıyla kendi kendini yönetme arzularını dillendiren siyasal bir dönüşüm olduğunu gösteriyor.

Ne var ki, Kürt hareketinin gerek genel anlamda Kürt sorunu gerekse zorunlu göçe maruz kalan Kürtlerin yaşadıkları sorunlara dair yukarıda bahsi geçen bu görüş ve yaklaşımları ne Türk devleti, kamuoyu ve Türkiye'deki diğer sivil toplum kuruluşları ne de uluslararası kamuoyu üzerinde belirleyici bir etki

yaratabildi. Bunun elbette çeşitli nedenleri vardır. Bunlardan biri Türk devletinin demokratik ve sivil Kürt hareketinin içinde yer alan Göç-Der, İHD ve DTP gibi kurum ve kuruluşları yasadışı ilan ettiği PKK'nin işbirlikçisi, destekçisi ve yasal alandaki uzantısı olarak görüp öyle lanse etmesidir. Böylece devlet, yıllardır benimsediği strateji uyarınca 'terörist-sapkın' Kürt ve 'korucusadık' Kürt ayrımını devamlı surette yeniden üreterek sivil Kürt siyasetinin meşruiyet zeminin altını oymayı amaçlamış ve bu amacını gerçekleştirmekte de bir yere kadar başarılı olmuştur. Devletin meseleye bu şekildeki yaklaşımının bir sonucu olarak örneğin Göç-Der'in birçok defalar polisçe basıldığını, derneğin üyeleri hakkında sayısız soruşturma açıldığını hatırlamakta fayda var. Göç-Der'e kapatma istemiyle de birçok defalar dava açıldı. Sadece Göç-Der'in yöneticilerinden Şefika Gürbüz hakkında halen mahkemelerde sürmekte olan 20'den fazla dava bulunuyor ve bu davaların yine büyük bir bölümü derneğin PKK'ye destek verdiği iddiasına dayanıyor (Eşsiz ve Demirler, 2008).

Kürt hareketinin içinde yer alan STK'ların ve siyasi partinin zorunlu göç mağdurlarına yönelik algılarının ve çözüm önerilerinin uluslararası kamuoyunda ses getirmekte ve etkili olmakta yetersiz kalmasının bir diğer nedeni de hareketin bileşenlerinin uluslararası insani yardım alanında lobicilik faaliyetleri yürütmekte ve insani yardım fonları sağlayan kurumlara erişmekte yeterli bilgi, tecrübe ve teknik kapasiteden yoksun olmasıdır. İngilizce'yi yeterince bilmemek ve kullanamamak da Kürt hareketinin iddia ve önerilerini çeviriler yaparak uluslararası kamuoyuna iletmek noktasındaki yetersizliklere tuz biber ekmekte. Tam da bu noktada Amerikalı antropolog Sally Merry demokrasi ve insan haklarına dair normlar belirlenirken ve uluslararası alanda uzlaşma sağlanmaya çalışılırken katılımcılar arasındaki teknik kapasite ve finansal güç açısından süregitmekte olan büyük eşitsizliklerin son derece belirleyici olduğunun altını çiziyor. Bu da, bir devlet veya sivil toplum kuruluşu uluslararası kamuoyuna erişmek noktasında gereken maddi varlıklar ile bilgi ve tecrübe birikimine (know-how) sahip olmasını sağlayacak zenginlik ve kapasiteye ne kadar çok sahip ise o devletin ve sivil toplum kuruluşunun uluslararası karar alma mercilerinde o kadar güçlü, etkili ve belirleyici olduğu anlamına gelmekte (Merry, 2006: 224-227). Dolayısıyla finansal kaynaklar ve bilgi-tecrübe birikimi alanındaki eksiklikler uluslararası kamuoyunda eşit bir biçimde temsil edilme imkânını ortadan kaldırmaktadır.

Bu durumun Türkiye'de sözünü ettiğimiz zorunlu göç meselesinin tartışılması konusunda da geçerli olduğu söylenebilir. Kürt hareketine dâhil STK'lar ve siyasi partinin çaba ve girişimleri ulusal ve uluslararası hükümet ve hükümet dışı kurum ve kuruluşları etkilemek, ikna etmek ve harekete geçirmek, böylece sorunun Kürt hareketi tarafından algılanışı ve tanımlanışına uygun biçimde çözüm önerilerinin geliştirilmesini sağlamakta etkisiz kaldı. Ne var ki, Haziran 2006'da, uluslararası para spekülatörü George Soros'un Open Society (Açık Toplum) kuruluşu tarafından da desteklendiği iddia edilen yarı akademik, liberal-hümanist düşünce kuruluşu (think-tank) TESEV, *Türkiye'de*

'Zorunlu Göç' İle Yüzleşmek: Türkiye'de Yerinden Edilme Sonrası Vatandaşlığın İnşası başlıklı kitabı (Aker, Çelik, vd., 2006) ve onun ek raporu (Çelik, Kurban, Yüksek, 2006) *Güvensizlik Mirasının Aşılması: Devlet ve Yerinden Edilmiş Kişiler Arasında Toplumsal Mutabakata Doğru* Türkçe ve İngilizce olarak yayımladığında yerinden edilmiş Kürt topluluklarına dair sorunlar kamuoyunda hararetle tartışılmaya ve Türkiye'nin belli başlı sorunlarından biri olarak kabul edilmeye başlandı.

TESEV, 1994 yılında "bilimsel araştırmalara dayalı bulgular ile politika kararları arasında bağ kurulması için araştırmalar yürütmek"³ iddiasıyla bir sivil düşünce kuruluşu olarak kuruldu. Yukarıda sözü geçen kitap da TESEV'in azınlık hakları, çokkültürcülük ve yerinden edilmiş kişilerle ilgili çalışmalar yürüten demokratikleşme programı tarafından hazırlandı. Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne giriş süreci ile açıkça ilişkili olan bu program, amacını, demokratik bir toplum ve devletin oluşumu üzerindeki engelleri ortadan kaldırmaya hizmet edecek araştırmalar yürütmek ve bu yönde çözüm önerileri hazırlamak olarak açıklıyor.⁴

Kısacası, Kürt hareketinin değil de TESEV'in zorunlu göç çalışmasının büyük yankı uyandırmasında ve yaygın bir biçimde tartışılıp kabul görmesinde sadece Türk ordusu ve PKK arasındaki çatışmaya yaklaşırken kurumun görünüşteki tarafsız imajının değil aynı zamanda Avrupa Birliği'ne ve çeşitli uluslararası lobicilik ve fon kaynaklarına erişim konusunda Açık Toplum örgütü ve sair vesilelerle hâlihazırda kurmuş olduğu bağlantıların da etkili olduğu söylenebilir. Dahası TESEV'in sivil toplumculuk alanındaki bilgi ve tecrübe birikimi (know-how) ve ürettikleri bilgiyi yayımlama, başka dillere tercüme etme ve dolaşıma sokma kapasitesinin de TESEV'in çalışmalarının yaygın biçimde tanıtılmasında etkili olduğu şüphesizdir.

TESEV'in kitabındaki veriler, yerinden edilmiş kişilerle ilgili Avrupa Birliği, Avrupa Konseyi ve Birleşmiş Milletler gibi kurumlarca hazırlanmış uluslararası düzenlemelerin ışığında 1984 ila 2005 yılları arasında köylerinden göçe zorlanan Kürtlerle yapılmış saha çalışmalarına dayanıyor. Çalışma binlerce insanın yerlerinden edilmelerinin en temel gerekçesinin güvenlik tehdidi ve 'terörle mücadele' adı altında bölgede yoğun bir biçimde varlığını sürdüren Türk Silahlı Kuvvetleri'nin (TSK) baskısı olduğunu ortaya koyuyor. Sonuç bildirgesinde ise raporu hazırlayanlar sorunun çözümüne dair 'mağdurlara' yönelik rehabilitasyon ve psikolojik yardım programlarının hazırlanmasına, zorunlu göç sonrası geldikleri yerlerde iş imkânı bulamayanlara istihdam yaratılması ve yapılacak ekonomik ve kültürel yatırımlar aracılığıyla 'mağdurların' zararlarının tazmin edilmesine dair proje önerileri geliştiriyor. TESEV'in çalışmasında vurgulanan temel niyet ise devlet ile yerinden edilmiş kişiler arasında bir uzlaşma ortamının tesis edilmesi ve böylece toplumsal alandan dışlanan bu kesimlerin yeniden toplumsal ve ekonomik hayata katılımının sağlanması (TESEV, 2006).

3 "TESEV Hakkında", www.tesev.org.tr

4 "Demokratikleşme Programı", www.tesev.org.tr

2. TESEV'in Devletin Resmi Söylemine Yönelik Eleştirileri

TESEV'in çalışması Kürt topluluklarının bölgedeki çatışmalı dönem sırasında büyük kitleler halinde yerlerinden edilmesi meselesini sorunsallaştırırken ilk bakışta devletin resmi söyleminin tam karşısında yer alıyormuş gibi gözüken yeni bir hikâye ile karşımıza çıktı. Zira devletin resmi söylemine göre bölgedeki köylüler ya yaşadıkları güvenlik kaygıları ve ekonomik sorunlar dolayısıyla kendi rızaları ile köylerini terk etmişlerdi; yahut ortada eğer bir zorlama varsa bu PKK tarafından gelmiş, köylüler PKK'nin baskıları sonucunda köylerini terk etmek durumunda kalmışlardı. Sorunu bu şekilde tasvir eden Türk devleti, yerinden edilmiş kişiler konusundaki sorumluluğunu kabul etmeye hiçbir zaman yanaşmadı. Hatta köylerini terk etmek ve yeni bölgelere göç edip yerleşmek durumunda kalan topluluklar devletin resmi söyleminde 'yerinden olmuş' kişiler olarak tanımlandı, böylece bir anlamda göçün 'kendiliğinden' ve 'edilgen' bir biçimde gerçekleştiği varsayıldı. TESEV'in çalışmasının hazırlayıcılarından Deniz Yüksek ve bu çalışma üzerine fikir yürütenlerden Bilgin Ayata'nın ifade ettikleri gibi "Türk yetkililer Avrupa Birliği'ne giriş sürecinden kaynaklanan uluslararası baskılardan dolayı yerlerinden edilmiş kişiler sorununun tanımak zorunda kalsalar da Türkiye'deki hükümetler hiçbir zaman açıkça köylerin güvenlik kuvvetleri tarafından boşaltıldığını kabul etmemiştir" (Ayata, Yüksek, 2005). Soruna değinen resmi yetkililer 'yerinden edilme' ve 'zorunlu göç' gibi tabirler yerine 'yerinden olmuş kişiler'den bahsetmekle kalmamış bir yandan da bu kişilerin etnik ve siyasal kimlikleri olan Kürtlüklerinden söz etmekten ısrarla kaçınmıştır. Bunun yerine yerinden edilmiş kişiler resmi söylemde sosyo-ekonomik kategoriler olan 'yoksul' ve 'işsiz' gibi tabirle sınıflandırılmıştır.

Söylemsel alandaki tüm bu dayatmalar karşısında TESEV'in çalışması özellikle iki noktada devletin resmi söylemine yönelik şiddetli bir eleştiri gibi gözüküyor. Bunlardan ilki sorunun 'yerinden olma' değil 'zorunlu göç' olarak tanımlanması, ikincisi ise zorunlu göçe maruz kalanların 'Kürt' olduklarının vurgulanmasıdır.

a. 'Zorunlu Göç'ten Bahsetmek

TESEV yerinden olma/edilme meselesinin yeni tanımı olarak 'zorunlu göç' tabirini gündeme taşıyarak ve böylece devleti bu göçe zorlayan baskıcı gücün hazırlayıcısı ve faili olmakla suçlayarak meseleyi yeni bir söylemsel alana taşımaya çalıştı. Bunu yaparken yerinden edilmiş kişilerin ifadelerini kanıt olarak gösterdi. Zira görüşülen yerinden edilmiş kişiler yerlerinden edilmeden önce "asker ve jandarma tarafından köylerini (birkaç saatle birkaç gün arasında değişen) kısa bir zaman içerisinde boşaltmaları için uyarıldıklarını" beyan ediyorlardı. Yine görüşülen kişiler köylerinin boşaltılmasının gerekçesini korucu olmayı reddetmeleri veya askerler tarafından PKK'ye destek vermekle suçlanmaları olarak belirtiyorlardı. Türkiye'de köy boşaltmalarının yoğunlaştığı 1991-1995 dönemine dair birçok üst düzey askeri yetkilinin beyanları da aslında yerlerinden edilmiş kişilerin bu açıkla-

malarını doğrular nitelikteydi. TSK'nın önde gelen komutanları 90'lı yılların başından itibaren artık sadece dağdaki savaş ile bitirilemeyeceğini anladıkları PKK'nın destek ve tedarik yollarını ortadan kaldırmayı örgütü yok etmek için başlıca strateji olarak benimsediklerini açıkça ifade ediyorlar (Cemal, 2003). Hiç şüphesiz TSK'nın strateji değişikliğine gittiği ve bir yandan yeni helikopterler ve ekipmanla silahlanıp özel timler kurduğu ve operasyonları sınır ötesine kaydırduğu bu yıllar sadece köy boşaltmalarıyla değil aynı zamanda bölgede yaşanan ve sayıları binlerle ifade edilen 'faili meçhul' cinayetlerle, kanlı biçimde bastırılmaya çalışılan ve Serhildanlara dönüşen Newrozlar ve gerillaların ve Kürt aydınların cenaze törenleriyle hafızalara kazınmıştı. Köy boşaltmaları işte tam da bu dönemlerde önce dağlardan köylere, sonra da kasaba ve şehirlere yayılan ve sınırların ötesine taşan TSK'nın yeni kapsamlı savaş stratejisinin bir parçası olarak uygulandı. TESEV'in liberal akademisyenleri zorunlu göçün yoğun olarak uygulandığı dönemdeki bu birbiriyle örtüşen tarihsel süreçlere çok vurgu yapmasalar da gerek yerinden edilmiş kişilerin gerekse dönemin askeri yetkililerinin beyanlarını köy boşaltmalarının arkasında yatan gerçeklerin kanıtı olarak değerlendirdi. Pek tabii, sorunun bundan böyle 'yerinden olma' değil 'zorunlu göç' olarak tanımlanması ve ele alınması köy boşaltmalarıyla ilgili herhangi bir sorumluluk üstlenmeyen ve olayların faili olarak PKK dışında herhangi bir göçe zorlayıcı güçten bahsetmeyen devletin resmi söylemine ve bu söylemi sahiplenen bürokratlar, askerler ve diğer yetkililere karşı radikal bir eleştiri olarak görüldü. Zira sorunla ilgili devletin resmi söylem ve yazışmalarında bölgedeki 'boşalmış köyler' ve 'yerinden olmuş' kişilerden bahsediliyor, 'boşaltılmış köyler' ve 'yerinden edilmiş' kişiler gibi tabirlerin kullanılmasından ısrarla kaçınılıyordu. TESEV'in çalışmasının geniş bir bölümü ise işte bu söylemsel ayrımı ele almıştı. TESEV konuyla ilgili hazırladığı kitap ve raporda kendilerinin ortaya attığı ve meselenin bundan böyle 'boşaltılmış köyler' ve 'yerinden edilmiş' kişiler tabirleri ile anlaşılması gerektiği vurgusunu sık sık tekrarlayarak bunu devletin resmi söylemine karşı en radikal eleştirilerinden biri olarak gösteriyordu.

Aslında TESEV'in burada yaptığı, meseleyi Birleşmiş Milletler'in "Ülke İçinde Yerinden Olma Sorunu Konusunda Yol Gösterici İlkeler" başlığı altında tanımladığı biçimde ele alıp Türkiye özeline uygulamaktan ibaretti. Birleşmiş Milletler'in bu bahsi geçen metninde yer alan Yol Gösterici İlkeler'in "Kapsam ve Amaç" bölümünde, ülke içinde yerinden olmuş kişiler; "zorla ya da zorunda kalarak evlerinden veya sürekli yaşamakta oldukları yerlerden, özellikle silahlı çatışmaların, yaygın şiddet hareketlerinin, insan hakları ihlallerinin veya doğal ya da insan kaynaklı felaketlerin sonucunda veya bunların etkilerinden kaçınmak için, uluslararası düzeyde kabul görmüş hiçbir devlet sınırını geçmeksizin kaçan ya da bu yerleri terk eden kişiler ya da kişi gruplarıdır" şeklinde tanımlanmıştır (BM, 2005). Türk devleti ise bu tanıma kabul etmekle beraber Türkiye'deki 'yerinden olma' sorununu yorumlarken bu soruna yol açan 'zorlama' ve 'zorunluluk' vurgularını kaldırmıştır. Dolayısıyla TESEV'in BM'nin yaptığı tanım ışığında hazırladığı kitap

ve rapor boyunca meseleyi ‘zorunlu göç’ veya ‘yerinden edilme’ meselesi olarak tanımlaması ve böylece devleti ‘yanlış ve yanıltıcı’ ifadeler kullanmakla itham etmesi devlet yetkilileri tarafından kabul edilemez bulunmuş ve resmi ve gayriresmi biçimlerde TESEV ‘gerçekleri çarpıtmak’ ve ‘vatan hainliği yapmak’ gibi suçlamalara maruz kalmıştır. Ne var ki, TESEV’in kendi çalışmasını AB ve BM gibi uluslararası yaptırım gücü olan kurumların sorunla ilgili tanım ve ilkelerine dayandırması çalışmanın etkili ve bağlayıcı olmasına yardımcı olmuştur. Öte yandan, daha ileride daha ayrıntılı değineceğim gibi TESEV’in BM’nin tanım ve ilkelerinin çerçevesi içinden konuşması, hazırlanan zorunlu göç çalışmasının hem gücü hem de zayıflığı ve eksikliği olmuştur. Zira arkasını BM’ye yaslaması bir yandan çalışmanın ses getirmesine yardımcı olurken bir yandan da Türkiye’nin özel tarihsel ve siyasal koşulları içinde şekillenen zorunlu göçlerin Kürt sorununa dair karmaşık ve özgün siyasal, tarihsel ve toplumsal gerçeklerle olan ilişkisini ortaya koymakta, Kürt hareketinin sıradan hak taleplerinin ötesine geçen siyasal varlığı ve etkinliğini yeterince görüp analiz etmekte ve BM’nin asla sorunsallaştırmadığı ulus-devlet sistemi ve neo-liberal kapitalist sermaye ilişkilerinin yarattığı eşitsizliklerin zorunlu göçe maruz kalanlar üzerindeki olumsuz etkilerini göstermekte eksik, yetersiz ve hatta inkârcı bir tutum sergilemesine yol açmıştır.

b. Kürtlükten Etnik ve Kültürel Bir Kimlik Olarak Bahsetmek

TESEV’in zorunlu göç çalışmasının devlet söylemine yönelik ikinci eleştirisi, çalışmayı hazırlayanların zorunlu göçe maruz kalanları tanımlarken bu toplulukların etnik ve kültürel kimlik kategorilerine yani Kürtlüklerine vurgu yapmaları ve zorunlu göçle yerlerinden edilen nüfusun büyük bölümünün Kürt olduğunun altını çizmeleri oldu. Şüphesiz, TESEV burada Kürtleri meşru bir etnik kimlik olarak tanımlarken bir yandan onları zorunlu göçün ‘mağdurları’ olarak ortaya koyuyor ve böylece Kürtleri hükümet ve sivil toplum politikalarının meşru hedefi olan ‘sorunlu’ bir nüfus grubu olarak tasarlamış ve üretmiş oluyordu.

Elbette, TESEV gibi görünüşte ‘tarafsız’ bir kurum tarafından dillendirilen Kürtlük vurgusu devlet bürokratlarının ve ordu mensuplarının cumhuriyetin kurulduğu 1923’ten bu yana inkâr ettikleri Kürt olgusunu tanıması bakımından devlet söylemine karşı kapsamlı bir eleştiri olarak okunabilir. Zira yıllar boyunca devletin disipline edici ve normalleştirici söylemi uyarınca Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde yaşayan herkes ‘Türk’ olarak tanımlanmış, kendilerini başka etnik, kültürel veya siyasal aidiyetlerle tanımlayanlar ‘Türklükten sapmış’, anormal ve düzeltilmesi gereken, düzeltilmiyor ise de yok edilmesi uygun düşen gruplar olarak değerlendirilmişti. Dolayısıyla Kürtlük ve Kürtlük üzerinden yürüyen siyaset Türk devleti tarafından her zaman devletin varlığı ve bekası için bir güvenlik tehdidi olarak algılanmıştı. TESEV’in Kürtlük vurgusunun devletin yaklaşımından ayrıldığı nokta Kürtlerin devletin ve milletin bekası için bir güvenlik tehdidi olarak algılanmaması yönündedir. Ne var ki, Kürtler TESEV’in raporunda yine de ‘sorunlu’ ve

'düzeltmesi gereken' bir nüfus grubu olarak tanımlanmıştır. Ancak bu kez sorunun tanımı farklıdır. Sorun devletin yıllar boyunca ısrar ettiği gibi Kürtlüğün Türklükten bir sapma olması değil Kürtlerin devletin bu anlayışı yüzünden dışlanması, yoksul ve eğitimsiz kalması, sonuç olarak dağa çıkmak, köylerinden kovulmak ve psikolojik yıkım gibi durumlarla karşı karşıya kalmasıdır. Devlet tarafından 'asi' olarak tanımlanan Kürtlük kategorisi bu kez liberal entelektüeller tarafından 'mağdur' olarak tanımlanmıştır. Bu 'mağduriyetin' giderilmesi için de zorunlu göç 'mağdurlarının' uğradıkları zararlar tazmin edilmeli, 'az gelişmiş' olan bölgeye sosyal ve ekonomik yatırımlar yapılmalı, 'travma' yaşayanlar psikolojik tedavi görmelidir. Kürtlüğün yine adeta patolojik bir sorunla ilişkilendirilmesi ve Kürtlük kategorisinin bu kez giderilmesi gereken bir 'mağduriyet' üzerinden üretilmesi şüphesiz mağdur olanı mağdur edenin insafına ve anlayışına bağımlı kılan liberal anlayışın sınırlarını göstermesi açısından çarpıcıdır. TESEV'in çalışmasını hazırlayanların dağa çıkmış ancak 'suç işlememiş' PKK'lilerin 'affedilerek topluma kazandırılması' gerekliliğine dair beyanları herhalde bu anlayışın en çarpıcı tezahürüdür (TESEV, 2006: 277). Burada, dağa çıkan Kürtler suçun tanımını yapan Türk devletinin insafına ve affına muhtaç olarak resmedilmiştir, tıpkı zorunlu göçten 'mağdur' olan Kürtlerin onları göçe zorlayan devletin göstereceği şefkat uyarınca ödeyeceği tazminata muhtaç pasif aktörler olarak tahayyül edilmesi gibi.

Liberalizmin 'iyilik' anlayışının bu mağduru egemene tabi kılan zihniyetten muzdarip olmasına şaşmamalı. Zira liberal sivil toplumun ulus-devletin bütünlüğü ve sermayenin son derece eşitsiz bir gelir dağılımı pahasına serbestçe akışı ile alıp veremediği yoktur. Hatta liberalizmin çoğulcu görüntüsünün ardında daha sonra ayrıntılı bir biçimde ele alacağım 'Türkiyelilik' kimliği üzerinden tekçiliği yücelten bir milliyetçiliği ve şüphesiz kapitalist sermaye gücüyle kurduğu yakın bir işbirliği vardır. Zaten TESEV'in zorunlu göç çalışmasının sonuç kısmında ortaya koyduğu çözüm önerileri de bunun bir yansımasıdır. Ne TESEV ne de kendilerini Türkiye'nin en liberal aydınları olarak gören birtakım akademisyenler ve köşe yazarları asla Kürtlerin Türklerle birlikte devlet egemenliğini ve iktidarını paylaşmasından ve ayrıca yaşadıkları bölgelerde kendi kendilerini yönetme imkânlarına sahip olmalarından söz etmez. Onlara göre sorun bugüne kadar toplumsal ve ekonomik süreçlerden güvenlik tehdidi gerekçesiyle dışlanan Kürtlerin daha önce Türk devleti ve sermayesi tarafından oluşturulmuş toplumsal ve ekonomik sisteme 'entegre' edilmesi, iş gücü ve tüketici olarak kapitalist döngüye katılması ve 'topluma kazandırılmasıdır'. Amaç bir güvenlik tehdidi olarak topluma 'yük' olan ve 'sorun' teşkil eden bir nüfusu alıp terbiye etmek ve hâlihazırdaki siyasal ve ekonomik düzen için verimli ve işe yarar hale getirmektir. Liberalizmin uzlaşmadan anladığı işte tam da budur: Mağdurların siyasi mücadeleden vazgeçip onları mağdur edenler lehine işlemekte olan hukuki, toplumsal ve ekonomik ilişkiler ağına 'haklar ve ödevlerde eşitlik' adı altında koşulsuz bir biçimde tâbi olması.

3. Devletin Söylemi ile TESEV'in ve Liberallerin Söyleminin Örtüstüğü Noktalar

Kısacası liberal proje özünde ulus-devlet milliyetçiliğini, ulus-devletin hukuk yapma ve şiddet tekeline sahip olma hakkını ve neo-liberal kapitalizmin siyasal ve sendikal örgütlenmenin önünü tıkayan, sosyal adalete yatırım yapmak yerine zengini daha zengin kılmayı gelişme modeli olarak benimseyen anlayışını sorgulamaz. Örneğin ileride zorunlu göçe maruz kalan kadınların deneyimlerinin daha yakından incelendiği bölümde de görüleceği üzere, yerinden edilerek tamamen mülksüzleştirilmiş bir kesimin her türlü sosyal güvenlik imkânından yoksun biçimde ve belki de karın tokluğuna emeğini 'zorunlu' olarak satmak durumunda kalmasına yol açan neo-liberal sermaye düzeni karşısında liberal demokratik projenin toplumsal adalete dair tahayyülü devletin zorunlu göç mağdurlarına tazminat ödemesi talebinden öteye geçmez. Bu anlamda liberal projenin toplumsal adalete dair eşitlikçi, sosyalist ya da anarşist, özgürlükçü, yerel otonomiye ve iktidar paylaşımına dayanan daha birçok başka projeyi aktif bir çabayla marjinalize ederek görünmez kıldığının altını çizmek gerekir. Zorunlu göç sorununu Kürt hareketinin siyasal mücadele tarihinden koparıp üstüne üstlük sorunun çözümünü de bir maddi tazminat, psikolojik rehabilitasyon ve toplumsal uzlaş ve entegrasyona indirgeyen liberal hümanist projenin, aslına bakılırsa etkinliğini toplumun her kesimine yaymayı ve evvelce dışlanan nüfusları emek, üretim ve tüketim süreçlerine dâhil ederek güçlenmeyi amaç edinen çağdaş devlet mekanizmasıyla tam bir işbirliği içinde olduğu görülebilir. Bu anlamda TESEV'in zorunlu göç çalışmasının kabul görmesinin bir başka nedeninin de Türkiye'de devletin özellikle AB süreci ve AKP iktidarıyla beraber yaşadığı liberal dönüşümlere denk düşmesi olduğu söylenebilir. Zira çağdaş devlet, gücünü, artık koyduğu kurallara ve normlara uymayanları mutlak olarak ötekileştirip dışlamak ve cezalandırmaktan değil, normu bir miktar esneterek hem nüfusun tamamını hem de tek tek her bireyleri mümkün olduğunca ulus-devletin kontrol alanına ve sermaye düzenine dâhil edebilmekten almaktadır.

Şüphesiz, böylesi bir liberal dönüşüm süreci Türkiye için oldukça yenidir. Ve iktidara dair bu yeni tasarı beraberinde elden geçirilerek yenilenmiş bir tarih, kimlik ve idare anlayışını gerektirmektedir. İşte bu bölümde TESEV'in tam da bu ihtiyaçları karşılamak üzere desteklediği 'yeni Türkiye tarihi' anlayışını, yeniden gündeme taşıdığı 'Türkiyeli' kimliği tartışmasını ve bu liberal toplum tasarısının adalete ve eşitliğe dair başka siyasal proje ve çözümleri nasıl dışarıda bırakıp görünmez kıldığını eleştirel bir biçimde ele alacağım.

a. Türkiyelilik Tartışması ve Yeni Türkiye Tarihi

TESEV, yerlerinden edilen nüfusu 'Kürtler' olarak tanımlayarak devleti sadece 'Kürt gerçekliğini' tanınamamakla ve yerinden olma sorununu yanlış ve yanıltıcı bir biçimde aktarmakla eleştirmiyordu. TESEV'in zorunlu göç sorununa dair geliştirdiği karşı-anlatı aynı zamanda cumhuriyetin kuruluşundan beri varlıkları görmezden gelinen Kürtlerin Türkiye'deki tarihini baştan aşağı yeniden

ele almak ve resmi tarihe karşı yeni bir Türkiye tarihi yazmak gerekliliğini de beraberinde getiriyordu. Zira Kürtlüğün bir etnik ve kültürel kategori olarak tanınması Türklüğün de yeniden gözden geçirilmesi anlamına geliyordu ve bu noktada TESEV ve liberal aydınlar Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığının yeni ve çoğulcu tanımı olarak 'Türkiyelilik' kimliğinin savunusunu yapıyordu. Bu yaklaşıma göre, Türkiyelilik kimliği, kültürel haklarının tanınması aracılığıyla Kürtlerin, Alevilerin, Zazaların, Çerkezlerin, Lazların ve diğer 'azınlıkların' ulusal kimliğe dâhil olmasını sağlayacaktı.

İşte tam bu noktada, Türkiye vatandaşlığının kendilerine göre daha 'doğru', 'geniş kapsamlı' ve 'çoğulcu' bir tanımını öneren liberal entelektüel ve yazarlar Türkleri, Türkiye tarihinin yegâne siyasi aktörü olarak gören resmi tarih anlayışına karşı çıkıyorlardı. Onlara göre Türkiye'de yaşayan ve Türklük ve Sünni İslam dışındaki etnik ve dini kimliklere mensup olanlar cumhuriyetin kuruluşundan beri yok sayılmış, bastırılmış ve susturulmuştu. Yeni ve liberal Türkiye tarihi ise resmi tarih anlayışını eleştiren ve ezilen, bastırılan azınlıkların tarihteki varlıklarını görünür kılan bir karşı-anlatı olarak ortaya atılıyordu. Liberal tarihçi ve entelektüellere göre Türkiye'nin farklı etnik ve dini kimliklerden oluşan çok kültürlü yapısını başından beri inkâr eden Kemalist cumhuriyet, bu çoğulcu ve kozmopolit yapıyı tahrip eden 'başarısız bir proje' olmuştu. Bu anlamda liberal tarihçi ve yazarlar kendilerini bazen zımnen bazen de açıkça devletin baskıcı ve hâkim tarih anlatısı karşısında halkın ve sıradan insanların 'gerçeklerini' ortaya koyan muhalif güçler olarak tanımlıyordu. Örneğin TESEV'in zorunlu göç çalışmasının hazırlayıcılarından Dilek Kurban kendisiyle konuyla ilgili yapılan bir röportajda şöyle diyordu: "Bugüne dek bize anlatılanlar, devletin ürettiği hikâyeler. Oysa bu kez mağdurlar konuştu, onların kendi sesleri, *gerçek* hikâyeleri yansıdı devletin yaptırdığı raporun bulgularına. Yerinden edilmişlerin anlatıları ilk kez resmi kayda geçti. Şimdi biz, o anlatıları devletin kendi raporundan okuma hakkımızı talep etmeliyiz" (Kurban, 2006).⁵

Görüldüğü gibi bu anlayışa göre Türkiye Cumhuriyeti'nin biri 'doğru' biri de 'yanlış' iki tarihi ve dolayısıyla Türkiye'nin ulusal kimliğine dair biri 'doğru' biri de 'yanlış' iki karşıt anlayış vardır. Ve bu noktada devlet yanlışını kabul edip doğru yolu bulmalıdır. Hâlbuki Foucault'nun da gösterdiği gibi tarihsel bilgi, içinde bulunulan siyasal ve toplumsal koşullara ve ihtiyaçlara göre bugünden geçmişe bakarak tekrar tekrar yeniden yazılan bir anlatıdır (Foucault, 1982). Başka bir deyişle tarih bir bilgi kaynağı değil geçmişe dair bilginin siyasal ihtiyaçlara göre üretildiği bir mekanizmadır. Bu anlamda TESEV'in çalışmasının temsil ettiğini iddia ettiği 'halkın gerçek hikâyeleri' aslında tam da TESEV ve benzeri görüşteki liberal entelektüellerin zihinlerinde tasarladıkları geçmişteki suçlarından arınmış, yeni, saf ve temiz, liberal, çoğulcu, kozmopolit bir Türkiyelilik kimliğine dair fanteziyi desteklemeye hizmet edecek şekilde yansıtılmıştır. Kaldı ki, çalışmasının 'bilimsel' ve 'objektif' olduğunu

5 Vurgu bana aittir.

yeri her geldiğinde vurgulayan ve bu bilimselliğine ve objektifliğine dayanak olarak 'halkın gerçek hikâyelerini' aktardığını iddia eden TESEV'in konuyla ilgili kitap ve raporu hazırlarken bu 'gerçekler'den bazılarını yansıtmayı tercih edip bazılarını hasıraltı ettiği, görüşülen kişilerin bazı sorunlarını öne çıkarırken bazılarını yok saydığı ortadır. Hepsi de zorunlu göçe yol açan nedenler arasında yer alan ve sorun olmayı sürdüren kamusal alanda Kürtçe konuşma ve Kürtçe eğitim-öğretim yapma üzerindeki yasaklara ve silahlı çatışmanın devletin 'af' anlayışıyla çözülemeyeceğine dair Kürt hareketinin temel eleştirilerini dile getirmemiş olma ihtimali olmayan halkın -en azından belli bir kesimi- nedense TESEV'in 'objektif' ve 'bilimsel' çalışmasında sesini duyurma imkânı bulamamıştır. Yine neo-liberal kapitalizmin doğurduğu yapısal eşitsizliklere dair 'gerçekleri' eleştiren halk kesimlerine de TESEV'in çalışmalarında rastlanamamaktadır. Kısacası objektiflik ve bilimsellik iddiası vurgulandığının aksine siyaseten tarafsızlık anlamına gelmez. Tam tersine, objektiflik ve bilimsellik iddiası, üretilen bilginin söylemsel alandaki iktidarını pekiştirmek için başvurulmuş bir stratejidir. Bu anlamda, TESEV'in 'objektif' ve 'bilimsel' bir sivil toplum kuruluşu olmaktan ziyade dayandığı yeni tarihsellik anlayışı ve göstermeyi seçtiği 'halkın gerçekleri' aracılığıyla kendi siyasi programını ve çözüm önerilerini öne çıkarma mücadelesinde olan politik bir aktör olarak tanımlanması daha yerinde olacaktır. Peki nedir TESEV'in ve son yıllarda birçok liberal aydınının öne çıkardığı bu siyasi proje?

Toplumsal uzlaşmayı, başka bir deyişle toplumsal adaleti tesis edebilmek için liberal aydınlar Türk vatandaşlığının kapsamının Kürtlüğün resmi bir kültürel azınlık olarak tanınması aracılığıyla genişletilmesini ve bu projenin sonucunda Türkiye üzerinde yaşayan halkların bundan böyle Türk değil Türkiyeli olarak tanımlanmasını öneriyor. Dolayısıyla bu öneriye göre Kürtler ancak bu genişletilmiş Türkiyelilik kimliğine tabi olmayı kabul etmeleri karşılığında devletçe resmen tanınacak bir nüfus grubu olarak görülüyor. Kuşkusuz, devletçe tanınmak uğruna bu genişletilmiş vatandaşlık tanımına tabi olmak şartı toplumsal uzlaşının ve adaletin sağlanmasına dair başka projeleri, örneğin Türkler ve Kürtlerin egemenlik paylaşımını veya Kürtlerin yoğun olarak yaşadıkları bölgelerde kendi kendilerini yönetme imkânını edinmesi gibi ihtimalleri perdeliyor ve görünmez kılıyor. Bu noktada, liberal projenin Kürtleri devletin kurucu unsuru ve devlet iktidarını paylaşan bir güç olarak tahayyül etmek yerine, Türk devletini ve Türk kimliğini çoğulcu ve kozmopolit yeni Türkiyelilik kimliği altında aklamayı ve Kürtleri de bu yeni çoğulcu kimlik kategorisine dâhil etmeyi amaçladığı söylenebilir.

Kuşkusuz, bu çoğulcu ve kozmopolit Türkiyelilik projesi liberallerin zamansallık algıları ile yakından ilişkilidir. Zira liberaller, bir yandan Türk devletini halkın çokkültürlü ve çoğulcu yapısını tarih boyunca gerek inkâr ederek gerekse şiddetle bastırarak sindirmeye çalışmakla suçlarken aslında gelecekteki Türkiye için aklanmış, saf ve temiz bir başlangıç tasarlamaktalar. TESEV'in çalışmasını hazırlayan yazarlar gibi birçok liberal aydın da bölgede yüz binleri göçe zorlayan devletin geçmişte yaptıklarını bir 'utanç' ve 'onur kırıcı bir

davranış' olarak tanımlayıp toplumsal uzlaşa için devletin toplum önünde resmen özür dilemesini talep ediyorlar. TESEV'in zorunlu göç kitabının çözüm önerileri bölümünde toplumsal uzlaşının gerçekleşebilmesi için "OHAL döneminde bölgede yaşanan köy boşaltmalarının anayasal hakların ihlali niteliğinde olduğunun hükümet tarafından açıkça kabul edilmesi ve yerinden edilme sürecinde meydana gelen ve devletin sorumlu olduğu insan hakları ihlallerinin yine hükümet tarafından kamuoyu önünde kabullenilmesi" (TESEV, 2006: 283) gerektiği açıkça dile getiriliyor. TESEV demokratikleşme programının başında yer alan Etyen Mahçupyan da zorunlu göç çalışması için kaleme aldığı önsöz yazısında Türk devletinin Kürt soruna dair çarpık yaklaşımının "dar ve devletçi bir milliyetçilik çerçevesinde oluşan resmi vatandaşlık kimliğinden" kaynaklandığının altını çizdikten sonra sorunları görünmez kılan bu anlayışın devlet siyasetini tıkadığını ifade ediyor. Mahçupyan sözlerini "zorunlu göçün beklenmedik bir doğal afet olmayıp, bizzat bizlerin, yani sivil toplumun, payının da olduğu onur kırıcı bir toplumsal başarısızlık olduğunun farkına varmakta yarar var" (s. 7) diyerek sürdürüyor. Ona göre çözüm "Türkiye'de farklı kimlikler arasındaki manevi bağa oluşturacak güven ortamının sağlanmasından" geçiyor.

Tüm bu açıklamalarda ortak olan birkaç çarpıcı nokta var. Bunlardan ilki geçmişte yapılan yanlışların sorumluluğunun üstlenilmesine yapılan vurgu. Şüphesiz burada geçmişte işlenen suçların ve yapılan yanlışların sorumluluğunun üstlenilmesi ve özrünün dilenmesine yüklenen siyasi bir misyon var: Geçmişte yaşanan zulüm ve acıların ağır yükünden ve sorumluluğundan kurtulmak ve içinde yaşadığımız şu anı, şimdiki zamanı ve ulusu bir bütün olarak aklamak. Zira devlet geçmişte yaptıklarının hesabını verip sorunlara dair sorumluluğunu üstlendiği takdirde tam da liberal aydınların arzu ettiği temiz ve aklanmış gelecek düşü için şimdi, şu anda beyaz bir sayfa açmak söz konusu olabilecek. Farklı kimliklerden gelen insanları aynı toprakları paylaşmak ve ortak çıkar üzerinden Türkiyeli olmak adı altında yeniden buluşturmak da ancak geçmişin yükünden kurtulduktan sonra açılacak bu 'beyaz sayfa' sayesinde mümkün olacak.

Muhtemelen liberal aydınlarımızın da esin kaynağı olan ve daha önce benzerleri Amerikalıların Kızılderililer ve Siyahlardan veya Avustralyalıların Aborjinlerden özür dilemesi örneklerinde görülen temiz bir gelecek için geçmiş mezalimlerden dolayı ayıbını kabul edip yola devam etme politikası kuşkusuz geçmiş, şimdi ve gelecek arasındaki ilişkiye dair ideolojik bir anlayışa dayanıyor. Elizabeth Povinelli'nin işaret ettiği gibi liberal zaman algısı, geçmişin şu an ve gelecek üzerindeki sürekli etkisini göz ardı ederek geçmiş, şimdiki ve geleceği birbirleri üzerinde etkisi olmayan ayrı ve bağımsız birimleşmiş gibi varsayıyor.⁶ Liberal ideolojinin bu çarpık zaman algısı da adeta bir

6 Liberal çoğulcu söylemde geçmişin, şimdiden ve gelecekte ayrıştırılması meselesine dair ayrıntılı bir analiz için Elizabeth Povinelli'nin, çevirisini benim yaptığım ve Siyahi Dergisi'nin 9. sayısında yayımlanan "Utanmaksızın: Avustralya, Amerika Birleşik Devletleri ve 'Yeni' Kültürel Tek Yanlılık" başlıklı makalesine bakılabilir. Türkiye'deki Kürt sorunuyla da ilişkilendirilebilecek önemli tespitlerin bulunduğu bu makaleye www.davetsizmisafir.org'dan da ulaşılabilir.

özür ve bir tazminat yasası aracılığıyla geçmiş defterleri kapatmanın mümkün olduğu sanısını yaratıyor. Amerika'nın eski dışişleri bakanı Condeleezza Rice, kendisine Amerika'daki siyahlara geçmişte yapılan ayrımcılıklar hakkındaki fikri sorulduğunda "geçmişteki acıları tekrar tekrar hatırlatmanın yararsız olduğunu; Amerika'nın geçmişin karanlığına değil geleceğin aydınlığına baktığını" söylemişti. Hâlbuki Amerika'daki Kızılderililerle Siyahların ve Avustralya'daki Aborjinlerin yaşamları ve tüm varlıkları sömürgeci güçler tarafından yüzyıllar boyunca gasp edildikten sonra gelen özür ve ödenen tazminat, çoktan mülksüzleştirilmiş ve yoksullaştırılmış Kızılderililerin Siyahların ve Aborjinlerin bugünkü yoksul, yardıma muhtaç ve oldukça kötü çalışma koşulları altında ve en düşük ücretler karşılığında emeklerini satmak zorunda bırakılan hallerini değiştirmemiştir. Zorunlu göç sonrası büyükşehirliere gelen Kürtler de benzeri bir durumla karşı karşıyadır. Evleri yakılıp ellerinden her şeyleri alınarak yollara sürülen bu insanlar mülksüzleştirilmiş, yoksullaştırılmış, önceden hiçbir toplumsal ve ailevi bağlantıları ve destek imkânları bulunmayan şehirlerde yaşamaya mecbur kalmışlardır. Zorunlu göçe maruz kalanlardan dilenecek özür ve onlara ödenecek tazminat, yerinden edilen bu insanların sürekli yoksulluk, sürekli yardıma ve dolayısıyla devlete ve yardım kuruluşlarına bağımlılık ve sürekli en kötü işlerde sorgusuz sualsiz çalışma mecburiyetinde olmakla geçen karanlık yaşamlarını değil ancak devletin ve pek duyarlı liberal aydınların vicdanını aydınlatıp rahatlatmaya yaramaktadır. Özür ve tazminat, hakiki anlamda toplumsal adaleti tesis etmeye değil yoksulluğu ve yoksunluğu süreklileştiren zorunlu göç sorununu unutturmaya, geçmişin hatırlanmak istenmeyen tozlu sayfalarına hapsetmeye hizmet eden stratejilerdir.

Toplumsal uzlaşa adı altında geçmişin unutturulmasının, sadece geçmişte yaşananlardan dolayı bugün sürmekte olan ve yapısal değişiklikler olmazsa gelecekte de sürecek sorunların üzerinin örtülmesine değil aynı zamanda Kürt hareketinin tüm bir mücadele tarihinin, geçmişten gelen talep ve beklentilerinin de yok sayılmasına hizmet ettiğini vurgulamak gerekir. Zira TESEV ve liberal aydınların birçoğuna göre Kürtlerin Türklerden farklı meşru bir kültürel ve etnik kimlik olarak tanınması yoluyla gerçekleşecek toplumsal uzlaşa ancak ve ancak Türk devletinin kanatları altında gerçekleşebilecek bir süreçtir. Bu da Kürt hareketinin kendisine yıllarca şiddet ve baskı uygulayan, köyleri boşaltıp evleri yakan, zorunlu göçlerle Kürtleri yerinden yurdundan eden Türk devletini tek şiddet tekeli, tek hukuk yapıcı kurum ve tek otorite olarak tanıması anlamına gelmektedir. Bu anlamda liberal projenin önerileri bir yandan Türk vatandaşlığına dair algı ve kapsamın genişletilmesinin gerekliliğini vurgularken bir yandan da üniter ulus-devleti normları ve hukuku belirleyen tek model olarak dayatmaktadır. Bu noktada devletin ve liberal çoğulculuk yanlısı aydınların ve sivil toplum kuruluşlarının son kertede aynı tekçi ulus-devlet anlayışında, aynı ulusal kimlik algısında ve ulusal çıkarları ve hayalleri paylaşmanın gerekliliğine dair aynı inançta buluştukları görülmektedir. Elizabeth Povinelli'nin de vurguladığı gibi "liberaller, azınlıkların farklılıklarını ve haklarını ancak bu farklılıkları yeni, aşkın ve tekçi bir

ulus çatısı altında buluşturmak maksadıyla meşru olarak görür ve tanır. Dolayısıyla kimse liberal çoğulculuk söylemi ve fantezisinin kendine özgü bir ulus algısı ve bu algıyı besleyen bir milliyetçilik anlayışının olmadığını düşünmemelidir” (Povinelli, 1998).

İşte böylesi bir liberal milliyetçiliğin tezahürü olarak TESEV'in çalışmasını hazırlayan yazarlar kitap boyunca toplumsal uzlaşının sağlanmasının devletin geçmişteki yanlışlarını kabul edip sorumluluk üstlenmesi kadar PKK üyelerinin koşulsuz bir biçimde silah bırakıp teslim olmasına bağlı olduğunu vurgulamışlardır. Daha önce de dile getirdiğim gibi TESEV'in çalışmasının sunduğu çözüm önerilerinden biri “PKK üyelerinin silahsızlandırıldıktan sonra bunların arasında suç işlememiş olanların topluma kazandırılmalarının önünün açılması için yasal düzenlemenin uygulanabilirliğinin incelenmesidir” (TESEV, 2006: 277).

Şüphesiz burada neyin suç kimin suçlu olduğunun tanımını yapan güç Türk devleti olarak öngörülmüştür. Silahı bırakması ve operasyonlara son vermesi beklenen de Türk askeri değil tek taraflı olarak PKK üyesidir. Bu noktada dağdaki gerillanın yürüttüğü mücadelenin suç olduğuna kanaat getirip devletten af dilemesi beklenmektedir. Peki, eğer bu bir suç idiyse bunca mücadele niye verilmiştir? Dağdaki gerillayı buna ikna etmek zaten pek gerçekçi bir yaklaşım gibi gözükmemektedir. Kaldı ki, öncelikli mesele Kürt sorunundaki çözüm-süzlüğün bir sonucu olarak ortaya çıkan PKK'nin silahsızlandırılıp silahsızlandırılmaması değildir. Öncelikle atılması gereken adım Kürt sorununun nedenlerinin ortadan kaldırılıp silahlı çatışmanın kendiliğinden gereksiz kılınmasıdır. Oysa liberal proje Kürt sorununun çözümünde önceliği PKK'nin silahsızlandırılmasına vererek bu karmaşık tarihsel ve siyasal sorunu bir af meselesine indirgemekte ve böylece yaşanan çatışmaların nedenlerine dokunmaksızın geçmişte olanları bir suç olarak tanımlayıp rafa kaldırmayı tasarlamaktadır. Bu noktada daha önce de bahsettiğim liberal uzlaş politikalarının devletlere karşı yürütülen siyasi hareketlerin tüm bir mücadele tarihini yok sayan stratejisi daha da belirgin bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Liberal proje Kürt hareketinden bugüne kadarki tüm kazanımlarından vazgeçip son kerte de devletin belirleyeceği koşulları kabul etmesi ve teslim olmasını ve geçmişten beri verilen ve halen sürmekte olan tüm mücadelesini bir kenara bırakmasını beklemektedir. Hâlbuki genelde Kürt sorununun özelde de zorunlu göçün bugün hem geniş halk kitleleri hem de liberal aydınlar tarafından bu kadar çok tartışılabilir olması bile her şeyden önce Kürt hareketinin bir kazanımıdır. Ancak bu kazanımlar sayesinde söz söyleyebilen liberal aydınlar ise Kürtlerden geçmişteki acılarını da geçmişteki mücadelelerini de unutup inkâr etmelerini ve onlar için öngördükleri ‘topluma kazandırma’ projesine dâhil olmalarını salık vermekteler.

Bu noktada liberal sivil toplumun kullandığı ‘topluma kazandırma’ tabirinin de tahakkümcü boyutlarına dikkat çekmek yerinde olacaktır. Zira şüphesiz ki, Kürtler toplumun hiç de dışında değildir. Kürtler, bir kısmı yoksul, bir kısmı işsiz, bir kısmı gerilla, bir kısmı zorunlu göçle gelen şehirlerde vasıfsız işçi

olarak ve daha birçok farklı konumda ve koşulda toplum içindeki varlıklarını ve mücadelelerini zaten sürdürmektedirler. Burada liberallerin 'topluma kazandırmak'tan kast ettikleri ise toplum içindeki varlıklarını ulus-devlet modeli ve neo-liberal sermaye düzeni ile bağdaşmayan biçimlerde sürdüren Kürtleri liberal tasarının öngördüğü bir topluma ve toplumsal projeye tâbi kılmaktır. Bu liberal toplum tasarısında Kürtlerin yeri ucuz emek gücü ve yeni tüketiciler olarak belirlenmiştir.

b. Liberal Çoğulcu Haklar Söyleminin ve Liberal Toplumsal Projenin Dışarıda Bıraktığı Sorunlar & Adaletin ve Eşitliğin Sağlanmasına Dair Başka Siyasi Projelerin Görünmez Kılınması

Bu haliyle liberallerin Kürt sorununa yaklaşımı ve TESEV'in zorunlu göç sorununa dair çözüm önerileri birçok toplumsal problemi görünmez kılarken zorunlu göçe maruz kalan Kürtleri de devletin ve sivil toplumun yardımlarına 'muhtaç', yaralı ve zarar görmüş bir kurban ve mağdur kesim olarak değerlendirmektedir. Kendi projesini en 'bilimsel' ve 'objektif' proje olarak lanse edip kendisini adeta uluslar ve kurumlar üstü bir konumda tanımlayan TESEV'in zorunlu göç çalışması bu yaklaşımıyla da toplumsal adaletin sağlanmasına dair başka siyasal girişimleri marjinalleştirme ve hatta kriminalize etme sürecine destek vermiş olmaktadır. Örneğin toplumsal uzlaşma projesi kapsamında Kürtlerin kültürel haklarının tanınması talebini dile getiren TESEV'in çözüm önerileri arasında daha önce de bahsettiğim gibi Kürt hareketinin uzun zamandan beri dillendirdiği Kürtçe eğitim-öğretim imkânlarının isteyen herkese sağlanması veya Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı bölgelerde Kürtlere siyasi anlamda daha fazla özerklik verilmesi gibi görüşlere rastlanmamaktadır.

TESEV'in zorunlu göç çalışmasını hazırlayanlardan biri olan Dilek Kurban'la TESEV'de yaptığım kişisel bir görüşmede kendisine bu ve benzeri eleştirilerimi aktardığımda Kurban öncelikle kendisinin de Dersimli bir Kürt olduğunu dile getirdi; daha sonra TESEV'in çalışmasına yönelttiğim eleştirilerin birçoğuna katıldığını ve çalışma sonunda hazırlanan kitabın kendisine göre de aslında yetersiz olduğunu söyledi. Ne var ki, anadilde eğitim veya Kürtlere özerklik gibi devletin asla kabul etmeyeceği talepleri bu çalışmada dile getiremediklerini; çünkü eğer öyle yapsalardı marjinalize olacaklarını ve bu durumda devlet tarafından muhatap alınmayacaklarını bildiklerini de sözlerine ekledi. Kurban, amaçlarının devlet tarafından da 'ciddiye alınan' bir çalışma hazırlamak olduğunu vurguladı ve ellerinden gelenin en iyisini yapmaya çalıştıklarını ifade etti. Sonuç olarak TESEV'in, yayımladığı bu çalışma aracılığıyla her ne kadar tam anlamıyla yeterli olmasa da Kürt sorununa dair söylemsel alanı biraz olsun genişlettiğini vurguladı.⁷

Ne var ki, herkes Dilek Kurban'ın bu görüşlerine katılmıyor. TESEV'in çalışmasına ve samimiyetine şüpheyle bakan birçok eleştirmen bu çalışmanın bu

7 Dilek Kurban ile kişisel görüşme, TESEV, Karaköy, Haziran 2007.

koşullar altında “elden gelen en iyi” çalışma olduğunu düşünmek bir yana TESEV'in meseleye yaklaşımının tam da Türk devletinin beklentileriyle örtüştüğünü ve devletin TESEV'i muhatap almasının Kürt hareketini marjinalleştirmek ve kriminalize etmek için başvurduğu bir strateji olduğunu iddia ediyor. Örneğin Boğaziçi Üniversitesi Sosyoloji Bölümünden Nazan Üstündağ kendisiyle yaptığım kişisel görüşmede TESEV'in Kürt hareketinin tüm çaba ve kazanımlarının altını oymaya niyetlendiğini ifade etmişti.⁸ Bu eleştiriyi dile getirenlere göre TESEV'in çalışması, tam da BM ve AB'nin baskısıyla zorunlu göçe maruz kalanların sorunlarını tanımaya mecbur kaldığı sırada devletin imdadına yetişmişti. Zira TESEV'in çalışması sayesinde devletin zorunlu göçe maruz kalanların temsilcisi olarak sorunla uzun süredir ilgilenen Kürt hareketinin bileşenleri Göç-Der, İHD, DTP gibi siyasal parti ve sivil toplum kuruluşlarını muhatap almasına gerek kalmamış oluyordu. Böylece devlet Kürt hareketini yine 'marjinal', 'ideolojik' ve 'yasadışı' olarak tanımlamayı sürdürüp TESEV'in 'bilimsel' ve 'objektif' çalışmasını zorunlu göçe dair sorunlarla ilgilendiğini göstermek için bölgedeki vali ve kaymakamlara dağıtabilecekti.

Öte yandan daha önce de değindiğim gibi TESEV'in çalışmasında devletin örgüt üyeleri ve yandaşları için kullandığı 'suçlu' tanımının ve 'yasadışı' kategorisinin aynen kabul edilmesi de bu tanımlara her zaman karşı çıkmış olan Kürt hareketinin bileşenlerinin tüm bir siyasal projesinin bir kez daha 'suç' kavramıyla anılmasına ve marjinalize edilmesine hizmet ediyordu. Hâlbuki aslında, yerlerinden edilen Kürtlerin devlet tarafından göçe zorlanmalarının başlıca gerekçesi de işte bu aynı 'yasadışılık' ve 'suç' tanımlarıydı. Köylüler 'yasadışı' bir örgüte yardım ettikleri 'suçlamasıyla' köylerini terk etmeye zorlanmışlardı. Yerlerinden edilen Kürtlerin birçoğunun geldikleri büyükşehirlerde hâlâ potansiyel suçlu muamelesi görmelerinin, geçmişte örgüte yardım ettikleri iddiasıyla hâlâ polis tarafından takibe alınıp zaman zaman da soruşturmalara uğramalarının, bunların hiçbirisi olmasa bile toplumsal baskıya maruz kalma endişesiyle yerlerinden edilirken başlarına gelenleri hâlâ özgürce ifade edememelerinin temel nedeni de devletin öngördüğü yasallık zemini ve yaptığı suç ve suçlu tanıımıydı. Ne var ki, zorunlu göçün belki de en temel gerekçesi olan devletin Kürt hareketini ve PKK'yi suçlarken kullandığı yasal zeminin TESEV'in zorunlu göç çalışmasında sorgulanmak bir yana aynen kabul edildiği görülmektedir. Yani TESEV'e göre de PKK 'yasadışı' bir örgüttür; bu durumda PKK'ye yardım ettikleri için zorunlu göçe maruz kalanlar da 'suçlularla işbirliği yapanlar' olarak ortaya çıkmaktadır. Peki bu durumda TESEV'in konuya yaklaşımının zorunlu göçü Kürt köylülerinin suçlu ve işbirlikçi oldukları gerekçesine dayandıran devletten ne farkı kalmaktadır? İlginçtir ki, zorunlu göçten dolayı zarar görenlere destek olmak amacıyla yola çıktığını iddia eden TESEV, köyleri boşaltılan Kürtlerin suçlu ve işbirlikçi olmakla suçlanmasını yayımladığı çalışma boyunca sorgulamadan bırakmıştır. Belki de bu yaklaşımın bir sonu-

8 Nazan Üstündağ ile kişisel görüşme, Boğaziçi Üniversitesi, Haziran 2007.

cu olarak, devlet tarafından ‘yasadışı’ bir örgüte ve harekete yardım etmiş oldukları gerekçesiyle göçe zorlananların devletin nazarındaki ‘suçlu olma hallerinin’ göçle geldikleri yeni yerlerde de peşlerini bırakmaması ve süreklileşmesi sorunu TESEV’in çalışmasında büyük oranda es geçilmiştir. TESEV bunun yerine yine sadece meselenin sonuçlarına odaklanmayı tercih etmiş ve zorunlu göçle büyükşehirlerle gelenleri yaşadıkları yoksulluk dolayısıyla hırsızlık, yankesicilik gibi suçlara eğilimliymiş gibi gösteren anlayışı eleştirmekle yetinmiştir.

Tüm bunlar aslında neden Göç-Der’in veya İHD’nin değil de TESEV’in zorunlu göç çalışmasının –görünüşteki bir takım itirazlara rağmen- devlet tarafından muhatap alındığını açıklamaktadır. Zira liberal uzlaşa tasarısına göre nihai egemen güç her zaman ulus-devlet ve sermaye düzeni olarak kabul edilmiştir. Bu tasarıda Kürtler, devletin özrünü alabilmek için işledikleri ‘suçlardan’ dolayı ‘af’ dilemek zorunda olan; sermayeden tazminat ve yardım alabilmek içinse ‘mağdur’, ‘zarara uğramış’ ve ‘yaralanmış’ olduklarını kanıtlamakla yükümlü kılınan, kısacası devlete ve sermaye güçlerine olan tabiyetleri ve bağımlılıkları süreklileştirilen bir kesim olarak resmedilmiştir. Liberal projeye göre nasıl ki, son kertede suçun ve suçlunun tanımını devlet ve sermaye yapıyorsa, kimin tazminat alabilmek için yeterince mağdur ve yoksun olduğu da devletin ve sermayenin kriterleri uyarınca belirlenecektir. Liberallerin önerisi özetle mağduriyetin ve mağdur olanların haklarının devlet tarafından tanınması talebine dayanmaktadır.

Hâlbuki, Amerikalı siyaset felsefecisi Wendy Brown’un da açıkça belirttiği gibi mağdurluktan ileri gelen hakların tanınması üzerinden kurulan kimlikler, bu kimlik kategorilerine dâhil olanları (yani bizim örneğimizdeki yerinden edilmiş Kürtleri) özgürleştirmek bir yana, tam tersine yaralı, zarar görmüş, acı çekmiş kurbanlar ve mağdurlar olarak devletin süreklileşen korumacılığının iktidarına tabi kılar (Brown, 2002: 424). Peki mağduriyetin tanınması ve giderilmesine yönelik liberal tasarı toplumsal adalet ve uzlaşa için tek çözüm yolu mudur? Wendy Brown bir başka metninde bu soruya şöyle cevap vermektedir: “mağdur olmaktan kaynaklanan tazminatlar için yürütülen liberal aktivizm aslında bir ahlaki ve siyasi projedir ve tam da bu nedenle adaleti tesis etmeyi amaçlayan başka siyasi projelerle rekabet eder, onlara karşı çıkar ve hatta onları yerlerinden eder. Dolayısıyla kurbanların hakları için yürütülen liberal aktivizm yalnızca bir taktik değil aynı zamanda kendine özgü belli bir adalet anlayışına dayanan belli bir siyasi iktidar biçimidir” (Brown, 2004: 453). Bu da liberal ve çoğulcu projelerin iddia edildiği gibi ‘evrensel’, ‘bilimsel’, ‘objektif’ ve dolayısıyla diğer tüm tasarı ve tahayyüllerin üstünde ‘aşkın’ bir anlayış değil, kendine özgü öncelikleri olan, öznel ve taraflı bir siyasi görüş olduğu anlamına gelmektedir. Ne var ki, liberaller kendi toplum tahayyülüne rine attettikleri ‘evrensellik’, ‘bilimsellik’, ‘objektiflik’ gibi sıfatları adaletle dair başka anlayış ve projeleri sindirmek, bastırmak ve görünmez kılmak için ihtiyaç duydukları siyasi gücü perçinlemek için kullanmaktadır.

4. Kadınların Hikâyeleri

Bu yazının başında da dile getirdiğim gibi, zorunlu göçlerle batıdaki büyükşehirlerle gelip yerleşmeden önce zorunlu askerlik yapmadıkları için Türk diliyle hiç ilişkisi olmamış olan Kürt kadınlar, bugünkü büyükşehir yaşantısında belki de sesleri en az işitilen, yaşamları baskı altına alınan ve ayrımcılığa maruz kalan toplumsal kesimdir. Ne var ki, Kürt kadınların, dil bilmemeleri, kadın olmaları ve başka özel koşulları dolayısıyla yaşadıkları birçok problem, herkes için geçerli olacak 'objektif' ve 'standart' bir vatandaşlık ve ulus tahayyül eden liberal hakları yaygınlaştırma projesinin algı ve yaklaşım sınırlarının dışında kalmıştır.

Kuşkusuz, aralarında TESEV'inin de bulunduğu ve Türk devleti ile yerinden edilmiş Kürtleri uzlaştırmayı amaçlayan liberal projelerin amacı, farklı toplumsal kesimlerin özgün yapısal sorunlarını gidermek değil 1980'lerden beri bir güvenlik tehdidi olarak görülen Kürt nüfusunu ekonomiye iş gücü ve tüketici olarak katmaya yarayacak politikalar geliştirmektir. Dolayısıyla liberaller, yerinden edilmiş Kürtleri genellikle kendi içlerinde çeşitlilik göstermeyen homojen bir kategoriymiş gibi varsayıp farklı yapısal sorunlara değinmek yerine esasta bu nüfusun büyükşehirdeki yaşamının güvence altına alınıp böylece ekonomiye dâhil edilmesine dair projelere odaklanmışlardır. Ne var ki, Kürt sorununa böylesi bir yaklaşım yerinden edilmiş kişilerin geçmişte uğradıkları zararların bugün büyükşehirde verdikleri hayatta kalma mücadelesi üzerindeki halen devam etmekte olan etkilerini göz ardı etmektedir.

Sosyolog Nazan Üstündağ'ın da ifade ettiği gibi: "Zorunlu göçlere maruz kalan Kürtler, yetkililerin, sivil toplum kuruluşlarının ve akademisyenlerin nazarında Türkiye'deki üçüncü göç dalgası olarak değerlendiriliyor ve geçmişteki göçmenlerden yalnızca daha yoksul olmaları ve şehir yaşamına dair 'cehaletleriyle' farklılaştıkları vurgulanıyor. Şehir hayatına bir kere girdikten sonra, zorunlu göçle gelenler kalkınma ve dünya kapitalizmine dair daha büyük bir anlatının parçası haline geliyorlar; böylece maruz kaldıkları spesifik şiddet türleri ve ihlaller ve 'göç etmelerine' yol açan ana problemler görünmez hale geliyor ve kayda düşülmemiş olarak kalıyor. Yerinden edilmiş nüfuslara dair araştırmalarda da en çok üzerinde durulan noktalar daha ziyade bu insanların içindeki bulundukları yaşam koşulları, sorunları ve ilk etapta şehir yaşamında ayakta kalmalarının nasıl sağlanacağı oluyor."⁹

Peki, yerinden edilmiş kişilerin maruz kaldıkları spesifik şiddet türleri ve ihlallerinin ve 'göç etmelerine' yol açan ana problemlerin görünmez kılınması neye yol açıyor? Zorunlu göçe yol açan temel sorunların görünmez kılınması kuşkusuz her şeyden önce bu sorunların devam etmesine ve süreklileşmesine yol açıyor. Örneğin, sorunun Kürt dilinde eğitim yapmak ve kamusal alanda

9 Nazan Üstündağ, "The Construction of Witnessing Voices and the Representation of Violence and Loss", Paris Kürt Enstitüsü tarafından organize edilen 'The Stakes at Issues with Turkey's Application for Membership of the European Union' başlıklı sempozyumda sunulan makale.

Kürtçe hizmet sağlamanın yasak olmasıyla ilgisi olduğuna değinilmemesi özellikle Kürt kadınların hem gündelik hayatta hem de kamu hizmetlerinden yararlanırken sürekli sıkıntı yaşadıkları gerçeğini görünmez kılıyor. Benzeri şekilde, TESEV'in zorunlu göç çalışmasında dile getirilen yerinden edilmiş kişilere devletin vermesi talep edilen tazminatlar, yerlerinden yurtlarından edilerek çoktan mülksüzleştirilmiş ve yoksulluğu süreklileştirilmiş Kürtlerin kötü çalışma koşulları altında düşük ücretler karşılığında 'gönülsüzce' emeklerini satmak zorunda kalmalarından dolayı uğradıkları zararları kapsamıyor. Oysa ne geçmişte uğranılan zararlar karşılığında maddi tazminat ödenmesi ne de psikolojik rehabilitasyon uygulanması zorunlu göçle büyükşehir gelenlerin süreklileşmiş alt sınıf olma halini de hayatta kalabilmek için sürekli ne iş olsa yapmak zorunda bırakılmaları durumunu da değiştirmeyecek. Hatta tazminat ve rehabilitasyon politikasının geçmişte yaşananların unutulması ve toplumsal uzlaş sağlanması için yeterli görülmesinin, yoksulluğun ve emeğini satma zorunluluğunun süreklileşmesine doğrudan hizmet ettiği rahatlıkla söylenebilir. Bu anlamda TESEV'in zorunlu göç çalışmasının ortaya koyduğu çözüm önerilerinin neo-liberal kapitalizmin esnek fason üretim çarkını döndürebilmek için ihtiyaç duyduğu sosyal güvenlikten yoksun, sürekli hayatta kalma sınırında yaşayan ve en kötü koşullarda en düşük ücretlere çalışacak emek ihtiyacına yönelik beklentileri ile tamamen örtüştüğü görülmektedir.

Liberal bakış açısıyla devletin ve sermayenin bakış açılarının nasıl örtüştüğünü daha iyi görebilmek için herhalde zorunlu göçe maruz kalanların kendi deneyimlerine daha yakından bakmak yerinde olacaktır. Ben de makalenin bu son bölümünde, yazı boyunca dile getirdiğim görüş ve eleştirilerin gündelik hayattaki yansımalarını gözler önüne sermesi açısından zorunlu göçe maruz kalan üç kadınla daha önce gerçekleştirilmiş söyleşileri yeniden yorumlamaya çalıştım.¹⁰ Sabiha, Asiye ve Ayten¹¹ zorunlu göç sonrası İstanbul'a gelmişler ve burada etnik kimlikleri, cinsiyetleri ve sınıfsal konumları dolayısıyla birçok yapısal sorunla karşılaşmışlar. Sabiha, bir 'terörist' ve 'suçlu' olarak tanımlanmaktan korktuğu için göçe zorlanması sırasında yaşadığı olumsuz deneyimleri aktarmaktan her zaman kaçınmış. Asiye ise zorunlu göçle büyükşehirler gelen birçok Kürt kadın gibi Türkçe konuşmasını bilmediği için sadece etnik kimliğinden değil cinsiyet konumundan dolayı da ayrımcılığa maruz kalmış. Ayten, köyleri askerler tarafından boşaltıldığı sırada her şeylerini yitiren ailesini İstanbul'da geçindirebilmek için emeğini enformel sektörlerde kötü ve

10 Burada değindiğim hikâyeler, yerinden edilmiş Kürt kadınlarla röportajlar gerçekleştirerek konuya dair akademik çalışmalar yapmış olan araştırma görevlileri Veysel Eşsiz'in ve maalesef çok genç yaşta bir trafik kazasında kaybettiğimiz Derya Demirler'in aktardıklarına dayanıyor. Bu vesileyle Derya'nın görüşlerini bir kez daha dile getirip yeniden yorumlamanın onun anısını yaşatmaya katkıda bulunacağına inanıyorum. Konuyla ilgili kaynak olarak yararlandığım ana makale Veysel Eşsiz ve Derya Demirler'in Varlık Yayınları'ndan çıkan ve Nil Mutluer tarafından derlenen *Cinsiyet Halleri* (2008) kitabında yer alan "Zorunlu Göç Deneyimini Kadınlardan Dinlemek: Bir İmkân ve İmkânsızlık Olarak Dil" başlıklı çalışmaları.

11 Eşsiz ve Demirler, görüşülen kadınların isimlerinin onları herhangi bir tehlikeye düşürmemek için değiştirildiğini not olarak düşüyorlar.

güvencesiz çalışma koşullarında düşük ücretlere satmak zorunda kalmış. Ayten sadece alt sınıf olmaktan ve yoksulluğundan dolayı kapitalist sömürüye maruz kalmamış aynı zamanda genç bir kadın olarak iş yerinde sıklıkla uğradığı cinsel tacizlerle de baş etmesi gerekmiş.

a. Sabiha'nın Hikâyesi

Sabiha 34 yaşında dört çocuk annesi bir kadın. Van'da büyümüş. Köyü 1995'te Türk askerleri tarafından boşaltılıp yakılmış ve böylece kendisi de İstanbul'a gelmiş. Kendisine köyünün boşaltılması, İstanbul'a gelirken yaşadığı zorluklar ve İstanbul'a yerleştikten sonra başına gelenlere dair deneyimleri sorulduğunda bu anılarını sadece iyi tanıdığı ve güvendiği kişilerle paylaştığını söylüyor. Bir seferinde dışarıda otururken yaşadıkları yere çatışmalarda hayatını kaybetmiş bir Türk askerinin cenazesinin geldiğini, bu sırada komşularının onun da duyabileceği kadar yüksek sesle "Allah tüm Kürtlerin belasını versin" diye bağırıklarını aktarıyor. O zaman kendisini çok kötü hissetmiş ve komşularına "neden böyle söylüyorsunuz?" diyerek kendisinin de üzgün olduğunu ama hepimizin insan olduğunu söyleme zorunluluğu hissetmiş. Sabiha'ya göre, komşuları her fırsatta onun ağzını yokluyorlar; çünkü onun bu sorulara ve çıkışlara nasıl karşılık vereceğini merak ediyorlar. Sabiha'nın söylediği belki de en çarpıcı şey İstanbul'a geldiklerinde haklarındaki dosyanın da onları takip ettiği. O yüzden yaşadıkları yerde kimseye buraya neden geldiklerini söylememiş. Soranlara, "kocam burada yeni bir iş buldu, o yüzden İstanbul'a geldik" demiş. Zaten gerçeği söylese de komşularının ona inanmayacaklarını, askerlerin köy yaktığını kabul etmeyeceklerini düşünüyor. Sabiha, bu anlamda devletin kendilerine hem eziyet ettiğini hem de bununla kalmayıp üstüne üstlük bir de suçladığını ifade ediyor.

Sabiha'nın hikâyesi, bir kişinin suçlanma, suçlu ve terörist damgası yeme kaygısıyla gerek geçmişte yaşadığı sıkıntıları gerek şu an içinde bulunduğu yoksunlukları aktaramamasının çarpıcı bir örneği. Burada zorunlu göçe maruz kalanların sesini bastırma ve susturma mekanizması örtülü bir toplumsal dışlanma tehdidi aracılığıyla geliyor. Kuşkusuz bu gerilim, İstanbul'a daha önce gelip yerleşen ve bölgede yaşanan çatışmaları devletin tek yanlı söylemleri aracılığıyla takip eden kesimlerle zorunlu göçle İstanbul'a yeni gelen Kürtler arasındaki aşılammış güvensizlikten kaynaklanıyor. Halklar arasındaki bu güvensizlik devlet tarafından hemen her gün Kürtlerin 'terörizm' ve 'yasadışı' ile ilişkilendirilmesinden besleniyor. Sabiha'nın bahsettiği gibi dosyaları da onlar nereye giderse onları takip ediyor. Burada dosyadan kast edilen belki sadece soruşturma dosyaları değil. Zira Kürtleri gittikleri her yerde bir yandan da 'terörizmle savaş' adı altında Kürt hareketine her gün lanetler yağdıran televizyonlar, gazeteler ve bu yayınların etkisi altındaki milliyetçi halk kitleleri takip ediyor. Sabiha'nın anlatımları bu anlamda sadece Kürtlerin sessizleştirilmesinin değil geçmişte yaşananlara gönderme yapılarak Kürtlerin suçluluk halinin süreklileştirilmesinin de çok çarpıcı bir örneği. İşte tam da bu noktada liberal aydınlarımızın suçun ve suçlunun tanımını yeniden yapmayı önermek yerine geçmişle hesaplaşmayı bir siyasal 'af' sorununa in-

dirgemelerinin onları devletin söylemine yaklaştıran siyasi bir tercih olduğu bir kez daha ortaya çıkıyor. Böylece liberaller, devletin yıllardır siyasetini üzerine kurduğu iyi Kürt kötü Kürt ayrımını “suç işlememiş PKK militanlarına af uygulanıp bunların topluma kazandırılması için çalışmalar yapılmalıdır” önermesiyle yeniden üretiyorlar. Ve kuşkusuz Kürt sorununu bir siyasal af meselesi olarak görmek, Kürtlerin bu sürekleştirilen suçlu olma halini sadece biraz daha pekiştirmeye yarıyor.

b. Asiyе’nin Hikâyesi

Daha önce de değindiğim gibi zorunlu göç meselesiyle ilgilenirken dikkate alınması gereken bir diğer önemli nokta köy boşaltmalarını ve göçü yaşayan Kürt erkekler ve Kürt kadınların deneyimleri arasındaki farklılıklar. Türkçeyi zorunlu askerlik görevlerinde öğrenmek mecburiyetinde kalan Kürt erkeklerin aksine zorunlu göç mağduru Kürt kadınların birçoğu Türkçeyle ilk defa ancak göç sonrası geldikleri büyükşehirlerde karşılaşmışlar. Şüphesiz bu da Kürt kadınların şehir yaşamına ayak uydurmakta Kürt erkeklere göre daha büyük sorunlar yaşamasına yol açmakta. Bunların başında eğitim, adalet, sosyal güvenlik, sağlık gibi kamusal hizmetlere ulaşma konusunda yaşanan sorunlar gelmekte. Özellikle Kürt kadınlar kamu kurumlarına giderken onlara eşlik edecek Türkçe bilen bir tanıdık bulamadıkları (veya yalnız gitmeyi tercih ettiklerinde) bu sorun çok daha görünür olmakta. Türkçe bilmedikleri için mahkeme, hastane gibi kamu kuruluşlarında Kürt kadınlar sıklıkla hakarete ve aşağılanmaya maruz kalıp ayrımcı muamele görmekte. Bunun sonucu olarak Kürt kadınların bir kısmı zorunlu olmadıkça kamu kurumlarına hiç gitmemeyi seçebilmektedir. Örneğin, Göç-Der’in yaptığı araştırmaya göre sağlık problemleri ve özellikle jinekolojik sorunlardan şikâyet eden Kürt kadınların hastaneye gitme oranı son derece düşüktür (Barut, 2001). Ayrıca Kürt kadınların Türkçeyle belki de hayatlarındaki ilk karşılaşmalarının köy boşaltma ve yakma anı olduğu da hatırlanmalıdır. Bu travmatik deneyim Kürt kadınları devletle her karşılaşmalarında ve kamu kurumlarına her gidişlerinde rahatsız etmektedir.

Asiyе’nin hikâyesi de kamusal alanda kendisini ana dilinde ifade etme imkânından yoksun bırakılma deneyiminin çarpıcı bir örneği. Zorunlu göçlerle İstanbul’a gelen 55 yaşında bir Kürt kadın olan Asiyе, köyleri Türk askerleri tarafından boşaltılmadan önce Türkçeyi bilmiyormuş. Şimdi, İstanbul’da bu kadar uzun süre kalmış olmasına karşın hâlâ Türkçe öğrenmemek ve konuşmamak için direnir. Çünkü Türk dilinin, onları sürgüne gönderen zalimlerin dili olduğunu düşünüyor. Ne var ki, Türkçe konuşmadığı için Asiyе İstanbul’da birçok güçlüklerle karşılaşmış. 17 yaşındaki kızı Meryem ile yapılan söyleşide Meryem İstanbul’a geldikleri ilk yıl yaşadıkları deneyime dair bir anılarını anlatıyor. İlk yıl koca şehirde Kürtçe bilen bir yakınları olmamasından dolayı büyük sıkıntı çektiklerini dile getiriyor. Meryem, o yıl bir gün işi dolayısıyla annesini evde yalnız bırakmış. Akşam eve döndüğünde annesini korkudan deliye dönmüş halde bulduğunu söylüyor. Çünkü annesi kızının sesini işitemeyince ve o an derdini anlatabileceği hiç kimsesi olmadığını

hissedince paniğe kapılmış. Sokağa çıkmış ve evin uzağında, Kürtçe bilen tek kişi olan Vanlı bir bakkala gitmiş. Sırf Kürtçe konuşabilmek, dilinin, söylediklerinin anlaşıldığını hissedebilmek için. Asiye sonra eve dönmüş, ama Meryem gelene kadar korkusu geçmemiş. Meryem eve geldiğinde annesinin hâlâ titrediğini söylüyor.

Asiye bugün hâlâ aynı sıkıntıları yaşamaya devam ediyor. Çünkü Kürtçenin kamusal alanda kullanımı ve eğitim dili olması yönündeki engeller devam ediyor. Liberal aydınlar ise bu insanların yerlerinden edilmelerinin zaten ana gerekçelerinden birinin onların Kürtçe konuşmaları olduğunu görmezden geliyor. Liberaller, zorunlu göçün nedenleri arasında yer alan Kürtçe üzerindeki yasakların bugün hâlâ geçerli olduğu, yani zorunlu göçe yol açan koşulların hâlâ ortadan kalkmadığı bir durumda zorunlu göçün gerekçelerini ortadan kaldırmak yerine yine sadece sorunun sonuçlarına bakmayı yeğliyorlar. Örneğin TESEV'in çalışmasında Türkçe bilmedikleri için sıkıntı yaşayanlar için önerilen çözümler onlara 'rehabilitasyon' uygulamak ve sağlık kuruluşlarında hastalara Türkçenin yanında Kürtçe bilgilendirmenin yapılmasından ibaret.

c. Ayten'in Hikâyesi

Kuşkusuz yerinden edilmiş Kürt toplulukların geldikleri büyükşehirlerde karşı karşıya kaldıkları en hayati sorunların başında yoksulluk geliyor. Zira zorunlu göçler sonucunda büyükşehirlerde gelen Kürtlerin büyük çoğunluğu, buraya vardıklarında hayatta kalabilmek için her türlü işi kabul edecek derecede mülksüzleştirilmiş ve yoksullaştırılmış durumda bulunuyorlar. Hacettepe Üniversitesi Nüfus Araştırmaları Enstitüsü'nün bulgularına göre yerinden edilmiş Kürt kadınların %70'i enformel sektörlerde çalışıyor.

Ayten de onlardan biri. 19 yaşında. Köyleri boşlatıldığında henüz 6 yaşındaymış. Birçok kasaba ve şehirde geçici süreler kaldıktan sonra 9 yaşındayken ailesiyle beraber İstanbul'a gelip yerleşmişler. Ayten İstanbul'a geldiklerinin henüz ilk ayından itibaren çalışmaya başlamış. Çoğunlukla tekstil fabrikalarında oldukça kötü çalışma koşulları altında emeğini satmak zorunda kalmış. Hiçbir zaman sigortası yapılmamış ve birçok arkadaşı gibi o da aylar boyunca maaşını alamadığı gibi işten de kovulmuş. Ayten ayrıca birçok defalar işverenlerin kendisine yaptığı kötü ve yoz yaklaşımlardan dolayı işten ayrılmak zorunda kalmış. Ayten'in kötü ve yoz yaklaşımlardan ne kast ettiği ise kendi anlatımlarında daha da belirginleşiyor. Ayten haftanın 6 günü, günde 14 saat çalışmak zorunda olduğunu söylüyor. Eğer dikişte en ufak bir yanlış yaparsa parasını alamadığını; çünkü parça başına ödeme yapıldığını ve yanlış dikilen parçanın maaşından düşüldüğünü anlatıyor. Çalıştığı yerin havalandırması bozuk, ısıtması da yetersiz. İş yerinde Kürtçe müzik dinlemek ise işveren tarafından yasaklanmış. Ama onun için en rahatsız edici şey işverenlerin kadın işçilere karşı yoz ve bozuk davranışları.

İşverenlerin yoz davranışlarından Ayten'in kast ettiği cinsel taciz ve Ayten bu nedenle birçok defalar işini bırakmak zorunda kalmış. Ne var ki, tüm bu olum-

suz koşullara karşın Ayten çalışmaya devam etmek zorunda; çünkü başka seçeneği yok. Liberal aydınların toplumsal uzlaşısı için öngördüğü ‘mağdurlara’ sağlanacak bir seferlik tazminat ve rehabilitasyon gibi yardımlar Ayten ve ailesinin süreklileştirilmiş yoksulluğunu ve bundan dolayı emeğini satma zorunluluğunu maalesef ortadan kaldırmıyor.

Aslında Türkiye’deki liberal aydınların yerinden edilmiş Kürtlerin geçmişte devletin yaptıkları dolayısıyla yoksulluklarının süreklileştirilmiş olduğunu görmezden gelen bakışı Amerika’daki kölelik karşıtı liberal aydınların siyahlara bakışını çağırıştırıyor. Amerikalı eleştirel feminist Saidiya Hartman Amerikan iç savaşının sonunda köleliğin kaldırılıp siyahların da tıpkı beyazlar gibi liberal düzenin herkesle eşit haklara sahip eşit vatandaşlar olarak tanınmasının siyahları özgürleştirmedeğini, sadece köleliğin biçimini değiştirdiğini oldukça çarpıcı bir biçimde gözler önüne seriyor. Zira yüzyıllarca süren kölelik döneminde büyük oranda yoksullaştırılmış ve mülksüzleştirilmiş olan siyahların haklar ve ödevlerde ‘eşit’ vatandaşlar olarak ortaya çıkması onların içinde bulundukları toplumsal ve ekonomik eşitsizlikleri görünmez kılmaya hizmet etmiş ve yoksul siyahları ‘özgür’ işçiler olarak emeklerini en kötü koşullarda satmak zorunda bırakarak kapitalist sömürü düzenine mahkûm etmiştir (Hartman, 1997: 120-121).

Bu noktada liberallerin geçmişte köleleştirilen siyahlardan veya zorunlu göçlerle köyleri boşaltılan halklardan özür dilenmesi, onlara tazminat ödemesi ve kültürel ve hukuki eşit haklardan yararlandırılması yönündeki ‘yardımsever’ çabalarının bedelinin ezilen halklar için oldukça ağır olduğu ortaya çıkmaktadır. Liberallerin dileycekleri özür ve verecekleri tazminat karşılığında ezilen halklardan beklediği, hem şu anki yoksulluklarının geçmişte uğradıkları yıkımlardan kaynaklandığını hem de bugüne değin verdikleri toplumsal mücadeleleri de unutmaları, silmeleri ve yok saymalarıdır. Liberal bakış açısına göre toplumsal uzlaşısı tam da bu noktada geçmişte zulüm uygulayanların zulümlerinin yok sayılması ve unutulması ama bu zulmün yol açtığı yapısal ekonomik ve toplumsal eşitsizliklerin sürdüğü bir düzenin zulme uğrayanlarca kabul edilmesiyle sağlanacaktır. Kısacası, liberallerin kültürel ve hukuki alanda eşitlik çağrıları aslında toplumsal ve ekonomik anlamdaki yapısal ve süreklileştirilmiş eşitsizliklerin görünmez kılınması çabasının parçasıdır. Bu noktada liberalizmin öngördüğü ‘insani’ yaklaşımın insana ve topluma dair sosyalist, anarşist, otonomcu, özerklik yanlısı daha birçok siyasal projeyi kasti olarak görünmez kılmaya çalıştığı açıkça görülmektedir.

Kürtlerin kültürel ve yasal haklarının Türklerle eşit bir biçimde tanınması çağrılarıyla dolu TESEV’in zorunlu göç çalışmasının çoktan mülksüzleştirilmiş ve yoksullaştırılmış Kürtlerin emeklerini hayatta kalabilmek için oldukça kötü koşullarda satmak zorunda kalması sorununa değinmemesine de şaşmamak gerekir. Zira, TESEV ve dünyadaki benzeri liberal düşünce kuruluşlarının ve insani yardım örgütlerinin neo-liberal kapitalizmin her türlü sosyal güvenlik hakkını emekçilerin ellerinden alan, emekçilerin örgütlenme imkânlarını ve yapısal değişiklik çabalarını bastıran anlayışını hiçbir zaman sorunsal-

laştırdığına rastlanmamıştır. Tam tersine, 'tazminat' ve 'insani yardım' gibi araçlar neo-liberal kapitalizmin esnek üretim mekanizmasının geçici ve düşük kâr marjlı işler için ihtiyaç duyduğu rezerv işsizler ordusunu beslemek için geliştirilmiş tekniklerdir. Böylece nüfusun en yoksul geniş bir kesimi eğitim ve sağlık hizmetleri ve işsizlik maaşı gibi kapsamlı sosyal güvencelerden yoksun bırakılarak sürekli hayatta kalma sınırında ve her zaman yardıma muhtaç olarak tutulmakta, böylece bu geniş toplumsal kesim çok düşük bir maliyetle neo-liberal kapitalist ekonomi içindeki en zor, düşük ücretli ve güvencesiz işlerde çalışmayı kabul edecek hale getirilmektedir. Örneğin iş güvencesinden söz etmenin mümkün olmadığı Tuzla tersanelerinde çalışan en kalabalık gruplardan birinin zorunlu göçle gelen Kürtler olmasının nedenlerinden biri, işte bu anlayışın sonucu olarak ortaya çıkan hayatta kalmak için emeğini satmak zorunluluğudur. Bu ekonomik ve yapısal sorunları incelemek yerine görmezlikten gelen çağımızın liberal düşünce kuruluşları ile insani yardım dağıtan sivil toplum örgütleri aslında neo-liberal ekonominin sürdürülebilirliğini sağlayan, neo-liberal zihniyetin en çok ihtiyaç duyduğu yapılar olarak ortaya çıkmaktadır.

Halbuki, belki de gerçekten insani olan, yardım ve tazminat dağıtan bir insani maskenin ardında acımasız bir kapitalizm ve eşitsizlik savunusu yapmak değil herkesin eğitim, sağlık, adalet, sosyal güvenlik gibi hizmetlerden kapsamlı bir biçimde yararlandığı ve güvencesiz, sigortasız işlerde, cinsel tacize ve aşağılamalara maruz kaldığı halde sırf hayatta kalabilmek için kimsenin emeğini satmak zorunda kalmadığı bir düzendir.

Ne var ki, Ayten'in hikâyesinde apaçık bir biçimde ortada olduğu gibi, Ayten ve onun gibi zorunlu göç sonrası büyükşehirlere yerleşmiş olan Kürtler, sanki içinde bulundukları yoksulluk halinden köylerini boşaltıp evlerini yakan Türk askerleri ve bu savaşa destek veren Türk sermayesi değil de kendi kendileri sorunluymuş gibi varsayılmakta, dolayısıyla yoksullukları ve yoksunluklarının üstesinden gelmek noktasında 'özgür' vatandaşlar olarak görülmekteler.

Sonuç

Bu yazı boyunca çoğulcu liberal tasarı ve tahayyüllerin sınırlarını göstermeye çalıştım. Belki daha da önemlisi, çoğulcu liberal siyasi projenin toplumsal adalet ve uzlaşıya dair başka birçok tasarı ve tahayyülü susturup görünmez kılma aracı olarak iş görebileceğini gözler önüne sermeye çabaladım. Artık açık bir şekilde görüldüğü üzere liberal uzlaşma projesi yerinden edilmiş kişilerin maruz kaldığı ihlallerin ve şiddetin özel biçimlerini, bu şiddetin farklı toplumsal kesimler üzerindeki farklı etkilerini ve zorunlu göçe yol açan temel nedenleri teşhis edememekte/etmemektedir. Öte yandan, zorunlu göçe maruz kalan Kürtler hâlâ geçmişte yaşadıkları acı ve sıkıntılardan bahsedememekte, kendilerini kamusal alanda Kürtçe olarak ifade edememekte ve anadillerinde eğitim alamamakta, son derece olumsuz şartlarda düşük ücretler karşılığında çalışmak zorunda kalmakta ve hâlâ suçlu muamelesi görüp cezai takibata uğramaktadır.

Ne var ki, Kürt sorununun çözümüne yönelik liberal bakış açısı, Kürtlerin bugünkü yoksulluk, yoksunluk ve sıkıntılarının temel kaynağı olan geçmişte yaşadıkları baskı ve ayrımcılığın bugün hâlâ sürmekte olan etkilerini yok sayarak gizlemektedir. Böylece liberal proje, geçmişte köyleri boşaltılarak mülksüzleştirilen ve yoksullaştırılan yerinden edilmiş Kürtlerin kapitalist emek sömürüsüne ve devlet ve STK yardımlarına bağımlılığının süreklileştiği bir düzeni onaylamaktadır. Dahası, liberal çoğulcu proje, Kürtlerin yoğun olarak yaşadıkları bölgelerde özerk bir biçimde kendi kendilerini yönetmeleri ve devlet yönetiminde egemenliği Türklerle paylaşmaları gibi toplumsal uzlaşya dair başka siyasi projeleri ve sosyal adalete dair sosyalist, anarşist, özgürlükçü, otonomcu başka birçok tasarı ve tahayyülü geri plana iterek marjinalize ve kriminalize etmektedir.

TESEV bu anlayışın son bir örneğini 2006'da yayımlanan zorunlu göç çalışmasının ardından konuyla ilgili olarak 2008 Temmuz ayında yayımladığı *Zorunlu Göç Mağdurlarına Destek, Hizmet ve Yardım Veren Kurum ve Kuruluşlar İçin Yol Gösterici Kılavuz* adlı yeni broşürle vermiştir (TESEV, 2008). Bu kılavuz aracılığıyla TESEV kendisini zorunlu göç meselesiyle ilgilenen tüm diğer kurumların üzerinde yer alan adeta kurumlar üstü bir otoriteymiş gibi konumlandırmakta ve zorunlu göçle ilgilenmenin 'kural-larını', 'doğru ve yanlışlarını' konuya eğilen diğer STK'lara öğretme/dayatma çabasına soyunmaktadır. Her zamanki gibi 'bilimsellik' ve 'objektiflik' maskesi altına sığan TESEV'in diğer STK'ları kendi normlarına tabi kılmaya yönelik bu girişiminin, zorunlu göçe maruz kalanları 'mağdur' değil direniş halindeki siyasi aktörler olarak kabul eden ve sorunun 'destek' ve 'yardımlar' ile değil Türkiye'nin anayasal ve siyasal alanda gerçekleştirmesi gereken yapısal dönüşümler ile çözülebileceğini vurgulayan birçok başka görüş, yaklaşım ve siyasal tasarının geri plana itilmesine ve etkisizleştirilmesine zemin hazırladığı açık bir gerçektir.

Sonuç olarak, zorunlu göçe maruz kalanları 'mağdur' olarak algılayan bir insani yardım ve liberal çoğulculuk zihniyetince gerçekleştirilecek her türlü müdahale, Kürtlerin maruz kaldığı ayrımcılık ve sömürülere karşı verdikleri mücadelenin tarihini yok yasayarak Kürtleri devamlı yoksun ve yoksul, dolayısıyla devletin korumacılığına ve sermayenin yardımına sürekli muhtaç bir kitle haline getirmeye hizmet edecektir. Bu anlamda liberal düşünce kuruluşları ve yoksullara ve mağdurlara 'yardım' amacıyla kurulan sivil toplum örgütleri, ulus-devlet sisteminin tekçi hukuk ve kimlik anlayışını onaylamakta ve neo-liberal kapitalist ekonomik modelin ihtiyaç duyduğu güvencesiz işgücünün sürekliliğini sağlamaya katkıda bulunmaktadır.

Peki, böylesi bir yaklaşım biçimine karşı koymak için ne yapmalıdır? Bu noktada belki de yapılması gereken ilk eylem toplumsal uzlaş ve barışa dair liberal projenin aslında birçok başka proje ve çözüm önerisinden sadece biri olduğunu ifşa etmek ve toplumsal ve siyasal adalet ve eşitliğin sağlanmasına yönelik tüm diğer tasarı ve fikirleri yeniden hatırlamaktır. Anti-kapitalist, anti-militarist, ulus-devletin sınırlarıyla sınırlandırılmamış zihinlerin ürettiği

toplum tasarılarının görünür kılınması, katılaşmış tahakküm ilişkilerinin, eşitsizliğin ve adaletsizliğin üstesinden gelmek yolunda kuşkusuz iyi bir başlangıç olacaktır.

Kaynakça

- Aker, A. Tamer; Çelik, Ayşe Betül; Kurban, Dilek; Ünal, Turgay; Yüksek, Deniz. 2006. *Zorunlu Göç ile Yüzleşmek: Türkiye'de Yerinden Edilme Sonrası Vatandaşlığın İnşası*, <http://tesev.org.tr>
- Aker, A. Tamer; Kurban Dilek; Mahcupyan, Etyen; Süren, Pınar Önen. 2008. *Zorunlu Göç Mağdurlarına Destek, Hizmet ve Yardım Veren Kurum ve Kuruluşlar İçin Yol Gösterici Kılavuz*. <http://tesev.org.tr>
- Ayata, Bilgin, Yüksek Deniz. 2005. A Belated Awakening: National and International Responses to the Internal Displacement of Kurds in Turkey. *New Perspectives on Turkey*. 32:5-43
- Ayata Bilgin, Yüksek, Deniz. 2007. İnkâr Siyasetinden 'İdare' Politikasına: Kürtlerin Zorunlu Göçü. *Birikim Dergisi*. Sayı: 213
- Barut, Mehmet. 2001. *Zorunlu Göçte Maruz Kalan Kürt Kökenli T.C. Vatandaşlarının Göç Öncesi ve Göç Sonrası Sosyo-Ekonomik, Sosyo-Kültürel Durumları, Askeri Çatışma ve Gerginlik Politikaları Sonucu Meydana Gelen Göçün Ortaya Çıkardığı Sorunlar ve Göç Mağduru Ailelerin Geriye Dönüş Eğilimleri Araştırması ve Çözüm Önerileri*. İstanbul Göç-Der.
- Brown, Wendy. 2002. Suffering the Paradoxes of Rights Left Legalism. *Left Critique* içinde, ed. Wendy Brown ve Janet Halley
- Brown, Wendy. 2004. The Most We Can Hope For? Human Rights and The Politics of Fatalism. *The South Atlantic Quarterly* içinde, 103:2/3
- Cemal, Hasan. 2003. *Kürtler*. Doğan Kitap, İstanbul,
- Çelik, Ayşe Betül; Kurban, Dilek; Yüksek, Deniz. 2006. *TESEV Raporu: Güvensizlik Mirasının Aşılması: Devlet ve Yerinden Edilmiş Kişiler Arasında Toplumsal Mutabakata Doğru*. <http://tesev.org.tr>
- Demirler, Derya. 2007. İnsan Hakları ve Egemenlik Sarkacında Türkiye'de Yerinden Edilme ve Toplumsal Cinsiyet. *Feminist Yaklaşımlar Dergisi*, Sayı:4
- Eşsiz, Veysel; Demirler, Derya. 2008. *Zorunlu Göç Deneyimini Kadınlardan Dinlemek: Bir İmkân ve İmkânsızlık Olarak Dil*. Cinsiyet Halleri: Türkiye'de Toplumsal Cinsiyetin Kesişim Sınırları içinde, der. Nil Mutluer, Varlık Yayınları
- Foucault, Michel. 1982. *The Archeology of Knowledge*. Pantheon Press
- Gambetti, Zeynep. 2005. The Conflictual (Trans)formation of the Public Sphere in Urban Space: The Case of Turkey. *New Perspectives on Turkey*, No: 32
- Hartman, Saidiya. 1997. *Scenes of Subjection: Terror, Slavery, and Self-Making in Nineteenth-Century America*. Oxford University Press
- HÜNEE (Hacettepe Üniversitesi Nüfus Araştırmaları Enstitüsü) Raporu. 2006. *Türkiye Göç ve Yerinden Olmuş Nüfus Araştırması* bkz: http://www.hips.hacettepe.edu.tr/tgyona/TGYONA_rapor.pdf
- Kurban, Dilek; Aktan, Hamza. 15 Temmuz, 2006. Dilek Kurbanla Söyleşi: İki Ayrı Dil Konuşuluyor. *Birgün Gazetesi*
- Kurban, Dilek. 31 Aralık 2006. Raporun Söylemedikleri. *Radikal 2 Gazetesi*
- Kurban, Dilek. 7 Ocak 2007. Bir Vatandaşlık Hakkı Talebi. *Radikal 2 Gazetesi*
- Merry, Sally Engle. 2006. *Human Rights and Gender Violence*. University of Chicago Press
- Povinelli, Elizabeth A. 1998. *The State of Shame: Australian Multiculturalism and the Crisis of Indigenous Citizenship*. in *Critical Inquiry* 24

- Povinelli, Elizabeth A. 2002. *The Cunning of Recognition: Indigenous Alterities and the Making of Australian Multiculturalism*. University of Chicago Press.
- Povinelli, Elizabeth. 2005. Without Shame: Australia, the United States and the "New" Cultural Unilateralism. *The Australian Feminist Law Journal*, (Türkçesi: "Utanmaksızın: Avustralya, Amerika Birleşik Devletleri ve 'Yeni' Kültürel Tek Yanlılık", çev. K. Murat Güney, *Siyahi Dergisi* 9. sayısı içinde ve www.davetsizmisafir.org adresinde)
- Scalbert, Yücel Clémence; Le Ray, Marie. 2006. Knowledge, ideology and power. Deconstructing Kurdish Studies. *European Journal of Turkish Studies*, Thematic Issue No: 5
- TESEV. 2006. Zorunlu Göç ile Yüzleşmek: *Türkiye'de Yerinden Edilme Sonrası Vatandaşlığın İnşası*. www.tesev.org.tr
- TESEV. 2008. *Zorunlu Göç Mağdurlarına Destek, Hizmet ve Yardım Veren Kurum ve Kuruluşlar İçin Yol Gösterici Kılavuz*. www.tesev.org.tr
- Türkiye Barış Meclisi. 2007. *Türkiye Barışını Arıyor: Ya Gerçek Demokrasi Ya Hiç!*. İstanbul: Aram Yayınları
- United Nations Guiding Principles on Internally Displaced Persons. 2005. [www.un.org http://ochaonline.un.org/webpage.asp?Page=660&Lang=en](http://ochaonline.un.org/webpage.asp?Page=660&Lang=en)
- Üstündağ, Nazan. 2004. *The Construction of Witnessing Voices and the Representation of Violence and Loss*. Paris Kürt Enstitüsü tarafından Ekim 2004'te Paris'te düzenlenen 'The Stakes at Issue with Turkey's Application for Membership of the European Union' başlıklı sempozyumda sunulan bildirisi.

Şeş û Yek: Kürt Meselesi, Gülen Cemaati ve Bir Karşı-Propaganda Girişimi Olarak “Tek Türkiye” Dizisi*

Harun Ercan**

“İngilizler ne halt etmeye ordalar ki zaten
Tanrı onlardan taraf, öldürürlerken?
At suçu çocuklara, IRA'ya
Köpoğluları soylarını kırarken!”

“John Lennon”, “*The Luck of the Irish*” isimli parçadan,
İrlanda meselesi üzerine

Türkiye’de Kürt meselesinin içinde bulunduğu güncel durumda, Adalet ve Kalkınma Partisi’nin önce “Kürt açılımı”, sonra “demokratik açılım” ve nihayetinde “milli birlik projesi” olarak adlandırdığı siyasi manevralar toplamının niteliğini anlamaya çalışırken; sadece siyasi elitler arasındaki ilişkilere bakmak yerine, bu *elitlerin* kendi kitleleri ve işbirliği içerisinde bulunduğu din, siyaset, toplum ve medya ağlarındaki aktörler ile kurdukları ilişkilere de bakmak aydınlatıcı olacaktır. Farklı bir ifadeyle, makro-siyasetin yapılar, kurumlar ve söylemler aracılığı ile oluşturduğu sınırlı alanla kısıtlı kalmak yerine, Türkiye’deki egemen siyasetin toplum ile etkileşim içerisine girerek hegemonik ideolojiyi gündelik yaşam içerisine zerk ettiği alanları incelemek, makro siyasetin dinamikleriyle ilişkili şekilde olup bitenler hakkında bir perspektif geliştirilmesine yardımcı olacaktır. Bu şekilde, çözümün temel aktörü olarak gösterilen ve monolitik bir siyasi yapılanma olmadığı aşikâr olan AKP’nin yaslandığı toplumsal-ideolojik ilişkilerinin niteliğini, bu ilişkilerin üretilme süreçlerini görme fırsatımız doğacaktır. Bu sebepten ötürü, bu

* Bu makalenin hazırlanması sürecinde yapmış olduğu öneriler ve katkılar için Güllistan Yarkin’a, şiirin çevirisi için de Azat Z. Gündoğan’a çok teşekkür ederim.

** State University of New York - Binghamton, Sosyoloji Bölümü Doktora Öğrencisi.

makale bağlamında, AKP ile dirsek temasının çok ötesinde bir “işbirliği” içinde olan ve hatta AKP ile iç içe geçtiği söylenebilecek Gülen cemaatinin Kürt meselesine dair kendi medya alanında yarattığı propaganda alanının bir örneği olan *Tek Türkiye* isimli televizyon dizisi ele alınacaktır.¹

Bu noktada, *Kürt meselesinin çözülmesi* kavramına en başından açıklık getirmek gerekirse, yazıda bu kavramı Türkiye devleti ile Kürt hareketi arasında siyasi bir güç paylaşımı esasına dayanan, Kürt hareketinin Türkiye’deki Kürtler üzerindeki siyasi temsiliyet gücünün tasfiye edilmek yerine idari olarak kurumsallaştığı ve Kürt meselesinden ötürü Kürtlerin deneyimlediği politik, ekonomik ve kültürel tahribatın giderilmesi süreci olarak tanımlamaktayım.² Bu çizgide, Kürt hareketi ile güç paylaşımı esasında izlenecek siyasi hattı reddederek, Kürt hareketinin Türkiye’deki Kürtleri temsiliyet gücünü azaltma amacıyla gerçekleştirilen siyasi manevralar toplamı için Kürt meselesini idare etmek kavramını kullanmayı gerekli görüyorum. Örneklemek gerekirse, Kürt meselesinde kültürel alanın açılması üzerinden çözüm söyleminin medyatik alanlara hakim olduğu bir süreç içerisinde DTP’yi hedef alan kronik tutuklama dalgalarının olması, mesele idare edilirken Kürt hareketi ile güç paylaşımı esasının yadsınarak bir baskı rejiminin işlemeye devam ettiği görülebilir.³ Bu bağlamda, çözüm söylemi siyaseti devam ederken Kürt siyasetinin kurumsallaşmış ayaklarını zayıflatma stratejilerinin temel amacı, Kürt hareketinin organizasyonel yapısına zarar vererek hareketin temsiliyet gücünün yeniden üretilmesini sağlayan unsurların işleyişine ket vurmak olarak okunmalıdır. Böylece, Kürt hareketinin çözümün temel aktörlerinden biri olarak tanınmadığı siyasi süreçler yaratma denemelerini, Türkiye’deki hegemonyanın Kürt meselesinin yakıcılığını ayakta tutan somut zeminini değiştirmeye yönelik çabaları olarak yorumlamaktayım.

Kürt meselesinin dalgalı ve kırılğan “idare” sürecine girdiği tarih olarak Tayyip Erdoğan’ın 2005 yılında Diyarbakır’da yaptığı konuşma ele alınırsa, bu vakitten 2009 yılının sonlarına kadar geçen dört yıllık dönemde hükümet tarafın-

- 1 Eğer AKP ile Gülen cemaati arasındaki ilişkinin niteliğini gösteren sembolik bir olay aktarmak gerekirse, Bülent Arınç’ın Gülen cemaati tarafından organize edilen 4. Uluslararası Türkçe Olimpiyatları’nın final gecesinde TBMM Başkanı olarak yaptığı konuşmayı hatırlamakta fayda var. Arınç’ın, AKP’li bakanların da hazır bulunduğu konuşma esasında Fethullah Gülen’e övgüler düzdükten sonra “*Hüzünlü gurbet bir an once bitsin, vuslat gerçekleşsin ve kucaklaşma olsun*” diyerek Fethullah Gülen’i Türkiye’ye davet ettiği düşünülecek olursa, ifade edilmesinden çekinilmeyen bir AKP-Gülen cemaati yakınlığından söz edilebilir (bkz. *Radikal Gazetesi*, 18 Haziran 2006).
- 2 Birçok yandan eksiklikler ve belirsizlikler barındıran bu çözüm tanımının oldukça “teknik” bir içeriğe sahip olduğu, esasen Türkiye’deki yakın güncel siyasetin dinamiklerini temel aldığı, Kürt meselesinin tarihsel olarak biriktirdiği birçok boyutu gözardı ettiğini en başından belirtmek gerekmektedir. Bu makalenin amacı doğrultusunda ortaya konan bu tanımın, Kürt meselesinin çözülmesi için bölgesel-teritoryal bir kriter ortaya koymaktan kaçınmasının nedeni ise -meselesinin çerçevesinde duran bu konunun- makalenin ele aldığı bağlamı fazlasıyla aşırıyor olmasıdır.
- 3 Son dönemde Kürt hareketine yönelik baskı ve tutuklama dalgalarının analizi yapılırken, hükümet ve devlet içerisindeki sivil veya askeri bürokrasi arasındaki ilişkilerin bu makale çerçevesinde yeknesak bir siyasi güç tanımlı aklın gerisindeyken kurulduğu söylenebilir. Bu tahlilin makro-siyasi aktörlerin çıkar çatışmaları üzerinden analitik bir yanılgıya sebebiyet vereceğine dair yapılacak bir eleştiriye açık olmakla birlikte, Türkiye’deki hegemonik yapının izlediği Kürt siyasetinin merkezi bir şekilde yürütülmediğine ilişkin bir çürütmenin de henüz mümkün olmadığını belirtmek gerekmektedir.

dan “somut” olarak yapılan icraatların yalnızca Kürt meselesinin kültürel boyutuna çakılı kaldığı görülecektir. Bu kültürel alana denk düşen esas icraatın AKP hükümetinin TRT 6 manevrası olduğunu hatırlayarak şu suali soralım: PKK lideri Abdullah Öcalan’ın İmralı’ya hapsedildiği dönemden bu yana, çözümsüzlüğe endeksli bir şekilde “idare edilen” Kürt meselesi için bir çözüm sürecinin başladığını söylemek mümkün müdür? Bu yöneltlen soruya verilecek cevap şu şekilde formüle edilebilir: kuşkusuz ki, Türkiye Devleti’nin siyasi güç paylaşımını uzlaş zeminin dışında tutarak Kürtlerin kültürel haklarını ‘bireysel haklar’ kategorisine indirgeyip Kürt kültürüne alan açması da, *Kürt meselesini idare etme* stratejileri kapsamına dâhil edilebilir. Bu yüzden, Kürtlerin yalnızca kültürel haklarının tesis edildiği bir çerçeveyi Türkiye Devleti’nin idare stratejileri repertuarının genişlemesi olarak yorumlamak mümkündür. Kültürel açılımın yeni bir strateji olarak nitelendirilmesini destekleyecek olan bir örnek vermek gerekirse, DTP Eşbaşkanı Ahmet Türk’ün Dünya Diller Günü bağlamında DTP meclis grubunda Kürtçe yaptığı konuşmanın TRT tarafından canlı yayınlanırken kesilmesi ve Kürtçenin siyasi bir bağlamda kullanımına dair AKP’li mercilerin verdiği negatif tepkiler hatırlanmalıdır. Farklı bir deyişle, kültürel alanın açılmasının Kürt hareketini idare etme stratejilerine dâhil edilmesini destekleyen olgulardan biri, kamusal ve medyatik alanlarda Kürtçe kullanımının devletin/hükümetin tekelinde olmakla beraber, siyasetin dili olmaktan azade kılınmaya çalışılmasıdır.

Bu repertuar genişlemesindeki temel amacın sadece zor kullanımına yani şiddet ve baskıya dayanan yollarla Kürt meselesini idare etmek yerine, zor ikame-iyle birlikte, Kürtlerden rıza devşirmek olduğunu belirtmek gerekmektedir. Yani, esasta, Kürtlerin legal ve illegal yollardan Kürt hareketine verdikleri/verecekleri desteği yalnızca despotik güç aygıtları ile değil, rıza alma ve karşı-mobilize etme yoluyla da engelleme girişimlerinin açık şekilde başladığı bir değişimden bahsetmek mümkündür. Tüm bunlar olurken süreci yeni kılan nokta ise rıza devşirmenin yolunun somut olarak kültürel alan genişletilmesinden beslenen Kürt meselesinde çözüm söylemi ile yapılıyor olmasıdır. Yüzlerce Kürt gencinin/çocuğunun eylemlere katıldığı için örgüt üyeliğinden yargılanıp onlarca yıllık cezalara çarptırıldığı bir siyasi iklimde, Türkiye’de Kürt hareketi ile mücadele eden hegemonyanın son yıllarda küliyen bir karakter değiştirdiği şeklindeki sanrının aksine, *Kürt meselesini idare etmek* için kullanılan siyasi taktik ve stratejiler repertuarının genişlediği yönünde yapılan bir tespitin ayakları yere basmaktadır.

En geniş anlamıyla, bir ideoloji olarak Kemalizmin ve kurumsallaşmış militarist, parlamenter ve toplumsal temsillerinin Türkiye’de sorgulanmadığı, JİTEM’in ve Hizbullah’ın 90’lı yıllarda işlediği faili belli cinayetlerin açığa çıkarılmadığı bir siyasi konjonktür içerisinde Kürt meselesinin çözülmesini hayal etmek, makro-siyasetten beklentileri fazlasıyla yüksek tutmak olur. Bu noktada, Kürt meselesine dair tüm siyasi denklemlerin kendisinde düğüm-lendiği bir siyasi aktör olarak Türk Silahlı Kuvvetleri ile AKP’nin kurduğu -mutabakat bazlı- ilişkinin analizini yapmak, meselenin çözülmemeye dinamikle-

rine de ışık tutacaktır. Mesut Yeğen yakın dönem siyasetine ilişkin şöyle isabetli tesbitte bulunmaktadır:

İşaretler, Türkiye sağıyla devlet arasındaki itişmenin mazide kalmakta olduğunu gösteriyor. Gerçekleşmesi, tamamlanması zaman alabilir, sendelemeler, sapmalar da olabilir, ama devletle Türkiye sağı arasındaki itişmeyi, milletle devlet arasındaki dargınlığı bitirecek mutabakat oluşmuş gibidir... Netice itibarıyla, varılan mutabakat şu: Bir, Kürt meselesi de dahil demokrasinin derinleştirilmesi işine son vermesi karşılığında AKP sahip olduklarından mahrum edilmeyecek, rejimin meşru aktörlerinden biri vasfına erişecek. İki, vasilerimiz AKP'ye tahammül etmek karşılığında, vesayetçi vasıflarını koruyacak ve milletle de barışmış olacak (Yeğen, *Radikal İki*, 30.11.2008).

Yaklaşık bir sene önce yapılan bu analiz, [yeni idare yöntemlerine içkin] söylemsel açılım fırtınasının aksi bir şekilde ayakta kaldığını görmenin manası şudur: Son 25 yılda bir savaş halini almış olan asırlık bir siyasi meselenin çözümünü sağlayacak dinamiği makro-siyasette ve uluslararası güç dengelerindeki değişime havale etmek meseleyi çevreleyen güç odaklarını hafife alan iyimser bir yaklaşımdan başka bir şey değildir. Bu durumda, Kürt hareketinin temkinli bir şekilde yaklaştığı, Kürt meselesinde olası çözüm süreci ile alakalı birçok kişinin merakla sormakta olduğu sualler ile makalenin amacını belirtelim: Acaba atılan adımların daha ileriye gitmesi mümkün olacak mıdır? Kürt hareketinin talep ettiği *Onurlu Barış*'ın tesis edilmesi yakın zamanlarda gerçekleşebilir mi? Bu yazının amacı, bu sorulara varsayımsal bir takım cevaplar üretmekten ziyade, işleyen sürecin varlığına dikkat çekerek, kültürel-ideolojik alanda Kürt hareketine karşı yürütülen karşı-propaganda dalgasının "yeni" bir yüzünü ortaya koymaktır. Bu yeni stratejinin eskisinden temel farkı, meselenin çözümsüzlüğe terk edilmediği ve bilakis çözülmeye çalışıldığı söylemiyle birlikte, henüz açılan kültürel alanının bir sıçrama tahtası olarak araçsallaştırılmasıdır. Bu minvalde, öncelikle Gülen cemaatinin Kürt meselesine dair izlediği siyasetin bir tartışması yapılacak ve daha sonra da Tek Türkiye dizisinin nasıl karşı-propaganda stratejileri ürettiği görünür kılınacaktır.

Gülen Cemaati ve Kürt Meselesi

Gülen cemaatinin Türkiye'nin Kürt meselesine yönelik geliştirdiği siyasi ajandayı ele almadan önce, Gülen hareketinin Türk-İslam sentezinden müteşekkil bir siyasi kimliğe sahip olduğunu en başından hatırlatmak gerekmektedir (Bilici, 2006: 9). Gülen cemaatinin ortaya çıkma serüveni ile alakalı bir değerlendirmeye yapılacak olursa, Gülen cemaatinin 1974 yılında Nurcu hareketi içerisindeki Yeni Asya grubunu siyaset ile fazla içli dışlı olmaktan ötürü eleştirerek, 1980 sonrasında güç toplayıp militarist hükümetin de izlediği Türk-İslam sentezine yöneldiğini söylenebilir (Atacan, 2001: 116). Türk milliyetçiliği ile İslam dinini birbirinden ayıramaz bir şekilde ideolojik harç olarak kullanan Gülen cemaatinin Kürtlere dair perspektifinde esas itici faktörün İslami bir referansla var olabildiğini, lakin Türk milliyetçiliği ile her zaman sınırlandırıldığını ve Kürtlükten -kültürel alan hariç olmakla birlikte-

siyaseten arındırıldığını söylemek yanlış olmaz. Diğer bir deyişle, Gülen cemaati aslında Kürtlüğün Türkiye’de siyasi bir mecraya tercüme edilmesine karşı durarak hiç de demokratik sayılamayacak bir konumda pozisyon almaktadır. Bu noktada, bir cemaat örgütlenmesi olarak Gülen hareketinin, Kürt meselesinden daha geniş bir bağlama tekabül eden anti-demokratik siyaset anlayışının Türkiye’nin demokratikleşmesi açısından nereye oturtulabileceği üzerine düşünmek gerekmektedir. Bu noktada, Gülen cemaatin ideolojik kimliği ve izlediği siyaseti, Filiz Başkan şu şekilde analiz etmektedir:

Genel olarak *Nurculuk*, ve *Nurculuk*’un güncel olarak Fethullah Gülen söyleminde yeniden can bulması, demokrasi ile ilişkili olmaktansa daima devlet ile yakın bir bağlantı içerisinde olmuştur. Ayrıca, bu söylem, toplumsal alanın demokratikleşmesinden ziyade, her zaman ‘düzen’e/’nizam’a (order) duyulan ihtiyaç üzerinden meşruiyet yaratılması ve statükonun sürdürülmesi, Türkiye Devleti’nin anti-demokratik uygulamalarının ‘düzen’in muhafaza edilmesi adı altında meşru kılınması için çalışmıştır (Başkan, 2005: 85).

Gülen cemaatinin söylemsel kurgusunda merkezi bir alan teşkil ederken düzeni, kardeşliği ve huzuru koruma iddiasının aslında ne kadar hegemonik ve Makyavelist amaçlarla güdüldüğü, düzenin sahipleri ile kurmuş olduğu ilişkiye bakıldığında anlaşılır olmaktadır. Kemalizme doğrudan meydan okunarak (Özoğlu, 2003), reformist yollarla Kemalizm ile bir uzlaşma zemini arayan bir ideolojik hat, aslında cemaatin birçok mecrada kullanageldiği bir strateji hakkında oldukça aydınlatıcıdır. Bu durum, açık, şeffaf ve demokratik olmayan bir örgütlenme modeli, kapitalist piyasa ilişkilerini bir kaldıraç olarak kullanırken, devlet kurumları içerisine sızarak güç edinimi stratejisi ile hareket etme gayesiyle atbaşı gitmektedir.⁴ Dile getirilen bu argümanın ne kadar isabetli olduğunu anlamak adına, ileriki bölümlerde ele alınacak olan Tek Türkiye dizisinin propaganda stratejilerinin yanı sıra, Zaman gazetesinin izlediği yayın politikasını da hatırlara getirmek faydalı olacaktır. Sınıfsal veya ulusal, her türlü hak arama mücadelesini, düzeni ve statükoyu korumak adına karşı cephesine yerleştiren bir medya anlayışının Zaman gazetesinde cemaat ruhuna uygun bir şekilde fazlasıyla içselleştirildiğini söylemek mümkündür.⁵ PKK’yi mutlak bir kötülük imgesi olarak kullanan Gülen

4 Gülen cemaatinin sermaye ile kurmuş olduğu ilişkiler toplamı “detaylı bir şekilde” incelenmesi gereken önemli bir konudur. TUSKON (Türkiye İşadamları ve Sanayiciler Konfederasyonu) üzerinden örgütlü bir sermaye temsili olmasına rağmen örgütlenme yapısı itibarıyla büyük bir kısmı görünmez olan, Anadolu’da ve kısmi olarak da Kürt bölgesinde esnaflar ile KOBİ’leri içine alarak *Hizmet*’in zincirine dâhil olan küçük sermaye odaklarının yekûn olarak önemli bir toplumsal-ekonomik güç oluşturduğunu söylemek gerekmektedir. Makalenin öncelikli amaçları doğrultusunda, Gülen cemaatinin Kürt bölgesindeki sermaye örgütlenme “girişimleri” ampirik bir düzeyde ele alınmaya çalışılacaktır. Cemaatin bölgedeki icraatlarının tam olarak nasıl işlediğini ve hangi sonuçları doğurduğunu kestirmek için saha içerisinden kapsamlı bir etnografik çalışma gerekli olduğundan, şimdilik bu çabalar toplamını “girişimler” olarak kavramsallaştırmayı uygun gördüm.

5 Sayısız örnek vermeyi mümkün kılan Zaman gazetesinin yayın politikasına tematik bir şekilde bakılacak olursa; Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Yasa Tasarısı’nı protesto eden eylemler sürecinde yapmış olduğu haberler (01 Nisan 2008), DTP’lilerin tutuklanmasını meşru göstermek adına “KCK’lılar Yakalanınca Kundaklamalar Azaldı” başlıklı haber yapmaları (18 Mayıs 2009), AKP’nin yerel seçimler zamanı CHP ile girmiş olduğu polemiklerde CHP’li Kılıçdaroğlu’nu memur

tarikati, kendi karşısında gördüğü tüm siyasi güçleri PKK ile bağlantılı bir şekilde yansıtarak, Kürt hareketinin Türk medyasında 80'lerden bu yana ötekileştirilmesi mirasını devralarak yeninden üretmektedir.

Gülen cemaatinin Kürt meselesinde aktör olma çabalarının sadece medya mecraları ile sınırlı kalmadığını, cemaatin Kürt hareketini çözüm sürecinde bir özne olarak kabul etmeyip hareketi dışlayarak bir siyasi platform oluşturma gayretlerini de anmak gerekmektedir. Cemaat vakıflarından onursal başkanlığını Fethullah Gülen'in yaptığı Türkiye Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı tarafından organize edilen Abant Platformu'nu, Kürt meselesini tartışmak adına cemaat siyaseti çizgisinde bulunan köşe yazarlarıyla liberal aydınları bir araya getirerek siyasi gündem oluşturma gayretlerinin bir ifadesi olarak tanımlamak mümkündür. Öncelikle Diyarbakır'da yapılması planlanan ancak Kürt hareketinin engellemesi sonucunda Hewler'de 15-16 Şubat tarihinde yapılan buluşmanın da gösterdiği üzere, Türkiye'deki Kürt hareketini pas geçen Gülen cemaatinin, siyasi etki alanını özellikle Irak'taki Kürt bölgesinde yoğunlaştırdığını söylemek mümkündür. Bölgesel kapitalizmin ve girişimciliğin kutsandığı bir yapının son yılların Orta Doğu'daki en iştah kabartıcı pazarına dâhil olma isteğinden bağımsız bir şekilde değerlendirmenin mümkün olmadığı bu yönelim, cemaatin ve de AKP'nin neo-Osmanlıcı dış politika anlayışından da hiç bağımsız değildir. Hâlihazırda Irak'taki Kürt bölgesinde dokuz adet okulu bulunan Gülen cemaatinin bu sayıyı arttırmak için girişimlerde bulunduğunu söylemek de mümkündür.⁶ Diğer bir deyişle, Gülen cemaatinin Kürt siyasetine bakıldığında, belirleyici olan etkenlerin sermaye, Kürt hareketlerinin İslamiyet ile kurmuş oldukları ilişkiler ve uluslararası dış politika olduğu söylenebilir.

Gülen cemaatinin Türkiye'deki Kürt hareketini hedef alan siyasi manevraları bir yana dursun, cemaatin Kürtlük ile kurmuş olduğunu ilişkinin sınırlarını anlamak açısından güncel bir örneği ele almak faydalı olacaktır. Bu örnek, *Nurculuk*'un esas dini referansı niteliğini taşıyan ve *Saîd-i Kürdî* tarafından yazılmış olan Risale-i Nur'un orijinal halinin yeni basımlarında yapılan tahrifat ile alakalıdır. "*Söz konusu metinlerde Fet(h)ullah Gülen cemaatinin yaptığı çarpıtmalar Said-i Kürdî'nin kendini Kürt ve Kürdistanlı olarak tanımladığı*

olarak görev yaparken PKK'lileri kayırdığını iddia eden haber (18 Şubat 2009), sorunsuz geçen Sivas Katliamı anmasını "*Madımak Olayları Anma Etkinliğinde Bölücülük Tartışması*" diyerek haberleştirmesi (02 Temmuz 2009), Roj TV'ye AKP'lilerin de katılmasına rağmen, Cumhuriyet gazetesi yazarının Roj TV'de olmasının karalama amaçlı haber değeri taşıması (25 Ekim 2007), PKK ile Ergenekon örgütü arasında bağlantı kurabilmek için yapılan sayısız haberler arasında koruculuk sistemini savunan "*Ergenekon ile PKK İlişkisi Korucuları Şoke Etti*" başlıklı haber (28 Ağustos 2008), ismi açıklanmayan bir kaynaktan alınan bilgilere göre hazırlanan "*PKK, Ergenekon'u Unutturmak İçin Saldırı Yapıyor*" haberi (12 Eylül 2008) ve Öcalan'ın Ergenekon üyesi olduğunu iddia eden muhtelif tarihli sayısız haber gibi çeşitli örneklerle karşılaşmaktayız.

- 6 Bu okullar hakkında detaylı bilgi vermek gerekirse, ANF'nin belirttiği üzere; "Gülen Tarikatı'nın Hewler'de 6, Süleymaniye'de 3 eğitim kurumu faaliyet yürütüyor. Tarikatın Hewler'de Fezalar Eğitim Kurumu, Işık Dil Merkezi, Işık İlköğretim Okulu, Nilüfer Kız Koleji, Işık Erkek Koleji, Işır Üniversitesi isimli eğitim kurumları bulunuyor. Süleymaniye'de ise Süleymaniye Kız Koleji, Selahattin Eyyubi Erkek Koleji, Selahattin Eyyubi Dil Merkezi isimli eğitim kurumları faaliyet yürütüyor. Tarikatın Kerkük'te ise 1 okul ve 1 dil merkezi yer alıyor" (08 Temmuz 2009).

parçalar tamamen çıkartılmış(tır). Said-i Kurdi'nin Kürtlere ilişkin metinlerinde yer alan sosyal ve politik ifadeler ise çarpıtılarak Kürt ve Kürdistan kavramları başka kavramlarla yer değiştirilmiş(tır)" (Kayhan, 14.09.2007, *Yeni Özgür Politika*). Bu ne amaçla yapılmış olursa olsun, bir dini cemaatin referans kaynağı olarak gördüğü bir kitapta yapmış olduğu tahrifatın – Kürt hareketine yönelik siyasetinden azade bir şekilde – Kürtlük olgusuna dair çizmiş olduğu sınırları göstermesi açısından önemi göz ardı edilemeyecek boyuttadır.

AKP'nin Türkiye'de hegemonik bir güç odağı haline geldiği dönemle kısıtlı kalarak, Gülen cemaatinin yapısının ve siyasi hedeflerinin Kürt meselesi ve Kürt bölgesi ile kesiştiği zamanlarda ortaya çıkardığı sonuçları anlamak için, hem siyasi hem de toplumsal-ekonomik alanları tartmak elzemdir. Gülen cemaatinin Türkiye çapında oluşturmuş olduğu dersaneler, özel kolejler, yardım kurumları, okuma salonları, Işık Evleri ve Kürt öğrencilere burs verilmesi temelindeki toplumsal örgütlenmenin bir ayağının da Türkiye'nin Kürt bölgesinde olduğunu söylemek mümkündür. İslamın 90'lar boyunca Kürt hareketi karşısında Hizbullah üzerinden Türkiye Devleti tarafından araçsallaştırıldığını hatırlayarak, Gülen cemaati Kürtlere İslam dini ağırlıklı bir yaklaşımla giderek aynı çizgiyi –patronaj ilişkilerine içkin bir biçimde– yeniden üretmeye çalışmaktadır.⁷ Cemaatin Kürt bölgesi özelinde ağırlıklı olarak yürüttüğü diğer bir faaliyet alanının özellikle dini bayramlarda, doğal afetlerde ve seçim zamanlarında yoğunlaşan “hayırseverlik” şemsiyesi altında yürütülenlerin bir toplamı olduğu söylenebilir. 2007 yılında, *Kimse Yok Mu Derneği* aracılığıyla ortaya konulan hayırseverlik performansının hiç de küçümsenebilecek bir boyutta olmadığını görüyoruz.

Kimse Yok Mu Derneği'nin verdiği bilgiye göre yoksullara dağıtılmak üzere yurtiçinde 16 bin 478, yurtdışında 13 bin 485 kurban kesildi. Beş kiloluk koliler halinde dağıtılan yardımlar bayram hediyelikleriyle birlikte sadece Güneydoğu'da 70 bin aileye ulaştırıldı. Yüzlerce gönüllünün yürüttüğü yardım kampanyasına yaklaşık beş bin esnaf ve işadama da katıldı. Aralarında uçak şirketi Atlas Jet'in, giyim markası Rodi'nin, Güllüoğlu Pastaneleri ve Sesli Battaniyeler'in sahiplerinin de bulunduğu işadamları İstanbul, İzmir, Ankara ve Kocaeli'den uçaklarla Diyarbakır, Batman, Siirt, Mardin ve Van gibi bölge illerine dağıldılar. Sadece Diyarbakır'ı yaklaşık bin beş yüz işadama ziyaret etti ve ev ev dolaşp bayramlaştı (*Taraf Gazetesi*, 24 Aralık 2007).

Ortaya konan toplam performansın sadece bir kısmını gösteren yardımların Fethullah Gülen'in yapmış olduğu aşağıdaki çağrı sonrasında icra edildiğini de

7 Bölgede benzer İslami çalışmalar yürüten, Gülen cemaatinin bölgede örgütlenme şeklinden rahatsızlığını dile getiren Hizbullah örgütünün yapmış olduğu açıklama, bu makalenin ortaya konmaya çalıştığı karşı-propaganda stratejilerine değiniyor olması hasebiyle dikkate değerdir: “Gülen grubunun... Elindeki medya gücünü kullanarak yalan ve iftiralarla çok yönlü ve çirkin bir şekilde karamalalar yaparak bir dezenformasyon kampanyası yürüttüğü herkesin malumudur. Bununla da yetinmeyerek son zamanlarda bu çirkin kampanyalarını TV dizileriyle yürüterek Müslüman Kürt halkının inanç ve değerlerine pervasızca saldırı ve düşmanlıklarını ileri bir düzeye götürdüğü görülmektedir” (ANF, 20 Nisan 2009)

belirtmek gerek:

Anadolu'nun yiğit insanları, Doğu ve Güneydoğu'da mahrumiyetler içinde yaşayan kardeşlerini ne kadar sevdiklerine inandıracaklar. Gitmek suretiyle gelmelerini sağlayacak, arada yıkılmayan sağlam köprüler kuracaklar. Bu vesileyle onların hallerini görecekler. O bölgenin insanı çok civanmerttir... Bölgemizde okuma imkânı verme ile daha çok kimseye imkan sağlamak ve bizi kardeşliğimize götürecek başka şeylere yelken açmak lazım (*Zaman Gazetesi*, 15 Kasım 2007).

2007 yılında daha görünür olmaya başlayan ve güncelde de devam eden hayırseverlik dalgası, cemaatin onlarca farklı kurumuyla birlikte yürütülüyor gibi görünse de, sermaye kanadını temsil eden TUSKON'a bağlı ulusal ve yerel dernekler üzerinden oldukça merkezi bir şekilde yürütülmektedir.⁸ Bu şemsiye organizasyonun Kürt bölgesine dair diğer bir kayda değer icraatı ise cemaate bağlı yüzlerce işadamını Kürt bölgesine yatırım yapmaları için Diyarbakır Girişimci İşadamları Derneği'nin (DİGİAD) çağrısı ile Diyarbakır'a toplamış olmasıdır. Bu girişimler hakkında Mehmet Faraç'ın Cumhuriyet gazetesinde yayınlanan *Hedefteki Diyarbakır* isimli yazı dizisinde içerisinde yer alan Diyarbakır Valisi Hüseyin Avni Mutlu ile yapılan röportajda Mutlu şunları dile getirmektedir:

"TUSKON başkanlığının da bölgeye yaptığı bir ziyaret oldu. O ziyarete hatırlayabildiğim kadarıyla 100 kadar işadamı katıldı. Farklı sektörlerden işadamları. Tekstilci, inşaatçı vardı, turizmcisi vardı. Gıda sektöründe çalışanlar vardı. Onlar burada genel bir sivil toplum kuruluşunun ayağı olarak Ticaret Odası'yla ve diğer yetkililerle iki gün süren görüşmeler yaptılar. Biz de o görüşmelerin içindeydik. Onların buraya ziyaretleri, bölgeyi tanıyabilmek, ilgililerle bu manada bir bilgi alışverişinde bulunabilmek... Ama içlerinde şu an yatırıma dönüştürmüş olan bir kişi. Terlik fabrikası kurdu, çalışan sayısı galiba 70'e doğru ilerleyecek. Yeniden bir terlik fabrikasının burada oluşturulması, konfeksiyon atölyesi kurularak da hanımlara iş verilmesi yönünde bir bağlantı var" (*Cumhuriyet Gazetesi*, 04.06.2008).

Görüldüğü üzere, Gülen cemaatinin sahip olduğu sivil toplum kuruluşları üzerinden AKP'nin devlet bürokrasisi içerisindeki kanadı ile işbirliği içerisinde olduğunu söylemek adeta malumun ilanı olacaktır. Bu tür girişimler, pratik olarak nasıl bir sonuç verdiğinden ziyade, hatırı sayılır miktarda ucuz emek gücü barındıran Kürt coğrafyasına, cemaatin bölgenin geri kalmışlığına paralel bir biçimde kalkınmacı söylem üzerinden yaklaştığını da göstermesi açısından önemlidir. Bu kalkınmacı söylemin bölgeye yatırım yapılmasına ek olarak cemaatin toplumsal örgütlenmesinin bölgedeki eksikliği vurgusuyla harman-

8 Yardım işlerinin yürütülmesine dâhil olan sayısız kurumu burada saymak yerine, birkaçının ismini anmak yeterli gelecektir (örneğin *Kimse Yok mu Derneği*, *Aktif İşadamları Derneği*, yerelde ise *Silopi Eğitim Girişimci İşadamları Derneği*). Hayırseverlik faaliyetlerinin hemen hepsinin yer aldığı *Kimse Yok mu Derneği*'nin internet sitesinde çıkan haberlerde bu kurumları görmek mümkündür.

landığına dair gösterilecek kanıt, aynı toplantı esnasında işveren İrfan Haciosmanoğlu'nun sarf ettiği şu sözlerdir: "Mesele eğitimidir. 21 tane okuma salonunu 100'lere çıkarmamız lazım" (*Haftaya Bakış Gazetesi*, 19-25 Ocak 2008).

Toparlamak gerekirse, Gülen cemaatinin Kürt hareketinin Kürtleri temsil gücünü kırmayı hedef alan Kürt bölgesine dair faaliyetlerini üç ana başlıkta toplamak mümkündür. Birincisi, Türkiye'nin ve dünyanın birçok yerinde cemaat tarafından uygulanan ve "eğitim" kurumlarını merkezine alan örgütlenme sisteminin bir benzerini Kürt bölgesinde yaygın bir şekilde tesis etmesidir. İkincisi, dini bayramlarda ve sosyal afet zamanlarında rıza devşirmeyi amaçlayan ekonomik yardımlar üzerinden - cemaatin tabiri ile - gönüllerin fethedilmesine yönelik bir strateji izlenmektedir. Son olarak, bölgenin geri kalmışlığının faturasını Kürt hareketine ve güvensizlik iklimine keserek, Kürt meselesinin Kürtlükten ziyade sosyo-ekonomik geri kalmışlığa dair bir mahiyete sahip olduğu ve ucuz işgücü yığınları üzerinden önemli karlar elde edilmesini hedefleyen kapitalist kalkınmacılık ile aşılabileceğine dair bir projelendirme yapılmaktadır.

Neden Tek Türkiye Dizisi?

Samanyolu Televizyon kanalında (STV) yayınlanan "Tek Türkiye" isimli dizinin neden bu yazının konusu olduğu sorusuna çeşitli cevaplar vermek mümkündür. Birincisi, bu televizyon dizisi yalnızca sanatsal, estetik veya ticari nitelikler taşıyan amaçların ürünü olmaktan ziyade, bir "propaganda aracı" olarak -ideolojik bir bağlama tekabül ederek- siyasi bir aygıt olma misyonu taşımaktadır. Bu sebeple, Türkiye'nin son yıllarına hakim olan hegemonyanın Kürt hareketini nasıl bir çerçeveye oturttuğunu, hem Kürtlere hem de kendi kitlesel tabanına hareketi ne şekilde yansıttığını görebilmek açısından kayda değer bir fırsat sunmaktadır.⁹ İkincisi, Kürt meselesinin çözümünü makro-siyasetin dalgalı yapısının nesnesi haline getiren siyasi çizginin, işleyen süreçte ne gibi amaçlarla donatıldığını ve ilişkili olduğu cemaat aracılığı ile kültürel-ideolojik alanı nasıl kullandığını görmemize fırsat tanıyacaktır. Üçüncüsü, Tek Türkiye isimli dizinin, AGB'nin yapmış olduğu reyting ölçümleri itibarıyla çoğu zaman yayınlandığı akşamın en fazla izlenen dizilerinden biri olarak hiç de azımsanamayacak bir boyutta izleyici kitlesine sahip olması böyle bir konu edinmeyi gerekli kılmaktadır.¹⁰

Bu diziyi analiz etmeye değer kılan bir diğer nokta ise, Türkiye'nin ulusal kanallarında şu ana kadar yayınlanmış diziler arasında Kürt meselesini tüm siyasi boyutları ile merkezine alarak doğrudan karşı-propaganda zemininde konuşan ilk kayda değer yapıt olmasıdır. Türkiye'nin Kürt bölgesi ve haddizatında Kürtler hakkında onyıllardır kurulmuş olan geri kalmışlık ve feodal iliş-

⁹ Bu yazıda "Kürt hareketi" kavramı PKK'yi ve DTP'yi içine alacak bir şekilde kullanılacaktır.

¹⁰ Tek Türkiye dizisi şimdiye kadar 74 bölüm olarak yayınlanmıştır. Türkiye'nin TV kanallarında ortalama bir dizinin ömrü düşünülecek olursa oldukça uzun bir soluğa sahip olmakla beraber ve aşağı yukarı iki yayın yılına yayılmış olması da ayrıyetten bu dizinin izleyicileri üzerindeki etki düzeyi hakkında fikir vericidir. Ayrıca, Tek Türkiye'de resmedilen Kürt coğrafyasının aksine, bu dizinin çekimleri Konya'da yapılmaktadır.

kilerin süregeldiği bir coğrafya imgesi, adeta estetik bir fon olarak, birçok dizi ve sinema filmi tarafından tekrar tekrar üretilenmiştir. Lakin, bu girişimler siyasal bir meseleyi sorunsallaştırmaktan ziyade, genellikle bir kurgu ve otantizm nesnesi olarak Kürtlüğü ifade etmişler, veya zımni bir biçimde “pre-modern Kürt” imgesini kemikleştirmişlerdir.

Bu dizinin diğer bir özelliği de, Kürtçenin ve Kürt kültürünün dizide ciddi yoğunlukta yer kaplıyor olmasıdır. Bu hamlenin, TRT 6 gibi, Kürt meselesinde kültürel alanın açılması üzerinden Kürt hareketine karşı yeni idare mekanizmaları geliştirilmesine net bir örnek teşkil etmektedir. Örneğin, Kürtçe isim yasaklarından dolayı muhtemelen hiçbir Kürt köyünde olmadığı kadar, bu dizideki hemen herkesin ismi Kürtçedir: Berfin, Zelal, Şivan, Heja... Ağırlıklı olarak yer kaplamasa da, Kürtçenin dizi içerisindeki repliklerde kullanılması konusunda Tek Türkiye’nin herhangi bir beis görmediği ve bilakis *Kürdi* temayı göze sokmaya çalışarak ‘Kürtlere yakın’ olma payesi için uğraştığına şüphe yoktur.¹¹ Ayrıca, dizinin esas karakteri olan Doktor Tarık’ın Kürtçeyi sonradan öğrenmesi gibi jestlerle de dizinin *Kürdi* görünümü pekiştirilmeye çalışıldığı ayan beyandır (49. Bölüm). Ek olarak, dizide kullanılan müziklerin büyük bir bölümünün Kürtçe ağıtlardan oluşuyor olması ve nerdeyse her bölümde, Kürtlerin toplumsal acıları sonucunda üretilmiş olan *Megrî, Lorîka Min* vb. parçaların ironik bir şekilde Kürt hareketinin yaptığı “zulümler” sonrası çalınması da Kürtçenin stratejik kullanımını görmek açısından kayda değerdir. Sonuç olarak, dizinin temasında yüksek dozda bulundurulmuş Kürtlük temasının nasıl bir işleve sahip olduğunu şöyle anlaşılmalıdır: Onyıllar boyunca Kürt halkının varlığının reddedilmesi ve kamusal alanlar ile medyada Kürt kültürünün yer almasının yasaklanması sonucu ortaya çıkan, Kürtlerin kendine dair olana beslediği kültürel açlık zaafını istismar etmek. Bu istismar dâhilinde, Kürt hareketini yerden yere vuran bir dizinin Kürtler tarafından izlenmesini sağlamanın yolunun çok yoğun bir şekilde Kürt kültürünü yansıtmaktan geçtiğini dizinin yapımcıları gayet iyi bilmektedir. Kültürel-ideolojik alana dair bu yapının siyaset ve karşı-propaganda ile kurduğu ilişkiye odaklanması durumunda, esas alâmetifarikasını görmek mümkün olacaktır.

Öncüllerinin aksine, incelemekte olduğumuz Tek Türkiye isimli dizi, “Kürtler neden PKK’ye katılıyor?” sorusuna çarpık bir şekilde cevap vermekten, haf-talık siyasi konjunktüre göre izleyicilerine politik mesajlar vermeye varacak kadar Kürt meselesini siyasi boyutlarıyla ele almaktadır. Dizinin siyaset ile kurmuş olduğu mesafe hakkında net bir çerçeve oluşturmak için Tek Türkiye dizisinin hedefleri hakkında ilk ağızlara kulak vermek faydalı olacaktır. Dizinin yönetmeni olan Gürsel Ateş bir röportajda şu sözleri sarf etmiştir:

11 Kürtçe’nin kamusal medyatik mecralarda ifade edilmesinin ne kadar merkezi bir şekilde kontrol edildiğine dair birçok örnek verilebilir. Lakin, bu noktada önemli olan, TRT 6 yayına başlamadan önce bile Kürtçe’nin Tek Türkiye dizisinin ilk bölümlerinden itibaren kullanılmasındailgili merciler tarafından herhangi bir sakınca görülmemiş olmasıdır.

Bu diziyi çekerken öncelikli olarak, keşke böyle bir dizi çekmek durumunda kalmasaydık düşüncesindeydik. Cümleye bu şekilde başlamamızda yarar var. Madem böyle bir dizi çektik. Bu şartlar altında bu diziyi çektik. Bizce, ülkemizin bu projeye ihtiyacı vardı. Bu noktada yapacağımız şey, **bir yurttaşımızı bile dağa çıkmaktan engellersek, bir yurttaşımızda bu konuda pişmanlık duymasını sağlarsak, başarılı olmuşuz diyebiliriz** (*samanyolufanlari.com*, 2007).

Koyu olarak işaretlediğim cümleden de görüldüğü üzere Tek Türkiye dizisi hiç de mütevazı hedefleri olan bir dizi değildir. Kürtlerin PKK'ye katılımlarını engellemeyi şiar edinmiş bir yapım olarak kendisini oldukça iddialı bir yere konumlandırmaktadır. Bir diğer yandan, dizinin kendine biçmiş olduğu bu misyon dizinin yapımcısı Salih Asan tarafından "kardeşliği tesis etmek" olarak adlandırılırken, siyasi kaygılarının ticari kaygılarının önünde olduğunu belirten şu cümleyi sarf etmektedir: *"Dağa çıkma düşüncesi içinde olan bir genci vazgeçirebiliyorsak, bir genci dağdan indirebiliyorsak gerçek reytinge ulaştığımız demektir"* (*Yeni Şafak Gazetesi*, 15 Mart 2009). Siyasi bir ajandaları olduğunu net bir biçimde dile getiren yapımcı ve yönetmenin söylediklerinden de anlaşılacağı üzere, bu dizi "halkı teröre karşı bilinçlendirmek" için yapılmaktadır. Dolayısıyla, Kürt hareketine karşı bir propaganda aracı olma işlevine sahip bu diziyi, kendini konumlandığı siyasi bağlamdan bağımsız bir şekilde ele almak mümkün değildir. Diğer bir deyişle, çaprazlama bir yayın mecrası analizi yapıldığında kolaylıkla görülebilecek bir olguyu, yani, STV'nin ve Gülen cemaatinin bu dizide resmedilenler ile olan organik bağıı inkâr etmek mümkün değildir.

Tek Türkiye Dizisinde Kürt Meselesi: Türkiye Nasıl Tekleşir?

Tek Türkiye'nin Kürt meselesini nasıl ele aldığı konusunda net bir çerçeve oluşturmak amacıyla dizisinin senaryosunun nasıl kurgulandığını betimlemek gerekmektedir. Dizinin esas olarak geçtiği köy (*Sağırsu*) kelimenin tam manasıyla dağ başındadır. Yani, sosyo-ekonomik ve kültürel olarak geri kalmışlık olgusunun bu köyde vuku bulmasının temel nedeni coğrafi koşulların çetin olmasıdır. Mesela, bu köyde elektrik yoktur, köyden yakın merkezlere gitmek için yol da yoktur, telefon olmamakla beraber cep telefonları da çekmemektedir, o kadar uzaktır ki asker ve polis bile ulaşamamaktadır bu köye çoğu zaman. Farklı bir deyişle, orda bir köy vardır uzakta, gidilmese de kalınmasa da, o köy, Tek Türkiye'nin köyüdür. Kürt bölgesi hakkında hakim söylemi temsil eden geri kalmışlık olgusunun radikal bir şekilde marjinalleştirilmesinin dizi için ayrıca "gerçeklikten azade bir mekânsızlık" durumu yarattığı da söylenebilir.

Çizilen bu Sağırsu köyü portresi içerisinde, köylülerin sağlık hizmetlerinden ve Türk eğitim sisteminden yeteri kadar faydalanamıyor olmasında, coğrafi nedenlere ek olarak insani/iradi sebepler de vardır. Bu köye gelip özverili şekilde çalışacak olan doktorların ve öğretmenlerin olmaması da köyün bu terk-i diyar halde olmasının diğer bir tefsiridir. Lakin her şeyin ötesinde, köydeki in-

sanlar köyde karakol olmamasından ötürü PKK'nin saldırılarına maruz kalmakta ve güvensiz bir coğrafi ortamda yaşamaya çalışmaktadırlar. Dizinin son bölümlerinde TSK'nın köye karakol kurması sonrasında köylülerin rahat bir nefes almaları da ayrıca dikkate değerdir (68. Bölüm). TSK'ya yüklenmiş bu misyonun sonradan kurguya dâhil olduğunu ve sekizinci bölüme kadar dizide tek askerin dahi görünmediğini de not düşmek gerekmektedir.

Dizinin üzerine kurulu olduğu doktor karakteri ise idealizmin doruklarında, insanlara iyilik yapmak amacıyla hayatını hiçbir tehlikeden sakınmayan bir kişidir. Gülen cemaatinin söyleminde gönülleri fethetmek ne manaya geliyorsa, Doktor Tarık karakteri de tüm bu erdemlerin vücuda gelmiş halidir demek hiç yanlış olmayacaktır. Aslında bu doktor tiplmesi, Gülen cemaati içerisinde, özellikle öğretmen olarak dünyanın çok farklı coğrafyalarına dağılarak cemaat için bir nevi kendini adayarak kahramanlık gösterdiği iddia edilen tiplemenin farklı mesleğe mensup olan karikatür bir kopyası olarak da okunabilir. Daha sonra aslında köken olarak Kürt olduğu ortaya çıkacak olan bu doktorun kahramanlığı üzerine kurulan dizinin akışı, birçok makro yapı ile bireysel ilişkilerin kesiştirilmesi sayesinde, Ergenekon'dan PKK'ye kadar uzanan bir yelpazede şer eksenleri ile mücadeleyi konu almakta ve bu kurgusal mekânın zihinlerde sadece bir köyden ibaret olmadığını sinyalleri verilmektedir. Misal, içeriğinde yüzyıllık bölücülük planlarının olduğu bir belgenin kaderi dizinin sonunda doktorun kararına kalmakta, bireysel isteklerin bir ülkenin çıkarları için feda edilmesi ile sonuçlanacak bir çıkmaza giren doktorun rüyasına giren Hz. Muhammed'in telkinleri sayesinde yüzyıllık bir mesele çözülmektedir. Bu senaryodan da anlaşılabilceği üzere, Tek Türkiye dizisinin Sağırsu köyü asla sadece bir "köy" değildir, aslında Kürt bölgesinin bir minyatürü olarak düşünülmüştür ve ciddi bir temsiliyet ile yüklüdür.

Bir propaganda dizisi olarak Tek Türkiye'nin kurgulamış olduğu köyün ve bu köyde meydana gelen olayların gerçekleri yansıtmadığı yönünde yapılacak bir eleştirinin bir mana ifade etmeyeceği de açıktır. Bu bağlamda, siyasi oryantasyonu konusunda soru işaretlerinin olmadığı bu dizide kullanılan propaganda stratejileri ve taktiklerinin toplamını ortaya koymanın kıymet-i harbiyesi, Kürt hareketinin Gülen cemaati tarafından nasıl çerçevelendiğini anlamak açısından göreceği işlevdir. Dizinin hemen her bölümünde sık sık çatışmalar olmasına rağmen bu köyde neden korucuların olmadığını sormak, koruculuğu reddeden köyler hakkında yakıldı mı veya boşaltıldı mı sorgulamasına gitmek, işlenen faili meçhul cinayetleri ve JİTEM'in kontra faaliyetlerinin varlığını sorunsallaştırmak manalı değildir. Çünkü bu propaganda dizisi, her ne kadar bir gerçeği ortaya koyduğunu iddia etse de, varlık nedeni itibarıyla siyasi bir amaca hizmet etmektedir. İleriki sayfalarda da görüleceği gibi, Tek Türkiye köyü kendi korucularını Doktor Tarık öncülüğünde organize edecek, PKK ise köyleri yakıp boşaltacak ve faili meçhul cinayetler işlerken asker kılığına girip kontra faaliyetler de yürütecektir. Hakikatler ile bu dizinin doğruları arasındaki uçurum o kadar derindir ki, bu diziyi hakikatlerin kantarına vurmak absürt bir çürütme gayreti olarak, karşı-propagandanın kurgusallığını kavrama eksik-

liğine bir delil oluşturacaktır. Bu yüzden, makale içerisinde Tek Türkiye dizisi ile tersyüz ettiği hakikatleri gösterme yolu üzerinden bir diyalog içerisine girilmeyecektir.

Dizinin Kürt hareketini hedef alan karşı-propaganda stratejilerini ele almadan önce, Kürt meselesini daha geniş bir çerçevede nasıl sorunsallaştırdığı ve kendi kurgu sınırları içerisinde ortaya koyduğu çözüm önerilerini ele almak gerekmektedir. AKP'ye yakın olan ve/veya Gülen cemaatine bağlı olan medya organlarında, Ergenekon davasının başlamasına paralel bir şekilde, Kürt hareketini hedef alan ve PKK'nin Ergenekon örgütünün bir kolu olduğunu iddia eden sayısız haber yapıldığı hatırlandığında, Tek Türkiye dizisinde çizilen Ergenekon örgütü ile PKK ilişkisini tahmin etmek zor olmasa gerektir. Bu diziye göre dış güçler tarafından yönetilen Ergenekon örgütü yıllardır Türkiye'de anarşi yaratarak ve huzur ortamını bozarak kendi vesayet rejimlerini kurmuşlardır. Siyonist imgelemlerle dolu bir toplantı odası içerisinde, yabancı olduğu aksanından belli olan bazı komite üyelerinin haftalık toplantıları, sıcak siyasi gündeme paralel bir şekilde, STV izleyicilerini siyasi olarak aydınlatmaktadır. PKK kardeş kavgasını körüklemek için ve Hizbullah ise din olgusunu kirletmek amacıyla Ergenekon örgütünün güdümünde çalışarak AKP'nin getirmeye çalıştığı yeni şeffaf-demokratik düzenin önündeki temel engelleri oluşturmaktadırlar. Ayrıca, Ergenekon teması dizi içerisinde o kadar çekirdekte yer almaktadır ki, yerel seçim öncesi ve sonrası durumlar ile Ergenekon davasının dalgalı seyri gibi güncel konular hakkında Ergenekon örgütünü yönetenler arasında geçtiği iddia edilen diyaloglar ilk otuz bölümden itibaren hemen her hafta dakikalar sürecektir şekilde kurguya dâhil olmaktadır. Ergenekon yöneticileri; *"Her çevreden adamlarımız olduğu gibi devlet içerisinde de adamlarımız var. Çok geçmeden eskisi gibi olacak. Çok kan akıttıp terörü besleyeceğiz"* (31. Bölüm) derken, Kürtlere yönelik linç girişimleri hakkında *"Türklerden masum Kürtlere saldırılar başladı mı iş tamamdır"* (38. Bölüm) diyerek Türk ırkçılığının işlediği suçlar bile Ergenekon'a havale edilmektedir. Yerel seçimler hakkında da *"Önümüzdeki seçimler öncesi terörün artması için Nevruz'u fırsata çevirmeliyiz"* (59. Bölüm), *"Seçimleri fırsat bilip bölge halkını etnik milliyetçilik duygusu ile ayaklandırmalıyız... Cenaze eylemlerini kullanarak eylemler gerçekleştirsek kitleleri daha militan hale getiririz"* (44. Bölüm) denmektedir. Kürtlük diye bir dert Türkiye yok varsayılarak, her türlü eylem ve hak arama mücadelesi (işçi-öğrenci eylemleri de dâhil) düzeni hedef alan bir kaos ortamı yaratmak için Ergenekon merkezinden planlanmaktadır Tek Türkiye dizisine göre. Görüldüğü üzere, AKP'ye yönelik toplumsal muhalefetin çekirdeğinde bulunan Kürt hareketi ve benzer bir muhalif çizgide bulunan diğer tüm toplumsal hak taleplerinin Ergenekon tarafından yönlendirildiğine dair Tek Türkiye dizisi net bir pozisyon almaktadır.

Aynı temayı işleyen sayısız Zaman gazetesi haberlerinden, "PKK, Ergenekon'u gölgede bırakmak için çırpınıyor" başlıklı olanından kısa bir bölüm şöyledir:

Ergenekon terör örgütü ile bağlantısı iddiası gün yüzüne çıkan PKK, Doğu ve Güneydoğu'da vatandaşı devletle karşı karşıya getirmek için eylemlerini artırdı. Bu ilişkiyi 'devletin içindeki iktidar mücadelesi' diyerek sulandırmaya çalışan PKK, şehir merkezlerinde miting adı altında izinsiz gösteriler yaptırmaya başladı (*Zaman Gazetesi*, 23 Ekim 2008).

Terör örgütü PKK içerisinde bir dönem bulunan Y.T. isimli kişi, son dönemlerde karakollara ve masum insanlara yönelik saldırıların tamamen Ergenekon'u unutturmak için yapıldığını söyledi. (*Zaman Gazetesi*, 12 Eylül 2008).

Benzer haberlerle de desteklenebilecek bu Zaman gazetesi çizgisi ile Tek Türkiye dizisi arasındaki bu söylemsel-taktiksel paralellik görüldüğünde, Kürt hareketinin hak taleplerini dillendiren eylemlerin Ergenekon örgütü tarafından yönlendirildiği iddiasıyla nasıl bağlamından koparılmaya çalışıldığı da netleşecektir.

Kürt hareketine ve hak arama mücadelelerinin geneline yönelik bu cepheden sökün eden saldırıları bir tarafa koyarsak, ortada hâlâ cevaplanması gereken bir soru durmaktadır: Tek Türkiye dizisi, kendince tanımlanmış olduğu Kürt meselesini çözmek için nasıl bir çerçeve önermektedir? Eğer bu soruya üç kavram ile cevap verilecek olsaydı, en uygun üçlü "İslam dini", "eğitim" ve "sağlık hizmetleri" olurdu. Siyaseten Türklük ile bir sorunu olmadığı iddia edilen ve Ergenekon gibi örgütlerin kollarından biri olan Kürt hareketi ile kandırıldığı varsayılan Kürt halkının temel meselesinin sosyo-ekonomik azgelişmişlik olarak tanımlanmasına hiç şaşırılmamalı. Bu görüşü destekleyen ve dizinin ilk bölümleri yayınlanmaya başladığı vakit yapılan yorumlardan bir tanesi şudur:

Bu dizinin olumlu kahramanlarıyla (doktor, öğretmen, imam) oluşturduğu dünyanın (ilim, eğitim, din) alternatif bir modernite önerisi olduğunu, Kemalist modernite tezlerine karşı konumlandırıldığını söylemek pek de yanlış olmaz. Çünkü dizideki olumlu kahramanlar sürekli bilimin gerekliliğinden dem vurmalarına, cehalete karşı eğitimin önemini vurgulamalarına karşın bunu hiçbir zaman Mustafa Kemal referanslarıyla söylemezler. Aksine, bu mesajları en sahih, en eksiksiz haliyle imamın ağzından duyuyoruz. Okulda arka planda Mustafa Kemal'in fotoğrafları görünse de derslerde ondan hiçbir zaman söz edilmez. Ama okul tekrar açıldığında mutlaka bir Türk bayrağı göndererek çekilir. Özgün bir Türk-İslam sentezinin benimsendiği ortada (Tekelioğlu, *Radikal İki*, 2008).

Bu yorumun tekabül ettiği noktayı derinlemesine kavramak adına şu soru sorulabilir: Gülen hareketinin Kürt meselesi için önerdiği çözümü "alternatif bir modernite önerisi" olarak ele almak mümkün müdür? Diğer yandan, Gülen hareketinin İslamin liberal ve hoşgörülü yanını temsil etmesiyle ilişkili olarak modern bir hareket olduğunun da iddia edildiğini not düşelim (Akyol, 2007: 31). Gülen cemaatinin basın-yayın çalışmaları, STV'nin yayın çizgisi ve

Tek Türkiye dizisinin içeriği ışığında, Gülen hareketinin modernite içerisinde ontolojik olarak önemli bir yer kaplayan rasyonellik olgusundan oldukça uzağa düşen bir dizi örnek verilebilir. Nitekim dini bir örgütlenme olarak Gülen cemaati uhrevi olanın materyal dünyayı mucizeler ve rüyalar yoluyla etkilediğini yayın organlarında aşırı yoğunlukta işleyen bir yayın politikasına sahiptir.¹² Tek Türkiye dizisinde, dizinin esas karakteri olan Doktor Tarık, kurgunun akışına ciddi etki edecek bir sıkıntıya düştüğünde Hz. Muhammed'i rüyasında görmesiyle ve tavsiyelerine uymasıyla çözüm yoluna ulaşmaktadır (68. Bölüm). Diğer bir örnekte ise, camide bulunan cemaati bomba patlatarak havaya uçurmayı düşünen PKK gerillalarının nereden geldiği belli olmayan ak libaslı süvariler tarafından engellendiği ve silahlarının ateş almadığı işlenmektedir (24. Bölüm). Dinin, Gülen cemaati için günlük yaşam içerisindeki yeri sadece bir toplumsal birlik ve dayanışmayı sağlamasından ziyade, rasyonellik ile hiç mi hiç bağdaşmayan mucizeler ve rüyalar üzerinden bina edildiğinden dolayı, Gülen tarikatının alternatif bir modernite öğretisi ortaya koyup koymadığı alternatifliğin sınırlarının belirsizliklerinde çakılı kalmaktadır. Din olgusunun kurguda ele alınma biçimde rasyonel görünen veçhede, köyün imamı hemen her toplumsal sorun içerisinde bir aktör olarak koordinasyon görevini getirme misyonu ile donatılmıştır. PKK'den, törelerden ve sosyo-ekonomik imkânsızlıklardan oluşan sorunlar bütünü ile imamın koordinasyonu ve doktorun ilmi-cesareti sayesinde aşmak mümkün olmaktadır. Dolayısıyla, din olgusunun rasyonelliği ile mucizevî yanı birbirinden ayrılmayacak bir şekilde Gülen cemaatinde kemikleşmiş bir olgudur ve bu durumun ne kadar "modern" bir ideolojik noktaya tekabül ettiği ise oldukça tartışmalıdır.

Tek Türkiye dizisinin Kürt meselesini tanımında çok önemli yer kaplayan diğer bir öğenin töreler ve kültürel geri kalmışlık olduğunu söylemek gerekmektedir. Dizinin başından sonuna kadar konu edilen kan parası meselesi, erkek evlat sahibi olmak için üçüncü defa evlenmeye çalışan bir erkek karakterin ihtirası, kocası öldüğü için başkasıyla zorla evlendirilmeye çalışılan kadınlar kurgu içerisinde sürekli olarak yer alan temaları oluşturmaktadır. Cehaletin nefes aldırmadığı bir toplumsal dokuda bu sorunlar yumağı ile baş etmenin adresi olarak da dinin ve eğitimin gösterildiği söylenebilir. Bu yüzden, İmam Xalo İbrahim'e ek olarak, dizinin ana karakterlerinden olan öğretmen, kanserli hasta haline rağmen gönülleri fethedecek bir azim sergileyerek dizinin üçte ikisi boyunca PKK'nin yaktığı okulu onarmak ve öğrencileri için -ahır da dâhil olmak üzere- yeni derslikler bulmaya çalışmaktadır.

Dizi içerisinde baştan sonra kadar ele alınan diğer dikkate değer bir tema ise Kürt kadınlarına ilişkindir. Kürt hareketi içerisinde kadınların ve özellikle annelerin oynadığı kilit rol düşünüldüğü vakit, Tek Türkiye dizisinin bu alanı doldurmak için de bir çaba gösterdiğini söylemek şaşırtıcı olmasa gerektir. Bu

12. Allah'ın yeryüzünde olup bitenlere mucizeler ve rüyalar yoluyla müdahale ettiğini iddia eden Gülen cemaatinin bu dini pozisyonda ne kadar ısrarcı olduğunu anlamanın yolu, STV'de uzun bir süre yayınlanmış olan *Sırlar Kapısı* isimli yapıımı ve süregelen türevlerini hatırlara getirmektir.

noktada, kurgu içerisindeki birçok kadın karaktere yüklenmiş olan esas misyon, erkek ve kız çocuklarını Kürt hareketinin şerrinden korumaktır. Örneğin, dizide esas karakterlerden biri olan Zelal'in omuzlarındaki yüke bakılacak olursa, her Kürt annesi kızını Kürt hareketinin elinden kurtarmak adına PKK kamplarına gerilla kılığında sızıp cephaneleri havaya uçurabilmelidir (17. Bölüm). Bu bağlamın yalnızca kadınlarla sınırlı kalmadığını, aile kurumunu da içine alacak bir şekilde genişletiliyor olmasının ise Kürt meselesinin nihayete erdirilmesinde anahtar bir rolü bulunmaktadır. Tek Türkiye kahramanlarının verdiği çetin mücadele sonucu dağdan indirilen PKK'lilerin bu dönüşümünde en önemli faktör, örgütün Kürtler için savaşmadığına kani olmalarıyla birlikte, sahip oldukları aile bağlarının ne kadar önemli olduğunu fark etmeleridir. Dizinin neredeyse tüm bölümlerinde akla hayale gelmeyecek cinayetlere ve zalimliklere imza atmış olan Şivan isimli gerilla komutanı, geride bıraktığı oğlu ve eşi ile karşılaştığında girdiği iç hesaplaşma ve dizi kahramanlarının aydınlatıcı ikna çabaları sonucunda örgütten ayrılmış ve kötülükler yaptığı insanlara gidip haklarını helal etmeleri için kapı kapı dolaştırılmıştır (73. ve 74. Bölümler). Kürt kadınının kendi çocuklarını canlarını tehlikeye atma pahasına Kürt hareketinden koparmak için sonuna kadar mücadele vermesi ve geleneksel toplumsal bağların bir huzur mekânı olarak yeninden keşfedilmesi sonucunda, Tek Türkiye dizisi kahramanları PKK'ye karşı vermiş oldukları amansız mücadeleden zafer ile ayrılmasını bilmektedirler.

Kürt bölgesinin bir minyatürü olarak Tek Türkiye köyünün kurtuluşu ise TSK'nın köyde karakol kurmasıyla sağlanmıştır (68. Bölüm). Artık hiçbir dâhili ve harici bedhah, Tek Türkiye'nin Türk bayrağı olmadan düğün yapmayan Kürt köyüne zarar veremeyecektir. Alt metinde, "daha fazla asker ve daha fazla karakol tesis ile Gülen tarikatının kahramanları birlikte hareket ettiğinde üstesinden gelinemeyecek bir sorun yoktur" mesajını algılayanın neredeyse yorum dahi gerektirmediği söylenebilir. Kürt bölgesinde, 90'lı yıllardaki savaş döneminden günümüze kadar sürmekte olan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi onaylı, TSK'nın insan hakları ihlallerini bu dizide görmeyi beklemek ise tam bir hayaldir. Gülen cemaatinin düzen ile kurmuş olduğu ilişkinin statükoyu korumaya endeksli olduğu ve Türkiye devletinin anti-demokratik uygulamalarını destekleyici nitelikte olduğuna dair verilen referans hatırlanacak olursa, Gülen cemaatinin bu dizisinde Kürt meselesi konusunda TSK'ya toz kondurmamasının nedeni de netlik kazanacaktır.

Tek Türkiye Dizisinde Karşı-Propaganda Stratejileri

1990'ların ilk yarısında Kürt Bölgesi'nde vuku bulan savaşın nasıl geliştiğini bilenler, Tek Türkiye dizisini izlediğinde muhtemelen ilk olarak bu dizinin zamansal olarak hangi dönemde geçtiği konusunda soru işaretlerine gark olacaklardır. Çünkü dizide aktarılan politik şiddet olaylarına ve yoğunluğuna bakıldığında 90'lı yıllarda dizinin geçtiği düşünülecekken, dizi süresince cep telefonları veya dizüstü bilgisayar görmek 2000'li yılları akıllara getirecektir. Dizin bu "zamansızlık" konumu her ne kadar gerçeklik olgusuna uzaklığı nedeniyle absürd dursa da, aslında bu dizinin amaçladığı iki önemli gayeyi

açığa vurmaktadır. Bu amaçlardan birincisi, güncel siyaset hakkında siyasi ajitasyon ve propaganda yapılmasına imkan vermesi için kurgunun zamanını güncelle endekslerken, diğeri de 90'lı yıllarda yaşanan savaş ile alakalı gerçekleri ters düz etmek amacıyla malum dönemin olgularını ele almaktadır. Tek Türkiye dizisinin siyasi niteliğinin ne olduğunu ve nasıl bir görsel propaganda yolu izleyerek Kürt hareketi ile “psikolojik savaş” yürüttüğünü anlamak adına, bu dizinin hakikati yok etme ve yeniden kurma biçimlerine odaklanmak gerekmektedir. Bu minvalde, yok edilen hakikatlerin, Kürt bölgesinde yakılan-boşaltılan köylerden, işlenen “faili meçhul” cinayetlere ve Türkiye Devleti'nin kirli savaş stratejisi üzerinden yürüttüğü kontrgerilla taktiklerine kadar geniş bir yelpazede olduğunu belirtilmelidir. Malum dizinin yürüttüğü bu propaganda stratejilerinin esas olarak beslendiği argüman şudur: Kürtlüğün mesele olma halleri ile Kürt hareketi arasında hiçbir ilişki yoktur. Bu nedenle, DTP'nin, daha geniş bir bağlamda Kürt hareketinin Kürtler üzerinden siyasi bir temsiliyet hakları bulunmamaktadır. Bununla birlikte, PKK'nin hangi betimlemelerle “ahlaksız bir çete” ve “mutlak şer kaynağı” olarak aynı yelpazeye dâhil edilmesi de ayrıntılı bir şekilde incelenmeye değerdir.

I. Tek Türkiye dizisinin kurduğu hayali gerçekliğe bakılacak olursa, Kürt köylerini yakan PKK'den başkası değildir. Sadece köyleri yakmakla kalmayıp, köydeki kadınları ve çocukları bir ahırda kurşuna dizdikten sonra tüm köyü ateşe veren de PKK'dir (43. Bölüm). Diğer yandan, dizinin muhtelif bölümleri boyunca köylüleri kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmediği için katleden de PKK'den başkası değildir. 1990'lı yıllar boyuca JITEM'in Kürt bölgesinde siyasi cinayetler işlemek için PKK'li gerillaların kıyafetlerini giyerek köy bastıkları ve bu şekilde kontrgerilla faaliyetleri uyguladıklarına dair hakikat, şaşkınlığa yer bırakmayacak üzere kelimenin tam manasıyla ters yüz edilmiştir.¹³ PKK'liler asker kıyafetleri giyerek köylüleri öldürerek, dayak ve işkenceden geçirerek Kürt köylülerinin Türk ordusundan nefret etmesini sağlayıp örgüte insani destek devşirmeye çalışmaktadır (12. 16. ve 49. Bölümler). Çoğaltılması mümkün olan bu örneklerin nasıl bir bağlamda STV izleyicisine aktarıldığını anlaşılır kılmak için, PKK'nin ve Kürt hareketi içerisindeki diğer aktörlerin Tek Türkiye dizisinin propaganda çemberinden geçtiklerinde ne hale geldiklerine bakmak gerekmektedir.

II. Kürtlerin gerilla mücadelesine katılmasını engelleme ve Kürt hareketinin sapkın bir çete olduğunun propagandasını yapma amacıyla malum dizinin ciddi yoğunlukta bir ahlaki karalama işine giriştiği kolaylıkla teşhis edilebilir. Bu minvalde, PKK gerillaları erzak almak için bir köye gittiklerinde ertesi gün evlenecek olan köylü bir kadına tecavüz ederken (18. Bölüm) diğer yandan da

¹³ Kürt bölgesinde kilit askeri pozisyonlarda yer almış olan emekli jandarma albay Erdal Sarızeybek, devletin kontrgerilla taktiklerini - sistematik bir uygulama bağlamından kopararak - şu şekilde ortaya koymaktadır: "Ülke yanıyordu, gün geçmiyordu ki eylem olmasın. Bir ara çaresiz hale düştüğümüzü itiraf edebilirim. Neler yapmadık ki, askerlerden sakallı timler kurduk, bu timlere PKK kıyafeti giydirdik, yol güzergahlarına gecedan çıkıp emniyet almaya çalıştık. Bir konvoy emniyeti için, yüzlerce askeri gecedan yürütüp kritik yerlerde emniyet almaya çalıştık" (*Milliyet Gazetesi*, 25 Eylül 2007).

örgüte katılmaya zorlanmış olan kadın gerilla adaylarına erkek militanlar tecavüz etmektedirler (11. Bölüm). Hatta o kadar ileri gidilmektedir ki, dizinin konu aldığı Kürt köyünden sorumlu olan PKK'li gerilla, bir kadın gerillayı hamile bıraktıktan sonra "örgüt içinde cinsel ilişkiye girdiği" için malum kadını diğer örgüt üyelerine recm ile infaz ettirmiştir (34. Bölüm). Bu üç örnekte kristalize olduğu üzere, Kürt hareketinin Kürtler için bir mücadele vermediği ve hiçbir şekilde ahlaki bir kırıntıya dahi sahip olmadığı yönünde bir dayatmanın ötesinde bir amaç vardır. Dizinin temel hedefi olan Kürt gençlerinin gerillaya katılmasını önlemek amacıyla, Kürt kadınlarına hitap eder bir biçimde PKK'ye katılmaları veya Kürt hareketine destek vermeleri durumunda bir "namussuzluk" çemberine dâhil olacaklarını ve örgüt içerisinde tecavüz edileceklerine dair bir uyarı yapılmaktadır.

III. Kürt hareketine destek veren köylülerin hepsi gerçek yaşamları içerisinde çıkarıcı, kötü, yalancı, insanları ezen ahlaksız kişilerdir. PKK ile kurdukları ilişki esasen ekonomik çıkar elde etmek üzerindendir (15. Bölüm ve muhtelif bölümler). Bununla birlikte, Kürt hareketini hedef alan diğer benzer bir taktik ise bizzatı örgütün ve örgüte destek veren yerleşik insanların büyük miktarlarda uyuşturucu kaçakçılığı yaptığı yönündedir (17. Bölüm). Bu iddia o kadar dallanıp budaklanmaktadır ki, Kürt hareketinin şehir yapılanması içerisinde bulunan bir kişi, hamile eşine uyuşturucu sattırarak hem kendisine hem de Kürt hareketine maddi kaynak yaratmaktadır (34. Bölüm). Bu şekilde, siyasi bir vak'a içerisindeki ideolojik tüm etkenler sıfırlanıp, Kürt hareketinin bireyler ile kurmuş olduğu ilişki ahlaksızlık üzerinden kişisel çıkar kategorisine indirgenmiştir. Ayrıca, Sağırsu köyünde Kürt hareketine istihbarat desteği veren kötü karakter muhtarın aslen Ermeni olduğu ortaya çıkaracaktır (34. Bölüm). Görüldüğü üzere, Türk-İslam sentezinin dışında kalan her türlü etnik/ulusal/dini kimlikler dizi içerisinde aynı şekilde ötekileştirilmekte ve aynılaştırılmaktadır.

IV. Dizideki İslami vurgu üzerinden Kürt hareketine yönelik nasıl karşı-propaganda üretildiği sorusu için verilecek cevap, namaz kılan PKK gerillasının diğer militanlar tarafından acımasızca dövüldüğü (7. Bölüm) ve PKK sorumlusunun "*Bizim dinimiz Mazdek dinidir*" dediği (15. Bölüm) düşünüldüğü vakit oldukça netlik kazanmaktadır. Tüm bunlara ek olarak, köylülerin eğitilmesine de karşı olan PKK, şehirde irşat olduktan sonra köye gelen kanserli öğretmen bin bir cefa ile yeniden açtırdığı okulu basarak, tüm çocukları okul binasına hapsedtikten sonra burayı ateşe verme girişiminde bulunmakta (15. Bölüm) ve sonrasında da okulu basıp çocukları kurşuna dizdikten sonra öğretmeni öldürmektedir (50. Bölüm). Toparlanacak olursa, Kürt hareketi, insan bedenini zorla ele geçiren tecavüzcüler topluluğundan müteşekkil, İslam dininin düşmanı, uyuşturucu kaçakçılığı ile insanları zehirleyen ve köylülerin eğitim yoluyla aydınlanmasını engellemek için çocukları kurşuna dizilen bir yapılanmadır. Tüm bunlardan ötürü, Tek Türkiye dizisinde Kürt hareketi siyasi bir örgüt olmaktan ziyade "ahlaksız ve kişisel çıkar bazlı örgütlenen bir çete" olarak kurgulandığı söylenebilir.

Tek Türkiye'nin yapımcısının ve yönetmeninin bu dizinin amacına dair söylediklerine paralel bir şekilde ördükleri kurgunun daha derinlikli bir analizi sonucunda yanıt verildiği düşünülen soruları şu şekilde dile getirebiliriz: PKK'ye katılımlar neden ve nasıl olmaktadır? Kürt hareketi içerisinde bulunan bireyler nasıl bir arada tutulmaktadır? Kürt hareketinin düzenlediği eylemlerde bariz olarak görünen bu halk desteği nasıl açıklanmalıdır?

V. PKK'ye katılımların nedeni üzerine savlanan belirleyici etkenler çeşitli olmakla birlikte “zor kullanımı” iddiasında koşut bir şekilde “kandırılma” temasının öne çıkarıldığını söylemek yanlış olmaz. Örneğin, çobanlık yapan bir genci örgüte katmak için yapılan propaganda esnasında gencin örgüte girmesi durumunda para, şan ve şöhret sahibi olacağı söylenmektedir (i8. Bölüm). Paralel bir şekilde, bir PKK gerillası erzak sıkıntısı olduğunda komutanını uyarırken örgütün her zaman “bolluk” vaad ettiğini aksi halde isyan çıkacağı yönünde bir uyarıda bulunmaktadır (17. Bölüm). Diğer bir taraftan, PKK'ye katılımın veya yardım etmenin arkasındaki diğer neden, töreler yüzünden insanların kapana kısılmaları ve bu bireyleri kimsenin umursamadığı ama örgütün kaale aldığına yönelik iddiadır. Kan davası dolayısıyla peyda olan kan parasını ödeyememe veya ölen erkeğin eşi ile evlendirilmek istemeyen kardeş olma gibi meseleler yüzünden ortaya çıkan bir dizi toplumsal sorundan dolayı Kürtler PKK'ye muhtaç olmakta ve katılmaktadırlar. Yani, cehalet-töre-eğitimsizlik gibi nedenler de insanları PKK'ye yöneltmektedir. Bu şekilde dizi içerisinde Kürt meselesinin kültürel olarak geri kalmış bölge meselesi olduğu söylemi yeniden üretilirken, Kürt hareketinin mobilizasyon dinamikleri ile neredeyse hiç uyuşmayan materyal teşvikler iddiası çerçevesinde bir karşı-propaganda denklemi kurulmuştur.

VI. PKK içerisinde bulunan militanların birlikte hareket edebilme ve “cinayet işlemeye” hazır biçimde olmalarına sebep olarak gösterilen karşı-propaganda taktiği ise insanoğlunun hayal gücünü zorlayıcı bir raddede bina edilmiştir. Dizinin başından sonuna kadar yer alan esas karakterlerinden biri olan Rojda kod adlı Berfin, örgüte bağımlılık yaratan ilaçlarla tabi kılınmıştır (i8. Bölüm). Bu ilaçlar yüzünden annesini bile tanıyamayacak hale gelen Berfin'in, korkusuz bir savaşçı olması için verilen ve bağımlılık yaratan ilaçları düzenli olarak alma gerekliliğinden ötürü örgütten kopamıyor olması gibi bir durum söz konusudur. Buna ek olarak, örgüt içerisinde bulunan gerillaların birbirleriyle olan insani ilişkilerini ele alan Tek Türkiye dizisi, örgüt liderlerinin refah içerisinde yaşarlarken, gerillaların canlarını hiç umursamadıkları ve insan hayatının örgüt içerisinde çok ucuz olduğu iddiası önemli yer kaplamaktadır. Misal, örgütün bölgesel komuta kademesinde yer alan militanlardan birisi, erzak sıkıntısı olduğunda “sıradan” gerillaları kast ederek “*hadi onlar gebersin biz de mi aç kalacağız*” demektedir (17. Bölüm). Aynı paralelde, dayanışma gibi ahlaki kategorilerin varlığını Kürt hareketinin organizasyonel yapısına yakıştıramayan dizi, çatışmada yaralanan gerillanın yük olmasın diyerekten öldürüldüğünü resmetmektedir (7. Bölüm). Bu şekilde PKK tüm insani öğelerden münezzeh olan ahlaksız bir çete olarak kodlanarak, Kürt gençlerinin

dağa çıkmalarının önlenmesi gayesi arşa geçecek bir noktada bariz olmaktadır.

VII. Son onyıllar içerisinde -siyasi bir çözüm sürecini yaşamamış olan- Kürt meselesinin varlığını sürdürmesine paralel olarak, Türkiye Devleti tarafından “önlenemeyen” gerillaya katılımları engelleme şiarı ile yola çıkmış bir televizyon dizisinin, PKK’yi bu şekilde yansıtmanın yanı sıra Kürt hareketinin kitleliliğinin kaynağında dair kurguladıklarına bakmak da faydalı olacaktır. *Örneğin, örgütün müşkül duruma düşürdüğü bir aşiret reisine “Şehirdeki gösteriler için bize adam lazımdır. 20-25 kişi gelirse çok iyi olacak”* (Bölüm.58) diyor olması kitleliliğin kaynağına ilişkin üretilen kurguyu net bir şekilde yansıtmaktadır. Bunu, Kürt hareketinin kitlesel gösterilerinin şiddete ve entrikalara başvurarak gerçekleştirildiğine dair bir karşı-propaganda stratejisi olarak kayda geçirmek mümkündür. 2006 yılında, “Diyarbakır olayları” olarak bilinen ve günlerce süren kitlesel çatışma hakkında dönemin AKP’li bakanı olan Diyarbakır milletvekili Mehdi Eker’in *“Çocuklarla konuştum, 5 YTL ve molotofkokteyli vermişler. Bunlar da gidip sağa sola bunu atmışlar”* söylemi ile Tek Türkiye dizisinde yapılan Kürt hareketi karşıtı propaganda arasındaki paralellik ise dikkate değerdir. Dizi içerisinde Kürt hareketinin kentsel alanlardaki etkinliğini hedef alan diğer bir yöntem ise Kürt hareketinin çocukları kullanarak kriminal yollardan kazanç sağladığı yolunda inşa edilmektedir. Şehirdeki “örgüt” üyelerinden biri Kürt çocuklarını sıraya dizerek, büyük şehirlerde örgüt adına gasp, hırsızlık ve uyuşturucu satıcılığı yapacaklarını ve birer militan olduklarını haykırmaktadır (31. Bölüm). Sonuç olarak, Kürt hareketi sahip olduğu kitlesel desteği - her siyasi hareket için geçerli olduğu üzere - siyasi bir hak mücadelesine inanan insanların gönüllü katılımından ziyade zor kullanmasına borçlu olarak yansıtılmaktadır. Diğer yandan da, şehir yaşamındaki huzuru bozmak ve kendisine maddi destek sağlamak için çocukları “ahlaksız” şekilde kullanarak kendisine fayda sağlamaktadır.

VIII. İşlenen karşı-propagandanın yalnızca PKK’ye yönelik olmadığını, Tek Türkiye dizisinin DTP ile PKK’yi eşleyip bu çizgi üzerinden bir karalama yaptığı da not düşülmelidir. Diziye göre, PKK’li gerilla komutanı Şivan, seçimlerde sandık başında durarak insanları tehdit etmekte ve seçim sonrasında istenilen partiye oy vermeyen köylülere de türlü zalimlikler yapmaktadır (49. Bölüm). DTP’nin Kürt bölgesinde net bir şekilde zafer kazandığı yerel seçimler hakkında dizide yapılan propaganda ile AKP’nin seçim sonrası söylemi arasındaki aynılıklar da gözlerden kaçmamaktadır. AKP’li Egemen Bağış’ın bu konu ile ilgili dile getirdiği iddia şöyledir: *“Birçok yazılı, sözlü tehdit çabaları oldu. Vatandaşlarımızın bir kısmı bunların etkisi altında kalmış olabilir. Özellikle seçim günü sandık civarında yapılan baskıların etkisi olmuş olabilir...”* (Zaman Gazetesi, 02 Nisan 2009). Egemen Bağış’ın elinde konuya dair belgeler olduğunu savlarken “olabilir” üzerinden konuşuyor olmasındaki tezat bir yanda dursun, Gülen cemaatinin görsel ve yazılı yayın organlarındaki siyasi hattın AKP ile nasıl paralel bir söylemsel düzeyde seyrettiğini bu ve benzer örnekler üzerinden anlamak mümkündür.

IX. Karşı-propaganda stratejilerinden sonuncusu ise koruculuk meselesine ilişkindir. Kürt meselesinin çözümü konusunda en ciddi toplumsal engellerden biri olan koruculuk sisteminin de hiç şaşırtıcı olmayacağı üzere kutsandığı söylenebilir. Tek Türkiye dizisinin kahraman doktorunun Amerikan aksiyon filmlerindeki karakterlere taş çıkaracak şekilde, PKK ile mücadele etmek için korucu milisler oluşturmaya fazlasıyla dikkate değerdir (54. Bölüm). PKK'den ayrılmaya kendisinin ikna ettiği eski gerillalar ile PKK'ye baskınlar yapmaktan pusu atmaya kadar ölümcül askeri tekniklerle donatılmış kahraman doktorun bir *korucubaşı* olarak da mücadelesini sürdürdüğünü söylemek hiç abartı olmaz. İyiliğin timsali olarak yasa-koyuculuktan da geri durmayan Tek Türkiye korucularının hayırlı işler için PKK gerillasına işkence yapıyor olmaları meşruiyet çerçevesinin hiç de dışında değildir (54. Bölüm). Dünya üzerindeki her türlü toplumsal hareketin aşağı yukarı benzer mobilizasyon mekanizmaları üzerinden ve bir siyasi ajanda ile kitleleri harekete geçirdiği düşünüldüğünde, cevapları oldukça net bir şekilde tahmin edilebilecek kitlesel desteğe ilişkin sorulara verilen yanıtların, aslında bir nevi içsel ters okuma yöntemi yapılarak verildiği söylenebilir. Siyasi ajandasını gizli tutmayı esas kılarak, politik kimliğini görünür kılmaktan kaçınarak, devlet kademelerine "Sızıntı" şeklinde nüfuz ederek örgütlenen Gülen cemaatine bağlı bir TV kanalının, Kürt hareketi ile bu hareketin sahip olduğu kitlesel destek arasındaki ilişkiyi doğru yansıtmamasını beklemek fazla iyimserlik olurdu herhalde. 1990'lı yıllar boyunca kurulan ve hâlâ süregelen Kürt hareketi ile Kürtler arasındaki bağları zahir kılma stratejisinin bu şekilde yeniden dolaşıma sokulduğunu ve "Amerikan maşası sünnetsiz teröristler" imgesinin "silah zoruyla eylem yaptıran teröristler" propagandası ile -malum dizi bağlamında- yer değiştirdiği aşikârdır.

Sonuç

Kürt meselesinin güncelliği eksenine bu yazının temel argümanı oturtulduğunda söyle bir noktaya varmak mümkündür: *Kürt meselesini idare etme* siyaseti devam ederken işleyen süreçte, Kürt hareketinin Türkiye'deki Kürtler üzerindeki temsiliyet gücünü aşgariye indirmek amacıyla, hem Kürtleri hem de Türkleri hedef alan kapsamlı bir karşı-propaganda girişimi ortaya konmaktadır. Sadece makro siyasete endekslenen bir kavrayış çabasının; ucu topluma değen, toplumu dönüştüren ve alttan alta işleyen bu süreci görmek konusunda yetersiz kalacağına kuşku yoktur. AKP'nin Türkiye siyasetinde etkin bir güç olarak ortaya çıktığı son yıllar içerisinde, bu yükselişe paralel bir şekilde egemenlik alanını ve yoğunluğunu artıran Gülen cemaatinin Kürt meselesi konusunda izlediği politik manevraların oldukça kompleks bir şekilde farklı mecralarda yankılandığı aşikardır. Kürt meselesinin çözümünü Kürt hareketinin tasfiye edilmesinde arayan, bu haliyle devletin yaklaşık 50 yıllık bölgesel geri kalmışlık söylemlerini yeniden üreten Gülen cemaatinin Kürt siyaseti şöyle özetlenebilir: İslamiyeti merkeze koyarken anti-demokratik bir şekilde Kürt hareketinin tüm yapılarını karşısına alan, Kürt meselesinin varlığından ötürü muhtaç duruma düşürülmüş bölge insanlarını "hayırseverlik" çabalarıy-

la devşirmeye çalışan ve bu yardımların akmasının beklendiği siyasi kanalı tahmin etmenin zor olmadığı bir konumda bulunmaktadır. Gülen cemaati. Bunların yanı sıra, Tek Türkiye dizisi, Kürt meselesi konusunda cemaatinin çizgisini kopya etmişken, Kürt hareketi konusunda ise - uydurma/çarpıtma haber kalıplarına sığamadığından olsa gerek - daha etkin bir propaganda yolu olarak sinematografik bir anlatımla adeta bir hezeyan bina etmiştir.

Bu makalenin başlığında bulunan *Şeş û Yek* vurgusunun amacı Kürt meselesi konusunda son dönemde izlenen idare yöntemlerinin atılan bir çift zar misali kumar oynamaya denk geldiğinin altını çizmektedir. Bir yandan muazzam yoğunlukta bir “Kürt açılımı” söylemi ile yola çıkıp, sürecin ilerleyen aşamalarında MGK süzgecinden geçtikten sonra “milli birlik projesi” ile yola devam etme kararı alınmasını Kürt meselenin yakıcılığı ne kadar taşıyabilecektir? Türkiye’de ve Kürt bölgesinde siyaset dinamiklerinin ne kadar hızlı değiştiğini bilen herkes, bu soruya kati bir cevap vermek konusunda tereddüt içerisinde olacaktır. Dolayısıyla, bu belirsizlikler yığını içerisinde sorulması gereken soru şu şekilde formüle etmeyi gerekli görüyorum: Bir açılım sürecine girildiği iddia edilirken, milyonlarca Kürdün desteğiyle var olan Kürt hareketinin temsiliyet gücünü yerle yeksan etmek amacıyla AKP’nin işbirliği içerisinde olduğu Gülen cemaatinin yaptığı yazınsal ve görsel karşı-propaganda faaliyetlerini nasıl anlamak gerekir? Gülen cemaati, Türkiye’de günlük tirajı en yüksek gazete unvanına sahip olan Zaman gazetesi ile, oldukça yüksek izlenme oranına sahip Tek Türkiye dizisi ile Türklerden oluşan kabarık sayıdaki kitlesini Kürt hareketine ve Türkiye’deki her türlü hak arama mücadelesine karşı kontrol edilemez bir zihinsel kavrayışa sürüklediğinin elbette farkındadır. Ama hegemonya mücadelesi esnasında toplumu dönüştüren bu enformatik yapıların, eğer *Kürt meselesinin çözülmesi* mevzubahis ise dönüştürülen zihinlerin çözüm önünde ne kadar ciddi bir engel oluşturduğunun farkında mıdır bilinmez. 1990’lar boyunca, psikolojik savaş kapsamında TSK tarafından regülasyonu yapılan karşı-propaganda dalgalarının -PKK’nin Kürt halkından bağımsız bir özne olarak kurgulanmasına rağmen- toplumları ne kadar kutuplaştırdığını kestirmek zor değildir. Kürt meselesinin sadece haklar siyasetine çakılı kalmış makro-siyasetten ibaret olmadığı ve olası çözümünün de böyle dar kapsamlı olamayacağı aşıkarsa; terörizm söylemini içselleştiren toplumsal kesimlerin Kürtlere yaptığı saldırılar, Türkiye’de günlük hayatın hemen her zerresine sinmiş ırkçılığın çatışmalı dönemlerde verdiği linçli sinyaller ve askerlik anılarıyla kafatasçı “çözümler” üreten emekli askerlerin toplumların tabanında yarattığı yankılar mutlaka umursanmaya değer konulardır.

Kaynakça

- Akyol, Mustafa. 2007. *What Made Gulen Movement Possible?* Conference paper in "Muslim World in Transition: Contributions of the Gülen Movement" held in 25-27 October 2007, London. <http://gulenconference.org.uk/conf.php>
- Atacan, Fulya. 2001. A Kurdish Islamist Group in Modern Turkey: Shifting Identities. *Middle Eastern Studies*, 37(3), pp. 111-144
- Başkan, Filiz. 2005. The Fethullah Gulen Community: Contribution or Barrier to the Consolidation of Democracy in Turkey?. *Middle Eastern Studies*, 41(6), 849 – 861
- Bilici, Mucahit. 2006. The Fethullah Gülen Movement and Its Politics of Representation in Turkey. *The Muslim World*. 96, 1– 2.
- Faraç, Mehmet. 4-11 Haziran, 2008. *Hedefteki Diyarbakır Yazı Dizisi Cumhuriyet Gazetesi*. <http://www.mehmetfaraç.com/belge.asp?select=750>
- Gülen, Fethullah. 15 Kasım, 2007. *Bizi Birbirimizden Koparamazlar...* Zaman Gazetesi, <http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=613572>
- Kayhan, İsmet. 14 Eylül, 2007. *Fetullah Gülen ve Kürt inkarı Yeni Özgür Politika*. <http://www.yeniozgurpolitika.com/?bolum=haber&hid=21779>
- Tekelioğlu, Orhan. 10 Şubat, 2008. *Televizyona Tepeden Bakış*. Radikal İKİ.
- Yavuz, M. Hakan. 2003. *Search for a New Social Contract in Turkey: Fethullah Gülen, the Virtue Party and the Kurds*. SALS Review 19(1), 114-143.
- Yeğen, Mesut. 30 Kasım, 2008. *Gözümüz Aydın: Barışıyorlar!.* Radikal İKİ.
- Haberler**
- ANF. 8 Temmuz, 2009. "Gülen Tarikatı Kürdistan'da Yeni Okullar Açacak". <http://www.firatnews.org/index.php?rupel=nuce&nucelID=10657>
- ANF. 20 Nisan, 2009. "Hizbullah'tan Gülen Cemaati'ne Uyarı" <http://www.firatnews.org/index.php?rupel=nuce&nucelID=6468>
- Haftaya Bakış Gazetesi. 19-25 Ocak, 2008. "AKP hükümeti DTP'ye Karşı Bölge'de Hizbullah'laştı". <<http://www.gundem-online.net/haber.asp?haberid=46968>
- Milliyet Gazetesi. 25 Eylül, 2007. "Yeri Geldi Askerlere PKK Kıyafetleri Giydirdik". <http://www.milliyet.com.tr/2007/09/25/son/sontur61.asp>
- Radikal Gazetesi. 18 Haziran, 2006. "Arınç, Gülen'i Çağırıldı". <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=190521>
- Samanyolu Fanları. 13 Aralık, 2007. "Gürsel Ateş (Tek Türkiye) ile Röportaj". <http://www.samanyolufanlari.com/forum/viewtopic.php?f=27&t=913>
- Taraf Gazetesi. 24 Aralık, 2007. "Doğuda Çocuklar Sevin-di" <http://tr.fgulen.com/content/view/14719/11/>
- Yeni Şafak Gazetesi. 15 Mart, 2009. "Seni Gidi Anarşist!: Yeni Şafak Pazar Konya'da Çekilen Tek Türkiye Setindeydi". <http://yenisafak.com.tr/Pazar/?t=16.03.2009&i=175024>
- Zaman Gazetesi. 12 Eylül, 2008. "PKK, Ergenekon'u Unutturmak İçin Saldırı Yapıyor". <http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=737419>
- Zaman Gazetesi. 23 Ekim, 2008. "PKK, Ergenekon'u Gölgede Bırakmak İçin Çırpınıyor". <http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=752500&title=pk-k-ergenekonu-golgede-birakmak-icin-cirpiniyor>
- Zaman Gazetesi. 02 Nisan, 2009. "Egemen Bağış, Yurda Döndü." <http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=833084>

Polîtîkayên Dewleta Tirk Ya Çandkuji û Zimankujiya Kurd û Dengbêjî

Zeki Gürür

Ji destpêka dîrok, şareza û hebûna mirovahiyê heya roja me; gotin, deng û awaz, di çand huner û jiyana temamî mirovahiyê de cîheke pir mezin girtiye. Di olên semawî, mîtolojiya rojhilata navîn û kevneşopîya Mezopotamyayê de gelek mînakên zîndî ya hêza gotinê heye. Gotin bi qasî hebûna destpêka şarezaya mirovahiyê di kûrahiya dîrokê de bi cih girtiye. An jî destpêka şarezayê bi gotinê dest pê kiriye. Têkiliya mirovahiyê çawa bi xwezayê û hebûna xwe ya ontolojîk ve destpê kiriye, gotin wekî nirxeke girîng, beramberî rastiya me ya biwatekirina hebûna xwe di bîr û xêva me de cihê xwe yê bêdawî girtiye.

Armanca vê nivîsê, di destpêka mirovahî û şarezayê heya roja îroyîn, veguherîna çanda kurdî, gotinên çîrokî û devkî çawa bi polîtîkayên dewleta Tirk ve deforme bûye û ji bingeha xwe bi dûr ketiye. Di vê nivîsê de beriya her tiştî xebatên li ser çanda dengbêjiyê û di deşîfrasyonên kilam û stranên dengbêjan de ev mijar çawa pêk hatiye û li gor pêvajoyê çawa bi pêş ketiye û hatiye asteke din. Wekî din di dîroka Kurd û Kurdistanê de bêpergalbûna kuliya nivîsê, xwe bi çi awayê bi pêş xistiye û çand û dîroka dewlemend û rengîn, çawa bi pêş ketiye? Di pêşveçûna nivîsê de têkiliya avabûna dewleta Tirk ya bi xîmê monîzma çand û hunerê bi çi awayê li ser çanda Kurdî û bi taybetî jî dengbêjiyê bandor dike, paradoksên dewletê û tevgerên Kurdan yê têkiliya çandê bi çi awayê derdikeve pêş? Armanca dewletê ya deformekirina çanda Kurdan di bingeha xwe de çi wate û polîtîkayan vedişêre? Dengbêjî, bi taybetî jî çanda çîrok û gotinê kîjan demê ber bi paşveçûnê ve ket? Şerê PKK û dewleta Tirk, bi xwe re çi dejenerasyonên çandan anîne?

Wekî din avakirina dewlet-netewe ya Tirk bi xwe re kîjan problêmên li ser zîman û wêjeya Kurdan anîye? Hebûna Kurdan bi çi awayê ji bo dewleta Tirk dibe sedemên pîrgirêkan? Avakirina paradîgmaya nasnameyê ya sîstema Tirk bi çi formên hatiye pê? Derbasbûna netewe-dewletê bi çi awayê çêbûyê û ban-

dora vê ferasetê li ser ziman û wêjeya Kurdî çi ye? Niqaşên pir-çand û zimaniyê bi çi awayê talûkeyê vedişêre û çend perspektîfên vê rexneyê. Rêvebirina dewleta Kemalîst, bi çi amûrên erkê li ser ziman û wêjeya Kurdan deformasyon û texrîbat çêkirine? Cûdatiya ziman û wêjeya Kurdan ji bo argumanên dewleta Tirk bi çi awayê hatiye bikaranîn? Zimankujî û çandkujî, qedexekirina nixxên çand û hunera Kurdan bi çi bertekan hatiye pêşewaz kirin? Çanda dengbêjiyê di valahiya vê yekê de erkeke çawa hildigre li ser milên xwe? Ji bo xebatên Kurdistan û Kurdewariyê qiymeta wan çi ye? Ev nivîs bi vê awayê li ser meseleyê disekine û perspektîfeke Kurdewariyê di sedsala 21. de dide niqaşkirin. Heya roja îroyîn bêpergalbûna Kurdan çi pirsgirêk bi xwe re anîne? Bi teknîk û metodoliya kulturolojiyê û derfetên civakên zanistî, analîzkirina çand û zimanê Kurdî, di naveroka vê nivîsê de bi cih girtiye. Û ev nivîsa bi tenê perçeya Kurdistanê ya li Tirkiyeyê li ser meseleyê disekine û perçeyên Kurdistanê yên din di naveroka vê nivîsê de bi cih negirtine.

Beriya her tiştî, divê di derbarê çanda dengbêjiyê de çend gotin werin kirin. Her çi qas navê wan bi me xerîb nebin jî, Kurd di dîrok û jiyana xwe de bi dengbêjan mezin bûn, runîştin, rabûn, coş û xiroş bûn, giriyan û qîriyan. Dengbêj jî bi parametreyên kulturolojiyê, bi metodolojiya zanîstên civakî û rêgezên dîrokê, di hindurê xwe de gelek formên vedişêrin. Di navbera kevneşopîya gotinên devkî ya Mezopotamîyê de ekola Kurdan temsîl dikin. Çawa ku di dîroka wêjeya devkî ya Tirkî de “Hozan” û “Aşiq” an jî di dîroka Fransîyan de “Trabedour” hene, aşiq û trabedourên Kurdan jî dengbêj in. Lê ji bo fêmkirina çanda dengbêjiyê divê çend tiştên derbarê kulturê û dîroka devkî were kirin.

Kultur Netew û Problem.

Cultur di lîteratura sosyolojiyê de bi awayeke pir wate bi cih girtiye. Hem antropolojî û hem jî di ferhenga sosyolojiyê de cultur cihewaziya mirovan derdixe pêş. Ji prîmatan heyanî çêbûna xawênî û nixxên etîkê, cultur seranserî bi mirovan ve têkildar bûye. Ji dawîya sedsala 19. şûnda jî, ji bo rêxistin û pêşvebirina neteweyan nixxeke pir girîng bûye. Bi dû şoreşa Fransîyan, cultur û uniteyên girêdayî wê gelek hatiye nixxandin. Nivîsa dîrokî ya neteweyan bi girêdayî senifandina xebatên kulturê hatiye pê. Ji wir ber bi roja me jî girîngiya vê fenomenê zêdetir di xebatan de cih girtiye. Her wiha millet û neteweyên ku yekbûna xwe pêk anîne bi saya serê xebat û karên çand û huner û nixxên gelî ev yek çêkirine. Her çi qas şarezaya Ewropayê bi dû sedsala 20. şûnda bi awayeke rasyonel û teknîkeke pozîtîvîst hatiye avakirin jî, di xîm û bîngeha çand û şarezaya Ewropayê de gotegotên dema Yewnanan yên Antîkê û epopeyên Grekan bi cih girtine. Destan û efsaneyên sê hezar sal berê, niha di bîngeha şarezaya Ewropayê de ne. Ew yek ji bilî Ewropayê, ji bo gelek neteweyan jî wisa ye. Ji ber ku, hebûna gel û neteweyekî di dîroka wan de veşartîne. Tiştê herî berê jî, ji bo gelan, efsane, çîrok, çîrokên gel in. Kurd di vê hêlê de gelek jî şansdar in.

“Eger şêr, heya xwedî dîroknasên xwe dibin, çîrokên nêçîrê her dem nêçîr-

vanan mezin û pîroz dikin” Bi ser vê rastiye, mirov dikare bibêje ku hîstorîog-
raphya Kurdan jî di berhemên Kurdan, yên di nav gel de veşartî ne. Bi
mekanîzmeyên sazî û xebatên bi vê awayê di jiyana Kurdan de mirov ber bi
çanda Kurdan ya dengbêjiyê dibe. Heya niha xebatên dîrok û çand û zimanên
Kurdan bi derfetên mekanîzmeyekê nehatine nirxandin, lêgerîn û lêpîrsîn. Ew
yek jî bûye sedema gelek aloziyan û kuliyateke cûr bi cûr.

Di dîroka dengbêjiyê de mirov dikare bibêje ku, çanda dengbêjiyê di bingeha
xwe de fena hîn nirxên Mezopotamyayê yên destpêka dîrokê, hîn dewan dike.
Wekî tê zanîn çanda Çargayê** rastî û efsûniya xwe bi ser dengbêjan dirêjî ro-
ja me dike û li benda xebatên me ye.

Di ser de jî wekî tê gotin nivîsîna dîrokê (hîstorîographya), ji bo her netewî û
monîzma avakirina dewlet û netewan gelek girîng e. Û gelek caran jî nivîsîna
dîrokê ji bo manîpulasyonên polîtîk û îdeolojîk gelek tîn bikaranîn. Her dîrok
nivîsî li gor rastiye civakan, yên siyasî, polîtîk û dîrokî, car caran jî zimanî,
gelek guherbar û cûda bi cûda ye. Di avakirina dewleta Tirk, ya bi ser xîmê
yekane hatiye çekirin jî hîn rastiye çanda Kurdan di hindurê xwe de vedîşere.
Her wiha di dawîya sazkirina dewleta Tirk, hemû çand û hunerên cûda hatine
qedexekirin û tîkiliya wan bi mêj û dîroka wan ve hatiye birîn. Navên bajar û
gundan, navçe û çiyayan hemû hatine qedexekirin. Sedema vê ferasatê helbet
bi avayeke îdeolojîk hatiye pê, lê divê bi avayeke rasyonel ev yek were
analîzkirin. Ji ber ku ev qedexekirin di koka xwe de rastiya hebûna Kurdan û
tîkiliyên wan yên bi dîroka wan ve qut kirinê vedîşere. Ev rastiye ku heta ro-
ja me dirêj dibin, bi şert û mercên dinyayê, yên polîtîk, siyasî, û rewşa konjonk-
turê gelek cûdatî aniye. Loma jî, mirov dikare bibêje ku, her çi qas دنیا û
mîrov biguhure, şert û merc cûda bi cûda bin, mirov mecbur bimînin ku bi
çewtî û xeletiyên xwe yên dîrokî ve rû bi rû bimînin jî, dewleta Tirk û pergala
Kemalist hîn bi qebûlên 80 sal berê, yên dewleta Almanan û bûye sedem gelek
şeran û gelek mîrov hatine kuştin ve tê îdarekirin. Çand û hunera kurdan -
pêşketin, texrîbat- jî bi vê nêrîandinên dewleta tekane ve gelek zirar dîtiye.
Gava ku mirov li polîtîkayan dinîhere ev tişt gelek berbiçav in. Di hindurê 90
salî de temarên gelekî, yên jiyanê hatine xitimandin. Xebatên dengbêjiyê jî
gelek bi van polîtîkayan ve girêdayîye.

Tiştê ku çand û zimanê kurdî ji bo pergale xistiye xetere, ne bi kurdan ve ele-
qedar e. Ji bo feraseteke zordar, tekane qedexeyan pîroz dike çand û zimanên
cûda bi xwe talûke û bi pîrsgirêk in. Lê ev yek jî bi xwe di rastiya çand û hûn-
eran de hene. Gava ku mirov ji cûdatiyê bitirse hewce nîne ku ew kes Kurd bin.
Bi vê yekê re girêdayî, mirov dikare ku tiştên ku çandan ji bo sistemeke tekane
dibe xeteri weha bir êz bike:

- Civakî
- Dîrokî

* Gotinên pêşiyên Efrîkayîyan.

** Di dîroka Mezopotamyayê de çîroknivîsî an, çîrokbêjî.

- Rakendî
- Fonksiyonelî
- Di nav tekiyê de pirî.
- Dînamîkî û guhêrbârî (Pariltî, 2006: 14-15). Ev yek dînamizma çand û huneran e. Ji bo tunekirina netewekî gelek pîrsgirêkan derdixe holê.

Nasnameya Tirkan ya etnîk li ser vac û mantiqa yekane ava bû. Ji bo vê jî divê çand û hunerên gelêrî, yên cûda bihatiba qedexekirin an jî ji nîşandana xwedan çandeke dîrokî û rengîn divê bihatiba guhertin. Wekî hatibû plankirin, qedexekirin bi her awayê derket holê. Di nav şixulîna xwe de gelek jî encam da. Gel û netewên li Tirkîyeyê dijîn bi awayê jenosîta ziman û çand, hatin deformekirin an jî di qadeke biçûk de man. Ji bo vê mantiqê pîrsgirêka herî mezin Kurd bûn. Kurd ji avakirina dewleta Tirk heya îro bi awayeke qerebalix dengê xwe bilind kirin, serê xwe hildan û li ber xwe dan. Û bûn belayê serê dewleta Tirk (1925, 1927-31, 1930-32, 1937-38).

Polîtîkayên li ser çand û zimanê Kurdan, bi armanca guhertina kompozîsyona Kurdan hatiye pê. Hikumeta Tirk, bo ku ji vê armanca xwe sud werbigre di navbera sala 1920-1940an de bi sed hazaran însan ji Kurdistanê koçî der û deverên din kir. Ji dawîya her serhildanê jî komkujiyên mezin kir û Tirkên ji Ewropayê, li Kurdistanê bi cih kirin (Hesenpur, 1997: 53). Heya demekê hebûna Kurdan bo îdeolojiya dewleta Tirk pîrsgirekeke gelek mezin bû. Lê tiştê ku dibû pîrsgirêk hebûna Kurdan ya biyolojîk nebû. Tiştê ku pîrsgirêk derdixistin holê çand, huner, ziman û hebûna wan ya dîrokî û kevneşopiyên wan bûn. Yanê nasnameya wan bi sedema çanda wan dibû pîrsgirêk. Wextê ku mirov li têgiya nasnameyê dinihêre ev rastî gelek berbiçav in.

Paradîgmaya Nasnameyê

Nasname, beriya her tiştî nîrxêke mirovahiyê û şarezayê ye. Heya roja îro bi gelek formên derketiye holê. Nasname heya sedsala 18 û 19. di her netewan de bi awayên cûr bi cûr derketiye holê. Gund, bajar, ol, kom û hiyerarşiyên civakî, di naveroka xwe de nasnameyan vedişêre. Nasname bi xwe re du tiştan tîne pê. Yek ji van terîfkirin û nasîn e; yê din jî aîdîbûn e. Terîfkirina mirovan di navbera civakê de bi navekê û bi awayeke civakî nasîn derdikeve holê û hem tişteke însanî ye û hem jî bi tenê taybetmendiyêke mirovan e. Di jiyana ajalan de terîfkirin tenê bi awayeke biyolojîk tê pê (Aydın, 1998: 12). Ji bilî şoreşa Fransîyan, bi dû belavbûna bloka Sosyalîst, pêşveçûna netewetiyê di qadeke din de bi pêk hat. Ramana Nasnameyan jî bi alîkî girêdayî vê yekê ye. Nasname hem bi awayeke hebûnî û hem jî bi awayeke civakî û hem jî bi awayeke psîkolojiya civakî derdikeve holê. Lê, aliyê nasnameyê ya civakî, di nav van kategorîzasyonan de xala herî girîng e. Ji bo vê jî nasname; avakirina kesayetiyê ya bi civakî ye. Mirov dikare ji vê yeke re bibêje nasnameya kolektîf. Wekî Wheelîs (Aydın 1998) jî dibêje, nasname; hîsa yekîtî û hevgerîtinê ye. Eger ev yek, zirarên yekîtî û hevgerîtinê bîne pê, talûke û pîrsgirêkên civakî

derdikevin holê. An jî mirov dikare bibêje ku, tiştên ku nasnameyê tîne asteke “problem” ne bi tenê kategorîzasyonên wekî sal, zayendî û tiştên din in. Bi xwe sedema van pirsgirêkan, taybetmendiyên şexsî nîn in; sedema pirsgirêkên nasnameyê, aîdîbûna şexsan ya bi komêkî ve ye. Meseleya Kurd jî wekî tê binav kirin, bînpêkirina mafên yekîtî û hevîrtîna Kurdan ya nasnameya kolektîf e.

Nasname bi pirsên “Ez kî me” û “Em kî ne” ve girêdayî ye. Ji ber ku taybetmendiyên, kesên ji kesên din ve vediqetîne li ser vê yekê hatiye çêbûn. Yanê di nîqaşên nasnameyê de tiştê herî girîng mensûbiyet (girêdan) e.

Pergalên ku xîmê nasnameyê ava dikin, bi dû şoreşa Fransîyan çend nîrxên hevpar bikaranîne. Li gor van nîrxan, avakirina netewekî, bi redkirina nîrx û tîgîyên “din” ve girêdayî ye. Bi dawer û amûrên erkê, ev yek tîn zexmkirin. Tiştê ku di vê xalê de ji bo nasnameya Kurdan dibe pirsgirêk, xerîbbûna Kurdan e. Lê pergala Tirk di vê xalê de li ser gelek paradoksan ava bûye. Kurd ji bo monîzma vê sistêmê hem wekî “yên din” hatiye kodkirin hem jî bi mantiqa wê sistêmê “tûne” hatiye pejirandin. Ji bo rewatiya vê jî her dem dîrok hatiye bikaranîn. Pîrozkirina dîrokekê, tunekirina dîrokeke din bi xwe re tîne. Tunekirina dîrokeke din, dibe sedemên aloziyê û rewşa tevliheviya civakî. Wekî Abbas Valî jî dibêje; karaktera gotina mîletperweriyê, ji bo dezenformasyonên gotina neteweyî û bikaranîna gotinên rewakirinê pêwîstîyeke pir mezin e. Ji bo vê yekê jî gotina serdestiyê, pêdiviya tîgîyên îdeolojiyê ye (Valî, 2005: 19).

Mirov weke nîrxêke civakî ye. Nasname jî cil û bergên mirov yê di nava neteweyan de ye. Nasname hêz û qeweta xwe bi çanda ku aîdbûnê hildigre. Di vê xalê de çand nasnameyê hem xwedî dike, hem jî bi hêz dike. Û mirov dikare bibêje ku çand û nasname hevbindin; ji hev ne bi dûr in. Lê wextê sînorên civakiyê mezin dibin, tîgîyên nasnameyê jî dicûrin, diguherin û zêde dibin. Mirov jî bi van guhertinan, ji xwe re nasnameyên emîk dibînin û gelek nasname derdikevin holê. Rewşa van nasnameyê ji bo Kurdan di gelek xalan de bûye sedema pirsgirêkan.

Hîn nasname bi dil û qebûl kirinên mirovan, hîn jî ne bi destê wan in. Mirov bi vê kategorîzasyona nasnamenastîne di navbera leqîniya civakê de ji xwe re cihekê digere û rastiya hebûna xwe dipeytîne. Nasnameya bi hewldanên fikrî, bi awayekî tê qebûl kirin, lê nasnameyên wekî bi xwîn û nîjadê ne bi dilê mirov û çêtirdîtina mirovan e. Ew yek bi gelek rêgezên zanîstên civakî tê nîrxandin lê, tiştê ji bo meseleya kurdan pirsgirêkê tîne pê, ev tîgîyên gelek têkel, ji aliyê pergala dewleta Kemalîst gelek tê bikaranîn. Kurd tenê bi qebûlkirina nasnameya “Tirk” tîn pejirandin û bo vê sistêmê bi talûke nayên kodkirin. Ev yek li Tirkîyê weke polîtîkayeke dewletê hatiye programatîzekirin û li ser vê yekê jî gelek dezenformasyon tîn kirin.

Avakirina Netewe-Dewleta Tirk û Rewşa Kurdan

Sala 1923an di dîroka Kurd û Tirkan de du pêvajoyên cûda derdixîne holê. Cûdatiya van rewşan ji bo Kurdan, rawestîna jiyan û dîrokê, ji bo Tirkan jî îde-

olojiya dewleta Kemalîst û jiyanêke nûpînû bi xwe re tîne. Wekî her caran tê gotin, du gelên xwedî dîrok û çand, di vê demê şûnda dibin pîrsgirêka pergala dewleta Kemalîst. Bi dû kevneşopiya Jon Tirkî û feraseta Îtihat Terakî mefhûmeke amade ji bo afirînerên dewletê li ber destan bûn. Dewleteke nû ava dibû, mîrata dewleta Osmaniyan ji holê radibû. Ev dewleta ku nû ava dibû, li ser xîmên tekiyê, redkirin û qirçirina çand û gelên cûda bingeha xwe ava dikir. Hîstorîographya Tirkî jî bi awayeke nîjadperestî, ne bi şîrovekirina mêjê, bi fiksiyona neteweke nû bi pêvajoyeke mîstîfîkasyonan saz bûye. Dîroknivîsî hem bi awayeke îdeolojîk hem jî bi awayeke folklorîk tê nivîsîn. Lê wextê dîroknivîsî li ser xîmên polîtîkayê tê pevxistin watedar dibe. Bi taybetî jî dibe sedema meşrukirina programeke polîtîk. Eger dîroknivîsî bi vê çarçoveyê were damezirandin, divê gelek tiştên rastiyê ji holê rake û programa xwe li şûna vê yekê bi cih bike. Ji bo vê xalê jî pîrsgirêka herî mezin, hebûna Kurdan bû. Kurd di wan deman, wekî niha ne xwedan-mekanîzma û pergalekê bûn. Loma jî ev feraseta dewleta Kemalîst, bi şert û mercên Kurdan ve li hev nekir û gelek serhildan û pîrsgirêk derketin holê. Yanê avakirina pergala nû, cih nedida Kurdan û hebûna Kurdan bi her awayê jîholêrakirin kiribû armanca xwe ya neteweyî. Lê du neteweyên xwediyê dîrok, çand û rastiya jiyane dî çawa ji hevdu veqetiyans û dîrokê çawa ji bo her du neteweyan bi pêş biketiba. Dewleta Tirkî bi tenê mafê Kurdan bin pê nekir, wekî din dixwest ku mîrata Kurdan jî holê rake û di vê qadê de valahî û deformasyonêkî bîne pê. Ji bo vê jî her derfetên dewletê gelek bûn. Hiquq, makezagon, siyaset û hêza bi fizîk di dest dewletê de bû.

Bi sazkirina dewleta Tirkî ya bi bingeha bînpêkirin û qedexekirina mafê kurdan, heya roja îroyîn nêzî 90 sal bihurî. Zimanê kurdan hate qedexekirin. Kurdî beriya avakirina komarê di medrese û avahiyên osmaniyan de dihat bikaranîn, perwerdeya wê dihat dayîn. Û mirov dikare bibêje ku, zimanê Kurdî heya avakirina komarê bi qasî ziman û wêjeyên netewên hawîrdor bi pêş ketibû. Mirov divê li ser bisekine ku ka pergala kemalîzmê bi çi awayê ev yek aniye pê. Tiştê herî girîng jî nerîtandina qedexeyan li avahiyên dewletê, cihê ku gel tê de dijî û qadên jiyana rojane, li daîreyên hikumetê gelek hêsan bûn. Li van deran qedexe kirin gelek baş dihat teqîp kirin. Lê tiştê herî zehmet û dijwar li gund û warên bi durî deshilatdariya navendê bû. Li van deran jî hin kesên bi alî dewletê hatibûn erkdarkirin, gund bi gund, bajar bi bajar digeriyan û “ceza-yê axaftina zimanê kurdî” li wan dibirîn. Wekî Kendal Nezan gotibû, ceza-yê serê peyvên bi kurdî 5 qurîş bû. Di dema ceza-yê axaftina kurdî 5 qurîş bû, bi xwe mîhek jî 50 qurîş bû. Ev cezaya bi herkesî dihat birîn û gundiyên ku ajalên xwe dianîn navenda bajêr û bi kurdî diaxifin ceza lê dihat birîn.

Ji bo avakirina dewleta tirkî û rastiyan bi wê qewimê re girêdayîye, divê were gotin ku, amûrên dewletê ji bo qirçirina ziman û çanda kurdî gelek bûn. Loma zimanê Kurdan jî wekî Kurdan hatibû qedexekirin. Ji bo bingeha vê qedexekirinê were tijekirin jî zimanê Kurdan ji wan re weke zimanê hovanê û paşve-mayî hate kodkirin. Armanca vê polîtîkayê jî, seranserî pêkanîna xerîbkirin û “xwefedîkirina” çand û zimanê Kurdan bû. Wekî Emîr Hasanpur jî dibêje,

tundiya sembolîk, ji bo axaftina kurdan hatiye pê. Mantiqa vê yekê jî mirovan bi xwe, çanda xwe, nas, dost û xizmên xwe şerm kirinê esas digre. Ev polîtîka bi taybetî jî li ser Kurdan hate nerîtandin. Navê “Kurd” û “Kurdistan”ê hate qedexekirin, û bi dewsa van “Tirkên Çiyayî” û Rojhilat” hate bikaranîn. Bi ver-siyona nû ya dîroka Tirkên, Tirk wekî herî pêşketî, mêrxas û egîd û zadegan hatin pîrozkirin, û bi gelek nivîsar, pirtûk û axaftinan de Kurd hatin înkarkirin. Di sala 1935an de bi pejirandina “Teoriya Ziman ya Rojê” ve warê Tirkên, Asyaya Navîn weke navenda çand û hunera cîhanê û merivahiyê hate qe-bûlîkirin, zimanê Tirkên jî weke koka hemû zimanan hate diyarkirin. Zimanê Kurdan jî, di çiyayên bêhampa de di bin bandora cîranên xwe yên Faris de mane û ji koka xwe –qaşo turan- bi dûr ketin. Ew bi xwe weke êleke Tirkên hatin qebûlîkirin.

Hebûna kurdan, bi qedexekirina zimanê wan û tehrîfkirina dîroka wan ve hate pê. Di vê xalê de, balyozê iraqê (1958-64) Talîp Muştîq di bîranînên xwe de qala îdiaya Tirkên ya tunehesibandina gramatîka kurdî dike. Li gor vê polîtîkaya dewleta Tirk, di Kurdî de peyvên beyanî, Kurdî û tîkel nêzî 8428 peyvên dike. Li gorî wî;

Tirkiya Berê	3080
Peyvên Erebi yên di Tirkî de	2000
Zimanê Zend	1240
Farsiya Modern	1030
Pehlewiya Berê	370
Peyvên Kurdî	300
Zimanê Êrmenan	200
Zimanê Kaldeyan	108
Çerkezî	60
Zimanê Gurciyan	20
Hejmara peyvên di kurdî de tîk axaftin.	8428
(Hesenpur, 1997: 55)	

Ev pasaja li ser, feraseta dewleta Tirk ya di derbarê kurdan de, beriya asimîlekî-rina Kurdan, kevirê xîmê dewletê û saziyên bi wê re girêdayî ye. Ev feraset ji navenda dewletê hate programkirin û hêdî bi hêdî di navbera sazî û avahiyên dewletê de belav bû. Ji ber ku tişteke qaşo weha cilên “akademî”yê lê hati-bekirin, beriya her tiştî di navbera sazî û avahiyên de sîrkule dibe.

Îndoktrînasyon û dezenformasyon di qadên bûrokratîk, dibistanan û avahiyên perwerdehiyê de bi pêş ket. Di vê xalê de tiştê herî girîng ew e ku, zimanê Kurdan û rastiya Kurdan ya biyolojîk, weke “hovane”, “qirêj” û “xerab” hate dîtîn. Kurd bi xwe jî di derbarê xwe de weha fikirîn. Zimanê xwe wekî zimanê qirêj dîtîn. Derfetên pergale yên wekî, perwerdehî, çapemenî, avahiyên bûrokrasiyê ew yek dipeyitand. Di ferhenga The Oxford Turkish-English Dictionary’ê ya di sala 1986’an, çapa sêyemîn de, di derbarê Kurdan de weha dinivîse: “bi awayeke etnîk, Kurd; (biçûk dîtî) kesên hovane”(1997: 55).

Kurd di şixulandina vê makîneya dewletê de her dem, hem bi awayeke polîtîk û hem jî bi awayeke jîyanî biçûk hatin ditîn. Ji bo vê jî gelek derfet hebûn. Çapemenî, perwerdehî... Ev ji bo bi cihbûna mantiqa monîzma dewleta Kemalîst pêwîst bû. Ew yek di dema destpêka avakirina dewletê heya roja îroyîn her dem dewam kir. Akademiyên Tirkiyeyê di vê hêlê de ji bo “hilberîna derewan” bareke giran wergirtin li ser milên xwe. Uniteyên hatibûn erk-darkirin, binasiyê hebûna xwe, li ser tune kirin, “Tirkbûna Kurdan” kifş kiribûn. Mamoste Îsmail Beşikçi ji vê yekê re dibêje “zanîsta sîparîş.” Mirov gava ku di dîroka nêz ya Tirkiyeyê dinihêre, gelek tiştên vê yekê dirastîne hene. Amûren dewletê ne bi zanîngeh bûn. Wekî tundiya sembolîk hatiye binavkirin, Kurd û tiştên bi Kurdewariyê re girêdayîne ji bo meşrûiyeta xwe, binpêkirina hiquqê ji bi xwe anîn. An jî mirov dikare bibêje ku hiquq jî bo vê yekê hatibû avakirin û ev tişt ji bo hiquqê tişteke gelek asayî bû. Rektoriya Zanîngeha Mersînê, di 21 sibatê de, bi sedema “Roja Zimanê Kurdan” ji 35 xwendekarên ku çalakî kiribûn re gelek ceza birîn. Di agahdarnameya cezaya dîsîplînê ku hatibû birîn de, zimanê Kurdan bi awayeke “qestî mestî” hatibû terîfkirin. Yek jî di agahdarnameyê de tîpa yekemîn ya peyva Kurdî û Kurdan bi tipên hûr ve hatibû nivîsîn. Ev yek ji aliyê rektorê Zanîngeha Mersînê, Suha Aydın ve hatibû nivîsandin.

Qedexkirina Zimanê Kurdî

Di van rojên dawîn de wekî tê nîqaşkirin, pirsgirêka meselaya Kurdan ya esasî tune kirin û pişavtina çand û zimanê wan bû. Wextê mirov li bingeha vê yekê dinihêre, mirov ber bi dema Osmaniyan ve diçe. Cara yekem, di sala 1910'an de navê gund û warên bi Kurdî hatibû qedexirin. Bi dû rewşa Osmaniyan ya xerab de, polîtîkayên ku bo xelaskirina Osmaniyan cûr bi cûr derketin holê. Di dawiya hilweşandina Osmaniyan de, bi avakirina komara Tirkiyeyê jî navê war û gundan hate qedexirin. Bi du serhildana Şêx Seîd, di sala 1925, ya serhildana Dêrsimê 1936-38, 40-49, û wekî din bi dû derbeya Tirkiyeyê ya leşkerî, di sala 1960an û 1980an de navê Kurd, warên netirkî hatin qedexirin.

Bi dû qedexirina navê warên kurdan, di sala 1916an de û wextê ku dewleta Osmaniyan ji holê radibe û komara Tirkiyeyê ava dibe. 10ê Berfenbarê, sala 1920an ev zagona ku qedexekirina navên ne bi tirkî, dîsa tîne meclîsê û di sala 1922an de navê gund bajar, çiya û gelek navçeyan tê guhertin.

Di sala 1934an şûnda guhertina navan gelek zêde bûn. Salên komarê yê pêşîn bi ser vî esasî hatibû ava kirin. Di vê navberê de yanê di navbera salên 1934-36an de 837 nav di bajarên kurdan de hatin tirkîkirin. Navên Erebi, Lazkî, zimanê Gurcî û Ermenan jî bi dû re

hatin qedexirin. Di sala 1957'an de “Komîsyona Pisporî ya Guhertina Navan” hatiye ava kirin.

* qestî mestî, di jiyana tirkiyeyê de ji bo tiştên ku diji dîroka fermî tê gotin û wekî 'sozde' tê bikaranîn.

Her çiqas dewlet bi wan saziyan pêk were jî, di vê komîsyonê de gelek avahiyên dewleta yekane, ya neheqîya dewletê hevpar bike û wan bi awayeke zanistî bide xuyan û meşru bike hebûn. Ew sazî ev in: Wezereta Karên Hindur, Serfermandarî, Wezerata Perwerdehiya Neteweyî, Fakulteya Ziman û Dîrok û Erdnîgariyê ya Enqereyê û Saziya Zimanê Tirkî. Di hîlbijartinan de hikûmet parlamento her dem guherî û ev avahî her dem peywira xwe anîn cih û heya sala 1978'an nêzî 28 hezar nav û war guhertin û ew kirin Tirkî. Di nav van de nêzî 13 hezaran navê gundan hebû, yê din jî zêdetirîn çiya, banî, çem û robar bûn. Bajarên kurdan de rewşa guhertina navê gundan weha ye:

Agirî	374
Qers	398
Çewlîk	247
Bilîs	236
Mûş	297
Wan	415
Diyarbakir	555
Semsûr	224
Riha	389
Colemêrg	128
Mêrdîn	647
Erzerom	653
Erzingan	366
Sêwas	406
Dêrsim	273
Xerpêt	383
Meletî	217
Mereş	105
Sêrt	392
Dîlok	279 (Boran, 2009)

Wekî li ser hatiye nîşankirin, bi dû xebatên vê komîsyona ku navên war, çem, bajar, navçe û gundan diguhartin, di dema derbeya leşkerî ya 1980an jî ev guhertin zêdetir bûn.

Li ser qedexekirina zimanê Kurdî, mirov dikare bibêje ku, pergala Kemalîst, bi van nêrîtandinên şideta (tundiya) sembolîk, armanc kiriye ku têkiliya Kurdan û dîrok û mêjuya wan bide qutkirin. Ev nêrîtandinên sembolîk, bi amûrên dewletê û derfetên pergale, herdem hatine destekkirin, hiquqê jî ev pratîk gelek piştras kirine.

Di van rojên dawîn de li gor rojên berê û dema avakirina komarê, normalizasyona zimanê Kurdî hêdî bi hêdî pêk tê. Lê ji bo her zimanekî pêşveçûn û standardizasyon çawa be, divê bo zimanê Kurdî jî wisa be. Qirêj û gemariya qedexeyên dewletê, helbet gelek deformasyon û pirsgirêkên mezin derxistin holê. Lê

piştî meseleya Kurdan û pirsgirêka zimên, divê standardizasyona zimanekî çawa tê pê û cudatîyên zimên çawa ji holê radibin, nîqaşên wan werin kirin.

Di Plana Îslehatê ya Şerqê de bingeha qedexekirina zimanê kurdî, rê û rêgezên wî hatine tespît kirin. Di vê îslehetê de asimîlekirina Kurdan û gelên din hatine armanckirin û li ser çand û huneran wan îpotek hatiye danîn. Îsmet paşa bi xwe li ser vê pêvajoyê disekine û rast bi rast li ser asimîlekirina Kurdan disekine. Mistefa Kemal di derbarê wî û rapora Îsmet Paşa, rapora ku hebûna Kurdan qedexe dike, çand û hunera wan ji holê radike de weha dibêje: “em rasterast milletperwer in û nîjadperestên Tirk in, mesnata komara me Tirk in. Efradên vê civatê, çiqas bi çanda Tirk in werin meşbûkirin, ew ciwat jî ew qas bi hêz û quwet dibin”(Bayrak, 2002: 19).

Pêşketin û pêşveçûna zimanekî rasterast bi mekanîzmeyekî ve girêdayî ye. Ev mekanîzma jixwe xebatên li ser zimên dike, cûdatîyan ji holê radike û zimên di qada dadî, îdarî, tenduristî, civakî dixwe zimanê sereke, jîyanê, dinamîkên guhertinê û dinyayê bi wê awayê werdigerîne wî zimanî. Ev mekanîzma, di şert û mercên sedsala 20an de tê wateya dewletê. Encax bi derfetên dewletekî, bi amûrên pergala dewletekî zimanek bi pêş dikeve. Çimku ziman ne bi tenê bûyereke axaftinê, an jî meseleyeke komunîkasyonê ye. Ziman hewce dibîne ku xwe, di qada wêjeyê, civakên zanistî, teknolojiyê hunerê û gelek qadan de sîstema xwe çêbike, jargona xwe pêk bîne. Ji bo zimanekê yekgirtî, zimanekê pêşketî û divê riyên li ber zimên werin rakirin. Ziman encax bi derfetên dewletekî xwe bi pêş dixîne. Çimku ziman bi xwe, li gor feraset û mantiqa xwe tişteke sîstematîk e. Gel û neteweke çawa cûda û veqetandî be, ziman jî wê şiklî hildigre. Encax îmkânên dewletekî, ziman û çanda wî mîletî sîstematîk dike.

Di sala 1950an de gef û zordestiyên li ser zimên hinek tîr sivik kirin. Di wê demê pirtûk, kovar û hîn weşanên Kurdî bi awayeke nîvserbest tê çapkirin. Lê mixabin ew yek heta derbeya leşkerî ya 1980an dewam dike û piştî derbeyê dîsa ziman tê qedexekirin. Sala 1991an de çend kovarên bi Kurdî hatin weşandin, lê ew yek di nav heman Kurdan de deng veneda, û bi dû ve nerîtandinê jî ziman dîsa hate qedexekirin. “Li Rojhilata Navîn gelê ku hemû mil û beşên wî ji perwerdehiyê mehrûm in, bi tenê Kurd in. Sedem, ne standarbûna zimanê wan e, zêdetirîn jî gef û zordariyên li ser zimên in. Ji alî Kurd û yên ne Kurd in ve gelek peyan hatin kirin û ew dîsa bêencam ma. Ji xwe li Tirkiyeyê sedema destpêka şer û pêşveçûnan bi van nêrîtandinên şîdeta sembolîk ve hatiye pê û şer jî ew yek neguherand (Izady, 2004: 315).

Bandorên Zimankujî û Çandkujiyê

Bandorên qedexekirina çand û zimanê Kurdan, di jiyana kurdan de veşartî ye. Perçebûna Kurdan, qedexekirina zimanê wan ve mimkun e. Ji bo vê jî di dîroke 90 salî de gelek pirsgirêkên mezin derketin holê. Kurd ji warê bav û kalên xwe hatin veqetandin, gelên din dewsa wan hatin bi cihkirin. Kurd hatin asimîlekirin û gelek texrîbatên çanda wan derketin holê. Dewletê bi mudaxileyên tund, Kurd çavtirsî kirin. Kurdan loma nasnameya xwe veşart. Kurdên xwendî an jî “elît” bi zimanên din dinya fêr kir, û gelek kesan jî xebatên li ser

Kurdan bi zimanên din kirin.

Niha jî di dest me de di xebata Emîr Hesên (1997) de lêkolîneke di derbarê vê mijarê heye. Di vê beşê de mirov dikare li ser wê bisekine. Ev lêkolîn, bi qedexekirina zimanê Kurdî ve pêşveçûna axaftina ziman çawa hatiye pê û di derbarê wê demê de hin raman û fikran dide mirovan. Li Kurdistanê niha hin cih zêdetir û zûtir ji çand û zimanê Kurdî bi dûr ketine. Hin kes dê û bavên wan bi Kurdî qise dikin lê ew bi Kurdî nizanin. Di wê nivîsê de;

Hejmara veguhertina kesên ku bi Kurdî dipeyvin (bi awayeke hezar kesî):

Kesên ku Kurdî Dipeyvin:	1945	1955	1960	1965
Zimanê Zikmakî:	1.477	1.680	1.848	1.430
Zimanê Duyemîn:	?	681	712	940
Komînek (yekom)	1477	2.361	2.560	2370

Di sala 1965an de daketineke gelek mezin çêdibe. Nêzî %23 yan e ev. Lê wextê ku mirov difikire, ji bo vê yekê divê nîşeke nû were, lê tişteke wisa tune û ew bi her awayê bi hêza pişavtinê ve girêdayî ye. Weke din mirov dikare bibêje ku ev yek bi zordestî û bi gefên dewletê ve têkildar e. Ji sala 1955an heta 1960an nêzî %10 kesên ku bi zimanê neteweyî dipeyvin zêde dibin. Ev yek jî bi kêmasiya gef û zordestiyên dewletê re girêdayî ye. Di hejmara kesên ku bi Kurdî dipeyvin bi awayeke Zimanê Duyemîn dipeyvin, her dem zêde dibin (? 681, 712, 940). Ev yek serketina pişavtinê û tirkkirinê nîşan dide. Çimku Tirk zimanê Kurdan hîn nebûn û ew yek, tê wateya kesên ku hîn Kurdîtiya xwe wenda nekirine û Kurdên ku bûne Tirk, dide diyar kirin.

Tirkkirin wextê bi zorê tê kirin ew bi xwe re berxwedanê tîne. Li gor hin çavkaniyên dewletê, tirkkirin bi awayeke hêdî hatiye pê, û gilî û gazine hatine zimên. Ji bo vê mînakê di destê me de ye. Di rojnameya Cumhuriyetê, sala 1966an û meha Tîrmehê de mebûseke Tirk weha dibêje; "Li Mêrdînê xelk ji %91 bi peyvekî jî Tirkî qise nakin. Li bajarên Kurdan yê din de jî rewş weha ye: Sêrt %87, Cömerg %81 Diyarbakir %67 Çewlîk %68 û Bîlîs %66 in.

Zimanê Kurdan li Tirkîyeyê hin nehatiye tune kirin. Lê kesên desthilatdar hin bi tune kirina zimên bawer in. Tunebûna zimanekî bi awayeke filolojîk pêk nayê. Li her alî cihanê ev yek qet wisa nehatiye pê. Di nav polîtîkayên Tirkîyeyê de îmhakirina gelekî bi tune kirin û qedexekirina ziman û çanda wan ve mimkun e. Rejîma Cumhuriyetê, gelheya Kurdan çiqas zêde be jî her dem bi dûrê yekê ketiye. Her çiqas Turgut Özal di sala 1991an de qedexeya axaftina bi zimanê Kurdî rake jî, di polîtîkayên dewletê de tu ferqe çênebûne. Ev polîtîka, ji xwe polîtîkayeke taktîk e. Pergala Kemalîst bi krîza ekonomîk, siyasî, çandî û îdeolojîk ve tarûmar bibe jî ji van polîtîkayan dest nekeşandiye (Hesên, 1997: 60).

Qedexekirina zimên bandora xwe herî zêde li ser standarbûna zimanê kurdî dihêle. Zimanek, ji bilî di nav gel û jiyana rojane, di her qadên jiyana de divê were axaftin. Wextê ku Kurdî jî nehat axaftin, cûdatiyên zimên zêdetir der-

ketin holê. Zimanek di beşên dadî, tenduristî, îdarî û civakî de neyê axaftin, ew ziman di qadeke biçûk de dimîne. Pêşveçûna wî zimanê ne bi tenê girêdayî axaftinê ye. Divê ziman bibe zimanê jîyanê. Huner, wêje, civakên zanistî divê bi wî zimanê werin kirin. Divê ziman di sazî avahiyên mekanîzmeyekî de were axaftin. Divê zanîngehên wî zimanî hebin, ew ziman di wan zanîngehan de di makîneyê re derbas bibe û beşên zimên werin çêkirin. Dîroka komara Tirkîyeyê, bi pêşgirtina vê yekê, bi qedexekirina zimanan, kujeriya çandan û talankirina dewlemendiyê ve tije ye. Qedexekirina zimanekî bi tenê pirs-girêkên ragihandinê dernaxe pêş. Kesên ku di nav du nîv-zimanan de xitimîne û gelek pirs-girêkên civakî û psîkolojîk derdixîne holê. Di sûc, pirs-girêkên civakî, problemên şexsî, xerîbbûn, cîniyet û gelek tişt bi vê rastiyê ve eleqeder in.

Gava ku mirov dîrokê dinihêre, encamên polîtîkayên dewleta Tirk bi gelek amûran pergale encam dide û pergale di gelek qadan de digihêje mirazê dilê xwe. Di serî de plan û programa her tiştî hatiye kirin, rê û rêgezên her tiştî jî hatiye kifşkirin. Di Plana Îslehetê ya Şerqê de bendên 9 û 12 di derbarê her tiştê de gelek fikiran dide mirov. Ji bo çandeke xwerû, hemû nîrxên miletan, huner û çanda gelan hate texrîbkirin. Berhemên gelan yê bi hezaran salan di gelek dema kurt de hate veguhertin. Ji bo vê jî derfeta dewletê û saziyên wê gelek bûn. Dewletê ev polîtîkayên xwe di beriya her tiştî, li zanîngehan qaşo weke zanistî da nîşankirin, bingeha wê bi “hilberîna derewan” çêkir. Asîmilasyon li dibistan, enstîtu, zanîngeh, avahiyên bûrokrasiyê, nexweşxane, girtîxane û gelek cihên mirov mecbûr in ku têkildar bibin û kar û barê xwe kuta bikin de çêbû. Ev tune kirina organîzasyonel di roja me de jî hin ji aliyê dewletê û çapemeniyê nayên niqaşkirin. Bi van polîtîkayên dewletê Kurd gelek mexdur bûn. Hin kes ji neçariyê koçî derî welêt bûn, hin kes jî bi salan di zindanan de man. Kurd hem ji zimanê xwe yê zikmakî merhum man, hem jî divê bi zimanê xwe yê zikmakî pişavt. Lê divê mirov ji bo fêmkirina vê yekê li benda Plana Îslehetê ya Şerqê binihêre. Benda 9. weha dibêje: “bo pardayîn û payedayîna tirkbûnê û Tirkîyê, bi tenê safbûna tirkbûn û Tirkîyê û rûmetdarbûnê nîne. Ew ji aliyê daringî ve jî nîşan dide ku ew netewe di karê de ye.” Benda 12: “divê neyê ji bîrkirin ku, cil û berg, kilam û stran, lîstik û govend, dawet û dîlan, edet, tore û kevneşopiyên miletekî, her dem hîs, hiş û aqilê wê miletî hişyar dihêle. Ew tiştan, wê neteweyê bi pêseroya wê miletê ve girê dide û bîr û baweriya wan herdem bi hêz dike. Her weha, divê ji bilî zaraveyan, va kevneşopî û edetên netewan yê dijraber divê bizirar û xerab were nîşandan. Yanê divê ziman û edetên wan were tirk û tirkîkirin. Ev yek peywira herî mezin û girîng e.”

Wekî li jor jî tê gotin bandora qedexê û zordestiyan di her aliyê jîyanê de hatiye pê. Ji bo civaka homojen, divê tekaneya çandan, yekaneya zimên çêbibe. Bandora vê yekê zêdetirîn xwe li ser xîmê nîrxên zimên û çandê derxistiye. Dewleta Tirk tiştê ku karibûye pişavtîne çêkiriye, yê din jî bi medyayê, bi wezereta perwerdehiya neteweyî û hiquqê deforme kiriye. Tiştê ku quweta wê negihîştîye jî bi “xwe û çanda xwe şerm kirinê” çêkiriya û wisa gihiştîye mi-

raza dilê xwe.

Tiştêke din jî, ya bi nerîtandin, polîtîka û daxwazên pergala Kemalîst ve girêdayî ye guhertin û texrîbkirina çanda Kurdan e. Wextê ku mirov li muzîka Tirkî dinihêre gelek tiştên dîtin. Bi dû avakirina komarê, her tiştî hêdî bi hêdî xwe nîşan kir, hemû kevneşopiyên Kurdan û gelên din, bi amûr û saziyên dewletê ve şîkl û sûretên xwe guherandin. Klam û stranên Kurdan, bi awahiya TRT û qedexebûna zimên, xwe wergerande Tirkî. Ew jî wekî Rapora Plana Îslehatê ya Şerqê pêk hat. Di nav van veguherinan de yan gotinê klam û stranan, yan jî melodyên wan bi awayek texrîb derxete pêş. “Wextê klam û stranên Kurdî tîrîkirin, bi taybetî gotinên wan tîrî guhertin. Car caran îstîsnayên van jî hene. Mînak, hunermendê Wanî Atakan Çelîk, strana ‘Gulê rabe sibe ye’ wekî sadiqê rastiya stranê dimîne û bi awayeke Gulê uyan sabahtir” dibêje” (Korkmaz, 2002: 43). Dîsa di nivîsa Mehmet Bayrak de weha tê gotin: “İbrahim Tatlıses, ji bo guhertina gotinên klam û stranên Kurdan dibêje ku ‘lihevnekirina zimên.’ Mînak Ayaxinda Kundura... li hev nake. Çima? Ji ber ku di klam û stranan de berfirehbûn û navber heye. Peyvên Kurdî heya astekî hil tîrî, wextê ku mirov wan werdigerîne Tirkî, ne hevdengê wan ne jî pîvana wan li hev dîkin. Yanî mirov ji neçariyê werdigerîne. Yanê eger wergera bi Tirkî lê bike, hunermendê jî wisa bikar bîne. Lê li hev nake”(2002: 44).

Kurdî, Pirçandî, Pirzimanî û Çend Perspektîf

Mijarên siyasî û rewşa ziman û çand, bi hev re girêdayî ye û encamên wan cûda bi cûda pêvajoyan derdixîne holê. Di van pêvajoyan de tiştê ku bi awayeke rastiya mijarê nayê nîqaşkirin, dibe sedemên dezenformasyonan û gelek çewtiyên mezin derdixîne holê. Li Tirkiyeyê jî aliyê meseleya Kurd de, pîrsgirêka zimên, di nav nîqaşan de meseleye herî domînant e. Ji ber ku siyasî, daxwazên polîtîk, îdeolojî li gor dem û dewranan digihurin. Konjonktur her dem li gor rastiya xwe û demê, rewş û rûyê pîrsgirêkan cûda bi cûda dike. Lê; ziman her dem rastiya xwe û ya jiyanê vedişêre û destûrê nade tu siyasî û polîtîkayên guhêrbar. Pîrsgirêka zimanê Kurdî gelek caran li ser meseleya siyaseta Kurd e. Her wiha, wek gelek kes jî tînin zimên, rastiya meseleya Kurdî, her ku diçe zêdetir dibe. Her çiqas zimanê Kurdî her ku diçe ji aliyê standartîzasyonê, an jî qedexê û tundiyên wekî berê tune be jî, gavên mezin diavêje. Ziman wekî berê qedexê nîne, lê ew yek bi tenê têra bi pêşxistina zimên nake. Siyaseta dewleta Tirk her dem xwestiye ku zimanê Kurd tune bike û bo vê jî ew qedexê kiriye. Wextê ku ziman qedexê bû û ji gelek derfetan bêpar ma, wê di naveroka zimên de jî bandora xwe nîşan da. Di derbarê qedexekirina ziman û çanda kurdan de, li ser gelek tişt hatin gotin. Heyanî avakirina dewleta Tirk, zimanê Kurdî di medreseyan û nav gel de dihat axaftin. Vê yekê ziman bi awayeke zindî diparast û naveroka ziman û çand jî gelek berfireh bû. Ji bo pêkanîna monîzma pergala Kemalîst, divê yan Kurd, yan jî zimanê wan bihata tune kirin.

Meseleya zimanê Kurd, gelek caran pêşveçûn û rewşa siyasî dîxtimîne. Neteweyek zêdetirîn bi zimanê xwe dikare bibe perçekî çand û kultura

gerdûnî. Ev yek di tevger û hereketa kurd de jî di van demên dawîn de gelek tê ferqkirin. Bi avakirina komarê ve ziman di saziyan de, di avahiyên dewletê, yên dadî, bûrokrasî, tenduristî û civakî de nehatiye axaftin. Wekî din zimanê Kurdî tu caran nebûye zimanê perwerdehiyê. Di warê ragihandinê, çapkirin û weşanê de jî dîroka wê zêde bi dûr nîne. Kurdan her dem bi derfetên xwe yên biçûk, gefxwerin, zindan, ceza û gelek caran jî jiyan xwe xistine xetereyê û bi bêîmkaniya xwe xwedî zimanê xwe derketine. Lê meseleya zimanê Kurdî dîsa jî ji holê ranabe. Di tam vê halê de zaraveya Soranî, ji bo fêmkirina rewşa ziman, mînakeke girîng e. Her çiqas derfetên zaraveyê Soranî seranserî bes nebe jî, dîsa Soranî di nav zaraveyan de herî zêde pêşketi ye. Sedema vê yekê helbet, encamên hereqeta başûr e. Lê divê mirov bi awayeke zelal bîne zimên ku, serbestiya zimên pêşketina zimên tîne pê. Serbestiya zimên, serbestiya netewî ye. Zimanek encax di destpêkê de bi perwerdehiya zimanê zikmakî tê parastin. Lê ji bo zimanekî bi tenê parastin nehewce ye. Zimanek pêdivî dibîne ku, di kategoriyên jiyanê de bi pêş bikeve. Zimanê hevotinê, bi têra pêşketinê nake. Divê di avahî û saziyan, çapemenî û zanîngehan de ziman were bikaranîn, bi ziman nivîsîn û xwendin were teşvîkkirin. Divê ziman bibe zimanê wêje û hunerê. Divê raçavkirina dinyayê, teqîpkirina pêşketinên teknolojiyê bi zimên werin kirin. Divê herî zêde jî bazara zimên hebe, ziman bibe zimanê meaşê.

Bi dû salên goî pê ve, li Tirkîyeyê niqaşên pirçandî û pirzimanî her çiqas kêmbê jî tên kirin. Meseleya zimanê Kurdî jî, di nav van niqaşan de zêdetirîn tê kirin. Lê divê di vê pêvajoyê de bi awayeke baldarî rewşa zimanê Kurd û korelasyona pirzimanî were kirin. Pirzimanî bi derfetên dewleta raser, zimanên din dixê di bin bandora xwe. Weke tê zanîn jî, Kurdistan, Anatoliya û Mezopotamya di destpêka dîrokê heyanî îro, bûye çavkaniya ziman û çandên cûda. Di her zimanê hîn dijn de jî dews û rêça çand û zimanên wendayî veşartî ne. Zimaneke rewşa Kurdî, divê ne bi cigirê zimanê sereke ya Tirkî be. Divê ziman xweserî xwe û bi îmkânên dewletekî were parastin. Bi nêrînên pirzimanîyê weke parastina nirxeke dîrokî nebe. Divê meseleya zimanê Kurdî di nav van niqaşan de gelek cih bigire û divê çareserîya pîrsgirêka ziman bi awayeke “parastinê” jî na, “bi pêşxistinê” were kirin. Ji ber ku Kurdan bi îmkânên xwe zimanê xwe perestîye. Tiştên ku îro şûn ve were kirin pêşxistina zimên e. Pirçandî û pirzimanî ji bo neteweyên pêşketî tê niqaşkirin. Ji bo Elmanyayê parastina zimanê Tirkî û perwerdehiya wî zimanî fena rewşa zimanê Kurdî nîne. Yek jî rastiyên civaka Tirkîyeyê û Kurdan fena netewên Ewropî jî nîne.

Polîtîkayên Çand û Ziman û Çend Nirxên Li Ser Dengbêjiyê

Di destpêka vê nivîsê heyanî dawiyê, li ser polîtîkayên dewleta Tirk hate rawestan, bi avakirina komara Tirkîyeyê heyanî roja îro polîtîkayên dewletê yên çand, ziman û nasnameyê hate nirxandin. Di nav polîtîkayan de jenosîta ziman, çand û nirxên miletan, bi taybetî jî Kurdan hate nirxandin. Di vê beşa dawîn de jî, têgiya ku ji bo ziman, çand, edet û folklorê Kurdan gelek girîng e û gelek barên dîrokê daye li ser milên xwe dê were niqaş kirin. Dengbêjî di nav van niqaşan de, ji aliyê rewşenbîrên Kurd û Tirk, heya roja îroyîn qet nehatiye axaftin.

Klam û stranên gelekî mêjî û hişê wî gelî ye. Ew klam, stran û çîrokên gel, eleqeya wî gelî û dîrokê çêdike û her dem wî gelî li ser piyan dihêle. Dengbêjî di vê mijarê de peywireke herî giran û mezin daya li ser milê xwe. Bi avakirina dewleta Tirk ya netewî, beriya her tiştî zîrar dida berhem û dinyaya Kurdan, ya nivîskî. Kurd her çiqas, ji îmkânên nivîsê mehrum bibana jî, çanda wan ya devkî gelek zindî bû. Di pêvajoyê de polîtîkayên dewletê tundtir bûn û çanda dengbêjiyê jî hêdî bi hêdî ber bi paşveçûnê ve çû. Sedemên vê yekê hem polîtîkayên dewletê ne, hem jî derketin, belavbûn û pertbûna televîzyonê, radyoyê ye. Yan jî mirov dikare bibêje ku ev çîrokbêj, hunermend û perbirsyarên dîrokê yên pîroz bi pêşketina dîtbariyê erka xwe temam kirin. Her çiqas vê gavê dengbêj bi awayeke “erka xwe temam kirin” werin kodkirin jî, bi tevdir û polîtîkayên parastinê, belkî jî dikaribûn bihatibana mihafezekirin.

“Nivîs” bi awayeke sistematîk seranserî bi pergala mekanîzmeyekî ve girêdayî ye. Dewletek encax nîzama nivîsê pêk tîne. Dengbêjî di vê xalê de êş û jana bêpergalbûnê, tengasiyên sistemekî de derdikeve pêş. Di dema arkaîk heyanî îro jiyana Kurdan, dewlemendiya çandê, renginiya zimên, estetîka Kurdan bi xwe re kaş kiriye û heyanî îro aniye. Şer û pevçûnên Kurdan, yên bi hev re û dewletên serdest, têkiliya gel û di hiyerarşiya civakê de axa û şêxan nîşanî mirov dike. Di serhildanên Kurdan de têkiliya mîran û gel çekirîya û di navbera wan de wekî pirekî erkdar bûne. Eleqeya gel û ya hêzên serdest bi gotin û vegotinên wan ve çêbûye. Ev yek tê wateya ku, dengbêj bi tenê “deng” an jî “bêj” nîne. Bi awayeke sosyolojîk, di tebeqeyên civakê de gelek rastiyan vedîşêrin. Gund bi gund, bajar bi bajar digerin û hêza gotinê belavî her aliyê cihanê dikin. Wekî tê zanîn bi şert û mercên dîrokî û siyasî, di jiyana Kurdan de “nivîs” zêde bi cih nagire. Tiştên ku pêdiviya nivîsê dibîne, domandina xwe bi ser dengbêjan de bi cih aniye.

Wekî Walter Benjamîn jî tîne zimên, “di dema şer de hemû dengbêj, çîrokbêj, aşiq û hozan ji mehdere radibin û tu kes di ortê de nayê xuyan. Ji ber ku eger li cihekî şer hebe, deng tune ye.” Belê her çiqas “deng” car caran şer û cengan ji holê radike jî, di dîroka Tirkiyeyê de tiştên dijî vê yekê hatiye pê. Wekî Benjamîn tîne zimên, cihê ceng û pevçûn çêdibe, mafê axaftinê namîne. Tiştên ku diaxifin bi tenê çek in. Dema ku mirov ji avakirina dewleta Tirk heyanî îro dinihêre her dem nêritandinên qedexekirina zimanê Kurdî, talankirina çand û hunera gelên cûda li ber çavan in. Hem bi nêritandinên siyasî, polîtîk û huquqî hem jî bi çek û sîlahên dewletê jenosîta vê çandê jî wisa çêbûye. Di nav van polîtîkayan de, bandora herî zêde li ser dengbêjan bûye. Di jiyana Kurdan ya pastoral de, têkiliya gel û xwezayê û jiyana çoltêriyê bi aliyê dengbêjan estetîze bûye û heya îro hatiye. Westê ku gund hatin valakirin, di jiyana Kurdan de jî gelek tişt guhurîn. Wekî tê zanîn dengbêj hunerên xwe li gundan, di dîvanxaneyên de îcra dikin. Berê gund hebûn û bi dû şewitandina gundan, şiklê jiyana civakî guhurî û bandora vê yekê li ser dengbêjan jî çebûn.

Şerê ku di navbera PKK û dewleta Tirk qewimî de gelek zîrarên mezin li ser dengbêjan çêdibe. Ji bilî polîtîkaya dewletê ya bi avakirina komarê, salên goî jî di jiyana çand û hunera Kurdan de pîrsgirêkên mezin derdikevin holê. Westê

ku bi nêzî 5 hezar gund -hejmara vê guhêrbar e- tîn valakirin û şewitandin, dezgehên hunera dengbêjan jî ji holê radibe. Hem şewitandina gundan hem jî qedexekirina ziman, dengbêj di qadeke mîkro de ma û ber bi paşveçûnê ve çû. Bi pêşketina dîtbariyê jî dengbêjan derbeyeka mezin hilda. Dengbêj bi şerê PKK û dewleta Tirk ve nikaribûn debara xwe jî bikin û di nav feqîrî û xizaniyê de ji jiyana xwe dest dan. Wextê berê, dengbêj li cem şêx û melayan, axa û mîran bûn. Dengbêjê her eşîr û mîrên Kurdan hebûn. Wana bi berdêla gotinan bexşîşên mezin hildigirtin û halê kêfên wan pir di cih de bû. Wextê ku komar ava dibe kargerîya herêma û ya navendî de paradoks û handîkapên mezin derdikevin holê. Hêzeke dengbêjan biparêze namîne, û ew bi pirsgirêkên mezin re rû bi rû dimînin.

Di dawiyê de, li ser çanda dengbêjiyê û pirsgirêka jenosîta ziman, çand û hunerê seranserî bi polîtîkayên dewletê yên avakirina komarê û netewewewletê ve girêdayiye. Deformebûna çanda dengbêjiyê, bi qewimîne şer ve ber bi paşveçûnê ve çû. Naveroka wan jî zêde nebû di nav van şert û mercan de. Her ku çûn hatin pişavtin, her ku çû xêwa gelekî hate texrîbkirin. Ji îro pê ve belkî vegerînên nemimkun hene lê, ji bo fêmkirina qirkirina dewletê ya Kurdan, serhildanên Kurdan û naveroka wan, têkiliya gelê Kurd û axa û mîran di hindurê wan de veşartî ye. Ji bo dîrok nivîsîna Kurdan gencîneyên gelek mezin in. Bi avakirina mekanîzmeyekî, ji bo çand û huner û zimanê Kurdan çavkaniyên gelek kêrhatî ne. Bi xebatên akademîk ve ji bo fêmkirina dîroka Kurd jî gelek girîng in. Wekî din ji bo kesên ku dixwazin li ser zimanê Kurdî bixebitin jî çavkaniyên pir muhim in. Û herî zêde jî wekî "Trabedour"ên Fransiyayê jî, bo derbasbûna wêjeya nivîskî gelek tiştên girîng vedîşêrin.

Encam

Kurd bi hezaran sal in, li welatê xwe dijîn. Heyanî sedsala 20an, wekî gelên din çand, huner, wêje û zimanê wan dewlemend bû. Bi dû sedsala 20an, bi şerê parvekirina emperyalîst hemû nirxên wan ên dîrokî, çandî zimanî derbeyên gelek mezin xwarin. Di vê nivîsê de jî polîtîka dewleta Tirkîyeyê ya li ser ziman, çand, huner, wêje, nasname û mafên mirovan hate sekinîn. Tiştên qewimîne û texrîbatên wan, ji bo fêmkirina pêşerojê pir girîng in. Wekî din jî mirov dikare bibêje ku, bîr û xêwa Kurdan, bi wan polîtîkayan hate tunekirin. Lê êdî dem û pêvajoyê ji bo Kurdan bi awayeke din dişuxile. Kurd her çiqas dereng man in jî, êdî xwedan ceribandîna mezin in. Tiştên ku di dîrokê de qewimîne nîşana vê yekê ye. Bi sistemeke xweser, bi mekanîzmeyeke serbest, wek gelên rojhilata navîn an jî netewên din, ji bo Kurdan gelek pêşketinên dê derbikevin pêş.

Çavkanî

- Aydın, S. 1998. *Kimlik Sorunu, Ulusallık ve Türk Kimliği*. Ankara: Öteki
- Boran, Sidar. 2009. *Norşin ve Kürtçe isimler 99 yıldır yasak*. 2 Eylül 2009.
<http://www.firatnews.org/index.php?rupel=nuce&nuceID=12438>
- Bayrak, B. 2002. *Mûzîk Dans û Şarqiyên Kurdî*. Enqere: Öz-ge
- Hesempur, E.1997. *Kürt Dili ile İlgili Devlet Politikaları ve Dil Hakları*. İstanbul: Avesta
- Izady Mehrdad.R. 2004. *Kürtler*. İstanbul: Doz
- Korkmaz, M. 2002. *Çifte Standardın Adı Kurdîbesk: Özü Kürt Sözü Türk*. Ankara: Öz-Ge
- Pariltı, A. 2006. *Dengbêjler, Sözü'n Yazgısı*. İstanbul: İthaki
- Valî, A. 2005. *Kürt Milliyetçiliğinin Tarihsel Kökeni*. İstanbul: Avesta

Kadim Anavatandan Bir İnkâr Coğrafyasına KÜRDİSTAN¹

Namık Kemal Dinç*

*“Erzincan Kürt merkezi olursa
Kürdistan’ın kurulmasından korkarım”²*

İsmet İnönü (1935)

Gerçeği yeniden “adlandırmak”... Devlet iktidarının tecessüm haline karşılık gelen bu aksiyon, İttihatçı-Kemalist geleneğin Türkleştirme politikalarının ürünü olarak kültürel soykırım uygulamalarını günümüze kadar taşımıştır. Kişi isimlerinden yerleşim yerlerinin isimlerine dağ, ova, yayla gibi pek çok coğrafi isme kadar uygulamaya konulan yeniden adlandırma yeni bir ulus ve ulus-devlet inşasında “bireyin” ve “mekânın” ulusal kılınması ve homojenleştirilmesi açısından vazgeçilmez addedilmiştir. Bu amaçla ortak bir tarih ve bilinç inşası için, farklı etnisite ve dilleri çağrıştıracak, “başka” bir tarih tahayyülüne imkân tanıyacak, “ayrılık” yaratacak tarihî adlar, kişi ve yer isimleri yenileri ile değiştirilerek eskiler hafızalardan silinmeye çalışılmıştır.

Kürtlerle meskûn coğrafya hakkında Kürdistan kavramının kullanılmasının resmen yasak olmasından hareketle, bu yazıda Kürdistan kavramının tarihî, coğrafi, idari ve siyasi mahiyetlerinin değişimi ele alınacaktır. 19. yüzyılın ikinci yarısı ve 20. yüzyılın ilk çeyreğinde ciddi bir popülerlik kazanan Kürdistan

* Araştırmacı-yazar.

1 Yazının araştırma safhasında sunduğu katkılardan dolayı çalışma arkadaşım Bahattin Demir’e, yine taslak halindeki metnin ilk okumalarını yaparak eleştiri ve yorumlarıyla yazıya büyük katkılar sunan Nilay Özok Gündoğan, O. Özgür Güven, Azer Kılıç, Mehmet Polatel ve Alişan Akpınar’a teşekkür ederim.

2 Bu cümle Saygı Öztürk’ün yayına hazırladığı “İsmet Paşa’nın Kürt Raporu” adlı kitaptan alınmıştır. Cümlelerin hangi bağlamda kullanıldığı ve orijinal hali için kitabın 51. sayfasına bakılabilir.

kavramı, 1925 yılından sonra sanki tarihte hiç var olmamış bir yer, bir isim gibi konuşmalardan, kitaplardan, anılardan, yani hafızalardan silinmek istenmiştir. Bu yazıda, söz konusu döneme ait arşiv belgelerinden yararlanarak Kürdistan kavramının devlet düzeyinde nasıl ele alındığı ve değerlendirildiği incelenecek, Kürdistan'ın zaman içerisinde nasıl Şark, Şark Vilayetleri, Doğu ve Doğu Anadolu'ya dönüştüğü ele alınacaktır. Yine Kürdistan kavramının gündelik yaşamda kullanımının yasaklanması ve düşün evreninin dışına itilmesine paralel olarak Anadolu tanımının değişimi ve coğrafi kapsamının genişlemesi de ele alınacak ve irdelenecektir.

Bugün Türkiye devleti sınırları içerisinde kalan bütün coğrafyayı (Trakya bölgesi hariç) tanımlamak için kullanılan Anadolu kavramı, Osmanlı İmparatorluğu döneminde çok dar bir idari birimin (eyalet) ve tarihi bir coğrafyanın adına karşılık gelir. Nasıl oldu da Anadolu kavramı daha geniş bir coğrafyayı kapsar bir niteliğe büründü? Bu dönüşümün gerçekleşmesinde ve kapsamının genişlemesinde etkili olan konjonktür, bakış açısı ve politikalar nelerdi? Aynı şekilde Kürdistan kavramı sadece bir idari birimin ismi miydi yoksa daha geniş bir coğrafyayı niteleyen tarihsel bir anlama mı sahipti? Kürdistan'ın belirgin sınırları var mıydı, nereden başlayıp, nerede bitmekteydi? Bu ve benzeri meseleleri sorgulayacağımız bu yazıda; 1925 yılından itibaren yasaklanıp, kriminalize edilen hatta korku kaynağı haline getirilen Kürdistan isminin, öncesinde yüzyıllara dayanan doğal bir kullanımının olduğu, resmi devlet belgelerinde çekincesizce ifade edildiği ve bugün 85 yıldır süren inkarcı politikaların ardından Kürdistan'a dair baskı, korku ve yasakların son bulması gerektiği üzerinde durulacaktır. Çalışma boyunca zamansal olarak düz çizgisel bir anlatım izlemek yerine, zamansal geçişlere, gel-gitlere yer veren, okuyana karşılaştırma kolaylığı sağlayan bir yöntem takip edeceğimizi belirtmek istiyorum.

Bir Tartışma: “Kürdistan” Tabiri Hangi Vilayetleri Kapsar?

Tarih: 27 Receb 1327 (14 Ağustos 1909). Yer: Meclis-i Mebusan. II. Meşrutiyet'in ilanının üzerinden bir yıl geçmiş. Meclis Başkanı Ahmet Rıza, bugün için meclis kayıtlarında bulunmayan bir önergeyi [takriri] oturumda tartışmaya açar. Meclis'te kayıt altına alınmamış önergenin zabıt ceridesindeki özet açıklaması şu minvaldedir: “Bazı ceraim eshabının [suçluların] affına mütedair İradei Seniyye'de geçen ‘Kürdistan’ tabirinin şümulüne [kapsamına] hangi vilayetlerin dâhil bulunduğu hususunda karar ittihazına [alınmasına] dair takrir.” Tartışma Meşrutiyet'in ilanının ardından dönemin Osmanlı Padişahı II. Abdülhamit'in Kürdistan'da bir af ilan etmesi üzerine yaşanmıştır.⁴ II. Meşrutiyet'in ilanının ardından Osmanlı ülkesinin tamamında siyasi suçlulara

3 Parantez içinde yer alan kelimelerin sadeleştirilmiş hali tarafımdan yapılmıştır. Yazı boyunca alıntı yaptığım tarihi belgelerin orijinaline yer verdim. Anlaşılma sorununu gidermek içinde böyle bir yöntem izledim. Daha önce yayınlanmış metinlerde ise aynı yöntemi izleyip, orijinaline dokunmayarak dil bilgisi hatalarıyla birlikte kullandım.

4 Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde (BOA) yaptığımız araştırmalarda Kürdistan'da affa dair bazı belgeler bulsak da, padişah buyruğu (yani İrade-i Seniyye) bulunamamıştır.

yönelik bir af kararı zaten çıkarılmıştır. Ancak Kürdistan'ın toplumsal özgünlükleri dikkate alınarak ayrı bir af kararı alınması gerekli görülmüştür. Bunların nedenlerini tartışmayı, tutanaklardan sonraya bırakmak kaydıyla, öncelikle Meclis-i Mebusan'da bu tartışmanın nasıl tezahür ettiğine bakalım.

REİS – Kürdistan'da bazı cera'im eshabının affına dair bir takrir var. Birçok zamandan beri burada duruyor. Eshabı imza rica ediyorlar rüfekayı kiram, şunu okuyalım. Zaten buna pek lüzum kalmadığını da arzedeceğim. Geçen sene Temmuz'dan evvel beynekkabait⁵ vuku bulan ceraim hakkında. Ceraimi adiyeye şamil değil. Oralarda bazı ceraim olurmuş ki, ora mebusları pekala bilirler, daha iyi izah ederler. İki kabileye mensup iki kişi arasında bir cürüm vuku bulduğu zaman, o cürüm kabilelere isnad edilir, bütün kabileler, aşiretler itham edilmiş. Hatta gıyaben mahkum dahi edilirmiş. Bir kişinin yüzünden yüz kişinin dağlara fırlama mecburiyet hasıl olurmuş. Birçok firariler, vakitlerini dağlarda şekavetle geçirirmiş. Eğer bunlar af olunurlarsa hepsi gelip eshabı ziraattan olarak ziraatlarıyla namus dairesinde meşgul olacaklarını Hükümete arz ediyorlar. Fakat bunlar böyle takip edildikçe, tabii, geldikleri zaman tevkif edilecekler. Halbuki cürüm bir, faili de birdir. Fakat ortada müt-tehem yüz kişidir. Bu pek yolsuzdur.

İlanı Meşrutiyetten sonra Kamil Paşa Sadareti zamanında bu hal nazarı itibara alınmış, bunlar hakkında af için İradei Seniye sadır olmuş. Bunu Adliye Nazırı Necmeddin Bey bendenize gösterdi. Buyrultusunu gördüm, fakat yalnız Kürdistan denilmiş. Kürdistan tabirinin hududu nereleri olacağını Adliye Nezareti halledememiş. Bundan dolayı bu meselenin ciheti tatbikine gidilememiş. Babıaliden sorulmuş, bunlarda tayin ve tahdit hususunda tereddüt etmişler. Bu mesele hallonulduğu surette, bu takririn Meclisi Mebusanca tahtı karara alınmasına hacet kalmıyor. Bendenize kalırsa, isterseniz bu takriri Adliye Nezaretine havale ettirelim. Zaten hükümet bizden iyi takdir eder. Bu affı umuminin hangi livalara şamil olacağını tayin etsin.

PAVLİ KARALODİ EFENDİ (İzmir) – Yalnız Anadolu'da mı bu?

SEYYİD BEY (İzmir) – Anadolu'da böyle cürüm yoktur. Anadoludakiler şahsidir. Yine o halde bizim Anadoludaki ceraim gibi cürmü adi ile veya maznun varsa, ona şamil değildir.

PAVLİ KARALODİ EFENDİ (İzmir) – Bunları siyasi gibi mi addedeceğiz?

SEYYİD BEY (Devamla) – Siyasi değilse de kısmen o rengi almış.⁶

Bazı mebusların itirazı üzerine bir miktar daha devam eden tartışma sonuç olarak aynı noktada düğümlenir; Meclis, Kürdistan'ın sınırlarını kendisinin tespit edemeyeceğine, bu affın uygulanacağı hudutları Adliye Nezareti'nin kendisinin karar vermesi gerektiğine hükmeder. Tespit edebildiğimiz kada-

⁵ Bu kelime "beynekkabait" biçiminde yazılmış, oysa "beynekkabail" yani "kabilelerarası" olmalıdır.

⁶ MMZC, Devre I, Sene I, Cilt 6, İnikad 133, Sayfa 396-398. Not: Kelime ve harf hatalarına dokunulmamış, basılı metindeki gibi yazılmıştır.

rıyla Aralık 1908 ve Ocak 1909 da Diyarbekir ve Bitlis vilayetlerinden birçok aşiret reisi bu aftan yararlanmak için başvuruda bulunmuş, ancak Adliye Nezareti'nin affin hududunun ne olacağı konusunda kararsızlığından dolayı hukukî ve pratik gereklerinin yerine getirilmesi gecikmiştir.⁷ Padişahın af kararının suretini göremediğimiz için affin içeriği ve hangi "suçları" kapsadığını bilemiyoruz. Acaba af sadece dağa çıkmış, isyan etmiş aşiretleri mi kapsıyor, yoksa her türlü "suç" içine dâhil midir bilemiyoruz.⁸

İhtilafın kaynağında padişahın Kürdistan'da af ilan etmesi yatmaktadır. Öncelikle Padişah II. Abdülhamit'in Kürdistan kavramını herhangi bir çekinceden uzak, rahatlıkla kullanmış olduğu görülüyor. Abdülhamit'in bunu Kürtlerle kurduğu "özel" ilişkiden dolayı kullandığı ileri sürülemez, rahatlığın temelinde Kürdistan kavramının o gün için kullanımının zaten doğal olması yatmaktadır. Burada sorun olarak karşımıza çıkan Kürdistan isminin kullanılması değil, Kürdistan'ın coğrafi sınırlarının nereleri kapsadığıdır. İlginç olan Başbakanlık Osmanlı Arşivi belgelerinden takip edebildiğimiz kadarıyla⁹ Babıali'nin de bu konuda sınır tayin etmekte zorlandığıdır. Nitekim devlet yetkililerinin çözümü; Kürdistan'ın sınırlarının yoruma açık olduğu değerlendirilerek, yerel yetkililere yapılacak başvuruların ele alınması ve af kapsamına giriyorsa kabul edilmesi yönündedir.¹⁰

Meclis'teki tartışmalarda dikkat çeken bir şey de biri Hristiyan diğeri Müslüman iki İzmir mebusunun affin kapsam alanı ve suçların mahiyetine ilişkin yaptıkları konuşmalardır. Pavli Karalodi Efendi'nin affin sadece Anadolu'da mı uygulanacağı yönlü bir soru sorması eğer bir dil sürçmesi veya yanlış anlama yoksa, kendisinin Anadolu ve Kürdistan'ı birlikte algıladığı biçiminde yorumlanabilir. Karalodi Efendi'nin konuya hakim olmadığını düşünmüş olmalı ki diğer İzmir mebusu Seyyid Bey müdahale ederek, çıkarılan affin Anadolu ile ilgili olmadığını izah etmeye çalışıyor. Burada dikkat çeken husus Seyyid Bey'in affin uygulanacağı Kürdistan'la Anadolu'yu ayırıştırırken, toplumsal yapıya ve suç türüne gönderme yapmasıdır. Seyyid Bey Anadolu'da böyle suçların olmadığını, şahsi suçlar olduğunu söylüyor. Bu değerlendirme ile aslında Seyyid Bey öncelikle o dönemde Kürdistan'da hâlâ temel toplumsal form olan aşiret yapısını dile getirerek Anadolu ile ayırıştırıyor. Bu noktada elimizde af metni olmasa da, mevcut ifadelerden ve elimizdeki metinlerden anlaşıldığı kadarıyla Batı tarzı bir modernleşmeyi model alan Osmanlı Devleti'nin modern hukuk ilkeleri temelinde suçun şahsiliğine vurgu yaptığı

7 DH.MKT. Dosya NO; 2899/73, Tarih; 9 Nisan 1327

8 Kürdistan'da böyle bir affin ilan edilmesinin nedenleri, uygulamanın nasıl gerçekleştiği, Kürtlerin meşrutiyetin ilanına yaklaşımları başlı başına bir yazı konusu olduğu için şimdilik daha fazla üzerinde durmayacağız.

9 Konuyla ilgili Başbakanlık Osmanlı Arşivinde şu belgelere bakılabilir; DH:MKT. Dosya No; 2705, Tarih; 19/Z/1326, DH.MKT. Dosya No;2741, Tarih; 26/M/1327, DH.MKT. Dosya NO; 2899/73, Tarih; 9 Nisan 1327, İ. DH. Dosya No; 1472, Tarih; 2/Z/1326, HR: TO. Dosya No; 400, Tarih; 18/9/1909

10 Kürdistan'ın sınırlarının yoruma açık olduğu yönünde Dâhiliye Vekaleti Mektubi Kalemine kayıtlı ve Sadarete hitaben yazılan bir taslak metin için bakınız; BOA, DH.MKT, Dosya No; 2705, Tarih;19 / Z / 1326.

ve yargılamanın bu usule uygun yapılmasını istediği görülüyor. Bu anlamda devletin aşiretlerle arasındaki hukukunu yeniden düzenlemeye çalıştığı, hatta aşiretçiliğin kolektif ruh ve hareket tarzını kırıp, bireyselliği geliştirmeye çalıştığı anlaşılıyor.

Affa uğrayan suçların mahiyetinin adi mi, siyasi mi olduğu tartışması da, öne çıkan başka bir husus oluyor. Seyyid Bey “Siyasi değilse de kısmen o rengi almış” yada Meclis Başkanı Ahmet Rıza’nın “ceraimi adiyeye şamil değil”¹¹ derken kast edilen nedir acaba? Aşiret reislerinin dilekçe örneklerine ve Kürt Tevaün ve Terakki Gazetesi’ne(KTTG) gönderdikleri mektuplara (Bozarslan; 1998; 325, 418, 419 ve Malmîsanij; 1999; 165,185, 186) bakılırsa Seyyid Bey’in söylediğini doğrulayan bir tablo ortaya çıkıyor. Aynı zamanda silahlı bir örgütlenme olan aşiretlerin kendi hukukunu uygulamak istemeleri genel otorite ve bunun yerel uygulayıcıları ile bir sorun ortaya çıkaracaktı. Yerel otoriteyi temsil edenlerin aşiretlerin hassasiyetlerini dikkate almayan tutumları, Kürtlerin başına buyruk, dağlara çıkan, isyan geleneğiyle birleşince olayın renginin kendiliğinden değişmemesi için bir neden kalmayacaktı. Nitekim, yaşananların siyasi bir mahiyete büründüğünü yansıtan bir çok gösterge var. Bunları af için başvuruda bulunan aşiret reislerinin dilekçelerinde görmek mümkün. Af için başvuruda bulunan aşiret reisleri, dilekçelerinde yeni Meşrutiyet rejimini ve nimetlerini göklere çıkarırken, eski yönetimi ve uygulamalarını sert bir dille eleştirirler. Diğer önemli bir gösterge ise, o gün için dağda olup afla birlikte düze inen bazı aşiretlerin ve aşiret reislerinin sonrasında “Kürt İsyanları” olarak bilinen isyanlara katılım sağlamış olmalarıdır.¹²

II. Meşrutiyet sonrası oluşturulan Meclis-i Mebusan’a dair zabıt cerideleri incelendiğinde, İttihat ve Terakki’nin tümüyle Meclis’e hakim olmadığı başlangıç dönemlerinde, “memleket” sorunları hakkında etkili tartışmaların yapıldığı, farklılıkların temsil edildiği ve kendini ifade etmede çok da sıkıntı yaşamadıkları gözlenmektedir. Başlangıçtaki bu pozitif havanın etkisiyle olmalıdır ki, “sınırlarını çizemeseler de” Kürdistan hakkında, sorunları ve çözümlerine ilişkin birçok tartışma yapıldığı görülmektedir. Bunlar içinde en çarpıcı olanlardan birisi, “Genç” Mebusu Muhittin Efendi’nin maarif işleri tartışılırken verdiği bir önergedir. Önergenin zabıtlardaki özeti şu şekildedir; “Genç Mebusu Muhittin Efendinin, Kürdistan’ın Maarif Nezareti ile alakalı ihtiyaçları hakkındaki takriri.”¹³ 29 Mayıs 1326 yani 11 Haziran 1910 tarihinde verilen önerge iki uzun sayfa olup, Kürdistan’ın yakın zamana kadar ilim ve irfan kaynağı iken nasıl cehalete büründüğü, yerel yetkililerin yanlış uygulamaları, yeni okullar açılması gerektiği gibi konular üzerinde duruyor. Önergenin kendisinde hangi vilayetler adına konuşulduğu, Kürdistan derken

¹¹ “Adi suçların kapsamı dışında” anlamına gelmektedir.

¹² Örneğin; Heverki Aşireti Liderlerinden Xelil Xaco’yu sonrasında Şeyh Sait İsyanı’nda görürüz. Yine Bişarê Çeto bilinen bir örnek olarak bu dönemde af için başvuruda bulunan kişilerden biridir. Adı daha sonra bir isyanla anılacak olan Reşkotan aşiretinin o günkü reisi Hacı Mehmet Mustafa affa başvuran bir diğer kişidir.

¹³ MMZC, D.1, S.2, C.6, İ.110, Sayfa: 171.

nereleri kastettiği belirtilmemiş, ancak bir yerde “vilayetlerimiz” gibi bir ifadenin kullanılması da gözden kaçmıyor. Önergeyi çarpıcı kılan şey, belli ki kendisi de Kürt olan mebusun, sadece geldiği seçim bölgesini değil aynı zamanda kendisini bütün Kürdistan’ın temsilcisi olarak görüyor olmasıdır. Tabi bunun Meclis tarafından yadırganmayıp, önergenin kabul edilmesi ve okunması da bunu çarpıcı kılan diğer bir husustur.

Müselles¹⁴ Kürdistan

II. Meşrutiyet sonrası Meclis tartışmalarını burada noktalarak, biraz daha gerilere, 19. yüzyılın sonuna gidelim. Aslen Arnavut olup, meşhur Fraşeri ailesinden gelen ve Türk diline yaptığı katkılarla tanınan Şemsettin Sami’ye kulak verelim. Bilindiği gibi Şemsettin Sami ilk Türkçe sözlük olan Kamûs-i Türkî ve ilk Türkçe ansiklopedi olarak kabul edilen Kamûs-ül-a’lâm’ı kaleme alan kişidir. Ferit Develioğlu Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat isimli eserinde Kamûs-ül-a’lâm’ı şöyle tanımlamış; “Kamûs-ül-a’lâm (özel isimler lûgatı): Şemsettin Sami merhumun 1890-1900 yılları arasında yayınladığı 6 ciltlik tarih, coğrafya ve biyografiden bahseden lûgatı.” Bu hacimli eserinde Şemsettin Sami, Kürdistan ve Anadolu isimlerine genişçe yer ayırmıştır. Öncelikle Kürdistan’ı nasıl tanımladığına ve muhtemel sınırlarını nasıl çizdiğine bakalım:

Asya-yı garbîde kısm-ı a’zamı memâlik-i Osmâniyye’de ve bir kısmı İran’a tabi büyük bir memleket olup, ekseriyet üzere ahalisi bulunan Kürd kavminin ismiyle tesmiye olunmuştur (adlandırılmıştır). Bu isim taksimât-ı mülkiye ve siyâsiyyeye dahil olmayıp, vaktiyle bizde Kürdistan valiliği ve şimdi İran’da Kürdistan eyaleti bu isimle müsemma memleketin bütününü ihâta etmediği gibi, Kürdler dahi dağınık ve sair akvâmla karışık bulunduklarından, Kürdistan’ın hududunu tamamıyla tayin etmek müşkildir. Ancak takrîbi olarak diyebiliriz ki Kürdistan Urmiye ve Van göllerinin sevâhilinden (kıyılarından) Kerha ve Diyale nehirlerinin menâbi’-ine (kaynaklarına) ve Dicle’nin mecrâsına dek mümtedd (uzanan) olup garb-ı şimâlîye doğru hududu Dicle’nin mecrâsını ta’kîble Fırat’ı terkib eden (birleşen) Karasu mecrâsına ve oradan şimâle doğru Aras havzasını ve Fırat ve Dicle havzasından ayıran taksîm-i miyâh (suların dağıtılması) hattına kadar vâsıl olur. Bu itibarla memâlik-i Osmâniyye’de Musul vilâyetinin kısm-ı a’zamı yani Dicle’nin Musul’da bulunan yerleri ve Van ve Bitlis vilayetleriyle Diyarbakir Ma’mûret-ül-azîz vilâyetlerinin birer parçası ve Dersim sancağı Kürdistan’dan ma’dûd olduğu gibi, İran’da dahil Kürdistan namıyla maruf olan eyâletle Azerbaycan eyaletinin nısfı yani cenûb-ı garbî kısmı Kürdistan’dır. Bu vechile Kürdistan şimâl-i şarkî cihetinden Azerbaycan, şarken Irak-ı Acemî, cenûben Luristan ve Irak-ı Garbî, garb-i cenûbî cihetinden Cezîre (Mezopotamya), garbi-i şimâlî tarafından dahi Anadolu ile mahdûddur. Bu hudud dahilinde 34 ile 39 arz-ı şimâlî (kuzey enlemleri) ve 37 ile 46 tûl-i şarkî (doğu boylamları) aralarında mümtedd (uzanan) olup, büyük bir müselles (üçgen) ve daha doğrusu sivri tarafı

14 Müselles, “üçgen” anlamına gelmektedir. Şemsettin Sami Kamûs-ül-a’lâm adlı eserinde Kürdistan’ı biçimsel açıdan bir üçgene benzetir.

garb-ı şimâlîye doğru dönmüş bir armut şeklini ibraz ediyor. Fırat'ı teşkil etmek üzere Karasu ile Murad Çayı'nın mültekasında (birleştiği yerde) olan en şimâl-i garbî noktasından Luristan'ın hududuna dek tûl-i a'zamı(boyu) takriben 900 kilometre ve arzı (eni) 100 ile 200 kilometre aralarındadır. (Kamûs-ül-a'lâm, Cilt 5, Sayfa; 3840)

Şemsettin Sami devamla, Kürtlerin ekseriyetle hudutları çizilen bu Kürdistan'da yaşamakla birlikte, Halep ve Şam cihetlerinde, Anadolu'nun her tarafında, Rusya'ya bağlı Kafkas eyaletlerinde, İran'ın her tarafında yaşadıklarını, hatta Horasan, Afganistan ve Belucistan'da da Kürt aşiretlerinin bulunduğunu söyler. Yine yukarıda hudutları çizilen Kürdistan coğrafyasında Arap, Acem, Türk "cinsiyetlerine" mensup ahalinin yaşadığını belirtir. Luristan bölgesinde yaşayanların aslen Kürt olmasına rağmen kendilerini Kürtlerden saymadıklarını dile getirir. Kürt nüfusunun tahminen iki buçuk milyona yakın olduğunu belirterek, bunun bir buçuk milyonunun Osmanlı ülkesinde yaşadıklarını ifade eder. Bu bilgilerin ve verdiği rakamların kaynağını bilemesek de Hakan Özoğlu'nun da belirttiği gibi "Şemsettin Sami'nin Kürdistan'a dair tahminlerinde oldukça donanımlı olduğu görülür" (Özoğlu, 2005, 53).

Nitekim Sami, Kürdistan'ın coğrafyası, iklimi, bitki örtüsü, yetiştirilen ürünleri, geçim kaynakları, ticareti ve madenleri gibi fiziksel ve ekonomik özellikleri hakkında hayli bilgi verir. Ardından Kürtlerin menşeinin nereye dayandığını tartışır; Aryen bir kavim olarak değerlendirip, İranlılara soyca yakın olduğunu ve iki bin üç yüz senedir bu topraklarda yaşadıklarını dile getirir. Kürtlerin özet bir tarihçesini sunduktan sonra, Kürtçe ile Farsça'yı karşılaştırır, Kürtlerin kişilik ve karakter yapısını tasvir eder. Dini inanç açısından ekseriyetle müslüman ve Şafî mezhebinden olduklarını ama içlerinde elli bin "Yezidi" ve "pek ziyade Kızılbaş" bulunduğunu söyler. Ayrıca bir miktar Nasturi ve Keldani yaşadığını ama bunların Kürt olmadığını ileri sürer.

Burada bu çalışmanın amaçları açısından önemli olan nokta Sami'nin Kürdistan tanımının neleri içine aldığıdır. Öncelikle Şemsettin Sami'ye göre Kürdistan; Batı Asya'da çoğunluğu Osmanlı ülkesinde ve bir kısmı İran'da bulunan ve ekseriyetle Kürtlerin yaşadığı ve ismini de Kürtlerden alan bir "memleket"in adıdır. Burada memleket ifadesini kullanan Sami, devam eden cümlede Kürdistan isminin idari (Osmanlı açısından) ve siyasi bir bölümlenmeyi ifade etmediğini vurgulayarak, bu ismi coğrafi ve tarihi manada kullandığı izlenimini vermektedir. Ancak bu coğrafyaya tarihin hangi devirlerinden beri Kürdistan denildiği hususunda herhangi bir şey söylemez. Fakat Kürtleri binlerce yıldır buranın sakinleri olarak gördüğü dikkate alınırsa, Kürdistan isminin de hayli uzun zamandır kullanıldığını kabul ettiği yorumu yapılabilir.

Geçmişte Osmanlı Ülkesi'nde bir Kürdistan Valiliği¹⁵ olduğunu söyleyen Şemsettin Sami, bugün (1890'lar) de İran'da bir Kürdistan Eyaleti bulunduğunu belirtiyor. Fakat bunların Kürdistan memleketinin tamamını kap-

¹⁵ Burada Sami muhtemelen, 1847-1868 yılları arasında Osmanlı idarî taksimatında yer alan Kürdistan Eyaleti'ni kast ediyor.

samadığının altını çizerek, Kürtlerin dağınık ve diğer kavimlerle iç içe geçmiş olmalarından dolayı, Kürdistan'ın sınırlarının tayin edilmesinin zorluğunu vurguluyor. Fakat bu işin müşküllüğüne vurgu yapmasına rağmen takribi bir Kürdistan sınırı çizmekten de geri kalmıyor. Şemsettin Sami'nin sınırları çizirken esas aldığı ölçünün nüfus yoğunluğu olduğu ve ekseriyetini Kürtlerin oluşturduğu bölgeleri Kürdistan'ın sınırlarına dâhil ettiği anlaşıyor. Elbette elinde nüfus istatistikleri var mı, yok mu bilmiyoruz, ama hareket noktasının bu olduğu değerlendirmelerinden anlaşıyor. Şeklen bir üçgene yada ters dönmüş bir armuda benzettiği Kürdistan'ın sınırlarının hayli geniş bir coğrafyaya yayıldığı gözlenmektedir.¹⁶

Eyalet-i Kürdistan

Peki Şemsettin Sami'nin altını çizdiği ve vaktiyle var olduğunu söylediği Kürdistan Valiliği veya Kürdistan Eyaleti ne zaman kurulmuştu, hangi vilayetleri içine almaktaydı, kuruluş amacı ve sonradan kaldırılmasına sebep neydi?¹⁷ Kürdistan'ın Osmanlı hakimiyetine 16. yüzyılda Yavuz Selim döneminde dâhil edildiği ve Kürtlerin 19. yüzyılın başlarına kadar, bir nevi özerk statüye sahip olarak, iç yapılarına fazla müdahale edilmeden yaşadıkları bilinmektedir.¹⁸ Osmanlı'da Batı tarzı reform hareketlerinin başlaması ve bununla bağlantılı olarak 19. yüzyılda Kürdistan'da girişilen merkezileşme çabaları ve Kürtlerin yerel hakimiyetlerine son verme girişimleri, Kürtler tarafından tepkiyle karşılanmış ve bütün yüzyıla yayılan isyanlar patlak vermiştir. 19. yüzyıl "Kürt İsyanları"nın en büyüklerinden biri olan Mir Bedirhan İsyanı 1842-1847 yılları arasında yaşanmış ve dönemine oldukça tesir etmiş bir olaydır.¹⁹ 1847'de Bedirhan Bey'in teslim olmasıyla son bulan isyanın, Osmanlı Devleti'nin resmi gazetesi olan *Takvîm-i Vakayî*'de (Sayı 345) Kürdistan'ın "yeniden fethi" olarak ilan edilmesi, dikkat çekicidir. Aynı şekilde, zaferin ardından savaşa katılanlara dağıtılmak üzere "Kürdistan Madalyası" ismiyle bir madalya hazırlanıp basılması da dikkate şayan başka bir durumdur (Dinç, Akpınar, 2007, 10-25). Mir Bedirhan İsyanı'nın bastırılmasından sonra, 14 Aralık 1847 tarihli *Takvîm-i Vakayî Gazetesi*'nde Kürdistan Eyaleti'nin kuruluşuna ait resmi ilam yayımlanarak, Kürdistan Eyaleti resmen kurulur.²⁰

16 Şemsettin Sami'nin bu çalışmayı kaleme aldığı aynı dönemde, 1893 yılında hazırlanmış bir Osmanlı haritasında, bahsedilen coğrafyayı tanımlamada Kürdistan isminin kullanılmasına bir örnek için bakınız; http://tr.wikipedia.org/wiki/Dosya:Osmanlı%C4%B1_Ortado%C4%9Fu.jpg

17 Osmanlı Kaynaklarında Kürtler Çalışma Grubu'nun hazırladığı "Kürdistan Eyaleti'nin Kurulması ve Osmanlı Devlet Salnamelerinde Kürdistan Eyaleti" çalışması için bakınız; <http://dapplatform.com/news.php?nid=1721>

18 Bahsettiğimiz özerklik bugün kullanılan anlamıyla değerlendirilmemeli, imparatorluk mantığı içinde ele alınmalıdır. Osmanlı İmparatorluğu'nun sadece Kürdistan'da değil, merkeze uzak, stratejik öneme haiz veya kontrol edilmesi, idari yapı oluşturulması güç yerlerde daha gevşek bir yönetim ilişkisi kurduğu bilinmektedir. Genellikle asker ve vergi alımı üzerine kurulan bu ilişkide bahsi geçen bölgenin iç işlerine karışmamak gibi bir tutum takınılır. Osmanlı idari yapısı içinde bunlar yurtluk-ocaklık sistemi ve salyaneli eyaletler olarak tarif edilir.

19 Bu konuda bakınız; N. Kemal Dinç, A. Akpınar, Emir Bedirhan, 20.Yüzyıl Başlarında Kürt Milliyetçi Söylemine Bir Örnek, bgst Yayınları, İstanbul 2007, Sayfa 10-25. Sinan Hakan, Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kürtler ve Kürt Direnişleri (1817-1867), Doz Yayınları, İstanbul 2007.

20 Osmanlı Kaynaklarında Kürtler Çalışma Grubu, "Kürdistan Eyaleti'nin Kurulması ve Osmanlı Devlet Salnamelerinde Kürdistan Eyaleti"; <http://dapplatform.com/news.php?nid=1721>.

“Diyarbakır Eyaleti, Van, Muş ve Hakkâri sancakları ile Cizre, Bohtan ve Mardin kazaları birleştirilip hepsinin bir eyalet sayılması ve itibar olunması ve bu eyalete Kürdistan Eyaleti isminin verilmesi gösterdiği lüzumdan dolayı yerinde ve münasip görülmüştür”²¹ ifadeleriyle tarif edilen Kürdistan Eyaleti’nin merkezinin neresi olacağı tartışma konusu olmuş; önceleri Ahlat’ın merkez olması önerilmişse de Diyarbakır’ın merkez yapılmasına karar kılınmıştır. Osmanlı devlet ricalinin bu husustaki tartışmalarının yer aldığı 9 Mayıs 1847 tarihli bir belge, eyaletin kuruluş gerekçesi ve özelliklerine ilişkin çarpıcı bazı bilgiler vermektedir. Eyalet merkezi ile birlikte Anadolu ordusuna da merkez olması önerilen Ahlat’ın İran ve Rus hudutlarına yakın, askeri mevkilere bağlantısının kolay olduğu, “hususiyetle Kürdistan’ın kalbinde bulunduğu ve bu suretle Anadolu ordusunun yumruğu, mütemadiyen nezaret altında tutulması icap eden Kürtlerin tepesinde bulunacağından” (Hakan, 2002, 106) bahsedilmektedir.

Aynı belgede “Kürdistan havalisinde emniyet ve asayişin temini, düzenin kurulması için burada özel ve bağımsız bir idareye tabi tutularak başına dirayetli, bilgili bir zatın getirilmesi” (107) önerilir. Bu önerilerin ne kadarının dikkate alındığına, ifade edilen “özel” idare tarzının Kürdistan’da hangi boyutlarıyla uygulandığına dair ayrıntılı bilgiye sahip olamadığımızdan, konu tartışmaya ve tefsire açık bir nitelik taşımaktadır. Hakan Özoğlu bu konuya dair şöyle bir yorum yapmaktadır: “Öyle görülüyor ki bürokratlar ve valiler en tecrübeli devlet memurları arasından seçiliyordu ve bunlar imparatorluğun başka bölgelerindeki emsallerinden daha yüksek maaşlar alıyordu. Aynı belgenin sonraki bölümünde idari düzenlemeler ve bu yeni yaratılmış vilayete yapılan atamalar ele alınmakta ve bu kısımda ‘Kürdistan eyaletinin genişliğine ve memuriyetinin önemine göre maaşların dolgun olması lazım geleceğinden, oraya 80 bin, Musul valiliğine 67 bin’ tahsis olunması gerektiği ileri sürülür. Önemli bir eyalet olan Musul’un hükümetten sadece 67.500 kuruş aldığı düşünülürse, Kürdistan’ın özel imtiyazlara sahip, büyük bir eyalet olduğu açıklık kazanacaktır” (Özoğlu, 2005, 82).

14 Aralık 1847’de resmen kurulduğu ilan edilen Kürdistan Eyaleti, devlet salnamelerinde 1848 yılından itibaren yer almaya başlar. 1848 tarihli salnamede Kürdistan Eyaleti’ne bağlı üç sancağın ismi geçer. Bunlar Diyarbakır, Van ve Mardin sancaklarıdır. Anlaşıldığı kadarıyla Diyarbakır Eyaleti sancak olarak yeniden teşkil edilmiş ve kendisine bağlı kazalarda düzenlemeye gidilmiştir. Yine Van ve Mardin sancaklarının da yeniden düzenlendiği anlaşıyor ancak salnamede bununla ilgili bir açıklama yapılmıyor. Bir yıl sonraki salnamede Muş sancağının Kürdistan Eyaleti’ne dâhil edildiğini görüyoruz, ancak yine eyalet hakkında teferruatlı bilgiye rastlayamıyoruz. 1850 tarihli salnamede ise Kürdistan Eyaleti’ne hayli yer ayrıldığı ve hakkında ayrıntılı bilgi verildiği görülüyor. Eyalet’e bağlı beş liva var, bunlar; Muş, Van, Hakkari, Cizre ve Diyarbakır. Bunların içinde sadece Diyarbakır’a bağlı 33 kaza bulunmaktadır

21 Takvîm-i Vakayî, 5 Muharrem 1264 (14 Aralık 1847).

ve bunun içinde Siirt, Mardin, Bingöl ve Batman'ın bir kısmı yer almaktadır. Yine Liva-i Muş'un kazaları arasında Bitlis, Tekman, Hınıs, Ahlat gibi bugün için üç ayrı il'e taksim edilmiş farklı kazaların dâhil olduğu görülüyor. İlginç olan bilgilerden biri de; mevleviyet²² açısından Kürdistan Eyaleti'ne bağlı livaların Musul dâhil olmak üzere çok geniş bir coğrafyaya yayılmış olmasıdır. Bunlar sırasıyla Van, Muş, Hakkari, Musul Diyarbekir, Mardin, Harbut, Arabgir, Malatya ve Besni'den oluşmaktadır.

1851 yılında mevleviyet açısından bir değişiklik yoktur, ama bağlı olan liva sayısı üçe (Dersim, Diyarbekir, Muş) inmiştir. 1852 yılındaki tablo da aynıdır (tabi burada Dersim'in Kürdistan'a dâhil edildiği gözden kaçmamaktadır). 1856 yılına kadar ufak-tefek bazı değişikliklerin olduğu görülür. Bu sürede Kürdistan Eyaleti'nden ayrılan Hakkari, Van, Mardin, Cizre mıntıkalarında Hakkari Eyaleti kurulur; fakat sonra ismi Van Eyaleti olarak değiştirilir (Baykara, 1988, 125). 1856'dan 1868 tarihine, yani eyaletin sona erdiği tarihe kadar Kürdistan Eyaleti, Diyarbekir, Mardin ve Siirt livalarından oluşur. Ancak 1856-1862 arasında Eyalet'e bağlı 49 kaza varken, 1862-1867 arasında kaza sayısı 58'e çıkar. Fakat Kürdistan Eyaleti isminin geçtiği 1868 tarihli son salnamede eyaletin kaza sayısının 48'e düştüğü görülür. Çeşitli devlet görevleri ve görevlilerinin isimlerinin yer aldığı devlet salnamelerinde, 1860 tarihinden itibaren Kürdistan Eyaleti'ndeki Hıristiyan din görevlilerin isimlerinin yer aldığı gözlenir.

1868 yılından sonra Kürdistan Eyaleti kaldırılmış, Kürdistan ve Mamuretülaziz'in birleştirilmesiyle, yerine Diyarbekir Eyaleti teşkil olunmuştur (Özoğlu, 2005, 83). Kürdistan Eyaleti'nin neden fesh olunduğu hakkında elimizde herhangi bir belge, açıklama mevcut değil. Bu tarihten sonra Osmanlı idari yapılanması içinde Kürdistan isimli bir birime bir daha tesadüf edilmemiştir. 1864 yılından sonra Osmanlı Devleti'nin idari yapısında yeniden düzenlemeye gittiği ve bu çerçevede Kürdistan Eyaleti'nin kaldırıldığı anlaşıyor. Fakat Kürdistan Eyaleti'nin kaldırılma gerekçesini bilmiyoruz. Aynı şekilde eyaletin kurulmasının Kürdistan'daki ahali üzerindeki tesiri hakkında da bilgi sahibi değiliz. Ancak ilerleyen zaman içerisinde idari bir birim ismi olarak kullanılmasa da, Kürdistan isminin yaygın olarak kullanıldığı ve Kürtler arasında hayli popülerlik kazandığı gözlenmektedir. Hatta yüzyıllardır tarihi bir coğrafya ismi olarak kullanılmanın yanında siyasi bir mahiyet kazanmaya başladığı görülmektedir. Nitekim ilk Kürt gazetesi olarak bilinen gazetenin Kürdistan ismiyle yayınlanmaya başlaması, sonrasında kurulan cemiyet ve yayın organlarında da aynı geleneğin devam etmesi gözlerden kaçmamaktadır. Bu anlamda Kürdistan'ın Kürtler tarafından sahiplenilmeye ve bir anavatan olarak savunulmaya başlandığına şahit olmaktayız. 20. yüzyılın başında Kürt milliyetçiliği ete-kemiğe bürünürken, en büyük dayanaklarından biri bin yıllardır bu topraklarda

²² Dini, ilmi açıdan eyaletin en yüksek rütbeli kişisi. Kelime olarak; "mollalık, müderrislikten sonra gelen ilmiye payesi" anlamına gelmektedir.

yaşadıkları, Kürdistan'ın Kürtler için kadim anavatan olduğu düşüncesidir.²³

Anatolie'den Anadolu'ya "Son Anavatan"²⁴

Anadolu isminin Anatolie kelimesinden türediği bilinmektedir. Grekçe bir kelime olan Anatolie "doğu" anlamına gelmektedir. İnsanlık tarihinin önemli evrelerine beşiklik etmiş bu coğrafyaya Batılı bazı eski kaynaklarda, Küçük Asya yani Asia Minor denildiğine de rastlanılmaktadır. Yarımada için kullanılan bu tabirin zaman içinde değişiklikler gösterdiği, bir idari birim olarak Anatolie yada Anadolu'nun sınırlarının büyüüp küçüldüğü gözlemlenmiştir. Anadolu isimli ilk idari birim 7. yüzyılda Doğu Roma yani Bizans dönemine denk gelmektedir. Anatolikon isminde bir *thema* (Bizans döneminin idari taksimatında en önemli teşkilat) teşkil ettikleri görülmektedir (Baykara, 1988, 17). Aynı dönemlerde Anadolu için Rum isminin kullanıldığını da görmekteyiz. Roma kelimesinden türetilmiş olan Rum ismi, erken devirlerde Araplar tarafından Bizans için kullanılmıştır.

Osmanlı döneminde eyalet-i Rum isimli bir idari birimin var olduğunu biliyoruz. 19. yüzyılda Osmanlı idari sisteminde artık varlığına tanık olmadığımız Rum Eyaleti'nin yerinde Sivas Vilayeti'nin kurulduğu görülmektedir. Osmanlı idari taksimatında bir numaralı eyalet, Avrupa kıtasındaki topraklarını kapsayan Rumeli Eyaleti'dir. Aynı dönemlerde Küçük Asya için Anadolu tabirinin kullanıldığını ve bunun yanında ayrıca daha sınırlı bir coğrafyayı kapsayan bir Anadolu Eyaleti'nin varolduğunu bilmekteyiz. Eyaletin merkezi başlangıçta Ankara, sonraları Kütahya olarak belirlenmiş, daha sonra tekrardan Ankara merkez olmuştur. Kendisine bağlı bazen 19, bazen 14 livadan oluşan Anadolu Eyaleti, 19. yüzyılda ortadan kaldırılmış, gerçekleştirilen vilayet düzenlemesi ile vilayetlere ayrılmıştır (Baykara, 1988, 99-142).

Osmanlı döneminde yüzyıllarca bir eyalet ismi olarak varlığını sürdüren Anadolu'nun, 19. yüzyılın sonlarından itibaren değişen siyasal konjonktüre bağlı olarak daha farklı mahiyetlere büründüğü, kendisine yeni anlamlar ve değerler kazandırılmaya çalışıldığı görülmektedir. Burada Anadolu kavramının içeriğinin ve sınırlarının değişimi ve gelişimini değerlendirmeye çalışırken, yaşananların Osmanlı Devleti'nin içine girdiği hızlı dönüşüm sürecinden bağımsız olmadığı ve birlikte ele alınması gerektiği karşımıza çıkmaktadır. Can çekişen bir devlet için çağın paradigmasına uygun çözümler aranmaktadır ve yeni dönemin çözüm reçetesi ulus-devleti işaret ettiğinden önce bunun ulusunun arayışına çıkılacak, ardından bu muhayyel ulusa tek başına sahip olacağı bir vatan toprağı yaratılmak istenecektir. Elbette bu yapılırken farklılıkların yok edilmesi, homojen bir ulus, homojen bir coğrafya-toprak parçası yaratmak bir zorunluluk olarak görülmektedir. İşte Kürt ve

²³ Bu konuda 19. yüzyılın sonu 20. yüzyılın başında yayımlanmış Kürt gazete ve dergilerine bakılabilir.

²⁴ "Türkler için Anadolu son anavatanı" belirlemesini 1918 yıllarında bir gazeteci tarafından kullanır. Şerif Mardin'den aktaran Jongerden, 2008, 270.

Kürdistan'ın inkarı, farklı politikalarla birlikte tarihten ve hafızalardan silme operasyonuna maruz kalması da bu paradigmanın tezahürleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Şimdi bu sürecin nasıl geliştiğine, aşama aşama Anadolu ve Türklük kavramları yeniden kurgulanırken Kürt ve Kürdistan kavramlarının nasıl yok edildiğine yada Anadolu, Türkiye ve Türklük kavramları içinde nasıl eritildiğine bakalım.

“On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısına kadar Anadolu'nun coğrafi bir birim olarak imparatorluğun merkezini oluşturduğu fikri Osmanlı bilincine yerleşmedi. Osmanlı İmparatorluğu Anadolu'nun kuzeybatı köşesinde başlamış olsa da, imparatorluk seçkinleri daima Avrupa'ya dönüktü ve Rumeli, tıpkı Anadolu gibi önemli bir coğrafi bağlılık odağı oluşturuyordu. Anadolu irat ve orduya insan gücü sağlama bakımından her zaman önemli olmasına rağmen özel bir önem taşımıyordu ve İstanbul seçkinleri Anadolu'yu cahil köylülerin ve göçebelerin yaşadığı bir yer olarak görmeye yatkındılar. Coğrafi bağlılığın esas odağı doğum yeri idi. Geleneksel Osmanlı sisteminde, resmi yönetim sınıfı yada 'köle elit' çocukluğundan beri İstanbul'da yetiştirildiği için, doğdukları yerle bağları kopmuştu –merkez ve çevre arasındaki kopukluğun sürmesine yardımcı olan bir süreç” (Poulton, 1999, 79).

Şemsettin Sami Kamûs-ül-a'lâm adlı eserinde Anadolu'yu uzun uzun ve her boyutuyla anlatır. Üç tarafı denizlerle çevrili olan Anadolu'nun karadan hududunun tayin edilmesinde zorluklar olduğunu, ancak Fırat Nehri mecrası, Kürdistan ve Suriye ile sınırın çizilebileceğini söyler. Fakat Sami'nin Anadolu'ya dair en çarpıcı vurgusu, burada yaşayanların çoğunlukla Türk olduğu, “bu kıtada sadece Türklerin meskun bulunduğu” yönündedir ki, okuyan kişide Anadolu'nun Türklüğünü ispatlamaya çalıştığı izlenimini yaratır. Aslında Osmanlı elitlerinin ve aydınlarının Anadolu'yu yeniden keşfetmeleri ile Türk'ü ve Türklüğü keşfetmeleri ve sahiplenmeleri aynı zaman aralığına, aynı siyasal konjonktüre denk gelir. Daha düne kadar özel bir anlam ifade etmeyen, hatta cahillik ve gerilikle bir tutulan Anadolu ve Türklük 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra yeniden keşfedilerek, büyük önem ve değer atfedilir. Yazdıklarıyla dönemini ve siyasal atmosferi çok iyi yansıttığını düşündüğümüz Şemsettin Sami'nin, Anadolu tanımı da söylediklerimizi karşılar niteliktedir:

ANADOLU [Anatolie] Ahalisi – Anadolu'nun ahalisi sekiz milyonu mütecaviz olub, yarım milyon raddelerinde bir miktarı hristiyan ve çok cüzi bir miktarı Yahudi, ve kusûri kâmilên İslâm'dır. Cinsiyetlerine gelince yalnız Adalarda ve İzmir gibi ticaretgâh bazı iskelelerde sakin bulunan hristiyanlar Rum olub, kusûri akvâm-ı kadime-i mahalliye ile Selçuklular ve Osmanlıların devr-i fütûhâtında Asya'nın şimâl taraflarından gelmiş olan Türk ve Türkmenlerin ihtilât (karışma) ve imtizâcından (karışma kaynaşma) hasıl olmuş bir cinsdir, ki lisanca fatihlerden ve sîmâca akvâmı mağlûbeden olan ecdâdlarına benzeyib, elsine-i tûrânîden olan Türkçe lisanıyla mütetekellim oldukları (konuştukları) halde, alâim-i bedeniyece (fiziki olarak) Kafkas cinsiyetine mensûbdurlar. İşte, Türkistan ve Tataristan Türklerinden tefrik (ayırıt etmek) için, garb Türkleri denilen ve [Osmanlı] nâm celiliyle müftehir (övünen) bulunan

kavm-i necîb bu kavimdir, ki vatan-ı aslisi Anadolu olup, bu güzel kıt'a sırf Türklerden meskûndur; zira an-asl Rum oldukları yukarıda zikr olunan Adalar ve bazı iskeleler hristiyanları istisna oldukları halde, Anadolu'da sakin bulunan hristiyanların vatandaşları olan Müslümanlardan farkı yalnız mezhepçe olup, lisan ve cinsiyetçe Müslümanlardan hiçbir farkları yoktur; binâen aleyh bunlara dahi "hristiyan Türk" denilebilir.

Her halde bunların zaten mikdarı cüz'î olmağla beraber, bizce yine Türk ad olunabileceklerinden, yukarıda istisna ettiğimiz Adalar ve bazı iskeleler Rumlarından başka, Türk olmayarak yalnız Anadolu'nun mûntehâ-yı şark şimalisinde yani Trabzon vilâyetinin Lazistan sancağında akvâm-ı Kafkasya'dan ma'dûd olan cüz'î bir mikdar Laz ahali bulunur. Ancak gerek bunlar ve gerek ahiren hicret edip Anadolu'nun içinde dağınık bulunan Çerkesler dahi günden güne Türkleşmekte olup, lisân-ı mâder-zâdlarını unutmaktadırlar. Pek cüz'î mikdarda olup bazı büyük kasabalarda sakin bulunan Yahudilere gelince, bunlar İspanya'dan matrûd olmağla, cümlesi Türkçe bildikleri halde, İspanyolca'yı dahi el'ân (henüz) unutmamışlardır. (Kamûs-ül-a'lâm, Cilt; 1, Sayfa; 396-397)

Yukarıdaki uzun alıntıdan da anlaşıldığı üzere, Şemsettin Sami'nin coğrafi ayırımı kullandığı temel kriter etnik köken ve kullanılan anadil olmaktadır. Yani bu satırları kaleme alan yazarın kendisi ve düşünce dünyası da, dönemin milliyetçi ideolojisinin tesiri altında bulunmaktadır. Bu noktada Sami'nin Anadolu'nun Türk karakterini öne çıkarırken Müslümanlığa gönderme yapmaması dikkat çeken başka bir nokta olmaktadır. II. Abdülhamit'in Panislamizm politikasının aynı dönemde devrede olduğu hesaba katıldığında, Şemsettin Sami'nin Lazlar ve Çerkezleri değerlendirirken Müslümanlığa hiç atıfta bulunmaması hayli düşündürücüdür. Bununla birlikte Adalar ve kıyılarda yaşayan Rumlar dışında Anadolu'nun iç taraflarında yaşayan (ve Türkçe konuştukları varsayılan) hristiyanları, daha çok Rum ve Ermeniler kastedilerek "Hristiyan Türkler" diye tanımlamaktadır ki bu da etnik bakış açısını, Anadolu'yu Türk olarak imleme gayretini yansıtan başka bir gösterge olmaktadır.

Bu noktada Şemsettin Sami'nin Türklüğü Türkçe konuşmakla özdeşleştirme- si, yani devletin "resmi dilini" bilmeyi ölçü olarak alması oldukça manidardır. Yine Anadolu'da şekillenen Türklüğün, bu coğrafyada çok daha eskiden yaşayan yerli halklarla Asya'nın kuzeyinden gelen Türk ve Türkmenlerin karışması ve kaynaşması sonucu meydana geldiğini söylemektedir. Aynı mantık üzerinden hareket ederek Anadolu'nun içlerinde yaşayan Rum ve Ermenilerin anadillerinin Türkçe olduğunu ileri sürmekte, ancak son zamanlarda hiçbir alakaları olmadıkları halde Rumluk ve Ermenilik davasına kalkıştıklarını ve Türkçe'yi unutmaya başladıklarını teessüfle dile getirmektedir. Yine çok ilginç bir şekilde, "mezhepçe" farklılıklarının, Rum ve Ermeni kiliselerine bağlı olmalarının, atalarının Rum yada Ermeni olduğu anlamına gelmediğini, onların aslında Türk olduklarını, anadillerinin Türkçe olduğunu iddia etmektedir.

Şemsettin Sami'nin Anadolu'yu Türklükle özdeşleştirme- si, Türklerin vatani olarak göstermesi ve hatta gayri-Türk olanları dahi Türk olarak yansıtmaması,

Osmanlı siyasetinde giderek ana akım haline gelen Türkçülüğün ayak seslerinden başka bir şey değildir. Yusuf Akçura tarafından “Üç Tarz-ı Siyaset”in ifşasıyla beraber alenen ifade olunan Türkçülük, Osmanlı asker-sivil bürokrasisinin devleti kurtarmak için sahiplendiği temel politika haline gelir. Adım adım gelişen bu politikanın kendisini en yalın biçimde, İttihatçıların tümüyle ipleri ele geçirdiği 1913-1918 arasında ve Lozan sonrası Cumhuriyet’in ilanıyla birlikte ortaya koyduğu, uygulamalarla sabittir. Devlet kurtarılacak, belki yeni bir devlet kurulacaktır ve bu devletin üzerinde yükseleceği nüfus yada kitle Türk etnisitesine mensup, Türkçe konuşan kişilerden oluşacaktır. Aynı zamanda devletin dayanacağı temel coğrafya Anadolu olacağından, burada Türklüğü hakim kılmak başlıca görev olacaktır. Bir Türk Ulusu inşasının temellerinin atıldığı bu dönemlerde, Anadolu’da kendisini Türk olarak tanımlayan insan sayısının çok sınırlı olduğu bilinen bir gerçektir. Hatta bu konuda cumhuriyet dönemine ilişkin birçok çarpıcı anekdota Yakup Kadri’nin romanlarında ve başkaca kaynaklarda rastlamak mümkündür.²⁵

Yeni Türk ulusçuluğunun edebiyattaki kurucusu olarak kabul edilen Mehmet Emin (Yurdakul)’un 1897 yılında yayınlanan “Anadolu’dan Bir Ses yahut Cenge Giderken” başlıklı şiiri, yukarıda çizdiğimiz rotada ilerleyişi göstermesi, Anadolu ve Türklük vurgusu açısından oldukça çarpıcıdır. Mehmet Emin şiirinde aynen şöyle yazıyor: “Ben bir Türküm, dinim, cinsim uludur... Sinem, özüm ateş ile doludur... İnsan olan vatanının kuludur... Türk evladı evde durmaz; giderim” (Yıldız, 2007, 68). Başlığında Anadolu isminin yer aldığı şiirde şairin Türk’ü ve Türklüğü yüceltiyor olması, Türk kavramına yüklenen anlamın değiştiğini, eskisi gibi negatif bir manada kullanılmadığını gösteriyor. Eskiden “etrâk-ı bi-idrâk” yani idraksız Türkler olarak aşağılanırken, artık ulu, yüce sıfatlarıyla tanımlanan sahiplenilen bir kimliğe bürünmüştür. Aynı şeyi Anadolu içinde söylemek mümkündür: Anadolu 19. yüzyılın sonlarına kadar Osmanlı için özel bir yer olarak görülmüyordu. Ancak siyasal konjonktür Anadolu’yu Türkler için “son anavatan” durumuna getirdi. (Jongerden, 2008, 270)

Anadolu’da Türkiye Yaşayacak mı? Yaşamayacak mı?

İttihatçılar tarafından muhtemelen 1914 yılında bu başlıkla bir kitap yayınlanmıştır. İttihatçıların o günkü ruh halini, giderek belirginleşen Türkçü politikalarını ve gelecekte nasıl bir toplum tahayyül ettiklerini gayet sarîh bir şekilde yansıtan, adeta ileride inşa edilecek TC Devleti’ni o günden haber veren bu kitabı aşağıda değerlendireceğiz. Ancak bu kitaba geçmeden önce, Osmanlı Devleti için her açıdan büyük bir kırılmayı ifade eden bu döneme

²⁵ Yakup Kadri Karaosmanoğlu’nun Yaban adlı eserinde Mustafa Kemal’in kuvvetlerine katılan bir doktor romanın ana karakteridir. Anadolu’nun bir köyüne gider ve karşılaştığı gerçeklik karşısında şaşkına düşer. Köylülerle iletişim kurmakta zorlanan doktorun, çarpıcı diyaloglarından biri şöyle yaşanır:

- İnsan Türk olur da, nasıl Kemal Paşa’dan yana olmaz?
- Biz Türk değiliz ki, beyim.
- Ya nesiniz?
- Biz İslamız, elhamdülillah! (sf. 152-153) (Aktaran Jongerden, 2008, 274)

dair kısa bir değerlendirme yapmak gerekmektedir. 1913 yılı Bâb-ı âlî baskını ile İttihatçıların tümüyle iktidarı ele geçirmelerinin yanında, Trakya dışında Osmanlı'nın Rumeli topraklarını kaybetmesiyle anılacak bir yıl olmuştur. 1908-1914 yılları arasındaki 6 yıl içerisinde Trablusgarp ve Balkan Savaşları sonrasında Osmanlı Devleti, 3 milyon kilometrekarelik toprak parçasının 1.1 milyon kilometrekaresini kaybetmiştir. İmparatorluğun kalbi olan Rumeli'nin yitirilmesi, çoğunluğu Rumeli doğumlu olan İttihatçı elitleri derinden sarsmanın yanı sıra devletin dayanak merkezinin Anadolu'ya kaydırılmasını zorunluluk haline getirmiştir. Yıllarca göz ardı edilen Anadolu, daha güçlü bir şekilde Türklüğün merkezi olarak kurgulanmaya, unutulmuş vatan olarak tahayyül edilmeye başlanmıştır. Kaybedilen topraklarla beraber 24 milyonluk Osmanlı nüfusundan çoğunluğu Türk olmayan 5 milyon kişinin ayrılması imparatorluk içerisinde Türklerin nüfus olarak çoğunluğu teşkil etmesine yol açmıştır (Dündar, 2001, 31).

Şimdi yukarıda başlığını kullandığımız kitaba²⁶ gelecek olursak, kitap öncelikle Osmanlı Devleti'ni²⁷ beş ayrı başlık altında geniş bir eleştiriye tabi tutup, Osmanlı'nın ömrünü doldurduğunu ve Anadolu'da artık yeni bir Türkiye'nin kurulması gerektiğini ileri sürmektedir. Yeni Türkiye'nin sakinması gereken Osmanlı mirasından kalma şeyler şunlardır: 1) Türkler'den başka unsurların idareye karıştırılması (bu artık son bulmalıdır). 2) Sömürge meselesi (tahribatı bitmemiştir, kuvvete muhtaçtır). 3) Osmanlı ismi (unutulup yok edilmesi lazımdır). 4) Edebiyat, lisan (Osmanlı edebiyatı Türk edebiyatının gelişimine engel olmuştur, Türkçe tahrir edilmiştir). 5) Arap usulü tahsil (insanları cahil kılmakta, Türkleri İslamiyet'in istilasına altınla bırakmaktadır). Çözüm, muhtelif ırkların birliğinden oluşan "tarihi ırk" yerine "asli ırka" yani saf Türk ırkına dayalı bir hükümet tesis etmekten geçmektedir (Mool, 2009, 15-35).

Yazar yeni bir hükümete (devlete) ihtiyacı bu şekilde ortaya koyduktan sonra

26 Londra Konferansı'ndaki Meselelerden: Anadolu'da Türkiye Yaşayacak mı? Yaşamayacak mı? İsimli kitabın basım tarihi belli değildir. I Balkan Savaşı sonrası toplanan Londra Konferansı'na (17 Aralık 1912-30 Mayıs 1913) atıfta bulunduğuna bakılırsa bu dönemde ve I. Paylaşım Savaşı başlamadan önce kaleme alınmış olmalıdır. Yazı boyunca kitaptan yaptığımız alıntılar 2009 yılında yayınlanan İsmail Demirci çevirisinden alınmıştır. İstanbul Atatürk Kitaplığı'nda kitabın iki orijinal nüshasını inceleyerek karşılaştırma yaptık. Genel olarak orijinal nüshaya bağlı kalınmış ancak orijinal nüshada 133. sayfada yer alan ve Anadolu ile birlikte Kürdistan isminin geçtiği haritaya yeni basımlarında yer verilmemiştir. Yazarının kim olduğuna ilişkin hiçbir bilgi bulunmayıp, sahte bir isim olması yüksek olasılıktır. Hatta kitapta tercüman olarak adı geçen Habil Adem tarafından hazırlanmış yönünde ağır basan bir eğilimde vardır. Bir dönem Emniyet Müdürlüğü bünyesinde çalışan ve gerçek adının Naci İsmail Pelister olduğu söylenen Habil Adem'in benzer şekilde başka çalışmalara da imza attığı bilinmektedir. Özellikle I. Paylaşım Savaşı döneminde Aşair ve Muhacirin Müdüriyet-i Umumiyesi bünyesinde etnik gruplar, iskan ve asimilasyon üzerine yaptığı çalışmalarla İttihatçı politikalarla ideolojik cenahtan büyük katkı yapmıştır. Daha fazla bilgi için bakınız; Alişan Akpınar, "Bir Sahtekarlık Hikayesi ya da Kürtlerin Asimile Edilmelerine İlk Adım" Vesta Dergisi Bahar-Yaz 2004, sayı 3-4, sayfa 331-339. M.Şahin-Y.Akyol, "Habil Adem yada Nâm-ı Diğer Naci İsmail (Pelister) Hakkında" Toplumsal Tarih Dergisi, sayı 11-12, Kasım-Aralık 1994. Abidin Nesimi, Yılların İçinden, sayfa 109-121, Gözlem Yayınları, İstanbul, 1977.

27 Kitapta devlet değil hükümet kullanılmaktadır, ancak hükümet kelimesi Osmanlıca'da aynı zamanda devlet anlamında da kullanılabilmektedir ve buradaki kullanımı da devlet anlamında olduğu için bunu tercih ettik.

bunun üzerinde yükseleceği coğrafyayı, yani Anadolu'yu tarif etme uğraşına girer. Kitapta Anadolu dört kısma ayrılmaktadır: bunlar Akdeniz, Merkez, Doğu ve Güneydoğu kısımlarıdır (2009, 37). Coğrafi olarak tarif edilen sınırların 1920'de ilan edilen Misak-ı Milli sınırlarına çok benzer olması hayli düşündürücüdür. Doğu kısmını ele alırken Ermenistan ve Kürdistan isimleri üzerinde de durulmaktadır. Kürdistan'a dair söylenenler şöyle: "Doğu²⁸ mıntıkası ki, buna Kürdistan diyorlar, bu isimlendirme katıyen doğru olmaz. Eski Kürdistan, Rusya, İran ve Türkiye arasında paylaşılmış olduğundan yalnız Türkiye'de kalan kısmına Kürdistan isminin verilmesi tarihsel gerçeklerle pek uygun düşmese gerek" (2009, 53). Yani Kürdistan isminin hem devlet bürokrasisi hem de ahali nezdinde rahatlıkla kullanıldığı bir dönemde, "doğrudur böyle bir isim vardır ama tarihsel gerçeklere uygun düşmüyor" diyerek alenen Kürdistan'ın inkar edilmesini istemektedir. Gerekçe olarak da Kürdistan'ın üç ayrı devlet arasında paylaşılmış olmasını ileri sürmesi ise oldukça manidardır.

Osmanlı'nın çağına uygun bir ulus-devlete dönüşmesini arzu eden yazar, Anadolu'nun sınırlarını böyle çizdikten sonra son noktayı koyar: "Türkiye ismiyle anılan memleket bundan ibarettir. Bundan sonra müstemleke Türkiyesi geliyor ki, buna Osmanlı hükümeti diyelim: Arabistan, Irak, Yemen, Suriye mıntikalarının toplamından ibarettir. Bu ise bizim inceleme alanımız dışındadır. Her kim ki Osmanlı hükümetinden bahsedecek olursa, bu kısmı araştırsın ve incelesin.

Mıntikalarına göre incelediğimiz Anadolu insanların genel bir karakterini belirlemek gerekmektedir. – Anadolu nedir? – Anadolu Türk'tür. – Türk kimdir? – Türk, henüz gelişimini tamamlamamış bir karakterdir... Güç ve kudretin genel merkezi Anadolu'dadır. Burada yoğun bir halde bulunur ve idare cehaletinden başka bir hastalığı yoktur... Eğitim ile ortadan kaldırılabilir... Yani idrak sahibi, anlayışlı bir Türk lazımdır ki, Türklüğe yeniden hayat verebilsin" (2009, 66-67).

Kürdistan'da Kürtlerin nüfus olarak Türkler'den az olduğunu rakamlarla ispatlayan yazar, ilkel ve medeniyet-dışı olarak tasvir ettiği Kürtleri "İngiliz müzelerini doldurabilecek" (2009, 62) antika eserlere benzeter. Kürtler böyle tarih-dışı varlıklar olarak kodlanırken, Rumlar ve Ermenilerin payına tehdit edilmek düşer. Ticaret ve ekonomik hayattaki etkinlikleri kitabın farklı yerlerinde sürekli bir sorun olarak işlenen Rum ve Ermenilere ilişkin şu ürkütücü, farklı çağrışımlara yol açan ifadeler kullanılır: "Zira bu iki unsura ait bir ekseriyet yoktur. Bunlar her nasılsa Türk ekseriyeti arasında kalmış bir miktar ecnebidir ki, Türk'ten sonra yaşayabilirler veyahut bu kıtadan çekilmek mecburiyetindedirler. Bundan sonra ise bu mümkün olmayacaktır. Zira Türk, fiilen varlığını ilan edeceği ve Anadolu gayesi için çalışacağı zamanda, bir Rum veya Ermeni nüfuzuna lakayd kalamaz! Bilhassa bir Rum ihtilaline belki de insaftan uzak bir karşılık verecektir. Ve doğal olarak da karşılık vermeye

28 Kitabın orijinalinde bir yanlışlık sonucu Doğu mıntıkası yerine Batı mıntıkası yazılmış. Ancak aynı yanlışın birkaç kez tekrarlanmış olması gözden kaçmamaktadır.

mecburdur... Ermeniler ise, bizzat ayrılık teşebbüsüne cüret edemezler ve etmek de istemezler. Başarısızlıkla sonuçlanan eski ihtilallerin fecaatini tekrar etmemek ve hiçbir zaman bir ekseriyet-i milliye teşkil edemeyecekleri bir sahada yaşayabilmenin ne kadar tehlikeli olduğunu da unutmamak lazımdır” (2009, 105-106).

Gelecekte yaşanacakları adeta bir medyum gibi önceden bildiren bu kitabı okudukça hayretlere gark olmamak mümkün değil. Hikayenin devamını zaten biliyoruz hissi ister istemez insanın içine doğuyor. Bu planlarını hayata geçirmek için I. Paylaşım Savaşı koşullarını bulunmaz bir fırsat olarak değerlendiren İttihatçılar, öncelikle kendilerini Anadolu’da sağlama almak, burayı bir anavatana dönüştürmek adına, Anadolu ve Kürdistan’ı Türkleştirmeye girişmiş ve bu doğrultuda etnik temizlik dâhil her türlü “demografik mühendislik” uygulamasını devreye sokmuşlardır. İlk olarak Ermenilerin bu topraklardan sökülüp atıldığı “Büyük Felaket” yaşanır. Ardından Rus işgali gerekçe gösterilerek Kürtlerin Anadolu’ya kat’i iskan amacıyla yerleştirilmek üzere geri dönüşü olmayan bir ölüm yolculuğuna çıkarılması gündeme gelir.²⁹ Gayri-Türk olan bütün müslim ve gayri-müslim kesimler, Anadolu ve Kürdistan’ın Türkleştirilmesi politikası adına yerlerinden-yurtlarından edip bir ölüm yolculuğuna zorlanırlar. Talat Paşa’nın *Kara Kaphı Defteri* ya da *Evrak-ı Metrûkesi* özünde Anadolu’yu Türkleştirme temelinde yürütülen bu kanlı tarihin, “demografik mühendislik” icraatının özetidir (Bardakçı, 2008).

1918 yılı sonlarında Osmanlı Devleti’nin savaştan yenilgiyle çıkmasına rağmen, yukarıda bahsettiğimiz Türkleştirme politikası açısından aslında hayli yol alınmıştır. Paylaşım Savaşı sonrası işgale karşı ortak mücadele adına Kürtlerle yeniden bir ittifak ve bütün Müslüman “anasırı” kapsayan yeni bir üslup devreye sokulur. Ancak alttan alta aynı Türkleştirme politikası devam ettirilir. Karadeniz sahillerindeki Rumlar çeşitli yöntemlerle yaşadıkları yerlerden kaçmaya zorlanır. “Tehcir” sonrası geri dönmek isteyen Ermenilerin geri dönüşünün önü kesilir. Lozan Antlaşması ile birlikte yüz binlerce Anadolu Rum’u mübadele edilerek yerlerine Yunanistan’dan gelen Türkler yerleştirilir. Sonrasında cumhuriyetle birlikte aynı uygulamalar hız kesmeden devam eder ve Balkanlar ve Kafkasya’dan getirilen yeni göçmenlerle Anadolu ve Kürdistan’ın Türkleştirilmesi gayreti sürdürülür.

Artık Anadolu’nun sınırlarının Kürdistan’ı da kapsayacak bir şekilde genişletilmesi ve Kürt-Kürdistan isimlerinin tarihten ve hafızalardan silinerek, yok edilmesinin zamanı gelmiştir. Elbette bu birdenbire başlayan bir süreç değildir. Öncesinde bu yönlü birçok faaliyetin alttan alta yürütüldüğüne dair hayli bulgu var. Daha İttihat ve Terakki iktidarı döneminde Kürtçe kitapların toplatılmaya başlandığı, satışının ve yayınlanmasının engellendiği (Dündar, 2008, 405) Kürt ismiyle kurulan cemiyetlerin yasaklandığı (Bilir, Bozkurt, 2008, 13-42) bugün için çokça bilinen durumlardır. Ancak cumhuriyetin kuru-

²⁹ Bakınız, Dinç, N. Kemal, “20. Yüzyıl Kürt Göç Hareketlerinde Birinci Dalga, Kürtlerin Yeniden İskanı ve Kürt Mülteciler Meselesi” Toplum ve Kuram Dergisi, Sayı 1, Sayfa 211-238

luşu ve 1924 Anayasasına kadar Kürt ve Kürdistan isimlerinin resmen yasaklanmasına dair bir tutum veya belge mevcut değildir. Çok daha geç bir dönemde, Birinci TBMM’de Kürdistan mebusu tabirinin kullanıldığı, Lozan’a antlaşma için giden İnönü’nün Türkler ve Kürtler adına orada bulunduğunu söylediği, bugün sıkça telaffuz edilen durumlardır.

TBMM tutanakları ve gizli celse zabıtlarında bu konudaki düşüncelerimizi ispatlayan fazlasıyla belge bulunmaktadır. İşte bir örnek; tarih 22 Eylül 1922, TBMM gizli oturumunda Elcezire Cephesi Kumandanı Nihad Paşa hakkında bir tartışma yürütülmektedir. Elcezire’de görev yaptığı dönemde nüfuzunu kötüye kullanmak ve kanundışı faaliyetlerde bulunmak nedeniyle görevden el çektilen Nihad Paşa, yaptığı uzun savunmasında Kürtler ve Kürdistan’a dair tafsilatlı değerlendirmeler yapar. Nihad Paşa, Elcezire mıntikasını, görev yeri ve sorumluluk alanını şöyle tarif ediyor: “İmdi Erzurum vilayetiyle Van vilayetinin kısmı Şimalisinden mada bütün Kürdistan arazisini ihtiva eden Elcezire cephesi mıntikasının askeri ve siyasi bari mesuliyetini deruhde ile askeri karargahı ittihaz olunan Diyarbekir’e geldiğim zaman...” Yani Elcezire olarak adlandırılan mıntikanın aslında Kürdistan olduğunu belirtiyor. Görevin kendisine verildiğini bildiren ve altında “Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal” imzası bulunan 27.6.1337 (27 Ağustos 1921) tarihli kişiye özel talimat bu tartışma tutanakları arasında yer almaktadır. Bu talimatta M. Kemal Nihad Paşa’ya, “Kürdistan’ın siyaseti dahilisi Elcezire kumandanlığı tarafından idare edilecektir” demekle, “Kürdistan’da Kürtlerin itilafına mani olmak, tedricen mahalli idareler tesis etmek ve bu suretle kalben bize merbutiyetlerini (bağlılıklarını) temin etmekle” görevlendirmektedir. Nihad Paşa hakkındaki suçlamalara karşı kendini şiddetle savunsa da özellikle Kürt mebusların eleştiri ve tepkileri kendini gösterir. En sert tepki gösterenlerden birisi Siverek mebusu Lütfi Bey’dir. Lütfi Bey konuşmasının bir yerinde şöyle seslenir meclise: “Efendiler bugün bendeniz Kürdistan mebusuyum, Kürdistan hakkındaki böyle bir telakkiyi katiyen reddederim...” (TBMM Gizli Zabıt Celseleri, Cilt 3, Sayfa 550-574, 22 Eylül 1922).

Kürdistan: Bir İnkâr Coğrafyası

Kürdistan ismi yüzyıllardır Kürtlerle meskun bu coğrafya için söylenen tarihi bir ad olarak varolmuştur. Yaklaşık bin yıldır yazılı kaynaklarda varlığına tesadüf ettiğimiz Kürdistan (Özoğlu, 2005, 38) ismi, 1925 yılına kadar devlet bürokrasisi arasında ve resmi belgelerde alenen kullanılmıştır. Anadolu ile sınır olan ve bu sınırı kabaca Fırat Nehri’nin aktığı mecra olarak kabul edilen Kürdistan, 1925 yılına gelindiğinde tıpkı Kürt isminin kendisinin yasaklanıp inkar edilmesi gibi, yeryüzünde benzerine az rastlanır bir yok etme hareketine maruz kalmıştır. Anadolu ve Kürdistan yan yana, birbirine sınır ve bundan dolayı benzer özellikler taşımakla birlikte, doğal yapısı, coğrafyası, tarihi, demografik yapısıyla farklılıklar arz eden iki ayrı tarihi coğrafyadır. Osmanlı’nın son dönemlerinde Kürdistan’la birlikte Osmanlı Vilayât-ı Şarkıyyesi veya sadece Vilayât-ı Şarkıyye tabirlerinin kullanıldığını görmekteyiz. Cumhuriyet’e geçildikten sonra ise bu tabirinde giderek tedavülden kalktığını,

yerine önceleri sadece Şark veya Doğu, ilerleyen zaman içinde ise Doğu Anadolu veya Güneydoğu Anadolu denmeye başlandığını görmekteyiz.³⁰

Türk dostu olarak bilinen tarihçi Andrew Mango “Atatürk ve Kürtler” adlı makalesinde “Türkiye Cumhuriyeti’nin Kürt vatandaşlarına karşı politikasını şekillendiren ideoloji Atatürk’ten öncesine dayanıyor (Mango, 1999). Onun asıl katkısı Kurtuluş Savaşı boyunca Kürt meselesini başarılı bir şekilde yönetmiş olmasıdır. Bundan sonra sıra önce modern bir ulus devlet yaratmaya gelmişti” der. Yani yeni cumhuriyetin İttihatçılardan devralınan milliyetçi ideoloji temelinde Kürt ve Kürdistan politikalarını devam ettirdiğini, 1924’ten sonra devreye sokulan inkar ve imha siyasetinin kaynağında öngörülen bu proje ve ideolojinin yattığını söylemektedir. Cumhuriyetin ilanından sonra başlayan “Kürt İsyanları”nın tam da bu yıl dönümüne denk gelmesi hiç de rastlantı değildir. 1919-1923 yılları arasında “başarılı bir şekilde yönetilen” Kürt ilişkilerin birden bire bozulup, isyanların başlamasının altında yatan sebep nedir acaba? Dönemin en büyük “Kürt İsyanı” olarak kabul edilen Şeyh Sait İsyanı’nın hazırlayıcısı olan gizli “Azadi” örgütünün isyan hazırlıkları için gösterdiği 11 maddelik gerekçe içerisinde, birinci madde “Kürtlerin Anadolu’ya nakledilip, Kürdistan’a Türk göçmenler yerleştirilmesi” olurken, dördüncü madde “Kürdistan kelimesinin bütün eğitim kitaplarından çıkarılması ve ülkedeki Kürtçe coğrafi isimlerin kademeli olarak Türkçe isimlerle değiştirilmesi” gösterilir (Olson, 1992, 74-75). Bu hazırlıklar aslında Kürtler açısından yeni bir sürece girildiğinin ve bunun ciddi rahatsızlıklar yarattığının göstergesidir. Nitekim Kürtlerin bu rahatsızlıklarında hiç de haksız olmadıkları fazla zaman geçmeden açığa çıkar.

1925 yılında Kürtleri ve Kürdistan’ı tarihten silmeyi amaçlayan meşhur “Şark Islahat Planı” devreye sokulmuştur (Yıldız, 2007, 245-248). Dönemin asker sivil bütün üst düzey devlet yetkililerinin birlikte hazırladıkları bu plan gereğince, Kürtçe konuşulması yasaklanır ve sistemli bir Türkleştirme politikasının uygulanması mutabakatla kararlaştırılır. Bu planla paralellik arz eden bir uygulamaya aynı yıl içerisinde Maarif Vekaletinin yayınladığı bir bildiri de rastlamaktayız. 1925 yılının 8 Aralık tarihinde Maarif Vekaleti yani Eğitim Bakanlığı “Türk Birliğini Parçalamaya Çalışan Cereyanlar” başlıklı bir bildiri yayınlar. Bildiride “Kürt, Laz, Çerkez, Kürdistan, Lazistan adlarının kullanılmaması, bu konularda mücadele edilmesi” kararı ve kararlılığı vurgulanır.³¹ Önce eğitim kitaplarından çıkarılan Kürdistan kelimesi artık tümüyle yasak edilip, hafızalardan ve tarihten silinmeye çalışılacaktır. Yok edilmeye çalışılan bu gerçek, yok edicilerin korkulu kabusu olacak ve cumhuriyetin üzerinde hep bir “Kürdistan Hayaleti” dolaşacaktır. Cumhuriyet, kabusu haline

30 Türkiye’nin bugünkü coğrafi bölgeler ayrımı, 1941 yılında yapılan “Birinci Türk Coğrafya Kongresi”nde karar altına alınmıştır. Bakınız: Yiğit, Ali “Geçmişten Günümüze Türkiye’yi Bölgelere Ayırma Çalışmaları Yapılması Gerekenler” <http://web.sakarya.edu.tr/~ayigit/ESERLER/TRbolgeayirm.pdf>.

31 www.kultur.gov.tr/TR/BelgeGoster.aspx?F6E10F8892433CFF8FE9074FF19B00050B809AAF-BA588C3B

gelen Kürdistan Hayaleti'ni bazen Ağrı Dağı'na gömerek kurtulmak istemişse de başarılı olamamıştır.

1925 yılından sonra Kürdistan ismi kriminalize edilmiş ve birdenbire bütün kötülüklerin kaynağı gibi yansıtılmıştır. Bugün Kürdistan isminden duyulan korkuyu düşündüğümüzde geçen zaman içerisinde yürütülen bilinçli ve sistemli karşı propaganda ve mücadelenin ürünü olduğu çok daha iyi anlaşılmaktadır. Kürdistan ismine karşı yürütülen bu mücadelenin bir ayağını adli ve idari kolluk güçleri cebir ve şiddet vasıtasıyla uygularken, diğer ayağını eğitim kurumları özellikle de üniversiteler ideolojik cenahtan, "bilimsel" çalışmalarla tamamlamaya çalışmıştır. Türkiye akademisinin Kürtlerin Türklüğünü ispatlamaya dönük yaptığı "bilimsel" çalışmalar³³ bu çabanın önemli bir ayağını oluşturur. Bir yandan Kürtlerin Türk olduğu ispatlanmaya çalışılırken diğer yandan dağlı, ilkel, medeniyet-dışı Kürt imgesi tekrar tekrar üretilerek Kürdistan üzerinde devam ettirilmek istenen hegemonyanın meşruiyet zeminini oluşturulmaya, inkar ve imha sistemine haklılık kazandırılmaya çalışılmıştır. Burada çok fazla teferruata girmeden Kürdistan ismine yönelik yürütülen mücadeleden yakın zamana ait iki örnek vererek bu bahsi tamamlayacağız.

Üzerinde duracağımız ilk örnek, Profesör Doktor Tuncer Baykara tarafından hazırlanmış ve Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü tarafından 1988 yılında yayınlanmış olan "Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası'na Giriş" isimli kitaptır. Kürdistan'ın bugünkü İran-Irak sınırındaki *Cibâl* denen dağlık yörenin, XIV. yüzyıldan sonraki adı olduğunu söyleyen profesör, Kürt isminin ise "Türkçe'de dağlık yörede yaşayan Türkler anlamına" geldiğini iddia etmektedir (26). Kürdistan'ı bugünkü Türkiye sınırlarının dışına taşıyan yazar, "Osmanlı Devleti'nde, ilk fetih yılları hariç, hiçbir dönemde Kürdistan diye bir terim mevcut olmamıştır" demektedir. Ama hemen ardından "Gerçi, dağlık mıntıka veya göçerler memleketi anlamında Kürdistan kullanılıyordu" demekten de kendini alamamıştır. Mızrak çuvala sığmadığı için ne yapacağını şaşırان profesör bu kez de "Göçer anlamında ve çoğul olarak kullanılan Ekrad'ın (Kürtler) böyle bir ülkeye ad verecek bir özelliği yoktu" (123-124) diyerek haklılığını kanıtlamaya çalışmaktadır. Nitekim yukarıda ana hatlarını sunduğumuz Kürdistan Eyaletine de değinmek zorunda kalan Baykara, bu isimde bir eyaletin kurulmasını Tanzimat sonrası Avrupalı devletlerin Osmanlı'ya kurduğu bir tuzak olduğunu söyleyerek işin içinden çıkmaya çalışmaktadır.

İkinci örneğimizin daha yakın bir zamana, Kürt meselesinin artık inkar edilemeyecek bir raddeye geldiği 2008 yılına ait olması ayrıca manidar bir durumdur. Ele alacağımız kitap aslında 1918 yılında Ali Emîrî Efendi tarafından yazılmıştır. "Osmanlı Vilayât-ı Şarkıyyesi" isimli bu kitap ikisi de akademik unvana sahip Abdülkadir Yuvalı ve Ahmet Halaçoğlu tarafından Latin alfabesine çevrilerek "Osmanlı Doğu Vilayetleri" ismiyle tekrar basılmıştır. Kendi

33 Bu konuda özellikle "Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü" tarafından yayınlanan ve genellikle başlıkları Türk Kürtleri biçiminde adlandırılan yayınlara bakılabilir.

koydukları dipnotlarla kitabın anlaşılmasına katkı sunan yazarlar, kitapta çinkincesizce kullanılan Kürdistan isminden rahatsızlık duyarak bir dipnotla açıklama gereği duyarlar: “Ali Emiri Efendi kitabında yer yer Kürdistan coğrafi ismini kullanmıştır. Öneme binaen bu terim için bir açıklamada bulunma zorunluluğu hissettik. Öncelikle şunu belirtmekte fayda vardır ki, Kürdistan ismine ne antik dönemde, ne de İslam coğrafyacılarında rastlanmamaktadır. Bu Türk devrinde ortaya çıkan bir terimdir... Kürdistan terimi Kürtlerin yaşadığı bir coğrafyayı da ihtiva etmemektedir. Zira o yıllarda ‘Ektrad’ olarak isimlendirilen ve göçebe olarak yaşayan Kürt aşiretlerin böyle bir ülkeye ad verebilecek özellikleri yoktu” (2008, 38-39). İnkârın dilinin böyle fotokopi kağıt gibi birbirine benzer olması hangi ideoloji ve zihniyetin ürünü olduğu düşünüldüğünde şaşırtıcı gelmiyor belki, ama 2008 yılında bunların dilendiriliyor olduğunu düşündüğümüzde Kürt ve Kürdistan’ın inkârının Türkiye akademisini çok ciddi anlamda çürüttüğü ve değişimin önünde büyük bir engel teşkil ettiği gerçeği karşımıza çıkıyor.

Sonuç

Bu çalışmada arşiv kaynaklarına dayalı tarihi belgeler ışığında gördük ki Kürdistan, çok da uzak olmayan bir zaman dilimine kadar her türlü korku ve kaygıdan uzak, Kürtlerle meskun coğrafyayı tanımlamak için doğallığında kullanılan tarihi bir isimdir. 1924 yılında başlayan Kürdün inkarı ile birlikte Kürtçe ve Kürdistan üzerinde de baskılar oluşturulmuş, modern bir ulus-devlet inşa etmek adına bir halkın dili ve üzerinde yaşadıkları toprakların ismi yasaklanmıştır. Aynı ideolojik bakış açısının ürünü olarak Kürt halkına karşı aşağılayıcı, küçümseyen, tahakküme muhtaç bir kütle olarak yansıtılan oryantalist bir dil kullanılmıştır. Kürtler ve Kürdistan gerçekliği tanınmak istemediği gibi hakkaniyetle tanımlanma çabalarından da sakınılmıştır. Kürdistan ismini kullanmak bölücülük, ayrılıkçılık, hainlik ve dış güçlerin maşası olmakla kodlanarak bir korku kaynağı haline getirilmiş, böylelikle tarihsel gerçekler unutulmuş, unutturulmuştur. Bugün hâlâ üzerinden korku perdesi kalkmamış olan Kürdistan isminin, devlet katında ağza alınmamak için özel çaba sarf edilmesini başka şekilde izah etmek mümkün değildir.

Türkiye’de bu inkarcı dil hâlâ varlığını devam ettirse de bugün İran ve Irak devlet sınırları içerisinde resmen tanınan birer Kürdistan idari birimi veya Kürdistan bölgesi bulunmaktadır. Irak’taki Federe Kürt Devleti’nin Kürdistan olarak tanınması başlangıçta Türkiye’de büyük tepkilerle karşılanırsa da giderek normalleşen bir tutumun geliştiği gözlenmektedir. Etrafındaki Kürtlerin yaşadıkları topraklar için Kürdistan ismini özgürce kullandıkları bugünde, Türkiye’de Kürtlerin bin yıllardır yaşadıkları bu tarihi coğrafya için hâlâ Kürdistan ismini resmen ve hukuken kullanmalarının yasak olması düşünülemez. 85 yıldır katı bir şekilde sürdürülen inkarcı, asimilasyon politikalarının sonuç almadığı ve bundan sonra da inceltilmiş bir şekilde yürütülecek “idare etme” politikalarının yaraya merhem olmayacağı bilinmelidir. Başlatılan “açılım” girişimlerinin hedefine ulaşması, öncelikle ikirciksiz, samimi bir yaklaşımla Kürtlerin düşünce ve değer dünyasına saygılı olmak, yakınlaşmak,

tanımak ve değer vermekten geçmektedir. Yani Kürdü, Kürtçeyi ve Kürdistan'ı "mücadele edilmesi", yok edilmesi gereken olgular olarak değil; hayatın, tarihin, Kürdün değer dünyasının doğal bir parçası olarak kabul edip, tanımaktan, hakkaniyetle tanımlamaktan ve benimsemekten geçmektedir.

Kaynakça

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA):

DH.MKT. Dosya No; 1097/41, Tarih; 15. Ca. 1324

DH.MKT. Dosya No; 2705, Tarih; 19/Z/1326

DH.MKT. Dosya No; 2741, Tarih; 26/M/1327

DH.MKT. Dosya NO; 2899/73, Tarih; 9 Nisan 1327

İ. DH. Dosya No; 1472, Tarih; 2/Z/1326

HR: TO. Dosya No; 400, Tarih; 18/9/1909

Resmi Yayınlar

Meclis-i Ayan Zabıt Ceridesi (MAZC)

Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi (MMZC)

TBMM Gizli Celse Zabıtları

Sözlük ve Ansiklopediler

Kamus-ı Türki, Şemsettin Sami, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1989.

Kamus-ul-a'lam, Şemsettin Sami, Mihran Matbaası, İstanbul, 1889.

Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Ferit Develioğlu, Aydın Kitabevi, Ankara, 2005.

İnternet Siteleri

<http://daplatform.com>

<http://www.kultur.gov.tr>

<http://web.sakarya.edu.tr>

<http://tr.wikipedia.org/wiki>

Gazete ve Dergiler

Kürd Teavün ve Terakki Gazetesi

Takvîm-i Vakayi

Toplum ve Kuram Dergisi

Toplumsal Tarih Dergisi

Middle Eastern Studies

Vesta Dergisi

Kitaplar

Ali Emiri Efendi. 2008. *Osmanlı Doğu Vilayetleri, babıalı kültür yayıncılığı* (bky), İstanbul.

Bardakçı, Murat. 2008. *Talat Paşa'nın Evrak-ı Metrukesi*. Everest Yayınları, İstanbul.

Baykara, Tuncer. 1988. *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş*. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları. Ankara.

Bayrak, Mehmet. 2004. *Kürdoloji Belgeleri II*. Öz-Ge Yayınları, Ankara.

Bilir, Sezen; Bozkurt Serhat. 2008. *Hinkeri Zımanı Kurdi, İlk Pratik Kürtçe Öğrenme Kitabı*. bgst Yayınları, İstanbul.

Bozarslan, M. Emin. 1998. *Kürd Teavün ve Terakki Gazetesi 1908-1909*. Uppsala-Sweden.

- Celil, Celilê. 2001. *Kürt Aydınlanması*. Avesta Yayınları, İstanbul.
- Cemil Paşa, Ekrem. 1992. *Muhtasar Hayatım, Kemalizme Karşı Kürt Aydın Hareketinden Bir Yaprak*. Beybun Yayınları, Ankara.
- Dinç, Namık Kemal; Akpınar, Alişan. 2007. *Emir Bedirhan, 20. Yüzyıl Başlarında Kürt Milliyetçi Söylemine Bir Örnek*. bgst Yayınları, İstanbul.
- Dündar, Fuat. 2001. *İttihat ve Terakki'nin Müslümanları İskan Politikası (1913-1918)*. İletişim Yayınları, İstanbul.
- 2008. *Modern Türkiye'nin Şifresi, İttihat ve Terakki'nin Etnisite Mühendisliği (1913-1918)*, İletişim Yayınları, İstanbul
- Hakan, Sinan 2002. *Müküs Kürt Mirleri Tarihi ve Han Mahmud*. Peri Yayınları, İstanbul.
- 2007. *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kürtler ve Kürt Direnişleri (1817-1867)*. Doz Yayınları, İstanbul.
- Jongerden, Joost. 2008. *Türkiye'de İskan Sorunu ve Kürtler; Modernite, Savaş ve Mekan Politikaları Üzerine Bir Çözümleme*. Vate Yayınevi, İstanbul
- Kalman, M. 1995. *Belge ve Tanıklarıyla Dersim Direnişleri*. Nujen Yayınları, İstanbul.
- Malmîsanij,,1999. *Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti ve Gazetesi*. Avesta Yayınları, İstanbul.
- 2009. *İlk Kürt Gazetesi Kürdistan'ı Yayımlayan Abdurrahman Bedirhan (1868-1936)*. Vate Yayınları, İstanbul.
- Mango, Andrew. 1999. Atatürk and Kurds. *Middle Eastern Studies*. Vol. 35, No.4, s.1-10
- Mol, Cons. (Tarihsiz). *Londra Konferansı'ndaki Meselelerden 'Anadolu'da Türkiye' Yaşayacak mı? Yaşamayacak mı? Mütercimi: Habil Adem, Sancakçıyan Matbaası, İstanbul.*
- Mool, Johns. 2009. *Anadolu'da Türkiye Yaşayacak mı?* Selis Kitaplar, İstanbul.
- Nesimi, Abidin. 1977. *Yılların İçinden*. Gözlem Yayınları, İstanbul.
- Olson, Robert. 1992. *Kürt Milliyetçiliğinin Kaynakları ve Şeyh Said İsyanı (1880-1925)*. Öz-Ge Yayınları, Ankara.
- Özoğlu, Hakan. 2005. *Osmanlı Devleti ve Kürt Milliyetçiliği*. Kitap Yayınevi, İstanbul.
- Öztürk, Saygı. 2007. *İsmet Paşa'nın Kürt Raporu*. Doğan Kitap, İstanbul.
- Poulton, Hugh. 1999. *Silindir Şapka Bozkurt ve Hilal, Türk Ulusçuluğu ve Türkiye Cumhuriyeti*. Sarmal Yayınevi, İstanbul.
- Yıldız, Ahmet. 2007. *Ne Mutlu Türküm Diyebilene, Türk Ulusal Kimliğinin Etno-seküler Sınırları (1919-1938)*. İletişim Yayınları, İstanbul.

Sözlü Tarih ve Kürtlerde Sözlü Tarih Çalışma Örnekleri¹

Ayhan Işık*

Giriş

Sözlü tarih, günümüz tarih yazımı ve yöntemleri açısından yeni olsa da, kullanımı itibariyle en eski tarih yöntemidir. Son yıllarda sözlü gelenek, tarih yazımının başvurduğu yeni kaynaklardan biri haline gelmiş ve sözlü tarih de şimdiye dek tarihi yazılmayanların, hâkim tarih anlatılarında sesleri duyulmayanların; sözgelimi köylülerin, işçilerin, kadınların ve ulus-devlet tarihlerinin dışında kalan etnik grupların sesini duyurmak için başvurulan önemli yöntemlerden biri haline gelmiştir. Tarihsel anlatıya farklı aktörleri dâhil eden sözlü tarih bu açıdan devlet ve seçkinleri merkez alan tarihsel anlatılara alternatif bir yöntem olarak ortaya çıkmaktadır. Türkiye'deki hâkim tarih yazımının dışarda bıraktığı en önemli gruplardan biri de Kürtlerdir. Bu yazıda, sözlü tarihin Kürtlerle ilgili tarih yazımı için önemli yöntemsel imkânlar sunduğu ileri sürülmekte ve sözlü tarih yönteminin Kürtlerle ilgili tarih yazımında nasıl açılımlar yapabileceği tartışılmaktadır. Bu amaçla, yazının ilk kısmında sözlü tarihin kendi gelişimi üzerinde durularak yirminci yüzyılın ortalarından itibaren geleneksel tarih yazımı yöntemlerinden farklı bir aktör olarak ortaya çıkışı incelenecek. Böylece, büyük harfle yazılmış "Tarih"in dışında tutulananların inatla var olma ve kendi tarihlerini anlatma çabalarının tarih disipliniyi nasıl yeniden yapılandırıldığını görmüş olacağız. Yazının ikinci bölümünde sözlü tarih çalışmalarının Türkiye'deki gelişimine değinecek ve sözlü tarihin resmi tarih yazımından sıyrılarak kendine nasıl bir alan açtığını

* Bilgi Üniversitesi, Tarih Bölümü öğrencisi.

¹ Yazının hazırlanmasında öneri ve eleştirilerini esirgemeyen Binghamton Üniversitesi Tarih Bölümü'nden Nilay Özok Gündoğan'a katkılarından dolayı teşekkür ederim.

ortaya koyacağız. Burada özellikle bu gelişmelerin Kürt tarihçiliğindeki yansımaları üzerinde durulacak ve Kürtlerin yakın tarihini konu alan çalışmalarda ne şekilde kullanıldığı incelenecektir.

Tarihsel Arkaplan

On Dokuzuncu Yüzyıl “Bilimsel” Tarihçiliği

Tarih, toplumların geçmişlerine dair birikmiş bilgi yığınlarını günümüze taşıması ve bizlerle buluşturması itibarıyla sosyal bilimlerin en önemli alanlarından biridir. Tarih yazımı seçicidir. Zira geçmişte yaşanan her şeyin günümüze aktarılmaya çalışılması içinden çıkılmaz devasa bir uğraşı gerektirir ve bunu hakkıyla yerine getirmek neredeyse imkânsızdır. Bu nedenle toplumların tarihleri yazılırken geçmişteki olaylar elenerek ve tarih ya da tarihsel olgu olma değerini ‘hak edenler’ aradan sıyrılarak günümüze ulaşırlar. Olgular yalnızca tarihçiler onlara başvurunca konuşurlar. Tarihçi belli olguları seçerek tarihin konusu haline dönüştürürken diğer pek çok olguyu da eler ve tarih yazımının konusu yapmadan bir kenara bırakır. Tarih yazımının, tarihçinin güncel politik ihtiyaçları doğrultusunda tarihi alıntılarla olduğu, tarih-ideoloji ilişkisi üzerinde duran yazarlar tarafından vurgulanagelmıştır (Carr, 2002, Benjamin 1995). Kısacası gerek günümüzün yeni yöntemlere başvuran tarih yazımlarında gerek geleneksel yöntemleri kullanan on dokuzuncu yüzyıl tarih yazımında olguların ne olacağını belirleyen şey, bir anlamda tarihi yazmaya niyetlenenin politik konumlanışının insafına kalmıştır. Tarihçinin niyeti onun ideolojisi. Dolayısıyla tarihçinin seçiciliği, nesnellik kıstaslarıyla değil yarını nasıl tasarladığıyla ilgilidir. Tarih yazarlar, dünü kurgulayanlar yarını nasıl inşa edecekleri kaygısıyla bunu yapmaktadırlar.

Tarih yazımı on dokuzuncu yüzyıla kadar savaşları, devlet işlerinin bir anlatımını, kralların ve çevrelerindeki seçkinlerin hayat hikâyelerini yani bir bütün olarak yüksek siyaseti merkezine alarak var olmuştur. Ondokuzuncu yüzyılda vatandaşlık, ulus ve uluslaşma kavramları ve temalarıyla tarihin konusu değişip genişlemiş, ancak tarih yazımı siyaset-iktidar merkezli olarak devam etmiştir. Bu dönemde tarih yazımı ulus inşasıyla organik bir ilişkiye sahip olmuş ve ulusal bir bellek yaratmada hayati bir rol üstlenmiştir (Danacıoğlu, 2007). Pozitif bilimlerin etkisi altında biçimlenen ve üniversitelerde profesyonel bir alan olarak kurumsallaşan on dokuzuncu yüzyıl tarih yazımında yazılı kaynaklar çok mühim bir yere sahip olmaya başlamıştır. Pozitif bilimlerin çağı olarak bilinen on dokuzuncu yüzyılda somut bir materyal olarak belgeli tarih artık bir “bilim”dir ve objektif olgulara dayanarak yazılacaktır. Çoğunlukla da bu olgular devlet arşivlerindeki yazışmalar ve belgelerdir. Tarih belgelerle tarihtir, “tarihçi belgelerle çalışır (...) Hiçbir şey belgelerin yerine geçemez: Belge yoksa tarih de yoktur” (Thompson, 1999: 44) ifadesiyle kısaca özetleyebileceğimiz anlayış ondokuzuncu yüzyılda Alman tarihçi Ranke ile doruğa ulaşmıştır.

Bu durum *historisizm*² denilen bir anlayışın da doğmasına neden olur. Ranke ve devamcılarının zihniyetlerinde sadece tarihin belgelere dayanılarak incelenmesi yoktu; onlar için aynı zamanda Batı Avrupa dışında kalan birçok ülkenin “kronolojileri” olsa da bu onların tarihlerinin olduğu anlamını taşııymıyordu. Historisizm neredeyse bir dünya görüşü haline getirilecek ve bu görüşün tanımlanması için kullanılacaktır. Iggrers’in bu anlayışı eleştirmek için Ortega y Gasset’ten alıntıladiğı cümle oldukça açıklayıcıdır: “İnsanın doğası yoktur; onun sahip olduğu tek şey (...) tarihtir” (2000: 29).

Ancak on dokuzuncu yüzyıl toplumları bağlamında yazılı belgeleri okuyabilecek insanlar nüfusun oldukça küçük bir kısmını oluşturmaktadır. Toplumlar geçmişlerini hafızalarında var ederek ve aktararak tarihlerini güncelle taşımadırlar. Belge tarihçiliğı ise dar ve uzmanlık gerektiren bir alandır, ancak dönemin başat tarih yazımı yöntemini oluşturmaktadır. Bu dönem tarihçileri üzerine durup düşünülmemiş geleneksel belleğın karşısına, tarihin eğitimden geçirilmiş belleğini koyarlar (Connerton 1999: 30). Belge olmadan, söze dayalı tarih ya da sözlü gelenek dikkate alınmamakta, hatta küçük görülmektedir.

Sözlü gelenek toplumların tarihlerini, kültürlerini yazıya dökmeden kuşaklararası aktarımla sürekli güncellemesidir. Michelet, Devrim sonrası Fransa’sında topladığı sözlü kanıtlardan yola çıkarak sözlü geleneğı şöyle tarif etmektedir: “Sözlü gelenek diye tabir ettiğım şey, orada burada insanların ağızlarında dolaşan, herkesin, köylülerin, kasaba halkının, yaşlı adamların, kadınların, hatta çocukların tekrar tekrar anlattığı, bir akşam köy kahvesine girdiğınızde duyabileceğınız, yoldan geçen biriyle yağmur, mevsim, sonra yiyeceklerin pahalılığı, sonra imparatorun zamanları ve sonra devrim günleri üzerine sohbet ederken öğrenebileceğınız ulusal gelenektir” (Thompson, 1999: 19). Okuryazarlığın çok düşük ve elit bir grubun elinde olmasından dolayı toplumlarda geçmiş anlatan-aktaran uzman kişiler ortaya çıkmıştır. Bunlar genellikle yaşlılardır ve bu kişilerin devlete-krala tâbi olması veya toplumun sıradan bir ferdi olması toplumdaki farklılık gösterse de bu kişiler okuryazar olmayan toplumlarda geçmişin bilgisinin aktarımına ilişkin bir kültür ve yöntem oturtmuşlardır. Modern çağın yenilikleri birçok toplumda sözlü geleneğı marjinalize etmiş olsa da “yazısız” ya da “Tarihsiz” toplumlarda bu gelenek hâlâ etkisini tüm yoğunluğuyla sürdürmektedir. Zira sözlü gelenekle aktarılan geçmiş resmi ve profesyonel tarih yazım ve anlatımlarında kendine yer bulamamıştır.

Sözlü geleneğı aktaranlar, (bazı toplumlarda bu aktarımcılar da profesyoneldir) aslında hep bir geçmişin tekrarını yaparlar. Jan Assmann, sonraki kuşaklara bilgiyi miras bırakmayı, ‘her bağlayıcı yapının temel ilkesi tekrarlama’dır” şeklinde ifade eder. Devamla, “böylece olaylar dizisinin sonsuzda kaybolması ön-

2 Iggrers’in tanımıyla Historisizm, Alman tarihçilerin dünya görüşlerini ve bilimsel uygulamalarını yansıtan bir kavramdır. Bu anlayışa göre historisizm bir tarih kuramı olmaktan çok öteydi. Tarih, anlamı ortaya çıkardığı gibi anlam da sadece kendisini tarihte açığa çıkarıyordu. Iggrers’in anlatımıyla, “Bu şekilde görüldüğünde tarih insani ilişkileri araştırmanın tek yolu haline geliyordu” (Iggrers, 2000: 29).

lenir ve bir ortak 'kültürün' unsurları olarak tanınabilir ve hatırlanabilir örnek-
lere dönüşmesi sağlanır" diyerek geçmişi korumanın ve toplumların tarih-
lerinin yeniden kurulmasının, aktarıcılarının tekrarına bağlı olduğunu söyle-
mektedir (Assmann, 2001: 21). Burada geçmişe ait kültürel birikimi sözlü ge-
lenekle sonraki kuşaklara taşıyan aktarıcılar kadar sonraki kuşakların hafıza-
sından da bahsetmek gerekir. Jan Vansina'nın da ifade ettiği üzere "[s]özlü ge-
lenekler, kendine özgü bir doğaya sahip tarihsel kaynaklardır. Onların bu
özlü doğası, sözlü aktarıma uygun bir biçimde şekillenen 'yazısız' kaynaklar
olmalarından ötürüdür ve bu kaynakların muhafazası, insanoğlunun sonraki
kuşaklarının hafızasının gücüne bağlıdır" (1965: 1). Toplumların çoğunda sözlü
gelenek neredeyse on dokuzuncu yüzyıla kadar etkin bir biçimde varlığını
sürdürmüştür.

Tarihin Değişen Seyri ve Sözlü Tarihin Tarihi

Yirminci yüzyılla birlikte historisizme yönelik eleştirilerle birlikte siyasi tari-
hin dışında sosyabilim yönelimli tarihsel araştırma ve yazma biçimleri
gelişmeye başlayınca tarih yazımının seyri değişmeye ve tarihin kapsadığı
alan genişle-meye başladı. Bu yüzyıl belki de tarih boyunca değişimin en hız-
lı ve en keskin yaşandığı yüzyıldır. İki büyük savaşın yaşanması, bu savaşlar-
la birlikte soykırımların, büyük kıyımların olması, imparatorlukların çöküşü,
devrimlerin ardı ardına gelmesi, ulus devletlerin mantar gibi bitmesi ve
teknolojideki çok hızlı gelişmeler düşünce dünyasını, o tarihe kadar var olan
paradigmaları, düzenli ve istikrarlı ilerleme mitosunu yerle bir etti. Bu hızlı
değişimden sosyal bilimlerde nasibini aldı. Yüzyıl önce ortaya çıkan ve
neredeyse modern zamanların dini haline getirilen ve kutsal bir merhaleye
çıkarılan pozitivism sorgulanmaya ve ağır bir şekilde eleştirilmeye başladı.
Bu anlayışın sorgulanması tarihyazımına da yansdı. Tarihyazımı,
demokratikleşmeye, geniş insan topluluklarını araştırmaya ve bu grupları
(hatta tek tek bireyleri) tarihin 'bilimsel' çerçevesine dâhil etmeye, merkezi
siyasetten topluma doğru yayılmaya başladı. Yükselen bir bilim olarak
antropoloji ve sosyolojinin, tarihe farklı bir zaman algısı getiren Annales
çevresinin ve aşağıdakilerin tarihine el atan İngiliz Marksist tarihçilerin çalış-
malarıyla tarihin çerçevesi genişledi ve aktörleri çeşitlenmeye başladı.
Tarihçiler bu döneme kadar yalnızca "kralların büyük işleriyle" ilgilenmekle
suçlanabilirlerdi, ama bu dönemle birlikte bu artık doğru değil. Artık tarihçi-
ler, gittikçe daha yoğun bir biçimde, seleflerinin es geçtikleri, bir kenara at-
tıkları ya da yalnızca bilmezlikten geldikleri yaşamlarına da el atmaya
başladılar (Ginzburg, 1999: 7). Tarihçilerin belirlenen sınırlara hapsolmemesi,
teknolojinin bireysel araştırmalar için çeşitli kolaylıklar sağlamaya başlaması,
gerekse tarih yazımının esnemesiyle artan amatör yerel tarih yazımları ve
bunlarla birlikte savaşlarla dolu yirminci yüzyılın, toplumlarda geçmişleriyle
bir hesaplaşma içerisine girmelerine neden olması tarih yazımının ya da
genel olarak tarihin seyrinin değişmesine neden olmuştur. İletişim teknolo-
jisinin gelişmesi, radyo, televizyon ve yine telefonun icadı yirminci yüzyıl tar-
ih geleneğinden gelen bir tarihçi için handikapı. Çünkü arkada bilinen an-

lamda belge bırakmamaktaydılar. Bu durum tarihin akışını değiştiren etkenlerden biridir. Diğer önemli bir sebep de işçi sınıfının, toplumun ezilen kesimlerinin araştırma-yazma konusu edilmesidir. O güne kadar tarihin dışında tutulanlar; yoksullar, işçiler, işsizler, kadınlar, köylüler, göçmenler tarihin içine dâhil edilmeye başlandılar. Fakat bu yazılan tarih nitelik olarak da geçmişteki tarihten farklı olmalıydı. Bu kadar insanın tarihe konu edilmesi farklı bir yöntemi de gerektiriyordu. Bunun için teknolojiden ve sözlü geleniğin gücünden de yararlanılarak konuşmalar kayda alındı, sözlü tarih çalışmaları başladı. 1960'lar ve 70'ler sonrası, Yeni Sol hareketleri, ikinci dalga feminizm, Siyah Hareketi ve "tarihi yazılmayan halkların tarihi vardır" diyen Maduniyet Çalışmaları gibi toplumsal hareketlerin ve alternatif tarih önerilerinin; tarihin tasarlanan metinlerarası bir yeniden yazım süreci ve son kertede edebî yaratım olduğunu savunan postyapısalcı tarih anlatısının zirveye ulaştığı bağlamda bunlar tarihsel perspektifleri de dönüşmeye zorladı. Sesi duyulmayanların seslerini tarihsel anlatıya dâhil etme çabaları yani tarihsel yaklaşımların değişmesi de sözlü tarihin metot olarak daha fazla kabul görmesine sebep oldu.

Tarihin alanı siyasetten topluma doğru genişlerken pozitivist ve ilerlemeci düşüncenin tarihsel düşünce üzerindeki etkisi yavaş yavaş sarsılıyordu. Aşağıdan tarih yazımı yöntemlerinin açtığı alanda tarih artık "bilimsellik" çeperine sığmıyor, toplumları doğrusal bir ilerleme içersinde gösteren modernleşme teorilerinin iyimserliğini yerle bir ediyordu. Bu çalışmalar egemen güçler ve onların tarih yazıcıları tarafından görünenin ya da gösterilmeye çalışılanın dışındaki grupları görünür kılıyordu. Toplumun farklı kesimlerine dair yapılan çalışmalar modern zamanların eşitsiz, yıkıcı, yanlı niteliğini apaçık ortaya koyuyordu. Bu zamana kadar tarihçinin yazdığı tarih çoğunlukla geçmişin bir güzellemesi ve sorunlardan kaçarak onları geçmişe aitmiş gibi göstermekten ibaretti. Thompson'ın deyişiyle onlar, "geçmişe, sorunlardan kaçılacak bir yabancı ülke gibi bakarlar: "Öylesine büyük bir sevgiyle korunmuş bir bina ve manzara mirası ki neredeyse insani olmayacak kadar rahat, toplumsal acılardan, zulümden ve çelişkilerden öylesine arınmış ki kölelerin çalıştığı bir plantasyon bile tam bir zevk alınacak köşe..." (1999: 1).

Bu zamanlarda tarih yazımında yerel tarih olarak bildiğimiz yeni bir alan daha yirminci yüzyılın ortalarından itibaren var olmaya başladı. (Önceleri yerel tarih örnekleri olsa da sadece 'kilise cemaatlerinin' ve aristokratların yaşamını konu edinmesi itibarıyla 'aşağıdakilerin' yaşantısını yansıtmıyordu) Yerel tarih ile sözlü tarih iç içe bir gelişim gösterir. Yerel tarihin yazılma ihtiyacı sözlü tarihe gerek duyulmasına neden olmuştur. Sözlü tarihte yerel tarihin gelişimi ile birlikte ön plana çıkan bir çalışma yöntemi olarak benimsenmiştir. Birbirini destekleyen alanlar olarak alternatif tarih için bir zemin oluşturulmuştur. Ayrıca yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren İtalya merkezli mikro tarih yazımı örnekleri de teker teker gün yüzüne çıktı. Mikro tarih büyük harfle yazılan geleneksel tarihte kırılma yaratan temel alanlardan biridir ve daha geniş toplumsal bağlamların tarihinin bir olumsuzlaması olmaktan ziyade,

ona bir ek olarak kendini gösterir.

Toplumsal değişimler ve bunların tarih yazımı yaklaşımlarına etkisinin yanı sıra teknolojiadaki değişimler de tarihin kullandığı kaynakların ve metotların çeşitlenmesine sebep olmuştur. İletişim teknolojisindeki hızlı değişimin sebep olduğu belge dönüşümü tarihsel kaynakların farklı ele alınmasını gerektirmektedir. Bilgi ve fikirlerin sanal bir hâle gelmesi, mektubun, yerini telefonun; kitap ve gazete gibi yazılı metinlerin yerini radyo, televizyon, sinema ve kaset-çalar gibi görsel ve işitsel cihazların ve nihayetinde internetin almasıyla çok çeşitli tarihsel belgeler ortaya çıkmış ve bu durum yeni kaynakların yeni tarihsel yaklaşımlar ve yorumlarla ele alınmasını gerektirmiştir. Nihayetinde, ondokuzuncu yüzyılın başlarında tarih için geri plana atılan söz, yirminci yüzyılın ortalarından itibaren yeniden ve daha disiplinli olarak eski gücüne kavuşmuştur. Kısacası “sözlü tarih, yazı ile tarih arasındaki bağı gevşetmiştir” (Assmann, 2001: 69).

Sözlü tarihi doğuran bu teknik gelişmelerin yanı sıra birtakım toplumsal ve politik olaylar da sözlü tarihin daha sık başvurulmuş bir yöntem olmasına sebep oldu. İkinci Dünya Savaşı sırasında yaşanan *holocaust*, bunlardan biridir. Yahudilerin Almanya’da uğradığı soykırım sonrası İsrail’in sözlü kanıtları toplama isteği ve öncesinde 1930’larda ABD’deki ekonomik krizden çıkmak için başlatılan New Deal planının bir parçası olarak toplumun okuyan kesimlerinin seferber edildiği hükümet destekli sözlü tarih projeleri bu alanda öncü çalışmalar olarak kabul edilebilir. Bu çalışmalar klasik tarihe yeni bir soluk aldırılmış ve onun çerçevesinin çok daha genişlemesine imkân sunmuştur. Sözlü tarihin açtığı bu yeni alan önceleri Kuzey Amerika ve Kuzeybatı Avrupa’da keşfedilmişti. Bu ülkelerde sözlü tarih için çeşitli kurumlar, dernekler oluşturulmaya ve hükümetlerce bu çalışmalar için ciddi fonlar ayrılmaya başlandı. Sözlü tarihin bu alanlarda yoğunlaşmasının sebebi de hükümet ve vakıflarca sözlü tarih projeleri için verdikleri fonların sağladığı kolaylıklardır. Amerikan Sözlü Tarih Kurumu ise bir açıklamasında, modern anlamda sözlü tarihin başlangıcını şu şekilde yapmaktadır: “Sözlü Tarih, 1948’de Columbia Üniversitesi’nden tarihçi Allan Nevins, Amerikan yaşamında önemli bir yere sahip olan kişilerin anılarını kaydetmeye başladığında, tarihsel belgelemede kullanılan modern bir teknik olarak ortaya çıktı” (Thompson, 1999: 52). Bu açıklamaya göre siyaset ya da yürütücüleri ironik de olsa tarihin ana konusu ve itekleyeni olarak uzun bir zaman merkezde yer alırken klasik tarihin dışında, ona alternatif olabilecek bir alanın doğmasında da temel bir role sahip olmuş oluyor.

Sözlü Tarih Yöntemi ve Türkiye’de Sözlü Tarih

Thompson sözlü tarihi kısaca şöyle tanımlamaktadır: “İnsanların söylediklerini dinlemekten ve belleklerini kullanmaktan kaynaklanan bir tarih biçimidir” (Tunçay, 1993: 9). Tanımdan da anlaşıldığı üzere sözlü tarih, bellek, anlatı ve birey üzerine kurulu bir tarih biçimidir. Sözlü gelenek ise daha çok toplumların doğal akışı içerisinde aktarılan kültürdür, kuşaklararası aktarılan tarihsel

bilgidir. Sözlü tarih, kişilerin doğrudan anlattıkları anıları ve hayat içindeki deneyimleridir. Yöntem itibarıyla sözlü gelenek toplumsal, sözlü tarih ise bireyseldir. Bu elbette sözlü tarihin toplumsal olmadığı anlamına gelmiyor; daha ziyade bilgi edinme ve tarih yazma sürecinde kişileri, kişisel anıları temel alıyor olmasına işaret ediyor. “Bu iki biçim arasında, sözlü tarih en eski ve en yeni tarih biçimidir, çünkü okuryazar olmayan toplumlara geri dönersek, her bilgi biçiminin sözle aktarılması gerektiğini görüyoruz” (1993: 10). Sözlü geleneğin daha doğal, kültürel ve evrimsel bir niteliği varken, sözlü tarihin daha iradi ve seçici bir yol izlediği görülmektedir. Çünkü sözlü gelenekte anlatım, toplumun yapısını oluşturan öğelerin büyük bir önem atfedilerek aktarılmasına dayanır. Oysa sözlü tarih geçmişteki tüm olayları veya daha genel temaları değil de belli bir olayı bir kişi veya bağımsız kişiler şahsında ortaya çıkarmaya ve tarih yazımı için “tarihsel değeri olabilecek” bir olgu yaratmaya çalışmaktadır. Leyla Neyzi de sözlü tarihi tanımlarken onun bu yönünü vurgulamaktadır: “Sözlü tarih (yazılı) tarihte tartışmalara yol açmış ve/veya göz ardı edilmiş olayların incelenmesine önemli bir katkıda bulunabilir. Sözlü tarihle belgelere dayalı tarih arasındaki en önemli farklardan biri sözlü tarih görüşmelerinin bu tarihi olayların yaşandığı dönemde değil de, daha sonra ve belleğe referansla yapılmasıdır. Sözlü tarihin öznel, güncel ve anlatıya bağlı yapısı, tarihin bireyler tarafından günümüzde nasıl anlaşıldığı, yorumlandığı ve yaşandığını anlamayı sağlar” (2007: 10).

Tüm tarih yazımları günümüzden geçmişe doğru bir bakışla yazılışlar da bu öznellik sözlü tarihte çok daha belirgindir. Asmann’ın H. Blunberg’ten aktardığı gibi “hatırlamanın saf gerçekliği yoktur” (Assmann, 2001). Dolayısıyla sözlü tarihi tanımlamaya çalışırken belki de en fazla eleştirilen bu öznellik boyutunu, dünün bugünden bireylerin zihninde yeniden yaratılmasını göz ardı etmemeliyiz. Bu nedenle sözlü tarih, sadece geçmişte yaşanmış bir olayın onu yaşayan tarafından yapılan mülakat sonucunda anlatılmasıyla sınırlı değildir, aynı zamanda o bireyin geçmişi anlatırken aradan geçen zaman zarfında edindiği hayat deneyimini bu anlatıya ne kadar ve nasıl yansıttığıdır da.

Sözlü tarih on dokuzuncu yüzyılda ayrışan ve yirminci yüzyılda yeniden ortak çalışmalarla bir araya gelen sosyal bilimlerin farklı alanlarının ortak yürüttüğü disiplinlerarası bir çalışma yöntemidir. Elde edilen ses ve görüntüler, incelemesi yapılan tarihsel zamanı aydınlatması için kullanılırken farklı birçok yönetime kapı açar. Tarih denince aklınıza sadece basılı bir metin gelmektedir. Oysa sözlü tarih, zengin yöntemleri kullanarak sadece kitap değil, belgesel, sergi vb esnek ve daha performatif metotlarla toplumun geniş kesimlerine ulaşabilmektedir.

Bellek ise sözlü tarih çalışmalarında, tanımdan da anlaşıldığı üzere çok merkezi bir yeri işgal etmektedir. Toplamların, hatırlama ve unutma deneyimlerinde seçiciliği nasıl yaptıkları neyi unuttukları ve neyi sözlü gelenek ile günümüze kadar taşıdıkları sözlü tarihçi için en önemli konulardan biridir. Thompson, sözlü tarihçi bir psikanalist gibi olmalı derken (1999), zihnin kat-

manları arasında sıkışmış ya da sıkıştırılmış anıların gün yüzüne çıkarılmasının önemine ve zorluklarına değinmektedir. Toplumlar geçmişlerini neden öğrenmek isterler? Kötü şeylerden dersler çıkarmak ve olumlu yönlerinden örnekler almak! Bu sürekli kullanılan ve belki de çok basitleştirilmiş bir tanımdır. Fakat toplumların geçmişleriyle ilişkileri işlevseldir, pragmatiktir, politik ve seçicidir; ancak bu ilişki temel olarak iki türdür: Hatırlamak ve unutmak. “Geçmişle ilişki “hatırlama” üzerinden, bir “hatırlama kültürü” biçiminde ve “hesaplaşma politikası” olarak kurulabileceği gibi; “unutma” aracılığıyla, bir “unutma kültürü” ve “bastırma politikası” olarak da kurulabilir” (Sancar, 2008: 35). Tam da bu noktada bellek, klasik tarihçilerin sözlü tarih ile ilgili en fazla eleştiri yaptıkları konulardan biridir. Bireyin hafızasının ne kadar güvenilir olacağı tartışması bu eleştirinin temelinde yer alırken, dikkate aldıkları tarihsel belgelerin de onu yazan tarihçinin anlattığı olayla birlikte onun öznel deneyimleri sonucu ortaya çıktığını unutmuş gibidirler. Sözlü tarih özneliği reddetmediği gibi bu konuyu da sözlü tarih çalışmalarının merkezine alarak inceleme konusu yapmaktadır. Görüşme yapılacak kişiden sadece hatırlanması istenen olay değil onu nasıl hatırladığı da öğrenmeye çalışarak aynı zamanda bellek incelemelerine de katkı sunulmaktadır. Bunun yanında sözlü tarih incelediği tarihsel olayı veya olayları sadece görüştüğü insanların bilgisiyle sınırlı tutmamakta, aynı olayı yaşayan başkalarıyla görüşmenin yanında klasik tarih yazıcılığının yöntemlerinden de yararlanmaktadır.

Assmann sözlü tarihin klasik tarihten daha bağlayıcı olduğunu anlatırken belleğin, geçmişi hatırlama biçiminin önemine vurgu yapmaktadır: Assmann “sözlü tarih aktarımının, anlatıma konu olan grupla bağının, yazılı belgelerden çok daha sıkı olduğunu söylemektedir. Sözlü tarih anlatıları, bu işlevi ile sadece gruba bağlı değildir, aynı zamanda bağlayıcı bir etki yapmaktadır; çünkü grubun ‘birlik ve kendine özgülük bilincini destekleyen’ olayları anlatırlar” (Assmann, 2001: 69). Buradan grubun, geçmişini değerlendirirken ve hatırlarken seçici davrandığı ve birliğini ya da grubun varlığını ön plana çıkaran anlatıları daha fazla desteklediği görülmektedir. Ancak sözlü tarihçi belleğin bu yönünü göz önünde bulundurmakla beraber anlatım anında veya analizinde yalnızca bunu hesaba katmayacaktır. Toplumlar, geçmişlerini şaşalı ve doğru olmayan bilgilerle de süsleyebilirler. Belleğin geçmişi ele alışı bugünün gözüyle ve öznelidir. Dolayısıyla belleğe ihtiyatsızca güvenmek geçmişteki bir olayı değerlendirirken tarihçiyi ciddi yanılgılara düşürebilir. Bu yüzden sözlü tarihçi görüşmeye giderken karşısındaki kişinin kendisini olayın merkezine yerleştirerek anlatacağı ve yeniden yorumlayacağını düşünerek de gitmektedir. Bellek, sözlü tarih için sadece mülakat anında davranışların ve sözlerin yansıtılışı hakkında dikkate alınması gereken teknik bir konu değil, aynı zamanda sözlü tarihin sacayaklarından biridir ve sözlü tarih aynı zamanda bir bellek çalışmasıdır.

Tarihin Ötekileştirdiklerine Bir Örnek: Kürtler ve Sözlü Tarih

Yukarıda bahsedildiği üzere yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren sözlü tarih gittikçe daha popüler olmaya başladı. Bu şekilde sihri keşfedilen sözlü

tarih, özellikle ABD ve Batı Avrupa başta olmak üzere dünyanın farklı bölgelerinde çok hızlı bir biçimde yakın tarih çalışmalarında kullanılmaya başlandı. Türkiye’de ise çok sonra 1990’larda bilinmeye ve kullanılmaya başlandı. 1993 yazında Tarih Vakfı Türkiye’de ilk defa Sözlü Tarih Atölyesi adıyla bir çalışma organize etti. Bu atölyeye dünyaca ünlü sözlü tarih uzmanlarından Paul Thompson çağrıldı ve kalabalık bir katılımcı grubu ile Türkiye’de sözlü tarih çalışmalarına başlandı. Öncesinde kısmen de olsa üniversitelerde hazırlanan tezlerde ve kimi farklı çalışmalarda bu yöntem kullanılsa da çalışmanın öneminin ve tarih bilimine katkısının farkında olup kullanmak bu tarihlerden sonra olmaktadır. Fakat burada kısa bir eleştirel değerlendirme yapmakta fayda var: Tarih Vakfı çeşitli konularda (*Cumhuriyet’in Anıları: Sözlü Tarih ve Belgesel Film Projesi*, *Tarihe Bin Canlı Tanık*, *Akdeniz Sesleri: Akdeniz Kentlerinde Sözlü Tarih ve Kültürel Pratikler Projesi*) sözlü tarih çalışmaları yapmıştır. Fakat resmi tarih yazımının belirlediği çerçevenin çok ötesinde yok sayılanların tarihini kayda geçirme konusunda ciddi bir çalışma yürütmemiştir. Bu durum Türkiye’de cumhuriyetin başından itibaren oluşturulmaya çalışılan tarih algısının tesirinde kalmakla bağlantılıdır. Kurumdan bağımsız yapılan çalışmalar bu konuları ele alırken, kurumsal bazda yapılan projeler konunun kıyısından kenarından geçmektedir. Oysa sözlü tarihin tüm dünyada popüler olmasının ve alan bulmasının temel mantığı “ötekilerin” tarihine eğilmesi ve bu alanda nefes aldırmasıdır. Türkiye’de de başlanan tarihin bu yeni yazımında, tarihin ötekileştirdiği Kürtlere yine ucundan kıyısından dokunulmaktadır. Kürtler, ötekilerin tarihi olan sözlü tarihte bile ötekileştirildiklerinden yakın tarihlerini sözlü tarih yöntemiyle kendileri yazmaya başladılar.

Kürtler için; ‘yazı geleneği olmayan halk,’ ‘avukatsız halk,’ ‘tarihsiz halk,’ ‘devletsiz halk,’ gibi benzetmeler sürekli yapılır. Bu söylemler Kürtlerin mağduriyetlerini açığa vurmalarını, çevrelerindeki diğer toplumlarla kendilerini karşılaştırdıklarında bir aczi çağırıyor; ‘tarihsiz, devletsiz ve yazısız’ toplum söylemleri de Kürtlerin inkârının üzerine şekillendiği argümanlardır. Modern çağ filozoflarının (Hegel başta olmak üzere) birçoğunun zihninde tarihi olan toplumların yanında (bu toplumlar genelde Batı Avrupa toplumları olmaktadır) bir de tarihsiz toplumlar vardır. Historisizm anlayışında da görüldüğü üzere tarih belgedir ve belge genelde kurumsal-politik alanın bir ürünüdür. Dolayısıyla tarihi olanlar genelde devletleri olanlardır. Başka bir deyişle, devleti olanlar tarih yazma ve ona sahip olma kudretine erişmektedirler. Bu anlayışın bir ürünü olarak ulusların tarihi yeniden inşa edilmeye başlanır. Kürt toplumunun tarihinin yok sayılması, çevresindeki toplumların kendi ulus tarihlerini inşa ederken de sürdürülür. Bu yüzden Kürt tarihi bu devletlerin tarihlerinin kırıntılarından bir tarih yaratmaya ve onlara benzeşmeye çalışmaktan öteye gidememiştir uzun zaman. Milliyetçilik ve geç kalınmış uluslaşma temelli tarih yazımları, Kürtlerin bulundukları devletlerin tarihlerinden sıyrılıp kendi tarihlerini yazma uğraşı verirken reddettikleri tarihle aynışma tehlikesini ciddi anlamda barındırmaktadır. Bunun sebebi kendi arşivlerinden yoksun olmaları ve çevrelerindeki devletlerin arşivlerinden

yeterince yararlanamamalarıdır. Dolayısıyla örnek alacağı tarih en yakınındaki tarihyazım örnekleridir.

Arşiv, politik, dini ve benzeri düzenli yapıların işleyişlerini sürdürmeleri için bilgilerinin saklanması dayanan bürokratik bir işlemdir. Kürtlerde arşivin olmaması, onların tarihleri boyunca düzenli siyasi bir organizasyona sahip olamamalarındandır. Siyasi bir oluşuma sahip olmayan gruplarda dini cemaatler bu işlevi görmüştür. Kürtler, Hristiyanlıkta Ermeniler, Rumlar ve diğer gruplar gibi siyasi ve dini otoritelerce de tanınan bir cemaat oluşturamadılar. Benzer şekilde İslam inancında Şiiler gibi İslam'ı kendi kültürleriyle harmanlayıp özgün bir cemaate de sahip olamadılar. Bu durum tarihlerini ve kültürlerini kayıt altına alamamalarına neden olmuştur. Ezidilik ve Alevilik bunun dışında tutulsa da bölge devletleri tarafından kabul edilmeyip dışlandıklarından bir cemaat olarak varlıklarını resmi anlamda sürdürememiş ve sahip oldukları kültürlerini yazılı olarak sonraki kuşaklara çoğunlukla ulaştıramamışlardır. Doğal olarak bu bilgiler kayıt altına alınamamıştır. Medreseleri bunun dışında tutabiliriz. Oralarda ciddi çalışmaların ve tartışmaların yapıldığı sözlü gelenek sayesinde bilinmekle birlikte günümüze yazılı olarak bırakılan belge neredeyse yok gibidir. Daha doğrusu, hâlen gizli olup açığa çıkarılmadığı için Kürt tarih yazımı açısından katkılarından bahsetmek zor olacaktır.

Yukarıda da değinildiği gibi burada amaçlanan şey, historisizmin veya belgeci tarih anlayışının tarihyazımının olmazsa olmaz koşulu olduğunu, bir devlete, onun arşivlerine-belgelerine neden sahip olmadığımızı söylemek değildir. Sadece verili cüzi bilgilerle büyük tarihsel anlatıların yazılamayacağı anlatılmak istenmektedir. Oysa belgeler mutlak doğru olarak ele alınmayıp eleştiri kapısı açık bırakıldıkça tarihyazımı için bir hazinedir. Kürtler kurumsal-politik anlamda 'tarihsiz' ve 'belgesiz' olduklarından var olan geleneksel tarih yazımlarına benzer bir tarihleri olmayacaktır. Kürt tarih yazımının farklılığı çevrelerindeki veya sürekli ilişkide oldukları toplumların tarih yazımlarında ve arşivlerinden alınacak belgelerde kendileri hakkındaki bilgilerin derlenerek analitik bir süzgeçten geçirmekle yazılacaktır. Geçmiş, günümüzden bakılarak yeniden yaratılamayacağı için (tarih aslında böyle bir şeydir, lakin burada tarihsel olguların yaratılmasına bir gönderme yapılmaktadır) geçmişin "tarihsel olgularını" yeni baştan analiz ederek ele almak gerekmektedir. Çünkü Kürtlere ve tarihlerine dair belgeler, tabi oldukları devletlerin arşivlerinde, genelde kendileri hakkındaki 'gizli' belgelerdir. Kürt tarihi de bu arşivlerdeki belgelerle devletlerin politik bakışlarıyla ve devlet çıkarlarını tehlikeye atmayacak şekilde yazılmakta ya da böyle bir tarihin olmadığı bu belgelere dayanarak anlatılmaktadır. Aşağıdaki alıntı buna açıklayıcı bir örnektir: "Kürt milleti en eski çağlardan beri memleketin uğradığı istilalara güçlkle dayandı. Bugün bu millet tam bir soybirliği de gösteremeyen dağınık zümrelerden meydana gelmektedir. Kürtlere ait hadiseler tarih demek güçtür. Şu halde tam manasıyla Kürtlerin tarihinden çok, bu milletin muhtelif aşiretlerinin hareketlerinden ve başlarından geçenlere dair birçok hikâyelerden bahsed-

biliriz" (Bayrak,1993: 48). Kürt tarihinin inkârına dönük -Mehmet Bayrak'ın 13. yüzyılda El Hazreci'nin Eyyubiler üzerine Kürt Devleti Tarihi çalışmasından alıntılardığı bu kısa anlatım on dokuzuncu. yüzyıl batılı tarihçilerin ve taklitçi ardıllarının, tarihi olmayan ama kronolojileri olan toplumlar vardır düşüncesine ne kadar da benzemektedir. Kürtlerin tarihinin olmadığı söylemi görüldüğü üzere çok eskilere gitmektedir. Kürtlerin gayri resmi tarihi şimdiye dek Antik Yunan, Abbasi, Osmanlı, Rus ve İranlı tarihçilerce yazılmıştır. Bu tarih yazımlarının maksadı da Kürtlerin tarihini yazmak değil kendi tarihlerini yazarken Kürtlerin konumlarını yansıtmaktır. Son birkaç yüzyıldır da Batılı seyyah ve tarihçiler, otantik ve keşfedilmesi gereken bir topluluk olarak Kürtlerin tarihlerine eğilmişlerdir. Bir tek Kürtler (*Şerefname* dışında) kendi tarihlerini yazamamışlardır.

Martin van Bruinessen *Ağa, Şeyh, Devlet* kitabının Giriş'inde 'Yazılı kaynaklar hakkında bilgi' ara başlığıyla üç sayfalık bir bölüm kaleme almıştır. Bruinessen burada Kürtler tarafından yazılmış kaynaklardan bahsederken *Şerefname* ve Nuri Dersimi'nin *Kürdistan Tarihinde Dersim* çalışmaları dışında bir isim vermemektedir. Dile getirdiği diğer isimler ya 'oryantalist siyasi görevliler' (2003: 24) ya da konuyla ilgili yabancı seyyah ve yazarlardır. Benzer bir durum Bazil Nikitin için de geçerlidir. *Kürtler* kitabının önsözünde; "yazar, araştırmalarının başarıya ulaşmasında çeşitli sıfatlarla önemli bir payı bulunan yurttaşları sayın Marr, Minorsky, Vilçevsky, ile Suriye Kürtleri ve Yezidileri konusundaki ayrıntılı belgelerinden çok yararlandığı Fransız bilim adamları sayın Rondot ve Lescot'nun adlarını özellikle anmak ister" (2002: 18-19) diyerek yararlandığı yazarlardan bahsetmektedir. Burada da Kürt tarih yazıcıları yine Kürtler dışındandır. Kürt tarih yazımında Kürtlerin rol almaması iki temel nedene dayanmaktadır. İlki yukarıda da bahsedildiği gibi yazılı kaynakların (Kürtlerin siyasi, dini ve arşiv-belge bırakacak daha farklı kurumlaşmalarının) olmayışı. Bu neden nesnel koşullarla bağlantılıdır. Diğeri de Kürtlerin modern zamanla, sosyal bilimlerin farklı disiplinleriyle kurdukları ve daha öznel olan ilişki ile bağlantılıdır. Daha açık bir ifadeyle son yıllara kadar Kürtler yazılı kültürle çok haşır neşir bir halk değildi. Bu durum doğal olarak okuryazar bir toplumun oluşmasını engellemiştir. Dolayısıyla Kürtlerden kendileri hakkında genel olarak bilginin disiplinli bir incelemesini ya da kapsamlı bir tarih yazımını beklemek gerçekçi değildi. 20. yüzyılla birlikte milliyetçiliğin Kürt aydınları etkilemesiyle Kürt tarihi yazımı Kürt yazarların, araştırmacıların da katılımıyla yavaş da olsa başlamış ve bu yüzyılın sonlarına doğru devasa sayılmasa da bir külliyat ortaya çıkmıştır. Kürtler tarafından genellikle milliyetçi kaygılarla yazılan bu tarihsel çalışmalarda, Kürtlerin bir devletinin olmadığı, tarihlerinin yazılmadığı, baskıya marûz kaldıkları ve katledildikleri sürekli olarak vurgulanmakta, bu da Kürt halkının mağduriyetini ortaya koymayı temel amaç edinen bir tarih yazıcılığının hâkim olmasına sebep olmaktadır. Bu anlatıda, ortaçağ beylikleri anakronistik olarak birer devletmiş gibi ele alınmakta, Kürtlerin kahramanlıkları aşırı bir tonla vurgulanmakta ve hatta Kürtler açısından siyaseten kabul edilemeyecek temalardan kaçınılmakta veya üzeri örtülmektedir. Yazımızın konusu, Kürt tarih

yazımının tarihi olmadığı için, tarih yazımında yaşanan sorunlara kısaca değindikten sonra sözlü tarihin Kürt tarihi için önemine geçebilir.

Yukarıda Kürt tarihi hakkında yapılan değerlendirmeler genel olsa da, sözlü tarihten bahsederken sadece Türkiye'deki Kürtlerden yola çıkılarak bir değerlendirme yapılacaktır. Dünyanın birçok ülkesinde daha erken yıllarda, Türkiye'de ise 1990'larla birlikte Tarih Vakfı'nın öncülüğünde başlayan sözlü tarih çalışmaları, tarih yazımında farklı yöntemlerin uygulanabileceğini, sadece var olan belgeler üzerinden bir tarih yazmaktan ziyade tarihinin olgu olarak yararlanacağı belgeyi kendisinin yaratabileceği bir durumu ortaya çıkardı. Bu yöntem Kürt tarih yazımında yavaş da olsa kullanılmaya başlandı. Sözlü tarih metodu sadece yazılı ürünler için değil belgesel gibi görsel eserler için de kullanılmaktadır. Yazının geri kalanında yukarıdaki tartışmalar ışığında, sözlü tarih yöntemini kullanan Kürtlerle ilgili çalışmalardan üçü değerecektir

İlk ele alınacak çalışma Çayan Demirel'in 2006 yılında hazırladığı '38 belgeselidir. Mustafa Kemal'in 'yara ve korkunç çıban' diye adlandırdığı, tedip ve tenkile maruz kalan Dersim'deki kıyımın bir anlatısıdır bu belgesel. İsmail Beşikçi'nin jenosid olarak değerlendirdiği ve yerel kaynakların seksen binin üzerinde insanın öldürüldüğünü söylediği, devletin harekâta katılanlara Tunceli Madalyası verdiği bir insanlık trajedisinin kayıdır '38. Çalışmada sözlü tarih yöntemi kullanılmış ve 1938 Dersim kıyımını yaşayanlarla mülakatlar yapılmıştır. Sözlü tarihin eleştirisi yapılırken hatırlanacağı üzere belleğin mutlak doğru olarak kabul edilemeyeceği, diğer tarihsel olgularla ve farklı görüşmelerle desteklenmesi gerektiği dile getirilmişti. '38 belgeseli dönemi anlatırken bu konuda oldukça zengin verilere dayanmaktadır. Kıyımı yaşayanlarla yapılan görüşmeler, devlet arşivlerinde döneme dair yazılan raporlar ve basından haberler, yine akademisyenlerle yapılan 1938 kıyımının tarihsel-politik analiziyle belgeselin üçlü sacayağı oluşturulmuştur.

Belgesel, 'tarihin altında kalanlara, tarihi altüst edenlere' ithafıyla başlıyor. Aşağıdan tarih yazımının yani iktidarın dışındaki grupların tarihlerinin marjinalize olduğu bir alanda belgesel böylesi bir hassasiyete sahip son derece önemli bir katkı olarak değerlendirilebilir. Belgeseldeki görüşmecilerin bazılarının güvenliklerinden endişe duyarak mülakatın kayda alınmasına karşı çıktığı görülüyor. Hatta içlerinde kameranın kapanması konusunda ısrarcı davrananlardan birine, görüşmeyi yapanın kendisini tanıdığını hatırlatması fayda etmez, ısrarla kamerayı kapatmasını ister. Gerekçesi çok trajik ve düşündürücüdür: 'götürüp başıma tehlikeli iş açacaksınız'. Görüşmecinin olayın üzerinden yetmiş yıl geçmesine rağmen hâlâ büyük bir korkuyla yaşadıklarını anlatmaktan çekinmesi bize sadece yaşanan trajedinin büyüklüğüne dair değil, aynı zamanda görüşmecinin mülakatın yapıldığı dönemde de kendisini güvende hissetmediğine dair ipuçları vermektedir. Burada sözlü tarihi yapanın önemle üzerinde durması gereken bir konu da geçmişini hatırlattığı kişilere o olayları tekrar yaşatmasıdır. Sözlü tarih bununla olumlu ve olumsuz iki tutum içerisine girmektedir. İlki geçmişi tekrar ettirip, canlandırıp

o olayın tarihsel devamlılığını sağlarken, zor ve olumsuz olanı ise istek dışı da olsa geçmişini görüştüğü kişiye yeniden yaşatmasıdır. ‘38’i anlatmaktan çekinen kişinin bu ruh haliyle kendini korumaya aldığını ve hatırlamaktan çok unutmayı, yaşadığı trajedinin üstünü örtmeyi tercih ettiğini görebiliyoruz. Diğer bir anlatıcı da “köprü yanınca pepûk kuşu ötmeye başladı” diyerek olayı bir analogiyle anlatmaktadır. Pepûk,³ Kürt masallarının en bilinenlerinden biridir ve anlatıcı köprünün yanışını (köprünün yakılması Dersim kıyımında olayların başlangıcını ifade eder) pepûk kuşu hikâyesindeki gibi kendini ihbar etmek olarak değerlendirmektedir. Diğer yandan geleneği tarihsel bir olaya katarak tarihsel anlatıların çeşitliliğine ve bu bağlamda öznelliğine de işaret etmektedir. İlk anlatıcı konuşmayarak unutmayı tercih ederken, sürgün sonrası geri dönenlerden başka biri de devlet yetkililerinin ‘akıllı durun’ tehditlerine maruz kaldığını anlatır. Söyledikleri, itaatle bezenmiş yeni hatırlamanın nasıl olduğunu, devletin nasıl ele alınması ve hatırlanması gerektiğini göstermesi açısından oldukça önemlidir; ‘devletimiz sağolsun, varolsun, devletimiz bizim babamızdır, peygamberimiz, Allahımız, bayrağımız birdir!’

Son anlatıcılardan olan yaşlı bir kadın ise bu ‘çarpık’ hatırlamaya inat edersesine ‘bunu unutmayın, unutmayın, bu derdi unutmayın’ diyerek adeta belleğiyle direnmektedir. Yaşlı kadının zaman bilinci, büyük ölçüde toplumun sürekliliğinin ayırımında olmasını gerektirir; daha kesin belirtilirse toplumun yarattığı veya yaratmaya çalıştığı o süreklilik imgesinin bilincinde olmak demektir bu (Connerton, 1999: 24). Hatırlama ve unut(tur)manın atbaşı gittiği ‘38 dramı, geçmiş kurgusunun farklı ele alındığını göstermesi açısından dikkatle incelenmelidir. Bir tarafta madun ama hınç dolu bir hatırlama şiddetle buyrulurken diğer taraftan korkunun bastırdığı zihinlerin unutmayı tercih ettikleri ve ardılları olan kuşaklara, ‘aslında Atatürk 38’i engellemeye çalıştı ama geç kaldı’ türünden bir anlatı yarattıkları görülmektedir. Bununla, hatırlamanın kıyımınla eşdeğer olduğu, 1938’in aslında engellenmeye çalışıldığı fakat devlet içinde kimi kontrol dışı güçlerin bu kıyımı gerçekleştirdiği gibi bir anlam üretiliyor. Yaşlılar susmanın başka biçimi olan bu söylemle kendilerinden sonraki kuşakları tehlikeden uzak tutmak istemektedirler. Burada unutmama iki türlü ele alınabilir, ilki yaşanan trajedinin, toplu olarak yapılan kıyımın, suçun bir parçası olmak, (ki buna Türk devletinin söylemlerinde olduğu gibi unutturmak da denilebilir,) diğeri de trajediyi yaşayanda korkunun neden olduğu sinikliğin zamanla kanıksanıp sonraki kuşaklara anlatılmayan biçimidir. Burada seçici bir unutmamanın yanında devletin zulmüne bir daha uğramamak için yeri geldiğinde onu olumlayan bir söylem üretilerek tehlike bertaraf edilmek istenmektedir. Neşe Özgen’in Spivak’tan aktardığı gibi; “madun hakikaten konuşabilir mi? Hayır! Yapılandırılmış ideolojik alandan sıyrılamazlar” (2006: 197) Spivak kadar kesin yanıt veremesek de Dersim ‘38 kıyımından

3 Pepûk kuşu hikâyesi, kardeşine güvenmediği için onu öldüren ve ardından vicdan azabı çekerek Tanrı’dan kendisini bir kuşa çevirmesini isteyen genç bir kızın hikâyesidir. Genç kız pepûk olduktan sonra kardeşini gömdüğü ağacın dalında, kendini ihbar ederek onu öldürdüğünü bir tekerlemeyle anlatmaktadır.

sonra devlet eliyle yapılandırılan Kemalist ideolojinin bu alana hâkim kılınması, ‘38 artıklarının’ dâhil edildikleri resmi ideolojiden sıyrılmasını engellemeye dönüktür. Dolayısıyla madun konuşsa bile kendisi değildir artık. Susmak ya da devletin bir kesimini olumlamak bunu gösterirken, hâlâ “unutmayın” diyen yaşlı kadının sözleri madunun unutmadığını ve konuşmаса da haykırdığını göstermektedir.

Değerlendireceğimiz kitaplardan ilki Ortadoğu Tarih Akademisi Kolektifi tarafından hazırlanıp 2006’da basımı yapılan ve “Savaşın Tanıkları Anlatıyor” alt başlığıyla, Ben Öldüm Beni Sen Anlat çalışmasıdır. Kitap, tarihyazımında yukarıda bahsettiğimiz belgeselin de girişindeki ithafta olduğu gibi şimdiye kadar sesleri duyulmayan “altta kalanlar”ın, tarihten dışlananların ve acılarını dahi dile getiremeyenlerin sesi olma bağlamında kaleme alınmıştır. Sözlü tarihin verdiği en büyük cesaret belki de birçok insanın ‘sözlü tarih yapabilirim’ düşüncesiyle yakın çevresinden başlayarak tarih yapmaya-yazmaya girişmesidir. 43 kişiden oluşan Kolektif bileşenleri projeyi dört ilde (Diyarbakır, Urfa, Van ve İstanbul) yürütür. Proje, Kürt bölgesinde devlet güçleriyle PKK arasında yaşanan çatışmalarda yaşamını yitirenlerin yakınlarının anlatımlarına dayanmaktadır. Kolektif üyeleri, Şehit Aileleri Dernekleri ile görüşmek isteseler de projelerine onları dâhil edememiş. Zira başvurdıkları dernekler önceleri olumlu bir cevap vermiş, ancak daha sonra görüşmelere katılmayı reddetmişler. Bu nedenle görüşmeler, birkaç tanesi dışında Kürt tarafında yaşanan kayıplarla ilgilidir. Yaklaşık 126 kişiyle Kürtçe ve Türkçe mülakatlar yapılmış ve anlatımları kayıt altına alınıp çözümlenerek kitaplaştırılmıştır. Kitaptaki kimi ara başlıklar yaşanan savaşın Kürt tarafındaki yansımalarını vermesi açısından oldukça önemlidir: “Askerlerce çatışma sonrasında helikopterden atıldı”, “çatışmada askerlerce sağ yakalandıktan sonra kurşuna dizildi”, “eskeran bi malê ra şewitand” (askerler evle birlikte yaktı), “sağ yakalandıktan sonra panzere bağlanarak sürüklenip öldürüldü”, “faili meçhul cinayetle öldürüldü”, “kayıp”, “cezaevinde intihar etti”, “ev baskınında öldürüldü”, “çatışmada yaşamını yitirdi...”

Tarih Akademisi Kolektifi bileşenleri, çalışmaya ‘kendimize dair de bilgi üretebiliriz’ saikiyle başladıklarını, sadece geçmişe dair bir bilgi üretimi değil, iradi bir müdahaleyi bu çalışmayla yapmak istediklerini dile getiriyorlar. Diğer bir ifadeyle üzerine söz söylenmeyen, tarihleri yazılmayanların kendilerini varetmelerinde bir basamak olmaktır amaçları. Ortadoğu Tarih Akademisi Kolektifi, yakın tarihi yazmak, ‘kendi üzerine bilgi’ üretmek babında Kürt tarihyazımında yöntem açısından yeni bir örnek teşkil etse de çalışmanın kimi eksiklikler barındırdığı aşîkârdır. Bir yöntem olarak denense de mülakatlardaki konuşmaları düzeltmeden olduğu gibi vermek görüşüleni olduğu gibi yansıtmak anlamında değerli olsa da, okumayı zorlaştırdığı için, ‘daha farklı nasıl olabilirdi?’ sorusunu akla getiriyor. Çalışmaya yapılacak temel eleştiri ise yapılan görüşmelerin sadece redaksiyondan geçirilip olduğu gibi verilmesidir. Diğer bir ifadeyle çalışma, görüşülen kişilerin anlatımlarının olduğu gibi kitaplaştırılması yöntemine dayanmaktadır ki, bu yöntem ortaya çıkan ürünü arşiv,

tarihsel belge ve tarihçilerin yararlanabileceği bir bilgi deposu olarak değerli kılssa da tarihyazımı anlamında eksiklikler taşımaktadır. Yukarıda da kısaca değinildiği gibi sözlü tarih sadece söyleneni aktarmaktan, çok daha fazlasıdır. Tarih Kolektifinin giriş kısmında dile getirdiği ‘tarihi birlikte yazacaktık’ sözü tarihyazımında demokratik bir yöntemi benimsediklerini anlatsa da, tarih son kertede o çalışmayı yürüten tarihçinin eliyle yazılacaktır. Öte yandan çalışmanın, görüşmelerin bellek tartışması ekseninde değerlendirilmesi anlamında birtakım eksikliklere sahip olduğu söylenebilir. Kitapta görüşmecilerin yazıya aktarılamayan davranış ve mimiklerinin anlamları, anlatım sırasında neyin daha fazla hatırlanıp neyin geri plana itildiği, seçici unutma ve hatırlama pratikleri gibi temalar üzerinde durulmaması sözlü tarih metoduyla elde edilen verilerin daha genel tarihsel sorularla ilişkilendirilmesine ve kavramsal ve analitik çıkarımlar yapılmasına imkân vermediği görülüyor.

Sözlü geleneği hâlâ sıcak bir biçimde sürdüren Kürtler’de, bu geleneğin bir olayın anlatımına yansıması büyük önem taşımaktadır. Tüm görüşmeler için ayrı ayrı olmasa bile tarih biliminin birikimlerinin yansıtıldığı genel bir değerlendirme yapılabilirdi. Sadece mülakat yapmakla tarih yazılamayacağını, bunun olmazsa olmaz koşullarından birinin analiz olduğunu ve bu analizle ‘tarihte anlamın yapılandırılabilmesi’ göz önünde bulundurulmalıdır. Tarihte anlamı yapılandırmak, tarihçilerin yazmaya başlarken tüm araştırma dönemi boyunca aradığı ve elde etmek istediği bilgidir. Bunun için tarihçi, geçmişteki birçok olaydan eleme yaparak yazacağı tarih için belirleyeceği olguları seçer. Bu olgulara kattığı yorum onun tarihi yapılandırmasıdır. Carr’ın Pirandello’dan alıntıladığı gibi, “olgu boş çuvala benzer, içine bir şey koymadıkça dik durmaz” (2002: 14). Olgunun işlenme süreci tarihçinin çuvalı yavaş yavaş doldurarak dikleştirmesidir. Tarih yazımında yorum ve olguların analizi sadece ‘büyük tarih’ yazarları için değil sözlü tarih yapan tarihçiler için de oldukça önemlidir.

Ele alacağımız ikinci kitap çalışması ise “Acıyı Gören İnsan Başkasını Acıtmaz” alt başlığıyla 2008’de Türkçe ve İngilizce basımı yapılan Göç Hikâyeleri çalışmasıdır. Kitap özellikle 1990’lı yıllarda PKK ile Türk devleti arasındaki çatışmaların en yoğun olduğu dönemde, devlet güçleri tarafından çatışmalar gerekçe gösterilerek yakılan köylerden İstanbul’a göç etmek zorunda kalan ailelerle yapılan görüşmeleri kapsıyor. Proje kapsamında yaklaşık 55 aileden 120 kişiyle görüşmeler yapılmış ve bu görüşmelerin on bir tanesi derlenerek kitaplaştırılmış. Mülakat yapılanlarla göç öncesi, göç süreci ve göç sonrası yaşamlarına dair karşılaştırmalı sorular sorularak cevaplar alınmış. Çalışma İstanbul Göç-Der’in (Göç Edenler Sosyal Yardımlaşma ve Kültür Derneği) hazırladığı bir proje doğrultusunda sekiz kişilik bir ekiple yürütülmüş. Kitabın giriş kısmında çalışmanın gidişatının anlatıldığı ‘Göç Hikâyeleri Sözlü Tarih Çalışma Notları’ kısmında şöyle denmektedir; “Çalışmayı sözlü tarih yöntemiyle yapacaktık ama sözlü tarih ne demektir, nasıl yapılır, doğrusu pek bilmiyorduk (...) En iyi öğrenmenin pratiğin kendisi olduğu gerçeğinden hareket ettik. Kendi pratiklerimizi sürekli bir eğitim ve değerlendirme konusu

yaptık” (Dinç, 2008: 14). Burada izlenen çalışma yönteminin uygulama ile iç içe nasıl yürütüldüğü dile getirilmektedir. Sözlü tarihin, yapılırken öğrenildiği ve öğrenildikçe yapıldığı mantalitesi bu alanın amatör çalışmalara kapı aralması anlamında önemli bir kazanımdır. Sözlü tarihin ‘ötekilerin’ ifade edilmesinde başvurulmuş bir yöntem olduğu açıkça görülmektedir. Diğer kitap çalışmasında olduğu gibi burada da yapılan sadece mülakatların redaksiyonundan geçirilerek olduğu gibi yayınlanmasıdır. Elde edilen verileri yorumlama, tarih teorileriyle ilişkilendirme, bir bütün olarak ele alıp iç tutarlılığını ölçmek önem taşısa da bunlar pek kullanılmamıştır. Yine zorunlu göçe maruz kalanlarla yapılan görüşmelerde gerek aynı bölgeden gerekse aynı evden farklı kişilerle görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmelerin ‘çapraz analiz’ ile değerlendirilerek anlatılan olayın taraflarca nasıl ele alındığı ve nasıl olduğu daha açık bir biçimde ortaya çıkarılabilirdi.

Değerlendirilmesi gereken diğer bir yön de çalışmanın geneline hâkim olan ve Kürtlerce politik bir argüman olarak kullanılan, fakat ifade ve diyalog kanallarını tıkayan mağdurun dilidir. Bu dilin politik alandaki başarısızlığı aleniyken gerek makro ve gerekse de sözlü tarih yazımlarında yer bulması, tarih yolculuğuna bir kamburla başlamakla eşdeğerdir. Kitaptaki sekizinci görüşmenin başlığı bu dili özetlemesi itibarıyla iyi bir örnektir: “Ömrüm boyunca hep şiddete mi maruz kalacağım?” Maduniyeti vurgulayan ve kendisine reva görüleni kabul eden bu dil, 38 belgesinde de gördüğümüz üzere sürgün sonrası geri dönenlere, (devlet yetkililerinin tehdidi karşısında) söylene-tilen ‘devletimiz sağ olsun’un farklı bir yansımasıdır. Burada sözlü tarihinin bir görevi aynı zamanda pasifize edilen bu hatırlama biçimlerinin nedenlerini analiz etmektir. Unutmanın ve hatırlamanın bireyin kendi istekleri doğrultusunda mı yoksa ideolojik, toplumsal ve politik baskı ve yönlendirmeler çerçevesinde mi olduğu yapılacak değerlendirmelerle ortaya konulabilir.

Sözlü tarih, Kürt tarih yazımında yeni bir soluk ve alan olarak görülse bile yöntemi oturtulamadığından tarih yazımındaki bu tamamlayıcı rolünü layıkıyla yapamamaktadır. Oturmamışlığın öncelikli sebepleri (Türkiye’de ve özel olarak da Kürt tarih çalışmalarında) sözlü tarih alanında sistematik eğitimin olmayışı, bu çalışmalara fonlar ayırıp teşvik edecek kurumların yetersizliği ve projelerin genelde el yordamıyla yapılmasındandır. Diğer bir neden de büyük harfle yazılmış Tarihin dışında tutulan Kürtlerin, buldukları bu ifade kanalını pek disipline etmeden kullanmaya devam etmeleridir. Sözlü tarih, demokratik bir yöntemi esas alması, resmi tarihyazımından oldukça uzak ve esnek kural-lara sahip olması ve amatör çalışmalara fırsat sunması nedeniyle sıklıkla tercih edilmektedir ve bu teşvik edilmelidir. Fakat bu çalışmaların daha sistematik bir hale gelmesi, kayıtların bir arşivde toplanması ve analize hazır hale getirilmesi de gerekmektedir. Çünkü ihtiyaç duyulduğunda iki veya daha fazla çalışmayı karşılaştırarak elde edilmek istenen bilgiye varılacağı göz ardı edilmemelidir.

Son yüzyılda Kürtler kendi tarihlerini yazmaya çalışsalar da siyasi konjonktür uzun yıllar buna engel olmuştur. Bu nedenle akademilerde geliştirilemeyen tarih disiplini, yakın tarihle sınırlı olsa da farklı bir kulvarda gelişme göster-

miştir. Şeyh Sait ve Ağrı direnişlerini hatırlayan insanların sayısı çok az olsa da Dersim kıyımı hâlâ pek çok insanın hafızasında canlılığını korumaktadır. O dönemi yaşayanlarla farklı dönemlerde ve farklı projeler çerçevesinde mülakatlar yapılmış, hafızaları yoklanmış kimisi korkularından dolayı (38 belgeselinin girişinde olduğu gibi) hâlâ konuşmazken, kimisi yaşadığı trajediyi ayrıntılarıyla anlatmıştır. Türkiye’de de son otuz yıllık savaşın gösterilmeyen öteki yüzünden başlayarak geçmişe doğru bir anlatının başlaması, özellikle Kürtlerde bunun yaygın olması sözlü tarihin Türkiye’de gelişmesinde önemli bir ivme kazandırmıştır. Yine bir mesele olarak kabul ettirilen Kürtlüğün (ya da Kürt melesinin) üniversitelerde araştırma nesnesi haline gelmesi ve hazırlanan yüksek lisans ve doktora tezlerinde veya farklı araştırmalarda sözlü tarih yönteminin kullanılması, Kürtlerin yakın tarihlerinin yeniden yazılmasına da vesile olmaktadır. Bu yaklaşımın eleştirilecek yönleri olmasına karşın hakkaniyetli çalışmaların da üniversitelerden yavaş yavaş çıkmaya başladığını söylemek gerekir. Fakat gerçek olan bir şey var ki sözlü tarih genelde trajediler üzerinden yürümektedir. Çünkü sözlü tarihi tercih edenler genelde klasik tarihin dışında tutulan, tarihsiz bırakılan ve devletlerin zulmüne uğrayan azınlıklar, politik, dini, etnik ya da egemenlerin dışındaki tüm grup ve topluluklardır. Dolayısıyla sözlü tarih Kürtler için bir ifade biçimi olarak ele alınırken konusu da genelde onların yaşadıkları travmalar olmaktadır. Ele aldığımız yukarıdaki üç örnekte de bunu açıkça görebiliriz.

Kürtler sadece trajedilerini değil sanatlarını icra ederken de kullandıkları sözün büyüünden tarihyazımında da (artan sözlü tarih yazım örneklerinde de görüldüğü gibi) ciddi anlamda yararlanmaya başladılar. Son yüzyıllara kadar çok az yazılı ürün veren ve bu alanla mesafeli olan Kürt toplumu tarihsel birikimini sözlü geleneği ile günümüze taşımıştır. Masallar, ‘stran’lar ve ‘dengbêj’lerin ‘kilam’ları kuşaktan kuşağa, kulaktan kulağa aktarılarak ve hatırlatılarak günümüze kadar gelmiştir. Özellikle uzun yüzyıllara dayanan dengbêjlik geleneği Kürtlerin sözlü kültürlerinin günümüze ulaşmasında belirleyici bir konumdur. Toplumlarda sözlü geleneğin sürdürülmesi için kimi bireylerin ön plana çıktığından bahsedilmişti. Kürtlerde bu görevi üstlenenler genelde de dengbêjler olmuştur. Dengbêjler köy köy, il il dolaşarak o bölgenin ileri gelenlerini, isyancılarını, aşklarını, çatışmalarını ve trajedilerini kimi zaman konuşma kimi zaman da kilam havasında söylerler. Tarih için dile getirilen, geçmişten hangi olayların seçileceği veya olgu değeri kazanacağı sorunsalı dengbêjler için de geçerlidir. Onlar da toplum için önemli gördükleri olayları seçerek, süsleyerek, ruh katarak, bir nevi olayları estetize ederek tekrardan topluma sunarlar. Assmann’ın vurguladığı, geçmişteki bir olayın günümüze ulaşabilmesinin tekrar etmeyle ilgisini dengbêjlerin bu hatırlatma edimlerinde görebiliyoruz. Kürt toplumu için bu aktarım ‘sorumluluğunu’ dengbêjler üstlenmiştir.

Kürtler tarihi yazılmamış bir halk olarak bu alanı yeni keşfetmeye başladılar. Kürtlerin sözlü tarihe bu kadar meyletmeleri son üç kuşağın hatırlayabileceği hızlı politik gelişmelerle iç içe yaşamaları, bununla birlikte klasik tarih

yazımının imkânlarının kısıtlı olmasındandır. Türk devletinin yasakçı politikaları nedeniyle Kürtler, yakın tarihlerini daha rahat kayıt altına alabilecekleri ve yakın geçmişlerinin unutturulmasını engelleyici bir yöntem olarak sözlü tarihi tercih etmektedirler. Kürtler bir taraftan belgelere dayalı tarih yazımına aşina olmaya çalışırken, diğer taraftan (hem kendi arşivlerinin yetersizliğinden, hem de devlet arşivlerinin kısmi yasaklı olmasından ve Kürt tarihçilerin bunu verimli bir biçimde kullanamamasından) söze dayalı tarih de yaparak kendi arşivlerini oluşturma uğraşındalar.

Bu konumlarından dolayı Kürtler, Türkiye’de sözlü tarihin gelişmesinde önemli bir role sahipler. Neyzi, Türkiye’deki sözlü tarih çalışmalarını değerlendirenken bu noktayı vurgulamaktadır: Araştırmaların ortaya çıkardığı bir alan da Kürt sözlü geleneğidir. Yirminci yüzyıl boyunca Türk devleti tarafından Kürt dilinin inkarı; onları dil, sözlü gelenek, müzik ve performans hakkındaki yükselen bir bilince götürdü (Neyzi, 2009). Kürtlerin yazılı bir tarihlerinin olmayışı ve sözlü geleneğin halen çok güçlü olması sözlü tarih için nesnel bir zemin hazırlarken, bu alan aynı zamanda son yüzyılda yaşadıkları trajedilerini yansıtabilecekleri nadir alanlardan biridir. Yukarıdaki üç örnekte de görüldüğü üzere çalışmalar, Dersim kıyımı ve son otuz yıllık savaşın tarihinin yeni yeni yazılmaya başlanmasıyla daha fazla anlam kazanmaktadır.

Sonuç

Sözlü tarihin geleneksel tarih yazımından farklılaşması ve günümüzde ‘ötekilerin, aşağıdakilerin’ sesi olması, klasik-makro tarihin dışlama sürecinin bir ürünüdür. Egemen kültürün ve onun tarihyazımının ötekileştirerek tarihin dışında tuttuğu birey ve grupların tarih içinde kendi özgünlükleriyle var olma uğraşdır sözlü tarih. Verdiğimiz sözlü tarih örnekleri bu alanın doğuşunda önemli bir etkiye sahip olan; Yahudilere uygulanan soykırım, Dersim kıyımı ve son otuz yıllık savaşın Kürtler cephesinden yaşanan trajedileridir. Sözlü tarih hep ölümle, yoksullukla, ötekileştirilenle, travmayla, gündelik hayatla, sıradan bireyle anılmaktadır. Sözlü tarihin gündelik-sıradan hayatı ve bireyi ele alması mikro tarihle; aile, mekân ve bölge tarihi yazımı konusunda da yerel tarihle iç içe olması, küçük ayrıntılar olarak görülüp tarihin dışında tutulanların kendileri için bir ifade kanalı oluşturmalarıyla bağlantılıdır.

Sözlü tarih ile bu ifade kanalını bulan toplumlardan biri de Kürtlerdir. Kürtlerde sözlü geleneğin hâlâ etkin olması, yakın tarihlerini kayıt altına almalarına ciddi bir imkân sunmaktadır. Son yıllarda bu yönlü çalışmaların artması Kürtlerin akademi dışı alanlarda daha rahat kendilerini ifade ettiklerini (akademiye istememelerinden değil içine dâhil edilmediklerinden dolayı) ve en azından yakın tarihlerini yazmaya başlamalarına sebebiyet vermiştir. Yukarıda değindiğimiz üç çalışma da bunun bariz örnekleridir. Bu çalışmalar ileride yazılacak bir tarih için de belge-arşiv görevi göreceklerdir. Birçok eksikliği olmasına rağmen sözlü tarihin bu kadar revaçta olması hem kendi üzerine bilgi üretmesi, hem tarihin o çok disiplinli korkutucu yanını törpülemesi ve hem de geleneksel tarihin dışında tutulanların dili olmasındandır.

Kaynakça

- Assmann, Jan. 2000. *Kültürel Bellek Eski Yüksek Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bayrak, Mehmet. 1993. *Kürtler ve Ulusal Demokratik Mücadeleleri Üstüne Gizli Belgeler*. Ankara: Özge Yayınları.
- Benjamin, Walter. 1995. *Pasajlar*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Bruinessen, Martin van. 2003. *Ağa, Şeyh, Devlet*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Carr, Edward Hallet. 2002. *Tarih Nedir?* İstanbul: İletişim Yayınları.
- Connerton, Paul. 1999. *Toplamlar Nasıl Anımsar?* İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Danacıoğlu, Esra. 2007. *Geçmişin İzleri Yanıbaşımızdaki Tarih İçin Bir Kılavuz*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Demirel, Çayan. 2006. *38 Belgeseli*.
- Dinç, Namık Kemal. 2008. *Göç Hikâyeleri: Acıyı Gören İnsan Başkasını Acıtmaz*. İstanbul: Göç-Der.
- Ginzburg, Carlo. 1999. *Peynir ve Kurtlar*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Iggers, George G. 2000. *Bilimsel Nesnellikten Postmodernizme Yürüncü Yüzyılda Tarih Yazımı*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Munslow, Alun. 2000. *Tarihin Yapısökümü*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Neyzi, Leyla. 2007. *Ben Kimim? Türkiye’de Sözlü Tarih, Kimlik ve Öznellik*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Neyzi, Leyla. 2009. *Oral History and Memory Studies in Turkey*. Turkey’s Engagement with Modernity: The Twentieth Century içinde, Kerem Öktem, Celia Kerslake, Philip Robins (haz.). New York: Palgrave Macmillan.
- Nikitin, Bazil. 2002. *Kürtler*. İstanbul: Deng.
- Ortadoğu Tarih Akademisi Kolektifi. 2006. *Beni Öldüm Beni Sen Anlat: Savaşın Tanıkları Anlatıyor*. İstanbul: Vate Yayınevi, Belge Yayınevi.
- Özgen, Neşe. 2006. *Seçici Unutmanın Tanıklıkları*. Kuşaklar Deneyimler Tanıklıkları Türkiye’de Sözlü Tarih Çalışmaları Konferansı içinde, Aynur İlyasoğlu & Gülay Kayacan (haz.). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Sancar, Mithat. 2008. *Geçmişle Hesaplaşma Unutma Kültüründen Hatırlama Kültürüne*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Thompson, Paul. 1999. *Geçmişin Sesi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Tunçay, Neşe Erdilek. 1993. *Birinci Sözlü Tarih Atölyesi Kayıtları*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Vansina, Jan. 1965. *Oral Tradition A Study in Historical Methodology*. Chicago: Adline Publishing Company.

Beyaz Türk'ün Yüğü: Oryantalizm, Kemalizm ve Türkiye'de Kürtler*

Welat Zeydanlıoğlu**

*Efendiler, medenî olmayan insanlar
medenî olanların ayakları altında
kalmaya maruzdurlar****

Mustafa Kemal Atatürk

Oryantalizm, Milliyetçilik ve Uluslaşma

Oryantalizm, Edward Said'in (1978) açıklamış olduğu gibi, Avrupa'nın (ya da Batı'nın) kendini "modern" ve "ileri" olarak kurmak için "Şark" kültür ve toplumlarını "geri" ve "geleneksel" olarak temsilinin hegomonik biçimlerine gönderme yapar. Bu nedenden dolayı Şark daima karalanmalı ve Garp'tan yaradılış itibarıyla farklı bir tarafa konmalıydı. Bir ötekileştirme süreci olarak kalın bir Doğu/Batı sınırı çizmek, "teorileri, destanları, romanları, toplumsal tanımlamaları, Şark'a dair politik değerlendirmeleri, Şark'ın insanlarını, geleneklerini, 'zihniyetini', kaderini vs. özenle detaylandıran başlangıç noktası" oldu (Said, 1978: 2-3). Oryentalist imgeler ve malumat - ki bunlar 18 ve 19. yüzyıllarda sömürgeciliğin yanısıra varolmuştur- Batılı ol-

* Yazının İngilizce'den çevirisi Alişan Şahin tarafından yapılmıştır. Bu makalenin daha önceki bir versiyonu için bkz. Welat Zeydanlıoğlu, "The White Turkish Man's Burden: Orientalism, Kemalism and the Kurds in Turkey" Neo-colonial Mentalities in Contemporary Europe? Language and Discourse in the Construction of Identities içinde, (der.) Guido Rings ve Anne Iffe, s.155-174, Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 2008. Yazar, bu makalenin hazırlanması sürecinde metnin taslak hali üzerinde değerli yorumlarını paylaştan İpek Demir, Uğur Umut Üngör, Cengiz Güneş, Idris Ahmedi ve Alişan Şahin'e teşekkürlerini sunmaktadır.

** Anglia Ruskin Üniversitesi.

***10 Ekim 1925'te Atatürk'ün Akhisar'da Türk Ocağı'nda yaptığı konuşmadan (Atatürk, 2006: 668).

mayan kültürlerin, toplumların ve dinlerin “aşağı” olduğu varsayımından hareketle, kültürel, politik, askeri ve ekonomik tahakkümün meşrulaştırılmasının bir aracı olarak işlev görmüştür. Bu Oryantalizm anlayışı tahakküm ve baskının kültürel, politik ve ekonomik iktidar ilişkileriyle retoriğini bağlantılandırır ve Oryantalizmin Batı hegemonyasını nasıl meşrulaştırdığını açıklar. James Carrier’in belirttiği gibi, “stilize edilmiş imajlar atıl ürünler değildir [...] onların kendi sosyal, politik ve ekonomik kullanımları vardır, çünkü insanların kavrayışlarına ve eylemlerine, politikaların meşruiyetine biçim verirler” (1995: 11).

Said’in etkileyici tezleri ve bu tezlere getirilen keskin eleştiriler,¹ dünya ölçeğinde modernite, sömürgecilik ve imparatorluğun doğası hakkında bilimsel tartışmalar yarattı. Bu eleştirilerin özellikle bazıları, Said’in Oryantalizm kavramının Doğuların kendi kendilerini tanımlamalarında Oryantalizmi kullanmaları potansiyelini yeterince dikkate almadığını tartışmıştır (Fox, 1992: 145-146). James Carrier, Oryantalizmin “sadece toplumlar arasında bir çizgi çizmeyi, toplumların kendi içlerinde de bunu yaptığını” ve “bu sürecin orient ve oksident arasındaki sınırda kendinden emin olarak duran toplumlarda özellikle göze çarptığını” ifade eder (1995: 22-23). Bundan dolayı, içsel olarak nesneleştirilen, kara çalınan ve özcüleştirilen bir kültürel ve etnik yapıdaki coğrafyada işleyen ulus-devletler-içi Oryantalist söylemlerin yerelleştirilmiş oluşumlarını özellikle tahlil etmeye ihtiyaç vardır.² Böyle bir analiz, eşit olmayan içsel iktidar ilişkilerinin sürdürülmesinde Oryantalizmin bir ülke içerisinde nasıl işlev gördüğünü ve aynı zamanda Batılı güçlerin geniş jeopolitik çıkarlarını nasıl desteklediğini de ortaya çıkarır. Örneğin, Çin’e dair tartışmasında Louisa Schein, “tahakkümcü temsilin ‘Oryantalist’ araçları, ülke içi ötekileştirmeyi yapan Çinli elitlere dönüştüğünde”, “etnik kimlikler arası bir hal alan kültürel/politik tahakküm ve imajlar” arasındaki ilişkiye dikkat çeker (1997: 73). Böyle bir çerçevede, en önemli nokta milliyetçilik ve uluslaşma politikaları ile Oryantalizm arasındaki özel ilişkidir; dâhil etme ve dışlama pratikleri de bu sürecin doğal bir parçasıdır.

Milliyetçilik, Batı dışında olan toplumlara Avrupa modernitesinin politik kültürünün takdimini kolaylaştırmıştır. Dipesh Chakrabarty, Avrupa emperyalizmi ve Üçüncü Dünya milliyetçiliklerinin *hep beraber* “politik cemiyetlerin en arzu edilir formu olarak ulus-devletin evrenselliğini” başardıklarını belirtir (1992: 19 - vurgu orjinal). Oryantalizmin pasif nesneleri olmaktan ziyade milliyetçi “Oryantaller”, Batı modeline³ muhalefet anlarında dahi, otan-

1 Bu alandaki çalışmalar oldukça fazla. Değişik açılardan eleştirilerin bir özeti için bkz. Lockman (2004).

2 Bazı araştırmacılar değişik coğrafyalar bağlamında yerel “Oryantalizmler”in nasıl işlediğini ele almıştır. Örneğin bkz. Bakic’-Hayden (1995), Heng ve Devan (1992), Gladney (1994), Jansson (2003), Kahraman (2002), Piterberg (1996), Schneider (1998), Wilson (1981), Zeydanlıoğlu (2007).

3 “Ulusal yerli değerlere” bir tehdit olarak algılanan “Batı”, “etnik otantikliğin” yaratılabilmesi için halen bir model olarak “Batı”ya dayanmaktadır. “Batı”nın tahayyül edilen gözü herhangi bir muhakemenin kriteri olarak ortaya çıkmaktadır (bkz. Ahıska, 2003). Üstelik, “ulusal kökenler”e dair birçok mit’in ilk elden inşa edilmesinde Oryantalist bilgiye itimat eder.

tiklik hakkındaki meşru talepleri ve kendi ulusallığının biçimlendirilmesinde Avro-Amerikan metod ve kavrayışlarını mevzilendirmeleri yoluyla “kendi kendilerini Şarklılaştırmışlardır” (Dirlik, 1997: 111). Bundan dolayı, Partha Chatterjee (1986: 30), “modernlik” kavramının kabul edilmesi yoluyla, ki sömürgeci tahakkümün temeliydi bu, “Doğulu” milliyetçilikler Oryantalist mirası güçlendirmiş ve sürdürmüşlerdir sonucuna varmaktadır. Sömürge gücü, Batılı olmayanları “iki arada bir derede” tutup, onları “uygar” Avrupa kültür ve değerlerine maruz bırakırken, aynı zamanda da “vahşi” diye anarak sürdürülmüştür. Kültürel ve ideolojik alanlarda işleyen taklit (*mimicry*), “sömürgeci güç ve bilginin en etkili ve anlaşılması zor stratejisini” (Bhabha, 1994: 85-86) oluşturmuştur. Sonuç olarak, İslam dünyasında ve başka coğrafyalardaki postkolonyal milliyetçi elitler, ilerleme ve modernlik teleolojisiinden kaynaklanan meşruiyet yoluyla, milliyetçi ve otoriter içsel uygarlaştırma misyonlarını yerine getirirken -ki bunlar sık sık kanlı etnik temizliğe neden oldular- büyük oranda Oryantalist varsayımlarla hareket etmişlerdir. Ulusal tarihin kavramsallaştırılması, Avrupa’nın uygarlaştırma vazifesine temelden destek vermiş olduğu ulusun geçmişine dair Avrupa-merkezli tasarımları yeniden üreten, milliyetçi mitsel orijinin yaratılmasında anahtar öğedir (bkz. Chatterjee, 1993: 76-112). Mesela, eğitim alanında:

Sömürgecilik dönemi, daha önceden sömürge olmamış ülkelerde dahi, geleceksel ve modern eğitimi birbirinden tamamen ayırmıştı. Modern eğitim, tamamıyla Batılı bilim üzerine temellenmiş ve biçimlendirilmiş disiplinlerde bir eğitimdi. Böyle bir eğitim, Batılı-olmayan öğrencilerden, tüm Batı düşünce ve bilim dallarında doğal ve suç ortağı olan Oryantalizmin ürettiği yapıları hazmetmesini istiyordu. Şark’ın zihniyet ve tarihi, böylece en yüksek Batı otoritesi tarafından belirlenmiş, tayin edilmiş ve tanımlanarak öğrenilmiştir. Bundan dolayı Batılı ve Batılı olmayan araştırmacılar tarafından kendi toplumları üzerine yapılan sosyolojik ve antropolojik çalışmaların Batı biliminin kesintisiz bir devamı olması hiç de şaşırtıcı değildir (Sardar, 1999: 87).

Oryantalizmle yakın, suç ortağı ilişkisi dolayısıyla ki milliyetçilik “Oryantalizmin avatari” olarak adlandırılmıştır (Breckenridge ve van der Veer, 1993: 12). “Oryantalist düşüncenin halen devam etmekte olan gücünün bir göstergesi olarak egemen söyleme” milliyetçiliğin katılımı “önemli bir istisna değildir” (Soğuk, 1993: 370). Bundan dolayı, uluslaşma sürecinin parçası olarak milliyetçi elitler “içeri doğru” içselleştirilmiş Oryantalizmi tasarladılar. “Yerli”, ilerleme ve modernlik projelerinin “ıslah edici” ve “bilimsel” hedefi, bir Öteki olarak ortaya çıktı. Yerlinin dönüşümü “Batı’nın terbiye etmeye dair anlatılarına” dönüş yoluyla üstlenilmiştir (Soğuk, 1993: 374).

Bu yaklaşım, madunu (*subaltern*) susturmanın başka bir yolu, onların direniş araçlarının, melezliklerinin ve müzakere etme potansiyellerinin sınırlandırılması olarak görülmemelidir. Daha ziyade, onların direniş veya direniş olasılıklarını denklemden dışlamayan ve iktidarın eşitsiz dağılımını tanıyan Foucault’cu bir karamsarlıktır. Aksine bu yaklaşım Oryantalizmin devam eden küresel hegemonyasını ve operasyonunu kabul eder. Sadece Batı’nın Doğu ü-

zerindeki gücünde ve söyleminde değil, aynı zamanda onun sayesinde “iktidarda olanlar kendi pragmatik çıkarlarına uygun bir çizgide hegemonyalarını sağlamlaştırma ve meşrulaştırma için ‘Batı’nın izdüşümünü yeniden üretir ve tüketir”ken (Ahıska, 2003: 366), onu Doğu’da da hayata geçirirler. Aklımızda tutmamız gereken önemli nokta şudur ki, sömürgecilik sona ermesine rağmen, sömürgeci ilişkiler hayatta kalmayı başarıp Oryantalist temsilin devam etmesini sağladı ve bu temsil biçimleri dünya ölçeğinde hakikaten mevcut politika ve pratikleri etkiledi.

Oryantalizm ve Kemalizmin Uygarlaştırma Vazifesi

Oryantalizmin Türkiye içinde yeniden üretim süreci, Türkiye’deki milliyetçi elitlerin, yani Kemalistlerin, Türk ulusunu tahayyül biçimine ve Osmanlı’dan miras alınan etnik ve dinsel çeşitliliğe sahip toplumu algılama yöntemine gönderme yapar. Hasan Bülent Kahraman’ın altını çizdiği gibi bu, “Kemalizmin içinde doğduğu topluma ve kendisini üreten koşullara Batılı bir Oryantalist muhakeme ve mantıkla yaklaşması sürecidir” (Kahraman, 2002: 177). Meltem Ahıska bu süreci, Kemalizmin “Oksidentalist fantezi”si olarak tanımlar ve bunun “‘Halkta’ bir ‘eksiklik’ oluşturduğunu ve bu eksikliği dolduracak ‘arzu’yu organize ettiğini” söyler (2003: 365). Farklı bir şekilde söylemek gerekirse bu durum, doğrudan Batı sömürgeciliğine maruz kalmamasına rağmen, İslam’ın geriletken etkisiyle köleleştirilmiş, sözde geri kalmış ve geleneksel Anadolu toplumunu –benim Beyaz Türk’ün Yüku olarak adlandırdığım– medenileştirme misyonunu Kemalizm’in üstlenmesi olarak adlandırılabilir. Türk yönetici elitleri, Oryantalist anlatıyı kabul ederek ve Türkiye’ye “özgü” bir Türk Oryantalizmi uygulayarak, Osmanlı geçmişini “gericiliğinden” ve “dinciliğinden” dolayı olumsuzlamışlardır. Kemalistler Şark’ı reddedip, İslam’ı Şarklılığın tanımlanması olarak kabul etmişlerdir. Böylece Batılılaşma ile İslam’ın etkisini azaltmayı (*de-Islamisation*) eşit görmüşlerdir (Sayyid, 1997: 68-69).

Kemalistler, “muassır medeniyet seviyesine erişmek” adına bu projeyi ulus-devlet aygıtı vasıtasıyla yukarıdan ve hızlı bir şekilde uygulayarak, “Batı”yı taklit etmeksizin modernleşme imkânlarını ortadan kaldırdılar. Bu manada, Kemalistlerin “Batı”yı özselleştirme ve homojenleştirmeleri, Türkiye içindeki eşit olmayan iktidar ilişkilerini normalleştirmiş ve seküler Batılı elitlerin pragmatik çıkarlarına, beklentilerine, egemenliğine yansımış; tüm nüfusla elitlerin değer sistemleri arasındaki “kavramsal uyumsuzluğa” yol vermiştir (Göle, 1997: 86). Modern kentli elitler ile madun kırsal nüfus arasındaki bu ayrılık, her daim Anadolu yığınlarını geri, ilkel, olgunlaşmamış bir Öteki olarak gören Kemalistlere pederşahi bir görev yüklemiştir. Bundan dolayıdır ki toplumsal uzlaşmaya bakmaksızın, “herkesin iyiliğini” gözetken ve savunan, duruma göre cezalandıran ve ödüllendiren devletin, Türkiye’de ailesel ve bildik Devlet Baba ismiyle imlenmesi şaşırtıcı değildir (Heper, 1985: 102-3, Delaney, 1995: 177-179). Bu iktidar ilişkisi –“yerli” kendini yönetemez ve temsil edemez, bundan dolayı onun temsil edilmeye ve yönetilmeye ihtiyacı vardır gibi– Oryantalist faraziyelerden hareketle kurulmuştur. Bundan dolayı, 1930’larda tekrarlanage-

len “halk için, halka rağmen” sloganı tesadüf değildir. “Türk ulusu” idealini överken Kemalist söylem Osmanlı İmparatorluğu’ndan miras kalan toplumu “farklı”, “eksik” ve “dönüşüme muhtaç”, basitçe “kaybetmenin sebebi” (Soğuk, 1993: 374) olarak kurgulamıştır. Kemalist elitler, hakiki öğretmenler olarak Müslüman, etnik, kabilevi ve Batı modernitesinin etki alanının dışında farzedilen bu kırsal Ötekileri pederşahi Oryantalist bakış açısıyla eğitmek durumundaydılar. Pozitivist Batı bilimini ve teknolojisini içselleştirmiş olan milliyetçi entelektüeller, bilginin kurumsallaşmasında ve üretiminde anahtar rolü oynamakta, yığınlara “modernliği” götürme sorumlulukları olduğuna inanmaktaydılar. “Ulu önder” ve modern Türkiye’nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk şöyle demektedir:

İlerleyen ve medenileşen bir millet olarak uygarlık sahasının üzerinde yaşayacağız. Bu hayat, ancak ilim ve fen ile olur. İlim ve fen nerede ise oradan alacağız ve her millet ferdinin kafasına koyacağız. İlim ve fen için kayıt ve şart yoktur [...] Bu [cahillik] yok edilmedikçe yerimizdeyiz [...] Yerinde duran birşey ise geriye gidiyor, demektir (Atatürk, 2006: 388).

Kemalizmin çağdaşlaşma misyonu, tarihsel olarak, acilen kendi “Doğululuğu”nu yok ederek homojen bir Türk ulusu yaratmaktı. Buna kırsal yapı ile aşiret yapılarının, özellikle toplumun etnik-dinsel ekseriyetinin ve Osmanlı geçmişinin ötekileştirilmesi eşlik ediyordu (Bora, 1998: 39-42). Bunlar Osmanlı düzeninin anakronizmleri olarak inşa edildi ve Türkiye’yi Batı’dan “farklı” kılan şeylerdi. Toplumun dilsel, etnik ve dinsel çeşitliliği, ilerlemenin önünde bir engel ve istikrarsızlığın kaynağı olarak kuruluyordu. Kemalistlerin her daim üzerlerinde hissettikleri “Batı”nın Oryantalist gözü, Kemalizmin kendini tanımlama, Türk ulusunu tahayyül etme, iktidar pratikleri ve hegemonya iddiasında kurucu bir rol oynuyordu. Meltem Ahıska’nın çerçevesini çizdiği gibi “Batı’nın Türk milliyetçileri üzerindeki etkisi sadece Batılı kavram ve tekniklerin ithali ve ‘modernite’nin zaman ve mekân içinde hareketi değil, fakat ‘tahayyül edilen Batı seyircisi için bir performansı”dır da (2003: 367). 1920 ve 1930’lardaki radikal Kemalist reformlar, 19. yüzyıldaki Tanzimat Reformlarının bir devamı olarak, kafalardaki bu “seyirci” dikkate alınarak uygulanmıştı ve Kemalistlerce bu “panoptik” bakışa Türkiye’nin Batılı olarak “görünmesi” çok önemliydi. Batılılaşma reformları geniş boyutlu, tartışılmaz ve uygulamaları yukarıdan-aşağı olan bir süreçti. Otoriteler yeni devletin sınırları içerisinde olan vatandaşları sadık milliyetçi bir kalıba döküp dönüştürme sürecinde, toplumun çoksesliliğini dikkate almadılar. Reformlar, “Batılı norm, üslup ve kurumları, daha bariz olarak eğitim, hukuk, toplumsal yaşam, kılık-kıyafet, müzik, mimari, ve sanat”ın tahsis edilmesini içermektedir (Bozdoğan and Kasaba, 1997: 4). Reformlardan etkilenen vatandaşlar, Kemalist milliyetçi söyleme maruz kalacaklar ve bu da devlet otoritesini güçlendirecekti. Osmanlı İmparatorluğu’nun sosyo-politik mirasının yok edilmesini hedefleyen bu katı reformlar, 1923’te kurulan Türkiye Cumhuriyeti için merkezi önemdeydi. Halifelik, dinsel vakıflar, medreseler, tarikatlar, tekke ve zaviyeler kaldırıldı. 1924’teki Osmanlı reformlarının devamı olarak

Tevhid-i Tedrisat Kanunu, okul sistemini sekülerize etti ve karma eğitimi getirdi. 1925'teki Şapka Kanunu örtünmeyi ve fesi yasakladı. Milliyetçi ve seküler reformlar, imparatorluktan ulus-devlete ve "Türkiye'nin dini" olarak İslam'ın yerine "Atatürk kültü"nü geçirerek İslam'dan milliyetçiliğe dönüşüme işaret etmekteydi (Navaro-Yashin, 2002: 188).

Osmanlı İmparatorluğu'ndaki farklı Müslüman etnik gruplar birlikteliklerini ortak dinleri dolayısıyla sağlıyorlardı. Osmanlı toplumunda İslam birleştirici bir unsur olarak işlev görmekteydi. Fakat yeni cumhuriyette İslam'a böyle bir rol vermek yerine, Kemalizm Türkleştirme programını devreye soktu. Zorla gerçekleştirilecek asimilasyonun, vatandaşların ulus-devlete bağlılıklarını garanti edeceğini ve etnik ayrılıkçılığı engelleyeceğini umut etmekteydiler. Bu aynı zamanda Türk elitlerinin aklında ve kolektif hafızasında derin yaralar açmış olan ve Osmanlı İmparatorluğu'nun travmatik çöküş ve parçalanmasına neden olan Avrupa'nın sömürgeci etki ve müdahalelerini de zayıflatmış olurdu. Atatürk'e göre, Osmanlı sisteminde en büyük kusur etnik-dinsel çoğulculuktu, çünkü bu "Ermeniler ve Kürtler gibi gruplarca, Osmanlı'nın kendisine zarar vermesine neden olan, bağımsızlık ve özerklik arama teşebbüsüyle sonuçlanmıştı" (Muller, 1996: 175). Kemalist elitlerin çekirdeğini oluşturan otoriter milliyetçi askerler, bürokratlar, akademisyenler, gazeteciler ve entelektüeller Avrupalı fikirlerden, bir devlet örgütlenmesinin meşruiyetinin ulusla sağlanacağını düşünen çağdaşlarından ve Avrupalı seleflerinden derin bir şekilde etkilenmişlerdi. Bir ulusun sadece aynı ideal, dil, vatan ve kültürü paylaşan bir toplumdan meydana gelebileceğine inanmaktaydılar. Batı'nın modernliği, üstünlüğü ve gücü, homojen ulus-devletlilik ve militarizm tarafından belirlendiği için, sistematik Türkleştirme projesi Kemalizmin uygarlaştırma misyonu oldu.

Türk Ulusunun Yaratılması ve Kürtler

Batılı olmanın kriteri olarak homojen bir Türk ulusu yaratma, farklı bir kültür ve dile sahip en büyük halk olan Kürtlerin⁴ eritilmesini gerektiriyordu. Bu "medenileşme zorunluluğu", 1915-16 arasında Ermenilerin büyük çoğunluğunun imhası, aşağı yukarı 1.2 milyon Yunanlı Ortodoks Hristiyan'ın Yunanistan'a gönderilmesi, 500.000 Müslüman'ın ülkeler arası nüfus mübadelesinin bir parçası olarak Yunanistan'dan Türkiye'ye göç ettirilmesi ile kayda değer bir homojenleşmenin başarılması sayesinde daha da belirginlik kazandı (Akçam, 2004; Aktar, 2000: 17-55). Burada oluşan iki çeşit karalamaya değinebiliriz: Ulusal gövde içerisinde Kürtler sadece resmi algılamada etnolinguistik yabancı uyruk olarak ortaya çıkmıyordu, aynı zamanda "yeterince uygar değil" diye damgalanarak da mahkûm ediliyorlardı. Türkiye Cumhuriyeti kurulmadan önce Atatürk "Osmanlı ülkesi Türklerin ve Kürtlerin vatanıdır" göndermesi yapmakta ve "Kürtlerin Osmanlı milletinden ayrılamazlığına" vurgu yapmaktaydı (Yeğen, 1999: 116). Aynı zamanda,

4 Kürt sorunu ve Kürtler üzerine temel bilgi için bkz. van Bruinessen (2000), Kirişçi ve Winrow (1997), McDowall (2000).

Avrupalı işgalci güçlere karşı İstiklal Savaşı'ndaki desteklerinin devamlılığını sağlamak amacıyla Kürtler için muhtemel özerklikten de pragmatik olarak bahsetmekteydi (McDowall, 2000: 196). Cumhuriyetin kurulmasını takip eden ilk yıllarda, ulus yaratma sürecinin pekiştirilmesiyle resmi söylemde farklı bir etnik kimlik olarak Kürtlerin varlığı unutturuldu ve bunu sistematik bir asimilasyon programı takip etti.

Ernest Renan 1882'de haklı olarak “unutma”nın “daha da ileri giderek söyleyebilirim ki tarihsel hatanın, bir ulus yaratmada çok önemli bir faktör” olduğuna işaret etmektedir. Homi Bhabha, tüm ulusların inşa edilmiş olduğu “kurucu kurgular” üzerine tartışmasında, Renan’a gönderme yaparak, bu “garip unutma”nın, “ulusun anlatılarının başlangıcını teşkil ettiğini” savunur (Bhabha, 1990: 11, 310). Türkiye’de, Türk ulusunu yaratma projesi, Kürt etnik kimliğini “unutma, erteleme ve iptal etme” ile el ele gitmiştir (Yeğen, 1999: 120). Artık Kürtler hiç de “kardeş millet” değillerdi, fakat Türklüklerini “unutmuş” ya da “inkâr eden” ve bu “hakikat”ın bildirilmesi gereken “Dağ Türkleri” idi. Bunun nedeni Kürtlerin İran’a yakınlığından hareketle Farsça ile karışık, dejenere bir dile sahip olmalarıydı. Kürt dili, Kürtlerin geleneksel giysileri, folklorü ve Kürt kültürünün herhangi bir ifadesi yasaklandı ve “Türk” olarak yeniden yapılandırıldı. Sadece kendi ana dilleriyle iletişim kurabilen Kürt köylüleri, kullanmış oldukları her kelime için ağır bir şekilde cezalandırıldılar (Nezan, 1993: 73-74). Osmanlı döneminde “Kürdistan” olarak tanınan ve adlandırılan bölgeye yapılan tüm referanslar resmi belge ve haritalardan aşamalı bir şekilde kaldırıldı ve Kürt bölgelerindeki şehir, kasaba ve köy isimleri Türkçe isimlerle değiştirildi. Birçok Kürt köylüsü, köylerinin yeni Türkçe isimlerinden jandarmayla temasları dolayısıyla haberdar oldular.

Tevhid-i Tedrisat Kanunu sayesinde tüm din okulları kapatıldı ve Türkçe olmayan dillerde eğitim etkin bir şekilde yasaklandı (Kirişçi ve Winrow, 1997: 95-96). Farklı bir Kürt kimliğinin ifade edilmesinin yok edilmesi söylemsel alanın “sabitleştirilmesi”, maddi alanda milliyetçi sembollerin görünür mekânlara kazılması ve özellikle de Kürt şehirlerinde Türkleştirme uzamı yoluyla genişletildi. Memleketin “millileşmesi”, üzerinde yaşayanların dönüşümünü kolaylaştırmaktaydı. “Ne Mutlu Türküm Diyene!”, “Bir Türk Dünyaya Bedeldir!” ve “Tek Dil, Tek Millet, Tek Bayrak!” gibi şovenist sloganlar yanında, Türk bayrağı sembolleri olan ay ve yıldız, dağlara, tepelere yazılıyor, okullar ve resmi binalara asılıyordu. Bu durum, herhangi bir şekilde Kürtlerin varlığına işaret eden veya Kürtlere gönderme yapan tarihi objelerin ve anıtların yok edilmesiyle el ele gitti (örnek için bkz. Serdî, 1994: 188-189).⁵ “Toplumsal tutkal” işlevi gören İslam’ın kurumsal rolünün (Halifelik) ilga edilmesi etnik ayrılıkları açığa çıkardı ve Kürtler sadece dinsel yasaklarla değil, aynı zamanda kültür ve dillerinin yok oluşuyla da yüzyüze kaldılar. Bu

5 Laz, Ermeni, Rum, Yahudi, Süryani, Arap vs. gibi etno-dinsel grupların da bu sistematik programca hedef alınmış oldukları aşikârdır (bkz. Aktar, 2000, Yıldız, 2001).

gelişmelere bir yanıt olarak Türkleştirme ve acımasız devlet zulmünün şiddetlenmesine neden olan birçok Kürt isyanı meydana geldi.⁶ İsyanlar, Osmanlı düzeninin geri getirilmesi çabası, “çağdaşlaşma reformlarına” yönelik gerici bir tehdit ve modern Türk devletinin gücünün sağlamlaştırılmasına karşı hareketler olarak yorumlanıp gösterildi. Kürt isyanları Türk uluslaşma sürecini hızlandırmış ve Kürt imajı Kemalistlerce, devamlı surette Türkiye’nin toprak bütünlüğünü içsel olarak tehdit eden, kültürel olarak geri, toplumsal olarak aşiretçi, dinsel olarak fanatik ve ekonomik olarak geri kalmış olarak kurgulanmıştır.

Kürt etnik kimliğinin baskı altına alınması ve Türk ulusunun inşası, devletin Avrupalı Oryantalist kurgulamalar ve ırk teorilerine dayanan bilgi üretimi vasıtasıyla mümkün kılındı. Etienne Copeaux der ki, Türk tarih yazımı ve dilbilimi, “Batı Oryantalizminin çocukları, onun birer ürünüdürler; çünkü dönem, bugün bizi gülümsetse de, yüzyıl dönemecinde yetkileri tartışılmayan çalışmalar ve savlarla doluydu” (1998: 52).⁷ Edward Said’in işaret ettiği gibi, ırk teorisi, yükselen emperyalizm, tamamlanmamış ve yeterlice sindirilmemiş bilimler birbirini pekiştirmiş ve bu birikintinin ürettiği *Şarklı* imajı hemen hemen hiç sorgulanmamıştır (1978: 230-233 - vurgu orjinal). Türk Oryantalizmi, her ikisi de 1930’ların başlarında yapılan Birinci Türk Tarih Kongresi ile Birinci Türk Dil Kongresi’nde formüle edilen ve Türk Tarih Tezi ile Güneş-Dil Teorisi’nde ifadesini bulan Kemalist kuramlarda kristalize olmuştur. Bu güya-bilimsel teoriler Roma, Mısır, Yunan ve Hint uygarlıkları gibi büyük uygarlıkların Neolitik Türkler tarafından kurulmuş olduğunu ve dünyanın tüm medeni dillerinin kaynağının Türkçe olduğunu kanıtlamaya çalışmaktaydı. Fakat her nedense, Arapça ve Farsça’nın etkisi altında Türkçe kirlenmişti ve bundan dolayı bu yabancı öğelerden temizlenmeliydi (Beşikçi, 1977, Ersanlı, 2003). Tüm dünyayı uygar kılmak için “Yüce Beyaz Avrupalı Irk”ın bir mensubu olarak “geri halklara” uygarlık getirmek Türk ırkının sorumluluğuydu (Aydın, 2001: 358-362). Bu teoriler bütün topluma geniş bir şekilde, özellikle okul kitapları yoluyla yaygınlaştırıldı ve bugün dahi Türk milliyetçiliğinin söylemini etkilemeye devam etmektedir (bkz. Copeaux, 1998).

Kürtlere gelince, Türk Tarih Tezi ve Güneş-Dil Teorisi onların mevcudiyetini, dilini, etnik kimliğini ve bir coğrafya olarak Kürdistan’ın varlığını yanlışlamayı

6 1924’le 1938 arasında patlak veren 18 ayaklanmanın 17’si Kürt bölgesindeydi ve Kürtler bunların 16’sına katılmıştı (Kirişçi ve Winrow, 1997: 100). Kürt isyanlarının doğasına dair Hamit Bozarsalan özlü olarak şöyle der: Bu ayaklanmalara insan ve maddi kaynakları sağlayan tarikat ve aşiretler, Türk devletini “Türk devleti olduğu için değil, devlet olduğu için” reddetmişlerdir. Fakat onların toptan reddiyesi “devleti devlet olduğu için değil fakat Türk olduğu için” reddeden Kürt milliyetçilerini güçlendirmiştir (2000: 17).

7 Bir araştırma alanı olarak Oryantalizm ve onun bir alt-kolu olan Türkoloji etnik farkındalığa cesaret vermekte, ilk Türk milliyetçilerine Türk ulusu fikrinin formüle edilmesinde verdiği destekle büyük bir rol üstlenmiştir (Timur, 2000: 140-173). Modern Türk milliyetçiliğinin kurucusu Ziya Gökalp’in gençliğinde ilk satın aldığı kitap, etkili Fransız Oryantalist’i Leon Cahun’un 1896’da yayınlanan *Introduction à l’Histoire de l’Asie: Turcs et Mongols, des Origines à 1405* kitabı olmuştur. Cahun’un bu popüler çalışması İslam ve Arap kültürünün Türk ırkı üzerinde yozlaştırıcı bir etkisi olduğunu karakterize etmekteydi. Gökalp şöyle yazar: “Sanki bu kitap Türkçülük ülküsü üzerine çalışmamı cesaretlendirmek için yazılmıştı” (Gökalp, 1968: 10-11).

mümkün kıldı. Türk ırkını Anadolu uygarlıklarının kurucusu olarak saptayan bilgi üretimi yoluyla, Kürtleri Türk ulusu içinde konuşlandırma problemine çözüm bulundu. Kürtler “Türklük”lerini unutmuş Türklerdi. Bu “bilimsel hakikat” Kürtlere dair Türk devletinin resmi söyleminin bir parçası haline gelirken, Kemalist elitler zorla Türkleştirme vasıtasıyla Kürtleri merkeze “entegre” etmeyi ummaktaydılar.⁸ Örneğin, 1936’da Türk Dil Kurumu tarafından yayımlanan bir sözlükte “Kürt” kelimesi şöyle tanımlanmaktadır: “Kürt: Çoğu dillerini değiştirmiş Türklerden ibaret olup bozuk bir Farsça konuşan ve Türkiye, Irak, İran’da yaşayan bir topluluk adı ve bu topluluktan olan kimse” (Beşikçi, 1977: 167). Ancak Martin van Bruinessen’in dediği gibi, “utanç verici olan ve yanıtı asla verilmemiş soru, Türk oldukları söylenen bu insanların neden Türkleştirilmeleri gerektigi” (2000: 80).

Kemalist söylem, Türkiye’nin gizli ve görünmeyen “Şark”ı olan Kürdistan’ı bâtil inançlarla yönetilen, muhalif ve eşkıyalığın hüküm sürdüğü, ağır dozda medeniyete ihtiyacı olan bir “vahşiler” coğrafyası olarak resmetmekteydi. Devlet destekli yayınlar, gazeteler, romanlar, özellikle ayaklanma dönemlerinde, Kürtleri karanlık Taş Devri ya da Ortaçağ’ın temsilcileri olarak resmetmekteydi. Dönemin Genelkurmay Harp Başkanlığı tarafından yayınlanan *Türkiye Cumhuriyetinde Ayaklanmalar (1924-1938)* adlı kapsamlı çalışma bu konuda birçok örnek sunmaktadır:

Çünkü bu halk tabakası her Kürt köylüsü gibi cahil ve ilkel bir halde yaşıyor, senelerden beri sadık kaldığı aşiret hayatından silkinip sıyrılamıyordu [...] insanlığa bile idrak etmemiş bu kitleye Kürtlük telkin etmeye imkan yoktu [...] Bu kitle varlığının manasını bir avuç gulgul (darı) bir avuç arpa yemekten ibaret zanneder. Cumhuriyet nedir? Yaşadığı dağın ardında ne vardır, bilmez ve bilmek istemezdi [...] Bölge halkı tam anlamıyla cahil köylü gurupları idi. O sıralarda ortaçağ hayatı yaşayan bu halkın, işlenmemiş dimağında milliyet ülkesü diye birşey yoktu [...] Dağların aralarında yaşamaktan doğan zihniyet, hükümet kuvveti, kudreti ve kültürünün, bunlara devamlı suretle ulaşamamış ve işleyememiş olması, bu halk arasında aşiret ruhunu ve hayatını devam ettirmiş, seytlerin telkinleri, şerirlerin tehditleri bu halkı ilkelliği ve fakirliği içinde bırakmış ve ağaya, reise, ister istemez uymaya mecbur etmiştir (ayrıntılar için bkz. Beşikçi, 1991: 82-83).

Gazeteci Yusuf Mazhar’ın 1930 Ağrı isyanı yazı dizisinde yaptığı yorumlar da klasik Avrupa sömürgeci söylemini aratmamaktadır:

Bunların alelade hayvanlar gibi basit sevk-i tabiilerle işleyen his ve dimağları- nın tezahürleri, ne kadar kaba hatta abdalca düşündüklerini gösteriyor [...]

8 Kürtlerin Türkleştirilmesi için güya-bilimsel ve teorik temel, kendisi de Kürt kökenli olan Ziya Gökalp tarafından atılmıştır. Gökalp’in Kürtlere dair içe dönük Oryentalist söylemi, “Bedevi Arab”ı, Şarklılığı temsil eden en aşağı kategori olarak temsili bir hiyerarşi içinde konumlandırır. Gökalp Kürtleri ikiye ayırır. “Göçebe” olanlar ve “yerleşik” (mukim) olanlar (1980: 130). Türk şehirlerine ve kültürüne yakın yaşayan Kürtler, bu yakınlıktan ziyadesiyle yararlanmışlardır. Kendilerini sadece aşiretçilik ve göçebelikten kurtarmamış, aynı zamanda feodalizmden de kurtarmışlar ve “medenî yaşamda büyük başarı” göstermişlerdir (Gökalp, 1980: 132).

Çiğ eti biraz bulgurla karıştırıp öylece yiyen bu adamların Afrika vahşilerinden ve Yamyamlardan hiç farkı yoktur [...] Bunlar, tarihin şehadeti ile sabittir ki, Amerika'nın kırmızı derililerinden fazla kabiliyetli oldukları halde ziyadesiyle hunhar ve gaddardılar [...] Dessas ve bedii hislerden, medeni temayüllerden tamamıyla mahrumdurlar. Bunlar asırlardan beri ırkımızın başına bela kesilmişler [...] Rusların idaresi altında, bir kısmı insani ve medeni haklardan mahrum tutularak, dağlardan aşağı inmelerine müsaade olunmayan bu mahlukat hakikaten medeni haklardan istifadeye şayan değildir [...] Siyasî ve medeni teşkilata istinad eden buradaki Türk köylüleri, hükümet ve idare nüfuzunun za'fa uğraması üzerine başkaldıran vahşi Kürt aşiretlerinin önünden ya kaçmışlar, yahut Kürtleşmişler ve yalnız köylerinin isimlerini bırakmışlar' (Mazhar, 1930; başka bir örnek için bkz. Uluğ, 2007).

Burada Yeğen'in belirttiği gibi, Kürt sorununun etno-politik bir mesele olarak değil, gericilik, mürtecilik, eşkıyalık, aşiret direnişi, ecnebi kıskırtması veya bölgesel geri kalmışlık meselesi olarak kurulması söz konusudur (1999: 129). Kürtler, Türkleştirilerek medenileşeceklerdi, ki bu da zaten "temdin" (medenileştirme) ve 'temsil' (asimilasyon) ikilisinde ifadesini buldu. Bu ikisi Türkleştirme projesinin birlikte yürüten iki önemli söylemsel ayağıydı. İsmail Beşikçi'nin de altını çizdiği gibi:

Zira Cumhuriyetten sonraki bütün "Doğu" isyanlarında, "Doğu"daki askeri hareketin ve "Doğu"ya asker sevk edilmesinin nedeni, "Doğu"yu medenileştirmek ve terbiye etmek olarak gösterilmektedir. Terbiye etmek ve medenileştirmek eylemleri Kürtler üzerinde sık sık uygulanmış, kitle katliamları bu maske ile gizlenmeye çalışılmıştır (Beşikçi, 1977: 79).

Bu tarzda nesneleştirilen ve sunulan hayali Kürt coğrafyası değişik yönetim biçimlerinin uygulanmasına sahne oldu. 1925'te Şeyh Said isyanından sonra İçişleri Bakanı olan Cemil Ubaydın tarafından hazırlanan ve "Şark Islahat Planı" adı verilen raporda, Kürt bölgesinin bir umumi müfettişçe "bir sömürge gibi" idare edilmesi ve zorunlu iskân yoluyla Türkleştirilmesi önerilmekteydi. İskân Kanunu 1934'te TBMM'den geçmiş ve planın bir parçası olarak, Kürtleri sürgün etmek maksadıyla Türkiye bölgelere ve gruplara bölünmüştü. Yasanın 11. Maddesinde, Kürtlerin gönderildikleri yerlerde seyrek şekilde dağıtılacakları ve nüfusun yüzde 10'undan fazlasını oluşturamayacakları emredilmekteydi. Türkiye çapında dağıtılmış Kürt ailelerinin, Kürtlerin toplumsal bütünlüğünü bozmak maksadıyla birbirleriyle ilişkiye girmelerine izin verilmemiştir. Çocukların bazıları sadece Türkçe konuşacakları yatılı okullara gönderilmişlerdir (Yıldız, 2001: 242-253). İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'ya göre bu kanun iç sosyal yapıyı medenileştirmeyi amaçlayıp Kemalizmin medeniyetçi refleksini yansıtıyordu ve Türkiye'nin bir dille konuşan, aynı çizgide düşünen ve aynı duyguları taşıyan bir ülke olmasını sağlayacaktı (2001, 252). Aynı şekilde bir dönem Milli Eğitim Bakanlığı yapmış ve bizzat Başbakan İsmet İnönü tarafından görevlendirilen 1. Umumi Müfettişi Abidin Özmen, 1935'te hazırladığı gizli raporunda şunları önermekteydi: "Türk camiası içinde kaynaştırmak istediğimiz kimseleri Kürtçe yerine Türkçe ile konuşur hale getirmek icap eder. Bu söz götürmez bir gerçektir" (Öztürk, 2007: 79). Sürgünlerin

Kemalistler için uluslaşma süreci ve toplum mühendisliğinin parçası olduğu ve zorla asimilasyon yoluyla otoritelere nüfusun yapısını “ayarlama” olanağı sağladığı çok açıktır.

Kemalist Travma ve Modern Türkiye’de Kürt Sorunu

Devlet şiddeti ve yoğun Türkleştirme dalgaları modern Türkiye tarihinin büyük bir bölümünde Kürt bölgesinin olağanüstü halle yönetilmesine neden oldu. İdeoloji’nin yetersiz kaldığı durumlarda çıplak askeri güç her zaman dev-reye girdi. 1945’ten sonra çok partili sisteme geçilmesine rağmen, Türk ordusu, ülkeyi sıkı bir şekilde Atatürk’ün çizdiği uygarlık yolunda tutmak ve statükoyu “iç tehdit”lerden korumak amacıyla 1960, 1971 ve 1980 askeri müdahaleleriyle baskıcı ve asimilasyonist politikaları sürekli kıldı. 1960’taki darbeden hemen sonra, önde gelen 485 Kürt, İç Anadolu Bölgesi’nde 9 ay boyunca yargılanmaksızın bir toplama kampında tutuldular. Aynı yıl uygulamaya sokulan 105 No’lu İskân Kanunu ile bunlardan önde gelen 55 tutsak Batı’ya sürgüne yollandı (Nezan, 1993: 65). Yasa “sosyal bazı reformları yapabilmek, Orta Çağın Türkiye’de yaşayan düzenini yıkmak, ağalık, şeyhlik gibi müesseseleri yok etmek...” (Radikal, 19 Ocak, 2007a) için yapılmıştı. 1961’de askeri rejimin başı olan General Cemal Gürsel, Kürtlerin hakikaten de Türk olduklarını iddia eden, Türk Tarih Tezini temel alan bir kitaba methiyeler düzmekteydi (McDowall, 2000: 404).⁹ Komşu ülkelerden Kürtçe yapılan radyo yayınlarının dinlenmesini engellemek için Türkçe yayın yapan radyo istasyonları kuruldu (Nezan, 1993: 65). Kürt bölgelerinde küçük yaşlarda çevre ve ailelerinden koparılan Kürt çocuklarının Türkleştirildikleri yatılı okullar kurulması yanında, nüfus memurlarınca Kürt isimlerinin nüfusa kaydının yapılmasının reddedilmesi diğer bir mertebedir. 1970’lere gelindiğinde, Türkiye’de var olan 70 yatılı okulun 60 tanesi Kürt bölgesindeydi (Beşikçi, 1970: 552-553).

Kürtlerin sistematik olarak baskı altına alınması ve asimilasyonu, Kürt bölgelerini ulusal birliği bilhassa tehdit eden bölge olarak belirleyen 1980 darbesiyle zirve noktasına ulaşmıştır. Türk ordusunun büyük bir bölümü, 81.000 Kürdün tutuklandığı geniş ölçekli Türkleştirme planının idaresinin sorumluluğuyla darbeden hemen sonra bölgeye kaydırıldı (McDowall, 1997: 414). Ordu’nun varlığı, vakıfların, yayınevlerinin, gazetelerin ve STK’ların kapatılması ve Kürtler, Kürdistan ve Kürt milliyetçiliği hakkında kitapların toplatılması vasıtasıyla Kürt kültürü ve politik temsilinin yasaklanmasını sağladı.¹⁰ Askeri cezaevlerinde işkence, sadece Kürtlere boyun eğdirmek ve onları terörize etmek amacıyla değil, aynı zamanda Türkleştirmek için de kullanıldı.” Bu uygulamalar, “Türkiye’de iktidarın resmi ‘sentaks’ı ve devlet doktrini için merkezi” olarak Kemalizmi (Atatürkçülüğü) sağlamlaştıran 1982

9 Cemal Gürsel 1960’ların başında Diyarbakır’da, bir Amerikan tankının üstünde “Bu ülkede Kürt yoktur. Kim ben Kürdüm diyorsa, onun yüzüne tükürürüm” diyen generaldir (Muller, 1990: 177).

10 Örneğin, bölücü maksatlarla istismar edilebilirliğinden dolayı, 1982’de, Milli Eğitim Bakanı, Kürt halk şarkılarının Türkçe icra edilmesini buyurdu (McDowall, 2000: 424).

11 Bu dönemde bir Türkleştirme aracı olarak işkence tartışması için bkz. Zeydanlıoğlu (2009).

Anayasası tarafından meşrulaştırıldı (Bozarslan, 2000:20).¹² Yeni Anayasa Kürt dilini,¹³ çocuklara Kürtçe isim verilmesini yasaklamakta (1587 sayılı yasa) ve Türkiye Cumhuriyeti'nin tüm vatandaşlarının "Türk" olduğunu kayıt altına almaktaydı. 1986'ya gelindiğinde 2.842 Kürt köyüne daha Türkçe isim verilmişti (McDowall, 2000: 425). Hakan Yavuz "1980 darbesi ve zulmünün Kürtler arasında bir kuşatılma zihniyeti yaratılmasına yardımcı olduğuna ve geleceklelerinin Türk devleti tarafından zaptedilmiş ve kontrol altına alınmış olduğunu düşünmeye zorladığına" işaret eder (2001: 12). Hızlı kentleşme ve 1960-70'lerin radikal toplumsal hareketlerince beslenen Kürt etnik kimliğinin politikleşmesi, Kemalist inkâr ve yok etme politikalarıyla da karşı bir etki yaratarak güçlenmiş ve modern Türkiye tarihinin en büyük ayaklanmasına yol açmıştır. Büyük çoğunluğu sivil Kürtlerden oluşan tahminen 30.000'den fazla insanın öldüğü, Türk ordusu ile Kürdistan İşçi Partisi (*Partiya Karkerên Kurdistan, PKK*)¹⁴ arasındaki son derece tahrip edici olan bu iç savaş, PKK lideri Abdullah Öcalan'ın 1999'da kaçırılıp hapsedilmesiyle yoğunluğunu kaybetmiştir. Yine de çatışmalar ve askeri operasyonlar bugün de devam etmektedir.

İç savaş sırasında Kürt bölgeleri Türk ordusunca askeri bir sahaya dönüştürülmüştü.¹⁵ Paramiliter, aşırı sağcı gruplar ve istihbarat teşkilatlarıyla işbirliği içerisindeki Özel Timler, binlerce Kürt politikacı, insan hakları savunucusu ve entelektüelini öldürmüş ve tüm nüfusu terörize etmiştir (McDowall, 2000: 441). Cumhuriyetin ilk on yıllarındaki iskân programına benzer şekilde, 1990'larda büyük ölçekli köy boşaltmaları yaşandı ve Kürt köylüleri "onur kırıcı davranış, keyfi tutuklama, şiddet, işkence, yargısız infaz, cinsel şiddet ya da tehdit; hayvan, yiyecek ve mallarına nedensiz saldırıya (ya da yağma)" (McDowall, 2000: 440) maruz kaldı. Hemen hemen dört bin yerleşim yeri yıkıldı ve üç milyon bölge insanı yerinden edildi (ayrıntılar için bkz. Altuntaş, 2009, Jongerden, 2008). Bugün ülke içinde yerlerinden edilmiş Kürtler, sosyal ve ekonomik hiçbir uyum hedefi gözetilmeden gecekondularından oluşan mahallelerde çok büyük sıkıntılarla yüzyüzeler. "Kürt Sorunu" artık bir "Türk Sorunu" haline gelmiştir, çünkü çatışma ve doğurduğu sonuçlarını kentli Türkler günlük yaşamlarında artarak hissetmektedirler. Bu

12 Örneğin, Anayasa'nın 2. Maddesi, Türkiye Cumhuriyeti'nin Atatürk milliyetçiliğine bağlılığının üstünde durur.

13 Anayasanın 28/2 Maddesi, "kanunla yasaklanmış herhangi bir dilde yayım yapılamaz" demektedir. Bunlar "Türk Devleti tarafından tanınmış bulunan devletlerin birinci resmi dilleri dışındaki diller..."di (2932 sayılı yasa). Bu yasa özellikle Kürtçe'ye yöneliktir. 1991'e kadar fes edilmeyen bu yasa "Türk vatandaşlarının anadilinin Türkçe" olduğunu kayıt altına almaktaydı. 1982 Anayasası'nın detayları için bkz. <http://www.anayasa.gen.tr>

14 Kürtlerin hakları için mücadelesinde PKK, Türk devletine karşı silahlı mücadelesi boyunca diğer Kürt örgüt ve hareketlerine karşı da şiddet kullanmaktan imtina etmemiştir (ayrıntılı bilgi için bkz. van Bruinessen, 2000: 239).

15 Türk devleti 1985'te PKK ile savaşta 100.000 dolayında paramiliter Kürde iş vererek "köy koruculuğu" sistemini getirdi (Bozarslan, 2000: 24). McDowall ilk başlardan itibaren sabıkalı kişilerin işe alındıklarını belirtir (2000: 421-424). Ek olarak, 1987-2002 arasında yürürlükte olan Olağanüstü Hal, il idarelerine "gerekli önlemleri" alması için buyuran, güvenlik kuvvetleri elemanlarına karşı yapılan sivil mahkemelerdeki yargılamaları denetleyen, köyleri boşaltma yetkisi olan, kamu görevlilerinin yerlerini değiştiren, basına sınırlamalar getirmek gibi olağanüstü yetkilere sahip bir vali görevlendirmişti (Gunter, 1990: 83).

gelişmeler Kürtler tarafından istilaya uğrama duygularını körükleyip, onları “ilkel, kriminal, saldırgan ve kabilevi” olarak gören yaygın söylemleri pekiştirdi. Kürtlerin karalanması ve korkuların körüklenmesinde ana akım basın çok önemli bir rol üstlenmiştir. Türkiye'nin en büyük günlük gazetesi Hürriyet'te Kürtlerin nasıl betimlenmiş olduğuna ilişkin yakın zamanda yapılan bir çalışmanın varlığı sonuç şöyledir:

Sonuçta, medya'da Kürtler daima dilsizdir (tartışmalar onlar “hakkında”dır, onlar “ile” değil), çoğunlukla terörizmle yad edilir (PKK) ve mantıksız talepler ileri süren bölücüler olduklarına dair bir tablo çizilir. Yazıların içeriği aşırı milliyetçi ve Kürtlerin kültürel değer ve varlıklarını küçümseyici, gözden düşürücüdür ve onları düşman Ötekiler olarak anar [...] Kürtlerin demokratik davranışları dahi anormal olarak sunulur. Anormallik onların yaptıklarının yasalara uygun olup olmamasından dolayı değil, ifade etmeye teşebbüs ettikleri Kürtlükleri ve aktiviteleridir [...] Bulgular göstermektedir ki yazıların içeriği ülkenin elitlerince Kürtlere yönelik düşmanlık ve önyargıyla mücadele eden bir değişim aracı olmaktan çok, baskının dolaylı bir aracıdır (Sezgin ve Wall, 2005: 795).

Bazı kent merkezlerinde çatışmalar gitgide engellenmesi mümkün olmayacak bir problem olarak Türk-Kürt çatışmasına dönmektedir. PKK ile çatışmalarda ölen asker cenazeleri sık sık Kürt-karşıtı histeriye dönmektedir. Hüsrana uğramış milliyetçi duygular, 6 Nisan 2005 ve 30 Ağustos 2006 arasında, Kürtler ve solculara karşı 20'ye yakın linç teşebbüsünün meydana geldiği bir seviyeye ulaşmıştı (*Turkish Daily News*, 18 Eylül 2006).¹⁶ Bu uygulamalar, milliyetçi histeri ve şiddeti “duyarlı vatandaşların tepkileri” olarak tanımlayan asker, akedemisyen, gazeteci ve politikacılarca normal görüldü, cesaretlendirildi ve söz konusu kişiler tepki vermeleri için teşvik edildi.¹⁷

Bugün, tüm Kürtlerin asimilasyonunu başaramamaktan kaynaklanan ve artmakta olan bir Kemalist travmadan bahsedilebilir. Soğuk Savaş sonrası küresel dönüşümlerce güçlenen ve acımasız devlet politikaları ve baskısından enerjisini alan Kürt etnik kimliğinin tanınması talebi ve yükselen Kürt milliyetçiliği, Türkçe konuşan insanlardan oluşan homojen bir ulus-devlet yaratmada Türkiye'nin başarısız olduğunun travmatik bir anımsatıcısı olmuştur.¹⁸ Bu “başarısızlığın” idrak edilmesi, Kemalist tasavvurdaki Türkiye'nin

¹⁶ 23 Aralık 2006'da Mersin Üniversitesi'nde Kürt ve Türk öğrenciler arasında meydana gelen şiddetli çatışmadan sonra, İnsan Hakları Derneği basın açıklaması yapma ihtiyacını hissederek üniversitelerde etnik çizgideki çatışmaların hızlı bir şekilde tüm topluma yayılabileceği uyarısında bulundu (*Radikal*, 23 Aralık 2006). Ekim 2007'de 12 askerin öldürüldüğü PKK tarafından yapılan bir saldırının ardından Türkiye çapında birçok şehirde, sahipleri Kürt olan dükkanların yağmalanmasıyla sonuçlanan, “terör karşıtı” büyük gösteriler görüldü (*Radikal*, 28 Ekim 2007b).

¹⁷ Örneğin 8 Haziran 2007'de Genelkurmay Başkanlığı'na yayınlanan bildiri “Yüce Türk milletinin kitlesel karşı koyma refleksini gösterme”sine çağrıda bulundu. Daha evvel 27 Nisan'da yapılan açıklamada ise ordu hükümeti darbe yapmakla tehdit etmekteydi. Bu bildiri “Cumhuriyetimizin kurucusu Ulu Önder Atatürk'ün, ‘Ne mutlu Türküm diyene!’ anlayışına karşı çıkan herkes Türkiye Cumhuriyeti'nin düşmanıdır ve öyle kalacaktır” denmekteydi. bkz. <http://www.tsk.mil.tr>

¹⁸ Zafer Yörük (2007) çağdaş Kürt politik karşı koyuş ve direnişinin Türk kimliğinin oluşma sürecinde, modern Türkiye gerçeklerinden inkâr yoluyla kovulan Kürtlerin “Türk tebasının göz ucundan” yeniden ortaya çıkışını psikoanalitik kavramlarla açıklar: “Türkiye'de bir diğer milletin

“Batılılığı” üzerine kara bulutlar çekmekte ve Kürt-karşıtı milliyetçi histeride ifadesini bulmaktadır. Standart devlet pratiği olarak okullarda, ordu ve başka kurumlarda uygulanan asimilasyon politikalarının devamına rağmen, Kürtler gittikçe etnik Öteki olarak yorumlanıyorlar. Kemalist elitler ve nüfusun belli bir kesimi için Kürtlerin “Türklük” sınırları içinde düşünülmesi daha da zorlaşıyor (Yeğen, 2006: 82-88). Özü ve ırsi “özellığı” olarak “töre cinayeti” fenomenini Kürt etnik kimliğine eklemleyen ve coğrafi olarak da Kürt bölgesini geleneksel, köylü, fanatik ve dünyadan bihaber olarak tanımlayan dışlayıcı bir medya söyleminin son zamanlarda ortaya çıkması buna verilecek önemli bir örnektir.¹⁹ Modernlik, meşruiyet ve Batı onayını almak için Türk devleti, Doğu “töre”si, “irtica” ve “bölücü terör”den oluşan “barbarlık eksenini” yaratıp, bu özcülüğü (*essentialism*), aydınlanmış ve uygar olarak tasvir ettiği Kemalist elitlerin karşıtı olarak Doğu’nun Kürt, İslami ve barbar bölgelerine yansıtır. Bu stilize edilmiş imajda objelerinin, kökenlerinin pençesinden kurtulmalarına, “Şarklı özlerinin” dışına çıkmalarına ya da zaman içinde ilerlemelerine izin yoktur. Dicle Koğacıoğlu bunun, “ülkenin diğer taraflarının bir şekilde sorunlardan muaf olarak hayal edilmesini mümkün kıldığını”, istikrar ve düzenin sağlanması için orduya müdahale izni verdiğini tartışır (2004: 130).

Modernlik ve uygarlık adına Anadolu toplumunun etnik-dinsel çeşitliliğine karşı tarihsel Kemalist saldırı, Türkiye’de Oryantalizmin yeniden ürettiği temsili hegemonik şablonlarıyla çerçeve içine alınmıştır. Türk Oryantalizmi, iktidar ağlarının kârlı kavşaklarına yerleşmiş Kemalist elitlere menfaat sağlamış, onlara devlet cebrini meşrulaştırma ve iktidar pratiklerini uygulama izni vermiştir. Bu süreç, söylemsel olarak şişirilmiş Ötekilerini varoluşsal bir tehdit olarak yaratıyor ve yeniden yaratıyor. Kürt etnik kimliğinin inkârından “tanınması”na yavaş ve kararsız dönüşüm, kalıcı politik ve kültürel hakların elde edilmesini sağlamadı. Bunun yerine Kürtlerin bir “sorun” ve “sorun yaratanlar” olarak yer yer anılır olmaları, nihayetinde Batı modernliğine doğru Türkiye’nin takip ettiği doğal ilerlemenin önünde bir engel olduğu sonucunu doğuruyor. Bu “başarısızlık”, Batı’nın her yerde hazır ve nazır olduğu tasavvur edilen bakışı altında Kemalizmin travma ve aşağılık komplekslerini arttırmaktadır.

Bugüne gelindiğinde, PKK’nin silahlı mücadelesi ve bu mücadelenin mobilize ettiği kitle hareketleri büyük oranda Kürt kitlelerinin onayını alarak, Türk devletinin resmi söyleminde ciddi kırılmalara neden oldu. Sonuçta iç ve dış siyasal, iktisadi ve toplumsal konjonktürün etkisi rasyonel devlet aklını, eski ulus-devlet söylemini yenileme ya da terketme noktasına getirmiştir. Bu ihtiyacın bir ifadesi olarak “Kürt açılımı” ve demokratikleşme paketi adı verilen devlet konsensüslü ve kuvvetli bir toplumsal desteği olan bir arayışın içerisinde girilmiştir.

Henüz ne ve nasıl olacağı bilinmeyen bu açık uçlu çözüm projesinin hayata

kendi tarihsel coğrafyasında Kürdistan olarak varlığı düşüncesi, başlıbaşına kendi vücudunun parçalanmasını hatırlatan bir travmadır ve hadım bırakılma korkusuyla benzerlik arzeder.”

19 Birçok örnek arasından sadece biri için bkz. Özkök (2006).

geçirilmesi yüzyıla yakın bir süredir sürmekte olan toplumsal mühendislik projesinin tadil edilmesine ve bu yeniden yapılanmaya direnişleri de görmemize vesile teşkil etmektedir. Mevcut siyasal arena büyük yarılmaların ve ayrılmaların görüldüğü bir mekan durumundadır. Parlementodaki siyasal partiler arasındaki çizgilerin belirginleştiği bu ortam toplumsal alanda ve daha küçük siyasal partilerde çizgileri çok daha keskin siyasal duruşları ortaya çıkarmaktadır. Eski ulus-devlet çizgisinden taviz vermemekte ve asimilasyoncu şiddet politikalarını savunmakta ısrarlı olan siyasal partiler ve devlet bürokrasisinin bir kısmının yanında, şimdiye kadar üniter yapı ve Misak-ı Milli'den taviz vermemek için savaşıyan bir kesim, Kemalist travma ve aşağılık komplekslerinin bir yansıması olarak ırkçı ve ayrılıkçı tezleri ve hatta nüfus mübadelelerini savunacak fikirleri öne sürmekte beis görmemektedir.²⁰ Bu süreç etnik kimliklerin varlıklarını ve haklarını tanımaya, tarihsel ve toplumsal yüzleşmeye temayüllü bir rotada ilerlemekle birlikte oldukça zor siyasal çekişmelere ve kırılmalara da gebe dir.

Kaynakça

- Ahıska, Meltem. 2003. Occidentalism: The Historical Fantasy of the Modern. *The South Atlantic Quarterly* 102, 2/3: 351-379.
- Akçam, Taner. 2004. *From Empire to Republic: Turkish Nationalism and the Armenian Genocide*. Zed Books
- Aktar, Ayhan. 2000. *Varlık Vergisi ve "Türkleştirme" Politikaları*. İstanbul: İletişim Yayınları
- Altuntaş, Betül. 2009. Türkiye'de 1980'li ve 1990'lı Yıllarda Yaşanan Zorunlu Göç ve Toplumsal Sonuçları. *Toplum ve Kuram*, Sayı 1: 103-118.
- Aydın, Suavi. 2001. *Cumhuriyet'in İdeolojik Şekillenmesinde Antropolojinin Rolü: Irkçı Paradigmanın Yükselişi ve Düşüşü. Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Kemalizm*, 2. Cilt içinde, der. Ahmet İnsel, 344-369, İstanbul: İletişim Yayınları
- 2006. *Atatürk, Mustafa Kemal. Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi
- Bakic-Hayden, Milica. 1995. Nesting Orientalisms: The Case of Former Yugoslavia. *Slavic Review* 54, 4: 917-931.
- Bayrak, Mehmet. 1994. *Kürdoloji Belgeleri, Açık-Gizli/Resmi-Gayriresmi*. Ankara: Özge Yayınları
- Beşikçi, İsmail. 1970. *Doğu Anadolu'nun Düzeni: Sosyo-Ekonomik ve Etnik Temeller*. İstanbul: E Yayınları
- 1977. *Türk Tarih Tezi, Güneş Dil Teorisi ve Kürt Sorunu*. Ankara: Yurt Yayınları.
- 1991. *Tunceli Kanunu (1935) ve Dersim Jenosidi*. Bonn: Weşanên Rewşen
- Bhabha, K. Homi. 1990. *DissemiNation. Nation and Narration* içinde, der. Homi K. Bhabha, 291-322, London: Routledge
- 1994. *The Location of Culture*. London: Routledge
- Bora, Tanıl. 1998. *Türk Sağının Üç Hâli: Milliyetçilik, Muhafazakârlık, İslamcılık*. İstanbul: Birikim Yayınları
- Bozarslan, Hamit. 2000. *Why the Armed Struggle? Understanding the Violence in Kurdistan*

²⁰ Devlet bürokrasisi içerisinde önemli görevlerde bulunmuş ve 1960 Anayasası'nın hazırlayıcılarından olan Mümtaz Soysal, Kürt sorununun "Kesin Çözüm"ünü Türkiye'deki Kürtlerle Irak'ta ki Türkmenlerin mübadelesinde görmektedir (bkz. Soysal, 2009).

- of Turkey. The Kurdish Conflict in Turkey: Obstacles and Chances for Peace and Democracy içinde, der. Ferhad Ibrahim ve Gülistan Gürbey, 17-30, New York: St Martin's Press
- Bozdoğan, Sibel ve Kasaba, Reşat. 1997. *Introduction*. Rethinking Modernity and National Identity in Turkey içinde, der. Sibel Bozdoğan ve Reşat Kasaba, 3-14, Seattle ve Londra: University of Washington Press
- Breckenridge, A. Carol ve van der Veer, Peter. 1993. *Orientalism and the Postcolonial Predicament*. Orientalism and the Postcolonial Predicament: Perspectives on South Asia içinde, der. Carol A. Breckenridge ve Peter van der Veer, 1-23, Philadelphia: University of Pennsylvania Press
- Carrier, G. James, der. *Occidentalism: Images of the West*. Oxford: Clarendon Press, 1995.
- Chakrabarty, Dipesh. 1992. Postcoloniality and the Artifice of History, Who Speaks for "Indian" Pasts? *Representations* 37: 1-24.
- Chatterjee, Partha. 1986. *Nationalist Thought and the Colonial World: A Derivative Discourse?* Minneapolis: University of Minnesota Press
- 1993. *The Nation and Its Fragments: Colonial and Postcolonial Histories*. Princeton: Princeton University Press
- Copeaux, Etienne. 1988. *Türk Tarih Tezinden Türk-İslam Sentezine*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları
- Delaney, Carol. *Father State, Motherland, and the Birth of Modern Turkey*. Naturalising Power: Essays in Feminist Cultural Analysis içinde, der. Sylvia Yanagisako ve Carol Delaney, 177-199, New York ve Londra: Routledge, 1995.
- Dirlik, Arif. 1997. *The Postcolonial Aura: Third World Criticism in the Age of Global Capitalism*. Oxford: Westview Press
- Ersanlı, Büşra. 2003. *İktidar ve Tarih: Türkiye'de "Resmi Tarih" Tezinin Oluşumu (1929-1937)*. İstanbul: İletişim Yayınları
- Fox, G. Richard. 1992. *East of Said*. Edward Said: A Critical Reader içinde, der. Michael Sprinker, 144-156, Oxford: Blackwell
- Gladney, C. Dru. 1994. Representing Nationality in China: Refiguring Majority/Minority Identities. *Journal of Asian Studies* 3, 1: 92-123.
- Gökalp, Ziya. 1968. *The Principles of Turkism*. Çeviren ve açıklayan: Robert Devereux. Leiden: Brill
- 1980. Makaleler IX. Yeni Gün – Yeni Türkiye – Cumhuriyet gazetelerindeki Yazılar. Hazırlayan Şevket Beysanoğlu. İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları
- Göksel, Bozkurt ve Altıntaş, Barış. Lynching Psychology Thrives on Kurdish Question and Bad Governance. *Turkish Daily News*, 18 Eylül, 2009.
- Göle, Nilüfer. *The Quest for the Islamic Self within the Context of Modernity*. Rethinking Modernity and National Identity in Turkey içinde, der. Sibel Bozdoğan ve Reşat Kasaba, 81-94, Seattle ve Londra: University of Washington Press, 1997.
- Gunter, M. Michael. 1990. *The Kurds in Turkey: A Political Dilemma*. San Francisco: Westview Press
- Heng, Geraldine ve Devan, Janadas. *State Fatherhood: The Politics of Nationalism, Sexuality and Race in Singapore*. Bewitching Women, Pious Men: Gender and Body Politics in Southeast Asia içinde, der. Aihwa Ong ve Michael G. Peletz, 195-215, New York: Routledge, 1995.
- Heper, Metin. 1985. *The State Tradition in Turkey*. North Humberside: Eothen Press
- Jansson, R. David. 2003. Internal Orientalism in America: W. J. Cash's The Mind of the South and the Spatial Construction of American National Identity. *Political Geography* 22, 3: 293-316.
- Jongerden, Joost. 2008. *Türkiye'de İskân Sorunu ve Kürtler: Modernite, Savaş ve Mekân Politikaları Üzerine Bir Çözümleme*. İstanbul: Vate Yayınları
- Kahraman, Hasan Bülent. 2002. İçselleştirilmiş, Açık ve Gizli Oryantalizm ve Kemalizm. *Doğu Batı* 20: 154-178.
- Kirişçi, Kemal ve Winrow, M. Gareth. 1997. *The Kurdish Question and Turkey: An Example*

- of a Trans-State Ethnic Conflict. Londra: Frank Cass
- Koğacıoğlu, Dicle. 2004. The Tradition Effect: Framing Honour Crimes in Turkey. *Differences: A Journal of Feminist Cultural Studies* 15, 2: 119-151.
- Lockman, Zachary. 2004. *Contending Visions of the Middle East: The History and Politics of Orientalism*. Cambridge: Cambridge University Press
- Mazhar, Yusuf. Ararat Eteklerinde. *Cumhuriyet*, 18 Ağustos 1930.
- McDowall, David. 2000. *The Modern History of the Kurds*. Londra: I. B. Tauris, 2. baskı.
- Muller, Mark. 1996. *Nationalism and the Rule of Law in Turkey: The Elimination of Kurdish Representation During the 1990s*. Kurdish Nationalist Movement in the 1990s, içinde, der. Robert Olson, 173-199, Kentucky: The University of Kentucky Press.
- Navaro-Yashin, Yale. 2002. *Faces of the State: Secularism and Public Life in Turkey*. Princeton: Princeton University Press, 2002.
- Nezan, Kendal. *Kurdistan in Turkey*. People Without a Country: The Kurds and Kurdistan içinde, der. Gerard Chailand, 38-94, New York: Olive Branch Press, 1993.
- Özkök, Ertuğrul. Asıl Kürt Sorunu Bu, *Hürriyet*. 14 Haziran 2006.
- Öztürk, Saygi. 2007. *İsmet Paşa'nın Kürt Raporu*. İstanbul: Doğan Kitap
- Piterberg, Gabriel. 1996. *Domestic Orientalism: The Representation of 'Oriental' Jews in Zionist/Israeli Historiography*. *British Journal of Middle Eastern Studies* 23, 2: 125-145.
- Radikal Gazetesi. *İHD'den Etnik Çatışma Uyarısı*. 23 Aralık 2006.
- Tarihten Bir Kara Sayfa*. 19 Ocak 2007a.
- Tepkide Ölçü Kaçıyor*. 28 Ekim 2007b. .
- Said, Edward. 1978. *Orientalism*. New York: Pantheon
- Sardar, Ziauddin. 1999. *Orientalism*. Buckingham: Open University Press
- Sayyid, S. Bobby. 1997. *A Fundamental Fear: Eurocentrism and the Emergence of Islamism*. Londra: Zed Books
- Schein, Louisa. 1997. Gender and Internal Orientalism in China. *Modern China* 23, 1: 69-98.
- Schneider, Jane. der. *Italy's 'Southern Question': Orientalism in One Country*. Oxford ve New York: Berg, 1998.
- Serdi, H. Hişyar. 1994. *Görüş ve Anılarım*. İstanbul: Med Yayınları
- Sezgin, Dilara ve Wall, Melissa. 2005. Constructing the Kurds in the Turkish Press: A Case Study of Hürriyet Newspaper. *Media, Culture & Society* 27: 787-798.
- Soğuk, Nevzat. 1993. Reflections on the 'Orientalised Orientals.' *Alternatives* 18: 361-384.
- Soysal, Mümtaz. Kesin Çözüm. *Cumhuriyet*. 17 Ağustos 2009.
- Timur, Taner. 2000. *Osmanlı Kimliği*. Ankara: İmge Yayınları, 4. baskı.
- Uluğ, N. Hakkı. 2007. *Tunceli Medeniyete Açılıyor*. İstanbul: Kaynak Yayınları
- van Bruinessen, Martin. 2000. Kurdish Ethno-Nationalism versus Nation-Building States: Collected Articles. İstanbul: Isis Press
- Wilson, J. Ernest. 1981. Orientalism: A Black Perspective. *Journal of Palestine Studies* 10, 2: 59-69.
- Yeğen, Mesut. 1999. *Devlet Söyleminde Kürt Sorunu*. İstanbul: İletişim Yayınları
- 2006 *Müstakbel Türk'ten Sözde Vatandaşa: Cumhuriyet ve Kürtler*. İstanbul: İletişim Yayınları
- Yavuz, Hakan. 2001. Five Stages of the Construction of Kurdish Nationalism in Turkey. *Nationalism and Ethnic Politics* 7, 3: 1-24.
- Yıldız, Ahmet. 2001. *Ne Mutlu Türküm Diyebilene: Türk Ulusal Kimliğinin Etno-Seküler Sınırları, 1919-1938*. İstanbul: İletişim Yayınları
- Yörük, Zafer. 'Uttering 'Kurdistan': Pathologies of the Turkish Political Psyche. *The Kurdish Globe*. 29 Mayıs 2007.
- Zeydanlıoğlu, Welat. 2007. *Kemalism's Others: The Reproduction of Orientalism in Turkey*. Yayınlanmamış doktora tezi. Cambridge: Anglia Ruskin University
- 2009. Torture and Turkification in the Diyarbakır Military Prison. Rights, Citizenship & Torture: Perspectives on Evil, Law and the State içinde, der. Welat Zeydanlıoğlu ve John T. Parry, 73-92, Oxford: Inter-Disciplinary Press

Yer Siyaseti: Türkiye Kürdistanı'nda Devlet ve Toplumun Mekânsal Düzenlenişi

Joost Jongerden*

Giriş

Türkiye'deki devlet-toplum ilişkileri yoğun araştırma konusu oldu. Buradaki ana odak noktalarından biri, devletin ulus inşa siyaseti ve buna bağlı olarak gelişen kimlik siyasetidir. Bu siyasetlerin temel hedefleri tarihsel olarak milletin inşası, bilhassa Müslümanların Türklere dönüştürülmesiydi (Jongerden, 2007). Bu makale ulus inşası ve kimlik siyasetinin belirli bir biçiminin günümüzdeki dışavurumuyla, başka bir deyişle devlet-toplum ilişkilerinin ve Türklüğün mekânsal araçlarla şekillendirilmesiyle ilgilidir. Bu doğrultuda iki örneği tartışacağız. Birincisi, Türkiye'de savaşın etkilediği güneydoğuda fiziksel mekânı yeniden kuracak planlara eğilmektir. İkincisi ise ilgi odağına ad koyma pratikleriyle (aynı bölgede) mekâna atfedilen değerleri ve anlamı almaktadır. Birinci örnekte kırsal mekânın kuruluşuna vurgu yapılırken, ikincisinde esas olarak şehir mekânına odaklanılmaktadır. Tartışmaya konu olan mekânsal siyasetlerin nihai amacı, maddi ve söylemsel bir ortamın oluşturulması ve 1930'larda mimar Abdullah Ziya'nın, sakinlerinin "Türk gibi konuşacağı, giyineceği ve yaşayacağı" köylerin kurulmasını arzulayan milliyetçi gereksinim çerçevesinde ifade ettiği üzere gündelik yaşamının kurgulanmasıdır (Ziya, 1933).

Her devletin kendi mekânını ürettiği varsayımından hareketle, dikkatimizi devlet kurumlarının mekânsal pratikleri geliştirdiği tezat ve çatışmalı biçimlerde toplayacağız. Birinci örnekte Bölgesel Kalkınma İdaresi'nin (GAP-BKİ) Türkiye'nin güneydoğusundaki kırsal alanın (1990'lı yıllardaki sert askeri hareketin boşalttığı bölgenin) yeniden konutlandırılmasını hedefleyen master

* Wageningen Üniversitesi Öğretim Üyesi.

planını tartışacağız. Bununla birlikte diğer devlet kurumları, özellikle bölgedeki valilikler tarafından planın uygulanmasına ciddi biçimde karşı koyulduğu ve itiraz edildiğini göreceğiz. Bu tartışma sonucunda farklı devlet kurumlarının üretilen mekânın türüne dair değişik fikirler barındırdığı, dolayısıyla birbirleriyle uyum içinde hareket etmedikleri, hatta birbirlerine zıt davrandıkları açığa çıkacaktır. İkinci örnekte ise ad koyma pratiklerine bakılarak Türkiye'de yakın zamanda gerçekleşen milliyetçi mekânsal düzenlemelere bugün açıkça itiraz edildiği ve (kısmen) değiştirildiği ortaya konulmaktadır. Bu gelişme, toplum yaratılması konusunda çok farklı fikirlere sahip Kürt hakları savunucusu Demokratik Toplum Partisi'nin (DTP) Güneydoğu'nun büyük bölümünde yerel devlet aygıtını ele geçirerek güç kazandığı bu yerlerde şehrin metnini yeniden yazmasıyla mümkün olmuştur. Makale devletin yegâne, homojen bir varlık olarak işlemediği sonucuna varmaktadır. Devletin işleyişini anlayabilmek için kurumsal düzenlemeler diye adlandırılabilir boyuta, devleti oluşturan farklı kurumların ve hükümet kurumlarının değişik düzeylerinin gerçekte birbirine karşı gelebildiği, birbiriyle çelişebildiği fikrine açık olmamız gerekmektedir.

Devlet Kurumları ve 'Köye Dönüş'

Kürdistan İşçi Partisi (Partiya Karkerên Kurdistan, PKK) gerillalarına karşı 1990'larda verilen savaş boyunca Türk Silahlı Kuvvetleri ve paramiliter 'köy korucuları' Türkiye'nin güneydoğusundaki kaynakların düşman kullanımına geçmesini önlemek için kırsal yerleşimleri sistematik olarak boşaltmış ve yıkmıştı (Bu tercih, devletin bölgeyi ele geçirip muhafaza etmek için savaşın seyrini döndürmeyi hedefleyen bütünleşmiş bir stratejinin parçasıydı). Gerek devlet kurumlarına gerek STK'lara bakılırsa, boşaltılan ve yıkılan yerleşim yeri sayısının yaklaşık 3.000'i bulunduğu tahmin ediliyordu; tahliye edilen insan sayısı ise devletin verdiği 350.000 rakamı (Oyan vd. 2002; Dağ, 2006) ile (Avro)-Kürt STK'larının üç ila dört milyonu bulan tahminleri arasında bir yerde durmaktadır (KHRP, 2002). 1990'lı yılların ilk yarısında köy yıkma ve boşaltmanın doruğa ulaştığı dönemden kısa bir süre sonra köye geri dönüş konusu siyasal gündeme taşındı. DYP-CHP koalisyonu 1995'te Güneydoğu Onarım Projesi kapsamında köye geri dönüş programı önerdi. Program hakkında fazla bilgi verilmemişti, ama aktarılanlara göre güvenliğin sağlanabildiği boşaltılmış köylere tedrici bir geri dönüşü düzenleyen bir plan düşünülüyordu.

Görünüşe bakılırsa, devlet köye dönüş programının hazırlıkları çerçevesinde köylerini yeniden inşa edecek ailelerle topluluklara binen ekonomik yükü hafifletmek üzere erkekler için arıcılık ve hayvancılık, kadınlar için halı dokumacılığı gibi geleneksel kır işlerini destekleyecek fon sağlayacaktı (Jongerden, 2007). Önerilen program yepyeni bir çıkış sayılmazdı, ancak bilhassa yeniden oturma (ve iskâna) açılmak üzere boşaltılan (kısmen yıkılan) köylerin tercih edilmesi fikrini barındırması nedeniyle politik açıdan anlamlıydı. Bölgedeki askerler ve yöneticiler böylesi bir yeniden yerleşimin güvenlik riski (en başta da boşaltılan/yıkılan şeyin yeniden ortaya çıkması riski) oluşturacağını öne

sürerek bu fikre itiraz ediyordu. 1997'de Anavatan Partisi (ANAP) lideri ve bir sonraki genel seçimde başbakan seçilecek Mesut Yılmaz hükümeti (DYP ile yapılan koalisyon) boşaltılan nüfusun köylerine geri dönüşünü desteklediğini açıkladı. Ordunun güvenliği sağlayabildiği hallerde geri dönüşe izin verilecekti. Bununla birlikte, bu açıklamanın ardında yatan esas mesele, ülke kırsalındaki geniş alanların boşaltılmış olmasının bir anomali olması, geri dönüşün kaçınılmaz görülmesiydi.

2001 yılında geri dönüş master planı olarak bilinen Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Projesi Alt Bölge Gelişme Planı (bundan sonra Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Gelişme Planı) açıklandı. Master planı Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi (GAP-BKİ) yürütecekti. İçişleri Bakanlığı, savaştan etkilenen bölgelerin valileri (12 valilik), Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) ve Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün (KHGM) oluşturduğu komite, planın yürütülmesine rehberlik etti. Türk Sosyal Bilimler Derneği başkanı Prof. Dr. Oğuz Oyan ve CHP başkan yardımcısı, ODTÜ Mimarlık Fakültesi, Kent ve Bölge Planlama Bölümü üyesi Prof. Dr. Melih Ersoy 19 Şubat-1 Mart 2001 tarihleri arasında saha araştırması yürüttüler. Oyan ve Ersoy'un gözetiminde valiler, vali vekilleri, bölge müdürlükleri ve belediye görevlileriyle görüşme yapıldı; savaştan etkilenen 11 ilden 297 köyde 1.097 kişiyi (çoğu yerinden edilmiş köylülerdi) kapsayan odak grup görüşmeleri yürütüldü.¹ Bu çalışmanın sonucu "Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Projesi Alt Bölge Gelişme Planı" başlığı altında yayımlanan 12 ciltlik bir rapordur (Oyan vd., 2002). Plan, bölgenin savaşa tahribatı ertesinde yeniden gelişiminin ve Türk Silahlı Kuvvetleri'nin stratejik (yerleşim yerinin/habitatın yıkılması/boşaltılması) savaş politikalarının bir tasarısı mahiyetindeydi.

Master planın kapsamı ve içeriğini tartışmaya geçmeden önce GAP-BKİ'nin (ön araştırması dâhil) planı yürütmek üzere seçilmesinin kayda değer bir karar olmasından ötürü araştırmanın kurumsal çerçevesine de kısaca değinilmeli. Diğer iki kurum, KHGM ve bölge valilikleri GAP-BKİ'nden ayrı, muhtemelen daha iyi görevlere tayin edilmişti. Master plana dönük araştırma ve taslak aşamasında, KHGM Dünya Bankası'nın desteklediği, (başka bir seçim sonrası başa gelen) başbakan Bülent Ecevit yönetimindeki DSP hükümetinin köye dönüş ve gelişme planı olarak savaştan etkilenen bölgeye genişletilmesini istediği bir kalkınma projesinin koordinasyonunu sağlıyordu. Ne var ki Dünya Bankası (sözgelimi devletin tahrip ettiği şeyin devlet tarafından yenilenmesine destek veriyor görülebileceği tatsız siyaset oyununun içine çekilmek istemeyip) köy-kent projesi diye bildiğimiz bu projelerin köye dönüş projeleri olarak uygulanmasına karşı çıktı ve sonuç olarak boşaltılan bölgelerin uygula-

1 Odak grup görüşmelerinin yürütüldüğü iller Batman, Bingöl, Diyarbakır, Elazığ, Hakkari, Mardin, Muş, Siirt, Şırnak, Tunceli ve Van'dı (Bitlis dâhil edilmemişti). Köyler ulusal, bölgesel yetkililerle il idarecilerinin (hükümet, GAP ve valiler) sağladığı üç farklı listeden seçilmiş, gerek yoğunlaştırılmış yerleşim yeri olabilecek, gerek (çevredeki boşaltılmış yerleşim yerleri için) merkez işlevini üstlenebilecek konumlar olarak belirlenmişti.

ma alanının dışında tutulmasını istedi (Jongerden 2007). Ecevit hükümeti Dünya Bankası yatırımını (zaten işin renginin belli olmasıyla bu yatırım aslında hiç gerçekleşmeyecekti) korumak amacıyla olası bir çıkar çatışmasının önüne geçmek için savaşın etkilerini gidermeye yönelik, tercihen KHGM dışında bir kurumun koordinasyonunu yürüteceği alternatif bir proje geliştirmek zorunda kaldı.

Hükümetin göreve KHGM'yi tayin edemediği, valilere de görev vermek istemediği için bu çalışmayı yürütmek ve kapsamlı bir strateji çizmek işi GAP-BKİ'ne düştü. GAP-BKİ'nden yana tercih yapılması bölge planlamadaki deneyiminden ötürüydü. Türkiye'nin toplam toprağının neredeyse yüzde onuna, 75.358 km²'ye yayılan GAP bölgesi Adıyaman, Batman, Gaziantep, Kilis, Mardin, Siirt, Şırnak ve Urfa'yı kapsıyordu. Gerçi savaştan etkilenen bölgenin önemli bir kısmının (on iki ilden yedisinin)² GAP yönetiminin dışında kaldığı dikkate alınmalı. Keza GAP-BKİ'nin tercih edilmesi geniş ölçekli gelişme programları yürütmekteki deneyiminden ileri geliyordu. GAP'ın başlangıçta (inşası planlanan 22 baraj, 19 hidrolik güç tesisi ve toplamda 1,7 milyon hektarlık bir alanı kaplayan sulama sistemiyle birlikte) hidrolik enerji ve sulama projeleri uygulaması öngörülmüşse de, 1989'dan bu yana giderek daha fazla kırsal ve toplumsal gelişme projelerine dâhil oldu (Akin, 1993; White, 2000: 111; Özok, 2004: 4).³ Nihayet, böyle bir tercih yapılmasının sebebi belki de en çok GAP yönetiminin iskân projelerinde deneyim sahibi olmasıydı. Bölgede sekiz barajın yapılması için 336 yerleşim yeri zorunlu olarak boşaltılmış, hükümetin istatistik verilerine göre yaklaşık 25.000 haneden 181.000 kadar kişi kırsal veya kentsel yerleşim yerlerine göç etmiş ya da tazminat parası almıştı (Jongerden, 2007).

GAP-BKİ'nin oluşturduğu master planını içeren rapor, boşaltılan köyler ve yerinden edilen insanlara verdiği acı ve üzüntüleri kabul ederek başlayıp, zorla tahliyeyi yeni bir şeyin yaratılmasında bir imkân olarak değerlendiriyordu. Şu halde, bölgenin yeniden inşasını öngören bir plan yalnızca 'geri dönüş' açısından değerlendirilmeyip, 'zorunlu göç mağdurları'nın hem kendileri hem 'vatanları' için daha üretken olabileceği koşulların yaratılması açısından da kurgulanmalıydı. Tahliye daha 'rasyonel' ve 'hayati' olan yeni bir yerleşim yapısının gelişimi açısından bir imkân olarak görülüyordu:

"Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da boşalmış köyler olgusu, yarattığı toplumsal/ekonomik sorunlar yanında, yeni bir kırsal yerleşim dokusunun ortaya çıkarılması için yeni standartların oluşturulması, dağınık ve elverişsiz yerleşim

2 Bingöl, Bitlis, Elazığ, Hakkari, Muş, Tunceli ve Van.

3 Projeye ilişkin (güncel) resmi değerlendirme için GAP'ın internet sitesine (<http://www.gap.gov.tr>) bakınız. (Oluşması istenen) kurumsal ortama işaret eden ve köye dönüşün 2001'deki yorumuyla (başka bir deyişle, meselenin bölgenin rehabilitasyonu çerçevesinde ele alınmasıyla) ilgili genel yaklaşıma ve tona (mesela, gerek 'sürdürülebilir gelişme'nin temel felsefesi - sayfası: 'GAP nedir?' - ve bütünlüklü vizyonu - sayfası: 'GAP'in hedefleri' - gerekse 'temel bir kalkınma senaryosuyla Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ni, "Tarıma Dayalı İhracat Bölgesi" haline getirecek' bir 'bölge kalkınmasının çerçevesi' olarak nitelenen 'Master Planı' teriminin - sayfası: 'GAP Master Planı' - sürekli kullanımı) dikkat edin.

birimlerinden yaşayabilir büyüklük ve potansiyelde kırsal yerleşim birimlerine geçişin mümkün kılınması bakımlarından yeni fırsatlar ve dinamikler de yaratmıştır” (Oyan vd., 2002: 1).

Geliştirilen çalışma ve master plana göre bölgedeki asıl sorun dağınık haldeki küçük kırsal yerleşimlerdi. Anadolu kırsalının başlıca eksikliğinin dağınık yapısı ve sayısız kırsal yerleşimin küçük ölçekli oluşundan kaynaklandığı inancı yerleşik bir görüştü. Dağınık yerleşim birimlerine kendi kendine yeten, en iyi ihtimalle ekonomik, kültürel ve siyasal bütünlüğe sahip bir mekân olarak ulus idealinden hayli uzak yerlerin bir toplamı, en kötü ihtimalle Türk ulusuna karşı bir kaleler sistemi olarak bakılıyordu. Siyasetçiler ve siyasi düşünürler yeni, daha ‘iç içe’, daha önemlisi devlet otoritesini kırsalda sağlayabilmek ve bir ulus gövdesinin, nüfusun oluşması (örneğin bkz. Ziya, 1933; Köymen, 1934, 1935, 1937) için büyük ölçekli ve yönetim merkezlerinden oluşan hiyerarşiyile bütünleşmiş bir kırsal yerleşim sisteminin gerekliliğine çoktandır inanıyordu. Öyle ki ‘ulus inşası’ terimi salt söz oyunu olmaktan çok daha fazlasını ifade ediyordu. Yeni köylerin inşasının devletin yönetim sistemiyle dikey olarak bütünleşmekle kalmayıp, sakinlerini de birer Türk’e etkin bir şekilde dönüştüreceğine ciddi ciddi inanılıyordu.

GAP-BKİ’nin planı işlevsel iki kavram sunmaktaydı: Alt bölge ve merkez köy. Alt bölge kavramı ekonomik, kültürel, yönetsel ve/veya toplumsal özellikleri bakımından diğer yerleşim yerlerinden ayrılan bir yerleşim grubu olarak tanımlanmıştı. Ahali ve köyler arasında olduğu varsayılan yakınlık ve bütünleşme alt bölgelerin ‘sınırlarını belirleyecek’ özellikler olarak benimsenmişti. Merkez köy, alt bölgede büyüklük, konum ve altyapı özellikleri itibarıyla bir kavşak ya da bağlantı noktasına dönüşebilen, beldeyle küçük köyler ve mezralar arasında bir yerde varlık kazanan yerleşim yeri olarak tanımlanmıştı. Merkez köy kavramı insanların mekânda yoğunlaşmasından ziyade hizmetlerin mekânda yoğunlaşmasını, çevredeki yerleşimlerin bu merkeze eklenmesini anlatıyordu. Merkez köy kavramı alt bölge kavramıyla eşleşmişti; merkez köy bir çekirdekti, alt bölge de onun etrafını sarıyordu.⁴

Kavramsal olarak merkez köy Lefebvre’in ‘formel bir düzene bağlı mekânın steril bir temsili’ diye tarif ettiği duruma örnekti (1991: 33). Bir ızgara planı üzerinde muntazaman birbirine eklenmiş yerleşim birimleri, temelde kır coğrafyasını saydamlaştırmayı amaçlar. Bununla beraber, bunun devlet yetkilileri için olduğu kadar oranın sakinleri açısından da geçerli olduğunu söyleyemeyiz. Planlama açısından GAP-BKİ’nin yaklaşımı hem en başta savunulan, yerleşim birimlerinin restorasyonunun ve insanların doğrudan geri dönüşünün sağlanması fikrinden hem de valilerin yeğlediği, ya yeni inşa edilmiş ya da mevcut olan sınırlı sayıdaki yerleşim yerinde nüfusun mekânsal

4 Aslına bakılırsa master plan, yüksek sayıda kırsal yerleşim yerinin yerleşim şebekesinden koptuğunu, entegre bir yerleşim yapısının geliştirilmesi için büyük reformlara ihtiyaç olduğunu ileri süren beş yıllık, geçmiş bir DPT planına (1973-1977) ve 1982’deki bir DPT araştırmasına atıfta bulunuyordu (DPT, 1982).

olarak yoğunlaştırılması fikrinden ayrılıyordu. Araştırmacılar nüfusun mekânsal yoğunlaşmasının nüfusu gözetim ve denetim altında tutmakla yükümlü valiler ve ordu tarafından tercih edilebileceğini anlamanın zor olmadığını teslim etmekle birlikte, nüfusun mekânsal olarak yoğunlaştırılmasını uygun bir seçenek olarak değerlendirmiyordu (Oyan vd. 2002: 11-12). Bunun üç ana sebebi vardı.

En başta insani kaygılar geliyordu. Bölgedeki yerleşim yerlerinin insanların ve aile birimlerinin rastgele barınma yeri sayılamayacağı, akrabalığın mekânsal dışavurumu olduğu vurgulanıyordu. İskân edenler açısından meskûn mahal soyut bir planda isteğe göre değiştirilebilecek gelişigüzel bir nokta değildir. Kuşaklar boyunca insanlar ailenin, cemaatin veya aşiret tarihinin parçası haline gelmiş belirli bir yere bağlanır. İkincisi, nüfusun yoğunlaştırılması ekonomik zorlukları beraberinde getirebilirdi. Güneydoğu bölgesinin ekonomisi tarıma dayalıydı, köylüler evlerini toprağa ya da yakınına yapma eğiliminde olmuştu. Nüfusun yoğunlaştırılması köylülerin geçimini olumsuz etkileyerek topraklarından ayırmak anlamına gelecekti. Üçüncüsü, tahliye edilenler dışındaki yerlerin iskâna açılması ihtimali direnişle karşılaşmıştı. Seçilen 297 köyden 1.097 kişiyle yapılan araştırma, ankete cevap verenlerin yüzde 90 kadarının eve, tahliye edildikleri yerleşim yerlerine dönmek istediklerini, daha büyük, yüzde 98'lik oranın kendilerinininkinden başka bir konuta yerleştirilme önerisini reddettiklerini göstermişti (Oyan vd. 2002: xx).

Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Gelişme Planı her biri bir il için olmak üzere 12 projeden oluşan bir pilot plan öneriyordu. Pilot projeler 12 yerleşim yeri için değil, her biri bir merkez köyden ve ona bağlı, sayıları 6 ila 42 arasında değişen köy ve mezradan oluşan 12 alt bölge için hazırlanmıştı. 12 merkez köye ek olarak, 77 köy ve 105 mezra, toplamda 194 yerleşim yeri öngörülmüyordu. Ne var ki, pilot projeler uygulanmamıştır. Bunun başlıca sebebi nüfusun iskânı konusunda birbirinden farklı ve çelişen yaklaşımlarından ötürü çeşitli devlet kurumları arasındaki çatışmaydı. Hem belli başlı pilot projelere hem bütün olarak master plana valiler ve ordudan gelen açık ve örtük itirazlarla kesin reddedişlerin birleşmesi, GAP-BKİ'nin Başbakanlık Dairesi'nden destek gören niyetlerini boşa çıkarttı.

Bölge valileri ta başından itibaren geri dönüş ve iskân fikrine gelişme değil, güvenlik perspektifinden yaklaştıklarını belirttiler. Araştırmacıların yakılan ve boşaltılan kırsal yerleşimlerin iki tipte sınıflandırılmasıyla sonuçlanacak bir çalışma yürütmesini öneriyorlardı: Büyük ölçüde güvenlik gerekçesinden ötürü yeniden yapılması uygun görülemeyecek, yani yerleşim yerleri PKK'yle savaşı kazanma uğruna, bu doğrultuda kazanımları kaybetmemek amacıyla boşaltılanlar⁵ ve nüfusun gözetim ve kontrolüne uygun, mekânsal olarak yoğunlaştığı merkezlere dönüştürmeye elverişliğinden ötürü (GAP-BKİ'nin raporunda tasvip edildiği üzere) yeniden yapılması uygun görülen yerleşim yerleri.

5 Kırsalın temizlenmesi aslında kısa-orta vadeli askeri stratejinin parçası olarak etkili olmuştu.

Askerler de köye dönüşten yana değildi. 1993-95 yılları arasında Hakkari'de PKK'ye karşı kontrgerilla mücadelesini yürüten General Osman Pamukoğlu şöyle diyordu: "... [D]eniz varsa korsan da olacaktır. Bu vilayette [Hakkari] 674 köy ve mezra var (...) PKK'yı örümcek ağı gibi bu köy ve mezralar besliyor, destekliyor (...) Hepsini [küçük yerleşim birimlerini] 2-3 ana merkeze toplayarak bu merkezlere okullar, hastaneler, hayvan ürünlerine ait tesisler kursanız halk "ben bu dağlardan inmem, hastalarımız, çocuklarımız bırakın burada ölsün" der mi?" (Pamukoğlu, 2003: 59). İdaresi en zor ve görece uzak kırsal alanlarda nüfusun boşaltılması gerilla güçlerini halktan izole edip onları finansman, istihbarat, gıda, barınma ve sempatizandan yoksun bırakmak, aynı zamanda açık ve boş arazide ölüm bölgeleri yaratmayı hedefliyordu. Kent merkezlerindeki yerleşim yerleri gözetim açısından daha iyi fırsatlar sunacaktı. Sözgelimi, Van Topçu Taburu 61. İç Güvenlik Tugay Komutanlığı'nda görev yapmış bir komutan Özalp-Dorutay'a merkez köy tipi bir gelişme projesine açıkça muhalifti, bu tarz gelişme projelerinin pahalı ama etkisiz olduğu sonucuna varıyordu. Bölgede bu tür bir proje başlatılmıştı: Dorutay 'köy kent' projesi. Yetkili, Dorutay'ın bölgede sosyokültürel değişim yaratmadığını belirtiyordu. Zamanın önde gelen Kürt partisi olan DEHAP'ın 2002 seçimlerinde oyların çoğunu almasının da gösterdiği gibi insanlar devlete tepkisel yaklaşıyor diye ekliyordu. Proje burada yaşayanları devlete yaklaştırmamıştı (Arısoy, 2002: 97-99).

GAP-BKİ araştırmacıları hem valilerin nüfusu sınırlı sayıda yerleşim yerinde toplama önerisine mesafe alıp hem ordunun genel itirazına aldırmaıyp birbirine eklemelenmiş yerleşim birimlerini savunan yaklaşımı korudular. Dolayısıyla Başbakanlık Dairesi'nin desteklediği) plana karşı koyan atanmış valilerle (ordunun arka çıktığı) GAP Bölgesel Kalkınma İdaresi arasında ikili bir açmaz gibi görünen kurumsal bir çatışma ve güç mücadelesi gelişti.

Nihayet, bazı valiler güvenlik gerekçesiyle programın belli bölümlerinin uygulanmasına açıkça karşı çıktılar. Bahsi edilen valiler Bingöl, Hakkari, Siirt ve Van valileriydi (Oyan vd. 2002). Bingöl valisi pilot plana bu il için tayin edilen Servi-Saribudak yerleşim yeri projesinin dahil edilmesini kesin bir şekilde reddetti. Hakkari valisi, yerleşim yerine polis karakolları da açılması koşuluyla dönüşe izin verdi. Van valisi, bölgesindeki Yalınca pilot yerleşim yerini yeniden konutlandırma açısından uygun bulmadı. Siirt valisi dağınık yerleşim düzeninin terörle savaşta başlıca problem olduğunu kaydederek Erüh ilçesinde projelendirilen alt bölge Bağgöze vadisinde boşaltılan köylere geri dönüşü sağlamayı hedefleyen Siirt pilot projesine izin vermeyi reddetti. Üstelik ardından GAP Bölgesel Kalkınma İdaresi'ne mektubunda yerleşim yerlerinin bir polis karakolunun beş kilometre çapında yer alması gerektiğini şart koştu (Oyan vd. 2002).

Valilerin bu konuda aynı fikirde olmadığı da vurgulanmalı. Şırnak valisi görev bölgesinde pilot plan için tercih edilen Düzova'nınkinden daha iyi gelişme potansiyelini değerlendirerek Düzova'da güvenliğin yakındaki Cizre-İdil askeri üssüyle daha kolay sağlanabileceği söylenmesine karşın Sırtköy'de alter-

natif bir model önermişti. Gelgelelim, valiler master planda önerilen pilot yerleşim projelerini uygulamayıp onun yerine yoğunlaştırılmış yerleşim yerleri kurma isteklerini korudular. Diyarbakır gibi bazı illerde valiler Diyarbakır'ın Kulp ilçesinde yoğunlaştırılmış konutlandırmayı ve kolay denetimi amaçlayan İslamköy projesinde olduğu gibi master plandan bağımsız olarak kendi projelerini uyguladılar. Öte yandan ordu kendi bildiğinden şaşmamış, bölgede Yalınca, Sıcaksu, Akdoğu ve Kılıçtutan köyleri arasında (projenin temellerini 2000'de 2. Ordu Komutanı atmıştı) nüfusun yoğunlaştırıldığı bir yerleşim yerinin yapılmasına aktif bir şekilde katılmıştı.

Geriye baktığımızda kendi planlarını oluşturan diğer devlet kurumlarının muhalefeti yüzünden işlerlik kazanamayan (bölgesel rehabilitasyonu ve boşaltılan nüfusun geriye dönüşünü öngören) devlet destekli bir plan görüyoruz. Master planın reddedilmesiyle birlikte, oluşturulan bu planlar (yukarıda anılan örnekte olduğu gibi tipik bir şekilde üzerinde yeterince düşünülmemiş, kötü uygulanmış alternatif projelerle sonuçlanan) bütünlüklü bir strateji hakim olmaksızın tedricen uygulandı.⁶ Tüm bunlardan çıkarabileceğimiz ilginç bir sonuç 'devlet'in özü itibarıyla gerçek bir varlık olarak mevcut olmadığıdır (Mitchell, 2006: 184). Daha ziyade gördüğümüz şey, birbiriyle uyum içinde davranması gerekmeyen kurumlar bütünüdür (Abrams, 2006: 118-125). Aslında tam tersine, farklı fikirlerden beslenerek yaklaşımlarını belirleyip tezat, birbiriyle çatışır biçimde hareket edebilirler. Tartıştığımız örnekte, düşüncesini ve eylemlerini gelişme kavramı etrafında ören bölgesel bir yönetimle (GAP-BKİ), güvenlik kavramı etrafında düşünce ve eylem geliştiren il idarecileri (valiler) bulunuyor. Master planın uygulanması bu kurumların uyum içinde davranması koşuluyla mümkün olabilirdi. Fakat bu şekilde davranmadılar. Devlet kurumları bir bütünün parçası olmaktan ziyade belirli jeopolitik koşullarda otoriteyi sağlamak ve bu koşulları belirlemek için mücadele eden tekil iktidar organları olarak hareket etti. Bu ise bir çıkmaza yol açmıştır (Jongerden, 2007: 16). Yüzeysel (ve yerinden edilenlerin bakış açısından) bakıldığında hiçbir sonuç alınamamasına karşın, geri dönüş projelerinin uygulanmaması aslında çeşitli devlet kurumlarının çelişkili ve birbiriyle çatışan eylemlerinden kaynaklanıyordu.

Devlet Kurumları ve Ad Koyma

20 Nisan 2008'de Kürt haklarını savunan DTP milletvekili Hasip Kaplan 5442 sayılı yasada değişiklik önergesi verdi. Bu yasa, diğer maddeleri bir yana, yer-

6 Planlanan konutların yüzde 70'inin hiç tamamlanamadığı İslamköy projesinin valisi en çok düş kırıklığı yaratandı (Keza 50 kadar sivil milis gücünün [köy korucuları] ailesine yardım edip geri dönüş için koşulan köy korucularına katılma ve köyün başka bir tarafına yapılan yeni konutlara taşınma şartlarını reddeden insanlara [paramiliter olmayıp yerinden edilen köylülere] yardım etmeyecek derecede münafikti). Öyle ki, tahliye edilen 130 aileden 45'i geri dönüp kendi evlerini yaptı ve muazzam güçlüklerle (mesela, işlemeyen bir altyapıyla veya hizmet sunulmaması, buna izin verilmemesiyle) karşı karşıya kaldılar (Jongerden, 2007: 257-269). Diğer taraftan ordunun projesi daha kötü bir başarısızlığa mahkumdu: Başlaması üzerinden henüz bir yıl geçmişken, ordu birliklerinin bölgeden çekildiği 2001 yazında durdurulmuştu (Arısoy, 2002: 94).

leşim yerlerine ad verilmesini prosedür ve kurallara bağlayarak Türkçe olmadığı öne sürülen adların kullanımına yer vermiyordu.⁷ Yasa asıl olarak binlerce yerleşim yerinin Türkçe olmayan (Kürtçe, Ermenice, Yunanca vb.) adının Türkçeleriyle değiştirilmesini meşrulaştırmak için kullanılmıştı. Kaplan'ın önerdiği değişiklik kabul edilseydi, bu kırsal yerleşim yerlerinin eski adları yeniden verilebilecekti. Değişiklik önerisi çift ad konmasına izin veriyordu. Böylece eski adlar yeni Türkçe adların yerini almayacak ama resmi olarak birlikte kullanılabileceklerdi.

Bu çifte yaklaşımda ortaya çıkan liberalizmin, devlet kurumlarının Kürt, Ermeni, Yunan ve diğer Türkçe olmayan köy adlarını Türkçe adlarla silme yönündeki sistematik çabaları göz önünde tutarak değerlendirilmesi gerekir. DTP milletvekili Kaplan'ın önerisi Kemalizmin 'tek devlet, tek ulus, tek dil' düsturuna açıkça karşı geliyor ve parlamentodaki DTP grubunun (dini veya etnik) 'Öteki'nin kamusal alanda yok sayılmasına dayalı resmi ad koyma siyasetini değiştirmeye yönelik aleni bir çabayı temsil ediyordu. Devlet kurumlarının yeniden adlandırma stratejileriyle Ötekini kamusal alandan silmeye yönelik uğraşısı, milliyetçi İttihat ve Terakki yönetimine ('Genç Türkler') ve Cumhuriyet rejiminin ilk yıllarına giden bir tarihe dayanıyor.⁸ Bununla birlikte, yer adlarını değiştirme furyası liberal diyebileceğimiz hükümetlerce, özellikle 1950'lerde Menderes'in Demokrat Parti'si ve 1980'lerde Özal'ın ANAP'ı döneminde de başlatılmış veya görülmüştü (Her biri kültürel olarak baskıcı bir siyaset dönemi sonrası, DP tek parti, ANAP askeri diktatörlük dönemi sonrası seçimle iktidara gelmişti).

Ad Değiştirme İhtisas Komisyonu İçişleri Bakanlığı himayesinde 1957'de, Menderes'in 1950'li yıllara uzanan beş dönemlik görev süresinin dördüncüsü sırasında kurulmuştu. Komisyon Silahlı Kuvvetler Genel Komutanlığı, Savunma Bakanlığı, Eğitim Bakanlığı, Ankara Üniversitesi Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi ve Türk Dil Kurumu temsilcilerini bir araya getirip yer adlarını 'Türkleştirmek' için kolları sıvadı. 1968'de Türkiye'de sayımı yapılan 45.000 köy adının neredeyse yüzde 30'u değiştirilmişti. 1973'te Komisyon daha geniş ölçekli haritalar üzerinde çalışmaya başlanarak topografik kayıtlarda listelenen 2000 küsur köyün ve yaklaşık 40.000

7 10 Haziran 1949 tarihli, 5442 Sayılı İl İdaresi Kanunu Madde 2/d/2 (1959'da 7267 Sayılı Yasayla Değişiklik Bendi): 'Türkçe olmayan ve iltibasa meydan veren köy adları, alakadar Vilayet Daimi Encümeninin mütalaası alındıktan sonra, en kısa zamanda Dâhiliye Vekaletince değiştirilir' (http://www.spo.org.tr/mevzuat/mevzuat_detay.php?kod=183)

Önemli not: Bu yasa 2005 yılında çıkarılan, terör ve terör zararlarının tazminiyle ilgili 5442 Sayılı Yasa'yla karıştırılmamalıdır.

8 En (kötü) ünlüsüne değinecek olursak, kanlı bir ayaklanma ve ona 'soykırım' güden bir karşılık verilmesinin peşi sıra 1936'da Kürt ili Dersim'in ('Gümüş Kapı') adının Türkçe Tunceli ('Tunç Eli') olarak değiştirilmesinin, devletin toprağı üzerindeki otoritesini beyan yönünde bir mesaj iletme-yi hedeflediği ortadadır. Ne var ki, bu açıdan en aşikâr (ve temel) ad seçimi ülke için Türkçe, etnik olarak dışlayıcı 'Türkiye' adının (çok kabaca, Türklerin yaşadığı yer anlamında) seçilmesi olmuştur; böyle bir Türkleştirme (Osmanlı İmparatorluğu'nun batı kesimi için kullanılan Fransızca (Latince) adın ülkeleri niteleyen Arapça ekle birleşimi) ağırlıklı olarak Kürt olan geniş bir etnik azınlığı görünmez kılmada etkili olmuştur. Karşılaştırma için bkz. 'Çekoslovakya' (etnik çoğulluk veya (etnik vurgusu olmayan) 'Hollanda' adları).

mezradan (yine toplamın yüzde 30'u civarında) 13.000 kadarının adını değiştirmişti. Ad değişikliklerinin çoğu Doğu ve Güneydoğu'yu kapsıyordu (Mardin ilinde adların yüzde 91'i değişmişti), ama Karadeniz Sahil Bölgesinin bazı illerinde de (Trabzon'un yüzde 72'sinde) önemli değişiklikler yapılmıştı (Öktem, 2005: 185-221). Ülke çapındaki ad değişikliklerinin dağılımı Şekil 1'de görülmektedir.

Şekil 1. Adı değiştirilen köylerin dağılımı (tek bir nokta beş köye eşittir).

Kaynak: Tunçel, 2000: 30.

1957-78 yılları arasında toplamda 85.000 kadar (45.000 köy + 40.000 mezra) yer adı gözden geçirildi; nihai sayımda 25.000 (12.884 mezra + 12.211 köy) yerin adı değiştirilmişti (Tunçel, 2000: 28). Değiştirilen köy adlarının sayısı (mezralar hariç) Şekil 2'de listelenmiştir. Köylerin adının değiştirilmesi süreci tekrar 1980 darbesi sonrası askeri cunta tarafından gündeme getirilmiş, 1984'te Özal'ın başkanı olduğu ANAP'ın seçim zaferinin ardından yeniden toplanan Komisyon daha da fazla değişikliği yürürlüğe sokmuştu. Gerçi Güneydoğu illerinden bazılarında yer adlarının yüzde 90'ı hali hazırda değişmişti. (Konu hakkında ayrıntılı bir tartışma için bkz. Öktem, 2003; 2005: 185-221) Bu son inceleme ek olarak 80 yer adının değişmesiyle sonuçlanmıştı (Tunçel, 2000).

Kimi durumlarda 'yeni' adlar siyasi rejimin doğasını yansıtan dini, politik ya da etnik kimliğe delaletti. Mesela Diyarbakır'da valiliğin projesi için seçilen yerde hiç kuşkusuz dini kimliği çağrıştıran 'İslamköy' adı aslında daha önce Hristiyanların (Ermeniler) yaşadığı bölgedeki bir yerleşim yerine verilmişti. Model köy 'Cumhuriyet'in adı (köy, idari olarak il merkezine bağlıydı) cumhuriyetçiliği ifade ediyordu. 'Türkmen' (Çüngüş ilçesine bağlı) ağırlıklı olarak Kürtlerin oturduğu bir bölgede etnik kimlik fikrini çağrıştırıyordu. Öte yandan, rejimin doğasını veya ulusça sahip olunduğu farz edilen kimliği ifade eden bu yer adlarına istisnalar da vardır. Çoğu durumda adlar dini, siyasi ya da etnik bir anlam ifade etmez, orijinalinden de çevrilmemişlerdir. Yapılan tercihler çoğunlukla doğaya ait genel bir kategoriye, fiilen tarihten

Şekil 2. İl başına adı değişen köy sayısı.

Adana	169	Erzincan	366	Mardin	647
Adıyaman	224	Erzurum	653	Muğla	70
Afyon	88	Eskişehir	70	Muş	297
Ağrı	374	Gaziantep	279	Nevşehir	24
Amasya	99	Giresun	167	Niğde	48
Ankara	193	Gümüşhane	343	Ordu	134
Antalya	168	Hakkâri	128	Rize	105
Artvin	101	Hatay	117	Sakarya	117
Aydın	69	Isparta	46	Samsun	185
Balıkesir	110	İçel	112	Siirt	392
Bilecik	32	İstanbul	21	Sinop	59
Bingöl	247	İzmir	68	Sivas	406
Bitlis	236	Kars	398	Tekirdağ	19
Bolu	182	Kastamonu	295	Tokat	245
Burdur	49	Kayseri	86	Trabzon	390
Bursa	136	Kırklareli	35	Tunceli	273
Çanakkale	53	Kırşehir	39	Urfa	389
Çankırı	76	Kocaeli	26	Uşak	47
Çorum	103	Konya	236	Van	415
Denizli	53	Kütahya	93	Yozgat	90
Diyarbakır	555	Malatya	217	Zonguldak	156
Edirne	20	Manisa	83		
Elazığ	383	Maraş	105	TOPLAM	12,211

Kaynak: Tunçel, 2000: 28.

arındırılmış, hatta belki belirsiz bir zamansızlık duygusu çağrıştıran keyfi bir atıf gibi durmaktadır.⁹

Nihayet, ad koyma meselesi belediyeler düzeyinde de baş gösterdi. Yalnız, burada merkezi devlete ideolojik bir karşı koyuş olarak gerçekleşecek ve belediye ile valilik arasında çatışmaya yol açacaktı. 2001 Ocak'ında Danıştay güneydoğu illerinden Batman'a devlet tarafından atanan vali Ali Parlak'ın getirdiği dava hakkında karar vermişti. Birkaç ay öncesinde, 2000 Haziran'ında Kürt partisi (DTP'nin selefi) HADEP'ten seçilen Batman Belediye Başkanı Abdullah Akın bildirildiği kadarıyla şehirde 200 cadde ismini değiştirmişti.¹⁰ Kaldırılan adlardan biri Türkiye Kürdistanı'nın eski 'süper valisi', Olağanüstü Hal'e (Olağanüstü Hal rejimi 1983'de yürürlüğe sokulmuş, 2002'de sonlanmıştı) bağlı olarak baskı yönetiminden sorumlu 'Aydın Arslan'dı. Değiştirilen diğer

9 Sözelimi, Diyarbakır'ın Çınar ilçesindeki köylere 'Gümüştaş', 'Ağaçsever', 'Akçomak' ve 'Ovabağ' gibi yeni isimler verilmişti. Kürt köylerinden 'Kuştıyan'a (Ölüler) 'Soğansuyu' adı, 'Kanîpanik'a (Yassı Pınar) 'Yarımkas' ve 'Bimbareki'ye (Kutsal) 'Halkapınar' adı verilmişti.

10 İlginçtir, Kürtler bir zamanlar ağırlıklı olarak illegal bir konumdan hakları için mücadele verirken bugün temsil kurumlarında yer edinerek hegemonik milliyetçiliğe karşı (devletin çeperinde denk güçte sahip oldukları halde) siyasal sistem içinden mücadele veriyorlar.

bir cadde adı Türk ulusal marşının sözlerini yazan şair (1873-1936 yılları arasında yaşayan) ‘Mehmet Akif Ersoy’du. Merkezi devletin siyasal ve ideolojik kanonundaki önemli şahsiyetlerin adları kaldırılmıştı. Ya yerine kimlerin adları konmuştu?

‘Mahatma Gandhi’ (sömürgecilik karşıtı ve şiddet yanlısı olmayan, Hindistan üzerindeki Britanya egemenliğine direnen eylemci), ‘Ömer Muhtar’ (Libya’da İtalyan egemenliğine direnen, sömürgecilik karşıtı hareketin lideri), ‘Halepçe’ (Irak’ta 1988 yılında Saddam Hüseyin yönetimindeki devlet güçlerinin kimyasal saldırısına maruz kalan bir Kürt kasabası), ‘Yılmaz Güney’ (Kürt sosyalist, Cannes ödüllü, ‘Kürdistan’ı ve oradaki Türk varlığını anlatımından dolayı devletçe yasaklanan Yol filminin yönetmeni), ‘Mehmet Sincar’ (1993’de Batman’da faili meçhul cinayet sonucu öldürülen Kürt parlamento üyesi), ‘Ahmed Arif’ (Kürt şair), ‘Zilan’ (bölgedeki bir aşiretin adı, aynı zamanda 30 Haziran 1996’da Tunceli/Dersim’de Türk Silahlı Kuvvetleri’nin üyelerini öldüren intihar eylemini gerçekleştiren PKK militanının kod adı), ‘Elmedîna’ (1927’de sel baskınına uğrayan bir köyün Kürtçe adı), ‘Laleş’ (Kuzey Irak’ta, Yezidi dininin kutsal merkezi sayılan bir köy), ‘Botan’ ve ‘Garzan’ (sırasıyla, Şırnak, Hakkari, Van, Siirt, Eruh ve Kuzey Irak’ın bir bölümünü kapsayan bölge ile Batman, Siirt, Van, Hizan ve Gevaş’ı kısmen içine alan bölgenin Kürtçe adları) ve ‘Human Rights’, ‘Freedom’ gibi İngilizce adlar şehirdeki yeni cadde ve bulvar adları arasında yer almaktaydı. Danıştay devlete karşı isyanı (örneğin, Ömer Muhtar, Mahatma Gandhi ve Halepçe) ve bölücülüğü (örneğin, Yılmaz Güney) teşvik ettiği veya ‘yabancı’ bir dile ait olup kültürel erozyona (örneğin, Laleş) yol açacağı gerekçesiyle listedeki adların iptalini istedi (Zaman, 6 Ekim 2000; Özgür Politika, 23 Ocak 2001; Watts, 2006)."

DTP’nin ad koyma stratejisi gerçekte kamusal alanın taşıdığı anlam üzerinde verilen siyasal bir mücadeledir. ‘Botan’ ve ‘Garzan’ adları coğrafyayı Kürt toprakları olarak işaretleyerek Türk il coğrafyasının sınırlarıyla rekabet eder. Türkiye’deki Kürt siyasal partileri (PKK de dâhil, ama yalnızca onunla sınırlı değil) kavgalarını sömürgecilik karşıtı bir mücadele olarak tanımlar. Dolayısıyla dünyadaki sömürgecilik karşıtı hareketlerdeki liderlerin adını vermek, bu tarihi sahiplenmelerini simgeler ve (PKK militanı Zilan’ın adının verilmesinde olduğu gibi) mücadelenin meşruiyetini hatırlatır. Şu halde, DTP’li belediye başkanlarının (yeniden) ad koyma stratejisi açıkça ve doğrudan geçmişte siyasi kır ve kent coğrafyasından Kürtlüğü silme girişimlerini etkisiz kılıp gündelik hayatın kamusal alanında siyasal-kültürel bir Kürt duyarlılığını (ya da bölgecililiği/milliyetçiliği) yeniden ortaya çıkarmayı amaçlar. Aslına bakılırsa, Batman örneği Kürt haklarını savunan DTP lehine Güneydoğu’nun büyük bölümünde ‘şehrin metnini’ (kamusal alanlara, caddelerden bulvar ve

11 Yabancı dil açısından, İngilizce adların kullanımının da başka ülkelerde (mesela Fransa) olduğu gibi zaman zaman Türkiye’de de kültürel bir tehdit olarak algılanabildiğini belirtmek gerekir: Sözelimi, eğitimde okul ve üniversitelerin İngilizce adlarla açılabilmesine (kaldı ki açılmıştır da) rağmen, Milli Eğitim Bakanlığı özel eğitim kurumlarının resmi olarak kayıtlı şirket adlarının Türkçe olmasını şart koşar. Kamusal alanda izin verilen şeye resmi ağızdan cevaz verilmemiştir hâlâ.

parklara verilen adlar) yerel devlet aygıtı üzerinde denetim kurma yönünde ortak bir çabanın parçasıdır.

Ad konusundaki uzlaşmazlıkların başka bir örneği Türkiye Kürdistanı'nın başlıca şehri (ve başkent olarak tahayyül edilen) Diyarbakır'dan gelmiştir. 2004'teki seçimlerde Diyarbakır'a HADEP'ten seçilen Osman Baydemir şehrin ana meydanlarından birinde, Türkiye'nin kurucusu Atatürk'ün her yere nazır heykellerinden birini 'Ne Mutlu Türküm Diyene' sözünü alıntılایan bir tabelayla birlikte sessizce kaldırmıştır. Ardından 2005'in sonlarında Diyarbakır'da ülkedeki önde gelen Kürt yazar ve eylemcilerden (şehri 1992'deki ziyaretinde ard arda gelen 'faili meçhul cinayetler'den birine kurban giden) Musa Anter'i anmak üzere bir heykel dikilmiştir.¹² Cumhuriyet'in kurucusunun heykelinin vecizeyi taşıyan tabelayla birlikte sessiz sedasız kaldırılıp sonrasında katledilen Kürt entelektüele ait heykelin dikilmesi yeni bir 'hafıza coğrafyası'nın yaratılması olarak yorumlanabilecek çabaların açık bir ispatıdır (Alderman, 1996; 2002).

Diyarbakır'da DTP'nin önerdiği yeni cadde adları daha yakından incelemeyi gerektirir, çünkü Batman'da olduğu gibi ad koyma meselesi DTP'nin kamusal alana kazımak istediği değer ve fikirleri açığa çıkarır. Parti çeşitli mahallelerde cadde adlarını yeniden koymayı önermiş, aynı zamanda hızla büyüyen şehirde yeni cadde ve parklar için de adlar önerilmiştir.¹³ Öte yandan, yeni cadde adları için yapılan öneride netameli adlar da vardı. Önerilen adların oluşturduğu bir listeden (liste tarihsizdir, ama daha çok 2007'den bu yana olan dönemi kapsamaktadır) böyle adları belirleyip belediye çalışanlarının kaynaklarından kontrol ettim. Burada bu adları üç temel grup altında topladım: Belli olayların anıldığı adlar, soyut adlarla eski adlar ve insanların anıldığı adlar.

Olaylar kategorisinde, '1 Gulan' (Kürtçe, işçi hakları mücadelesini hatırlatarak mücadele için çağrıda bulunan Uluslararası İşçi Bayramı) ve '8 Mart' (kadın hakları mücadelesini hatırlatarak çağrıda bulunan Kadınlar Günü) örneklerinde olduğu gibi uluslararası anma günleriyle adlandırılan caddeleri görürüz. Her iki gün de Paris merkezli İkinci Enternasyonal sol hareketi tarafından saptanmıştı. Savaş karşıtı duyarlılıkla birlikte sol siyasetin kaybolmayan teması 'Barış' adını da tam olarak anladığımız anlamda bir olay sayılmazsa da bu kategoriye yerleştirebiliriz. 'Ekim', 1917 Rus Ekim Devrimi'ne atıfla anlaşılmalıdır. Açıkça bu adlarla belediye şehir coğrafyasını sosyalist bir söyleme bürümüştür.

Kürt tarihindeki olayların anılmasına geldiğimizde, 1943 yılında bir Türk ge-

12 Heykel, İranlı Kürt heykeltıraş Babek Sophi tarafından yapılmıştı ve pek çok kişi için pan-Kürdizm idealini ifade ediyordu.

13 Yeni adların çoğu, bunların yeniden numaralandırmayla sınırlı kalmasından ötürü tartışma yaratmamıştır. Örnek vermek gerekirse, Kayapınar ilçesinde, şehrin güneyinde hızla büyüyen mahalle olan Huzurevleri semtinde 12. Sokak '1. Sokak' ve 1. Sokak '2. Sokak' şeklinde adlandırılmıştır. Aslında sokak adlarının bu şekilde yeniden numaralandırıldığı çok sayıda, yüzlerce örnek bulunmaktadır.

nerali ve bağımsızlık savaşı kahramanının emri üzerinde Kürt köylülerinin hukuk dışı idamlarını anan '33 Kurşun Parkı'nı görürüz.¹⁴ Bu haliyle bu ad Kürtlerle Cumhuriyet rejimi arasındaki ilişkiyi temsil eder; daha doğrusu, gündelik hayatta Kürtler üzerindeki baskıyı hatırlatır. Keza 'Çarçıra Parkı' adı, Qazî Muhammed'in 22 Ocak 1946'da Mahabad Cumhuriyeti olarak bilinen (Rus destekli) bağımsız Kürdistan Cumhuriyeti'ni ilan ettiği (bir yıl sonra İran otoritesini yeniden kurduğunda kendisinin ve yoldaşlarının idam edildiği) yerden, Mahabad şehrindeki (bugünkü İran) Çarçıra Meydanı'ndan alınmıştır. Dolayısıyla 'Çarçıra Parkı' bağımsız bir devlet mücadelesini salt bir hayal değil, aynı zamanda yakın bir gerçeklik ve mücadele ürünü olarak anmaktadır.

Soyut adlar kategorisinde daha önce değindiğimiz Aşiftî (Kürtçe barış) ve Barış adlarına ek olarak, özgürlük (Kürtçe 'Azad'), özgür hayat (Kürtçe 'Jiyana Azad'), kardeşlik ve gençliğe (Kürtçe 'Cîwan'), atıfta bulunan adlar görülür. Eski adlar kategorisinde Diyarbakır'ın eski (Kürtçe) adı ('Amed') ile Kürt aşk destanları olan 'Zembîlfroş'u ve 'Mem û Zîn'i görürüz. Ahmedê Xanî veya Hanê (aşağıda, insanlar kategorisinde) 1706-7 yıllarında halk masalı Mem û Zîn'i aynı adla uzun bir şiire uyarlamış, etkili bir şekilde Kürtlerin özyönetimi çağrısında bulunmuştur. Mem û Zîn daha sonraki kuşaklarca milliyetçi bir destan olarak benimsenmiştir (Bruinessen, 1999; Hassanpour, 2008).

Son kategori insanlarla ilgili olandır. Şair Ahmedê Hanê ve Ahmed Arifî, yazar Musa Anter'i anmıştı. Kullanılan diğer isimler Kürt sorunu, Türkiye solu ve Ermeni soykırımı üzerine çok sayıda kitabın yayımcısı olarak tanınan, 1980 darbesinden bu yana bundan dolayı hakkında otuzdan fazla tutuklama kararı verilen 'Ayşe Nur Zarakolu', 2001 Dünya Barış Günü kutlamalarına katılmaya gidip polis tarafından kovalanırken binanın altıncı katından düşerek ölen genç 'Zeynel Durmuş', evlilik dışı ilişkisinden ötürü ailesi tarafından taşlanarak öldürülen namus cinayeti kurbanı olan Kürt kadını 'Şemse Allak' idi. Böylece, Türk tarafının, değil Kürt ulusu, Kürtlerin var olmadığına yönelik iddiasına Ahmedê Hanê'nin Mem û Zîn'ine, 1706-7 yıllarında yazılan Kürt ulusal destanına atıfta incelikli bir karşılık verilmiştir. Hızlıca geçerseniz, 'Ayşe Nur Zarakolu' adının Türkiye'deki toplumsal mücadele ile ('Zeynel Durmuş' adıyla anılmasında olduğu gibi) vahşi bir şiddetle bastırılan Kürtlerin mücadelesi arasındaki ilişkiyi gündeme getirir. 'Şemse Allak' Kürt toplumunda toplumsal cinsiyet sorunları ve kadına yönelik şiddete gönderme yapar. Bu adlar belediyenin milliyetçi bir şehir-metin yazmakla yetinmeyip, sosyal ve kültürel haklar perspektifinden baktığını da göstermektedir.

14 General Mustafa Muğlalı 1943'te 33 köylünün infazını emretti. İran sınırının yakınında uzak bir noktada vuruldular. Milan aşiretinin ve ailenin üyeleri koyun hırsızlığı şüphesiyle alıkonmuştu; infaz edilenler sözüm ona Kürt aşiretinin üyeleriyle Türk ordusu arasındaki çatışmalar sebebiyle öldürülmüşlerdi. Katı tutumuyla tanınan savaş kahramanı Muğlalı, 1930 yılında İzmir'de hükümet karşıtı ayaklanma sonrası 36 kişinin idam hükmünü veren özel bir mahkemenin başkanlığını yapmıştı. 28 Şubat 2004'te Türk Silahlı Kuvvetleri Genelkurmay Başkanlığı Van-Özalp'te İran sınırında askeri bir üssün 'Orgeneral Mustafa Muğlalı Kışlası' olarak adlandırılacağını duyurdu. Bu gelişme insan hakları savunucuları ve Kürtler arasında sert tepkiyle karşılandı. '33 Kurşun Parkı'nın öneri olarak getirilmesi buna karşı bir hamle olarak değerlendirilmelidir.

Şekil 3. DTP belediyesinin önerdiği, kabul edilen, reddedilen ve değişiklik yapılan Kürtçe anma içerikli cadde ve park adları¹⁵

Kabul edilen adlar	Reddedilen adlar	Değişiklik yapılan adlar
Amîdiye Caddesi Barış Parkı Mem û Zîn Parkı 8 Mart Kadın Parkı Ahmed Arif Parkı Özgür Parkı Ahmede Xanî Caddesi Ahmet Arif Caddesi Ayşe Nur Zarakolu Caddesi Musa Anter Parkı Şemse Allak Parkı Ekim Parkı Gulîstan	Jîyana Azad Parkı Zembîlfroş Parkı Aşitî Parkı 33 Kurşun Parkı Çarçira Parkı Yek Gulan Zeynel Durmuş 1 Gulan Parkı Şilan Roşna Rojda Nefel Daraşîn Beybun Berfin	Cîwan Parkı (Civan Parkı olarak kabul edildi) Seyrangeh Park (Seyrangah Parkı olarak kabul edildi)

Önerilen tüm adlar valilik tarafından kabul edilmemiştir (bkz. Şekil 3). 'Jîyana Azad Parkı', 'Zembîlfroş Parkı', 'Aşitî Parkı', '33 Kurşun Parkı', 'Yek Gulan Parkı' ve 'Çarçira Parkı' adlarıyla ilgili kararı DTP Anayasa Mahkemesi'ne taşımıştır. İdare Mahkemesi'ne gönderilen dosyada Diyarbakır vali yardımcısı '33 Kurşun'un devleti hedef gösterdiğini savunmuştur. Valilik 'Zembîlfroş', 'Jîyana Azad', 'Aşitî', 'Cîwan', 'Yek Gulan' ve 'Zeynel Durmuş' adlarının yasadışı terör örgütünün (PKK'nin) sembolleri olduğu için yasaklanmasını istemiştir. 'Cîwan' adının yasaklanması istemiyle ilgili olarak valilik Türk Ceza Kanunu'nun 222. maddesinin Türkçe alfabesine aykırı kullanımlarda 2-6 ay arası hapis cezası öngörüldüğünü eklemiştir.¹⁶

222. madde laik cumhuriyetin devrimci kuruluş sürecinin parçası olarak (yönetim erkine sahip teokratik kurum) ulemayı hedef alan (Arapça ve türban/fesi yasaklayan) ilk 1928 Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun ile 1925 Şapka Kanunu'nu (bu kanunlarca öngörülen cezaları) birleştirmektedir. Yine de, Avrupa parlamenterleri ve Türkiye-AB Ortak Parlamento Komisyonu üyesi eş başkanı Joost Langendijk'in belirttiği gibi, "bu maddenin Kürtçe konuşmaya karşı kullanılması hukuk açısından ne kadar şaşırtıcı olursa olsun, sergilenen pratik kanun maddesinin tarihi ve amacıyla örtüşmektedir."¹⁷ Aslına bakılırsa, bu maddeye aynı dönemde (2007) başka örneklerde, mesela Kilis'te gazete yazılarında (Türkçe olmayan) 'w' harfini kullandığı için bir sendika liderine¹⁸ ve yerel hizmetlerin sağlanması konusunda

¹⁵ Belediyenin önerdiği adlarda Caddesi ve Parkı gibi Türkçe kelime ve ekler kullanılmaktadır. Başka bir deyişle, yeni adlarda (içeriklerinde) Kürtçe kelimeler önerildiği halde, adlara uygulanan dilbilim kuralları Türkçedir.

¹⁶ Haber için bkz. <http://www.ntvmsnbc.com/news/376773.asp>.

¹⁷ Haber için bkz. <http://www.todayszaman.com/tz-web/detaylar.do?load=detay&link=115171>

¹⁸ Halbuki 'w' harfi Türkçede yaygın (mesela 'showroom'), genel ('WC'), meşhur ('Show TV') ve resmi ('www. [...] .gov.com.tr') kullanımlara sahiptir.

çok dilde bilgi sunup görevinden alınan DTP'li Sur Belediye Başkanı Abdullah Demirbaş'a karşı başvurulmuştu (makalenin yazıldığı sırada Demirtaş 222. maddeye atıfla yapılan suçlamalarla boğuşuyordu).¹⁹

Diyarbakır'da belediye tarafından önerilen isimlerin birçoğu vali ve temyiz mahkemesi tarafından reddedilmiştir. Makalenin yazıldığı sırada belediyenin karara itirazı Danıştay'da görüşülmek üzere bekliyordu. İki ad değişiklik yapılarak kabul edilmiştir: 'Seyrangeh', 'Seyrangah' olarak Türkçeleştirilmiş, 'Cîwan'daki 'w' ise 'v' harfine dönüştürülmüştür.²⁰ Gelgelelim, (20 Eylül 1992'de öldürülen) Musa Anter ve (28 Ocak 2002'de ölen) Ayşe Nur Zarakolu'nunki gibi (kuşkusuz provokatif bulunabilecek) diğer adlar kabul edilmiş, böylece Diyarbakır'ın şehir-metnini Kürt hakları mücadelesiyle tanıştırmıştır. Kabul edilmeyen diğer adların yanında neden bu adların kabul edildiği tam bir muammadır. Belki de resmi kararların, tıpkı bu kararları veren insanlar gibi ayırksı gelebileceğine, hepsinin tereddütsüz, katı bir mantık izlemeyebileceğine ihtimal vermek gerekiyordur.

Karşı çıkışlara rağmen, büyük ölçüde DTP'nin yerel devlet aygıtını eline alması sonucu Güneydoğu'da şehir metni yeni mekânsal-söylemsel düzenlemelerin yapılmasıyla yeniden yazılmıştır. 20. yüzyılın ikinci yarısında yapılan ad değişikliklerinin hepsine 21. yüzyılda kentlerdeki ad değişiklikleriyle karşılık verilmiştir. Başlangıçtaki niyet kamusal alandan etnisiteyi silip atmak, daha doğrusu yerine Türk mono-etnisitesini (kuşkusuz o zaman tek etnili bir toplum yaratılmak isteniyordu) koyup telkin etmekteyse de, bu geçersiz kılınmıştır. Tıpkı 'Kürt' adının inkâr edilip şimdi (iyi kötü) kabul edilmesi gibi, jeopolitik adlar da zorla Kürtlükten sıyırmaya çalışılmış, ama bu şimdi geri tepmiştir.

Sonuç

Güneydoğu'da, Türkiye Kürdistanı'na odaklanarak mekânsal siyasetin iki örneğini tartışmaya açtık. Her iki örneğin de devletin kurucu bir fail, gerçek bir varlık (ister fail, ister yapı ya da kurum olsun) olarak değerlendirilmemesi gerektiğini gösterdiğini ileri sürüyorum. Olsa olsa zımnen özel bir bütünlüğe sahip olmayan bir devlet sisteminden, bir dizi kurumdan bahsedebiliriz. Burada tartışılan örneklerde ortaya çıkan resim, farklı devlet kurumlarının barındırdığı çelişkili ve uzlaşmaz fikir ve eylemlere ilişkindir. Bu çelişki ve çatışmalar kısmen kurumsal düşünüşteki farklılıkların sonucudur; Güneydoğunun yeniden inşası için gelişme perspektifinden yazılan master plan, düşünce ve eylemlerini güvenlik nosyonunun şekillendirdiği kurumlar tarafından direnişle karşılanmıştır. Burada tanımlanan çelişki ve çatışmaların doğası, kendisiyle savaş halindeki bir gövdeyi akla getirmektedir.

¹⁹ Haber için bkz. <http://bianet.org/english/minorities/103328-newroz-and-kawa-reason-for-imprisonment>; <http://bianet.org/english/minorities/114726-state-wants-kurdish-speaking-employees-but-tries-kurdish-mayor>

²⁰ Çok dilli yerel hizmet broşürüyle ilgili olarak Sur'daki Demirbaş hakkında aynı tez ileri sürülmüştür. Bkz. <http://bianet.org/english/minorities/102799-multilingual-diyarbakir-municipality-on-trial>

Çelişki ve çatışmalar ille de aynı sonucu üretmezler. DTP'nin muhalif siyaseti mekâna Türk kimliğinin atfedilmesini ciddi biçimde sorgulamaktadır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusuna ait heykelin ona eşlik eden vecizeyle birlikte sessizce kaldırılıp yerine öldürülen Kürt entelektüeli Musa Anter'in heykelinin dikilmesi yeni bir hafıza coğrafyasının yaratılması diyebileceğimiz şeye ilişkin çabaları açıkça ortaya koymaktadır. Bu şekilde DTP 'yasal davranışların sınırlarını öteleyip yeni reformları limitlerine kadar zorlamak'la kalmayıp (Watts, 2006), Negri'nin mevcut tahakküm biçimlerinin ötesine geçen yeni kurucu potansiyellikleri harekete geçirme kapasitesi diye adlandırdığı şeyi açığa çıkarmıştır (Negri'den alıntıl原因 Van der Ploeg, 2008: 271-272). Nihayet, Yılmaz Güney Yolu'ndan geçip Jîyana Azad Parkı boyunca yürüdüğünüz bir şehir, Mehmet Akif Ersoy Yolu'ndan gittiğiniz (Atatürk) Hatıra Parkı'nda gezindiğiniz ortamdan öznel olarak farklıdır. Türk il idarecileri ve hükümet yetkililerinin DTP belediyelerince önerilen adlara canhıraş itiraz edip reddetmesinin sebebi de budur. Köye dönüş örneğinde, çelişkili ve birbiriyle çatışan yaklaşımlar, köye dönüş planlarının düpedüz boşa düşmesiyle sonuçlandı. Kırın yeniden inşası gerçekleşmedi. Devleti birbiriyle doğal bir ilişki içinde olmayan kurumlar dizisi olarak değerlendirirsek bu başarısızlığı kavrayabiliriz. Araştırmacılar olarak devleti gerçek addedeceğimiz doğal bir birlik olarak değerlendirmeyip daha iyi kavramak için analiz etmeliyiz.

Çeviren: Hatice Pınar Şenoğuz

Kaynakça

- Akın, Cihangir. 1993. *Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Kalkınma: Güvenlik ve İstihdamın Temini için Cazibe Merkezi Modeli. Kooperatifçilik.* (Eylül-Aralık): 39-49.
- Anısoy, Zafer. 2002. *Van Bölgesi Örneklerine Göre OHAL Bölgesine Dönüş.* Yayınlanmamış Tez, Van: Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van 100. Yıl Üniversitesi.
- Alderman, Derek H. 1996. Creating a New Geography of Memory in the South: (Re)naming of Streets in Honor of Martin Luther King, Jr. *Southeastern Geographer.* 36 (1), 51-69.
- 2002. Street Names as Memorial Arenas: The Reputational Politics of Commemorating Martin Luther King Jr. in a Georgia County. *Historical Geography.* 30, 99-120.
- Bruinessen, Martin van. 1994. *Genocide in Kurdistan? The Suppression of the Dersim Rebellion in Turkey (1937-38) and the Chemical War against the Iraqi Kurds (1988).* George J. Andreopoulos (der.), Conceptual and Historical Dimensions of Genocide içinde. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Dağ, Bekir Sıtkı. 2006. *Return to Village and Rehabilitation Project.* PowerPoint Sunum, Ankara: Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı, Strateji Geliştirme Kurulu.
- DPT. 1982. *Türkiye'de Yerleşme Merkezlerinin Kademelenmesi; Ülke Yerleşme Merkezleri Sistemi.* Cilt 1-2. Ankara: DPT Yayını.
- Foucault, Michel. 2006. *Governmentality.* Aradhana Sharma ve Akhil Gupta (der.), *The Anthropology of the State: A Reader* içinde, Malden, Oxford, Victoria. Blackwell Publishing.

- 2007. *Security, Territory, Population: Lectures at the College de France*. New York: Palgrave-MacMillan.
- Hassanpour, Amir. 2008. Ferment and Fetters in the Study of Kurdish Nationalism. *Monthly Review*. 24 Aralık.
- Jongerden, Joost. 2007. *The Settlement Issue in Turkey and the Kurds*. Leiden, Boston: Brill.
- KHRP. 2002. *Internally Displaced Persons: The Kurds in Turkey*. Londra: Kurdish Human Rights Project (Ülke İçinde Göç Ettirilen İnsanlar: Türkiye'deki Kürtler. KİHP raporu, Haziran 2002); www.khrp.org/documents/turkish/ulkeincinde.pdf
- Köymen, Nusret Kemal. 1934. *Soy Düzeni*. *Ülkü* 4: 302-303.
- 1935. *Köycülük Programına Giriş*. *Ülkü*. 5, 26 (Nisan): 132-141.
- 1937. *Village, the Unit of Societal Organization*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Wisconsin: Wisconsin University.
- Lefebvre, Henry. 1991. *The Production of Space*. Malden, Oxford, Victoria: Blackwell Publishing.
- Massey, Doreen. 2005. *For Space*. Los Angeles, Londra, New Delhi, Singapur: Sage.
- Oyan, Oğuz, Melih Ersoy, H. Çağatay Keskinok, H. Tarık Şengül, Galip Yalman, Remzi Sönmez ve Erdal Kurttaş (haz.). 2002. *Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Projesi Alt Bölge Gelişme Planı*. 12 Cilt. Ankara: GAP Bölge Kalkınma İdaresi (BKİ) ve Türk Sosyal Bilimler Derneği.
- Öktem, Kerem. 2003. *Creating the Turk's Homeland: Modernization, Nationalism and Geography in Southeast Turkey in the late 19th and 20th Centuries*. Socrates Kokkalis Graduate Workshop. The City: Urban Culture, Architecture and Society. <http://www.hks.harvard.edu/kokkalis/GSW5/oktem.pdf> (son erişim tarihi 24.07.2009)
- 2005. *Reconstructing Geographies of Nationalism: Nation, Space and Discourse in Twentieth Century Turkey*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Oxford: University of Oxford, School of Geography.
- 2009. The Nation's Imprint: Demographic Engineering and the Change of Toponymes in Republican Turkey. *European Journal of Turkish Studies* Özel no. 7.
- Özok, Nilay. 2004. *Social Development as a Governmental Strategy in the Southern Anatolia Project*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılapları Enstitüsü.
- Rose-Redwood. 2008. From Number to Name: Symbolic Capital, Places of Memory and the Politics of Street Renaming in New York City. *Social and Cultural Geography*. 9 (4).
- Scott, James C. 1998. *Seeing like a State: How Certain Schemes to Improve the Human Condition Have Failed*. New Haven ve Londra: Yale University Press.
- Tunçel, Harun. 2000. *Türkiye'de İsmi Değiştirilen Köyler*. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 10 (2), 23-34.
- Van der Ploeg, Jan-Douwe. 2008. *The New Peasantries: Struggles for Autonomy and Sustainability in an Era of Empire and Globalization*. Londra: Earthscan
- Watts, Nicole. 2006. Activists in Office: Pro-Kurdish Contentious Politics in Turkey. *Ethnopolitics*. 5(2), 125-144.
- White, Paul J. 2000. *Primitive Rebels or Revolutionary Modernizers? The Kurdish Nationalist Movement in Turkey*. London, New York: Zed Books.
- Ziya, Abdullah. 1933. Köy Mimarisi. *Ülkü*. 9, 37-41.

Politik Katılım-Özgürleşme Geriliminde Kürt Kadınları: Handan Çağlayan ile Söyleşi

Delal Aydın: *Bize biraz hayat hikâyenizi anlatabilir misiniz, nerede, nasıl bir ailenin içinde doğdunuz, nasıl bir öğrenim hayatı geçirdiniz, hangi işlerde çalıştınız?*

Handan Çağlayan: Öncelikle Toplum ve Kuram dergisinin ortaya çıkmasında emeği geçen herkesi yürekten kutlamak istiyorum. Birçok açıdan sarsıcı, çok anlamlı ve heyecan verici bir çalışma. Sorunuza gelince, doğrusu öyle anlatacak çok şey yok. Belki tanıdığım ve güç aldığım kadınlardan söz etmek gerekir, biraz da Siverek'ten. Herkes için dünyaya geldiği yer özeldir ama Siverek'i özel kılan başka nedenler de var. Çok zengin bir kültürel yapıya ve köklü bir tarihe sahip bir yerden söz ediyorum. Bizim zamanımızda artık o özelliğini büyük ölçüde yitirmişti ama daha bizden bir kuşak öncesine kadar bir mahallede üç dört dil konuşuluyormuş. Çocukluğum 12 Eylül öncesi Siverek'te geçti. Oldukça canlı bir politik ortam vardı. Dernekler, konserler, gösteriler, kitaplar. Gençlerle sınırlı değildi politik hareketlilik. Siverek'e özgü lacivert çarşaflarının içinde, beyaz tülbentli kadınlar da katılırdı gösterilere. Aslında çarşıda pazarda çok görünmezlerdi ama mahallelerde akıp giden hayat içinde son derece etkiliydi kadınlar. Şimdi düşündüğümde, sırf bizim eski mahallede bile hikayesi anlatılması gereken o kadar çok kadın vardı ki. Liseli gençler de çok hareketliydi. Sadece politik açıdan değil. Kültürel açıdan da. Örneğin sosyal temaların işlendiği tiyatro oyunları sergilerlerdi. Benim lise yıllarım ne yazık ki 12 Eylül sonrasına denk geldi. Her şey değişmişti. Parasız yatılı bir kız okulunda okudum. Hemşire okuluydu. Yeri bu söyleşi değil ama parasız yatılı kız okullarının, hele de hemşirelik eğitimi verilenlerin, sınıfsal hiyerarşilerin ve geleneksel cinsiyet rollerinin inşa edilmesinde ve benimseltilmesinde başlı başına üzerinde durmaya değer son derece çarpıcı bir yeri var. Çoğu başka türlü okuma şansı olmayan öğrencilerin toplandığı bu

okullarda, küçük kız çocuklarına aile içinde, meslek hayatında ve toplumsal yaşamdaki yerleri (ki tümü de eşitsiz, itaate ve tabi olmaya dayalı yerlerdir) belletilir, buna uygun davranmak üzere disipline edilirler. Bizde, bu genel özelliklere bir de 12 Eylül ruhu eklenmişti. Deftere tükenmez kalemle yıldız çizmek (kızıl yıldız çağrıştırdığı gerekçesiyle!) ya da Erol Toy'un bir kitabını okumak, disiplinlik bir suç olarak değerlendiriliyordu örneğin. Bu tedrisatın ardından bir yıl kadar Diyarbakır'ın Elazığ'a yakın bir ilçesinde hemşirelik yaptım.

DA: Sonra?

HÇ: Sonra sosyal politika okumak üzere Ankara'ya geldim. Öğrencilik hayatım boyunca hemşire olarak çalışmaya devam ettim. O dönem hastanelerde gece çalışanların neredeyse tamamına yakını bu şekilde gündüz üniversiteye gidip gece çalışanlardan oluşuyordu. Gece nöbetlerinde, sağlık işkolunda sınıfa ve cinsiyete dayalı ilişkiler falan sorgulanıyor, tartışılıyordu. Tartışılan başka şeyler de vardı. Özallı yıllardaydık ve sağlığın ticarileştirilmesine yönelik ilk adımlar atılmaya başlanmıştı. Birkaç yıl sonra, 90 başlarında kamu emekçileri sendikaları kurulmaya başlandı. Sağlık emekçileri sendikası Tüm Sağlık-Sen'in kuruluşunda yer aldım. Fakülteden mezun olunca, mezun olduğum bölümde araştırma görevlisi olarak çalışmaya başladım ama uzun sürmedi. Bölgeyi kasıp kavuran ortam, ülkenin her yanını etkilemeye başlamıştı. Faili meçhul cinayetler sendikacıları da hedef alıyordu. Aralarında Tüm Sağlık-Sen Diyarbakır şube başkanı Necati Aydın'ın da bulunduğu çok sayıda sendikacı arkadaşı bu şekilde kaybettik. Bu alt üst oluştan bizim payımıza düşen de cezaevi oldu. Kadınların sendikal katılımı konulu yüksek lisans tezimi, danışmanım Prof. Gülay Toksöz'ün olağanüstü desteği ile cezaevinde yazdım. Aslında sadece Gülay hocam değil, bu dönem üniversite çevresinden Serpil Sancar'ın, Yıldız Ecevit'in, Tülin Öngen'in, Burçak Özoğlu'nun ve daha birçok kadının yakın desteğini ve dayanışmasını hep yanımda hissettim. Bir yandan böylesi bir destek ve kadın dayanışmasından güç alırken diğer yandan da cezaevinde çok güçlü kadınlar tanıdım. Daha sonra *Analar, Yoldaşlar, Tanrıçalar*'ı ortaya çıkaracak izlenimlerim burada oluştu. Farklı yaş gruplarından, farklı coğrafyalardan pek çok kadın tanıdım, çok çarpıcı hikayeler dinledim. Kitapta sözünü ettiğim dönüşüme ve özneleşme sürecine sanırım ilk kez ve çok yakından burada tanıklık ettim. Daha sonra çeşitli siyasi partilerin kadın birimlerinde ve kadına yönelik şiddetle mücadele amaçlı kurumlarda çalıştım. Halen de sendika uzmanı olarak çalışıyorum.

DA: *Evet, uzun yıllardır siyasetin içindesiniz. Sizi Kürt kadın hareketinde de aktif rol almış biri olarak tanıyoruz. Politikayla ilişkiniz nasıl gelişti? Kürt, kadın ve sınıf siyasetleri arasındaki ilişkiyi nasıl kurduğunuzu, bu üç alana da olan hassasiyetinizin nasıl geliştiğini bize anlatabilir misiniz?*

HÇ: Yaşam koşullarımız, çevremizde olup bitenler, yapıp edeceklerimizi, ter-cihlerimizi de etkiliyor. Sorunuzla ilgili pek çok etkenden söz etmek mümkün. Siverek'teki politik ortamdan bahsettim. O ortamda eşitlik, özgürlük gibi

kavramlar, adalet arayışı çok değer verilen şeylerdi. 12 Eylül pek çok şeyi bastırdı ama zaman içinde bastırılan şeyler yeniden gündeme geliyor. Daha on sekiz yaşını doldurmadan, idealist bir halk sağlığı ekibiyle Diyarbakır'ın uzak ve unutulmuş mezralarını dolaşmaya başladığımda, çocuk felci ya da kızamık aşısı ile çocukları kurtarabileceğimize inanıyordum. Zamanla o çocuklar için bundan daha fazlasının gerektiğini fark etmeye başladım. Sonra, aldığım sosyal politika eğitiminin, yeniden canlanan politik ortamın da etkisi olmalı. Eşitsizliklere, ayrımcılıklara karşı bir duyarlılık gelişince de tek bir alanla sınırlı kalmıyor haliyle. Her türlü eşitsizliğe karşı duyarlılık geliyor. Üstelik bu eşitsizlikleri insan kendi hayatında, yakın çevresinde tecrübe ediyorsa... 90'ların cehennem gibi ortamında Kürt sorununa duyarsız kalmak mümkün olabilir miydi örneğin? Kadınların dinamizmini mutlaka belirtmek lazım. 1990'lı yıllarda gösterilerde çok sayıda kadın vardı. Şimdi de öyle ama o zaman yeni bir olguydu bu. Çoğu, bizim mahallenin kadınları gibi beyaz tülbentli kadınlardı. O kadınları yeniden sokaklarda görmek etkileyiciydi. Sonra, az önce de sözünü ettiğim gibi kaybedilen sendikacı arkadaşlar oldu. Tüm bunların etkisi olmalı.

Benzer bir süreç hayatımızın her alanında hissettiğimiz cinsiyet ayrımcılığı konusunda da geçerli. Özellikle yatılı kız okulu süreci ve sonraki çalışma yaşamı, hem sınıfsal, hem cinsiyete dayalı ayrımcılıklar konusunda yakıcı tecrübelerle doluydu. Bunları bütünlüklü bir şekilde anlamlandırma ise 80'li yılların sonlarına doğru tanışmaya başladığım feminizmle mümkün oldu.

Dağınık olarak bahsettiğim tüm bu olguların birbirinden soyutlanamayacağı düşünüyorum. Eşitsizlikler bir şekilde birbirinden besleniyor. Sizin Tuzla Tersaneleri araştırmanız da sınıfsal süreçlerle etnik süreçlerin nasıl iç içe geçebileceğini çok çarpıcı bir şekilde gösteriyordu. Bu eşitsizliklerin karşısında tutum alırken de birini öbürünün önüne koyma lüksümüz yok. Örneğin Kürt sorunu, ne sınıf sorununa indirgenebilir ne de cinsiyet eşitsizliğinden türemiştir ama bunlardan kopuk olarak ele alınabilir mi? "Kürt sorunu" olarak ifadelendirilmesi de ayrıca problemli olan sorunlar kümesine, feminist perspektiften yaklaşılabilirliğini, dahası yaklaşılması gerektiğini; çözüm denilen süreçte de kadınların ve yoksullar, emekçiler gibi kesimlerin aktif özneler olarak katılmaları gerektiğini, aksi taktirde bunun gerçek bir çözüm olmayacağını düşünüyorum. Benzer şey sınıf siyaseti için de geçerli. Sınıf soyut bir şey değil. Toplumsal cinsiyeti, etnisitesi ve daha başka farklı özellikleri olan insanlardan oluşuyor. Cinsiyet eşitsizliğine veya Kürt sorununa kör bir sınıf siyasetinin başarı şansı olabilir mi?

DA: *Biraz da akademik duruşunuzla ilgili sorular sormak istiyorum. Doktora teziniz ve bu teze dayanan Analar, Yoldaşlar, Tanrıçalar: Kürt Hareketinde Kadınlar ve Kadın Kimliğinin Oluşumu adlı kitabınız büyük ilgi uyandırdı. "Periferinin Periferisinden Sesler: Türkiye'de Kürt Kadınların Siyasete Katılımı" başlıklı makaleniz Rhonda Williams Ödülü'ne layık görüldü. Bunların dışında da önemli akademik çalışmalara imza attınız. Akademideki bir pozisyonda yer almak yerine şimdi bir sendikada eğitim uzmanı olarak çalışıyorsunuz. Bize*

bunun nedenlerini anlatabilir misiniz?

HÇ: Akademik faaliyetin üniversiteyle sınırlı olduğunu düşünmüyorum. Sabah 9 akşam 6 mesaisine bir türlü alışamamak gibi sıkıntılar dışında sendikada çalışmaktan şikayetçi değilim. Severe çalışıyorum. Ama akademideki bir pozisyonda olmamamda, mevcut üniversite sisteminin de payı var elbette. Bugün, öğretim görevlisi Özgür Sevgi Göral'ın üniversitedeki bir kadro için girdiği sınavı kazanmış olmasına rağmen hak ettiği kadroya atanmamasıyla ilgili bir haber vardı gazetelerde. Atanmasının yapılmama gerekçesi *ideolojik açıklama yaptığı* gibi son derece saçma bir şeydi. Böyle bir gerekçe olabilir mi? Başka bir arkadaşın doçentlik dosyasının, "makalelerini aktivist gibi yazmış" gerekçesiyle yetersiz bulunduğunu duymuştum. Bu gerekçenin tek açıklaması, toplumsal siyasal yaşamda tutum sahibi olmaktan soyutlanmış bir akademik üretim isteğidir. Durum bu. Bana gelince, sınıfsal konuma, cinsiyete ve etnisiteye dayalı ayrımcılık pratikleri ve bunların arasındaki kesişimler üzerine çalışıyorum ve mevcut üniversite sisteminin böylesi bir bileşen üzerine çalışmalar yapan birini ne ölçüde kabul edebileceğinin takdirini size ve değerli okuyucularımıza bırakıyorum.

DA: *Evet, anlıyorum. Peki, çalışmalarınızı yaparken aktivist ve araştırmacı konumları arasında bir gerginlik yaşıyor musunuz? Sosyal bilimlerde önemli bir yöntemsel problem olan "araştıran özne" ile "araştırılan nesne" arasındaki mesafe sizin pozisyonunuz için neyi ifade ediyor? Bununla bağlantılı olarak bilimde objektivite meselesine dair ne düşünüyorsunuz?*

HÇ: Aslında araştırdığım alan benim için herhangi bir alan değildi. Yakından tanıdığım ve bir ölçüde de içinde çalıştığım bir alandı. Akademik entelektüel dünyada görmezden gelinen bu alanı görünür kılmayı, bütün karmaşıklığı içinde anlaşılabilir ve açıklanabilir bir şey olduğunu göstermeyi istedim. Akademik boyut, bu işi doğru düzgün yapmama yardımcı oldu. Bu açıdan her iki konum benim için birbirine dışsal değildi. Rhonda Williams ödülünün gerekçesi de buydu zaten. Akademik faaliyetle aktivist olarak yürütülen faaliyetlerin iç içeliği. Bu durum, yaptığım çalışmada gerginlik yaşamadığım anlamına gelmiyor tabi. Feminist literatür ve benzer deneyimlerle karşılaştırmalar, görünür kılmak istediğim alana, başka yönlerden ve aynı zamanda eleştirel bir bakış geliştirmeme yol açtı. Doğrusu bu bakış açısı olmasaydı eksik bir çalışma olacaktı. Ama ilkin zorlanma oldu. Arafta olmak gibi bir durum. Sonunda feminist perspektif belirleyici oldu ve çalışma beni nereye getirdiyse oradan devam etmeye karar verdim. Yaptığım araştırma beni başladığım yerden başka bir yere getirdi.

"Araştıran özne" ile "araştırılan nesne" arasında mutlak bir ayrım olması gerektiği ya da araştıranın değerlerden arınmışlığı ilkesine ise başından beri itibar etmedim. Feminist metodolojiyle yola çıkmıştım ve feminist yöntembilim, klasik pozitivist epistemolojinin ve metodolojinin bu tür argümanlarının eleştirisi üzerine yükselmiştir. Taraflı bir çalışmaydı yaptığım. Dar anlamda bir taraftarlıktan söz etmiyorum. Yapılan araştırmanın kadın özgürlüğüne

hizmet etmesi gibi bir ilkeyi de gözeten ve bu bağlamda ezilenlerden, kadınlardan yana bir taraflılıktı. Araştırmacı olarak gerçekte karşılığı olmayan bir değerlerden arınmışlık varsayımı yerine kendi konumumu net bir şekilde ortaya koymayı anlamlı buldum ve bunu yaptım.

DA: *Kitabınıza dönersek, Kürt kadınlarının ulus inşa sürecindeki rolü nasıldır? Kadınlara yüklenen bu rol ya da roller ile kadınların mobilizasyonu arasındaki ilişki nasıl gelişti? Kadınlar bu rolleri aynen benimsediler mi?*

HÇ: Genellikle ulus inşa süreçlerinde kadınlara geleneksel cinsiyet rollerinden türetilen sembolik roller verilir. Milliyetçiliği doğasından kaynaklanır bu. Enloe milliyetçiliğin erilleştirilmiş küçük düşürülmeden, erilleştirilmiş hafızadan ve erilleştirilmiş umuttan doğduğunu söyler. Çok doğrudur bu. Millet üzerine inşa edilen ideoloji ve kurgular son derece cinsiyetlendirilmiş şeylerdir. Milletin aile metaforuyla tanımlanması, onu aralarında akrabalık gibi doğal bağlar bulunan bir insan topluluğu olarak hayal etmeyi kolaylaştırır. Milletin aile ile özdeşleştirilmesi ise kadınlık erkeklik rollerini gündeme getirir. Erkekler bu ailenin koruyucuları, kadınlar da kıskançlıkla korunması gereken toprakları olur. Böylece “vatan borcu erkeklerin uğruna ölümü göze alması gereken namus borcu” olarak kodlanabilir. Milletin otantik kültürünün taşıyıcısı ve göstereni olmak gibi görevler verilir kadınlara ve tüm bunlar kadınların bedenlerini, cinselliklerini ulusal politikaların konusu haline getirirken esas yerlerini de ev, yuva olarak sabitler. Tabii kadınların rolleri bununla sınırlı değildir. Kimi etnik/ulusal hareketlere aktif katılımcı da olur kadınlar. Kürt hareketinde de aktif katılımcı rol ön plana çıktı. Doğrusu Kürt hareketinin Kürtlük kurgusu, yukarıda bahsedilen klasik bir milli kurgu değildi. Ataerkil bir baba figürünü içeren bir aile tahayyülüne dayanmıyordu örneğin. Kadınları otantik kültürün taşıyıcılarına indirgemediği ve toprakla özdeşleştirmedeği gibi erkekleri de yegâne kurucu öznel olarak tanımlamadı. Kadınları ve erkekleri –bazı zorlu görevleri yerine getirmek kaydıyla– aktif kurucu olmaya davet etti. Yeni, farklı ve eşitlikçi bir kurgu söz konusuydu. Kuşkusuz benzer bütün kurgular gibi Kürt hareketinin Kürtlük kurgusu da kadına, erkeğe, aileye ve aşka dair bir kurguydu. Bu kurguya göre “eski ailede/eski Kürtlükte özgürlük olmadığı için aşk ölmüştü. Eski kadın ve eski erkeğin aşkı yaşama imkanı yoktu. Gerçek aşk özgürlük koşullarında sağlanabilirdi.” Kadınlar bütün maliyetlerine rağmen bu davete icabet ettiler. Çünkü verili koşullarda hem resmi kimlik politikaları hem de toplumun barındırdığı cinsiyet ayrımcılığı kadınlara kendi hayatı üzerinde söz sahibi bir birey olma olanağı tanıımıyordu. Kürt hareketinin daveti, böylesi bir vaadi içeriyordu. Kadınların politik mobilizasyonu ise sadece kendi hayatlarını değiştirmekle kalmadı. Hareketin söylemini ve siyaseti de dönüştürücü bir etkide bulundu. Sorunuza yanıt olarak, kadınların, kendilerine öngörülen rolleri dönüştürdüklerini belirtmek mümkün.

DA: *Kitabınızda Kürt kadın dinamiklerinin ne “pasif unsurlar” ne de “özgürleşen kadınlar” olarak değerlendirilebileceğini söylüyorsunuz. Peki, bu dinamizm sizce nasıl ele alınmalı, bize anlatabilir misiniz? Yine Kürt kadınlarının sesine*

ulaşmayı hedeflediğinizi söylüyorsunuz; sizce bu ses neyi ya da neleri söylüyor?

HÇ: Pasif unsurlar yaklaşımı, kadınları toplumsal politik süreçlerin kurbanlarına indiriyor. Özgürleşen kadınlar yaklaşımıysa, politik katılımı özgürleşme olarak değerlendiriyor. Oysa ne kadınlar içinde yer aldıkları toplumsal politik süreçlerin pasif birer kurbanı olarak değerlendirilebilirler ne de politik katılım tek başına özgürleşme olarak nitelenebilir. Politik katılım çok önemli ama özgürleşmenin bunu çok daha aşan bir süreç olduğu açıktır. Ben kadınların politik katılımını gerisindeki etkenlerle ve yol açtığı sonuçlarla birlikte bir praksis süreci olarak ele almayı önerdim. Bu bir dönüşüm süreci. Özel alan ile kamusal alanı mutlak şekilde birbirinden ayıran ve politik katılımı kamusal alanla sınırlı bir olgu olarak değerlendiren bir yaklaşımla, ya da klasik modernleşmecî bakışla anlaşılması mümkün olmayan bir süreç. Kürt kadınların politik öznelerle dönüşmeleri süreci özel alanla politik alanı kesen bir alanda şekilleniyor ve her iki alanı da dönüştürüyor. Kadınlar iddia edildiği gibi pasif kurbanlar değiller, içinde dönüşmekle kalmadıkları, dönüştürdükleri bir sürecin özneleri durumundalar.

DA: *Araştırmanız boyunca karşılaştığınız zorlukları ve sizi etkileyen olayları/karşılaşmaları anlatabilir misiniz?*

HÇ: Kadınları dinlemek başlı başına sarsıcı etkileyici bir deneyimdi. Bilirsiniz, küçük burjuvalar dinlemekten çok konuşular. Daha önceleri, eğitimci ya da bir partinin çalışanı olarak kadınlarla çok konuşmuştum. Ama ilk kez onlar konuşuyordu ve ben dinliyordum. Bu benim için gerçekten kendimi yeniden gözden geçirdiğim yeni bir ilişki tarzı oldu. Görüşmelerde araştırmayı yapan konumda olmamın, elimdeki kayıt cihazının görüştüğüm kadınlarla aramızda yeni bir hiyerarşi yaratmaması için çaba harcadım. Örneğin bu görüşmeleri niçin yaptığımı açık bir şekilde anlattım. Diğer görüşmelerden söz ettim. Başka açıdan zorlandığım yönler oldu. Örneğin belediyenin sosyal yardım birimi aracılığıyla gerçekleştirdiğim görüşmelerle yakınların kaybedilmesine ilişkin anlatıları dinlerken çok zorlandım. İlkinde tarif edemeyeceğim yoksulluk durumlarıyla karşılaştım. Böylesi bir yoksulluk karşısında elinden hiçbir şey gelmeden sadece tanıklık etmek ve soru sormak, kolay baş edilebilecek bir durum değildi. Yakınların kaybedilmesine ilişkin anlatılara kayıtsız kalmak da zordu. Kayıt cihazını kapatıp bir süre ara verdikten sonra devam ettiğimiz görüşmeler oldu. Bu anlatılar ya da görüşmeler sadece acıdan ibaret değildi elbette. Yaşanan en ağır kayıpların ardından ayakta kalmayı sağlayan süreçlere de tanıklık ettim. Acının paylaşılarak dönüştürülmesine. İki kızı bir iki yıl arayla kendini yakan bir anneyle görüşmemiz ve ardından birlikte mezarlığı ziyaret etmemiz bu açıdan çok öğretici bir deneyimdi örneğin. Görüşmek için evine gitmiştim. Kızlarının fotoğrafları duvardaydı. Daha yirmili yaşlarına gelmeden yaşamlarını yitirmişlerdi. Bir yandan evin havasına sinmiş derin bir acı vardı. Diğer yandan da devam eden bir hayat. İki kızını kaybetmiş olan anne bir hafta önce oğlunu evlendirmişti. Evin bir odası yeni evli çift için hazırlanmıştı. Elleri kınalı, kollarında bilezikler olan yeni gelin evin içinde dolaşıp çay servisi falan yapıyordu. Bir yandan düğün diğer yandan kaybe-

dilenlerin acısı iç içeydi. Tesadüfen görüşmeye Perşembe günü gitmiştim. O gün, her Perşembe olduğu gibi mezarlık ziyareti varmış. Görüşmeyi tamamlayınca mezarlığa birlikte gittik. Onun gibi bir grup kadın vardı. Hepsi çocuklarını ziyarete gelmişlerdi. Ama yalnız kendi çocuklarını ziyaret etmediler. Hatta en başta kendi çocuklarından başlamadılar. Bir sürü mezarın başında durduk, hepsinden ayrı ayrı söz ettiler. Anılarını paylaştılar. Hem acılı hem de güçlüydüler. Belki sadece kendi çocuklarının çıplak acısıyla baş başa kalsaydılar böyle güçlü duramazlardı.

DA: *Evet, öyle olmalı. Peki sizce Kürt kadınlarının politikayla ilişkilerinde yaşadıkları çelişkiler nelerdir. Onların sınıfsal konumları siyasetle ilişkilerini nasıl etkiliyor?*

HÇ: Bundan birkaç yıl öncesine kadar çelişkilerin daha yoğun yaşandığını, şimdi görece azaldığını ifade etmek mümkün. Hareket bir yandan kadınları politik katılıma davet ediyordu ama diğer yandan da topluma ve kaçınılmaz olarak politik kurumlara içkin olan cinsiyetçi pratikler vardı. Çelişki kaçınılmazdı. Örneğin geçmişte siyasi partilerde kadınlardan geleneksel cinsiyet rollerine uygun bir katılım, daha doğrusu katkı bekleniyordu. Mahalle çalışması yapsınlar, mitinglere katılım sağlamak için çalışsınlar gibi. Bu süreç geride kaldı tabi. Bildiğiniz gibi şimdi siyasi partilerde güçlü bir karar gücüne ulaştı kadınlar. Ama doğrusu bu olumlu ilişkinin belirli gerilim alanları barındırdığını da düşünüyorum. Genel politik gündem ile kadınların gündeminin bire bir örtüşmediği durumda ilkinin belirleyici olma ihtimali var. Tabii bu da değişebilir. Koşulları var. Sınıfsal konumla ilgili sorunuza gelince, esas olarak en aktif katılım gösterenler, toplumun en alt toplumsal sınıflarından kadınlar. Bunu saptamak için çok uzun boylu araştırmalar yapmaya gerek yok. Mitinglere, parti kongrelerine bakmak yeterli. Benim HADEP'te aktif çalışma yapan kadınların profiline ilişkin incelememde de bu açık bir şekilde ortaya çıkmıştı. Bunun da anlaşılabilir bir şey olduğunu düşünüyorum. Üçte biri zorunlu göç deneyimi yaşamış kadınlardan söz ediyoruz. Yaşadıkları alt üst oluşla politik katılım arasında doğrusal bir ilişki var. Öte yandan özellikle yoksul toplumsal kesimlerden kadınlar için politik katılımın, dar aile akrabalık ilişkileri dışına çıkarak sosyalleşme olanağı bulabilecekleri tek kanal olduğunu ve bunun da göz ardı edilmemesi gerektiğini düşünüyorum.

DA: *Biraz zor bir soru olacak belki ama Kürt kadınları için nasıl bir gelecek görüyorsunuz?*

HÇ: Çok katmanlı, karmaşık bir süreç yaşanıyor. Bir yanda tarifsiz acılar, alt üst oluşlar, öte yandan olağan dönemlerde kolay kolay söz konusu olmayacak bir dinamizm, hareketlilik ve olanaklar. Kadın intiharının en yüksek olduğu kentlerin aynı zamanda kadınların siyasi partilerde ya da toplum örgütleri ya da belediyeler gibi alanlarda en yüksek temsil düzeyine ulaştıkları kentler olmaları başlı başına üzerine düşünmeye değerdir. Kürt kadınları, hayattan, acılardan, sokaktan ve eylemin öğrettiklerinden damıttıkları deneyimlerle kendi Rönesanslarını yaşıyorlar.

DA: *Son olarak şunu sormak istiyorum; kitabınız yayınlandıktan sonra Kürtler'den ne gibi tepkiler aldınız? Bu tepkiler erkekler ve kadınlar açısından farklılıklar gösterdi mi?*

HÇ: Erkeklerle kadınların tepkileri arasında bir farklılık var mı bilemiyorum. Bu karşılaştırmayı yapabilecek geri bildirimler almadım. Sanırım okuyan kadınların sayısı erkeklerden daha fazla oldu. Kadınlardan aldığım tepkiler ise farklı farklı oldu. Çok olumlu değerlendirenler, katıldıkları ve katılmadıkları yönleri samimiyetle tartışmak isteyenler oldu. Bu çok geliştirici bir yaklaşımdı. Çünkü kitabın girişinde de belirttiğim gibi bu, yapılacak tartışmalarla ve yeni çalışmalarla tamamlanabilecek bir ilk çalışmaydı. Dolayısıyla bu tür yapıcı bir tartışma ve diyalog çok geliştiriciydi. Aslında çalışmanın amacı da bir tartışma zemini yaratmaktı. Ama tepkilerin tümü böyle olmadı. Kitabın içeriğine ilişkin tartışmak, görüş bildirmek yerine toptan olumsuz tutum sergileyenler oldu.

DA: *Bu güzel söyleşi için size çok teşekkür ediyoruz.*

HÇ: Ben teşekkür ederim.

Kürt Meselesi'nin Tarihi ile Yüzleşmek: DDKO Dava Dosyası'nda Türk Milliyetçiliği-Irkçılığı

Türkiye'nin son yıllardaki siyasi atmosferi içerisinde Kürt meselesine dair ortaya çıkan “görece” serbest tartışma ortamı düşünüldüğü vakit, bu alanda en fazla yer kaplayan sualin, “Kürt sorunu nasıl çözülür?” olduğunu söylemek abartı olmaz. Diğer taraftan, Kürt meselesinin *neden* ve *nasıl* ortaya çıktığı üzerine ayakları yere basan tartışmaların veya siyaset üretme çabalarının toplamı olarak düşünülebilecek bir zeminin “henüz” oluşmadığı hatırlandığında, ne olduğunu anlaşılmayan bir düğümün çözülmeye çalışıldığı ortaya çıkmaktadır. Bu çizgide, Kürtlerin ve/veya Kürt hareketinin “Kürt sorunu” olarak adlandırılan olgunun bağrında, sorunun kaynağı ya da sorunu yaratan özneler olarak kurulmasının nedenini “Türk sorunu” gerçekliği ile yüzleşmiyor olmanın bir sonucu olarak görmek gerekmektedir. Bu bağlamda, Türk milliyetçiliğinin-ırkçılığının Kürt meselesi ile yüz yüze gelerek etkileşime girdiği tarihsel dönemleri tartışmıyor olmanın bir “bellek zaafiyeti” yarattığından yola çıkarak, *Toplum ve Kuram* dergisi olarak önemli gördüğümüz tarihsel belgeleri yayınlamakta karar kıldık. Bu amaç doğrultusunda, Türkiye sol hareketi içerisinde siyasi örgütlenme faaliyetleri yürüten Kürtlerin örgütsel bir kopuşla kendi ayakları üzerinde durma girişimini temsil eden *Devrimci Doğu Kültür Ocakları*'nın (DDKO), 1971 askeri müdahalesi sonrasında yargılanmasıyla ortaya çıkan dava dosyası üzerine eğilmek elzem hale gelmektedir. Bu gereksinimin kaynağında hem Kürtçe'nin ve Kürtlerin varlığını inkâr eden Türk milliyetçiliğinin-ırkçılığının söylemsel çerçevesini ve sınırlarını ortaya koymak hem de askeri savcılar karşısında DDKO sanıklarının yüzlerce sayfalık savunma yapmış olmaları yüzünden bu davanın sahip olduğu tarihsel önemi hatırlatmak vardır. Daha açık bir şekilde ifade edilecek olursa, Kürtlerin “Dağ Türkleri” olduğuna dair bir “devlet yalanı” olarak bilinen bir olgunun aslında çok daha kapsamlı bir şekilde ve ırkçılık zemininde kristalize olduğunu görmek, “Kürtler öz be öz Türk soyundan gelmedir” ve “Kürtçe bir millet dili

değildir ve olamaz” gibi cümleler dava dosyasından okunduğu vakit mümkün olacaktır. Ayrıca, Etienne Balibar’ın belirttiği üzere, ırkçılık, milliyetçiliğin bir ifade şekli olmaktan ziyade, *milliyetçiliği tamamlayan* veya daha keskin bir ifadeyle *milliyetçiliğe içkin bir bütünleyici olarak*, milliyetçiliğin kurulumu çerçevesinde ortaya çıkması kaçınılmaz olan bir olgudur (Balibar, 2005: 171). Bu yüzden, ilgili tarihsel belgede, Türkiye Devleti nezdinde Kürtlerin “Türk ırkına tabi olma” bağlantısının kurulması için “soy kütüğü ve kan bağı üretimi”ne girilmiş olması ve Kürtçenin bir millet dili olmaktansa olarak Türkçenin bozulmuş bir hali olarak kodlanmasını ancak -Balibar’ın belirttiği üzere- her milliyetçi projede *içkin* bir şekilde bulunan ırkçılık mefhumunun varlığını hafife almayarak anlaşılabilir.¹

T.C.

DIYARBAKIR-SIIRT İLLERİ SIKIYÖNETİM
KOMUTANLIĞI MAHKEMESİ ASKERİ SAVCILIGI
DIYARBAKIR

23 EKİM 1971

EVRAK NO: 1971/160
ESAS NO: 1971/144
KARAR NO: 1971/100

Yüksek mahkemede açılan bu davanın esası, memleket iç ve dışındaki bazı gizli teşekküllerin, tahrik, teşvik, ve yardımları neticesi zaman zaman ortaya çıkan, devletin birliğini, millitimizin huzur ve sükununu bozan bazı maceraperestlerin şahsi ve siyasi emellerine alet ettiği bir konu halini almıştır.

Aynı kökten gelen, asırlarca aynı topraklar üzerinde, aynı gayeler uğruna, omuz omuza savaşılar kan dökmüş, ülkü, kader, hars, gaye ve din birliğine sahip insanların meydana getirdiği bu birleşik düzeni bozmak ve bölmek isteyen, Atatürk ilkelerine sırt çeviren bir avuç maceraperest insanların davasıdır.

Davanın esasına geçmeden önce kısaca Kürtlerin menşei ve Kürtçülüğün tarihçesi hakkında bilgi vermekte fayda görülmektedir.

Kürtlerin menşeleri hakkında bazı efsanevi bilgiler hariç, muhtelif nazariyeler mevcuttur. Bunlar,

1. Kardü, Haldi, ve Gürcülerle münasebette bulunan yerli bir ırktır.
2. İrani aslından gelmişlerdir.
3. Arap köküne dayanmaktadırlar.
4. Orta Asya’dan göçmü turani bir kavimdir. Şeklindedir.

1 Dava dosyasından alınmış ilgili kısım, yorumlanmamış bir şekilde Ronahi Yayınları tarafından 1972 yılında yayımlanmıştır. Metin içerisindeki yazım hataları ve cümle düşüklükleri aynen korunarak aktarılmıştır.

Kharenlinin Pitelmüsten çevrilme bilgilerine göre yazdığı coğrafyasında kafkas dağlarının kuzeyi, Hazar denizinin doğusu ve Tanrı dağları yani Kıpçak bölgesi iki Can ülkesi (Cenastan) adıyla tanıtılmaktadır. Şerefname'nin başında kürtlerin cen taifesinden gösterilmiş olması bu açıklama karşısında bir anlam taşımaktadır. O zamanlar Araplar bu Türk hakanına Cen (cin) hakanı diyorlardı. Bu deyişle Kürtler'in geliş yerinin Orta Asya, Doğu Türkistan olduğu gerçektir. Ayrıca miladi 1596 yılında yazılan ilk Kürt tarihi olan Şerefname de Bitlis emiri SARAF Albin, Kürtlerin atası Becel ile Bohol adındaki iki kardeş oymaklarıdır demektedir. Becellerin peçeneklerden başkası olmadığı Peçenek tarihinde esaslı bir şekilde incelenmiş ve gerçekliği kabul edilmiş bir konudur.

Türk tarihinde özellikle adların büyük yeri vardır. Zira Türk oymakları gittikleri yerlerde ya oymak adlarınca ya eski ırkları veya ovak yerlerin adlarını vermeyi gelenek haline getirmişlerdir. Bugün Karadenizin kuzeyinde Odessa'nın 70 Km kuzey batısındaki Kürt ovası, Almanya'nın Lanospet şehrinin kuzey batısındaki Kürto kasabası (Bu da Kürt ovası demektir). Kürtlerin bir bölümünün çok önceleri Orta Asya'dan ve Doğu Türkistan'dan Macarlar ve Peçenekle(r)'le birlikte Almanya'nın kuzeyine kadar Hun istilasını sırasında Hunlarla birlikte gittiğini göstermektedir.

Batı tarihçilerinde Kürt adına ilk olarak Stroban'da rastlanmaktadır. Medya ve Fas'ta Sasaniler çağından beri Kürte adı ile anılan bir kavmin bulunduğu anlaşılmaktadır. Sasani hükümdarı birinci Şapur'un MEZOPOTAMYA'da Romalılarla yaptığı savaşta baş komutanın bu Kürtilerden Gürhan adına bir Türk olduğu belirtilmektedir. Böylece Kürtlerinde Oğuz boyundan bir Türk soyu olduğu anlaşılmaktadır. M.Ö. 3000-4000 yıllarında Ur, Kur, Kürt diye anılan bir Türk soyunun eski zamanlardan beri Ari ve Sasanilerle yan yana yaşadığına şüphe yoktur. M.S. da ardı ardına gelen Türk akınları sırasında gelen ilk akınlarla kaynaşmış ve önce geleneklerin etkisi altında kalan Ari ve Sani dillerinden birçok, kelimeler alarak bu günkü yaşama düzenine gelmişlerdir. Yavuz Sultan Selim zamanında İranlılara karşı Isparta yöresinden getirilen Türkmen celali oymağı Ağrı bölgesine yerleştikten sonra, bu gün o dahi kendisini Kürt olarak kabul etmektedir. Bu da aynı soydan gelen oymakların kaynaşmasının bir delilidir.

Türk adı yayılmaya başlamadan evvel Orta Asya kaviminin adı Genel olarak Gur'dur. Türkçedeki (T) çoğul ekini alarak Türkler manasına gelen Gurt sözü zamanla Kürt olarak bu Kürt oymağı tarafından kullanıldığı tarihi bir gerçektir.

Almanya'da 1931 yılında birinci cildi tamamlanan "Kısaca Kürt ve Kürdistan Tarihi" adlı eser en mantıklı ve en doğru olanıdır. Kürtlerin Turani bir kavim olduğunu belirten bu tez kısaca Kürt ve Kürdistan Tarihi adlı eserde senelerce kürtlüğe hizmet etmiş, bu uğurda Türkiye'yi terk etmiş Dr. Şükrü Sekman tarafından "Kürt Sorunu" adlı bir kitapla fransızca olarak 1933 yılında neşredilmiştir.

Bu kitap ve diğer yabancı alimlerin görüşlerine göre, Kürtlerin menşei şöyledir.:

Kürtlerin bu günkü memleketlerine yerleşmeleri ve memleketlerini

Med'ler istilas1 sırasında geçen devrede, yaklaşık olarak 2000 sene, Kürtler Asurilerle arpışmışlardır. Ari (Hint-Avrupa) ırkından olan Medler, hazar denizinin Güney Doğusundan hicret ederek, Kürdistan diye isimlendirmek adet edilen bölgeyi istila etmişlerdir. M.. X-IX asırlarda Medler, merkezi Kürdistan olan bir imparatorluk kurmuşlardır. Daha sonraları, M.. 556 yılında Perslerin Medyayı istila etmesi zerine, Kürtler nisbi bir mahalli muhtariyet etmekle beraber, İran (Pers)orduları ile işbirliği yaparak, bu ordularda asker olarak çalışmışlar ve büyük Pers imparatorluğunun kurulmasına katkıda bulunmuşlardır. Kürtlerin İranlılarla olan bu beraberliği, İran imparatorluğunun M.S. 652 yılında düşüşe kadar devam etmiştir. Arkolojik eserlerde, Medlerin istilasından önce Kürdistan'da Kürtlerin mevcudiyeti ispat edilmektedir. Bu da Kürtlerin menşeine ışık tutmaktadır. Filhakika, Med Kırallığından nceki kendi tarihi devrini bilmeyen Kürtler, kendilerinin Med'lerden geldiklerini sanmışlardır. Fakat, Kürtlerin bu günkü memleketlerine, Medlerin gelmesinden 2200 yıl önce yerleştiklerini belirten tarihi kayıtlar yanında Arkolojik dökümanlarda ispat ediyorki, Medler, Kürtlerin yanlış inanışlarının aksine Kürt ejdadından değildirler, tamamen ilmi olan bu olayların ışığı altında, Kürtler asla Ari olmayıp, Turani bir kavimdir. Esasen antropolojik saf türk olan Türkmen'lerle Krd ayırt etmek mümkün değildir.

Diğer taraftan, 1893 yılında basılan Radloff'un "Atlas"ında çıkan "Eski Türk Yazıtları" ında resmi bir metni izahlarıyla gösterilen bir anıt taşın sekizinci satırında, eski Türk diliyle aynen,

Men Kürt el-kan Alp-Urungu, altunluk keşigim bandım belde; elim dokuz kırk yaşım (Ben, Kürt ilhanı Alp urunguyum, altunlu okluğumu bağladım bele, elim devletim, 49 yaşında öldüm) denilmesi ve bu anıt taşın Türk'lerin ana yurdu Orta Asya'dan yeni sey bölgesinde bulunması, Kürtlerin şimdiki bölgelerine Orta Asya'nda gtklerine kesin bir delildir. Bu kitabe dahi Kürt ilhanlığının büyük bir Türk Hanlığına bağlı olduğu ve Kürt ilhanının bir Türk oymağı olduğu ortaya çıkmaktadır. Nitekim bugün halen Zazalar arasında, Dersim bölgesinde bir Elhan oymağı olduğu gibi ayrıca Afyo(n)'un Emirdağı ilçesinde elhan Köyü vardır. Silvan'ın Elhuvan kyde Elhamlar anlamındadır. Ayrıca bugün bile Türk elham oymağının vakti ile oturduğu bölgeler, Atagln doğusunda, tarbagatay dağlarının güneyinde bir Kürt kasabasının bulunuşu Kürtlerin aslına tanıklık eden en büyük tarihi belgedir.

XX. Yüzyıl bilimcileri tarafından şu gerçek ispatlanmıştır durumdadır ki, "Kürt dili bir dil olmaktan çok, bir söz yığınıdır. Kürtçeyi hiçbir politik çıkara ve düşünceye sapmadan inceleyen dilbilimciler, Kürtçe'nin bir özel dil olduğu sonucuna varmışlardır.

Bugün yakından konuşup incelediğimiz Kormanci-Kürtçe dili o kadar karışık ve anlaşılmaz bir hale getirilmiştirki, onu herhangi bir milletin dili olarak vasıflandırakta hata vardır. Kürtçe dili, aslında tarihte var olan ve her hangi bir millete mensup tarihi bir dilde değildir. Çünkü artık buda ispatlanmıştır ki, Kürtler z be z Türk soyundan gelmez. Trkn de öz dili türkçe olduğuna göre soydaşlarımız olan Kürtlerin de öz dillerinin türkçeden başka bir dil olmadığı ortaya çıkar. Az öncede söylediğimiz gibi bu dil aslında tkeden ve son-

rası bir çok milletlerin dillerinden toplanmış özel bir dildir. Dağlı Türklerimizin ataları olan Halti-Hotoro Türklerinin Asurlular çağında Türk dili ile konuştuklarını XX. Yüzyıl dil bilimcileri ve bilginleri yaptıkları inceleme sonucunda ortaya koymuşlardır.

Tarihin hiç bir devrinde, doğu illerimizde, bu günkü sakinlerini tortu olarak bırakacak yabancı bir göç olmamıştır. Dünya üzerinde Kürt diye adlandırılabilcek başlı başına yabancı bir ırk ta yoktur. Kürtler yalnız vatandaşımız değil, aynı zamanda soydaşlarımızdır... Fakat asırlarca devam eden devletler arası olsun, kendi iç bünyemizdeki politik çıkarların çarpışması olsun ve bu soydaşlarımızın kapalı yaş(a)ma gelenekleri, malesef bu günkü sonuçları doğmuştur. Türk milletini ve Türk vatanını parçalayarak yok etme sevdasında olanlar bu sonuçtan faydalanmanın yollarını aramışlardır. Türk vatanının bütünlüğüne inanan ve bu toprağın nimetlerini yiyen her vatandaş şunu kesin olarak bilmelidirki, Kürtlük tahriki düşman tahriklerinden fıskırmakta ve milli bütünlüğümüz sarsarak bizi yıkmayı hedef tutmaktadır.

Daha önce tarihi ve etnik gelişmelerini anlattığımız Kürt toplumunun şimdide kısaca dili üzerinde durmakta fayda vardır.

Bu gün Baba Kürdi'lerle, Kormanciler adını alan dağlı türklerimiz konuştukları dile kürtçe, Zazaların konuşukları dile de zazaca denilmektedir. Kurmanci dili ilk önce Kürt-Baba yani Babakürdiler arasında konuşulmuş, sonraları Yavuz Sultan Selim tarafından doğuya sürülen Türk aşiretleri yani Kurmanciler bu dili Baba Kürdilerden öğrenmişlerdir. Halti-Lohortolar milattan bir yıl öncesine kadar Ermenilerin yönetimi altında kalmış, böylelikle Ermeni dilinden kelimeler almış, Ermenilerin çökmesinden sonra İranlılarla olan ilişkilerinden konuşmasını kolay sandıkları Acem diline özenmişler hatta bu dilde konuşmaya zorlanmış, öz türkçelerine karıştırarak yüzlerce kelime almışlardır. Bu şekilde kurulan Kurmanci dili, Osmanlılar çağında Baba Kürdilerin özel dili olaral kabul edilmiştir. Acemler Halti-Lohorto Türklerine kendi içlerinden yok etmeğe, sindirmeye çalıştıkları sırada part Türklerinden olan Zaza-Dümbeli aşiretleri de İran toprağına gelip yerleşmişlerdir. Bu halk hem Acem hem Baba Kürdilerle kaynaşıp her iki dilden en çok ta farsça'dan aldıkları sayısız kelimelerle öz türkçe dillerini doldurmuş ve böylece kendilerine göre yeni bir dil meydana getirmişlerdir. Baba Kürdiler ise Van ve Musul havalisinde Araplarla kaynaşıp müslümanlığı kabul etmişler ve arap dilinden aldıkları yeni kelimelerin kurmanci diline dizmiş, bu dili, az öncede söylediğimiz gibi Yavuz Sultan Selim tarafından doğuya sürülen Türk aşiretlerine yani Kurmancilere öğretmişlerdir. Bu boylar yakın Çağda Anadoluya geldikleri için öz türkçe dillerinin bir kısmını koruyabilmiş böylece Baba Kürdilerden daha açık bir Kurmanci ile konuşmuşlardır. Kurmanci aşiretlerinin bu gün konuştukları Kurmanci dilinin % 60 ı eski Asya ve İç Anadolu türkçesidir. % 40 ı da arapça ve acem cedir. Baba Kürdilerin konuştukları Kurmanci dilinin % 40 ı eski Asya Türkçesi, % 30 u farsça ve % 30 u arapçadır. Hakkari, Şırnak, Hizan, Bitlis, Muş, Cizre, Garzan, Beşiri, Midyat, ve Şemdinan ile Van hudut boylarında oturan aşiretler tamamen bu dille konuşurlar. Tamamen bu dille konuşurlar.

Yaptığımız bu kısa açıklamadan anlaşılıyor ki, soydaşlarımız olan Gurların öz be öz Türk oldukları ve öz türkçe konuştukları ancak sonradan geçen yüzyılları boyunca politik ve şahsi menfaatlar yüzünden yaratılmak istenen ikilik sonucunda Kurmanci dilinin, Araplar, Acemler ve Ermenilerle olan ilişkiler sonucunda bozula bozula bugünkü konuşulan kürtçeye dönüştüğüdür.

Bu gün Orta Asya'nın Hazar Gölü ile Itıl ırmağı boylarında Yakutlar tarafından konuşulan Yakutça ile Urallar da yaşanan Çavuşların konuştukları çavuşçanın Ural-Altay dil ailesinden oldukları nasıl şüphe götürmez bir gerçekse, Kurmanci dilini katıksız bir Türk lehçesi ve Ural-Altay dil ailesine mensup olduğu şüphe götürmez bir gerçektir.

Biz Kurmanci dilinin şimdiki durumunu incelerken bu dil içinde olan eski türkçe kelimelerin şiveye göre pek çok değiştirildiğini ve bu dilin kökünden kürtçe, hatta uygurca ve göktürkçe ye dayandığını görmekteyiz. Yapılan etimolojik incelemelerde, çoğunun kürtçe olarak bilinen kelimelerin kökünden türkçe, eklerinin ise ya arapça ya da acemce olduğu ortaya çıkmıştır.

Örneği: Eski türkçede yiğit, kurmancide agit zazacada igit.

Eski türkçede köpek, kurmancide kuçik zazacada kutik.

Eski türkçede od, kurmancide agir zazacada odır.

Türkçede eski bir hastalığın adı olan kuru-deret, kurmacide kurreder, kururderet, türkçede bir illet anlamına gelen yanıkara, kurmancide anikara olarak geçer. Türkrçenin karakteristik bir özelliği olan p-ç-t-k-r gibi sert sert sessizlerle biten kelimeleri hiç bir değişikliğe uğramadan kurmancide de olduğunu görmekteyiz. Çor, kor, şor, çir, çeper, çiğir, aygır, tezek, kepek, kelek, ördek, gibi.... Yine "kani" soru zamiri "hani, nerede" olarak Bilge Kağan Anıtın, doğu tarafının dokuzuncu satırında geçer, ayrıca "Ferhanga Kurdi, Türki adlı sözlüğün 69. sayfasında da "hani nerde" anlamı verilmiştir. Oysa kelime göktürkçe'den beri görülmektedir. Bu konu üzerine Prof. Dr. Ahmet Caferoğlu'nun Uygur sözlüğünde "Qatun" şekliyle görünmekte olan kelime Ferhanga Kurdi-Tirkî'de "Katun" olarak geçmektedir. Bu konu üzerinde tacrinde yine Ahmet Caferoğlu, Tuklu ve Uygurlar'da han ünvanları adlı eserinde "Hatun" kelimesinin türkçe olduğunu ispatlamıştır. Aynı konuda Ord. Prof. Dr. Suat Köprülü "Köresi Csoma Arohivium'da hatun kelimesi üzerine durmuş ve türkçe olduğunu ispatlamıştır. Oysa bütün bunlar Ferhanga Kurdi-Tirkî'de kürtçe olarak geçmektedir. Bundan başka yine Ferhanga Kurdi-Tirkî sözlüğünden birkaç kelime örnek verelim.

Torik	 italyanca
Aristokrat	 fransızca
Asansör	 fransızca
Aspanek	 rumca
Atom	 rumca
Bekçi	 türkçe
Çar	 rusça

Çay	 çince (tisay)
Dolar	 ingilizce (amerikanca)
Elmas	 rumca
Fatore	 italyanca
Firik	 türkçe (Onomotepee)
Kontrol	 rusça
Khoçer	 türkçe (göçer)
Khomir	 türkçe (kömür)
İsot	 tükrçe (ıssı ot)

Bu sözlük 1963 tarihinde Musa Anter tarafından yazılmıştır. Ayrıca bu sözlük farsça bir sürü kelimeleride ekleriyle birlikte almıştır.

Mesela: bi, li/lı sıfat eki ile yapılmış şekilleride gösterilerek şişirilmiştir ve 11000 kelimeye çıkarılmıştır, oysa 1000 kelimeyi bile geçmez.

Yukarıda kurmancide gösterdiğimiz bu vokabiler de türkçe kelimelere benzer yüzlerce örnek verilebilir.

Bundan başka bu dilde ev ve aile eşyası, çift koşumu hayvanlarını, ehlileştirme için kullanılan araç ve gereçler, kuşlar ve yabani hayvanların eski hastalık ve ilaçların, otların % 90 nı öz türkçedir. Petersburg akademisinin yayınladığı 8307 kelimelik "Kürtçe-Rusça-Almanca" sözlükte 3080 kelimenin türkmençe olduğu belirtilmektedir. Bizimde yapmış olduğumuz incelemede şöyle bir sonuçla karşılaştık.

Toplam kelimelerin:

3080 i türkçe
2000 i yeni arapça
1030 u yeni farsça
1240 ı zend yani eski farsça
370 i pehlevi
220 i ermeni

108 i keldani ve sütün bunların yanında 30 kelimelik türkçe vokabülere raslanmıştır.

Buna göre 8307 kelimenin 3080 i türkçe, 2640 ı da Fars dili şubelerine ait oluyor. Vokabüleri üzerine yaptığımız bu açıklamadan sonra şimdide kürtçe cümle kuruluşu üzerinde duralım.

Bir dilin diğer bir dilden döndüğünü anlatan en belirgin ölçü, o milletin cümle kuruluşunda izlediği sıradır.

Bütün Hindo-German dillerinde fiil önce, meful sonra fail ise en sonunda yer alır. Oysa Ural-Altay dillerinde bu böyle değildir. Fail başta fiil ise sonra gelmektedir. Bu da türkçeyi ve Türk lehçelerini diğer dillerden ayıran en karakteristik özelliğidir. Türkçe düşünenler kelimeleri değiştirseler dahi, söz kuruluş düzenini, yeni cümle kuruluşunu kolay kolay değiştiremezler. Örnek olarak Kurmanci'den bir cümle alalım:

Ji Kurt pirsîne Rikne îslamê çîne

Gotiye: Savm û salat, Hac u zekat

Se resek fişek û tifingek Zoldat.

Tercümesi:

Kürde sormuşlar islâmın rûknü nedir?

Cevap veriyor: Oruç, namaz ve zekat

Üç bağ fişek ve asker tüfeği

Şimdi cümle kuruluşuna bakalım:

Kürt: Özne yani fail

Pirsine: sormuşlar, fiil

Rikne îslamê: islâmın rûknü meful

Soruda olduğu gibi verilen cevapta da sözler yine türkçe'de olduğu gibi aynı sıra ile birbirlerini takip ediyorlar. Bu da Kürtçe'nin türkçeden, zamanımıza gelene dek bozularak gelen kurmanci lehçesinden başka bir şey olmadığını ispatlamaktadır.

Kelimelerin incelenmesine gelince:

Pi(r)sîne : farsça bir fiilin bozulmuş hali

Se : farsça üç anlamındadır.

Rikne: arapçadan rûkn kelimesinin bozulmuş şekli

Savm û salat; hac û zekat: arapça kelimelerdir.

Gotiye: farsça "goften" fiilinin bozulmuş şekli...

Zoldat: aslı soldat'tir, rusça bir kelimedir.

Yaptığımız bu kısa açıklamayı bir iki cümle içerisinde özetlemek istersek:

Bu gün Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde soydaş ve vatandaşlarımız olarak yaşayan türkler, kendi aralarında farklılıklar gösteren kollara bölünmüşlerdir. Bu bölüntüler arasında dil birliği yoktur. Prof. Frich "Kürtler" adlı eserinde, Prof. Veber'in daha önce söylediğimiz şu cümleyi nakleder: "Kürt dili bir dil karışımı değildir. Bir kelime karışımıdır." Kürt dili tam bir millet dili olmaktan ziyade şekli kayıp olmuş, zamanla teşekkül etmiş, fakat bu teşekkül tarzındada bir etimolojik birlik sağlayamamış, daha çok Fars kaidelerine yatkın bir kelime karışımıdır. Ama o kadar şekilsiz ve yetersiz şekillenmiştir ki, prof. Dr. Frich'e göre fiiller ve tasrifler bile oluşmamıştır. Daha açık bir deyimle kürtçede fiil çekimi %1 kadar gelişebilmiş durumdadır. Bu gün çekimi yapılabilen bir kaç fiil varsa, onlarda göktürkçe, uygurca yada eski Anadolu türkçesinden kalmadır.

Kaynakça

Balibar, Etienne. 2005. *Nations and Nationalism: A Reader (eds.)* Philip Spencer, Howard Wollman, içinde *Racism and Nationalism*. s. 163-173.

Yeni-Sömürgecilik¹ Tekniklerinin Göç Olgusu Üzerinden İzini Sürmek

Namık Kemal Dinç
Welat Ay

Türkiye’de İç Göçler
Bütünleşme mi Geri Dönüş
mü? İstanbul, Diyarbakır,
Mersin. Derleyen: Ayhan
Kaya. İstanbul Bilgi
Üniversitesi Yayınları, 2009

Türkiye’de son yıllarda “Zorunlu Kürt Göçü”² ne dair çalışmalarda bir artış göze çarpmaktadır. Akademi dünyasında ve çeşitli kuruluşlar nezdinde ortaya çıkan bu ilginin Türkiye’nin küresel ölçekte kurduğu ilişkiler ve AB süreciyle birlikte görülen yapısal dönüşümle (ki bu dönüşüm bizim bakış açımızdan yeni- sömürgecilik tekniklerini ve egemenlik biçimlerini içermektedir) at başı gittiği gözlerden kaçmıyor. Konjonktürel olarak böyle bir süreçle ortaklaşan bu çalışmaların bir diğer noktası ise soruna yaklaşım ve hareket tarzları olmaktadır. Maruz kalınan göçün nedenlerini neredeyse hiç tartışmayan ya da çok yüzeysel değinip geçen ve bunu yaparken de çoğunlukla resmi devlet söylemini refere eden bu çalışmalar, göçün sonuçları üzerinde durmayı, daha

- 1 Yeni sömürgecilik kavramını daha çok neoliberal politikaların kültürel ve toplumsal alanı yeniden kurgulayarak egemenliğini derinleştirmeye çalışması olarak görebiliriz. Sömürgeciliğin belirli bir alanı egemenliği altına alıp daha çok ekonomik sömürü ilişkilerini hedeflediğini düşündüğümüzde, yeni sömürgeciliğin daha karmaşık süreçlerle işlediğini söyleyebiliriz. Daha detaylı bir okuma için bakınız A. Loomba, “Kolonyalizm, Postkolonyalizm”, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2000.
- 2 1990’lar da Kürtlerin yaşadığı deneyimi tarif etmek için kullanılan “zorunlu göç” tanımının yetersiz olduğunu düşündüğümüzden, bir takım eksiklikleri olsa da araştırmacı Zübeyit Gün’den ödünç aldığımız “Zorunlu Kürt Göçü” tanımını çalışma boyunca kullanmayı tercih edeceğiz.

çok da göçe maruz kalan kitlenin kentlerde sorun olan, “huzuru bozan” “tedirginlik yaratan” halleri üzerinden hareket ettikleri görülmektedir. 25 yıldır süren savaşın ağır yükünü çekmiş, çok farklı acılara tanık olmuş bu insanların, geçmiş yaşamlarını, nasıl göç ettiklerini, neler yaşadıklarını görmezden gelerek, kentlerde yaşanan bir çok kriminal sorunun müsebbibi, suçlu ya da potansiyel suçlu diye kodlamak hakkaniyetli bir yaklaşım olmadığı gibi akademik açıdan da nesnellikle bağdaşmamaktadır.³

Bu yazıda; yukarıda yaptığımız genel tespitten hareketle Mayıs 2009 tarihinde yayınlanan yeni bir çalışmayı değerlendirme konusu yapacağız. Ele alacağımız kitap, İstanbul Bilgi Üniversitesi’nden bir grup akademisyenin⁴ Doç. Dr. Ayhan Kaya’nın yürütücülüğünü gerçekleştirdiği 18 aylık bir araştırma projesinin sonucunda hazırlanan rapordur. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları tarafından okuyucuya sunulan kitap “Türkiye’de İç Göçler Bütünleşme mi Geri Dönüş mü? İstanbul, Diyarbakır, Mersin” başlığını taşımaktadır. “Günümüz Türkiye’sinde Yaşanan İç Göçler” başlığı ile hazırladıkları projeyi TÜBİTAK’ın verdiği destekle gerçekleştiren araştırma ekibi İstanbul, Diyarbakır ve Mersin illerinde yoğunlaşan Zorunlu Kürt Göçü’ne odaklanmıştır. 1 Eylül 2006 tarihinde start alan çalışmanın ilk beş ayı ön hazırlık olarak planlanmış, sonraki 9 aylık zaman dilimi alan araştırmalarına ayrılmış, sonuç raporunun hazırlanıp yayınlanması ise 4 aylık bir süreyi kapsamış. Her bir ilde 50 haneden oluşmak üzere toplam 150 hanede derinlemesine mülakat gerçekleştirildiği, genellikle kentlerin çeperlerinde oturan bu insanlardan başka yerel yetkililer, medya, siyasal partiler ve STK temsilcileri ile de görüşmeler yapıldığı, ayrıca her ilde 5 adet olmak üzere toplam 15 adet odak grup görüşmesi gerçekleştirildiği araştırma ekibi tarafından rapor edilmiştir. Literatür taramasına yer ayrılan kitabın birinci bölümünde uluslararası literatürün yanında Türkiye’de göçle ilgili yapılan çalışmalara yer verilmiş, özellikle TESEV ve HÜNEE’nin raporları değerlendirme konusu yapılmıştır. Gazi Mahallesi ve Tarlabası örnekleri üzerinde durulan ikinci bölümün başlığı “Türkiye’nin Demografik Yapısı ve Göçle Metropollerin Dönüşen Çehresi” dir. İlk iki bölümde daha önce yapılan çalışmaların özetine yer verilirken üçüncü bölümde “Alan Çalışması Bulguları”

3 Bu konuda nesnellığe riayet ederek yapılmış örnek bir çalışma için Hollandalı akademisyen Joost Jongerden’in 2008’de Vate Yayınlarından çıkan “Türkiye’de İskan Sorunu ve Kürtler” adlı kitabına bakılabilir. Akademik açıdan örnek bir çalışmaya imza atan Jongerden, geri dönüş konusuna odaklandığı çalışmada devletin ve diğer kurumların hazırladığı rapor ve projeleri tek tek değerlendirme konusu yapmış, ayrıca 2002-2005 yılları arasında Diyarbakır’a bağlı dört köy özgünlüğe, bizzat gözlemlerde bulunarak geri dönüşün nasıl işlediği veya işleyemediği, yaşanan sorunların neler olduğu, devlet içinde geri dönüş konusuna yaklaşım farklılıkları vb hususlarda oldukça değerli tespitlerde bulunmuştur. Hollandalı akademisyenin kitabı geri dönüş konusuna odaklanmış olsa da sorunu daha iyi tespit etmek için Kürt göçünün nedenlerine, nasıl uygulandığına, bizzat gözlemlerde bulunarak, güncel duruma, siyasal ve askeri konjonktüre eğilmekten de geri kalmamıştır. Özellikle 1990’lar da yaşanan Kürt göçünün “yeniden iskan” kavramı ekseninde cumhuriyet tarihi boyunca arka planını deşifre etmesi ve göçün nedenleri konusunda öne sürdüğü fikirlerle yazar, akademik açıdan örnek bir çalışma yapmanın yanında, sorunun adının doğru konulması ve tartışılmasına da büyük bir katkı sunmuştur.

4 Proje ekibinde yer alan kişiler; Doç. Dr. Ayhan Kaya, Doç. Dr. Emre Işık, Bahar Şahin (Araştırma Görevlisi), Basri Çağlayan (Asistan), Pelin Aksoy (Doktora Öğrencisi), Esra Elmas (Araştırma Görevlisi), Şafak Velioğlu (Sanat Direktörü).

başlığıyla yapılan araştırmaya dair bilgi aktarılmıştır. Dördüncü ve son bölümde ise yazarlar göç olgusuna yaklaşımlarını, araştırmadan çıkardıkları sonuçları ve yapılması gerekenlere dair önerilerini “Genel Değerlendirme” başlığında sunmuşlardır. Kitabın sonuna dâhil edilen EK bölümünde ise “Son Yıllarda İç Göç Konusunda Hazırlanan Yüksek Lisans ve Doktora Çalışmalarının Genel Dökümü” ne yer verilmiştir.

Kitaba dair fikirlerimizi beyan etmeden önce önemli bulduğumuz bir noktanın altını özellikle çizmek istiyoruz. Görebildiğimiz kadarıyla projenin alan araştırması safhasını oluşturan 9 aylık dönemde, araştırma ekibinin göç kitle-si ile buluşmasında ve saha çalışmasını gerçekleştirmesinde göç sorunu ile doğrudan veya dolaylı olarak ilgili Kürt kurumları alan çalışmalarına ön ayak olmuş ve destek vermiştir. Başta üç ilde de örgütlü Göç-Der olmak üzere bazı kadın kuruluşları, kültür merkezleri ve Diyarbakır’da bazı belediyeler proje ekibine yardımcı olmuş, bu kurumların referansı ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Benzer şekilde başka bir çok araştırmada da aynı metodun kullanıldığı ve gelen araştırmacılara kurumların yardım ettiği bilinmektedir. Burada üzerinde durmak istediğimiz husus, giderek artan bir şekilde akademide bir araştırma nesnesi olarak görülen Kürtlere duyulan bu ilginin sorgulanması gerektiği yönündedir. Bununla bağlantılı olarak yardım talepleri karşısında kurulan ilişkilerde seçici davranmak, tek yönlü, kendini yardımla sınırlayan pasif konumlanışlardan sıyrılmak ve hakikatin ortaya çıkmasına hizmet eden çalışmalara destek olmak gerektiğidir. Açıklanmasını elzem bulduğumuz bu durum tespitini yaptıktan sonra kitabın temel argümanlarına, Zorunlu Kürt Göçü’ne bakış açısına ve bunlara dair değerlendirme ve eleştirilerimize geçebiliriz.

1. Öncelikle, kitap için seçilen İç Göçler başlığının yapılan araştırmanın içeriğini yansıtmadığını belirtmek istiyoruz. Zorunlu Kürt Göçü’ne eğilen bir kitaba İç Göçler başlığı verilerek, Türkiye’de yaygın olarak kullanılan ve bizce yaşananları tanımlamada yetersiz olan “Zorunlu Göç” ve “Ülke İçinde Yerinden Edilme” gibi tanımların bile gerisine düşülmüştür. Literatüre hâkim olduğu aşikâr olan yazarların gayet iyi bildiği gibi, Zorunlu Kürt Göçü’nün sınırları aşan bir boyutu vardır. Ayrıca Diyarbakır gibi Kürt yoğunluklu bölgelerin dışına Türkiye metropollerine doğru gerçekleşen zorunlu göçün “iç göç görünümlü ama dış göç özellikleri taşıyan” bir niteliğinin olduğu hatta “Türkiye metropollerine zorunlu göç edenler için ‘iç sığınmacı’ teriminin” (Gün, 2006) kullanıldığı bilinmektedir. Bu anlamda çok daha genel ve araştırma konusu açısından belirsizlikler taşıyan böyle bir başlığın tercih edilmesi hayli sorunlu bir çalışmayla karşı karşıya olduğumuzu yansıtmaktadır.

Kitabın “önsöz”ünde yazarlar, “göç hareketinin ‘kentsel yoksulluk’, ‘kayıtdışı ekonomi’, ‘artan suç eğilimleri’, ‘sokak çocukları’, ‘alt sınıf gettolarının oluşumu’, ‘namus cinayetleri’, ‘mafyo ilişkiler’, ‘intiharlar’, ‘aile içi şiddet’ ve ‘şiddetin kurumsallaşması’ gibi konularda” son yıllarda kamuoyunda artan bir farkındalık bulunduğunu ama “konuyla ilgili etkin politika üretim ve uygulama süreçlerine dair perspektifleri de içeren akademik çalışmalarda yetersizlik söz

konusu” olduğunu tespit etmekte ve dolaylı olarak çalışmalarının bu boşluğu doldurmaya yönelik olduğunu söylemektedirler. Burada geçen etkin politika üretimi ve uygulamasından kast edilenin ne olduğu açıkça devlete bağlanma stratejisinin nasıl işlevselleşebileceğinin bilgisidir. “Proje, zorunlu göçün sonuçlarının sadece göçmenlerin hayatlarıyla sınırlı olmadığı, göçmenlerin yeni çevrelerindeki dezavantajlı koşullarla birlikte, hem kendileri hem de yakınlarındakiler için huzurlu ve sağlıklı bir varoluşu engelleyen bir çok zorluk ve sorun yaratarak daha geniş bir ölçekte sosyal, kültürel, siyasal ve ekonomik gelişmeyi etkilediği ve istikrarı tehdit ettiği varsayımından hareket eder...” derken yazarlar sadece göçün sonuçlarına, o da kentin “yerli” sakinleri, devlet, asayiş ve güvenlik penceresinden bakıyorlar. Öyle anlaşıyor ki, politika üretme süreçlerine akademik cepheden perspektif sunmak niyetinde olan proje ekibi zorunlu göçe maruz kalmış Kürtleri kendi başına dikkate alınacak bir özne olarak görmemektedir.

Yine önsöz yazısında bundan birkaç satır aşağıda “projenin temel amacı” şöyle formüle edilmiş: *“Bu insanların hem kentsel hayata hem de yerel ve ulusal ekonomiye başarılı bir şekilde nüfuz etmelerini sağlayacak önkoşulların neler olduğunu tespit etmek ve bu çerçevede ihtiyaç duyulan yapısal ve bireysel koşulları tahlil etmektir. Ayrıca, kent merkezindeki sorunları çözmeye yönelik bir seçenek olarak sunulan köye dönüş projelerinin gerçekleştirilebilirliğini incelemek, bu projelerin başarılı olabilmesi için göz önünde bulundurulması gereken mikro ve makro faktörleri tanımlamak”.* Temel amaçlarını böyle rafine bir şekilde formüle eden proje ekibinin bu ifadelerini neoliberal politikaların kimlik ekseninde nasıl bir kontrol mekanizmasıyla ekonomik alana bağlanmaya çalıştığının bir örneği olarak okuyabiliriz. Çünkü neoliberal yaklaşım kimliği daha bireysel bir çerçeveye oturtup göç olgusunun yapısal ve toplumsal tarihselliğini görmezden gelen bir yaklaşımı esas alır. Bu yüzden bu çalışma toplumsal bir belleğin hikayesini daha bireysel bir çerçevede değerlendirip sorunu sadece pazar ekonomisinin rekabetçi terimleriyle ifade etmeye çalışmaktadır.

Bu perspektiften hareket eden yazarlarımızın ileri sürdüğü fikir ve öneriler mevcut devlet politikalarına oldukça paralellik arz etmektedir. Nitekim araştırmanın geri dönüş konusunda belirgin bir fikir ileri sürmemesi, adeta bu sorundan ısrarla uzak durması başka türlü açıklanamaz. Aynı şekilde 2004 yılında çıkarılan, yaygın tabirle “Tazminat Yasası” olarak bilinen, 5233 sayılı “Terör ve Terörle Mücadeleden Doğan Zararların Karşılansısı Hakkında Kanun”a dair kitapta tek satır yer ayrılmadığı görülmektedir. Gerek hazırlanışı, gerek içeriği, gerekse uygulanması açısından hayli sorunlu olan bu kanun, gerçek anlamda sorunları çözmekten uzak olduğu için yoğun eleştiriye maruz kalmıştır. BM ve AİHM ile yürütülen görüşme ve işbirliği neticesinde çerçevesi çizilen ve yürürlüğe sokulan kanun, aynı zamanda göç etmiş kitleleri hedef alan ve zararların maddi açıdan tazminini ön gören bir nitelik taşımaktadır. Bir anlamda tartışma konusu yaptığımız kitlenin sorunlarının çözümüne dair çıkarılan bu kanunun, hem de araştırmanın gerçekleştirildiği

süreçte fazlasıyla gündemde olduğu düşünüldüğünde ele alınmamış olması çalışmanın oldukça devlet merkezli bir yaklaşımı esas aldığını göstermektedir. Yazarların genel itibarıyla konuyu ele alırken meselenin özüne nüfuz etmekten kaçınan dikkatli bir üslup takındıkları, olayın siyasi ve etnik mahiyetini es geçerek, devletin rolüne ve uygulamalarına değinmeyerek değerlendirme konusu yapmadıkları dikkat çekmektedir. Kitabın bütününde hissedilen bu çekince, çalışmayı baştan sınırlayan ve etkisizleştiren bir pozisyona sokmaktadır.

Kitabın “Alan Çalışması Bulguları” başlıklı üçüncü bölümünde özellikle mülakat yapılan kişilerin düşüncelerine yer verilerek değerlendirmeler yapılıyor. Bu mülakatlar bir kez daha bize gösteriyor ki, “Zorunlu Kürt Göçü”ne maruz kalan kişiler fırsat bulduklarında sorunlarını anlatmakta çok da zorlanmıyorlar. Yaşanan acıların Türkiye kamuoyuna mal edilmesinde, toplumun bütününde bu konuda bir bilinç oluşturulmasında deneyimi yaşayanların kendi kelimeleri, cümleleriyle seslerini duyurabilmeleri oldukça önemli. Buna rağmen proje ekibinin mülakat yaptıkları insanların anlatılarını yorumlama biçimleri fazlasıyla tarafsız bir bakışı ve empoze etmeye meyilli bir perspektifi yansıtmaktadır. Özellikle, barış için annelerin inisiyatif geliştirdiği “Barış Anneleri” (Orhan, 2009: 97-103) kadın hareketine gönderme yapılarak bu hareketin aslında barışı arzulayan bir hareket değil; tam tersine savaş istediğini iddia eden “Savaş Anaları” diye bir söylemin üretilmeye çalışıldığını görmekteyiz. İfade edilen örneğe bakmak oldukça önemlidir. 125. sayfada “Şiddetin Siyasallaştırdığı Kadın: ‘Savaş Anaları’ ” başlığı altında, bir kadının anlatısı: *“Bugün hala beni özel hareket timleri takip ediyor. Pek çok gece evimi basıyorlar. Adana’ya kaçtık orada da kurtulamadık. En büyük bela sistemin kendisi... Avrupa’da bir köpek ölse, ne kadar ilgi gösterilir. Burada cenazelerimize köpek kadar bile ilgi göstermiyorlar. Nerede inceyse orada kopsun. Ben artık savaş istiyorum. Eşimi bile görmeme izin vermiyorlar hapiste. Bize Ermeni diyorlar. Ermeniysek Ermeniyiz. O zaman atsinlar bizi vatandaşlıktan. İstemiyorum bu ülkenin vatandaşlığını, ne verdi ki bana, hep aldı benden. 14 yıldır Yeşil Kart için sürekli başvuruyorum, ama sicilim nedeniyle vermiyorlar...”* (Kişisel Görüşme, Diyarbakır, Bağlar İlçesi, Şeyh Şamil Mahallesi, 7 Haziran 2007. Sayfa 125-126). Bu anlatı, bir kadının savaş dışında hiçbir yerde varlığını sürdürmesine izin vermeyen bir sistemin veya yaklaşımın ne olduğunu işaret etmesi açısından önemliken, savaş anaları diye bir tanımlama çalışmanın tüm amacının sorunlu olduğunu gösteriyor. Bu savaşı kimlerin nasıl gördüğünün izlerini sürebileceğimiz bu anlatıdan sistemin kimleri dışarıda bıraktığını da görmek açısından oldukça önemli. Ayrıca Kürtlerin ve Ermenilerin bu sistemin ötekileri olarak kurgulandığını da okumaktayız.

2. Kitabın dördüncü ve son bölümü Genel Değerlendirme’ye ayrılmış. 6-7 sayfadan oluşan bu kısa bölüm aslında yazarların kendi fikirlerini, çalışmadan çıkardıkları sonuçları, meseleye bakış açılarını ve çözüm önerilerini ortaya koydukları en açık bölüm. Öncelikle “Zorunlu Göçün Sosyolojisi” üzerinde duran yazarlar, buradan çıkardıkları sonuçları dört ayrı başlık altında

toplamışlar ve “Zorunlu Göçün Kaynağı”, “Zorunlu Göçün Rotası”, “Varılan Noktadaki Durum” ve Öneriler şeklinde sıralamışlardır. 171. sayfada yer alan “Zorunlu Göçün Kaynağı” başlığı altında, göçe neden olarak dört maddeye yer verilmiş. Birinci madde de göçün nedeni aynen şöyle tarif edilmiş: *“Zorunlu göç güvenlik nedeniyle gerçekleştirilmiştir. Ancak yapılan mülakatlarda birçok kişi terörle ilişkilerinin bulunmadığını vurgularken, bazıları farklı yerel nedenlerle akraba ve diğer kişilerle yaşanan sorunların kendilerinin göçe zorlanmasında rol oynadığını vurgulamışlardır”*. Göçün nedeni konusunda yapılan bu tespit, sorunu tanımlamaktan uzak, belirsizliklerle dolu, hatta nesnellikten yoksun, bu anlamda akademik kriterlere de uymayan bir yaklaşımın göstergesidir. Öncelikle “güvenlik nedeniyle gerçekleştirilmiştir” derken, hangi güvenlik probleminden kaynaklandığı, ortada güvenlik açısından ne tür bir sorunun bulunduğu, kimin güvenlik tehlikesi altında bulunduğu köylülerin mi, devletin mi, yine bu güvenliği kimin ve nasıl tehdit ve temin ettiği hep belirsizlikler içindedir. İkinci husus göçün gerçekten güvenlik sorunundan mı kaynaklandığıdır. Dört bin civarında köyün boşaltıldığı düşünüldüğünde devletin askeri güçleri bu kadar çok yerleşim yerinde güvenliği sağlayamadığı için mi milyonlarca insanı yerinden yurdundan etmiştir, yoksa askeri, siyasi, tarihi bir strateji, politika ve düşüncenin mi ürünüdür!⁵

Yine bu tanımlamaların oldukça bilinçli bir şekilde kullanıldıklarını söyleyebiliriz. Bunun bilinçli bir tercih olduğu hemen ardından gelen cümledeki “ancak yapılan mülakatlarda birçok kişi terörle ilişkilerinin bulunmadığını vurgularken” ifadesinde açıkça dışa vuruyor. Böyle bir cümle kurarak proje ekibi, devletin resmi söylemindeki terör tanımını benimsediklerini ve bu anlamda yapılan uygulamayı da haklı bulduklarını dolaylı olarak söylemektedirler. Bu ön kabul ile hareket eden ekip, bazı kişilerin “teröre” bulaşmadığı halde köylülerinin boşalttığını, göç etmek zorunda kaldıklarını söylemektedir. Göç eden bazı kişilerin ise yerel, aile-akraba sorunlarından dolayı köylerini terk ettiğini belirtmektedir ki, böyle münferit ve her daim yaşanan bir sorunun “zorunlu göç” kapsamı içinde bir neden olarak ileri sürülmesi sorunun gerçek müsebbibini ve mahiyetini gizlemeye çalışmanın farklı tezahürlerinden biri olsa gerektir.

“Zorunlu Göçün Kaynağı” başlığı altında sıralanan diğer üç madde ise, sorunun nedenlerinden çok uygulanma biçimine yönelik bilgiler ihtiva etmektedir. İkinci madde “zorunlu göçün” sadece kırsaldaki Kürtleri değil, kasabalar da da uygulandığını söylemektedir. Üçüncü madde, “Zorunlu göç kararını

5 Zorunlu Kürt Göçünün askeri, siyasi, idari, kültürel vb bir çok sebebi var. Bunlar titizlikle işlenmeden üstün körü tanımlarla açıklamaya çalışmak doğru olmaz. Göçün nedenleri konusunda daha önce zikrettiğimiz “Türkiye’de İskan Sorunu ve Kürtler” kitabı bizlere önemli bilgiler sunmaktadır. Kitabının ikinci bölümünde meselenin askeri boyutuna eğilen yazar, TSK ve PKK’nin detaylı profillerini çıkardıktan sonra, askeri güçlerini ve esas aldıkları savaş stratejilerini değerlendirir ve bunun üzerinden TSK’nın 1991 sonrası geçirdiği dönüşüm ile birlikte devreye soktuğu kontrgerilla stratejisi çerçevesinde köylerin boşaltıldığını dönemin verileriyle birlikte ortaya koyar. Kitabın dördüncü bölümünde meselenin idari-yönetmelik boyutlarını ele alan yazar, beşinci bölümde ise cumhuriyet tarihi boyunca uygulanan iskan politikalarıyla bağlantısını kurarak meselenin arka planına, tarihi nedenlerine, asimilasyon politikalarına ışık tutar.

verenler bu tür bir toplumsal eylemin doğuracağı istenmeyen sonuçlar konusunu dikkate almamıştır” demektedir. Bu tespit tartışmalı bir nitelik taşımaktadır. Uygulamanın tarihteki benzerlerinden kopukluğunu anlamak için dönemin küresel çaptaki neo-liberal politikalarına ve Türkiye’nin ekonomik dönüşümüne bakmak gerekir. Dördüncü madde “zorunlu göç mağdurlarının” ön uyarı yapılmaksızın evlerini terk etmek zorunda kaldıklarını belirtmektedir. Elbette bu uygulamanın nasıl gerçekleştiği ve uygulama esnasında yapılan insanlık dışı uygulamaların bilinmesi oldukça önemli. Ama yukarıda da dile getirdiğimiz gibi birinci maddenin dışındaki üç madde de göçün kaynağından çok uygulanma biçimi üzerinde durulmaktadır.

3. Zorunlu Kürt Göçü’nün nedenlerini “terör” ve “güvenlik” gerekçelerine bağlayan yazarlarımız, raporun son bölümünde araştırmadan çıkardıkları sonuçlara referansla bazı politika önerilerinde bulunmaktadır. Sorunun adlandırılması konusunda resmi devlet söylemine eklenilen ve böylece aksayan yönlerini gidererek mevcut egemenliği yeniden üretme gayreti gösteren proje ekibi, aynı hassasiyeti sunduğu politika önerilerinde de sergilemektedir. 14 maddeden oluşan politika önerileri arasında Kürtlerin kimlik ve özgürlük taleplerini içeren bir tek önerinin bulunmaması bunun en net göstergesidir. Kolonyal bir bakış açısıyla Kürtleri gelişmemişlik söylemine bağlayarak üzerinde uygulanan baskıları meşrulaştıran bu araştırma, merkeze aldığı entegrasyon çözümünü ise devletin sosyal güvenlik politikaları üzerinden tesis etmeyi salık vermektedir. Nitekim Öneriler’in birinci maddesi “geri dönüş projelerine yapılan vurgu yerine kente entegrasyon konusunda paradigmatik bir sıçrama yapılması” gerektiği yönündedir. Bu temelde kente entegrasyona yönelik geliştirmek istedikleri “yeni” paradigmayla bağlantılı olduğu anlaşılan yedi öneri sıralanmış. Önerilerin ikinci maddesi “*Özellikle çocukların eğitimi, kadınların Türkçe dil becerilerinin geliştirilmesi...*” biçiminde formüle edilmiş. Buradan da anlıyoruz ki, entegrasyonla bağlantılı paradigmatik sıçrama denilen şey eskinin inkâra dayalı asimilasyon politikalarından başka bir şey değildir. Kürtçe anadilde eğitim ve Kürtçenin kamusal alanda yer alması gibi bugün artık evrensel insan hakları kapsamında değerlendirilen hakların dahi görmezlikten gelinmesi veya dile getirilmemesi, çalışmanın amacının ne olduğunu gayet açık yansıtmaktadır. Başta askeri cenah olmak üzere bir kısım devlet yetkilisinin Kürt kadınlarına Türkçe öğretme konusundaki hassasiyetleri ve bu doğrultuda “sivil toplum kuruluşları” vasıtasıyla yürütülen faaliyetler düşünüldüğünde söylenenin hiç de yeni bir teknik olmadığı görülebilmektedir. Nitekim entegrasyona yönelik ileri sürülen diğer öneriler arasında yer alan yerel yetkililer, sivil toplum kuruluşları ve merkezi yönetimin eşgüdüm içinde çalışması ve “göç mağdurlarının” sağlık, eğitim, psikolojik destek ve istihdam konularındaki ihtiyaçlarının karşılanması, bazı alanlarda öncelik tanınması, yatırımcıların teşvik edilmesi gibi konular sıralanmaktadır ki, sorunu kalkınmacı bir mantıkla ele alan bu önerilerin günümüz neo-liberal ekonomi politikaları hesaba katıldığında gerçek bir çözüm olmayacağı aşikârdır.

Önerilerin 9. maddesinde “yeniden köye dönüş projelerinin hayata geçirilebilmesi için bölgede gerekli çevre etki analizlerinin yapılması gerektiği” vurgulanmaktadır. Geri dönüş önündeki engellerin neler olduğu dile getirilmese bile böyle bir ihtiyaca vurgu yapılması yerindedir. Bununla bağlantılı olarak 10. maddede “köy koruculuk sisteminin kaldırılması gerektiği” söylenmektedir. 11. maddede yine kalkınma temelli bir çözüm olarak bölgede “kırsal ve endüstriyel istihdam geliştirme merkezlerinin oluşturulması” önerilmektedir. 12. maddede ise “bölgede güvenliğin yeniden inşa edilmesi gerektiğini” söyleyen yazarlar, bunun için iki somut öneri getirmektedir. Bunlardan birincisi devlet yetkililerinin demokratik bir devlete uygun bir şekilde görev ve sorumluluklarını yerine getirmesi olurken; ikincisi devleti temsil edenlerin daha çok bölge halkından seçilmesi ve böylece bölgedeki etnik gerilimin azaltılması biçimindedir. Dikkat edilirse burada önerilen yönetim teknikleri Kürtlerin yerinden yönetim isteklerine denk gelen özyönetim taleplerine karşılık olarak, mevcut baskıcı devlet mekanizmasının çehresinde yapılacak değişikliklerle yeniden sürdürülebilirliğini inşa etme çabasıdır. Kürtlerin özyönetim talepleri bir hak olarak kabul edilmeden, halk olarak varlıkları resmen tanınmadan “bölgede” devlet yetkililerinin Kürtler arasından seçilmesi Kürt temsiline yol açmayacağı gibi çözümde olamayacaktır. Bu önerileri yapanlar “inkardan sonra idarenin de iflas (Ayata, Yüksek, 2007:47-60) ettiğini” Kürtlerin artık böylesi mekanizmalarla “idare” edilmesinin mümkün olmadığını bilmedirler.

13. maddede “Birleşmiş Milletler tarafından zorunlu göç konusunda alınan tedbirlerin uygulanmaya konması”nı ve siyasal iktidarın gerekli hassasiyeti göstermesini önermektedirler. Böyle bir öneri getiren ekibin BM ile ilişki içerisinde hazırlanan ve yukarıda vurguladığımız 5233 Sayılı yasayı, yasanın hazırlanış, içerik ve uygulanışını kitap boyunca hiçbir şekilde değerlendirme konusu yapmamış olması kendi söylemleriyle çelişen bir durumdur. 14. ve son öneri ise kitap boyunca göç ve Kürt meselesi arasında bağlantı kurmaktan ısrarla kaçınan, meselenin kimlik ve tarihsel boyutunu görmezden gelen proje ekibin bu tutumunu daha da genelleştirmesi açısından oldukça dikkat çekicidir. *“Türkiye Cumhuriyeti’nin komşularının içinde bulundukları sosyo-ekonomik koşullar da Güneydoğu ve Doğu Anadolu bölgelerindeki yoksulluğun ve şiddetin düzeyini daha da artırmaktadır. Bu nedenle, Türkiye Cumhuriyeti bölgedeki komşu ülkelerin sosyal, ekonomik, siyasal ve ticari anlamda gelişmişlik düzeylerini yükseltmek için gerekli siyasal irade sergilenmeli ve böylece bu ülkelerin dış dünya pazarlarına eklenme konusunda üstlendiği sorumluluğu artırmanın yollarını aramalıdır”* (175). Sorunun adını Güneydoğu ve Doğu Anadolu bölgelerinin kalkındırılması olarak koyan araştırmacılar çözümünü uluslararası sömürge ilişkileri içerisinde aramakta, aynı şekilde adı konulmadan Kürt sorununun uluslararasılığına gönderme yapmaktadırlar. Yoksa Zorunlu Kürt Göçü ile komşu ülkelerin sosyo-ekonomik koşulları arasında bir ilişkisellik kurmak nasıl açıklanabilir. Kürt meselesini “yoksulluk ve şiddet” diye şifreleyen araştırmacılar, komşu ülkelere sirayet eden bu uluslararası yoksulluk ve şiddetin çözümünde Türkiye’ye bir öncülük misyonu biçmektedirler.

Bu yönüyle, göç olgusunu uluslararası sömürge ilişkileri çerçevesinde değerlendiren bir yaklaşımın bir coğrafi ayırım yaparak gelişmişlik söylemiyle bir seviyeye işaret ettiğini görmekteyiz. Bu seviye belirleme çabası, belli bir bölgeyi müdahale edilmesi gereken bir alan olarak kurmayı ve kendi modeline bağlamayı arzulayan bir hakim olma isteğidir. Bunun izini sürdüğümüz zaman yoksulluk ve şiddet belirli bir bölgenin siyasal, ekonomik, sosyal ve ticari koşullarıyla ilişkilendirilirken eksiklikleri giderecek güç olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin mevcut yapısı örnek olarak sunulmaya çalışılmaktadır. Bu ise göç olgusunu Türkiye devletinin siyasal ve politik yapısından bağımsız ele almamızı düşündürtmeye çalışan manipülatif bir değerlendirmedir.

4. Sonuç olarak; "İç Göçler" diye tanımlanan bu kitabın, göç mefhumunu ele alış biçiminin "belirli kaygılar"la "belirli yerler"e konuşma arzusuyla hazırlandığı göze çarpmaktadır. Kitap boyunca iç göçle ne kastedildiği ve kimin iç göçü olduğu meselesi yaşanılanı, deneyimleneni, konuşulana ve hatta konuşulamayanı nasıl görmezden geldiğini görmekteyiz. Dahası, bu yaklaşım için kimin, nasıl konuşması gerektiğinin ifade sınırlarını belirlemeye çalışan bir temsilin tahayyül alanını çizen bir çalışma olduğunu söyleyebiliriz. 1990'larda yaşanan Kürt göçünü entegrasyon veya geri dönüş "ikilemi" üzerinden tartışmaya açmak, göç olgusunu böyle bir ikiliğe hapsedmek; etnik, tarihi, siyasi, kültürel, askeri vb birçok boyutunu hesaba katmadan tartışmak, bizce bu olguyu deneyimleyen insanların kendi dilleriyle, dünyalarıyla konuşabilecekleri üçüncü terimleri olanaksızlaştırmaktadır (Chakrabarty, 2000). İnsanların hangi deneyimlerden ve anlam dünyalarından beslendiğini ve hangi dünyaları inşa etmeyi arzuladıklarını ancak kendi terimleriyle anlayabiliriz. Fakat çalışma, bir çok noktada devlet-merkezci bir söyleme gönderme yaparak entegrasyondan yana olduğunu ilan etmektedir. Bu entegrasyon söylemiyle de devleti sosyal güvenlik politikaları çerçevesinde sorun çözücü temel özne addetmektedir. Bu işaret biçimi, insanların yaşantı ve deneyimlerinin ikili sınıflandırmalara indirgenmesi önermesinden hareket ettiğinden, üçüncü terimler dünyasını ya içeriye monte edilecek bir kitle veya dışarıda bırakılacak bir cemaat olarak kurgulamayı amaçlar. Böylece, her durumda ilerlemeci (Löwy, 2007) bir bakış açısından eksik olarak tanımlanan Kürtler ya eksikliği giderilecek bir unsur olarak bütünleşme söylemine eklenenecek ya da bu yapılmazsa da kentlilik kimliğini bozduğu için onların hayatlarını belirli biçimlerde sürdürebilecekleri (buna da kendi anlam dünyaları değil, devlet karar verecek) geri dönüş projeleri hazırlanacaktır. Şimdi bu bakış açısının en önemli noktalarından biri, belirli bir etnik kimliği veya grubu gelişmemişlik söylemine bağlayarak eksik olarak tanımlamak ve gelişmişlik söylemini belirli biçimlerde entegrasyon politikalarıyla iktidarına tabi kılmaktır. Bu yüzden, göç olgusunu araştırırken söylemin aktığı ve beslendiği kaynağın çok önemli bir iktidar alanı olarak kurulduğunu görmek gerekmektedir. Bu alanda, hakkında bilgi üretilmesi gereken ve hangi aşamalardan geçmesi gerektiği düşünülen bir insanlar topluluğuyla karşı karşıya kalan egemenin, sorunu çözmesi aciliyeti çıkmaktadır ki, öncelikle bu topluluğun tanımlanması zorunludur. Bu bağlamda, göç olgusu tartışma konusu edilirken adlandır-

manın, tanımlamanın egemenlik alanlarını da yeniden kurguladığını ve bunun üzerinden yeni bir yönetimselliğe (governmentality) (Foucault, 2000) tabi bir nüfusun tüm hareketliliği ve yaşam alanının yeniden düzenlendiğini görmekteyiz. Başka bir deyişle, kendi diliyle dünyayı okumak ve yaşamak isteyen insanların terimlerine tahammül edemeyen egemenlerin dilinde açılan gediklerin bu tür araştırmalarla egemenlik dilini ve alanını yeniden şifreleyerek örgütlenmesini sağlamaya çalışma çabasıdır. Bu durum, gelişmişlik söylemine bağlanmış yeni bir yönetimsellik anlayışının şifresi olan yeni bir sömürgeci strateji olarak da görülebilir. Bu durumu daha iyi anlatabilmek için Elizabeth Grosz'un şu ifadelerine yer vermek yerinde olacaktır: "Dünyanın hâkimi olmayışına tahammül edemeyen bir kendilik, kendi tikelliğini ve sınırlarını somutlaştırdığı için ötekilerden korkar ve nefret eder; ve ötekiliği her fırsatta kendi modeline dayalı bir kimlik ve aynılığa indirgemeye çalışır" (Grosz, 1990: 81). İşte bu çalışma da bize aslında bu korku ve nefret kavramlarının nasıl bir kendine tabi kılma ve kendi modelini dayatma arzusu ile beslendiğini göstermesi açısından oldukça önemlidir.

Kaynakça

- Ayata, Bilgin; Yüksek, Deniz. 2007. İnkardan Sonra İdarenin de İflası Kürtlerin Yerinden Edilmesine Ulusal ve Uluslar arası Tepkiler. *Birikim Dergisi*. Sayı 213. Sayfa 47-60.
- Chakrabarty, D. 2000. *Provincializing Europe*. Princeton University Press.
- Foucault, M. 2000. *Yönetimsellik*. Entelektüelin Siyasi İşlevi içinde. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Grosz, E. 1990. *Judaism and Exile: The Ethics of Otherness*. New Formations 12. s.81.
- Gün, Zübeyit. 2006. *Travmatik Bir Deneyim Olarak Zorunlu Göç; Çocuk ve Ergenler. Türkiye'de ve Dünyada Yerinden Edilme*. Uluslararası İlkeler, Deneyimler ve Çözüm Örnekleri Sempozyumu.
- Loomba, A. 2000. *Kolonyalizm, Postkolonyalizm*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Löwy, M. 2007. *Walter Benjamin: Yangın Alarmı*. İstanbul: Versus Yayınları.
- Orhan, Gözde. 2009. Annelik ve Politika: Barış Anneleri'nin Öğrettikleri. *Toplum ve Kuram Dergisi*. no: 1. s. 97-103.

“Dağ Çiçekleri”ni Vatandaş Yapmak!

Delal Aydın

Dağ Çiçeklerim (anılar)
Yazar: Sıdika Avar
Ankara: Öğretmen Dünyası, 2004

Katıldığı bir televizyon programında Türkan Saylan, Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği'nin “PKK sempatizanlarına burs sağladığı” iddiasına karşı “Biz onları vatandaş yaptık!” diyerek derneğin çalışmalarını savunuyordu.¹ Gerçekten de eğitim sistemi yoluyla (çokça hiyerarşik) bir vatandaşlık rejiminin tasarımı ve hayata geçirilmesi tüm modern devletler gibi Türkiye Cumhuriyeti'nin de temel bir politikası olmuştur. Bu yazı, erken Cumhuriyet döneminin ünlü öğretmeni ve uzun yıllar boyunca Milli Eğitim müfredatının Türkçe okuma parçalarında kendisine yer bulan Sıdika Avar'ın anı kitabı *Dağ Çiçeklerim*'in kısa bir değerlendirmesini içermektedir. Böylece, devlet elitlerinin ulus inşa sürecinde Kürtleri geleneksel olarak konumladıkları pozisyon ya da başka bir deyişle “henüz” vatandaş olarak tanınmayan Kürtlerin vatandaş yapılması için itildikleri pozisyon daha iyi anlaşılabilir.

İdealist bir Cumhuriyet öğretmeni olan Sıdika Avar tayinini, Dersim harekâtından hemen sonra, 1939 yılında, Elazığ Kız Enstitüsü'ne yaptırır. *Dağ Çiçeklerim*, Avar'ın bu enstitüdeki yaklaşık yirmi yıllık deneyimini aydınlat-

1 Her Açından programı, Star TV, 26.04.2009.

maktadır. Avar'ın kızı Banu Görk ve yayınevinin yazdığı önsözlerden anlaşıldığı üzere kitap, Avar'ın Cumhuriyet'in ideallerini yerine getirmekteki azmini ve cesaretini göstermek için yayınlanmıştır. Diğer taraftan *Dağ Çiçeklerim* bize erken Cumhuriyet döneminde devlet elitlerinin Kürtlere yönelik yaklaşımını, eğitim yoluyla neleri hedeflediklerini ve dahası bunun Kürt kızlarınca Elazığ Kız Enstitüsü'ne bağlı yatılı bölüm özelinde nasıl deneyimlendiğini anlamamız açısından eşsiz bir kaynak sunmaktadır.

Avar'ın hedefi, kitap boyunca defalarca belirttiği gibi, Enstitü'ye aldığı kızlar vasıtasıyla bölge insanını “medenileştirmek” ve bölgede Türkçeyi egemen hale getirmektir. Bunun için Avar daha önce jandarma tarafından yapılan işi yapmakta, gerektiğinde katır sırtında gezerek harekât bölgesi dâhilindeki Tunceli ve Bingöl'e bağlı okulsuz köylerden Enstitü'de öğrencisi yapacağı kızları toplamaktadır. Okuldaki kontenjanın hangi köylerdeki kızlarla doldurulacağı valiler, kaymakamlar ve millî eğitim müdürleriyle birlikte tespit edilmektedir (s. 400). Avar'ın gezip gördüğü köylerle ilgili “Kir, kir, kir içindeler. Yaşayışları ilk çağ insanları gibi!” (s. 155) türünden betimlemeleri Kemalist oryantalizmin iyi birer örneğini oluşturmaktadır.² Bu kızlar, okula getirildikten sonra yıkanıp temizlenmekte ve yeni giysileriyle birlikte ev işleri ve Türkçe derslerinin ağırlıkta olduğu bir eğitime tabi tutulmaktadırlar. Kuşkusuz kitabın en ilginç özelliklerinden biri -üçüncü dünyadaki sömürgeleri üzerine Avrupalıların hazırladıkları resimli neşriyatı andırıncasına- Avar'ın kızların okula ilk geldiği günlerde çektiği kendi deyimiyle “ilk çağ insanları gibi” görünen “önce” ve okuldaki eğitim süreciyle “medenileşmeleri” sonucunda çektiği “sonra” resimlerine yer verışı. Nitekim tüm bu çabaları sonucunda Avar, dönemin gazeteleri tarafından kendisine verilen “bir numaralı Türk akıncısı”, “Türk misyoneri” gibi unvanları fazlasıyla hak etmiş gibidir. Mezunlarından birinin çocuğuyla ilgili söyledikleri ise tüm bu çabalarının altında yatan devletin asimilasyonist toplumsal mühendislik projesini oldukça açık bir şekilde göstermektedir:

Ana kumraldı, çocuğu sarışındı ve çok güzel Türkçe konuşuyordu. Şehir çocukları gibi saç-başı, giyimi düzgündü. Demek ki Ata'nın dediği olmuş, eve Türkçe ile görgü ve bilgi ana ile girmişti (s. 67).

Devlet, vatandaşlığın temel gereklilikleri olan değerleri eğitim sistemi vasıtasıyla aktarmaktadır. Fiona Wilson da modern devletin mekânsal ve ritüel olarak okullarda yeniden inşa edildiğine dikkati çekmektedir. Wilson bunu şöyle ifade etmektedir:

Modern devlet bürokrasisi için okul, devlet tarafından etkinlikle yönetilen toprakların bir simgesi ve devlet, ulus ve vatandaşlığa dair fikirleri aktaran bir kurum haline gelmiştir... Okul ulusun sembollerinin korunduğu ve düzenli olarak sergilendiği yerdir. Burada çocuklar, bayrağı selamlayarak, ulusal marşı duyduklarında hazır olda bekleyerek, millî günlerde uygun adım yürüyerek

2 Bahsi geçen iç oryantalizmin ayrıntılı bir değerlendirmesi için bkz. bu sayıda Welat Zeydanlıoğlu, Beyaz Türk'ün Yüku: Oryantalizm, Kemalizm ve Türkiye'de Kürtler.

ve ulusal tarih, coğrafya ve ulusal anma günleri hakkında eğitim görerek vatandaş olmayı öğrenirler (Wilson, s. 313).

Anlaşıldığı kadarıyla, eğitim sistemi aracılığıyla okul çocuklarından “uysal vatandaş” yaratma hedefi, Türk ulus devletinin birliği açısından son derece sorunlu olan 1938 yılı sonrası Dersim bölgesinde de yürürlüğe konmuştu. Kitabın bir bölümünde Avar, İsmet İnönü’nün, Mustafa Muğlalı, Nihat Erim, valiler ve Elazığ milletvekilleri ile birlikte okula yaptığı bir ziyareti anlatmaktadır. Bu ziyarette Tuncelili bir kızın İnönü’nün elini öpmesi üzerine bir milletvekilinin söyledikleri oldukça çarpıcıdır: “Bu el, silah tutmaz, bu el kılıç tutmaz, bu el dost eli, bu yürek dost yüreğidir! Kalem tutar, iğne tutar”(s. 130). Yani elin sahibi, isyankar ana-babalarının aksine, “dosttur;” uysal, okuryazar ve üretkendir. İsyancı Kürtlerin kontrol altına alınmasında eğitime atfedilen rol yine Avar’ın anlatılarından, Dersim harekâtının komutanı ve Elazığ, Tunceli ve Bingöl’ü kapsayan isyan bölgesinin Umum Müfettişi Abdullah Alpdoğan’ın Elazığ Kız Enstitüsü’ne özel bir önem vermesinden de anlaşılmaktadır (s. 56-60).

Bu noktada erken Cumhuriyet döneminde kadınların eğitimine dair son derece hayati bir meseleyi, Cumhuriyet’in ataerkil niteliğini, gözden kaçırmamamız gerekiyor. Zehra Arat’ın belirttiği gibi Kemalist reformların hedefi kadınları özgürleştirmek, kadın bilincini ve kadın kimliğini geliştirmek değil, onları eğitim ve becerilerle donatarak daha iyi eşler ve anneler yaratmak ve bu yolla da Cumhuriyet ataerkisine katkı sunmalarını sağlamaktır (Arat, 1997: 51). Nükhet Sirman da bu kadınların esasta eş ve anne olarak kabul edildiği görüşüne katılıyor, ama aynı zamanda onlara yeni ulusun eğitimcileri yurtsever vatandaşlar gözüyle bakıldığının da altını çiziyor (Sirman, 1989: 52). Bu noktada Kız Enstitüleri modern ve yurtsever eşler ve anneler yetiştirmekte önemli bir işleve sahip olmuş görünüyor.³ Kürt kızlarının eğitim gördüğü Elazığ Kız Enstitüsü’nün yatılı bölümünün bu açıdan bir istisna oluşturmadığını Avar’ın anlatımlarından çıkarabiliyoruz. Verilen derslerin niteliğinin yanı sıra kızların çoğunun, çok başarılı oldukları için köylere öğretmen olarak atanan bazı örneklerin dışında, mezun olduktan sonra ev hanımı oldukları gerçeği bu kızların geleneksel konumlarından kurtulamadıklarını açıkça göstermektedir.

Dağ Çiçeklerim, Dersim’in köylerinden yatılı okutmak için kız öğrencilerin toplanmasıyla neyin hedeflendiğinin yanı sıra buna nasıl tepki gösterildiğini görmemiz açısından da bize önemli bir olanak sunuyor.⁴ Öncelikle köylerde kızların toplanmasına ciddi bir direnç gösterildiğini belirtmek gerekiyor. Avar, özellikle de ilk yıllarda öğrenci bulmakta büyük zorluk yaşadığını anlatmaktadır. Köylüler, Avar’ın [devletin] kızları toplamak için geldiğini duyar duymaz on iki ve üstü yaşlardaki kızlarını evlendirmek (s. 157) gibi kaçınma yollarının yanı sıra açık direnişler de gösterirler. Bu noktada, köylüler arasında kızların

3 Kız Enstitüleri ile ilgili dikkat çekici bir çalışma için bkz. Akşit, Elif Ekin . Kızların Sessizliği: Kız Enstitülerinin Uzun Tarihi, İstanbul : İletişim, 2005.

4 Belirtmekte yarar var ki kitap, 1188 sayfalık günlüğün yanı sıra içinde belgeler ve yüzlerce fotoğraftan oluşan bir dosyadan derlenmiştir (s. 10).

İngilizlere ve Ruslara verilecekleri ve bu yolla Kürt dölünün bozulacağı yönünde söylenti yayılması oldukça dikkat çekicidir (s. 143-4). Sıdika Avar'la Bingöl'lü bir köylü arasındaki tartışma ise söz konusu asimilasyonist toplumsal mühendislik projesinin pronatalist, cinsiyetçi, prodüktivist, paternalist ve direniş halinde dayatmacı yönlerini çok iyi özetlemektedir:

Köylü: Biz halimizden hoşnutuz. Hükümet bizim kızları okutup da ne edecek?

Avar: Size bilgili, marifetli hanımlar yetiştirecek, her şeyi bilen, çocukları iyi büyüten, hastalara bakmasını bilen, evdekilerin giyeceklerini diken bir hanım.

Köylü: Bundan hükümete ne fayda?

Avar: Çok.... Nüfus çoğalması, iyi çalışıp iyi kazanınca vergi de çoğalır. Şimdiki gibi hastalık gelince sapı sapır ölüp toprağa düşmeme... Sıtmadan kurtulma ve iyi yaşama...

Köylü: Ben iyi yaşamışım kötü yaşamışım hükümete ne?

Avar: Her ev de hükümetin, devletin bir çocuğudur. Aile olmazsa millet olur mu? Millet olmazsa hükümet olur mu?

...

Köylü: Hükümet zorla kız almaya kalkarsa burada isyan çıkar diye düşünmez mi?

Avar: Sekiz sene evvel isyan zamanında bile Tunceli'de jandarma ile zorla kız toplayıp okula getirdi hükümet. Bir tanesi bile gık diyemedi (...) Artık isyan misyan beş para etmez ağalar. Şeyh Sait isyanının sonu ne oldu? (s. 170-171)

Enstitüde eğitim gören kızlar açısından bakıldığında Avar'ın çabalarının boşa gitmediği anlaşıyor. Enstitü'nün yatılı bölümünden mezun Kürt kadınlarla yaptığı mülakatlara dayanan çalışmasında Sevim Yeşil, okulun Türk dilini ve kültürünü bu kadınlara benimseterek onları Türk kültürüne entegre etme hedefini başardığını iddia etmektedir (Yeşil, 2003). Benzer bir şekilde Avar da eski öğrencilerin Kürtçe bilmekten utanıyor olduklarını gözlemlemiştir (s. 105). Bu açıdan, belki de en vahimi kızların üçünün okuldaki şekillenmeleriyle kendi çevreleri arasındaki uyumsuzluğa katlanamadığı için intihar etmeleridir. Avar, bunları medeniyet hamlesinin ilk kurbanları olarak selamlamaktadır (s. 395). Çok sevdiğine kuşku duymadığımız kızlarının (dağ çiçeklerinin), kendi dillerinden utanır hale gelmeleri ve yaşam algılarında oluşan derin uçurum dolayısıyla intihar etmeleri, Avar tarafından "medenileşmenin bir yan etkisi" olarak görülüp sineye çekilmiş görünüyor. Medenileş(tir)mek yolunda "istenmese de ödenmesi gereken hasar"ın (*collateral damage*) göze alınması gerektiği düşüncesinin Kemalist söylem içindeki gücü ve bunun ne kadar tahrip edici olabileceği Elazığ Kız Enstitüsü örneğinde bir kez daha açığa çıkmaktadır.

Dağ Çiçeklerim'in değerlendirmesini kitapta yer alan ve Cumhuriyet'in asimilasyoncu karakteriyle başa baş giden, hatta eğitim verilerine bakıldığında daha hâkim olan, dışlayıcı karakterini gözler önüne seren bir alıntıyla bitirmek istiyorum. Bingöl Valisi'nin teftişinde Sıdika Avar'ın tüm idealist çabalarını

boşa çıkaran bir kırılma yaşanır:

Bir gün Bingöl Valisi Sayın Şahinbaş gelmişti. Yatılı son sınıfa girdi. Kızlar saygı ve sevgi bakışlarıyla ayağa kalktılar. Vali Bey sordu:

— Kürt kızları mı bunlar?

Çocukların bakışlarındaki sevgi derhal değişti, gittikçe hainleşti.

—Tunceli'nin Türk kızları efendim.

Vali Bey devam ediyordu:

—Babalarınızın, dedelerinizin isyan ederek yaptığı hataları gördünüz, canlarıyla ödediler.

Ben sözü kesmek isteğiyle,

—Aman efendim, bu çocukların babası değil, bunlar şerefli...

—Nasıl değil? Hepsı Kürt değil mi? Sizler böyle hareket ederseniz...

Sözünü kesmek için bir iki defa karıştıysam da o devam etti,

—Hükümet çok kuvvetlidir. Hepinizi yok eder!

Daha sonra Avar yanlarına gittiğinde kızların gözyaşları arasında sorduğu sorulardan biri de şudur:

—Hani siz "hepimiz Türküz" diyordunuz? (s. 207).

Avar'ın çektiği "önce" ve "sonra" fotoğraflarından bir örnek.

Kaynakça

- Arat, Zehra. 1997. *Deconstructing Images of the Turkish Women*. New York: St. Martin Uni. Pres. Aktaran, Sevim Yeşil, s. 51.
- Sirman, Nükhet. 1989. Feminism in Turkey: A Short History. *New Perspectives on Turkey*, Fall, Vol. 3, No 1, s. 1-34. Aktaran Sevim Yeşil, s. 52.
- Wilson, Fiona, 2001. *In the Name of the State? Schools and Teachers in an Andean Province, States of Imagination*, ed. Thomas Bloom Hansen and Finn Steppuurt, Durham, NC: Duke University Press, s. 313-344.
- Yeşil, Sevim. 2003. *Unfolding Republican Patriarchy: The Case of Young Kurdish Women at the Girls Vocational Boarding School in Elazığ*. (Cumhuriyetçi Ataerki'nin Çözümlemesi: Elazığ Yatılı Akşam Kız Sanat Okulu'ndaki Kürt Kadınlar Üzerine Bir Çalışma). ODTÜ: yayınlanmamış master tezi.

Abstracts

Violence and Freedom: The Politics of Kurdish Children

Haydar Darıcı

This paper analyzes the politics of Kurdish children in Gündoğan Neighborhood, a slum area in Adana, populated predominantly by the forcibly displaced Kurds. Considering childhood as a historically and politically constructed category rather than as a transhistorical and transcultural phenomenon, this paper first explores how childhood and experiences of childhood in the Kurdish society transformed after the forced migration, how children give the meaning to their experiences and how they narrate these experiences. Then, scrutinizing everyday experiences and subjective narratives, the dynamics that politicize and mobilize children within the Kurdish movement and the politics emerged by these dynamics are analyzed. This paper aims to rethink the concepts of struggle, freedom and the political through the politics of Kurdish children.

The Representation of the Tinerçi as a Fear Object

Delal Aydın

This article aims to explore the relationship between the representation of the tinerçi as a fear object and the Kurdish question. In the article the question of children living/working in streets which is closely related to the forced migration of the Kurds during 1990s, is being discussed for its impacts on the building of tinerçi figure as a fear object. It is argued that the Kurdish children display a very future of being the stranger with their ambivalent position; their disclosure of the fact that something is not in order. Furthermore, it is also claimed that the criminalization of the Kurds through the figure of tinerçi can be considered as a governing strategy in the conditions of neo-liberalism which cause profound economical, social and political crisis.

What the Research of TESEV on the Forced Migration Does Not Say & the Dilemmas of the Liberal Project Concerning a Solution in the Kurdish Question

K. Murat Güney

This paper critically analyzes the ways in which liberal and humanitarian civil society and NGO's in Turkey perceive, approach, and develop policy proposals about the problem concerning the internally displaced Kurdish populations. I will show both the limits of the liberal multicultural imagination and the sites where liberal multicultural projects and proposals conceal other projects and imaginations concerning justice. Throughout the paper I compare the statements of the Turkish state elites and army officers towards the Kurdish uprising on the one hand, and the reconsideration and reproduction of the Kurdish 'problem' within the context of cultural recognition especially after 2000s by the Turkish liberal and humanist intelligentsia, composed of liberal academicians, journalists, writers, human rights activists and organizations, think-tank institutions, and various NGOs, on the other. I argue that although definition and recognition of the Kurds as an ethnic-minority by some of these liberal and humanitarian NGO's that work on the problems of the internally displaced Kurdish people is presented as a challenge against the official discourse of the Turkish state that continually denies the political presence of the Kurds, the liberal project fails in identifying and problematizing the structural political and social reasons behind the Kurdish problem such as the ongoing armed conflict in the southeast provinces of Turkey, the current ban on the Kurdish language, and the continuing criminalization of being and claiming a Kurd. Liberals also never question the structural reasons behind the persistent poverty of internally displaced Kurdish people, who were dispossessed when their villages were evacuated by the Turkish armed forces. Instead liberals focus only on the effects of the problem and suggest giving compensations and humanitarian aid to the deprived Kurdish people. At this point, I investigate the relation between humanitarian aid policies and sustainability of the neo-liberal economic order. Moreover, the liberal and humanitarian proposals fail in specifying different effects of internal displacement over particular groups such as women, children, old and young Kurdish people. In the paper, I particularly focus on TESEV's (Turkish Economic and Social Studies Foundation) study and its subsequent book about the forced migration of over one million Kurds within the country and will critically analyze novelties and failures of TESEV's liberal and humanitarian proposals for the reconciliation between the Turkish state and internally displaced Kurdish population. While I claim that the basic assumptions of the liberal and humanitarian project reproduce Turkish state's discriminatory rhetoric and Kurdish subordination, I ask: How can we rethink and analyze social, economical and historical inequalities beyond the rights discourse? What could be other projects of justice? What are the other possible ways of overcoming structural inequalities between Turkish and Kurdish populations of Turkey?

Şeş û Yek: Kurdish Question, Gülen Community and the "Tek Türkiye" Series as a Counter Propaganda Effort

Harun Ercan

This article which criticizes the discussion of Kurdish question being fixed to macro-politics in Turkey, examines the entire maneuvers for Kurdish question recently implemented by Gülen Community which is in cooperation with Justice and Development Party. For this, the article mainly deals with the counter propaganda strategies developed against Kurdish movement by the series "Tek Türkiye" ("One and only Turkey") which is being broadcasted in Samanyolu TV belonging to Gülen Community. In the article, in the light of the term "management of Kurdish question", the recent transformations in Kurdish question are discussed as a repertoire expansion which is implemented by the dominant powers for gathering consent from Kurdish.

From Ancient Motherland to the Geography of Denial: KURDISTAN

Namık Kemal Dinç

This article deals with the shifts in the historical, geographical, administrative and political compositions of the Kurdistan term. The term Kurdistan which gained popularity during the second half of 19. century and during the first quarter of 20. century, was intended to be erased from the speeches, books, memoirs and memory as if it did not exist in history. This article will examine how the term Kurdistan was approached and evaluated in the official level by the help of the documents belonging to the mentioned era and will deal with how the term Kurdistan transformed to the terms like Eastern, Eastern Provinces, Eastern and South eastern Anatolia. In parallel to the banishment of the use of Kurdistan term in everyday life and the expelling of this term from the universe of thought, the shift in the definition of Anatolia and the expansion of its geographical scope will be discussed and explored.

Oral History And Examples of Oral History in Kurdish Studies

Ayhan Işık

This article propounds that oral history provides crucial methodological chances for Kurdish Historiography and discusses how oral history method could make expansions for Kurdish Historiography. For this purpose, the first part of the article deals with the development of oral history which occurred as a different actor apart from traditional historiography. By this, the article will examine that how the surviving and having their own historiography attempts of the ones which are excluded from "History" that was written with capital letters restructure the history discipline. The second part of the article refers to the development of oral history studies in Turkey and puts forth how oral history creates its own sphere by eluding from official historiography. At this point, emphasis will be made on especially the reflections of these deve-

lopments on Kurdish Historiography and also how oral history is being used in the studies which are about the recent history of Kurds will be explored.

The White Turkish Man's Burden: Orientalism, Kemalism and the Kurds in Turkey

Welat Zeydanlıoğlu

In order to fully come to terms with the legacy of colonialism and the persistence of neo-colonial mentalities in contemporary Europe and elsewhere, the relationship between Orientalism and nationalism requires a close examination. This article analyses the connection between Orientalism and Kemalism within the framework of the Turkish nation-building project, in which a Westernised elite exalted homogenous nation-state-hood as the criteria for "Western-ness", in the process othering the ethno-religious diversity of the country as defining "Orientalness". It reads the modern history of Turkey as the denial and oppression of the Kurdish ethnic identity through state coercion and forced Turkification, and discusses how Kemalism constructed and justified its policies as a national and civilisational necessity. It shows how the persistence and rise of the Kurdish ethnic identity claim in Turkey constitutes a constant reminder to the Kemalist elite that Turkey has not achieved homogeneity, which articulates itself in increasing ethnic othering and nationalist anti-Kurdish hysteria.

Politics of Place: the state and the spatial organization of society in the Kurdistan region in Turkey

Joost Jongerden

This article is concerned with a particular form of identity politics in Turkey: attempts by state-institutions to mold society and state-society relations through the construction of space, and oppositional attempts by other state-institutions working against this. Based on a discussion of two cases, this article will show how Turkish state institutions have attempted to shape society through spatial means, but with rather limited success specifically due to the contradictory moves on the part of other institutions. The first case is the so-called 'Anatolia Return to Village and Rehabilitation Project Sub-Regional Development Plan', a master plan for the development of a new settlement structure in the war-affected southeast of Turkey. Implementation of this master-plan, drafted under auspices of the Regional Development Administration of the Southeast Anatolia Project (GAP-BKI), is obstructed by other state-institutions, in particular the governorships in the region. The resulting stalemate derives from the different aims and objectives motivating institutional thinking: while GAP-BKI plans are shaped by a developmental approach, the governors' thoughts and actions are dictated by security concerns. The second case is an urban one, the names and renaming strategies for the

names attached to streets, parks and other public places in cities (in the same area, Turkey's southeast). This case will show how municipalities, run by a pro-Kurdish party, attempt to bring names representing a struggle for Kurdish and social rights into the existing city-text. These two cases afford a particular perspective on the internal composition of the political system – an uncovering enabled by the particularly fraught circumstances of this region and its recent geo-political history. Taken together, they suggest that 'the state' as such does not exist as a real entity, but only as a cluster of institutions which do not have any necessary unity, and may, on the contrary, be inherently contradictory and conflicting with each other.

Kurtasî

Tundî û Azadî: Siyaseta Zarokên Kurd

Haydar Darıcı

Di vê nivîsê de tecrûbeyên tundî û azadiyê, yên zarokên Kurd, ku li bajarê Edeneyê, li taxa Gundoxanê dijîn û mexdûrên koça bi zorê bûne dê were analîz kirin. Nivîs; zarokatiyê weke fîksiyoneke polîtîk dinirxîne û li ser di dawiya koça bi zorê de, li nav civaka Kurdan, zarokatî û tecrûbeyên zarokatiyê çawa diguhurin disekine. Bi dû re jî, li ser dînamîkên ku, bi pratîkên rojane û gotinên pîşkar zarokan polîtîze dikin, û di hindurê tevgera Kurd de mobilize dikin disekine û siyaseta ku bi dû van dînamîkan derdikeve hole analîz dike.

Bi Awayeke Objeyên Tirsê, Temsîl kirina Tînerkêşan

Delal Aydın

Ev nivîsa, li ser temsîlkirina “tînerkêşan” yên objeyên tirsê û tîkiliya pîrsgirêka Kurd disekine. Pîrsgirêka zarokên ku di kuçe û kolanan de dijîn/dixebitin, û bandora koça bi zorê ya Kurdan û tîkiliya derketina tînerkêşên objeya tirsê tê nîqaş kirin. Îdîaya nivîsê, eşkere dike ku zarokên Kurd, yên li kuçe û kolanan dijîn/dixebitin, bi hebûna xwe nîşana pîrsgirêkan in û wekî Bauman dibêje, bi rewşa xwe ya “derveya li hindur” ve taybetiyên xeribiyê nîşan dikin. Wekî din nivîs diparêze ku, Kurd bi mirûça tînerkêşan tînan tawan kirin û di şert û mercên giran, yên ekonomîk, civakî, qîza siyasî ya neolîberalîzmê de bi stretejiyêke reveberiyê û bi siyaseteke tirsê tînan qebûl kirin.

Yên ku Lêkolîna TESEV ê ya li ser Koçberiya bi Darê zorê Neanîn Zimên û Tengasiyên Pêşnûmaya Lîberal a der heqê Çareseriyê Pîrsgirêka Kurd

K. Murat Güney

Ev gotar armanc dike ku bi avakî rexneyî tîgihan, nêzikayî û pêşniyazên nivîskar û ramangerên pêşeng ên bizava lîberal û saziyên civakî yên sivil ku ji

van ramanên lîberal xwedî dibin û pêşniyaz û pêşnûmayan dipêşînin ên der heqê bi tevayî li ser pîrsgirêka kurd û bi taybetî pîrsgirêkên kurdên ku bi darê zorê koç kirine binirxîne. Ez ê di vê nivîsara xwe de li ser nêzikayiya lîberal a der heqê rewşa civakî ya nifûsa kurdên koçkirî rawestim û hewl bidim ku bînim ber çavan ka kurd di sînorên teheyûla lîberal de çawa her tim wekî nifûseke bi pîrsgirêk ji nû ve tînin hilberandin û ev pîrsgirêka kurdîtiya çawa di sînorên “mafên çandî û hiqûqî” ku bîrdoziya lîberal a pîranîparêz/ pîrçandî derpêş dike de tê egle kirin. Ez ê ji aliyekî sînor û kêmbereyî regeza lîberal aşkere bikim ji aliyekî jî hewla diyarkirinê bidim ku pêşnûmaya lîberal a pîranîparêz û pêşniyarên pê ve girêdayî çawa dikin ku hin pêşnûma û teheyûlên siyasî û civakî yê din ên der heqê dadwerî û lêkhatina civakî de nêyên dîtin. Ez hêvî dikim ku di van rojên ku der heqê pîrsgirêka kurd de vebûnên nû tînin nîqaş kirin de ev rexne, ji bo fêmkirina cudatiya di navbera têgihîştina pîrsgirêkê de û rageşiya di navbera pêşniyazên bi vê cudatiyê ve girêdayî de û ji bo diyarkirina sînor û cihêtiyên di navbera alîgirên ku pîrsgirêkê nîqaş dikin de bibin alîkar.

Polîtîkayên Dewleta Tirk ya Çandkuji û Zimankujiya Kurd û Dengbêjî Zeki Gürür

Armanca vê nivîsê, di destpêka mirovahî û şarezayê heya roja îroyîn, veguherina çanda kurdî, gotinên çîrokî û devkî çawa bi polîtîkayên dewleta Tirk ve deforme bûye û ji bingeha xwe bi dûr ketiye. Di vê nivîsê de beriya her tiştî xebatên li ser çanda dengbêjiyê û di deşîfrasyonên kilam û stranên dengbêjan de ev mijar çawa pêk hatiye û li gor pêvajoyê çawa bi pêş ketiye û hatiye asteke din. Wekî din di dîroka Kurd û Kurdistanê de bêpergalbûna kuliyata nivîsê, xwe bi çî awayê bi pêş xistiye û çand û dîroka dewlemend û rengîn, çawa bi pêş ketiye? Di pêşveçûna nivîsê de têkiliya avabûna dewleta Tirk ya bi xîmê monîzma çand û hunerê bi çî awayê li ser çanda Kurdî û bi taybetî jî dengbêjiyê bandor dike, paradoksên dewletê û tevgerên Kurdan yê têkiliya çandê bi çî awayê derdikeve pêş? Armanca dewletê ya deformekirina çanda Kurdan di bingeha xwe de çî wate û polîtîkayan vedîşere? Dengbêjî, bi taybetî jî çanda çîrok û gotinê kîjan demê ber bi paşveçûnê ve ket? Şerê PKK û dewleta Tirk, bi xwe re çî dejenasyonên çandan anîne?

Ji Welatê Qedîm, Ber Bi Erdnîgariya Înkare, KURDISTAN Namık Kemal Dinç

Di vê nivîsê de li ser veguherina têgiya Kurdistanê ya dîrokî, erdnîgarî, îdarî û sîyasî hatiye sekinandin. Têgiya Kurdistanê ku, di nivê duyemîn ya sedsala 19. û çarçeka pêşîn ya 20. de gelek populer bûye; bi dû sala 1925an, qey wareke di dîrokê qet tune bûye û wekî navekî ji axaftinên yarenî, ji pirtûkan, ji bîrewernameyan bi dûr maye û ji mêj û xêvan hatiye ji bîr kirin. Di vê nivîsê de jî, ji belgên arşîvên wê demê sûd hatiye wergirtin û li ser têgiya Kurdistanê ku jî aliyê dewletê çawa hatiye nixandî û dîtin, rawestiyê û Kurdistanê di van pêvajoyan de çawa wergeriyê têgiyên “Şerq”, “Wilayetên Şerqê”, “Rojhilat” û “Rojhilata Anatoliyê” hatiye vekolandin. Wekî din di nivîsê de peyva

Kurdistanê çawa di axaftinên rojane de hatiye qedexekirin, ji jiyana entelektuel bi dûr hatiye xistin û veguherîna terîfa Anatoliyayê û pêşketina sînora wê ya erdnigariyê dê were nirxandin.

Dîroka Devkî û Di Nav Kurdan De Çend Mînakên Xebata Dîroka Devkî Ayhan Işık

Ev xebata li ser girîngiya dîroka devkî ya ji bo Kurdan disekine û îdîa dike ku dîroka devkî ji bo xebatên diroknivîsiya Kurdan gelek derfetên metodolojîk derdixe hole û çend pêşniyarên azîneya nivîsandina dîroka devkî dide nîqaş kirin. Bi vê mebestê, di beşa nivîsê ya yekem de li ser pêşveçûna dîroka devkî hatiye rawestîn û cûdabûna dîroka devkî, ya ji azîneyên nivîsandina dîrokên kevneşop, tê vekolandin. Her weha; emê di nivîsê de têkoşîna yên ku dîroka wan bi dûrî 'Dîrok' a bi tîpên mezin hatiye nivîsandin mane, bixwînin. Wekî din emê hewldana wan yên vegotina dîroka xwe, bi dîsîplîna diroknivîsiyê bi hev re bixwînin û binirxînin. Di beşa nivîsê, ya duyem de li ser pêşveçûna dîroka devkî ya li Tirkîyeyê hatiye sekinandin, û dîroka devkî çawa ji nivîsa dîroka fermî veqetiyê û ji xwe re qadeke nû ava kiriye hatiye nirxandin. Di vê nivîsê de bi taybetî li ser van pêşketinan hatiye sekinandin û ew pêşketin çawa li ser nivîsandina dîroka Kurdan bandoran dike, hatiye nirxandin û ev nivîs; xebatên kurde-wariyê yên dema nêz, bi vê awayê çawa hatiye vekolandin dide nîqaş kirin.

“Barê Tirkên Spî” : Oryantalîzm, Kemalîzm û li Tirkîye Kurd Welat Zeydanlioglu

Ji bo daxuyandineke bi giştî li ser domdariya bîrûbaweriya mêtîngehparêz a nû ya li Ewrûpa û erdnigariyên din û têgînên pêmayiya mêtinkariyê dive têkiliya di navbera oryantālîzm û kemalîzm ji nêz ve bê dahûrandin. Ev gotar, têkiliya di neqeba oryantālîzm û kemalîzmê de, di çarçoveya pêşnûmayî netewebûna Tirkîye de dadihûrîne: Bijareyên rojavayî netew-dewletên homojen wekî pîvangekeke rojavayîtiyê berz dikirin û di vê pêvajoya ji xwe nehesibanedinê de çeşîtdariya nîjadî-olî wekî “rojhilatîbûn” rave dikirin. Ev gotar, dîroka Tirkîyeyê wekî tirkkirina bi dare zorê û înkarkirin û binpêkirina nasnameya kurd a nîjadî dixwîne û nîqaş dike ku çawa kemalîzmê, polîtîkayên xwe wekî diviyatiya şarezabûnê ava û meşrû kiriye. Li Tirkîyeyê, domdarî û hilhatina daxwaza nasnameya nîjadî ya kurdan bi awakî domdar bi bîra bijareyên kemalîst dixwe ku ew di homojenkirina Tirkîyeyê de bi ser neketine, ku ev yek jî, dijayetiya neteweperest a li hember kurdan û ji xwe nehesibandina nîjadî fehmbartir dike.

Siyaseta Erdê: Li Kurdistana Tirkîyeyê Verastkirina Dewlet û Cîvakê ya Cîhwariyê Joost jongerden

Ev meqale, li ser siyaseta nasnameyê ya li Tirkîyeyê disekine: Li Tirkîyeyê hewldanên saziyên Dewletê, yên bi awayeke cîhwariyê, bandor kirina li ser

têkiliyên dewlet û civakê, û avahiyên dewletê yê li dijî vê yekê tevger kirine. Di meqaleyê de li ser bingeha nîqaşên du mînakên hatiye rawestîn û hatiye nîşankirin ku; saziyên dewletê xwestiyê ku, bi amûrên cihwariyê bandorê li ser civakê bike, lê; bi pêngavên avahiyên din armanca wan nehatiye pê. Mînaka yekem, projeya ku bi navê “Projeya Vegerîna Anatoliyayê ya Gundan û Rehabîlîtasyon, û Plana Pêşxistina Deverên Binî” tê zanîn, planeke masterê ya bi cih kirina yê di şerê Rojhilata Başûrê Tirkiyeyê de bandorên neyînî dîtine ye. Ev plana masterê ku bi rêveberiya Projeya Anatoliya Rojhilata Başûr û Dolîvgeriya Pêşvebirina Herêmî (PAR DPH) dihat sepandin, ji aliyê tevgerên saziyên dewletê yê din, bi taybetî jî ji aliyê walîtiyên li herêmê hate asteng kirin. Ew tengasiyan, ji aliyê mebest û armancên cûda, yê ku dewletê xwedî dikin ve derketin holê. Planên (GAP) PAR DPHyê, ji aliyê ferasetên ku pêşxistin ji xwe re kirine armanc hatiye şekilandin, lê; fikr û ramanê waliyan yê endîşeyên ewlehiyê ev kifş kirine. Mînaka duyem jî (dîsa li herêmê, li Rojhilata Başûrê Tirkiyeyê) bi stratejiya binav kirina cihên gelemperî, navên bajar, kolan, kuçe û waran re peywendar e. Ev mînak, nîşan dike ku, şaredariyên ku ji aliyê partiyên siyasal, yê mafên Kurdan diparêzin ve tîndîrîstî kirin, hewl didin ku di nivîsarên şaredariyê yê bajêr de navên ku mafên Kurdan û mafên civakî temsîl dikin derxînin holê. Ev herdu mînak, li ser perspektîfeke taybet (êşkerekirina şert û mercên herêmê yê rewşên awarte û derfetên jeopolîtîk, yê dîroka nêzik) ya di derbarê mantiqa hindurîn ya pergala siyasî nîşan dike. Meqale, bi yekdîtina herdu mînakên nîşan dike ku, ‘devlet’ heyîniyeke rastî nîne û ne hewceye ku xwedan yekitiyê be. Wekî din meqale nîşan dike ku dewlet; bi tev saziyên xwe ve, di nav xwe de nakokî û berberiyên mezin di-hewîne.

Kaynak Gösterme Kuralları:

Metin içinde kaynak göstermek için atıf yapılacak yazarın adı metin içinde ilk defa anıldığında adı ve soyadı, daha sonraysa yalnızca soyadı kullanılır. Yazarın adı metinde geçmiyorsa (Arendt, 2006), yazarın adı metinde geçmiyor ve belirli bir sayfaya gönderme yapılıyorsa (Arendt, 2006: 67), yazarın adı metinde geçiyorsa (2006), iki yazar varsa (Wallerstein ve Balibar, 1995), üç ve daha çok yazar varsa (McCrum vd., 1986) biçiminde kaynak gösterilir. Aynı yazarın aynı yıl içinde basılmış eserlerine atıfta bulunmak için basım yılına harfler eklenir: (Thompson, 1978a). Aynı konuyla ilgili değişik kaynaklara atıf yapmak için yazarlar alfabetik olarak sıralanır: (Marx, 1964: 34; Thompson, 1978a: 47).

Metin içinde kaynak göstermek için dipnot kullanılmamalı, yazının konusuyla doğrudan ilgili olmayan ve/veya yazının akışını bozacak noktalar için dipnot kullanılmalıdır. Kaynakçada yalnızca metin içinde adı geçen eserlere yer verilmelidir. Kaynakça yazımıyla ilgili örnekler aşağıdadır.

Bir yazara ait kitaplar için:

Akdemir, Nevra. 2008. *Taşeronlu Birikim: Tuzla Tersaneler Bölgesinde Üretim İlişkilerinde Enformelleşme*. İstanbul: Sosyal Araştırmalar Vakfı Yayınları.

İki yazara ait kitaplar için:

Kirişçi, Kemal ve Winrow, Gareth. 2002. *Kürt Sorunu: Kökeni ve Gelişimi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Üç ve daha fazla yazara ait kitaplar için:

McCrum, Robert, William Cran, and Robert MacNeil. 1986. *The Story of English*. New York: Viking Penguin.

Makaleler için:

Keyder, Çağlar. 2005. Globalization and Social Exclusion in Istanbul. *International Journal of Urban and Regional Research*. 29(1): 124-34

Derleme kitapta makale için:

Erdoğan, Necmi. 2001. *Neo-Kemalizm, Organik Bunalım ve Hegemonya*. (der.) Tanıl Bora, Murat Gültekinil. *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*. İstanbul: İletişim Yayınları.

İnternet adresinden çalışmalar için:

Harvey, David. 2004. “Neo-Liberalism and Restoration of Class Power”. *Neoliberalism Workshop: Historical Perspectives and Critical Possibilities*. 15 Ocak 2008.
<http://www.princeton.edu/~sf/workshops/neoliberalism/classrestore.pdf>

Basılmamış çalışmalar için:

Aydın, Delal. 2005. *Mobilizing the Kurds in Turkey: Newroz as a Myth*. Basılmamış yüksek lisans tezi, Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi